PĂRINȚII BISERICII

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE
IV

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
Δ΄

EDITURA GÂNDUL APRINS 2016

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE IV

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ Δ'

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE IV

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ Δ΄

CUVINTE ÎN APĂRAREA
CELOR CE SE LINIŞTESC ÎN CHIP SFÂNT
ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΣ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ
3, 1; 3, 2; 3, 3

TRATATE DOGMATICE
ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ
1; 2

Introducere, traducere şi note de
Cornel Coman, Adrian Tănăsescu, Cristian Chivu,

Coordonator: Cristian Chivu

Editura Gândul Aprins 2016

Tehnoredactare: Larisa Barbu

© Cristian Chivu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GRIGORIE PALAMAS, sfânt
Opere complete / Grigorie Palama. - Bucureşti : Gândul aprins, 2013-
15 vol.
ISBN 978-606-93430-1-2
Vol. 4 : Cuvinte în apărarea celor ce se liniştesc în chip sfânt (3,1; 3,2; 3,3) ; Tratate dogmatice (1;2) / introd., trad., note: Cornel Coman, Adrian Tănăsescu, Cristian Chivu ; coord.: Cristian Chivu. - 2016. -
ISBN 978-606-93430-8-1

I. Coman, Cornel (trad. ; pref.)
II. Tănăsescu, Adrian (trad. ; pref.)
III. Chivu, Cristian (trad. ; pref. ; coord.)

2

Mulțumim d-lui Vasilios Hristou,
fiul profesorului Panaiotis Hristou,
realizatorul ediției critice a *Operelor*
sfântului Grigorie Palama,
pentru permisiunea de a folosi
şi de a publica textul ediției critice
a tatălui său.

Părintelui Constantin Coman,
în semn de recunoştinţă

ABREVIERI

ΒΕΠΕΣ	*Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων*
ΕΠΕ	*Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*
Ε.Θ.Σ.Π.Θ	*Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*
GA	*Editura Gândul Aprins*
GOThR	*Greek Orthodox Theological Review*
PG	J. P. Migne, *Patrologia Graeca*
SC	*Sources Chretiennes*

Notă asupra volumului

Încheiem, în volumul de față, seria triadelor *În apărarea celor ce se liniştesc în chip sfânt*, începută în volumul precedent, şi începem seria tratatelor dogmatice scrise de sfântul Grigorie Palama imediat după Sinodul din iunie 1341. Notăm că *Triada a III*[a] încheie volumul întâi al ediției Hristou[1], iar cele două tratate dogmatice care îi urmează încep volumul al doilea[2]. Notăm, de asemenea, că aceste două tratate fac parte, la rândul lor, dintr-o lucrare tripartită, numită[3] *Apologie împotriva lui Varlaam şi Achindin*, a cărei a treia parte va deschide următorul volum al seriei noastre. Toate scrierile cuprinse în prezentul volum sînt traduse pentru prima dată în limba română.

[1] Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* A', ediția a II[a], Tesalonic 1988, p. 615-694.
[2] Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* B', ediția a II[a], Tesalonic 1994, p. 69-136.
[3] În ediția Hristou.

AL SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA

AL TREILEA CUVÂNT ÎN APĂRAREA CELOR CE SE LINIŞTESC ÎN CHIP SFÂNT, ÎMPOTRIVA CELUI DE-AL DOILEA RÂND DE SCRIERI ALE FILOZOFULUI VARLAAM

Scurtă introducere[1]

Întors la Tesalonic din solia sa în Apus şi aflând publicată o a doua scriere a lui Palama împotriva sa, şi anume *Triada a doua*, Varlaam se nelinişteşte şi se înfurie, fiind gata – după obiceiul său – să atace din nou, prin scrieri contra isihaştilor; este reţinut, pentru câtăva vreme, de Achindin, care, deşi nu i se opunea în privinţa premiselor cunoaşterii teologice, nu era însă de acord cu atacurile lui împotriva monahilor.

Mutându-se la Constantinopole în octombrie 1340[2], calabrezul îi denunţă iarăşi înaintea Sinodului pe monahi şi pe Palama, întrucât întreprinderile lui anterioare nu avuseseră, pare-se, rezultatele scontate. Patriarhul Caleca purcede, astfel, la discuţii şi la cercetarea scrierilor lui Palama, convingându-se, însă, că mai degrabă acesta din urmă are dreptate, fapt pentru care, înaintea martorilor, îl şi laudă. În tot cazul, sub influenţa aceluiaşi Achindin, patriarhul nu îşi dorea întetirea conflictului iscat şi prefacerea lui în controversă dogmatică propriu-zisă.

Datorită poziţiei acesteia a autorităţilor din capitală, Varlaam se întoarce la Tesalonic. Între timp, prevăzând schimbarea stării lucrurilor, Palama mersese în Sfântul Munte şi pregătise *Tomosul Aghioritic*. Cei doi se întâlnesc

[1] Text preluat din *Introducerea* profesorului P. Hristou (Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* Α', p. 348-354), uşor prescurtat.
[2] Vezi dialogul *Teofan*, PG 150, 913 C.

la Tesalonic, confruntându-se înaintea «marelui diikitís»[3]; învins, Varlaam promite că îşi va corija scrierile, ştergând acuzaţiile împotriva monahilor, şi că, înaintea publicării, i le va arăta mai întâi lui Palama, care, la rândul său, îl asigură că, numaidecât ce acela va pune capăt polemicii, va înceta şi el să scrie împotriva lui şi va lua drept simplă teologumenă opinia filosofului cea în dezacord cu tradiţia Părinţilor[4]. Varlaam, însă, publică scrierea *Contra Massalienilor*, în care îl atacă direct pe Palama. Massalieni – după cum se ştie – erau numiţi în vremea aceea bogomilii, datorită aceloraşi opinii în privinţa rugăciunii şi formelor exterioare de cult. Acuzaţia de faţă, însă, este adusă din perspectivă teologică, pe motiv că isihaştii susţin a-L vedea pe Dumnezeu, întocmai convingerilor bogomililor. Isihaştii sînt numiţi şi 'Vlaherniţi', de la apelativul unui preot slujitor al bisericii Vlahernelor, Theodor Trapezunteanul ('Vlahernitul'), care fusese acuzat de bogomilism. Varlaam arată în prologul lucrării că a pregătit-o încă din Italia[5] şi ameninţă că va cere întrunirea sinodului (ceea ce s-a şi întâmplat în 1341); «pretinde nu doar că nu inventează nimic [nou], dar şi că apără Biserica lui Dumnezeu»[6].

Foarte grava acuzaţie putea fi risipită doar printr-o solidă argumentare teologică. Anticipând, Palama spusese deja că, deşi isihaştii văd ceva din Dumnezeu, aceasta nu este fiinţa, ci lucrarea lui Dumnezeu; argumentul acesta este cel dezvoltat pe larg într-a treia lucrare a sa în apărarea isihaştilor, care, deşi parte a întregii sale scrieri *În apărarea celor ce se liniştesc*, are însă conţinut şi structură

[3] Titlu aulic de statut mediu, fără funcţie bine determinată; denumire mai mult onorifică.

[4] *Către Filothei* Coisl. 99, f. 172; Filothei, *Encomion*, PG 151, 596 AC; Achindin, *Expunere către Caleca*, Uspenskij, Sinodik, p. 86.

[5] *Triade* 3, 1, 4.

[6] *Triade* 3, 1, 2.

diferite, după cum şi titlul îi este diferit: *Răsturnare a absurdităţilor ce reies din al doilea rând de scrieri ale filosofului Varlaam*. Al doilea titlu al primei cărţi (*Despre îndumnezeire*) nu se mai repetă în cărţile ce vor urma, dar, fără îndoială, le priveşte şi pe acestea. Lucrarea a fost scrisă – cel mai probabil – pe la începuturile lui 1341.

Conflictul dintre cei doi e deja culminant, neîntrezărindu-se vreo soluţie. Pentru prima dată Palama formulează bănuieli generale în privinţa premizelor şi intenţiilor lui Varlaam, care – zice – lucrează pe ascuns, întrucât nu poate lucra pe faţă. Astfel, trimis de împărat în Apus, dată fiind intenţia de a întreprinde o campanie împotriva turcilor, Varlaam uită de scopul soliei şi, «ducându-se la papă, i-a zis ca rugăciunile aceluia[7] să îi fie salvatoare pe cale[a întoarcerii] (pe care, cum însuşi spune, ar fi vrut să le poată invoca asupra sa şi la venire), mai apoi şi lipindu-şi buzele de acela şi sărutându-i – cu plăcere, pare-se, şi în semn de închinare – genunchiul, iar capul punându-şi-l sub mâinile aceluia şi, bucurându-se, primind de la ele pecetluirea [cu semnul crucii]»[8]. Cum se explică – se întreabă, apoi, Palama – faptul că, de atâta vreme de când a venit în Răsărit, nu a luat sfânta Împărtăşanie? Îşi expune, deci, bănuiala, că avem de-a face cu un făţarnic şi un trădător.

În prima carte a *Triadei* Palama vorbeşte despre împărtăşirea de îndumnezeire, totuna cu faptul de a participa la dumnezeire. În acord cu multe locuri din Maxim Mărturisitorul, pomenite şi în cărţile anterioare[9], harul – adică darul – înfierii, darul de-dumnezei-făcător al Duhului, este lumină. Dacă, aşadar, Varlaam se consideră pe sine

[7] Ale papei, adică.
[8] *Triade* 3, 1, 4.
[9] Vezi, de pildă, Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 2, 88, PG 90, 1168 A şi *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A (în *Triade* 1, 3, 20.).

însuşi străin de lumina aceasta, fireşte că se înstrăinează de dumnezeiescul har şi este silit să îl propovăduiască a fi 'habitudine naturală' desăvârşitoare a naturii raționale[10].

De altfel, continuându-şi interpretarea sa naturală a fenomenelor religioase, calabrezul proclama că lumina Taborului a fost creată, vizibilă prin aer şi cu putință a fi numită 'dumnezeire' doar ca 'simbol al dumnezeirii'[11]. Palama respinge teza aceasta printr-o analiză a conceptului de 'simbol'. Există – ne spune – două feluri de simbol, cel natural şi cel ne-natural. «Astfel, având să răsară soarele, zorile sînt simbol natural al luminii lui; iar căldura este simbol firesc al puterii arzătoare a focului». Dimpotrivă, simbolul ne-natural «ori subzistă de sine şi – la o vreme – este făcut simbol de către cei ce se slujesc [de el] (precum focul [aprins] la vreme de războaie), ori nu subzistă după o fire a sa, ci [doar] se face ca o arătare, după cum o cere pronia, şi nu este [şi altceva] decât simbol, [...] precum secera lui Zaharia şi secúrile lui Iezechiil»[12]. Calbreazul ignora, desigur, cea de-a doua accepțiune a termenului. În descrierea acestui simbol natural, Palama foloseşte termenul hristologic al lui Leontie[13], şi anume 'enipostat[ic]ul', care indică ceva ce există nu de sine, ci în alt ipostas sau realitate[14]; iar aceasta nu este ființa (sau substanța) lucrului în sine, ci putere ființială, după cum spune un tropar al Schimbării-la-față, şi anume că «fulgerarea cea sub trup ascunsă, Hristoase, a ființialei şi dumnezeieştii bunei-cuvi-

[10] *Triade* 3, 26, 30.
[11] *Triade* 3, 1, 13.
[12] *Triade* 3, 1, 5.
[13] *Contra Nestorienilor şi monofiziților*, PG 86/1, 1277 CD.
[14] *Triade* 3, 1, 17 ş.urm.

inței Tale, în muntele cel sfânt ai arătat-o, Făcătorule-de-bine, strălucindu-o [Tu] ucenicilor ce stăteau de față»[15].

Aşadar, astfel de puteri sînt ființiale, dar nu constituie ființa însăşi a lui Dumnezeu, care este mai-presus-de-ființă: «acestea sînt puteri ființiale, pe când Cel ce[16] are puterile acestea – [în chip] adunat[17] şi unitar – [Acesta] este mai-presus-de-ființă; sau – mai bine zis – este mai-presus-de-ființă în înțelesul că este însăşi mai-presus-de-ființa[18]. Tot aşa, deci, şí lumina aceea îndumnezeitoare este [însuşire] ființială, dar nu ființa însăşi a lui Dumnezeu»[19].

Doar prin distincția aceasta – pentru întâia dată făcută atât de extins – e cu putință afirmarea cunoaşterii şi împărtăşirii de Dumnezeu. Astfel că ale ființei lui Dumnezeu sînt lucrările lui Dumnezeu, precum lumina, îndumnezeirea şi toate celelalte de care omul se poate apropia şi pe care le poate dobândi; la acestea participă şi pe acestea le cunoaşte, iar nu ființa inaccesibilă[20]. Iar ca să ajungă cineva la faptul acesta, nu e nevoie de cercetare amănunțită şi iscodire, ci de cercare, adică de experiență, «că doar cine învață din cercare, doar acela ştie lucrările Duhului». Pentru aceasta – adaugă Palama – şi el însuşi, deşi a scris atâtea despre isihasm, nu a cutezat să scrie nimic despre îndumnezeire; abia acum spune, nevoit, câteva cuvinte, 'care – măcar că sînt bine-cinstitoare-de-Dumnezeu – sînt cu totul neputincioase'[21].

---

[15] *Sedealna a II-a* după *Polieleu*, la 6 August, astăzi ieşită din uz, des însă pomenită de sfântul Grigorie.
[16] În original aici avem un neutru impersonal: «ceea ce».
[17] Sau concentrat.
[18] *Ibidem*, 5, 1, PG 3, 816 BC.
[19] *Triade* 3, 1, 23.
[20] *Triade* 3, 1, 21. 31. 34.
[21] *Triade* 3, 1, 32.

În cartea a doua, după ce respinge compararea cu 'Vlahernitii' (care – după greşita socotinţă a lui Varlaam – ar fi cutezat să aşeze ceva între cele două realităţi, şi anume între Dumnezeul Cel fără-de-început şi cei făcuţi, zicând că ei nu văd veşnica slavă a lui Dumnezeu, ci vizibila fiinţă a lui Dumnezeu[22]), Palama înfăţişează mai amănunţit cele ce ţin de distincţia dintre fiinţă şi lucrare. Luminările ce se fac – după cum spune Dionisie[23] – înlăuntrul Puterilor celor mai presus de lume şi slava lui Dumnezeu cea – după Grigorie Teologul[24] – văzută îngerilor sînt fără-de-început şi veşnice. Aşadar nu un singur lucru este fără-de-început, şi anume fiinţa lui Dumnezeu, ci fără-de-început sînt şi cele ce ţin de Dumnezeu şi manifestările Lui, şi anume ipostasurile, relaţiile dintre ele, deosebirile; altfel ar fi corectă opinia lui Eunomiu, cum că doar fiinţa lui Dumnezeu e fără-de-început[25].

Varlaam atrage atenţia asupra anumitor consecinţe ale distincţiei palamite, precum pericolul politeismului, în caz că ar exista atât de multe puteri fără-de-început, sau al diteismului, în caz că puterile acestea le-am considera unite şi am distinge între fiinţa fără-de-început şi lucrarea fără-de-început[26]. Fără-de-început – zice însă Palama – sînt puterile lui Dumnezeu, care Îi coexistă din veşnicie, precum puterea mai-înainte-cunoscătoare, puterea voitoare etc., dar nu şi concretele pronii, înainte-cunoaşteri şi voiri, cele lucrate propriu-zis dinlăuntrul timpului[27].

Argumentul acesta este dezvoltat şi în cartea a treia. Varlaam respingea împărtăşirea de har şi considera – după

[22] *Triade* 3, 2, 3 ş.urm.
[23] *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D.
[24] *Omilia 28*, 31, PG 36, 72 C.
[25] *Triade* 3, 2, 4.
[26] *Triade* 3, 2, 21.
[27] *Triade* 3, 2, 6.

cum învederează Palama – eretic şi massalian pe Grigorie al Nyssei, care vorbea despre aceasta[28]. Dacă oamenii L-ar vedea pe Dumnezeu – riposta Varlaam –, atunci ar ajunge îngeri; dar cel dintâi dintre noi este mult mai prejos decât ultimul dintre îngeri; dar şi îngeri de-am ajunge, lucrurile nu s-ar schimba, pentru că nici aceştia nu văd pe Dumnezeu. Palama răspunde că dacă împăratul îngăduie unui ostaş al său să îi vorbească față către față, aceasta nu înseamnă că ostaşul a ajuns căpetenie a oastei; Moisí, învrednicit a vedea pe Dumnezeu, de bună seamă că nu a ajuns înger[29].

Pentru a evita pomenita consecință, Varlaam considera creată orice lucrare; dar – spune Palama – ființa a cărei lucrări ființiale sînt create, şí ea va fi creată[30].

Palama îşi încheie întreaga scriere cu o frază ce înfățişează în culori sumbre distructiva operă a lui Varlaam, care nu a lăsat nimic în picioare: «că mințind el asupra vechiului testament al lui Dumnezeu, nici pe cel nou nu l-a iertat; şi greşind el în privința dumnezeieştii Firi, nici venirea în trup a lui Dumnezeu nu a lăsat-o nevătămată; şi hulind asupra Duhovniceştii vederi, nici făptuirea proprie virtuții nu a lăsat-o nepârâtă; şi punându-se împotrivă viețuirii fericiților bărbați celor din veacul de acum, şí asupra celor din veacul viitor întinsu-şi-a mâinile; ci s-a pornit – aşa zicând – asupra a tot ce e bun şi sfânt şi dumnezeiesc, asupra celui de față şi asupra celui viitor, celui ce ține de noi şi celui ce nu ține de noi, celui nădăjduit şi celui dat şi acum în parte – ca în arvună – celor vrednici, adică sfinților celor dinaintea legii şi celor de după lege»[31].

---

[28] *Triade* 3, 3, 4. Grigorie al Nyssei, *La Ştefan*, PG 46, 717 B.
[29] *Triade* 3, 3, 5.
[30] *Triade* 3, 3, 6.
[31] *Triade* 3, 3, 16.

3, 1

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ἢ

ΠΕΡΙ ΘΕΩΣΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ

[1] Ἀλλ' εἰ μὲν *Κατὰ Μασσαλιανῶν*, καθάπερ καὶ ἐπιγέγραπταί οἱ, τὸ βιβλίον πεποίηται, τί παθὼν τὰ τῶν θείων ἡμῶν πατέρων ἀναμὶξ ταῖς ἐκείνων κακοδοξίαις προβάλλεται καὶ κατ' αὐτῶν ἔπειτα πολύς ῥεῖ, τῶν κατ' ἐκείνους ἀφέμενος; Εἰ δὲ κατὰ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων καὶ τῶν αὐτοῖς ὁμολογεῖν αἱρουμένων ἡμῶν δεῖν ἔγνω πόλεμον ἄρασθαι, τί βούλονται 'Μασσαλιανοί' καὶ 'Βλαχερνῖται' καὶ τὰ τοιαῦτα προσρήματα; Ἢ δῆλον ὅτι σκηνὴ τὰ τοιαῦτα καὶ προσωπεῖόν ἐστι, πολλὴν καὶ ποικίλην, μᾶλλον δὲ παντοδαπήν, μετὰ τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπάτης καὶ τὴν ὕβριν πρὸς πάντας ἐπιφερόμενα, ἵν' ὦμεν ἅπαντες ὑβρισμένοι καὶ πολλαχῶς, οἱ μὲν ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες πατέρες μετὰ τῶν φωρασάντων τὸν δόλον καὶ μὴ πεισθέντων, τῷ τε τοῖς αἱρετικοῖς συντετάχθαι καὶ τῷ κατ' αὐτῶν, ἔπειτα διὰ τῶν λόγων ἐλέγχῳ καὶ ταῖς μεταξὺ τῶν δοκούντων τούτων ἐλέγχων ἀναισχύντοις καὶ δειναῖς παροινίαις, ὅσοι δ'

[1] Vezi, mai departe, paragraful 7; în loc de 'Massalieni' se mai numeau şi 'evhiţi'.

3, 1

A LUI GRIGORIE PALAMA, RĂSTURNARE A ABSURDITĂȚILOR CE REIES DIN AL DOILEA RÂND DE SCRIERI ALE FILOSOFULUI VARLAAM

SAU

DESPRE ÎNDUMNEZEIRE

CUVÂNTUL ÎNTÂI ÎMPOTRIVA CELOR DE-AL DOILEA

[1] Dacă *Împotriva Massalienilor* – după cum şi îi este intitulată – şi-a alcătuit cartea, ce-a pățit, dar, de pune de față cele ale dumnezeieştilor Părinților noştri, amestecându-le cu relele socotințe ale acelora, şi se năpusteşte, mai apoi, cu tărie împotriva acestora, lăsându-le [deoparte] pe cele privitoare la aceia? Iar dacă împotriva sfinților celor din veac şi a noastră – care am ales a fi de aceeaşi părere cu ei – a găsit de cuviință a se războí, [atunci] de unde şi până unde [numirile de] 'Massalieni' şi 'Vlahern iți' şi apelativele de felul acesta[1]? Sau [mai degrabă] e limpede că toate acestea nu sînt decât o înscenare şi o mască şi că, pe lângă faptul că îi înşeală pe mulți, aduc şi multa şi felurita (mai bine zis cea de tot felul) ocară asupra tuturora [deopotrivă], ca *toți* să fim ocărâți (şi [aceasta] în fel şi chip: *pe de o parte* cei ce – din oameni – s-au făcut Părinți [ai Bisericii], dimpreună cu cei ce au băgat de seamă vicleşugul şi nu au dat crezare [scrierii], [ocărâți adică] prin punerea lor în rând cu ereticii şi, mai apoi, şí prin refutația în scris contra lor şi prin – între

ἂν παραχθέντες πεισθεῖεν, δυοῖν θάτερον ἐξ ἀνάγκης παθόντες, ἢ νῦν ἢ πρότερον φανεροὶ γεγονότες τῶν πεπλανημένων ὑπάρχοντες, τῷ φανεροῖ γεγενῆσθαι σεπτοὺς πρώην ἡγούμενοι τοὺς νῦν κακοδόξους γνωριζομένους, καὶ ἁπλῶς ἵν' οὕτω πάντες τε ἡμεῖς καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἱερά τε καὶ σεμνὰ σχεδὸν ἅπαντα γέλως ἀναφανῇ καὶ χλεύη καὶ παίγνιον; Εἰ δ' ἄρα παίζων ἐν οὐ παικτοῖς, κενὰς καὶ περιττὰς καὶ κιβδήλους λογομαχίας τε καὶ ἀντιθέσεις καινοτομεῖ, καὶ ὡς περιττός τις αὐτὸς νομισθείη καὶ πολύς τὴν σοφιστικὴν ἀνέδην ὑβρίζει, φεῦ, εἰς τὰ φρικτὰ καὶ σεβάσμια, τί μὴ πάντες ἐκτρεπόμεθα τοῦτον, ἢ γοῦν ἐκτρέπομεν αὐτὸν τοῦ τηλικούτου κακοῦ μετὰ τῆς προσηκούσης σφοδρότητος;

[2] Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ τοιαῦτα φάναι τολμᾶν αὐτός, ὥστε καὶ τῶν λόγων ἀρχόμενος οὐ μόνον ἐπαγγέλλεται καινοτομήσειν οὐθέν, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ὑπεραγωνιεῖσθαι, φιλοσόφῳ πρέποντα ζῆλον κατὰ τῶν ἐνδιαστρόφοις δόγμασιν ἐντεθραμμένων ἐπιδειξάμενος, ἀφ' οὗ καί τισιν ἔδωκεν ὑπόνοιαν λόγον τινα ποιεῖσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ ταῦτ' ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ὑποκρίσει κατὰ τῶν εὐσεβῶς ζώντων ἀγωνιζόμενος. Οὐκοῦν οὐδεὶς ἡμῖν ἐγκαλέσει δικαίως ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένοις καὶ τὰ πρὸς ἐκείνου κατ' αὐτῶν εἰρημένα πρὸς δύναμιν ἐξετάζουσί τε καὶ διευθύνουσιν, ἐπεὶ μηδὲ πρὸς ἐκείνους ἁπλῶς αὐτῷ φαίνεται τείνων ὁ τῶν συγγραμμάτων ἀγών, ἢ κατ' ἐκείνων ὢν ὡς ἀνειμένως ζώντων ἤ τι περὶ τῶν σφῶν αὐτῶν βίον ἐχόντων οὐκ ἐμμελῶς, ἀλλὰ σαφῶς πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπ' αὐτῶν πρεσβευομένην

[2] Față de predania Bisericii, adică.
[3] Pe Părinți, adică.
[4] Sau 'amendăm'.

aceste părute refutații – neruşinatele şi cumplitele vorbe de om ce şi-a băut mințile, *iar pe de altă parte* cei ce au fost păcăliți a-i da crezare, una din două neapărat pătimind-o [ei], vădiți [adică] a fi – ori acum ori mai înainte – între cei rătăciți, [odată] vădiți că mai înainte îi socoteau cinstiți pe cei ce acum îi ştiu a fi cacodocşi), aşadar, într-un cuvânt, ca noi toți şi mai toate cele sfinte şi cinstite ale noastre să pară, în chip ridicol, [o] bătaie de joc şi [o] glumă? Iar dacă, jucându-se [el] cu cele ce nu sînt de joacă, inventează zadarnice şi de prisos şi false polemici şi opoziții şi, ca să pară el a avea cu prisosință şi din belşug arta sofistică, cu neruşinare batjocoreşte – vai! – cele înfricoşătoare şi [prea]vrednice de cinste, pentru ce nu ne depărtăm cu toții de la el sau [pentru ce] nu îl depărtăm [măcar] – cu cuvenita nepregetare – de la un rău atât de mare?

[2] El, însă, într-atâta de departe este de-a îndrăzni să zică [pe față lucrurile] acestea, încât, începându-şi cuvântul, pretinde nu doar că nu inventează nimic [nou][2], dar şi că apără Biserica lui Dumnezeu, dovedind – asupra celor crescuți în dogme [chipurile] strâmbate – zel de [adevărat] filosof, fapt pentru care unora le-a şi dat impresia că grăieşte cuvântul adevărului, când el – culmea! –, fățărindu-se a lupta împotriva eterodocşilor, luptă [chiar] împotriva celor ce vieţuiesc [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu]. Aşadar, nimeni nu va avea dreptate să ne acuze [pentru faptul] că îi apărăm în cuvânt pe aceştia[3] şi, după putință, cercetăm şi osândim[4] cele zise de el împotriva acelora, de vreme ce se vede că nu doar asupra acelora îi ţinteşte lupta [cea] prin scrieri sau [că aceasta îi] este asupra acelora care nu trăiesc în înfrânare sau care nu se îngrijesc în vreo privință de propria vieţuire, ci – e limpede – împotrivirea [îi] este asupra înseşi bunei-cinstiri [de Dumnezeu] propovăduite

εὐσέβειάν ἐστιν ἡ ἀντίθεσις, μᾶλλον δὲ πρὸς αὐτὰ τὰ θεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καθὰ προαποδέδεικται, δόγματα καὶ τὰς ἐκ παλαιοῦ κεκρατηκυίας ἐπ' αὐτῆς παραδόσεις καὶ τὰ τῶν ἁγίων συγγράμματα, ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς οὐ λόγους μόνον, ὁποίους ἂν οἷοί τε ὦμεν, ἕτοιμοι προέσθαι, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰς ἡμετέρας, εἰ δεήσει, ψυχάς· μισθὸν δὲ τῶν λόγων τούτων καὶ τῆς προθέσεως οὔτε παρ' ἀνθρώπων ζητοῦμεν, ὃν ἔχουσι διδόναι μόνον ἐπὶ τῶν τοιούτων τὸν ἔπαινον – οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτον ὁρῶμεν –, οὔτε παρὰ Θεοῦ· μισθὸς γὰρ ἀποδιδοῦσιν οὐ χρεωστεῖται. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἀνάγκην ἐπιτίθησι γράφειν, τὸ τῆς ὀφειλῆς ἀπαραίτητον. Ἐκ πολλοῦ μέντοι τῆς περὶ λόγους μελέτης καὶ φιλοτιμίας ἀφέμενος, οὐδὲν οἷον εἰ μὴ σὺν τέχνῃ τούτους ποιοῦμαι, μηδὲ ῥοδωνιὰν ἀποδείκνυμι τὸ βιβλίον, ἢ λύραν ἢ σάλπιγγα, τοῦτο μὲν εὔηχόν τι φθεγγόμενος καὶ τορόν, ἐκεῖνο δ' ὑπὸ τῆς εὐρύθμου συνθήκης καὶ τῆς τῶν σχημάτων ὑπαλλαγῆς διὰ ποικίλων τῶν τοῦ τόνου κρουμάτων μίαν ἁρμονίαν ἐμμελῆ κεραννὺς καὶ διὰ πάντων ὡραΐζων τὸν λόγον. Ἀττικαὶ γὰρ χάριτες καὶ ὀνομάτων κάλλη καὶ παρισότητες, οἷον ἄνθη τὸν λειμῶνα τῶν λόγων καταγλαΐζουσιν· αἷς εἰ μὴ καταχρῆσθαι δυναίμην, καίτοι καλλιῤῥημονεῖν ἐφίεσθαι πεφυκώς, ἐναργὲς ἂν εἴη καὶ τοῦτο δεῖγμα τοῦ πρὸς ἀνάγκην, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ λέγειν ἀφῖχθαι. Τῆς γε μὴν ἐναποκειμένης διανοίας τοῖς ῥήμασι τοῦτ' ἂν φαίην ἐγὼ πρῶτον κάλλος, ὃ καὶ ψυχῆς,

[5] În Biserică, adică, în sânul ei.

[6] Acest 'care' îi indică, pare-se, pe sfinți.

[7] «pentru cugetul [acesta]»: pentru dispoziția de a ne da și viața.

[8] Vezi și *Epistola I către Achindin* 1 (Sfântul Grigorie Palama, *Opere complete* II, GA, p. 54-55). Plătirea – cu scrieri în apărarea lor – a datoriei față de Părinți este un argument adesea invocat în justificarea faptului de a scrie; vezi, mai departe, și *Tratate* 2, 45.

de aceia, mai bine zis – după cum deja s-a dovedit – asupra înseşi dumnezeieştilor dogme ale Bisericii lui Dumnezeu şi [asupra] predaniilor ținute în ea[5] din vechime şi a scrierilor sfinților, pentru care[6] gata sîntem nu doar a da [luptă prin] cuvinte – prin cele de care sîntem în stare –, ci, pe lângă acestea, a ne da, de va fi nevoie, şi sufletele; iar plată pentru cuvintele acestea şi pentru cugetul [acesta][7] nu cerem nici de la oameni (care nu au de dat în schimbul unora ca acestea [nimic altceva] decât lauda; că nu pe aceasta o căutăm), nici de la Dumnezeu; că celor datori nu li se plăteşte [faptul de a întoarce datoria]. Aceasta este, aşadar, ceea ne-a şi silit să scriem: nevoia [plătirii] datoriei[8]. Însă, demult lăsându-mă [eu] de îndeletnicirea cu discursurile şi de râvna [de-a birui întru ele], nu e deloc de mirare dacă fără meşteşug [mi] le alcătuiesc pe acestea şi dacă nu grădină de trandafiri îmi este cartea [de față], nici liră, nici trâmbiță, [cum ar fi fost de m-aş fi aflat] când grăind limpede şi pătrunzător, când – cu bunul ritm al alcătuirii şi alternarea figurilor [de stil] – prin feluritele bătăi ale măsurii dregând [în auzul cititorilor] o armonie viersuitoare[9] şi împodobindu-mi prin toate cuvântul; că grațiile atice şi frumusețile numirilor şi cumpănirea [lor] împodobesc – ca nişte flori – livada cuvintelor; de care [grații şi frumusețe şi cumpăniri] de nu m-am putut sluji prea mult (măcar că din fire sînt râvnitor a vorbi în chip frumos), fie şi aceasta dovadă limpede a faptului că [silit] de nevoie – şi nu spre a ne arăta [lumii] – am purces la a scrie. Că – aş zice eu – frumusețea dintâi a cugetului învistierit în vorbe aceasta este, cea care este şi a sufletului [ce îl învistiereşte], [şi anume] măsura în

[9] «*dregând* o armonie viersuitoare»: compunând-o, alcătuind-o; verbul grecesc (κεράννυμι; literal: a amesteca lichide, a încropi) apare şi în consacratul *Pilde* 9, 2: «[Înțelepciunea] *a dres* în pahar vinul său»; am optat pentru varianta de față spre a trimite, oarecum, la versetul acesta.

ἐφ' ὅσον οἷόν τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν βλέπειν· ἐκεῖθεν γὰρ αὐτῇ τὰ μετὰ τοῦτο καλά, κἂν ᾖ τι τούτου πρεσβύτερον τρόπον ἕτερον.

[3] Προσῆκον δ' εἶναι νομίζω πρὸ τῶν κατὰ μέρος ἐλέγχων ἐκεῖνο ποιῆσαι δῆλον· τίνος ἕνεκεν οὗτος τὴν τοῦ Πνεύματος θεοποιὸν χάριν κτιστὴν ἀποφῆναι διὰ πλείστης ὅσης σπουδῆς ἐποιήσατο, τοῦτ' αὐτὸς ἑαυτῷ τοῦ λογογραφεῖν ὑπόθεσιν ἐνστησάμενος, καίτοι συνθέμενος καὶ αὐτός, εἰ καὶ μὴ ἑκὼν εἶναι, θεότητα καὶ αὐτοθεότητα καὶ θεαρχίαν ὑπὸ τῶν ἁγίων τὴν τοιαύτην προσειρῆσθαι χάριν; Τίνος οὖν χάριν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἄκτιστον αὐτός τε φάναι οὐ πείθεται καὶ τοὺς πειθομένους δυσεβεῖς ἀποφαίνεται καὶ πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, κινεῖ πᾶσι ταύτην ὑποδεῖξαι κτιστήν, μίμησιν αὐτὴν εἶναι φυσικὴν λέγων καὶ τῆς λογικῆς φύσεως ἕξιν ὡρισμένην τε καὶ ὁρωμένην αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει; Τοῖς ὁμοφύλοις Λατίνοις ἢ δυνάμεως ἔχει χαρίζεται, πρὸς τὸ ἐκείνων φρόνημα δολίως ἅμα καὶ βιαίως ἡμᾶς ὑφελκόμενος. Ὅταν γὰρ ἀκούσωμεν 'ἐκ τοῦ Υἱοῦ' διδόμενον τὸ Πνεῦμα καὶ 'δι' Υἱοῦ' ἐφ' ἡμᾶς προχεόμενον, εἶτα καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα πλουσίως διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· ἐξέχεεν οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο οὐκ

[10] Sensul pasajului pare a fi acesta: măcar că mai de seamă lucru îi este sufletului – decât a alcătui discursuri care caută la Dumnezeu şi la adevăr – faptul de a ține isihia, adică tăcerea care caută la Dumnezeu; sfântul Grigorie scrie, aşadar, de nevoie, nu spre a se afirma pe sine (vezi şi *I Achindin* 14, Palama II, GA, p. 99-101).

[11] Dacă în redarea termenilor *αὐτοθεότης* şi *θεαρχία* folosim întrucâtva şi prefixul *'în'* (ca *însăşi-*[*în*]*dumnezeire* şi *obârşie-a-*[*în*]*dumnezeirii*), o facem prin prisma accepțiunii pe care sfântul Grigorie, urmând scrierilor areopagitice, o dă termenilor acestora; vezi, mai departe, *Triade* 3, 1, 8; 25; 29 («'obârşia dumnezeirii', adică a îndumnezeirii»), *Triade* 3, 2, 10; 13.

[12] Este vorba de încuviințarea cu sfinții, de supunerea față de ei.

care caută la Dumnezeu şi la adevăr; că de acolo [îi vin] lui bunătățile cele de după aceasta; măcar că [sufletului] ceva i-ar fi – în alt chip – mai de seamă decât aceasta[10].

[3] Şi se cuvine, socot, mai înainte de a-i da în vileag pas cu pas greşelile, să limpezim pentru care motiv s-a apucat acesta – cu toată sârguința de câtă e în stare – a declara creat îndumnezeitorul har [adică dar] al Duhului, [motiv] pe care şi l-a făcut sieşi pricină de a scrie, cu toate că şi el a băgat de seamă – măcar că nu de voia sa – faptul că 'dumnezeire' şi 'însăşi-[în]dumnezeire' şi 'thearhie (adică obârşie-a-[în]dumnezeirii)[11]' este numit de sfinți harul acesta. Pentru care motiv, aşadar, nu încuviințează el[12] a numi nezidit harul Duhului[13], ba încă şi pe cei ce încuviințează îi declară rău-cinstitori [de Dumnezeu] şi se face luntre şi punte – cum se zice[14] – să îl înfățişeze tuturor [a fi] creat, zicând că este imitare naturală şi habitudine a naturii raționale[15] şi hotărnicit şi văzut prin simțire ca simțire [şi atât][16]? – pentru a fi, pe cât îi stă în putință, pe placul Latinilor, celor de un neam cu el[17], în chip viclean şi totodată silnic la cugetul acelora trăgându-ne pe noi. Ca atunci când vom auzi că 'din Fiul' Se dă [nouă] Duhul şi 'prin Fiul' Se varsă asupra noastră, iar mai apoi pe marele Vasile zicând că «vărsat-a Dumnezeu asupra noastră Duhul, din belşug, prin Fiul Său[18]; L-a vărsat, nu

[13] Deşi sfântul Grigorie spune că îşi redactează scrierea fără meşteşug literar, în greceşte pasajul e marcat de un joc de cuvinte: «Τίνος οὖν χάριν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν…», altfel spus: 'Grație cărui lucru grația Duhului…'.

[14] Literal: 'mişcă toată piatra'; adică: 'nu lasă piatră neîntoarsă'.

[15] Vezi, mai jos, paragraful 25.

[16] «văzut prin simțire [şi atât]»: văzut prin simțirea ca atare, neajutată de puterea Duhului.

[17] Sfântul Grigorie îl prezintă pe Varlaam a fi străin de lumea 'grecească' (adică ortodoxă) şi din unghiul apartenenței etnice; vezi şi *Triade* 3, 3, 10 şi 16.

[18] *Tit* 3, 6.

ἐδημιούργησεν, ἔδωκεν οὐκ ἐποίησεν», ὥμεν δ' ἀναπεπεισμένοι κτιστὴν τὴν χάριν εἶναι, τί ἐροῦμεν δίδοσθαι καὶ χαρίζεσθαι καὶ προχεῖσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ; Οὐκ αὐτὸ τὸ τὴν χάριν ἐνεργοῦν, εἴπερ ἐκεῖνο μόνον ἄναρχον εἶναι φαῖμεν, πᾶσαν δὲ ἐνέργειαν αὐτοῦ κτιστήν, καθάπερ ὁ νέος οὗτος ἰσχυρίζεται θεολόγος; Ἆρ' οὖν οὐ τοῦτ' αὐτό ἐστιν ἄντικρυς τὸ τῶν Λατίνων φρόνημα, δι' ὃ τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἀπελήλανται περιβόλων, ὅτι οὐχ ἡ χάρις, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κἀκ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ προχεῖται; Ὁρᾶτε τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ συνεσκιασμένην βουλὴν καὶ τὸ δολερὸν καὶ κακοῦργον τοῦ ἐγχειρήματος;

[4] Τί δ' οὐκ ἔμελλεν ἐπὶ τοῦτο παντὶ τρόπῳ σπεύδειν καὶ πᾶσαν μηχανὴν κινεῖν καὶ περιέργως προσβάλλειν, ἐπειδὴ φανερῶς οὐκ εἶχεν ὁ πέρυσι παρὰ τοῦ θειοτάτου βασιλέως ἡμῶν πρεσβευτὴς εἰς Ἰταλίαν καὶ τὰς ἄνω Γαλλίας ἀπεσταλμένος, ὡς ἐπὶ Πέρσας ἐκείνους ἐγεῖραι στείλασθαι προσελαύνοντος ἦρος, αὐτὸς δὲ τοῦ μὲν σκοποῦ τῆς πρεσβείας ἐπιλαθόμενος, ὡς ὕστερον ἐκ τῶν ἔργων ἐφάνη, προσχωρήσας δὲ τῷ πάπα καὶ τὰς εὐχὰς ἐκείνου σωτηρίους αὐτῷ γενέσθαι κατὰ τὴν ὁδὸν ἐπειπών, ἃς καὶ ἐπιβοᾶσθαι τῆς πρὸς τοῦτον φεροῦσης ἐχόμενος, ὡς αὐτός φησιν, ἐπ' αὐτοῦ διετείνατο, εἶτα καὶ προσφύσας μὲν ἐκείνῳ τὰ χείλη καὶ τὸ

[19] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

[20] «Cel ce lucrează harul» e Cel a cărui lucrare este harul, Lucrătorul harului; adică Duhul, izvorul harului.

[21] Adică: lucrarea Lui, oricare ar fi ea; oricare din lucrările Lui.

[22] Adică: acest nou Grigorie Teologul.

[23] Adică: gândirea.

[24] Vezi *Despre purcederea Duhului Sfânt* 2, 16 şi o sumedenie de alte locuri, unde se face distincţie între purcederea din Tatăl a ipostasului Duhului şi vărsarea sau trimiterea harului Duhului în lume *prin* sau *din* Fiul; vezi, mai jos, şi paragraful 8.

L-a zidit; L-a dăruit, nu L-a creat; L-a dat, nu L-a făcut»[19], încuviințând [noi] că zidit este harul, să ajungem a zice că ceea ce ni se dă şi ni se hărăzeşte şi ni se varsă prin Fiul este Însuşi Cel ce lucrează harul[20], de vreme ce doar pe [Lucrătorul] Acela Îl socotim a fi fără-de-obârşie, pe când lucrarea Lui – toată[21] – [o socotim] zidită, după cum susține acest nou Teolog[22]. Oare nu [lucrul] acesta este – de-a dreptul – însuşi cugetul Latinilor[23], [lucru] pentru care au şi fost scoşi afară din curțile Bisericii noastre, [zicând ei] că nu harul, ci Însuşi Duhul Cel sfânt Se trimite 'şí din Fiul' şi Se varsă [asupra noastră] 'şí prin Fiul'[24]? Vedeți gândul lui cel adânc ascuns şi viclenia şi mârşăvia încercării lui?

[4] Şi cum să nu se fi sârguit la aceasta în tot chipul şi să nu fi urzit toată uneltirea şi să nu se fi pornit cu tertipuri [asupră-ne] (că pe față nu avea cum), cela ce, trimis fiind anul trecut sol de la preadumnezeiescul nostru împărat în Italia şi în părțile Galiei de sus, ca să îi facă pe aceia să trimită în primăvară [ajutor] asupra Perşilor[25], el, uitând de scopul soliei (după cum s-a văzut apoi din faptele [lui]), dar ducându-se la papă, i-a zis ca rugăciunile aceluia[26] să îi fie salvatoare[27] pe cale[a întoarcerii] (pe care, cum însuşi spune[28], ar fi vrut să le poată invoca asupra sa şi la venire), mai apoi şi lipindu-şi buzele de acela şi sărutându-i – cu plăcere, pare-se, şi în semn de

[25] Turcilor, adică; istoricii bizantini aveau obiceiul de a folosi – în desemnarea popoarelor contemporane lor – denumiri preluate de la istoricii antici, pornind de la criteriul geografic, nu de la cel de identitate etnică propriu-zisă.

[26] Ale papei, adică.

[27] Adică: mântuitoare.

[28] Probabil că Varlaam înfățişase lucrurile acestea împăratului bizantin şi patriarhului.

γόνυ μεθ' ἡδονῆς, ὡς ἔοικε, καὶ σεβάσματος ἀσπασάμενος, τὴν δὲ κεφαλὴν ὑποθεὶς ταῖς ἐκείνου χερσὶ καὶ τὴν ἐκεῖθεν σφραγῖδα χαίρων δεξάμενος; Εἰ γὰρ μὴ χαίρων ὡς ἀληθῶς ἀλλ' ὑποκρινόμενος, τίνι πιστώσεται τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνυπόκριτον; Τοῖς πρὸς ἐκείνους ἐξενηνεγμένοις λόγοις, φαίη τις ἄν. Ἀλλ' ἡ προσγεγραμμένη τελευταία τούτοις εὐχὴ δείκνυσι αὐτοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ἀβέβαιον· «παράδος» γάρ, φησίν, «ἀφανισμῷ παντελεῖ τοὺς τοιούτους λόγους, Λόγε προάναρχε, εἴπερ καὶ ἐκ σοῦ ἐστι τὸ σὸν Πνεῦμα, ἓν αἴτιον καὶ μίαν ἀρχὴν σέ τε καὶ τὸν σὸν Πατέρα ἐπαγόμενον, ὅπως μηδενὶ δι' αὐτῶν τηλικούτου κακοῦ αἴτιος γένωμαι, κἀμέ τῆς τοιαύτης κακοδοξίας πρὸ τοῦ τέλους ἀπάλλαξον». Ποίῳ δὲ καὶ νῦν λόγῳ μετὰ τὴν ἀπ' ἐκείνων ἐπάνοδον εὐθύς τὰ τοῖς Ἰταλοῖς, ὡς ἀποδέδεικται, συνηγοροῦντα περιέργως συντεθείκει συγγράμματα, καὶ ταῦτ' ἐξ Ἰταλίας, ὡς αὐτὸς ἐν προοιμίῳ γράφει, πρὸς τὸ *Κατὰ Μασσαλιανῶν* γράφειν κεκινημένος, εἰ μὴ καὶ τοῦτο ὑπόκρισις, ὃ καὶ αὐτὸς ἰσχυρίζεται;

[5] Τοιγαροῦν σκηνὴ πᾶς ὁ λόγος αὐτῷ, κωμῳδοῦσα καὶ παίζουσα τὰ ἡμέτερα, καὶ ἣν 'ἐκκλησίαν' ἐκεῖ καὶ 'σύνοδον ἱερὰν καὶ ἁγίαν' φησί, τὴν τῶν Λατίνων ἔοικε λέγειν. Ὅτι γὰρ ἐν πᾶσι μᾶλλον κατ' ἐκείνην φρονεῖ, τεκμηριώσαιτ' ἄν τις καὶ τῷ μηδ' ὁντινοῦν σχεδὸν ἁγιασμὸν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας προσήκασθαι,

[29] Adică tratatele lui *Împotriva Latinilor* (adică a romano-catolicilor), nouăsprezece la număr; vezi şi spusele lui Fabricius-Harles în PG 151, 1249-1253.

[30] Vezi rugăciunea aceasta în Schirò, *Archivio storico per la Calabria e la Lucania*, 1938, p. 155-166. Rugăciunea arată îndoielile lui Varlaam în privinţa corectitudinii dogmei Bisericii Răsăritene, adică tocmai a dogmei pe care o apăra. Sfântul Grigorie pare că prevede aici trecerea lui Varlaam la catolicism.

închinare – genunchiul, iar capul punându-şi-l sub mâinile aceluia şi, bucurându-se, primind de la ele pecetluirea [cu semnul crucii]? Iar dacă nu bucurându-se cu adevărat [a primit binecuvântarea papei], ci [doar] prefăcându-se [că se bucură], ce dovadă ne dă că nu e prefăcut şi cu noi? Păi – ar zice cineva – cuvintele pe care le-a scris împotriva acelora[29]. Bine, dar rugăciunea scrisă la sfârşitul [cuvintelor] acestora arată nestatornicia sufletului lui; că zice: «dă desăvârşitei pieiri cuvintele acestea, Cuvinte Cel mai-înainte-fără-de-început, dacă [cumva] şí din Tine este [purcezându-Se] Duhul Tău, avându-Vă – şí pe Tine, şí pe Tatăl Tău – drept singură cauză şi singur principiu, ca nimănui să nu îi fiu, prin ele, cauzator al unui rău aşa de mare, şi pe mine izbăveşte-mă, mai înainte de sfârşit, de o asemenea cacodoxie»[30]. Şi pentru care motiv şi acum, după întoarcerea de la aceia, a alcătuit scrieri care, cu mare migală, apără de-a dreptul cele ale Itali[eni]lor, după cum s-a dovedit mai înainte[31] – ba chiar din Italia simţind [el] imboldul a [le] scrie *Împotriva Massalienilor*, cum însuşi scrie în proimion –, dacă nu tot prefăcătorie este şi aceasta, ceea ce şi el însuşi susţine?

[5] Aşadar circ[32] îi este tot cuvântul, [o] comedie care îşi bate de joc de cele ale noastre. Iar când pomeneşte de 'Biserică' şi de 'sfinţit Sinod şi sfânt' – de ale Latinilor vorbeşte, după cum se pare; iar [cum] că întru toate cugetă mai degrabă după aceia[33], se poate dovedi şi din faptul că nu a venit la nici o sfinţire din partea Bisericii noastre[34],

[31] Vezi paragraful anterior.
[32] Literal: [o piesă de] teatru.
[33] «după aceia»: în spiritul lor.
[34] Adică: nu s-a împărtăşit de nici un ritual de sfinţire din partea Bisericii Ortodoxe, de nici o taină, de nici o ierurgie.

τοὺς ἐκεῖθεν ἀπομάττοντα σπίλους, καὶ ἵνα τἄλλα παρῶ, τοσοῦτον ἤδη χρόνον ἀφ' οὗπερ ἐπεδήμησεν ἡμῖν οὐδεὶς ἑώρακεν αὐτὸν τῆς ἁγιωτάτης εὐχαριστίας ἐν μεθέξει γενόμενον· τί χρὴ λέγειν εὐχὴν ἢ ἐπίκλησιν ἱερὰν ἢ τὴν ἐν θριξὶ σταυροειδῆ σφραγῖδα καὶ τἄλλ' ὅσα σύμβολα μοναχικῆς τελειώσεως, ὧν ἄνευ μοναχὸν εἶναι παρ' ἡμῖν οὐ νομίζεται τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων θεσμοθεσίας ὑπείκουσιν; Οὗτος γὰρ οὐδ' ἐπ' εἰσαγωγῇ μοναχικοῦ μυστηρίου εὐχὴν γοῦν ἱερὰν ἐπεζήτησεν, ἀλλ' αὐτόπλαστός ἐστι μοναχός, οὐ πολὺ δ' εἰπεῖν καὶ ἐπίπλαστος· «ἐκ τῶν καρπῶν γάρ, φησί, «τὸ δένδρον ἐπιγινώσκεται». Τούς γε μὴν περὶ μελλούσης κολάσεως μυστικοὺς αὐτῷ λόγους λεγέτωσαν οἱ αὐτήκοοι. Ἐγώ δ' ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων οὐχ ἐπ' ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ κακονοίας, κτιστὴν αὐτὸν ἀποφαίνεσθαι τὴν θεοποιὸν ὑπενόησα χάριν τοῦ Πνεύματος· εἰ δ' ἄρ' ὑπ' ἀγνοίας, ἐπεὶ καταλογογραφεῖ τῶν εἰδότων, ἀπόνοιαν τῇ περὶ τὰ τοιαῦτα συζεύξας ἀγνοίᾳ, χεῖρον, ὡς ἐγῷμαι, τὸ ἔγκλημα· δόγμα γὰρ ἀποτρόπαιον ἅπαν ἐκ τοιαύτης ἀνερράγη πηγῆς, ἀφ' ἧς καὶ νῦν οὗτος προστάτης πονηρῶν τε καὶ πολλῶν αἱρέσεων ἀναπέφηκεν, ὡς ὁ λόγος δείξει προϊών.

[6] Ὁ μὲν γὰρ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, συνῳδὰ τῷ μεγάλῳ Μακαρίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἁγίοις, καθάπερ ἐν τοῖς *Περὶ φωτὸς θείου* ἐξενηνεγμένοις ἡμῖν λόγοις προεξεθέμεθα, τὸν ἀῤῥαβῶνα τῆς μελλούσης

[35] Adică: de când a trecut, chipurile, la Ortodoxie.
[36] Adică: ale consacrării monahale.
[37] *Matei* 12, 33; *Luca* 6, 44.
[38] Pasajul poate avea înțelesul că Varlaam nu credea în veşnicia chinurilor sau că – în vederea apropierii de romano-catolici – accepta dogma apuseană a purgatorului.
[39] Acest «izvor» este, aşadar, neştiința conjugată cu lipsa de minte.

[sfințire] care să îi spele întinăciunile [luate] de la aceia, şi – ca să le las deoparte pe celelalte – [amintesc doar că] de atâta vreme de când a venit la noi[35] nimeni nu l-a văzut a se împărtăşi cu preasfânta euharistie – ce să mai vorbim de molitvă sau de sfânta chemare [a harului Duhului sfânt asupra lui] sau de pecetluirea prin tunderea părului în chipul crucii şi de toate celelalte simboluri ale săvârşirii monahale[36], fără de care – la noi – nimeni nu este socotit a fi monah de către cei ce se supun legiuirilor sfinților Părinți? Că acesta nu a cerut nici sfânta molitvă de la începutul [primirii] tainei monahiceşti, ci e monah de sine însuşi *plăsmuit*, ba – am putea zice – şi *măsluit*, că «după roadele [lui]» – zice [Scriptura] – «se cunoaşte pomul»[37]. Cât despre secretele lui cuvinte în privința pedepsei ce va să fie, pe acestea zică-le cei ce le-au auzit cu propriile lor urechi[38]; eu [unul] am înțeles dintr-acestea – şi din cele asemenea acestora – că nu din neştiință, ci cu gând rău zice el că creat este îndumnezeitorul har al Duhului; iar dacă din neştiință, înseamnă atunci că – de vreme ce îi acuză pe cei care ştiu [din cercare cum stau lucrurile] – lipsă de minte adăugând el neştiinței în privința acestora, [şi] mai mare vină – socot eu – [are]; că dogmă cu totul de lepădat a scos [el] dintr-un asemenea izvor[39], [izvor] de la care [adăpându-se] acesta, s-a şi arătat acum apărător al relelor şi multor erezii, după cum o va arăta, purcezând, cuvântul.

[6] Că înțeleptul în cele dumnezeieşti Maxim zice, în conglăsuire cu marele Macarie şi cu toți ceilalți sfinți (după cum mai înainte am arătat în cuvintele noastre *Despre lumina dumnezeiască*[40]), că arvuna făgăduinței ce va

[40] *Triade* 1, 3 şi 2, 3; vezi îndeosebi *Triade* 1, 3, 20 şi 37 şi *Triade* 2, 3, 37.

ἐπαγγελίας, τὴν χάριν τῆς υἱοθεσίας, τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ Πνεύματος, φῶς εἶναί φησιν ὑπεραῤῥήτου δόξης τοῖς ἁγίοις ἐποπτευόμενον, φῶς ἐνυπόστατον, ἄκτιστον, ἀεὶ ὂν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος καὶ ἀνεπινοήτως, νῦν μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τελεωτέρως φανερούμενον τοῖς ἀξίοις καὶ τὸν Θεὸν αὐτοῖς δι' ἑαυτοῦ φανεροῦν. Ὁ δὲ φιλόσοφος οὗτος ξένον ἑαυτὸν τοῦ τοιούτου συνορῶν φωτός, ὡς τῆς πρὸς αὐτὸ φερούσης μηδὲ πρὸς ὀλίγον ἡμμένος, φέρειν οἷός τε ὢν οὐδαμῶς, οὐ τῇ πίστει τὴν πρᾶξιν προσέθηκεν, ἵνα δι' αὐτῆς πρὸς ἐκείνην φθάσῃ τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν ἀπαρνησάμενος καὶ τοὺς μὴ ταύτην ἠρνημένους, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς ἀνηγμένους, ὡς ὑπὲρ αὐτοὺς τοῖς πολλοῖς αὐτὸς δόξαι, τοῖς λόγοις ἐξουδενώσας, ἀθετεῖ μὲν τὴν χάριν, βλασφημεῖ δὲ εἰς τὸν τῆς χάριτος Κύριον, ἀτιμάζει δὲ κοινῇ πάντας τοὺς ἁγίους, ὅσοις ἐξεγένετο διὰ πεῖρας μαθεῖν τε καὶ διδάξαι περὶ τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος.

[7] Ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα τολμῆσαι δεῖν ἔγνωκεν, οὐ Σκύθαις ἐνοικῶν, οὐδ' Ἀγαρηνοῖς ἐνστρεφόμενος, ἀλλ' ἐν μέσῃ τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ταῦτα νῦν εἴπερ ποτὲ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομούσῃ, πολλῷ χρῆται τῷ δόλῳ καὶ συνεσκιασμένως ἄγαν καὶ μετ' ἐπικρύψεως ὅ τι πλείστης τοὺς κατὰ τῶν ἁγίων προτίθεται λόγους, ὡς ὑπὲρ αὐτῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν εὐσεβῶν δογμάτων ὁ ταῦτα περιτρέπων ἀγωνιζόμενος. Ἀφεὶς τοίνυν πᾶσαν παντὸς ἁγίου ἐπωνυμίαν,

[41] Sau: ca unul ce un pas nu a făcut pe calea nevoinţelor, cea ducătoare la dumnezeiasca lumină.
[42] Vezi, sugestiv, *Ioan* 3, 20: «Pentru că tot cel ce face cele rele urăşte lumina şi nu vine la lumină, ca să nu se vădească lucrurile lui».
[43] Sau 'despre harul luminii'.
[44] *II Timotei* 2, 15.

să vie, harul înfierii, îndumnezeitorul dar al Duhului – lumină este, [lumină] a slavei celei mai-presus-de-negrăire, [lumină ce se face] văzută sfinților, lumină eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas], nezidită, pururea fiitoare din Cel pururea fiitor, şi în chip neînțeles [fiitoare], acum [doar] în parte [arătată], iar în veacul viitor [în chip] mai desăvârşit arătată celor vrednici şi pe Dumnezeu arătându-L – prin ea însăşi – acestora. Pe când filosoful acesta, străin de o astfel de lumină văzându-se pe sine (ca unul ce câtuşi de puțin nu s-a atins de calea ce duce la ea[41]) şi nicicum neputând să o sufere [pe aceasta][42], nu [a ales] a adăuga credinței făptuirea (ca, prin aceasta, să ajungă la vederea aceea), ci şí credința tăgăduindu-o şí pe cei ce nu au tăgăduit-o – ba s-au şi înălțat prin ea – defăimându-i în cuvinte (ca mai presus de aceştia să pară el celor mulți), nesocoteşte harul, huleşte şi pe Domnul harului şi necinsteşte laolaltă pe toți sfinții, [pe cei] câtora le-a fost [dat] prin cercare a se învăța şi a învăța [şi pe alții] despre lumina harului[43].

[7] Şi fiindcă asemenea [grozăvii] a găsit el de cuviință să cuteze [a propovădui], nu printre Sciți petrecând, nici printre Agareni ducându-şi traiul, ci [chiar] în mijlocul Bisericii lui Hristos – şi aceasta [tocmai] acum, când ea mai mult ca oricând drept-învață cuvântul adevărului[44] –, e foarte viclean[45] şi [în chip] foarte acoperit şi cu cât mai multă ascundere[46] [ne] pune de față cuvintele cele [de fapt] împotriva sfinților, ca şi cum s-ar lupta să apere însăşi Biserica lui Hristos şi bine-cinstitoarele [de Dumnezeu] dogme cele dintr-însa – [tocmai] el, care se zbate să le doboare. Lăsând [el], aşadar, deoparte tot

[45] Literal: 'de multă viclenie se foloseşte'.

[46] Altfel zis: foarte camuflat şi foarte ocultat.

τραπεζούντιόν τινα Θεόδωρον εἰς μέσον προήγαγεν, ὃς προέστη μὲν τῶν Βλαχερνῶν, τὰ Μασσαλιανῶν δ' ἐφωράθη νοσῶν· τοῦτον τοίνυν προήνεγκεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ δῆθεν ἀπολογούμενον καὶ λέγοντα σαφῶς μὴ τὴν ὑπερούσιον κρυφιότητα νῦν καθάπερ πρότερον ὁρατὴν δοξάζειν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν δόξαν, δόξαν δ' εἶναι φάσκοντα Θεοῦ φῶς ἐνυπόστατον καὶ ἀγένητον καὶ 'θεότητα καὶ θεαρχίαν' ὀνομαζόμενον, καὶ ἁπλῶς ὅσα περὶ τῆς θεοποιοῦ δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος οἱ ἅγιοι συνεγράψαντο.

[8] Θεαρχίαν γὰρ ταύτην καὶ ἀγαθαρχίαν καὶ θεότητα, ὡς ἀρχὴν τῶν θεουμένων οὖσαν, πολλαχοῦ τῶν λόγων ὁ μέγας Διονύσιος προσεῖπεν, «ἧς ἐπέκεινα», φησίν, «εἶναι τὸν Θεὸν ὡς ὑπέρθεον ὄντα καὶ ὑπεράρχιον». Μάξιμος δὲ ὁ θεῖος θέωσιν τὴν θεότητα προσηγόρευσεν ταύτην· τὴν δὲ θέωσιν ὁριζόμενος, «ἐνυπόστατον» εἶπεν «ἔλλαμψιν, μὴ ἔχουσαν γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν», προσθεὶς καὶ τἄλλ' ὅσα μικρὸν ἀνωτέρω προθέντες ἔφθημεν. Βασιλείου δὲ τοῦ μεγάλου ἀκηκόαμεν εἰπόντος ἄκτιστον τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐφ' ἡμᾶς ἐκχεόμενον. Ἰωάννης δὲ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, τῷ Βασιλείου κράτει τῶν λόγων συναφθείς, τούς τε Λατίνους αἰσχυνεῖ καὶ τὰ δολερὰ τοῦ κενόφρονος τούτου καταλύσει μηχανήματα, «μὴ τὸν Θεόν» λέγων, «ἀλλὰ τὴν χάριν ἐκχεῖσθαι»·

---

[47] Din Trapezunt de loc, adică.

[48] Literal: 'prins în flagrant'.

[49] Apărându-se, de bună seamă, în cuvânt; e vorba despre acest Theodor.

[50] În *Triade* 3, 2, 3 sfântul Grigorie pomeneşte faptul că acest Theodor Vlahernitul nu a spus nicăieri că ceea ce este cu putinţă de văzut e lucrarea dumnezeiască nezidită, şi nu însăşi fiinţa dumnezeiască; că, de ar fi spus, nu ar mai fi fost condamnat. Prin urmare, Varlaam pune în gura lui Theodor cuvintele şi dogmele acestea doar ca să lase de înţeles astfel – de vreme ce Theodor a fost condamnat – că acestea nu sînt ortodoxe.

[51] Se pare că Vlahernitul iniţial considera văzută fiinţa lui Dumnezeu, iar mai apoi şi-a schimbat opinia, datorită osândirii.

numele a tot sfântul, a venit cu un oarecare Theodor trapezunteanul[47], fost întâistătător al [bisericii] Vlahernelor, dar prins[48] că boleşte de cele ale Massalienilor; pe acesta, deci, [ni] l-a adus de faţă, [şi anume] – chipurile – apărându-se[49] şi spunând limpede[50] [cum] că nu ascunzimea lui Dumnezeu cea mai-presus-de-fire (ca mai înainte[51]) o socoteşte acum văzută, ci slava [Lui], şi slava lui Dumnezeu zicând-o a fi lumină eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas] şi nefăcută, numită [totodată] şi 'dumnezeire şi thearhie [adică obârşie a îndumnezeirii]', şi – într-un cuvânt – toate câte sfinţii au scris despre darul îndumnezeitor al Duhului.

[8] Că în multe locuri marele Dionisie a numit-o pe aceasta *thearhie* [adică *obârşie a îndumnezeirii*] şi *agatharhie* [adică *obârşie a binelui*] şi *dumnezeire*, ca pe una ce este obârşie a celor ce se îndumnezeiesc, iar despre Dumnezeu spune că este 'dincolo de aceasta, ca unul ce este mai-presus-de-dumnezeire şi mai-presus-de-obârşie'[52]. Iar dumnezeiescul Maxim 'îndumnezeire' a numit dumnezeirea aceasta; şi, dând definiţia îndumnezeirii, a spus că este «strălucire eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas], neavând facere, ci neînţeleasă arătare în cei vrednici»[53], adăugând şi celelalte [ziceri], câte le-am spus [şi noi] puţin mai sus. Iar pe Vasile cel mare l-am auzit zicând că nezidit este ce se [re]varsă prin Fiul[54]. Iar Ioan cel cu limba de aur, părtaş de puterea cuvintelor lui Vasile, pe Latini îi ruşinează şi risipeşte şi viclenele urzeli ale cugetătorului acestuia de cele deşarte, zicând că «nu Dumnezeu, ci harul s-a [re]vărsat»[55]; iar mai înainte

[52] Dionisie Areopagitul, *Epistola 2*, PG 3, 1068 A–1069 A.
[53] Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, 16, PG 90, 644 D.
[54] *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.
[55] *Omilia VI la Tit* 5, PG 62, 696.

καὶ πρὸ τοῦ Χρυσορρήμονος πατρὸς ὁ προφήτης Ἰωήλ, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεὸς εἰπών, οὐκ 'ἐκχεῶ τὸ πνεῦμά μου', ἀλλ' «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου». Εἰ τοίνυν τὸ Πνεῦμα μὴ κατακερματίζεται, τί τὸ ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ὑπὸ Θεοῦ κατ' ἐπαγγελίαν ἐφ' ἡμᾶς ἐκχεόμενον πνεῦμα; Ἆρ' οὐχ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τε καὶ ἐνέργεια, ἐνέργεια οὖσα τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος; Ἀλλὰ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐφ' ἡμᾶς ἐκχεόμενον πνεῦμα οὐκ ἔκτισται κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἄκτιστος ἡ χάρις ἄρα, καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ καὶ δίδοται καὶ πέμπεται καὶ χαρίζεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ δῶρον τὸ θεοποιόν, ἐνέργεια ὂν οὐκ ἄκτιστος μόνον ἀλλὰ καὶ ἀχώριστος τοῦ παναγίου Πνεύματος. Ἄκουσον δὴ πάλιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου· «ἦν» γάρ, φησί, «προΐεται ζωὴν εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ»· καὶ ἵνα μή τινι δόξῃ τὴν καθ' ἡμᾶς φυσικὴν τοῦτον λέγειν ζωήν, καίτοι 'προέσθαι' φάμενον, ἀλλ' οὐχὶ 'κτίσαι', μᾶλλον δὲ 'προΐεσθαι', ὃ μετὰ τοῦ 'ἀκτίστου' καὶ τοῦ 'ἀνάρχου' πως ἐμφαντικώτερόν ἐστιν, ὅμως ἵνα μὴ δόξῃ φυσικόν τι λέγειν, ἐπήνεγκε· «καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι».

[9] Καὶ τοίνυν ἡ τοιαύτη θεία καὶ οὐράνιος ζωὴ τῶν θεοπρεπῶς ζώντων ἐν τῷ μετέχειν τῆς ἀχωρίστου τοῦ Πνεύματος ζωῆς (ὥσπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔζη «τὴν τοῦ ἐνοικήσαντος θείαν καὶ ἀΐδιον» κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον «ζωήν»), ἡ τοιαύτη τοιγαροῦν ζωὴ ἀεὶ μὲν ἔστι, φυσικῶς ἐνυπάρχουσα τῷ Πνεύματι θεοποιεῖν ἐξ ἀϊδίου πεφυκότι, 'πνεῦμα' τε καὶ 'θεότης' προσαγορεύεται δικαίως παρὰ τῶν ἁγίων, ἅτε δωρεὰ

[56] *Ioil* 2, 28; *Fapte* 2, 17. [57] Literal: 'o proiectează'.
[58] Biologică, adică. [59] Sau: mai sugestiv.
[60] *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 B.

de Părintele cel cu gura de aur prorocul Ioil – mai bine zis, prin proroc, Dumnezeu – zicând nu 'vărsa-voi Duhul Meu', ci «vărsa-voi *din* Duhul Meu»[56]. Aşadar, dacă Duhul nu Se îmbucătăţeşte, ce este duhul cel vărsat asupra noastră din Duhul lui Dumnezeu, de către Dumnezeu, după făgăduinţă? Oare nu harul [adică darea] şi lucrarea Duhului, lucrare ce este a fiinţei Duhului? Dar – după marele Vasile – duhul vărsat de la Dumnezeu asupra noastră nu este zidit; prin urmare, nezidit este harul, iar [lucrul] acesta – şi nu Duhul Însuşi – este ceea ce se şi dă şi se trimite şi se hărăzeşte ucenicilor de către Fiul; [lucrul] acesta este darul cel îndumnezeitor, [lucru] care este lucrare nu doar nezidită, dar şi nedespărţită de preasfântul Duh. Şi ascultă-l iarăşi pe marele Vasile; că zice: «viaţa pe care Duhul o trimite[57] în ipostasul altuia – [aceasta] nu se desparte de El»; şi ca să nu i se pară cuiva că despre viaţa noastră cea după fire[58] vorbeşte el aici (deşi zice [că] 's-a trimis' – nu [că] 's-a zidit' – ba chiar [că] 'se trimite', [termen] care, dimpreună cu 'nezidit' şi 'fără-de-obârşie', e oarecum mai grăitor[59]), însă, ca să nu pară că vorbeşte despre ceva ce ţine de [zidita] fire, a adăugat: «şi părtaşii de El trăiesc dumnezeieşte, viaţă dumnezeiască şi cerească dobândind [ei]»[60].

[9] Şi, deci, astfel de viaţă dumnezeiască şi cerească a celor ce, prin împărtăşirea de viaţa cea nedespărţită de Duhul, dumnezeieşte vieţuiesc (precum şi Pavel – după [cum spune] dumnezeiescul Maxim – trăia «dumnezeiasca şi pururea-fiitoarea viaţă a Celui în el sălăşluit»[61]), o astfel de viaţă, aşadar, pe de o parte, *pururea* este (prin fire existând [ea] în Duhul Cel ce pururea îndumnezeieşte; şi 'duh' şi 'dumnezeire' este numită – pe drept – de

[61] *Ambigua*, PG 91, 1144 C.

θεοποιὸς τοῦ δίδοντος Πνεύματος ἥκιστα χωριζομένη, φῶς δέ ἐστι, δι' ἀποῤῥήτου ἐλλάμψεως χορηγουμένη καὶ τοῖς ἠξιωμένοις ἐγνωσμένη μόνοις, ἐνυπόστατός γε μήν, οὐχ ὡς αὐθυπόστατος, ἀλλ' ἐπεὶ εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα προΐεται αὐτήν, ἐν ᾗ καὶ θεωρεῖται· τοιοῦτον γὰρ τὸ κυρίως ἐνυπόστατον, οὐ καθ' ἑαυτὸ οὐδ' ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑποστάσει θεωρούμενον. Εἰ δὲ καὶ ἕτερός ἐστι τρόπος, δι' ὃν ἐνυπόστατος καλεῖται παρὰ τῶν ἁγίων, ἐροῦμεν προϊόντες. Ὑπέρκειται δὲ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ θεουργοῦ ζωῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς οἰκείας ἐμφύτου ἐνεργείας, ἥτις καὶ ἐμφερής ἐστιν ἐκείνῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκριβῶς· «οὐδεμίαν» γάρ, φησίν, «ὁρῶμεν θέωσιν ἢ ζωήν, ἥτις ἀκριβῶς ἐμφερής ἐστι τῇ πάντων ὑπερκειμένῃ κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν αἰτίᾳ»· ὥστε ἐμφερὴς μέν, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς. Οὐχ ὡς αἴτιον δὲ μόνον ὑπέρκειται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πολλοστὸν τοῦ δόματος ἀεὶ τὸ λῆμμα εἶναι, μὴ τὸ πᾶν τῆς θείας ἐνεργείας χωροῦντος τοῦ λαμβάνοντος. Οὕτω πολυτρόπως ὑπὲρ τὸ τοιοῦτον φῶς καὶ τὴν τοιαύτην ἄκτιστον ἔλλαμψίν τε καὶ ζωὴν καὶ τὰ παραπλήσια ὑπάρχει ὁ Θεός. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ μέγας Βασίλειος.

---

[62] Dionisie Areopagitul, *Epistola 2*, PG 3, 1068 A–1069 A.

[63] Constituind, adică, ea însăşi ipostas aparte.

[64] Adică observată, considerată; Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 B; Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, 16, PG 90, 644 D.

[65] Adică: văzut nu ca subzistând de sine, nici ca existând într-o ființă [sau esență], ci ca existând într-un ipostas.

[66] «dumnezeire sau viață»: izvorâte din Pricina de dincolo de zidiri, venite la noi dintr-acolo. Notăm că aici termenul 'dumnezeire' numeşte, desigur, lucrarea proprie lui Dumnezeu, nu ființa Lui. Pentru a percepe mai bine cum de termenul *dumnezeire* numeşte o lucrare, forțând puțin cadrele limbii, am spune că dacă lucrarea proprie vremii, şi anume faptul că *vremea vremuieşte*, o numim *vremuire* şi dacă lucrarea proprie împăratului, şi anume faptul că *împăratul împărăţeşte*, am numi-o *împărăţire*, tot aşa şi lucrarea proprie lui Dumnezeu, şi anume faptul că *Dumnezeu 'dumnezeieşte'*, o numim *dumnezeire*.

către sfinți[62], de vreme ce este dar îndumnezeitor, câtuşi de puțin despărțit de Duhul Cel ce îl dă), şi, pe de alta, *lumină* este, dată prin nespusă strălucire şi cunoscută doar celor învredniciți [de ea], şi [este lumină] *enipostă[zia]tă* [adică *subzistentă-în-ipostas*], dar nu ca [una ce ar fi] de-sine-ipostaziată [adică de-sine-subzistentă][63], ci fiindcă Duhul o trimite în ipostasul altuia, [ipostas] în care şi este văzută[64]; că de felul acesta este [lucrul] propriu-zis eniposta[zia]t [adică subzistent-în-ipostas], [şi anume] văzut nu de sine, nici în ființă, ci în ipostas[65] (iar dacă mai există şi alt chip în care sfinții numesc [ceva a fi] 'eniposta[zia]t' [adică subzistent-în-ipostas], [aceasta] o vom spune [puțin] mai departe). Iar Duhul sfânt este mai presus de îndumnezeitoarea viață ce este în El şi din El, ca de [una ce este] o lucrare a Lui, [lucrare] ce stă în firea Lui, [viață] care şi Îi este asemenea, măcar că nu cu desăvârşire [asemenea]; că zice: «nu vedem nici o dumnezeire sau viață[66] care să fie cu desăvârşire asemenea Pricinei Celei – întru toate[67] – mai presus de toate»[68]; încât [viața venită în sfinți de la Duhul] Îi este asemenea, dar nu cu desăvârşire. Şi nu doar ca pricină este Duhul sfânt mai presus [de toată lucrarea izvorâtă din El], ci şi pentru că ceea ce se ia [de către cel învrednicit lucrării Duhului] este pururea [o] neînsemnată parte din ceea ce se dă [de către El], primitorul necuprinzând [în sine] întregul dumnezeieştii lucrări. Astfel că în multe chipuri este Dumnezeu mai presus de lumina aceasta şi de această nezidită strălucire şi viață şi de cele asemenea [acestora]. Aşa, dar, [zice] marele Vasile.

[67] Literal: 'după toată superioritatea'; adică: din unghiul a toată superioritatea, a oricărei superiorități.

[68] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7, PG 3, 645 B.

[10] Συμεὼν δὲ ὁ ἔνθεος Μεταφραστής, ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ μεγάλου Μακαρίου συνταξάμενος *Κεφαλαιώδεις λόγους*, περὶ τοῦ φωτὸς τούτου καὶ τῆς δόξης ταύτης ἐμμελῶς ἅμα καὶ ἐναργῶς ἐξηγεῖται διεξοδικώτερον. Οὐδὲν δ' οἷον καί τινα ἐξ αὐτῶν ὡς οἷόν τε συνελόντα καὶ ὑποτεμόμενον ἐνταυθοῖ προθεῖναι πρὸς τῷ μέγα τι τῷ προκειμένῳ λόγῳ συντελεῖν, οὐδὲν ἧττον λυσιτελοῦντα καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ὠφέλειαν. Ἐν γοῦν τῷ ἑξηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ φησί· «Μωσῆς ὁ μακάριος ὑπέδειξε τύπον διὰ τῆς τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπιλαμπούσης τοῦ Πνεύματος δόξης, ἣ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἀτενίσαι ἠδύνατο, πῶς ἐν τῇ τῶν δικαίων ἀναστάσει τὰ σώματα δοξασθήσεται τῶν ἁγίων, ἣν δόξαν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ αἱ πίστεις τῶν ἁγίων ἔχειν καταξιοῦνται ψυχαί· 'ἡμεῖς' γάρ, φησίν, 'ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ', τουτέστι τῷ ἔσω ἀνθρώπῳ, 'τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν'». Καὶ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ· «τὴν δόξαν ἣν ἐντεῦθεν, ὡς εἴρηται, πλουτοῦσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, ἐκείνη καλύψει καὶ ἀμφιάσει τὰ γυμνὰ σώματα ἐν τῇ ἀναστάσει καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνάρπαστα ποιήσει, περιβεβλημένα τῷ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος δόξῃ, ἣν ἐντεῦθεν, ὡς ἔφην, αἱ τῶν ἁγίων ἔλαχον ἔχειν ψυχαί· καὶ οὕτω δοξασθέντες οἱ ἅγιοι θείῳ φωτὶ σὺν τῷ Κυρίῳ

[69] Adică: după 'imaginea' pe care o vedem; căci – după spusa Părinților – în ceea ce vede mintea, într'aceea se şi preschimbă; vezi, de pildă, în *Capetele* sfântului Calist Catafyghiotul, capul 19 (*Filocalia românească* VIII, Bucureşti 1979, p. 418): «Pe de altă parte este în firea minții să se facă în fapt (*prin lucrare*) asemenea cu ceea ce vede. Aceasta o arată şi glasul de-Dumnezeu-cuvântător al Sfântului Grigorie, care zice că 'mintea vede şi pătimeşte strălucirea lui Dumnezeu'. Căci, ceea ce a văzut mintea, aceea a şi pătimit, întrucât s-a făcut asemenea. 'Mintea se colorează', zice Petru din Damasc, 'după cele ce le vede'»; sau capul 35 (*ibidem*, p. 443): «schimbarea ce o pătimeşte mintea este potrivită cu ceea ce vede şi cu ceea ce se desfătează».

[10] Iar Simeon, dumnezeiescul metafrast, din cartea întâia a marelui Macarie alcătuind cuvinte aşezate pe capete, [în chip] frumos glăsuitor şi totodată lămurit tâlcuieşte [şí] mai amănunţit despre lumina aceasta şi slava aceasta. Nimic [mai nimerit], deci, [decât] a adăuga aici, pe scurt, şi ceva din [capetele] acestea, de vreme ce ajută mult la limpezirea chestiunii cuvântului de faţă şi sînt şi de folos – nu în mai mică măsură – celor ce [îl] citesc [pe acesta]. Aşadar, în capul al şaizecişidoilea zice: «Moisí fericitul a dat – prin slava Duhului ce a strălucit pe faţa lui, la care nimeni dintre oameni nu putea căuta – o preînchipuire a felului în care se vor slăvi la învierea drepţilor trupurile sfinţilor, slavă pe care credincioasele suflete ale sfinţilor se învrednicesc a o avea [încă] de acum în omul cel dinlăuntru; că 'noi', zice, 'cu faţă descoperită' (adică cu omul cel dinlăuntru), 'slava Domnului o oglindim, după acelaşi chip[69] schimbându-ne la faţă din slavă în slavă'[70]»[71]. Iar în cel de al şaizecişitreilea: «slava cu care aici – precum s-a zis – se îmbogăţesc sufletele sfinţilor, aceea va acoperi şi va îmbrăca la înviere trupurile goale şi le va face [a fi] răpite la ceruri, înveşmântate în slava faptelor bune şi a Duhului, de care – cum am zis – au avut aici parte sufletele sfinţilor; şi astfel [pro]slăvindu-se sfinţii de către dumnezeiasca lumină, 'cu Domnul pururea vor fi'[72]»[73]. Aceasta este, deci, lumina aceea

[70] *II Corinteni* 3, 18; notăm că în textul scripturistic grecesc, cât şi în cel oficial românesc, prezentul şi participiul verbelor este invers: 'oglindindu-o/ne schimbăm la faţă (ne prefacem)'. Semnalăm că varianta de faţă (Macarie/Palama) apare şi la sfântul Marcu Evghenicul (vezi *Al doilea cuvânt antiretic*, în *Opere complete* II, GA, p. 318).

[71] *Despre înălţarea minţii* 1, PG 34, 889 C. Vezi şi *Omilia V*, 11, PG 34, 516 BC.

[72] *I Tesaloniceni* 4, 17.

[73] *Despre înălţarea minţii* 2, PG 34, 892 AB. Vezi şi *Omilia V*, 12, PG 34, 517 AB.

διαπαντὸς ἔσονται». Τοῦτ' ἄρα τὸ φῶς ἐκεῖνο, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ὃ τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐκκρίτους περιέλαμψεν ἐπὶ τοῦ ὄρους· «ὅταν» γάρ, φησίν, «ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λήξεως, 'πάντοτε σὺν Κυρίῳ', κατὰ τὸ λόγιον 'ἐσόμεθα', τῆς μὲν ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρούμενοι φανοτάταις μαρμαρυγαῖς ἡμᾶς περιαυγαζούσης, ὡς τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει». Τοῦτ' ἄρα θεϊκόν ἐστι τὸ φῶς, ὡς καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ *Ἀποκαλύψει* ἔφη καὶ τοῖς ἁγίοις πᾶσι συνδοκεῖ. Γρηγόριος δὲ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «ἥξει μέν», φησί, «μετὰ σώματος, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἷος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει, ἢ παρεδείχθη, ὑπερνικώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος».

[11] «Ἀλλ' αἰσθητὸν ἦν», φησί, «τὸ φῶς ἐκεῖνο καὶ δι' ἀέρος ὁρατόν, τότε γεγονὸς πρὸς ἔκπληξιν καὶ εὐθὺς ἀπογενόμενον, καὶ 'θεότης' λέγεται ὡς σύμβολον θεότητος». Τῆς καινοφωνίας· ἤκουσται καὶ αὐθημερινὴ θεότης, αἰσθητὴ καὶ γενητή, ἐφ' ἡμέραν γινομένη καὶ ἐφ' ἡμέραν φθειρομένη, κατὰ τὰ καλούμενα τῶν ζώων 'ἐφήμερα', μᾶλλον δὲ καὶ τούτων ὀλιγοχρονιωτέρα, αὐθωρὸν γινομένη τε καὶ λυομένη, μᾶλλον δὲ «γενομένη μέν ποτε, οὖσα δὲ οὐδέποτε». Τοιαύτη οὖν θεότης ὑπερενίκησε τὴν προσκυνητὴν ἐκείνην καὶ ὁμόθεον

[74] Adică: desăvârşirea asemenea lui Hristos.
[75] Sau – după alt înţeles al termenului *λῆξις* – 'la moştenirea cea în-chipul-lui-Hristos (la moştenirea faptului de a fi asemenea lui Hristos) şi preafericită'.
[76] *I Tesaloniceni* 4, 17.
[77] Literal: de teofania vizibilă a Lui.
[78] *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 4, PG 3, 592 B.
[79] *Apocalipsa* 21, 23; 22, 5.
[80] *Epistola 101*, PG 37, 181 AB.
[81] Varlaam, adică.

care – după marele Dionisie – i-a strălucit împrejur pe cei aleşi dintre Apostoli pe munte; că zice: «când nestricăcioşi şi nemuritori ne vom face şi vom ajunge la sfârşitul[74] cel în-chipul-lui-Hristos şi preafericit[75], 'totdeauna cu Domnul' – după cuvântul Scripturii – 'vom fi'[76], plini făcându-ne, prin preacuratele vederi-de-Dumnezeu, de văzuta arătare-a-dumnezeirii Lui[77], [teofanie] ce ne va lumina împrejur în sclipiri prealuminoase, ca şi pe ucenici la acea preadumnezeiască Schimbare-la-faţă»[78]. Aşadar dumnezeiască este lumina aceasta, cum şi Ioan a zis în *Apocalipsă*[79] şi cum toţi sfinţii socotesc. Iar Grigorie cel de-un-nume cu teologia [cu grăirea-de-Dumnezeu, adică], zice [că] «[Domnul] va veni cu trup, cum îmi este cuvântul, dar [El va fi] aşa cum S-a văzut ucenicilor în munte – sau [mai bine zis] cum [li] S-a arătat [atunci] în preînchipuire – dumnezeirea covârşind carnea»[80].

[11] Dar [acesta[81]] zice [că] «simţită [trupeşte] era lumina aceea, şi văzută prin aer, [doar] atunci iscată – spre copleşirea [celor ce erau de faţă] – şi numaidecât pierită[82], iar 'dumnezeire' i se spune [doar] ca simbol al dumnezeirii». [Dar] ce nouă glăsuire! – [că, iată, prin acesta] s-a auzit [pe lume de] *dumnezeirea de-o-zi*, simţită [trupeşte] şi făcută, iscată vreme de o zi şi într-o [singură] zi [şi] pieritã, ca gâzele acelea numite 'efemere', ba – mai degrabă – mai puţin dăinuitoare decât acelea, într-un ceas iscată şi risipită, [sau] mai bine zis 'iscată oarecând, dar nicicând fiitoare [propriu-zis]'[83]. Aşadar, o astfel de 'dumnezeire' [socoţi tu că e cea care] a covârşit trupul acela[84] cel închinat

[82] Literal perechea *iscată~pierită* s-ar traduce prin *făcută~'desfăcută'*.
[83] Vezi *Triade* 2, 3, 55, *Palama* III, GA, p. 569; notăm că pasajul este redat acolo prin: «se arată câteodată, dar nu fiinţează niciodată».
[84] Literal: carnea aceea.

σάρκα, ἡ μὴ οὖσα θεότης οὐδέποτε; Μᾶλλον δὲ οὐχ ὑπερενίκησέ ποτε, ἀλλ' ὑπερνικᾷ διηνεκῶς· οὐ γὰρ εἶπεν 'ὑπερνικησάσης', ἀλλ' 'ὑπερνικώσης', καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Τί φῄς; Τοιαύτῃ θεότητι συνημμένος ἔσται καὶ ὑπερνικώμενος εἰς ἀπείρους αἰῶνας ὁ Κύριος; Καὶ ἀντὶ πάντων μὲν ἡμῖν ἐκεῖ, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς καὶ πατερικὰς φωνάς, ἔσται ὁ Θεός, τῷ Χριστῷ δὲ ἀντὶ θεότητος φῶς προσέσται αἰσθητόν; Καὶ ἀέρος μὲν καὶ τόπου καὶ τῶν τοιούτων κατὰ τὰς αὐτὰς φωνὰς οὐ δεησόμεθα ἐκεῖ, δι' ἀέρος δὲ ὀψόμεθα τὴν θεότητα; Πῶς δὲ καὶ τοιαῦτα σύμβολα ἐκεῖ; πάλιν ἔσοπτρα, πάλιν αἰνίγματα, πάλιν ἐν ἐλπίσιν ἡ πρὸς πρόσωπον θέα; Μᾶλλον δέ, εἰ καὶ τότε τοιαῦτα σύμβολα καὶ ἔσοπτρα καὶ αἰνίγματα, φεῦ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης, ἐψεύσθημεν τῶν ἐλπίδων, κατεσοφίσθημεν· θεότητα δι' ἐπαγγελίας κτήσεσθαι προσδοκήσαντες, οὐδ' ἰδεῖν θεότητα συγχωρούμεθα, φῶς δ' αἰσθητὸν ἀντ' ἐκείνης, φύσιν ἀλλοτριωτάτην θεότητος. Πῶς δὲ καὶ τὸ τοιοῦτο σύμβολον – εἴγε καὶ τοιοῦτον ἦν – 'θεότης' ἂν κληθείη; Οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπότης ὁ γεγραμμένος ἄνθρωπος, οὐδ' ἀγγελότης τὸ φανὲν σύμβολον ἀγγέλου.

[12] Τίς ποτε τῶν ἁγίων σύμβολον κτιστὸν τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶπε; Γρηγόριος ὁ θεολόγος, «φῶς», φησίν, «ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς». Εἰ

[85] Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul, adică.
[86] Vezi *I Corinteni* 15, 28.
[87] Grigorie al Nyssei, *Despre suflet şi înviere*, PG 46, 104 A.
[88] Adică: de dimensiunea spațială.
[89] Adică: astfel de substitute a ceea ce se simbolizează, astfel de surogate.
[90] Vezi *I Corinteni* 13, 12.
[91] Aici 'doar' ar avea acelaşi sens ca în expresii de tipul: 'te-am auzit, că doar nu sînt surd'.

şi împreună-dumnezeu, [şi anume] o dumnezeire nicicând fiitoare [propriu-zis]? – mai bine zis nu 'a covârşit', ci 'covârşeşte' necontenit; că nu a spus[85] '[dumnezeire care] a covârşit [trupescul]', ci '[dumnezeire] covârşind [carnea]', şi nu doar în veacul de acum, ci şi în cel ce va să vină. Ce spui, cu o *astfel* de 'dumnezeire' unit va şi covârşi Domnul [carnea] în vecii cei nesfârşiți? Şi [cum aşa,] în locul a toate ne va fi nouă atunci – după zicerile apostoleşti[86] şi părinteşti[87] – [Însuşi] Dumnezeu, dar lui Hristos Îi va fi proprie – în loc de lumina dumnezeirii – [una] simțită [trupeşte]? Şi de aer şi de loc[88] şi de cele asemenea acestora – după aceleaşi ziceri – nu vom [mai] avea trebuință acolo, dar dumnezeirea o vom vedea [tocmai] prin aer? Şi cum de sînt acolo astfel de simboluri[89]? Tot [de] oglinzi [ne vom sluji], tot [de] ghicituri[90], tot nădăjduită [şi nu dobândită ne va fi] vederea față către față? Mai mult, dacă şi atunci [vor fi tot] astfel de simboluri şi oglinzi şi ghicituri, [înseamnă că] – vai, câtă viclenie şi înşelare [din partea lui Dumnezeu]! – ne-au fost înşelate aşteptările, am fost păcăliți cu sofisme, [de vreme ce ne] aşteptam – după făgăduință – *să dobândim* dumnezeirea, şi [iată că] dumnezeirea nici *să o vedem* nu putem, ci – în locul ei – [vedem o] lumină simțită [trupeşte], [adică ceva de] natură cu totul străină de dumnezeire. Şi, apoi, un astfel de simbol (şí de-am presupune că va [exista şi va] fi de felul acesta) cum se va [putea] numi 'dumnezeire'? – că [doar[91]] omul desenat nu se numeşte 'omenire' [adică omenitate], nici simbolul văzut al îngerului [nu se poate numi] 'îngerire'.

[12] Cine dintre sfinți a spus vreodată [despre] lumina aceea [că ar fi un] simbol zidit? Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul «lumină» zice [că este] «dumnezeirea

οὖν μὴ ἀληθινὸν ἦν καὶ ἀληθῶς θεότης, ἀλλὰ κτιστὸν σύμβολον αὐτῆς, οὐκ ἔδει φάναι 'φῶς ἡ παραδειχθεῖσα θεότης', ἀλλὰ 'φῶς τὸ παραδεῖξαν θεότητα', καὶ οὐδὲ τὸ 'παραδεῖξαν', ἀλλὰ τὸ 'δεῖξαν', ἐπεὶ τὸ 'παρά' συνηρτημένον ἀμυδρὰν ἔκφανσιν τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ τὴν θεολογίαν οἰκείαν ἐπωνυμίαν κτησάμενος. Ὁ δὲ Χρυσόστομος θεολόγος, «λαμπρότερος», φησίν, «ἑαυτοῦ ἐφαίνετο ὁ Κύριος, τῆς θεότητος παραδειξάσης τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς». Ὅρα κἀνταῦθα τὸ 'παρά' προσκείμενον καὶ σαφῶς ἐκφαῖνον τοῦ κρυφίου τὴν ἔκφανσιν, ἀλλὰ μηδὲ τὴν τοῦ ἄρθρου παραδράμῃς προσθήκην· οὐ γὰρ 'θεότητος' εἶπεν, ἀλλὰ 'τῆς θεότητος', ἐκείνης τῆς ἀληθινῆς. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀλλοτρίας φύσεως θεότητος σύμβολον ὑπάρχον φῶς ἀκτῖνες ἂν εἶεν τῆς θεότητος; Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, δεικνύς ἓν φῶς τὸν ἐν τρισίν ὑποστάσεσι προσκυνούμενον Θεόν, «ὁ Θεός», φησί, «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον»· τὸ γὰρ ἀπρόσιτον πάντως καὶ ἀληθινόν, καὶ τὸ ἀληθινὸν ἀπρόσιτον· ὁπότε καὶ πεπτώκασιν οἱ ἀπόστολοι τῇ δόξῃ τοῦ φωτὸς τοῦ Υἱοῦ ἀτενίσαι μὴ δυνηθέντες διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀπρόσιτον φῶς· φῶς δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα· «ὅς», φησίν, «ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου». Εἰ τοίνυν τὸ ἀπρόσιτον

[92] Traducem aici pe *παραδείκνυμι* prin insolitul *a quasi-arăta* – şi nu prin simplul *a arăta* – datorită contextului, după cum imediat se va vedea; este vorba nu de o arătare deplină şi exhaustivă, ci, dată fiind puterea de percepţie – omenească – a celor trei, de o arătare – aşa zicând – estompată a luminii dumnezeieşti, ajungându-se la un fel de un 'indiciu' al aceleia.
[93] *Cuvântul 40*, 6, PG 36, 365 A.
[94] Cf. *Către Teodor* 11, *PG* 47, 292.
[95] Varlaam, adică.
[96] Lumina.
[97] *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 640 AB.
[98] *I Timotei* 6, 16.

cea quasi-arătată[92] pe munte ucenicilor»[93]; aşadar, dacă [lumina aceea] n-ar fi fost adevărată şi [n-ar fi fost] cu adevărat dumnezeire, ci [doar] un simbol zidit al ei, nu trebuia să zică 'lumină [e] quasi-arătata dumnezeire', ci [să vorbească despre] 'lumina care a quasi-arătat dumnezeirea', ba, mai mult, nici 'a quasi-arătat' [nu trebuia să zică], ci 'a arătat [adică a indicat, a semnalat]', de vreme ce acest 'quasi' – odată adăugat – vădeşte limpede o [oarecare] *tulbure* ivire a ascunsului dumnezeirii. Aşa [grăieşte], deci, cel ce şi-a dobândit nume al său cuvântarea-de-Dumnezeu. Iar de-Dumnezeu-cuvântătorul [cel] cu gura de aur «mai strălucitor decât Sine Însuşi» zice că «Se arăta Domnul, dumnezeirea quasi-arătându-şi razele ei»[94]. Vezi [deci] şí aici pe 'quasi' [cum este] adăugat şi [cum] dă la iveală, limpede, ivirea *ascunsului* [dumnezeirii]; şi să nu îţi scape [din vedere] nici adăugarea articolului; că nu a zis '[*o*] *dumnezeire* [arătându-şi razele]', ci '*dumnezeirea* [quasi-arătându-şi razele]', adică aceea adevărată. Cum, deci, lumina care este simbol al dumnezeirii – [însă, cum zice acesta[95],] de altă fire [decât dumnezeirea] – [aceasta[96]] să aibă raze ale dumnezeirii? Iar marele Vasile[97], o [singură] lumină arătând [a fi] Dumnezeul Cel în trei ipostasuri închinat, «Dumnezeu» – zice – «Cel ce locuieşte [în] lumina neapropiată»[98]; că ceea ce e neapropiat aceea negreşit că e şi adevărat, iar ceea ce e adevărat – neapropiat (că pentru aceasta au şi căzut apostolii[99], neputând [ei] să sufere a căuta la slava luminii Fiului, [şi anume] pentru aceea că El este lumină neapropiată); şi lumină este şi Duhul; [că] zice: «Cel ce a strălucit în inimile noastre prin Duhul sfânt»[100]. Aşadar, dacă ce

[99] *Fapte* 9, 14; 26, 14; *Matei* 17, 6 şi locurile paralele.
[100] *II Corinteni* 4, 6.

ἀληθινόν – ἀπρόσιτον δ' ἐκεῖνο ἦν – οὐχ ὑπόκρισις ἦν θεότητος τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς φῶς ἀληθινῆς θεότητος, οὐ τῆς τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πατρός. Διὸ κοινῇ πάντες τῷ Κυρίῳ ψάλλομεν τὴν ἐπέτειον τελοῦντες ἑορτήν·«ἐν τῷ φανέντι φωτί σου, σήμερον ἐν Θαβωρίῳ, φῶς εἴδομεν τὸν Πατέρα, φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα»· «τῆς γὰρ σῆς θεότητος ἀμυδρὰν παρεγύμνωσας αὐγήν». Ἐνταῦθα γοῦν οὐχ ἡ πρόθεσις μόνη προσκειμένη, ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τοῦ κρυφίου τὴν ἔκφανσιν ἐκφαίνει. Κοινῇ τοίνυν πάντων τῶν ἁγίων ἀληθινὴν θεότητα τὸ φῶς ἐκεῖνο προσαγορευόντων, πῶς αὐτὸς ἐπήρθης ἀλλοτριῶσαι τοῦτο τῆς θεότητος, 'κτιστὸν καὶ αἰσθητὸν' καὶ τοιοῦτο 'σύμβολον' προσειπὼν 'θεότητος' αὐτὸ καὶ χεῖρον τῆς καθ' ἡμᾶς νοήσεως ἀποφηνάμενος;

[13] Ὁ μέντοι σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, ἕτερον ἑτέρου σύμβολον εἰωθὼς λέγειν ἀναλογίας λόγῳ κατὰ τὰς ἀλληγορίας, οὐ τὸ ἔλαττον τοῦ μείζονος ἀεὶ ποιεῖται σύμβολον, ὡς αὐτὸς ᾠήθης ὁ τὰ πάντα σοφός, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ τὸ μεῖζον τοῦ ἐλάττονος, ὥσπερ καὶ τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο σῶμα, ἀπηωρημένον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, σύμβολον γενέσθαι λέγει τοῦ προσηλωμένου τοῖς πάθεσι σώματος ἡμῶν, τὸν δὲ Ἰωσήφ, 'πρόσθεσιν' ἑρμηνευόμενον, ἀρετῆς καὶ πίστεως σύμβολον. Ταῦτα γάρ, φησί, προστιθέμενα τοῖς πάθεσι πρότερον ἐνισχημένοις, ἀποκαθηλοῦσιν αὐτῶν ἐκείνους, ὡς ὁ Ἰωσὴφ τοῦ σταυροῦ τὸν Κύριον. Οὗτος τοίνυν

[101] Sau: simulare.
[102] *Exapostilaria* din 6 August.
[103] Vezi al doilea tropar din Peasna I[a] a Canonului înainte-prăznuirii din 5 August şi *Slava* Stihoavnei Vecerniei din 7 August.
[104] Verbul grecesc tradus de noi prin 'a dezgoli *puţin*' începe tot cu prepoziţia *παρά* (*παραγυμνόω*).
[105] A verbului *a dezgoli*, adică.

este neapropiat este [totodată] şi [cu] adevărat [existent], iar lumina aceea era neapropiată, [atunci] nu prefăcătorie[101] era acea lumină a dumnezeirii, ci cu adevărat lumină a adevăratei dumnezeiri – nu doar a celei a Fiului, ci şi a celei a Duhului şi a Tatălui; [fapt] pentru care cu toții cântăm Domnului, praznicul cel de peste an săvârşindu-l, «întru lumina Ta astăzi – cea în Tavor arătată – lumină văzut-am pe Tatăl, lumină şi pe Duhul»[102], «rază întunecată a dumnezeirii Tale puțin dezgolind[u-ne]»[103]; şi aici nu doar prepoziția[104], ci şi înțelesul cuvântului[105] vădeşte arătarea *ascunsului*. Prin urmare, adevărată dumnezeire numind sfinții – cu toții – lumina aceea, ce te-a apucat de o înstrăinezi pe aceasta de dumnezeire, numind-o 'creată şi sensibilă' şi [nu altcum decât] în înțelesul acesta [zicându-i] 'simbol al dumnezeirii' şi declarând-o [a fi ea] mai prejos de înțelegerea noastră?

[13] Dar înțeleptul în cele dumnezeieşti Maxim, obişnuind a zice – în alegorii – ceva [a fi] simbol a altceva ([aceasta] pe temeiul analogiei [dintre ele]), nu totdeauna face [lucrul] ce este mai prejos simbol a [lucrului] ce este mai presus (cum îți închipui tu, cel în toate înțelept), ci uneori şi [lucrul] ce este mai presus [îl face simbol] a [lucrului] ce este mai prejos, după cum şi despre Stăpânesc trupul acela, cel atârnat pe cruce, zice că se face simbol al trupului nostru celui pironit de patimi, iar despre Iosif (care se tâlcuieşte 'adăugire' sau 'ajutor') [zice că se face] simbol al virtuții şi credinței; că acestea[106] – zice – adăugindu-se şi ajutând celor mai înainte pironiți pe patimi, îi des-pironesc pe aceia de pe ele, precum Iosif pe Domnul de pe cruce[107]. Acesta[108], dar, grăind în alegorie,

[106] Adică: virtutea şi credința.
[107] *Ambigua*, PG 91, 1376 CD şi 1377 B.
[108] Sfântul Maxim, adică.

καταφατικῆς καὶ ἀποφατικῆς θεολογίας σύμβολον ἀλληγορῶν τὸ φῶς ἐκεῖνο προσηγόρευσεν, ὡς μεῖζον ἐλαττόνων καὶ ὡς ἐν ἑαυτῷ τὴν τῆς θεολογίας γνῶσιν ἔχον καὶ παρεκτικὸν αὐτῆς ὑπάρχον. Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὸν Μωϋσῆν οὗτος τῆς προνοίας σύμβολον εἶπε καὶ τὸν Ἠλίαν τῆς κρίσεως; Ἆρ' οὖν οὐδ' οὗτοι ἀληθῶς παρῆσαν, ἀλλὰ φάσματα πάντ' ἐκεῖνα καὶ ὑπόκρισις ἦν; Καὶ τίς ἂν τοῦτ' εἰπεῖν τολμήσαι τῶν ἁπάντων, ὅτι μὴ ὁ καλὸς Βαρλαάμ, ὁ καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἀλλοτρίαν θεότητος φύσιν εἰρηκώς, ὑποκρινομένην θεότητα, καίτοι σχεδὸν πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἐνθέων θεολόγων τούτου χάριν σύμβολον ἁπλῶς ἐφυλάξαντο τὴν τοῦ φωτὸς ἐκείνου χάριν προσειπεῖν, ἵνα μή τις ὑπὸ τοῦ τοιούτου προσρήματος διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐκτραπεὶς κτιστὸν καὶ ἀλλότριον νομίσῃ θεότητος τὸ θειότατον ἐκεῖνο φῶς· ἐπεὶ 'σύμβολον θεότητος' λεγόμενόν τε καὶ νοούμενον συνετῶς καὶ ὑγιῶς κατ' οὐδὲν ἂν ἴδοις τῇ ἀληθείᾳ προσιστάμενον.

[14] Ἔστω γὰρ καὶ σύμβολον θεότητος, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός. Οὐδ' οὕτως ἡμᾶς αἱρήσεις, οὐδ' ἀποστήσεις, εὖ ἴσθι, τῆς μακαριστῆς ἐλπίδος· πᾶν γὰρ σύμβολον ἢ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστιν οὗ σύμβολόν ἐστιν, ἢ φύσεως ἑτέρας παντάπασιν ὑπάρχει. Καὶ γάρ, ἡλίου μέλλοντος ἀνίσχειν, τοῦ κατ' αὐτὸν φωτὸς φυσικὸν σύμβολόν ἐστιν ὁ ὄρθρος, καὶ τῆς τοῦ πυρὸς καυστικῆς δυνάμεως ἡ θέρμη

[109] Adică lumina de pe Tavor.
[110] Al teologiei catafatice şi al teologiei apofatice, adică.
[111] Adică sfântul Maxim.
[112] *Ambigua*, PG 91, 1165 B–1168 CD.
[113] La dumnezeiasca schimbare-la-faţă, adică.
[114] Este vorba de omonimia dintre, pe de o parte, simbolul de aceeaşi natură cu ceea ce este simbolizat şi, pe de alta, simbolul de altă natură decât ceea ce este simbolizat (altfel spus, dintre simbolul natural sau 'firesc' şi cel ne-natural sau 'ne-firesc'), cum se va spune numaidecât.

lumina aceea a numit-o simbol al teologiei catafatice şi apofatice, în înţelesul că [lucrul] ce este mai presus[109] [e simbol] al celor ce sînt mai prejos[110] şi că [lumina aceea] are în sine cunoaşterea [proprie] teologiei şi este dătător al acesteia. Cum aşa, nu a spus acesta[111]şi despre Moisí [că e] simbol al proniei, despre Ilie [că e simbol] al judecăţii[112]? Ce, dar, oare nici aceştia nu au stat [atunci[113]] de faţă cu adevărat, ci toate acelea erau [doar] nălucire şi prefăcătorie? Bine, dar cine – dintre toţi – ar cuteza să spună lucrul acesta, dacă nu bunul Varlaam, care şi lumina aceea a spus [că este] natură străină de dumnezeire, [aşadar o] dumnezeire fătărită – măcar că mai toată ceata dumnezeieştilor cuvântători-de-Dumnezeu [nu din altă pricină decât] din pricina aceasta s-au ferit a numi, simplu, 'simbol' harul luminii aceleia, [şi anume] ca nu cumva cineva, datorită omonimiei[114], înşelat de o astfel de [de]numire, să socotească preadumnezeiască lumina aceea [a fi] creată şi străină de dumnezeire; că dacă este numită – şi înţeleasă – 'simbol al dumnezeirii' în chip chibzuit şi sănătos, [numirea aceasta] întru nimic nu se împotriveşte adevărului.

[14] Că fie ea – precum însuţi pretinzi – şí simbol al dumnezeirii; să ştii bine că nici aşa nu ne vei abate, nici ne vei depărta, de la fericita nădejde[115]. Că simbolul, oricare ar fi el, negreşit că este ori din firea [lucrului al] căruia simbol este, ori de [o] altă fire [decât cea a lucrului simbolizat]. Astfel, având să răsară soarele, zorile sînt simbol firesc[116] al luminii lui; iar căldura este simbol firesc al puterii arzătoare a focului. Pe când [simbolului]

[115] «fericita nădejde»: a îndumnezeirii noastre prin părtăşia de lumina dumnezeiască nezidită.

[116] Sau natural, provenind din însăşi firea simbolizatului.

φυσικὸν σύμβολόν ἐστι. Τὸ δὲ μὴ φυσικὸν ἢ καθ' ἑαυτὸ πεφυκὸς ὑφεστηκέναι γίνεταί ποτε παρὰ τοὺς χρωμένους σύμβολον, ὡς ὁ πυρσὸς ἐπιόντων πολεμίων, ἢ κατ' οἰκείαν μὲν φύσιν οὐχ ὑφέστηκε, γίνεται δ' οἷόν τι φάσμα κατὰ χρείαν τῆς προνοίας, ὃ καὶ τοῦτ' αὐτὸ μόνον σύμβολόν ἐστι. Τοιαῦτα δέ ἐστι τὰ τοῖς προφήταις αἰσθητῶς καὶ ἐν σχήματι δεικνύμενα, οἷον τὸ τοῦ Ζαχαρίου δρέπανον καὶ αἱ πελέκεις τοῦ Ἰεζεκιὴλ καὶ εἴ τι τούτων παραπλησίον. Τὸ μὲν οὖν φυσικὸν ἀεὶ σύνεστι τῇ φύσει παρ' ἧς τὸ εἶναι ἔχει, φυσικὸν γάρ· τὸ δ' ἐξ ἑτέρας φύσεως καθ' ἑαυτὴν ὑφεστηκυίας ἀεὶ συνεῖναι τῷ σημαινομένῳ τῶν ἀδυνάτων παντάπασιν ὑπάρχει· κωλύει δὲ οὐδὲν εἶναι πρότερον ἢ ὕστερον ἐκεῖνο, ὅ τί ποτε καθ' ἑαυτό ἐστι· τὸ δὲ μὴ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκὸς οὔτε πρότερον οὔθ' ὕστερον ὑπάρχει – τοῦτο γὰρ ἀδύνατον – ἐπ' ὀλίγον δὲ φανέν, εἶτ' εὐθύς πρὸς τὸ μὴ ὄν χωρεῖ καὶ ἀφανίζεται παντάπασιν. Ἐπεὶ τοίνυν σύμβολον τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ φῶς, ἢ φυσικόν ἐστιν ἢ οὐ φυσικόν· καὶ εἰ μὴ φυσικόν, ἢ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκὸς ἢ φάσμα μόνον ἀνυπόστατον· ἀλλ' εἰ φάσμα μόνον ἀνυπόστατον, οὔτε ἦν οὔτε ἔστιν οὔτε ἔσται ἐσαεὶ τοιοῦτος ὁ Χριστός. Ὅτι δ' ἔσται ἐσαεὶ τοιοῦτος ὁ Χριστός, καὶ ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιος καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος καὶ πάντες ὅσοι τοῦτον ἐξ οὐρανοῦ μετὰ δόξης ἥξοντα προσδέχονται, καθάπερ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω

[117] Este vorba de focurile aprinse pe culmi, care vesteau odinioară războaiele ce aveau să înceapă.

[118] Sau apariție; sau nălucire.

[119] Focul aprins la vremea războiului este şi foc şi simbol; pe când secera arătată în vedenie lui Zaharia nu este seceră propriu-zis existentă, ci este doar simbol.

[120] *Zaharia* 5, 1 şi urm. [121] *Iezechiil* 9, 2. [122] Cu simbolizatul, adică.

[123] Este vorba de simbol, de ceea ce este în sine – după firea lui – respectivul simbol (foc, de pildă, în cazul războaielor).

cel ne-firesc ori îi este dat a subzista de sine şi – la o vreme – este făcut simbol de către cei ce se slujesc [de el] (precum focul [aprins] la vreme de războaie[117]), ori nu subzistă după o fire a sa, ci [doar] se face ca o arătare[118], după cum o cere pronia, şi nu este [şi altceva] decât simbol[119]; iar [simboluri] de felul acesta sînt cele arătate proorocilor [în chip] simţit şi având formă, precum secera lui Zaharia[120] şi secúrile lui Iezechiil[121] şi cele de felul acesta. Aşadar, [simbolul] cel firesc pururea împreună-dăinuie cu firea de la care îşi are [faptul de] a fi, de vreme ce este firesc. Iar [simbolului] cel din altă fire, [şi anume fire] de sine subzistentă, negreşit că [îi] este cu totul cu neputinţă să împreună-dăinuiască cu [lucrul] cel în-semnat de el[122]; şi nimic nu împiedică [faptul ca] ceea ce este el în sine[123] să fie mai înainte ori mai apoi decât [lucrul] acela. Pe când [simbolul] cel ce nu subzistă de sine, [acesta] nu există nici mai înainte, nici mai apoi (că [una ca asta] e cu neputinţă), ci doar se arată pentru scurtă vreme, iar mai apoi se întoarce numaidecât la nefiinţă şi piere cu totul. Aşadar, *simbol* fiind [– după cum mai sus am ales a zice –] lumina cea de pe Tavor, este ori firesc, ori ne-firesc; iar de este ne-firesc, este ori de sine subzistent, ori doar o arătare lipsită de subzistenţă [ontologică]; dar de este doar o arătare lipsită de subzistenţă [ontologică], atunci Hristos nici nu a fost, nici nu este şi nici nu va fi pururea de felul acesta[124]. Dar faptul că Hristos va fi pururea de felul acesta, [aceasta] o spune limpede – precum mai sus s-a arătat[125] – şí Dionisie cel din Areopag, şí Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul, şí toţi câţi Îl aşteaptă să vină

[124] Adică: strălucitor, răspândind lumina aceea, lumina arătată şi pe Tavor.
[125] Vezi, mai sus, paragrafele 10-11.

δέδεικται, παριστᾶσιν ἐναργῶς· οὐκ ἄρα φάσμα μόνον ἀνυπόστατον τὸ φῶς ἐκεῖνο ἦν.

[15] Καὶ μὴν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ἐς ἄπειρον τοιοῦτος ἔσται, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸ ὄρος ἀναβάσεως τοιοῦτος ὑπῆρχεν ὁ Χριστός. Ἄκουσον τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Δαμασκηνοῦ· «μεταμορφοῦται Χριστός, οὐχ ὃ οὐκ ἦν προσλαβόμενος, οὐδὲ εἰς ὅπερ οὐκ ἦν μεταβαλλόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἦν τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐκφαινόμενος, διανοίγων τούτων τὰ ὄμματα καὶ ἐκ τυφλῶν ἐργαζόμενος βλέποντας· μένων γὰρ αὐτὸς ἐν ταυτότητι, παρ' ὃ τὸ πρὶν ἐφαίνετο, ἕτερον νῦν τοῖς μαθηταῖς ἑωρᾶτο φαινόμενος· αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ τῆς δόξης ὡράϊσμα». Τοῦτο δείκνυσι καὶ ὁ μέγας Βασίλειος· «διεφαίνετο» γάρ, φησίν, «οἷόν τι φῶς διὰ ὑελίνων ὑμένων, τουτέστι διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν σαρκὸς τοῦ Κυρίου, ἡ θεία δύναμις αὐτοῦ διαυγάζουσα τοῖς ἔχουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κεκαθαρμένους». Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτησίως ἐπ' Ἐκκλησίας ᾀδόμενα, «τὸ γὰρ ὑπὸ τὴν σάρκα κεκρύφθαι τὸ νῦν παραδεικνύμενον» καὶ «τὸ ἀρχέτυπον καὶ ὑπέρφωτον κάλλος τὸ νῦν παραγυμνούμενον», τί ἄλλο παρίστησιν ἢ ὅτι προϋπῆρχε; Τί δὲ καὶ ἡ μεταστοιχείωσις τοῦ ἡμετέρου φυράματος καὶ ἡ κατ' αὐτὸ θεουργία καὶ ἡ θεϊκὴ ἀναμόρφωσις; Ἆρ' οὐχ ἅμα

---

[126] Semnalăm că aceste trei paragrafe – care încep cu cel de față – se încheie cu un fel de efymnion, asemenea – de pildă – condacelor şi icoaselor Utreniei.

[127] Literal: 'rămânând El în identitate [cu Sine Însuşi]'; adică identic cu Sine Însuşi.

[128] Ioan Damaschinul, *Omilia I[a] (La Schimbarea la față)* 13-12, PG 96, 564 C.

[129] *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν* (*Omilie la sfântă naşterea lui Hristos*) PG 31, 1473 CD. Textul original exact este: «Anna binevestea, Simeon îmbrățişa, în prunc mic marelui Dumnezeu închinându-se; nedispreţuind pe [pruncul] cel văzut, ci slavoslovind *măreția dumnezeirii Lui*; pentru că se vedea – ca *lumina* prin pielițe străvezii – din trupul

din cer cu slavă; aşadar, nu arătare lipsită de subzistenţă [ontologică] era lumina aceea[126].

[15] Şi nu doar în veacul viitor va fi Hristos, la nesfârşit, de felul acesta, ci de felul acesta era şi mai înainte de suirea în munte. Auzi-l pe Damaschinul cel înţelept în cele dumnezeieşti: «Se schimbă la faţă Hristos, nu luând [asupra Sa] ceea ce nu era, nici schimbându-Se în ceea ce nu era, ci ceea ce era arătându-le ucenicilor Lui, deschizându-le ochii şi – din orbi – văzători făcându-i; că [nu altcumva decât] *rămânând acelaşi cu Sine Însuşi*[127] Se arăta [El] acum ucenicilor [a fi] altceva decât ce Se arăta [a fi] mai înainte; că El [Însuşi] este lumina cea adevărată, frumuseţea slavei»[128]. Lucrul acesta îl arată şi marele Vasile; că zice: «se întrezărea, [răzbătând] ca o lumină din pieliţe străvezii, adică din omenesc trupul Domnului, dumnezeiască puterea Lui, strălucitoare celor ce au curaţi ochii inimii»[129]. Dar şi cele cântate an de an în biserică – [şi anume] '[faptul de] a fi fost ascuns sub trup ceea ce iese acum la iveală' şi [că nu altceva decât] 'frumuseţea cea dintâi[130] şi cea mai presus de lumină [e] ceea ce se dezvăluie[131] acum [ochilor ucenicilor]'[132] – ce altceva dau la iveală decât aceea că exista dinainte? Dar prefacerea plămadei noastre[133] şi theurgia [săvârşită asupra] ei şi dumnezeiasca realcătuire – oare nu numaidecât dintru început, de la luarea ei asupra [Sa de Domnul] s-a

omenesc *dumnezeiasca putere*, răsărind celor ce aveau curăţiţi ochii inimii; cu care şi noi să ne aflăm oglindind cu faţa descoperită slava Domnului». Vezi şi *Triade* 1, 3, 43 (Palama III, GA, p. 248-9).

[130] Literal: frumuseţea-arhetip, izvodul a toată frumuseţea.

[131] Literal: 'se dezgoleşte'.

[132] Text nemaifolosit astăzi; vezi, însă, a treia stihiră a *Litiei* din 6 August.

[133] Sau 'a frământăturii noastre'; adică a firii omeneşti asumate de Dumnezeu-Fiul.

τῇ προσλήψει τὴν ἀρχὴν εὐθὺς ἐτελεσιουργήθη; Τοιγαροῦν ἐκεῖνος μὲν τοιοῦτος ἦν καὶ πρότερον, τοῖς δὲ τῶν ἀποστόλων ὄμμασι τότε θείαν δύναμις ἐνθείς, ἀναβλέψαι καὶ ἰδεῖν αὐτοὺς πεποίηκεν. Οὐκ ἄρα φάσμα ἦν τὸ φῶς ἐκεῖνο, καὶ γὰρ ἐσαεί τε ἔσται καὶ ἦν ἐκ τῆς ἀρχῆς.

[16] Εἰ δὲ ἦν καὶ ἔσται ἐσαεί, καὶ νῦν ἐστι τοιοῦτος ἄρα. Τῶν γὰρ ἀτοπώτατον μέχρι μὲν τῆς θειοτάτης ἐν Θαβὼρ ἐκείνης θέας καὶ ἐσαεὶ τοιοῦτον εἶναι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τὸν δὲ μεταξὺ χρόνον ἠλλοιῶσθαι τὴν δόξαν ταύτην ἀποθέμενον. Ὅτι δὲ καὶ νῦν «ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς» οὕτω λάμπων κάθηται, δεῖ μὲν πάντας ἕπεσθαί τε καὶ πείθεσθαι τῷ λέγοντι, «δεῦτ' ἐπὶ τὸ ὄρος ἀναβάντες τὸ ἅγιον, τὸ ἐπουράνιον, ὀψόμεθα θεότητα ἄϋλον Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἐν Υἱῷ μονογενεῖ ἀπαστράπτουσαν». Εἰ δέ τις ἑνὶ μὴ δεῖν εἴκειν οἴεται, πειθαρχείτω τοῖς δυσί, μᾶλλον δὲ πᾶσι τοῖς ἁγίοις. Ὁ γὰρ ἀντὶ λυχνίας τῇ Κρήτῃ χρησάμενος, οἷα λύχνος λογικὸς καὶ ἱερός, Ἀνδρέας ὁ μακάριος, ἐξυμνῶν τὸ ἐν Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς, «τοῦτο», φησίν, «ἡ νοητὴ διακόσμησις ἀΰλως ἑστιωμένη τεκμήριον τίθεται τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ λόγου φιλανθρωπίας». Τοῦτ' αὐτὸ σχεδὸν καὶ ὁ μέγας Διονύσιος λέγει, τὰς ἀνωτάτω τάξεις τῶν ὑπερκοσμίων νόων ἐξυμνῶν· οὐ γὰρ τῆς τριαδικῆς, φησί, δόξης μόνης μέτοχοι γίνονται καὶ θεωροί, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰησοῦ φωτοφανείας· μυοῦνται γὰρ τῆς θεωρίας κατηξιωμέναι ταύτης, θεουργὸν φῶς ὄντα καὶ αὐτόν, «ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιάζουσαι καὶ τῆς

[134] *Evrei* 1, 3.

[135] *Canonul* din 6 August al sfântului Ioan Damaschin, troparul al doilea din Peasna a IX[a].

[136] Andrei Criteanul, *Cuvântul 7 (La Schimbarea la față)*, PG 97, 933 C.

[137] Minţile netrupeşti, adică; aşadar, îngerii.

săvârşit? Prin urmare, şí mai înainte Acela era de felul acesta, dar [abia] atunci – dumnezeiască putere punând în ochii apostolilor – i-a făcut pe ei să poată căuta [la El] şi să [Îl] vadă [a fi El astfel]. Aşadar, nu nălucire era lumina aceea, de vreme ce pururea va fi şi era dintru început.

[16] Iar de era şi de va fi pururea, atunci şí acum este de felul acesta [Hristos]. Că e cum nu se poate mai absurd să fie El astfel, pe de o parte, până la acea dumnezeiască vedere de pe Tavor şi, pe de alta, pururea în veacul viitor, dar în răstimpul dintre [acestea] să Se schimbe, lepădând slava aceasta. Iar că şí acum «de-a dreapta măririi, întru cele înalte»[134], [tot] astfel lucind şade – [în privinţa lucrului acestuia] trebuie ca toţi să urmăm şi să credem celui ce zice «veniţi, suindu-ne în muntele cel sfânt, [în] cel ceresc, să vedem nematerialnica dumnezeire a Tatălui şi a Duhului, în Fiul Cel Unul-Născut strălucitoare ca fulgerul»[135]. Iar de socoate cineva că nu trebuie să dea crezare [doar] unui sfânt, dea crezare la doi, mai bine zis la toţi sfinţii; că cel ce ca de un sfeşnic s-a slujit de [ostrovul] Cretei, sfeşnic cuvântător şi sfinţit fiind el însuşi, Andrei fericitul, laudă aducând luminii ce a strălucit pe Tavor, zice: «cu aceasta [în chip] nematerialnic ospătându-se ceata cea înţeleasă [cu mintea], chezăşie este a iubirii-de-oameni a Cuvântului, celei către noi»[136]; cam acelaşi lucru îl spune şi marele Dionisie, lăudând preaînaltele cete ale minţilor celor mai presus de lume; că nu doar ale treimicii slave – zice – se fac [ele[137]] părtaşe şi văzătoare, ci şi ale de-lumină-arătării lui Iisus[138]; că – învrednicite de vederea aceasta[139] – se învaţă în taină faptul că[140] şi El este lumină theurgică, «cu adevărat

[138] Adică: a strălucirii lui Iisus; a luminii celei arătate din El.
[139] Adică: de vederea [sau 'contemplarea'] strălucirii lui Iisus.
[140] Literal: sînt iniţiate [în] faptul că.

γνώσεως τῶν θεουργῶν αὐτοῦ φώτων ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ γινόμενοι». Ὁ δὲ μέγας Μακάριος, οἷα γλώττῃ χρώμενος τῷ σοφῷ Συμεώνῃ, μᾶλλον δὲ συγχρώμενος, ὡς ἄρα δυσὶ γλώτταις τρανότερον ἀνακηρύξῃ τὴν ἀλήθειαν, «τὸ φύραμα», φησί, «τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅπερ ὁ Κύριος ἀνέλαβεν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν οὐρανοῖς, πλῆρες δόξης, οὐκέτι μόνῳ τῷ προσώπῳ, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ' ὅλῳ τῷ σώματι». Τοιγαροῦν ἀναλλοίωτον ἔχει τὸ φῶς ἐκεῖνο ὁ Χριστός, μᾶλλον δὲ καὶ ἀεὶ εἶχε καὶ ἀεὶ ἔχει καὶ ἀεὶ ἕξει τοῦτο σὺν αὑτῷ. Εἰ δ' ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται, οὐκ ἦν ἄρα φάσμα τὸ φῶς καθ' ὃ ἔλαμψεν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ Κύριος, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἀνυπόστατον σύμβολον.

[17] Εἰ δέ τις φαίη τῶν καθ' ἑαυτὸ μὲν ὑφεστηκότων εἶναι, τῆς τοῦ σημαινομένου ἀπεσχοινισμένον φύσεως, σύμβολον δ' ἐκείνου κατὰ χρῆσιν γεγονός, δειξάτω ποῦ καὶ ποῖόν ἐστι τοῦτο, καὶ ταῦτα δι' αὐτῆς τῆς πείρας πεφηνὸς ἀπρόσιτον, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὄμμασιν ἀπρόσιτον, «πρηνεῖς» γάρ, φησίν, «εἰς γῆν ἔπεσον οἱ μαθηταὶ»· καὶ μὴν οὐδαμόθεν ἄλλοθεν, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ προσκυνητοῦ μόνου τηλαυγῶς ἀπήστραψε προσώπου τε καὶ σώματος· ἄλλως τε, εἰ τῶν καθ' ἑαυτὸ μὲν ὑφεστηκότων εἴη, συνέσται δὲ τῷ Χριστῷ διηνεκῶς ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις, ἐκ τριῶν φύσεων καὶ οὐσιῶν σύνθετος

[141] Aici «primă împărtăşire» înseamnă împărtăşirea 'la prima mână', nemijlocită de simboluri.

[142] *Despre cereasca ierarhie* 7, 2, PG 3, 208 C. [143] *Evrei* 1, 3.

[144] Vezi, pe tema aceasta, *Despre răbdare* 4, PG 34, 868 CD.

[145] Adică: a devenit simbol prin însăşi folosirea lui ca simbol, dându-i-se convenţional această dimensiune de simbol, precum focul devine simbol al războiului (vezi paragraful 14), fără să existe vreo continuitate ontologică între natura focului şi 'natura' războiului.

[146] Altfel zis: de vreme ce ea s-a dovedit – prin însăşi experierea ei – a fi inaccesibilă, 'nesuferită', cu neputinţă a o suporta cineva; aşadar,

de El apropiindu-se şi dobândind primă împărtăşire[141] de cunoaşterea îndumnezeitoarelor Sale lumini»[142]; iar marele Macarie, ca de o limbă folosindu-se de înţeleptul Simeon (mai bine zis 'şí de el folosindu-se', ca astfel – cu două limbi – [şí] mai limpede să vestească adevărul), zice [că] «plămada firii omeneşti, pe care Domnul a luat-o asupra Sa, a şezut de-a dreapta măririi, în ceruri[143], plină de slavă nu doar la faţă, ca Moisí, ci în întreg trupul»[144]. Astfel că neschimbată are lumina aceea Hristos, mai bine zis şí pururea o avea, şí pururea o are, şí pururea o va avea pe aceasta cu Sine. Iar de era şi este şi va fi, [atunci] nu nălucire era lumina cu care a strălucit Domnul pe munte, nici un simplu simbol fără subzistenţă [ontologică].

[17] Iar de-ar spune cineva că [lumina aceea] e [ceva] din cele ce subzistă de sine, ruptă de firea lucrului însemnat [simbolic de către ea], şi că [nu altcum decât] prin uz s-a făcut simbol[145], să [ne] arate unde este ea şi de ce fel [este] – când prin însăşi cercarea ei [ea] s-a vădit a fi neapropiată[146] (şi neapropiată[147] nu numai ochilor, că, zice, '[cu faţa] la pământ au căzut ucenicii'[148]); şi [de strălucit] nu a strălucit de nicăieri altundeva fără numai din închinatul chip şi trup [al Domnului]; şi, pe de o parte, dacă ea ar fi [ceva] dintre cele ce subzistă de sine, iar, pe de alta, dacă ea va fi necontenit cu Hristos[149] în veacurile ce vor veni, [înseamnă că] Hristos va fi compus acolo din trei fiinţe: pe de o parte, din cea omenească şi din cea dumnezeiască şi,

---

astfel fiind ea, cum să 'uzeze' cineva de ea, ridicând-o la rang de simbol?

[147] Adică 'insuportabilă'; nu prin urâţenia ei, desigur, ci prin covârşitoarea frumuseţe şi iradiere ontologică.

[148] *Canonul* din 6 August al sfântului Cosma Melodul, Peasna a IX[a], troparul al doilea. Vezi şi *Matei* 17, 6.

[149] Acest «va fi cu Hristos» înseamnă *va co-exista lui Hristos*, în Hristos.

ἔσται ὁ Χριστὸς ἐκεῖ, ἀνθρωπίνης τε καὶ θείας καὶ τῆς τοῦ φωτὸς ἐκείνου. Σαφὲς ἄρα γέγονε καὶ ἀποδέδεικται λαμπρῶς ὡς οὔτε τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότων καὶ τῆς θεότητος οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο. Δεῖ μέντοι νῦν εἰπεῖν, ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις, πῶς τὴν θεουργὸν ταύτην χάριν, τὸ θεῖον τοῦτο δηλονότι φῶς, 'ἐνυπόστατον' οἱ ἅγιοί φασιν.

[18] Ὡς μὲν οὖν οὐχὶ τὸ αὐθυπόστατον διὰ τοῦ τοιούτου προσρήματος αὐτῷ προσμαρτυροῦσι, δῆλον μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ μηδέποτε αὐτοὺς εἰπεῖν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει τοῦτο, καθάπερ καὶ ἐν ἄλλοις πρότερον εἰρήκαμεν, ἐκδηλότερον δὲ καὶ διὰ τῆς προτεθειμένης ἀνεφάνη διαιρέσεως. Ἐπεὶ δὲ ἀνυπόστατον οὐ τὸ μὴ ὂν μόνον λέγεται, οὐδὲ τὸ φάσμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ταχὺ διαπίπτον καὶ παραῤῥέον, ἐν τῷ φθείρεσθαί τε γινόμενον καὶ πεπαυμένον εὐθύς γενόμενον, ὁποῖον ἀστραπῆς τε καὶ βροντῆς φύσις, ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος καὶ τὸ νόημα, τὸ μόνιμον ἐκεῖνοι δεικνύντες τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ καθεστηκός, ἐνυπόστατον προσειρήκασιν αὐτὸ καλῶς, οἷον ὑπομένον καὶ μὴ ἀστραπῆς δίκην ἢ λόγου ἢ νοήματος παρατρέχον τοὺς ὁρῶντας. Ὁ δὲ σοφώτατος οὗτος, πρίν ἢ γνῶναι τὴν τοῦ ἐνυποστάτου τούτου σημασίαν, τοῖς εἰρηκόσιν ὡς ἠσεβηκόσιν ἐπιτίθεται· καίτοι τῶν καλῶς εἰρηκότων ἀπεχόμενος καὶ μὴ τοῖς οἰκείοις ἀναπλασμοῖς τὰ ἐκείνων κατ' ἐκείνων ἐξηγούμενος, εἴπερ μὴ ἐνυπόστατον τοῦθ' οὕτω λέγειν οὗτος προῃρεῖτο παρὰ τὸ μὴ ὑπόστασιν ἰδίαν ἔχειν, ἢ κατηγόρει μὲν ἀλλ' οὐχ ὡς αἱρετικῶν, οὐδεὶς ἂν ἡμῶν ἠξίωσεν ἀντιλέγειν πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις· ὅτι

[150] Prin denumirea de 'eniposta[ziat]ă'.
[151] Vezi paragraful 9.
[152] Adică: şi acest înţeles al termenului *subzistent-în-ipostas*.

pe de alta, din cea a luminii aceleia. Aşadar, s-a lămurit şi s-a dovedit limpede ca lumina zilei că nici dintre cele ce subzistă de sine este lumina aceea, nici străină de dumnezeire. Şi, ajungând noi aici cu cuvântul nostru, trebuie să spunem în ce înțeles numesc sfinții 'eniposta[aziat]ă' [adică subzistentă-în-ipostas] dumnezeiască lumina aceasta, adică harul [sau darul] acesta theurgic.

[18] Aşadar, cum că nu faptul de a fi de-sine-subzistentă i-l atribuie [aceştia] printr-o astfel de denumire[150], [lucrul acesta] e limpede şi din aceea că nicicând nu au spus despre ea că ar exista în ipostas propriu (după cum şi în alte locuri am arătat mai înainte); dar şí mai limpede s-a vădit [lucrul acesta] din distincția făcută [puțin] mai înainte[151]. Iar fiindcă 'fără-de-subzistență' [adică nesubzistent] nu este numit doar ceea-ce-nu-este, nici doar nălucirea, ci şi ceea ce iute se iveşte şi piere (care se arată spre a înceta [numaidecât de-a mai fi] şi se stinge de cum a apărut; precum [e] firea fulgerului ori a tunetului, dar şi cuvântul nostru şi gândul), statornicia şi dăinuirea luminii aceleia arătându-o aceia, [foarte] bine i-au zis 'eniposta[zia]tă' [adică subzistentă-în-ipostas], ca uneia ce adastă şi nu piere (ca fulgerul ori cuvântul ori gândul) dinaintea văzătorilor. Pe când preaînțeleptul acesta [de Varlaam], mai înainte de-a cunoaşte [şí] acest înțeles al [termenu]lui 'eniposta[zia]t'[152], ca asupra unor rău-cinstitori [de Dumnezeu] năvăleşte asupra celor ce l-au zis. Cu toate că, [şí] de s-ar fi dezis de cei ce bine au zis [ce au zis], dar nu ar fi interpretat împotriva acelora – după cum i s-a năzărit lui – spusele acelora, ci ar fi ales a nu folosi [în cazul dumnezeieştii lumini] termenul de 'eniposta[zia]t' [doar] din pricină că [aceasta] nu are ipostas propriu, sau de i-ar fi acuzat [pe aceia], dar nu de erezie, [atunci] nimeni dintre noi nu ar fi socotit [că se cade] a-l contrazice. Dar destul cu

δὲ καὶ δεύτερον ἕτερον σημαινόμενόν ἐστι τοῦ ἐνυποστάτου τούτου, εὐσεβῶς τε καὶ καλῶς ἔχον, ἔφθημεν εἰπόντες· νῦν δ' ἐπανελθεῖν δέον εἰς τὰ ἑξῆς τῆς προκειμένης ἀποδείξεως.

[19] Εἰ τοίνυν φυσικὸν σύμβολόν ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὸ λάμψαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ σωτῆρος, οὐκ ἀμφοτέρων τῶν αὐτῷ φύσεών ἐστι φυσικόν· διάφορα γὰρ ἑκατέρας τούτων ἐστὶ τὰ φυσικά. Τῆς γοῦν ἀνθρωπίνης εἶναι φύσεως ἀδύνατον· οὐ γὰρ φῶς ἡμῖν ἡ φύσις καὶ ταῦθ' οἷον ἦν ἐκεῖνο· καὶ μὴν οὐδ' ἀνέβη τότε τὸ Θαβώριον τοὺς ἐκκρίτους ἐπαγόμενος ὁ Κύριος τῶν μαθητῶν, ἵνα δείξῃ ἄνθρωπος ὑπάρχων (τριετίαν γὰρ ἤδη ἑωρᾶτο συνδιαιτώμενος καὶ συμπολιτευόμενος καί, κατὰ τὸ λόγιον εἰπεῖν, 'συναλιζόμενος' αὐτοῖς), ἀλλ' ἵνα δείξῃ, κατὰ τὸ ᾀδόμενον, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ τοῦ 'Πατρὸς ἀπαύγασμα'. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ σὺ ἂν αὐτός, οὐδ' εἴ τις τολμηρότερον ἀναφανείη σοῦ, σύμβολον τοῦτ' ἂν τῆς ἀνθρωπότητος φαίη, ἀλλὰ τῆς θεότητος. Εἰ τοίνυν φυσικὸν σύμβολόν ἐστι, τῆς δὲ φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔστι, φυσικὸν ἄρα σύμβολον τὸ φῶς ἐκεῖνο τῆς μονογενοῦς θεότητος ὑπάρχει, καθὰ καὶ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἀριδήλως ἐδίδαξεν ἡμᾶς· «ἀνάρχως» γάρ, φησίν, «ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς, τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα ἄναρχον κέκτηται τῆς θεότητος· ἡ δὲ τῆς θεότητος δόξα, καὶ δόξα τοῦ σώματος γίνεται». Τοιγαροῦν οὐ γέγονεν, οὐδ' ἤρξατο, οὐδ' ἔληξε· τὰ γὰρ φυσικὰ σύμβολα σύνεστιν ἀεὶ τῇ φύσει ἧς σύμβολά ἐστι· οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντα

[153] *Fapte* 1, 4.

[154] Vezi efymnion-ul (adică formula de încheiere, comună) *Condacului* şi *Icosului* praznicului Schimbării-la-faţă, tributar lui *Evrei* 1, 3; deşi literal s-ar traduce (ca în Scriptura românească) prin 'strălucirea Tatălui', am optat aici pentru formula din Mineie.

[155] Mântuitorului, desigur.

acestea; iar [cum] că există şi [un] al doilea înţeles al acestui [termen de] 'eniposta[zia]t', [înţeles] bun şi bine-cinstitor [de Dumnezeu], doar ce am spus-o; acum, însă, trebuie să ne întoarcem la restul demonstraţiei noastre.

[19] Dacă, aşadar, [nu altceva decât] simbol firesc [adică natural] e lumina aceea care a strălucit pe munte din Mântuitorul, [negreşit că] nu Îi va fi [simbol] firesc al amândurora firilor, că deosebite sînt fireştile [însuşiri] ale fiecăreia dintre cele două. Aşadar, al firii omeneşti e cu neputinţă să fie; că nu lumină ne este firea, cu atât mai puţin cum era aceea [de pe Tavor]; şi apoi, [doar] nu S-a suit Domnul atunci pe Tavor – luându-i [cu El] pe cei aleşi dintre ucenici – ca să le arate că este om (că [doar] era, de acum, al treilea an de când Îl vedeau locuind cu ei laolaltă şi tovarăş [cu ei] şi – ca să zicem după cuvântul [Scripturii] – 'împreună-petrecând cu ei'[153]), ci ca să arate – după cum [şi] cântăm – că 'El este raza Tatălui'[154]. Pe lângă acestea, nici tu însuţi nu ai zice – nici altul care s-ar arăta mai cutezător decât tine – cum că [lumina] aceasta ar fi simbol al omenirii [adică al omenităţii[155]], ci al dumnezeirii. Aşadar, dacă, pe de o parte, e simbol firesc şi dacă, pe de alta, nu e al firii omeneşti, prin urmare lumina aceea e simbol firesc [adică natural] al dumnezeirii [Fiului] Unuia-Născut, după cum şi dumnezeiescul Ioan cel din Damasc lămurit ne-a învăţat; «că» – zice – «[în chip] fără-de-început născându-Se din Tatăl, [cea] fără-de-început rază firească a dumnezeirii a dobândit-o; iar slava dumnezeirii slavă şí a trupului se face»[156]. Prin urmare, [lumina aceea] nici nu s-a făcut, nici [nu] a început, nici [nu] a sfârşit; pentru că simbolurile fireşti [adică naturale] pururea împreună-dăinuiesc[157]

[156] *Cuvânt la Schimbarea-la-faţă* 12, PG 96, 564 B.
[157] Sau 'coexistă cu firea căreia...'.

σύμβολα, συνόντα δὲ ἀεί, ἐπεὶ καὶ ὁ πολύς τὰ θεῖα Μάξιμος ἄναρχα καὶ ἀτελεύτητά φησι πάντα τὰ περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρούμενα. Πολλῶν δ' ὄντων κατ' αὐτὸν τῶν περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρουμένων καὶ τῷ λόγῳ τῆς ἁπλότητος ἥκιστα λυμαινομένων, πολλῷ μᾶλλον τὸ φωτοειδὲς ἐκεῖνο σύμβολον, ἓν αὐτῶν ὑπάρχον, οὐδὲν ἐποίσει βλάβος.

[20] Ὅτι δὲ τῶν περὶ Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρουμένων καὶ τοῦτό ἐστι τὸ φῶς, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν ἐπ' Ἐκκλησίας ἐπετείως ψαλλομένων διδασκόμεθα, ὧν ἓν εἰς παράστασιν ἀρκέσει· «τὴν κεκρυμμένην ἀστραπὴν ὑπὸ τὴν σάρκα τῆς οὐσιώδους σου, Χριστέ, καὶ θείας εὐπρεπείας ἐν ἁγίῳ ὑπέδειξας ὄρει, εὐεργέτα, τοῖς συμπαροῦσιν ἐκλάμψας μαθηταῖς». Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, αὐτὸν ἑαυτοῦ σύμβολον γενέσθαι διὰ φιλανθρωπίαν εἰρηκὼς ἐκεῖ, φυσικὸν ἔδειξε σύμβολον τουτὶ τὸ φῶς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μὴ φυσικοῦ, ἄλλου ἄλλο σύμβολόν ἐστιν, ἀλλ' οὐκ αὐτό τι ἑαυτοῦ· ὅτε δὲ τὸ σύμβολον ἐξ ἐκείνου ὃν τυγχάνει φυσικῶς οὗ σύμβολόν ἐστιν, αὐτὸ ἑαυτοῦ σύμβολον γίνεσθαί φαμεν. Ἡ γὰρ καυστικὴ τοῦ πυρὸς δύναμις, τὴν αἰσθήσει μεθεκτὴν θέρμην σύμβολον ἑαυτῆς προβαλλομένη, γίνεται σύμβολον αὐτὴ δήπου ἑαυτῆς, ἔχουσα μὲν ταύτην ἀεὶ μεθ' ἑαυτῆς, μία δ' ὅμως οὖσα

[158] Sau 'considerate'.

[159] *Capete teologice* I 48, PG 90, 1100 D.

[160] Literal: fiinţialei.

[161] Această *εὐπρέπεια*, tradusă aici prin *bună-cuviinţă*, e cea care în Prochimenul Vecerniei Duminicilor (sâmbăta seara) este redată prin *podoabă*: «Domnul S-a împărăţit, întru *podoabă* S-a îmbrăcat».

[162] Sedealna a II[a] după Polieleu, la 6 August, astăzi ieşită din uz, des însă pomenită de sfântul Grigorie, care citează aici, pe larg, din imnografia praznicului Schimbării-la-faţă.

firii căreia îi sînt simboluri, nu pururea fiindu-i simboluri, dar pururea împreună-dăinuindu-i; fiindcă şi Maxim cel mult [cercat] în cele dumnezeieşti zice că fără-de-început şi fără-de-sfârşit sînt cele văzute[158] [a exista] fiinţial în jurul lui Dumnezeu[159]; şi multe fiind – după el – cele văzute [a exista] fiinţial în jurul lui Dumnezeu şi câtuşi de puţin vătămând [ele] simplitatea [dumnezeieştii firi], cu atât mai mult simbolul acela în chipul luminii, unul fiind dintre acestea, nu îi va aduce nici o vătămare.

[20] Iar că şí lumina aceasta e dintre cele văzute [a exista] fiinţial în jurul lui Dumnezeu, [lucrul acesta] ne învăţăm şi din multe altele, dar mai ales din cele cântate an de an în biserică, dintre care de ajuns este a aduce de faţă unul [singur]: «fulgerarea cea sub trup ascunsă, Hristoase, a fireştii[160] şi dumnezeieştii bunei-cuviinţei Tale[161], în muntele cel sfânt ai arătat-o, Făcătorule-de-bine, strălucindu-o [Tu] ucenicilor ce stăteau de faţă»[162]. Dar şi înţeleptul în cele dumnezeieşti Maxim, zicând acolo că, din iubire de oameni, [Domnul] S-a făcut simbol al Său Însuşi[163], a arătat că lumina aceasta este simbol firesc [adică natural]; că în cazul celui ne-firesc, ceva e simbolul a altceva, nu al său însuşi; dar când simbolul se întâmplă să fie[164] [în chip] firesc din [însuşi lucrul] acela al cărui simbol este, [atunci] spunem că acesta se face simbol al său însuşi. Că [de pildă] puterea arzătoare a focului, înainte-mergătoare trimiţând [din sine] înaintea sa – [ca] simbol al ei înseşi – căldura cea simţită de pipăit, negreşit că aceasta se face simbol al ei înseşi, avându-o, pe de o parte, pe aceasta pururea cu sine, dar, pe de alta, una singură fiind şi nesuferind nici o îndoire[165] din pricina ei, ci fireşte

[163] *Ambigua*, PG 91, 1165 D.
[164] Sau: să îşi ia faptul de a fi.
[165] Adică dublare.

καὶ διπλόην οὐδ' ἡντιναοῦν ὑφισταμένη δι' αὐτήν, χρωμένη δ' ὡς συμβόλῳ ταύτῃ φυσικῶς, ἡνίκ' ἂν παρῇ τὸ δεκτικόν. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς μέλλοντος ἀνίσχειν, σύμβολον προβαλλόμενον τὸ κατὰ τὸν ὄρθρον τηλαυγές, αὐτὸ ἑαυτοῦ σύμβολόν ἐστι γινόμενον.

[21] Ἴσμεν δὲ καὶ τὸ ἡλίου φῶς· κἀκεῖνο γὰρ ληπτόν ἐστι τῇ ὄψει, δι' ἧς καὶ τοῦ λυκαυγοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι πεφύκαμεν· ὁ δὲ τοῦ ἡλίου δίσκος οὐδὲ προσιδεῖν ὅλως συγχωρεῖ τινα καὶ τὸ λαμπρὸν αὐτῷ σχεδὸν ἀθέατον καθέστηκε. Τῆς τε θέρμης τοῦ πυρὸς ἀντιλαμβανομένη ἡ ἁφή, τῆς καυστικῆς δυνάμεως, ἧς σύμβολον εἶναι τὴν θέρμην ἔφημεν, ταύτης οὖν εἴδησιν οὐδ' ἡντινοῦν ἔχει ἡ ἁφή, πλὴν ὅσον εἰδέναι ταύτην οὖσαν, ἀλλ' οὐχ οἵα, οὐδ' ὅση τίς ἐστι· φθάσειε γὰρ ἄν, πῦρ ὅλη γενομένη καὶ τὸ ἁφὴν εἶναι ἀποβαλλομένη, πειρωμένη μαθεῖν δι' ἑαυτῆς τί τὸ καυστικόν ἐστιν ὃ προβάλλεται τὴν θέρμην, διὸ καὶ προσβαλεῖν ποτε τολμήσασα, πάραυτα παλινδρομεῖ καὶ προτροπάδην φεύγει, τῆς πρὸς τὸ μαθεῖν ὁρμῆς ὀξὺ μετάμελον λαβοῦσα. Μεθεκτὴ μὲν οὖν ἁφῇ πυρὸς δύναμις, ἡ θέρμη, πάντῃ δ' ἀμέθεκτος ἡ καῦσις. Εἰ γοῦν ἐπὶ τούτων οὕτω, πῶς ἄν τις φαίη γνωστὴν γίνεσθαι τὴν ἐν ἀποκρύφοις ὑπερανιδρυμένην θεότητα, γνωσθέντος τοῦ φυσικοῦ συμβόλου ταύτης;

---

[166] Adică: ceea ce o poate recepta.

[167] Adică: discul soarelui.

[168] Sau: care emite căldura.

[169] «acestora»: a luminii soarelui, ca accesibil simbol natural al inaccesibilului disc al soarelui, şi a căldurii focului, ca accesibil simbol natural al inaccesibilei însuşiri arzătoare a focului.

[170] În pasajul acesta, sfântul Grigorie pare a preîntâmpina o eventuală întrebare din partea adversarului său; aceasta ar fi: dar cum e cu putinţă

slujindu-se de aceasta ca simbol al ei, atunci când stă de față primitorul [ei][166]; tot aşa şi lumina soarelui – având el să răsară – [ca] simbol [al ei] trimițând înaintea sa ivirea zorilor, ea se face simbol al ei înseşi.

[21] Şi mai ştim [apoi] şi [însăşi] lumina soarelui; că, pe de o parte, aceea *este* cu putință de prins [puterii] vederii ([vedere] prin care ne este dat [de altfel] a simți şi zorile), pe când, pe de altă parte, crugul soarelui[167] *nu îngăduie* nimănui nici a căuta spre el, iar strălucirea lui este – am zice – de nevăzut. Iar pipăitul simțind căldura focului, de puterea [lui] arzătoare – al cărei simbol am zis că e căldura – nici o ştire nu are, afară doar de faptul de a şti că [aceea] este [adică există], nu însă şi de ce fel este, nici câtă este. Că, de ar încerca să afle prin el însuşi ce este [acea] însuşire arzătoare care trimite [din sine] înainte căldura[168], ar ajunge întreg foc şi ar înceta a mai fi [simț al] pipăit[ului], [fapt] pentru care, şi de cutează vreodată [a face aceasta], numaidecât se trage înapoi şi fuge fără a mai căuta îndărăt, amarnic căindu-se de dorința ce l-a împins la a afla [lucrul acesta]. Împărtăşită aşadar pipăitului – ca putere a focului – [îi] este [doar] căldura, pe când puterea arzătoare [îi] este cu totul neîmpărtăşită. Aşadar, dacă în privința acestora[169] aşa stau lucrurile, cum să mai spună cineva că, odată cunoscut simbolul firesc al dumnezeirii celei aşezate mai presus [de toate] întru cele ascunse, cunoscută se face [şi] aceasta [însăşi]?

---

ca *ceva neapropiat* (adică inaccesibil; dumnezeirea, aşadar) să aibă drept simbol firesc al său (aşadar simbol în continuitate ontologică cu simbolizatul) *ceva apropiat* (adică accesibil)?

[171] Zorile, adică; se pare că e vorba de lumina Tavorului, ca zori ai 'zilei aceleia' eshatologice, a zilei nesfârşite, pomenite imediat mai jos.

[22] Τί γάρ; εἰ τὸ κατ' ὄρθρον σύμβολον ἡμερινοῦ φωτὸς ἀπρόσιτον ὄψεσιν ὑπῆρχεν οὐ μᾶλλον ἢ ὁ ἥλιος, μᾶλλον δὲ κἀκείνου μᾶλλον, ἣν ἂν αὐταῖς τὴν ἡμέραν ἐκείνην θεάσασθαι ἢ θεᾶσθαι γοῦν ἄλλο τι κατ' αὐτήν; Πῶς οὖν ἂν τὸν ἀναλόγως κατάλληλον ἥλιον ἐκείνης τῆς ἡμέρας γνῶναι ἐδυνήθησαν οἷον φῶς ἐστιν; Οὕτω καὶ πολλῷ μᾶλλον τὰ θεῖα μόναις ταῖς μετοχαῖς ἐπιγινώσκεται, αὐτὰ δὲ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἵδρυσίν τε καὶ ἀρχὴν οἷά ποτέ ἐστιν οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ τῶν ἐν τοῖς ὑπερκοσμίοις ἀνωτάτω νόων, οὔκουν ὅσα γε ἡμᾶς εἰδέναι. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ σύμβολον τοῦθ' ἁπλῶς ἑωράκασιν οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταί, μὴ πρότερον ὀφθαλμοὺς λαβόντες, οὓς οὐ πρότερον εἶχον, ὡς ἐκ τυφλῶν γενέσθαι βλέποντες, κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον Ἰωάννην, καὶ ἰδεῖν τὸ ἄκτιστον ἐκεῖνο φῶς, ὥστε εἰ καὶ ὀφθαλμοῖς ἐγένετο ληπτόν, ἀλλ' ὑπὲρ ὀφθαλμοὺς γεγενημένοις καὶ πνευματικῇ δυνάμει τοῦ πνευματικοῦ φωτὸς ἀντιλαμβανομένοις. Οὕτω κατ'αἴσθησιν καὶ ὑπὲρ αἴσθησιν τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ ἀπόῤῥητον, τὸ ἀπρόσιτον, τὸ ἄϋλον, τὸ ἄκτιστον, τὸ θεοποιόν, τὸ ἀΐδιον, ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ἡ δόξα τῆς θεότητος, ἡ τῆς οὐρανίου βασιλείας εὐπρέπεια. Τὸ τοιοῦτο τοίνυν ἀλλότριόν

[172] Adică: facultății văzătoare.

[173] E vorba – probabil – de soarele zidit.

[174] Semnalare a faptului că, de fapt, lumina Tavorului chiar este neapropiată (adică inaccesibilă) ochilor zidiți, fiind nezidită; dar apropiată (accesibilă) ochilor zidiți ce au primit puterea Duhului, cum imediat o va spune.

[175] Vederilor, adică; ochilor.

[176] «Ziua aceea» este cea viitoare, cea neapusă, văzută – ca zori – de ucenici pe Tavor; vezi nota următoare.

[177] Vezi, puțin mai jos, paragraful 34: «că 'răsplata virtuții' – zice [marele Vasile] – 'este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu și a străluci [de] lumina cea preacurată, făcându-se fiu al *zilei aceleia*, cea pe care nu o curmă întunericul; că altul e *soarele care o face pe aceea*».

[22] Ce, dar[170], dacă simbolul din zori al luminii zilei[171] ar fi fost neapropiat vederilor[172] nu mai mult decât [este] soarele[173] (şi – mai bine zis – este mai mult şi decât acela[174]), [oare] le-ar fi fost acestora[175] cu putinţă să [mai] fi văzut ziua aceea[176] sau să vadă în ea ceva? Cum, dar, să mai fi putut cunoaşte – prin analogie – ce fel de lumină este soarele [cel] potrivit zilei aceleia[177]? Aşa[178] – şi [cu] mult mai mult – cele dumnezeieşti se cunosc doar prin împărtăşirile [venite de la ele][179]; dar ce sînt ele [în ele însele, şi anume] în [ceea ce priveşte] aşezarea şi obârşia lor[180], [aceasta] nimeni nu ştie, nici [măcar] dintre minţile cele de sus, cele mai presus de lume; nu, [cel puţin] după câte ştim noi. Şi nici simbolul acesta nu l-au văzut ucenicii Domnului până ce mai întâi nu au dobândit ochi pe care mai înainte nu îi aveau, spre a se face – din orbi – văzători (după dumnezeiescul Ioan cel din Damasc[181]) şi a vedea nezidită lumina aceea, încât de s-a şi făcut primită ochilor[182], însă [s-a făcut simţită unor ochi] ajunşi [a fi] mai presus de ochi şi [nu altcum decât] prin putere duhovnicească simţind ei duhovnicească lumină. Astfel [că şí] sub simţire şí mai presus de simţire [era] lumina aceea cea nespusă, cea neapropiată, cea nematerialnică, cea nezidită, cea îndumnezeitoare, cea pururea-fiitoare [sau însăşi-fiitoare], strălucirea firii dumnezeieşti, slava dumnezeirii, bună-cuviinţa cereştii împărăţii. Aşadar, o astfel de lumină ţie ţi se pare [a fi] străină de dumnezeire, sensibilă şi simbol creat şi vizibil prin aer[183]? Păi,

[178] Acest «aşa» se pare că înseamnă: similar soarelui zidit – inaccesibil vederii – cunoscut din ceea ce vine de la el, adică din lumină.
[179] Despre aceste «împărtăşiri» vezi nota 4 de la *Tratate* 1, 1.
[180] Sau: întemeierea şi începutul (adică 'principiul') lor.
[181] *Omilia I[a] (La Schimbarea-la-faţă)* 12, PG 96, 564 C.
[182] Literal: 'luată', cu putinţă de simţit, mai departe, de perceput.
[183] Vezi, mai sus, paragraful 10.

σοι δοκεῖ θεότητος, αἰσθητόν τε καὶ κτιστὸν σύμβολον καὶ δι' ἀέρος ὁρατόν; Ἀλλ' ὡς μὲν οὐκ ἀλλότριον, ἀλλὰ φυσικὸν θεότητος, αὖθις ἄκουσον τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Δαμασκηνοῦ λέγοντος, «οὐκ ἐπίκτητον, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἔσχε τὸ τῆς θείας δόξης ὡράϊσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμφύτου θείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος»· καὶ πάλιν, «ἐν αἰῶνι τῷ μέλλοντι 'πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα', Χριστὸν ὁρῶντες τῷ φωτὶ ἀστράπτοντα τῆς θεότητος· τοῦτο τὸ φῶς κατὰ πάσης φύσεως ἔχει τὰ νικητήρια»· καὶ πάλιν, «τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων προσλαμβάνεται μάρτυρας τῆς οἰκείας δόξης τε καὶ θεότητος· ἀποκαλύπτει δὲ αὐτοῖς τὴν οἰκείαν θεότητα», τὴν ἁπάντων ἐπέκεινα, τὴν μόνην καὶ ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον. Ὅτι δὲ οὐδὲ δι' ἀέρος ὁρατόν, δείκνυσιν ὁ μέγας Διονύσιος καὶ ὅσοι μετ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος φῶς τοῦτο ὀνομάζουσιν, ὅτε οὐκ ἀέρος ἡμῖν ἔσται χρεία κατ' αὐτούς, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ μέγας Βασίλειος τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας τοῦτο λέγων ὁρατόν. Ὅτι δὲ οὐδ' αἰσθητόν, ἔστι συνιδεῖν καὶ τῷ μὴ δι' ἀέρος εἶναι ὁρατόν, ἀλλὰ κἂν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν ὑπὲρ ἥλιον οὐδὲ τοῖς πλησιοχώροις ὤπται. Σὺ δὲ τοσούτοις καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξυμνοῦσι τὸ τοιοῦτο φῶς ἀντικείμενος ἁγίοις, ἆρ' οὐ δῆλος εἶ βλασφημῶν ἐκὼν εἰς τὸν Θεόν;

[23] Οὐ παύσῃ τοιγαροῦν, ὦ ἄνθρωπε, τὸ φῶς τῆς θείας καὶ οὐσιώδους εὐπρεπείας, οὐκ αἰσθητὸν μόνον καὶ κτιστόν, ἀλλὰ καὶ χεῖρον τῆς ἡμετέρας νοήσεως ἀποφαινόμενος; Χεῖρον νοήσεως, ὦ γῆ καὶ οὐρανέ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτοῖς τὸ φῶς ὁρῶντες τῆς θείας βασιλείας,

[184] *Omilia I[a] (La Schimbarea-la-față)* 12, PG 96, 561 D.
[185] *I Tesaloniceni* 4, 17.
[186] *Omilia I[a] (La Schimbarea-la-față)* 12, PG 96, 569 AB.
[187] *Ibidem*, PG 96, 557 C.

cum că nu e străină [de dumnezeire], ci [însuşire] firească a dumnezeirii – auzi-l iarăşi pe Damaschin înțeleptul în cele dumnezeieşti, zicând [el că] «nu dobândită – ca Moisí – avea [Iisus] podoaba dumnezeieştii slave, ci din dumnezeiasca slavă şi strălucire ce [Îi] stă în fire»[184]; şi iarăşi: «în veacul ce va să vie 'pururea cu Domnul vom fi'[185], pe Hristos văzându-L strălucind de lumina dumnezeirii; lumina aceasta biruință are asupra a toată firea»[186]; şi iarăşi: «pe verhovnicii apostolilor Şi-i ia martori ai slavei şi dumnezeirii Sale; şi le descoperă lor dumnezeirea Sa»[187], cea dincolo de toate, cea singură şí preadesăvârşită şí mai-presus-de-desăvârşire. Iar că nici văzută prin aer nu este, [aceasta] o arată marele Dionisie şi [toți] câți – dimpreună cu el – o numesc pe aceasta lumină a veacului ce va să vie[188], când – după aceştia – nici de aer nu vom [mai] avea trebuință; pe lângă aceştia, şi marele Vasile, cel ce spune că aceasta este văzută [nu altora decât] ochilor inimii. Iar că nici simțită [trupeşte] nu este, [aceasta] se poate vedea şi din faptul că nu este văzută prin aer; dar şi [din aceea că] luminând [ea] în Tavor mai presus decât soarele, nu s-a văzut de cei ce se aflau aproape [de locul acela]. Tu, însă, împotrivindu-te atâtora care laudă lumina aceasta – şi care o laudă în aşa de mare măsură –, oare nu e limpede că [în chip] voit[189] huleşti pe Dumnezeu?

[23] Aşadar, n-o să conteneşti – o, omule – de-a spune că lumina dumnezeieştii şi ființialei bunei-cuviințe e nu numai creată şi sensibilă, dar şi mai prejos de înțelegerea noastră? [Oare] tot mai prejos de înțelegere – o, pământule şi cerule! – sînt şí toți cei ce văd în ei înşişi lumina dumnezeieştii împărății, frumusețea veacului ce va să fie, slava

[188] *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 4, PG 3, 592 BC.
[189] Adică într-adins, nu în necunoaştere de cauză.

τὴν καλλονὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τὴν δόξαν τῆς φύσεως τῆς θείας; Φῶς, ὃ κατ' ἔκστασιν πάσης αἰσθητῆς καὶ νοερᾶς ἀντιλήψεως οἱ ἀπόστολοι, κατὰ τὸν Κρήτης θεσπέσιον Ἀνδρέαν, εἶδον, «τῷ μηδόλως ὁρᾶν τὸ ὄντως ὁρᾶν εἰσδεδεγμένοι καὶ τῷ πάσχειν τὰ θεῖα τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν αἴσθησιν προσιέμενοι»; Τί γάρ; οὐ δαιμονιώδης ἡ χείρων διανοίας ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔκστασις; Δαιμονιώδη τοίνυν ἔπαθαν ἔκστασιν, ὦ τῆς ἀνηκούστου ἀκοῆς, οἱ τοῦ Κυρίου μύσται, καίτοι κοινῇ λέγειν παρελάβομεν πρὸς τὸν Χριστὸν ὅτι «τὸ ἄσχετον τῆς σῆς φωτοχυσίας καὶ ἀπρόσιτον τῆς θεότητος θεασάμενοι τῶν ἀποστόλων οἱ πρόκριτοι ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὴν θείαν ἠλλοιώθησαν ἔκστασιν»; Πῶς δ' οὐκ ἂν ἀλοίης καὶ κτίσμα λέγων τὸν Θεόν, ὁ τὰς οὐσιώδεις ἐνεργείας αὐτοῦ κτιστὰς ἀποφαινόμενος; Οὐ γὰρ ἂν τοῦτο φαίη τις νοῦν ἔχων, ὅτι ἡ οὐσιώδης ἀγαθότης καὶ ζωὴ ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστιν· οὐ γὰρ τὸ οὐσιῶδες ἡ τὰ οὐσιώδη ἔχουσα· κατὰ δὲ τὸν μέγαν Διονύσιον, «ὅταν τὴν ὑπερούσιον κρυφιότητα 'Θεόν' ἢ 'ζωήν' ἢ 'οὐσίαν' ὀνομάσωμεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν ἢ τὰς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις». Δυνάμεις μὲν οὖν αὗται οὐσιώδεις, ὑπερούσιον δέ, μᾶλλον δὲ καὶ αὐθυπερουσίως ὑπερούσιον, τὸ ταύτας τὰς δυνάμεις

---

[190] Literal: perceperea.

[191] *Cuvântul 7 (La Schimbarea-la-față)*, PG 97, 949 C.

[192] Adică extazul.

[93] Literal: inițiații.

[194] Literal: caracterul absolut, faptul de a nu fi cuprins în nici o relație, relație care – în mentalul grecesc antic – presupune posedare reciprocă şi generare reciprocă (ca în cazul termenilor binomului *tată~fiu*).

[195] Sau – cum am zice azi – 'caracterul inaccesibil'.

[196] Această 'schimbare' este o pătrundere a firii omeneşti a ucenicilor de lucrarea dumnezeiască nezidită, de darul nezidit venit în ei.

[197] *Stihoavna* Vecerniei Mari din 6 August, stihira a treia.

firii celei dumnezeieşti, lumina pe care apostolii – după de-Dumnezeu-grăitorul Andrei al Cretei – au văzut-o [nu altcum decât] prin ieşirea din toată cuprinderea[190] cea cu simțul şi cea cu mintea, «primind [ei] înlăuntru[l lor] – prin [faptul de] a nu vedea nicidecum – [faptul] de a vedea cu adevărat, şi – prin [faptul de] a pătimi cele dumnezeieşti – aducându-şi simțirea la cele mai presus de fire»[191]? Cum aşa? – nu [zici tu că] demonică este ieşirea[192] spre unele ca acestea, cea mai prejos de cugetare? Prin urmare, [nu altceva decât] ieşire demonică au pătimit – o, nemaiauzită auzire! – ştiutorii de taină ai Domnului[193], măcar că am primit [de la Părinți] a zice obşteşte către Hristos că «necuprinsul[194] vărsării Tale de lumină şi neapropierea dumnezeirii[195] văzându-o în munte cei aleşi dintre apostoli, întru dumnezeiasca ieşire[-din-sine] s-au [pre]schimbat[196]»[197]? Şi cum nu vei fi osândit, cela ce şi creatură [Îl] zici [a fi] pe Dumnezeu, de vreme ce declari zidite lucrările Lui ființiale? Că cine are minte n-ar zice [una ca] aceasta, [cum] că ființiala bunătate şi viață a lui Dumnezeu sînt [totuna cu] ființa mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu; că nu [însuşire] ființială este ceea ce are [însuşirile] cele ființiale; iar – după marele Dionisie – «când ascunzimea cea mai presus de ființă o numim *Dumnezeu* sau *viață* sau *ființă*, nimic altceva nu înțelegem decât puterile proniatoare date [nouă] din Dumnezeu Cel de-neîmpărtăşit»[198]. Aşadar, acestea sînt puteri ființiale, pe când Cel ce[199] are puterile acestea – [în chip] adunat[200] şi unitar – [Acesta] este mai-presus-de-ființă; sau – mai bine zis – este mai-presus-de-ființă

[198] Citatul de față este de fapt o compilație între *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7 (ed. De Gruyter, p. 131, r. 7-9) şi *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6 (ed. De Gruyter, p. 222, r. 16).

[199] În original aici avem un neutru impersonal: «ceea ce».

[200] Sau concentrat.

συνειλημμένως τε καὶ ἐνιαίως ἔχον· οὕτω τοίνυν καὶ τὸ θεουργὸν ἐκεῖνο φῶς οὐσιῶδές ἐστιν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

[24] Ὁ δὲ φιλόσοφος οὗτος προϊών, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν Θεοῦ κτιστὴν εἶναι ἀποφαίνεται, καίτοι τῶν ἁγίων λεγόντων φανερῶς ὅτι τῆς ἀκτίστου φύσεως καὶ τὰ φυσικὰ πάντα καὶ πᾶσα δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια ἄκτιστός ἐστιν, ὥσπερ καὶ τὰ τῆς κτιστῆς φύσεως κτιστά. «Ἀλλὰ πῶς», φησίν, «οὐκ ἔστιν ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, εἴπερ δεσποτικοὺς φέρει χαρακτῆρας, εἰ πάσης ὁρωμένης τε καὶ νοουμένης κτίσεως ἐπέκεινα, τὸ ὑπὲρ αἴσθησιν, τὸ ὑπὲρ νόησιν, τὸ κυρίως ὄν, τὸ ἀεὶ ὄν, τὸ ἄϋλον, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ ταῦτα παρ' ὑμῶν ἐνυπόστατον λεγόμενον; Πῶς δὲ τοῦ τοιούτου φωτὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐπέκεινά φατε;». Ταῦτα δὲ οὐ διαπορητικῶς ἐκεῖνος λέγει, ποθῶν παρά του τῶν ἁπάντων εὐκρίνειαν τῶν ἀσαφῶν ἢ λύσιν τῶν ἀπόρων, ἀλλ' ἡμᾶς ἐξελέγχει, ὡς νομίζει, μᾶλλον δὲ προθέμενος ἐλέγχειν, εἶθ', ὡς μὴ δυνάμενος, μανεὶς ἐξυβρίζει καθ' ἡμῶν, νῦν μὲν ἀθλίως διεφθάρθαι τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς ἰσχυριζόμενος, νῦν δὲ τῶν πώποτε αἱρετικῶν ἐκείνων Μασσαλιανῶν ἴσους τε καὶ χείρους λέγων, ἄλλοτε δυσσεβεῖς καὶ πολυθέους· ἀλλὰ γὰρ οὐδ' ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους καὶ παντάπασιν ἀλιτηρίως καλεῖν παρητήσατο. Διθεΐται δέ ἐστιν, ὡς αὐτὸς καὶ διὰ γραμμάτων καὶ διὰ στόματος ἰσχυρίζεται καὶ περιαγγέλλει πᾶσιν, ἡ μᾶλλον τῶν

[201] *Ibidem*, 5, 1, PG 3, 816 BC.

[202] «stăpâneşti»: ale Stăpânului, ale lui Dumnezeu; tot aşa cum, de pildă, numim 'Stăpânescul trup' trupul Domnului (vezi mai sus, paragraful 13).

[203] Adică: aceea care există în chip propriu-zis; spre deosebire de zidiri, care – existând prin părtăşia de existenţă, nu prin ele însele – nu sînt propriu-zis.

în înțelesul că este însăşi mai-presus-de-ființa[201]. Tot aşa, deci, şí lumina aceea îndumnezeitoare este [însuşire] ființială, dar nu ființa însăşi a lui Dumnezeu.

[24] Dar filosoful acesta, mergând mai departe [cu cuvântul], nu doar despre [lumina] aceasta zice că este creată, ci şi despre toată puterea şi lucrarea lui Dumnezeu, măcar că sfinții spun lămurit că firii nezidite nezidite [îi] sînt şí toate [însuşirile] cele fireşti şi nezidită [îi este] şí toată puterea şi lucrarea, după cum şi firii zidite zidite [îi sînt acestea toate]. «Dar» – zice – «cum [lumina aceasta] nu e [însăşi] ființa lui Dumnezeu cea mai presus-de-ființă, de vreme ce are trăsături Stăpâneşti[202], de vreme ce e dincolo de toată zidirea cea văzută şi cea nevăzută, [lumina aceasta] cea mai-presus-de-simțire, cea mai-presus-de-înțelegere, cea care este [în chip] propriu-zis[203], care pururea este, cea nematerial[nic]ă, cea neschimbată şi, pe deasupra, eniposta[zia]tă fiind ea, după cum ziceți voi? Cum [de] mai ziceți că ființa lui Dumnezeu este dincolo de o astfel de lumină?». Dar acestea nu din nedumerire le zice, poftind [adică] a găsi la cineva desluşirea tuturor [lucrurilor celor] nelimpezi ori dezlegarea nedumeririlor, ci [acestea le zice] dovedindu-ne – cum socoate el – [a fi eretici], mai bine zis jinduind [mai întâi] a ne dovedi, dar mai apoi turbând că nu poate, ne face de toată ocara, ba spunând ticăloşeşte că ne-am pierdut puterea judecății, ba zicând că sîntem deopotrivă cu Massalienii de odinioară şi chiar mai răi [ca aceia], [iar] alteori [zicându-ne] rău-cinstitori [de Dumnezeu] şi politeişti; că nu s-a dat înapoi nici a ne numi necinstitori [de Dumnezeu] şi atei şi în tot felul, însă – după cum el însuşi, şí prin scrisori, şí prin viu grai, o spune şi o trâmbițează în stânga şi în dreapta – denumirea ce ni se potriveşte mai mult decât oricare alta e cea de

ἄλλων ἡμῖν ἐπωνυμία προσήκουσα, καίτοι παρ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων πάσης ἡμᾶς ἄκων ἐξαιρεῖται μέμψεως· ἐπεὶ γάρ φησιν ἓν ἡμᾶς λέγειν τὸ ἐπέκεινα πάντων, καὶ τοῦτο τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην ἕνα Θεὸν ἡμᾶς λέγειν μαρτυρεῖ, τὸ δὲ φῶς ἐκεῖνο οὐκ οὐσίαν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐκείνης ἐνέργειαν, ἣν οὐσίαν μίαν τε οὖσαν εἴπομεν καὶ ἐπέκεινα πάντων ὡς πάντα ἐνεργοῦσαν. Ἀλλ' οὐδ', εἰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς μιᾶς ἐκείνης οὐσίας φαίημεν ἀχώριστον, σύνθετος ἡ ὑπερουσιότης ἐκείνη παρὰ τοῦτο ἔσται· ἢ γὰρ ἂν οὐδεμία ἦν ἁπλῆ οὐσία, εἴγε τοῦτο ἦν· οὐσίαν γὰρ φυσικῆς ἄνευ ἐνεργείας οὐδ' ἠντινοῦν ἂν ἴδοις. Δεσποτικοὺς δὲ πῶς οὐκ ἂν φέροι χαρακτῆρας τὸ θεοποιὸν φῶς, ὃ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας συνωσθεὶς 'θεότητος' προσεῖπες 'σύμβολον'; Ἐνυπόστατον δὲ οὐ τὸ αὐθυπόστατον ἐνταῦθα λεγόντων τῶν ἁγίων, πῶς ἄλλη τις οὐσία καθ' αὑτήν, ἢ πῶς ἕτερος δεύτερος Θεὸς ὁ μὴ ὕπαρξιν ἰδίαν ἔχων; Εἰ δὲ διὰ τὸ ἄναρχον εἶναι καὶ ταύτην τὴν ἐνέργειαν, ἄκτιστόν τε καὶ ἀπερινόητον, Θεὸν ἄλλον ἀπαρτίζεις ἐν ταῖς συνεταῖς σου ὑπονοίαις καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα Θεὸν ἡμῖν ἄλλον ἀπαρτίσεις, τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ὥσπερ ἡ θεία φύσις ἡ τρισυπόστατος, ἄναρχος, ἄκτιστος, ἀπερινόητος, ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος ὁλότητι ὑπάρχει, οὕτω καὶ τὸ ταύτης θέλημα»· τὸ αὐτὸ δ' ἂν εἴποις καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς.

---

[204] Vezi *III Achindin* 1, *Palama* II, GA, p. 286-7.
[205] Adică: un singur lucru, o singură realitate.
[206] Vezi mai sus, paragraful 10.
[207] «el»: acest 'al doilea dumnezeu'.
[208] Adică: nu doar ființa a cărei lucrare este.
[209] *Către Marin*, PG 91, 268 D.

'diteişti'[204], măcar că prin înseşi cele zise de către el ne dezleagă – fără voia lui – de orice vină; că, de vreme ce afirmă că noi spunem cum că una[205] este ceea ce e dincolo de toate, [atunci] şí lucrul acesta [îl] mărturiseşte [în favoarea noastră], [şi anume] că [nu altceva decât] mai-presus-de-ființa aceea o spunem [a fi] unul Dumnezeu, iar [că] lumina aceea nu ființă [o spunem a fi], ci lucrare a ființei aceleia, ființă despre care am zis că e una şi [că e] dincolo de toate, ca lucrătoare a toate. Dar dacă spunem [că] lucrarea aceasta e nedespărțită de ființa aceea cea una, nu înseamnă că – din pricina aceasta – mai-presus-de-ființa aceea va fi [de acum] compusă; că de ar fi aşa, atunci nu ar mai exista nici o ființă simplă; pentru că nu vei afla nici o ființă care să fie lipsită de lucrare firească. Iar 'trăsături Stăpâneşti' cum să nu aibă lumina cea îndumnezeitoare, [lumină] pe care şi tu – silit de [însuşi] adevărul lucrurilor – ai numit-o 'simbol *al dumnezeirii*'[206]? Iar 'eniposta[zia]tă [adică subzistentă-în-ipostas]' numindu-o aici sfinții nu în înțelesul că ar fi de-sine-subzistentă, cum să fie [ea] o altă ființă, de sine [stătătoare], sau cum [să fie] alt dumnezeu, adică un al doilea [dumnezeu], când el[207] nu are existență de sine? Iar dacă – în înțeleptele tale prezumții – pe motiv că şí lucrarea aceasta[208] este fără-de-început, şi nezidită şi necuprinsă-cu-mintea, o încropeşti [pe aceasta a fi] dumnezeu, atunci şí voi[nț]a lui Dumnezeu ne-o vei încropi [a fi ea] alt dumnezeu, de vreme ce cinstitul Maxim spune [că] «după cum dumnezeiasca fire cea în-trei-ipostasuri este pe de-a-ntregul fără-de-început, nezidită, necuprinsă-cu-mintea, simplă şi necompusă, tot aşa şi voi[nț]a acesteia»[209]; iar, apoi, acelaşi lucru ar trebui să îl spui în privința tuturor lucrărilor ei fireşti [adică naturale].

[25] «Ἀλλὰ θεοποιόν», φησί, «δῶρόν ἐστιν ἡ τοῦ Θεοῦ μίμησις, ἕξις οὖσα τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς φύσεως, ἀπὸ τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἀρχομένη καὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν λογικῶν περατουμένη, ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, ἑρμηνεύων πῶς ὑπὲρ θεαρχίαν ὁ Θεός ἐστιν, 'εἰ θεότητα', φησί, 'νοήσαις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου καὶ τὸ ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου καὶ ὑπεραγάθου'». Ἀλλ', ὦγαθέ, πρῶτον μὲν ὁ ἅγιος τῷ 'μιμήματι' τὸ 'ἀμίμητον' προσέθηκεν· οὐ μᾶλλον οὖν μίμησις ἢ ἀμιμησία· πῶς οὖν εὐπαράδεκτος αὐτὸς ἔσῃ θατέρᾳ μερίδι μόνῃ προσθέμενος; Ἔπειτ' ἐκεῖνος δύο εἶπε, τό τε θεοποιὸν δῶρον καὶ τὸ ἀμίμητον μίμημα, ἐμοὶ δοκῶν τοῦθ' ἡμᾶς διδάσκων, ὡς εἰ καὶ παρ' ἑαυτοῦ θεωθῆναι ἄνθρωπον ἀδύνατον, ἀφωμοιωμένον τῷ ἀμιμήτῳ Θεῷ διὰ μιμήσεως, ἀλλὰ δεῖ μιμεῖσθαι τὸν ἀμίμητον· οὕτω γὰρ ἂν τύχοι τοῦ δώρου τοῦ θεοποιοῦ καὶ θεὸς θέσει χρηματίσειε. Δύο τοίνυν τοῦ μεγάλου τὰ παρεκτικὰ φαμένου τῆς θεώσεως, αὐτὸς θάτερον ἐξέκοψας, παραχαράξας, ἀλλ' οὐκ ἐξηγησάμενος· καὶ ἀποξέσας μὲν τὸν σύνδεσμον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προσγράψας τὴν ἀντωνυμίαν, οὕτω τὸ ῥητὸν ἡμῖν δῆθεν διευκρινῶν ἀνέγνως· «εἰ θεότητα καὶ ἀγαθότητα νοήσεις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, αὐτὸ τὸ ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου».

[26] Πρὸς δὲ τούτοις καὶ φυσικὴν ἕξιν λέγεις τὴν χάριν τῆς θεώσεως, τουτέστι δυνάμεως φυσικῆς ἐντελέχειάν

[210] Altfel zis: deprindere a firii înțelegătoare şi cuvântătoare.
[211] Adică în ce mod.
[212] Termenul *χρῆμα* înseamnă *lucru concret*, deci *'lucrul* însuşi al darului îndumnezeitor' înseamnă însuşi 'darul îndumnezeitor' (cum traduce părintele Stăniloae; vezi Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, Paideia 1996, p. 257); vezi şi Marcu Evghenicul, *Opere*, vol. II, G.A., p. 183.
[213] *Epistola* 2, PG 3, 1068 A–1069 A.
[214] Adică: cu de la sine putere, prin sine însuşi.
[215] Adică: *realitate concretă* a darului îndumnezeitor.

[25] «[Bine,] dar 'dar îndumnezeitor'» – zice – «[nu] este [altceva decât] imitarea lui Dumnezeu, [imitare] care este habitudine a naturii intelective şi raționale[210], începând de la ordinul prim şi sfârşind la cele de pe urmă din [creaturile] cele raționale, fiindcă şi marele Dionisie, comentând cum[211] Dumnezeu este mai presus de thearhie [adică de obârşia dumnezeirii], zice [că] '[vei înțelege] de vei socoti *dumnezeire* lucrul însuşi[212] al darului îndumnezeitor şi cea de-neimitat imitație a Celui mai presus de dumnezeire şi de bunătate'[213]». Dar – o, bunule [prieten] – mai întâi [trebuie zis că] 'imitației' sfântul i l-a adăugat pe 'de-neimitat'; aşa că [darul acela] nu e în mai mare măsură *imitație* decât *neimitare*; cum, deci, să fii tu bun primitor [al cuvintelor părinteşti], când tu iei doar una din cele două părți [ale spusei lor]? Apoi, acela a vorbit de două lucruri, [şi anume atât] de darul îndumnezeitor [cât] şi de imitația de neimitat, vrând – socot eu – să ne învețe cum [că], deşi omului îi e cu neputință a se îndumnezei de la sine însuşi[214] (asemănându-se [adică], prin imitare, lui Dumnezeu Cel de neimitat), *trebuie* însă să imite pe Cel de neimitat, că [doar] aşa va avea parte de darul îndumnezeitor şi se va face dumnezeu prin înfiere; *două* zicând, aşadar, marele [Dionisie] că sînt cele dătătoare ale îndumnezeirii, tu pe unul [din cele două] l-ai tăiat, ştergându-l, iar nu tâlcuindu-l; şi, scoțând [tu] conjuncția şi în locul ei punând pronumele, aşa ne-ai citit nouă – lămurind-o, chipurile – zicerea: '[vei înțelege] de vei socoti *dumnezeire* şi *bunătate* lucrul darului îndumnezeitor[215], însăşi cea de neimitat imitație a Celui mai presus de dumnezeire'.

[26] Pe lângă acestea, zici [de fapt] şi că harul [adică darul] îndumnezeirii e habitudinte naturală [adică deprindere firească], adică entelehie şi manifestare a unei

τε καὶ φανέρωσιν, ἀφ' οὗ τῇ τῶν Μασσαλιανῶν ὄντως, ὡς οὐκ οἶσθα, περιπέπτωκας ἀπάτῃ· φύσει γὰρ ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην θεὸς ὁ θεούμενος, εἰ κατὰ φυσικὴν δύναμιν ἡ θέωσις ἔσται καὶ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως ἐμπεριλαμβάνεσθαι πέφυκε. Μὴ τοίνυν τὴν σαυτοῦ περιτροπὴν τῶν ἀσφαλῶς ἑστώτων λέγε, μηδὲ μῶμον τοῖς ἀμωμήτοις τὴν πίστιν ἐπιχείρει προστρίψασθαι, τὰ πρὸς ἀλήθειαν αἴσχη σὰ τοῖς ἄλλοις ἀποματτόμενος, μᾶλλον δ' ἀναιδῶς ἐκείνων ὡς τοιούτων καταψευδόμενος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς διδάσκου παρὰ τῶν εἰδότων ἢ παρὰ τῶν ὑπ' ἐκείνων δεδιδαγμένων, ὡς «ἄσχετός ἐστι παντάπασιν ἡ τῆς θεώσεως χάρις, οὐκ ἔχουσα τὴν οἱανοῦν δεκτικὴν ἑαυτῆς ἐν τῇ φύσει δύναμιν· ἐπεὶ οὐκέτι χάρις ἐστίν, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν φυσικὴν δύναμιν ἐνεργείας φανέρωσις, καὶ οὐδὲ παράδοξον ἔσται τὸ γενόμενον, εἰ κατὰ δεκτικὴν δύναμιν φύσεως ἡ θέωσις εἴη· φύσεως γὰρ ἂν εἰκότως ἔργον, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῶρον ἡ θέωσις εἴη, καὶ δυνήσεται καὶ φύσει θεὸς ὁ τοιοῦτος εἶναι καὶ κυρίως προσαγορεύεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι καθέστηκεν ἡ κατὰ φύσιν τῶν ὄντων ἑκάστου δύναμις ἢ φύσεως πρὸς ἐνέργειαν ἀπαράβατος κίνησις. Πῶς δὲ καὶ ἐξίστησιν ἑαυτοῦ τὸν θεούμενον ἡ θέωσις, εἰ τοῖς ὅροις τῆς φύσεως αὐτὴ περιείληπται, συνιδεῖν οὐκ ἔχω».

[27] Ὑπὲρ φύσιν τοίνυν καὶ ἀρετὴν καὶ γνῶσιν ἡ τῆς θεώσεως χάρις καὶ ἀπείρως τὰ τοιαῦθ' ἅπαντα κατὰ τὸν

---

[216] Literal: 'după toată necesitatea'; adică: în mod obligatoriu, automat.
[217] Adică: dumnezeu prin însăşi firea sa; nu dumnezeu după har, adică prin faptul de a se face sălaş harului.
[218] Adică nu îţi mai propovădui.
[219] Literal: nerelaţional.
[220] Vezi şi PG 90, 324 A (Maxim Mărturisitorul, *Către Talasie* 22), cum şi tâlcuirea la cuvântul sfântului Grigorie Teologul *Dacă lui Pavel ieşire [din sine] îi era [...]*, PG 91, 1141 A; vezi Marcu, *Opere* II, G.A., p. 183-185.

puteri [sau facultăți] naturale, încât – nu știu cum – cu adevărat ai căzut în înșelarea Massalienilor; pentru că cel îndumnezeit va fi – neapărat[216] – dumnezeu după fire[217], dacă [după cum zici] îndumnezeirea este [săvârșită] printr-o facultate naturală și [îi] e dat a fi cuprinsă în hotarele firii. Nu [îți mai] spune așadar[218] sucirea [și căderea] ta celor ce stau [în chip] nealunecat, nici nu te mai zbate a arunca vină asupra celor neprihăniți la credință, aruncând asupra altora toate nerușinările tale [săvârșite] față de adevăr, mai bine zis mințind cu nerușinare asupra acelora cum că ar fi de felul acesta. Dar și învață-te de la cei ce știu – sau de la cei învățați de către aceia – cum că «întru totul dezlegat[219] este harul [adică darul] îndumnezeirii, neavând [el] în [zidita noastră] fire vreo facultate [adică putere] primitoare a lui[220]. Fiindcă, dacă îndumnezeirea ar fi [săvârșită] printr-o putere primitoare din fire[a zidită], [atunci ea] nu mai este har [adică dar], ci manifestare a lucrării facultății naturale; iar ceea ce se săvârșește nu e mai presus de socotință[221], pentru că – firește – îndumnezeirea va fi lucru al firii [zidite], nu dar al lui Dumnezeu, iar unul ca acesta[222] va putea fi dumnezeu după fire și se va putea numi [chiar] propriu-zis dumnezeu; că puterea [sau facultatea] cea după fire a fiecăreia din cele ce sînt nu e nimic altceva decât neabătută mișcare a firii spre lucrare. Și cum îl [mai] scoate din sine însuși îndumnezeirea pe cel îndumnezeit – dacă ea se cuprinde în hotarele firii – a o pricepe nu pot»[223].

[27] Mai presus de fire, așadar, și de virtute și de cunoaștere este harul [adică darul] îndumnezeirii, iar acestea toate – după sfântul Maxim – sînt nesfârșit mai prejos

[221] «mai-presus-de-socotință»: paradoxal, care scapă judecății omului (sau îngerului).

[222] «unul ca acesta»: un dumnezeu rezultat dintr-o astfel de îndumnezeire.

[223] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1237 AB.

ἅγιον Μάξιμον ταύτης ἀποδεῖ· ἀρετὴ μὲν γὰρ πᾶσα καὶ ἡ ἐφ' ἡμῖν τοῦ Θεοῦ μίμησις πρὸς τὴν θείαν ἕνωσιν ἐπιτήδειον ποιεῖται τὸν κεκτημένον, ἡ δὲ χάρις αὐτὴν τελετουργεῖ τὴν ἀπόῤῥητον ἕνωσιν· δι' αὐτῆς γὰρ ὅλος μὲν ὅλοις τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς περιχωρεῖ, ὅλῳ δὲ ὅλοι περιχωροῦσιν ὁλικῶς οἱ ἅγιοι τῷ Θεῷ, ὅλον ἀντιλαβόντες ἑαυτῶν τὸν Θεὸν καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀναβάσεως οἷον ἔπαθλον αὐτὸν μόνον κτησάμενοι τὸν Θεόν, «ψυχῆς πρὸς σῶμα περιφύντα τρόπον, ὡς οἰκείοις μέλεσι», καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι καταξιώσαντα διὰ τῆς ἐνυποστάτου κατὰ δωρεὰν καὶ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἱοθεσίας. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς ἐνδημεῖν ἡμῖν διὰ τῶν ἀρετῶν τὸν Θεὸν ἢ διὰ τῆς μνήμης ἐνιδρυμένον ἔχειν τοῦτον ἐν ἑαυτοῖς, μὴ τοῦθ' ἁπλῶς νόμιζε θέωσιν, τὴν τῶν ἀρετῶν κτῆσιν, ἀλλὰ τὴν δι' ἀρετῶν προσγινομένην τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα καὶ χάριν, καθάπερ καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ὅτι ψυχὴ τὰς φυσικὰς ὁρμὰς οἰκείᾳ τε ἀσκήσει καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει τῆς χάριτι τοῦ Θεοῦ διδομένης λαμπρότητος τοῖς ἁγίοις. Ὅτι δὲ φῶς ἡ χάριτι τοῦ Θεοῦ διδομένη λαμπρότης, μαθήσῃ παρὰ τοῦ λέγοντος, «φῶς ἡ ἐκεῖθεν λαμπρότης τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, ἡνίκ' ἂν ἐκλάμψωσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος, ὧν ἵσταται ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ, θεῶν ὄντων καὶ βασιλέων, διαστέλλων καὶ διαιρῶν τὰς ἀξίας τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος». Ὅτι δὲ ὑπερουράνιόν ἐστι τοῦτο καὶ ὑπερκόσμιον, «οὐδεὶς

[224] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 49, PG 90, 1101 A.
[225] Adică: apt.
[226] Adică prin har, prin darul lui Dumnezeu.
[227] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1076 C.
[228] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1088 BC.
[229] Vasile cel Mare, *Epistola* 2, 4, PG 32, 229 B.
[230] *Despre Sfântul Duh* 16, 40, PG 32, 141 AB.

decât el[224]; pentru că toată virtutea şi imitarea lui Dumnezeu de către noi îl face pe cel ce [le-]a dobândit [să fie] destoinic[225] de dumnezeiasca unire, pe când harul săvârşeşte însăşi negrăita unire; că [nu prin altceva decât] prin acesta[226] străbate întreg Dumnezeu în întregi cei vrednici[227], şi sfinţii străbat pe de-a-ntregul – întregi – în întreg Dumnezeu, pe întreg Dumnezeu dobândindu-şi-L – în locul lor înşişi – şi, ca pe o răsplată a urcuşului la El, pe Singur El câştigându-L, 'unit [cu aceştia] – după chipul [unirii] sufletului cu trupul – ca [şi] cu [nişte] mădulare ale Lui'[228] şi învrednicindu-i a fi în El prin eniposta[zia] ta înfiere cea după harul şi darul sfântului Duh. Aşadar, când vei auzi că Dumnezeu vine în noi prin virtuţi ori că prin pomenire Îl avem pe Acesta sălăşluit în noi înşine[229], nu aceasta s-o socoteşti îndumnezeire, [şi anume] dobândirea virtuţilor, ci strălucirea şi harul lui Dumnezeu venit prin virtuţi, precum spune şi marele Vasile[230], [cum] că sufletul, prin propria nevoinţă şi prin ajutorul Duhului, sporindu-şi pornirile fireşti [către Dumnezeu], vrednic se face – întru dreaptă judecata lui Dumnezeu – de strălucirea cea prin harul [adică darul] lui Dumnezeu dată sfinţilor. Iar că lumină este strălucirea cea dată prin harul lui Dumnezeu, [aceasta] o vei învăţa de la cel ce zice [că] «lumină [e] strălucirea de acolo[231] celor aici curăţiţi, când 'dreptii vor străluci ca soarele'[232], în mijlocul cărora stă Dumnezeu – dumnezei fiind [ei][233] şi împăraţi – osebind şi împărţind vredniciile fericirii de acolo»[234]. Iar [cum] că [lumina] aceasta este mai presus de ceruri şi de lume,

[231] «de acolo»: din veacul viitor.
[232] *Matei* 13, 43.
[233] *Psalmii* 81, 1.
[234] Grigorie Teologul, *In sanctum baptisma* 6, PG 36, 365 B.

ἀντερεῖ, οὔκουν ὅστις τὸ ὑπερουράνιον», φησί, «φῶς ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις ἐκδέχεται, περὶ οὗ καὶ Σολομὼν λέγει 'φῶς δικαίοις διαπαντός' καὶ ὁ ἀπόστολος 'εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί'».

[28] Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης ἐγγίνεσθαί τῳ σοφίαν λέγοντες, οὐκ αὐτὸ τοῦτο τὴν σπουδὴν ἢ τὴν μελέτην σοφίαν φαμέν, ἀλλὰ τὸ δι' αὐτῶν προσγενόμενον. Ἄλλως τε καὶ διαφόρως ἐνδημῶν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις ὁ Κύριος, κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸν τρόπον τῶν ζητούντων αὐτόν· ἑτέρως μὲν γὰρ τῷ πρακτικῷ, ἑτέρως δὲ τῷ θεωρητικῷ καὶ τῷ ἐποπτικῷ ἄλλως, καὶ ἄλλως μὲν ἢ ἀνθρώποις σπουδαίοις, ἑτέρως δὲ θεοῖς ἤδη γεγονόσιν. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν θείαν ἐποψίαν πολλαὶ διαφοραί· καὶ τοῖς προφήταις γάρ, τῷ μὲν ὄναρ, τῷ δ' ὕπαρ, δι' αἰνιγμάτων μέντοι καὶ ἐσόπτρων, τῷ δὲ Μωϋσῇ «ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων» ὤφθη. Θεοῦ δὲ ὅρασιν ἀκούων ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀναμνήσθητι τοῦ λέγοντος, «θέωσιν, τὴν κατ' εἶδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, ἥτις οὐκ ἔχει γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν, καὶ τὴν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῶν ὄντων αἰῶνι μυστικὴν ἕνωσιν πρὸς τὸν

---

[235] *Pilde* 13, 9.

[236] *Coloseni* 1, 12.

[237] Vasile cel Mare, *Omilii la Exaimeron* 2, 5, PG 29, 41 A.

[238] Dat fiind că sfântul Grigorie consideră aici trei stadii (*praxis, theoria, epopsia*), *theoria* ('viziunea') poate însemna vedere de Dumnezeu, dar şi viziune asupra celor ce sînt sau asupra a ceva anume, prin prisma – mai mult sau mai puțin – a vederii-de-Dumnezeu. Amintim că în misteriile păgâne, *epopsia* era treapta cea mai înaltă a participării; spre deosebire de inițiat, ai cărui ochi erau închişi, epoptul avea dreptul să vadă 'cele de taină' ale cultului misteric.

[239] Vezi începutul paragrafului: «prin silință şi studiu».

[240] Literal: 'în chip'; adică: la arătare, la vedere, fățiş.

[aceasta] «nimeni nu o tăgăduieşte», zice, «nimeni, aşadar, care – întru făgăduințele bunătăților – urmează luminii, despre care şí Solomon zice 'lumină [e] drepților pururea'[235], şí Apostolul 'mulțumind lui Dumnezeu, Celui ce ne-a făcut destoinici părții sorțului sfinților, întru lumină'[236]»[237].

[28] Dar şi când zicem că cineva – prin silință şi studiu – dobândeşte înțelepciune, nu numim 'înțelepciune' silința însăşi ori studiul însuşi, ci ceea ce vine prin acestea. De altfel şi Domnul [în chip] felurit vine la oameni, după vrednicia celor ce Îl caută pe El şi după chipul [în care aceştia Îl caută]; că într-un fel vine la cel aflat pe treapta făptuirii, într-un fel la cel aflat pe a vederii[238] şi la cel aflat pe a epopsiei într-altfel; şi într-un fel oamenilor silitori[239], iar altfel celor deja ajunşi dumnezei. Dar [până] şi din unghiul epopsiei înseşi sînt multe deosebiri [între oameni]; că şi prorocilor [Dumnezeu] S-a arătat unuia în vis, altuia la vedere; că [unuia S-a arătat] prin ghicituri şi oglinzi, pe când lui Moisí «aievea[240], şi nu prin ghicituri»[241]. Iar auzind [tu] de 'vedere a lui Dumnezeu aievea, şi nu prin ghicituri', adu-ți aminte de cela ce zice îndumnezeirea [a fi] «eniposta[zia]ta strălucire [cea] aievea, care nu are facere, ci [are] de-neînțeles arătare în cei vrednici»[242], şi tainica unire cu Dumnezeu în nestricăciosul veac a celor ce sînt[243], cea mai presus de minte şi de cuvânt, [unire] prin care sfinții, ajunşi la 'epopsia luminii

[241] *Numerii* 12, 8.

[242] Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, PG 90, 636 CD şi îndeosebi sholia 16, *ibidem*, 644 C. Vezi *Triade* 1, 3, 20; 3, 3, 13.

[243] Expresia – destul de ambiguă – mai apare o singură dată, şi anume în *Tomul aghioritic* 6 (ed. Hristou II 1994, p. 575). Notăm că părintele Stăniloae înțelege prin aceste *τὰ ὄντα* (*cele ce sînt*) pe *cei creați*; vezi Filocalia românească VII, Bucureşti 1977, p. 420.

Θεόν, καθ' ἣν τὸ φῶς τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραῤῥήτου δόξης οἱ ἅγιοι ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητος, καὶ τὴν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπίκλησιν, σύμβολον οὖσαν τῆς ἐνυποστάτου τε καὶ ἐνυπάρκτου κατὰ δωρεὰν καὶ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἱοθεσίας, καθ' ἣν τῇ ἐπιφοιτήσει τῆς χάριτος υἱοὶ Θεοῦ χρηματίζουσί τε καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἅγιοι».

[29] Τοῦτο τοίνυν ὁ μέγας Διονύσιος, ἀλλαχοῦ μὲν 'ἀρχίφωτον ἀκτῖνα καὶ θεουργικὸν' καλέσας φῶς, ἐνταῦθα δὲ 'θεοποιὸν δῶρον καὶ ἀρχὴν θεότητος', δηλαδὴ θεώσεως, πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα πῶς ὑπὲρ θεαρχίαν – τουτέστιν ὑπὲρ ἀρχὴν θεότητος – ὑπάρχει ὁ Θεός, ἀποκρινόμενός φησιν, ὡς εἰ Θεὸν ἀκούων ὁρώμενον «ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων», καὶ ψυχῆς πρὸς σῶμα τρόπον τοῖς ἀξίοις ὡς οἰκείοις μέλεσι περιφυόμενον καὶ κατὰ τοσοῦτον ἑνούμενον αὐτοῖς ὡς ὅλον μὲν αὐτὸν περιχωρεῖν ἐκείνοις ὅλοις, ὅλους δὲ αὐτοὺς αὖθις ὁλικῶς ἐκείνῳ, καὶ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς χεόμενον, ἀλλ' οὐ κτιζόμενον, καὶ ματαλαμβανόμενον ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν λαλοῦν, ταῦτα τοίνυν ἀκούων, εἰ μὴ κατὰ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν νομίσεις ὁρᾶσθαι τὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεοποιὸν δωρεάν τε καὶ ἐνέργειαν

[244] Cu îngerii cei buni, adică.
[245] *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A.
[246] Adică: numirea cu numele de 'dumnezeu', de vreme ce s-au îndumnezeit. Notăm că în anumite trinoame trinitare denumirea de 'Dumnezeu' este rezervată persoanei Tatălui, ca de pildă în cazul *Crezului*, unde persoanele Treimii sînt numite cu numele de *Dumnezeu/Tatăl*, *Domnul/Iisus Hristos* şi, respectiv, *Duhul Sfânt*.
[247] Este vorba, desigur, de apelativul 'dumnezeu'.
[248] Adică: prin care.
[249] Expresia *ἀρχίφωτος ἀκτῖς* este din *Despre cereasca ierarhie* 3, 2, PG 3, 165 A (ed. De Gruyter: p. 18), iar *θεουργικὸν φῶς* din *Despre cereasca ierarhie* 7, 2 (De Gruyter, p. 29) şi *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 4 (De Gruyter, p. 113).

nevăzutei şi preanegrăitei slave, primesc şi ei – dimpreună cu puterile de sus[244] – fericita curăție'[245] şi numirea cu numele marelui Dumnezeu şi Tatăl[246], [numire] care[247] este simbol al en-iposta[zia]tei şi en-existentei înfieri, celei după darul şi harul sfântului Duh, [înfiere] după care[248], prin venirea harului, fii ai lui Dumnezeu se fac – şi vor fi [cu adevărat] – toți sfinții.

[29] Aceasta numind-o marele Dionisie altundeva 'rază de-lumină-începătoare' şi 'lumină îndumnezeitoare'[249], iar aici 'dar îndumnezeitor şi obârşie a dumnezeirii (adică a îndumnezeirii)'[250], răspunzând către cel ce întrebase cum Dumnezeu este mai presus de thearhie (adică de obârşia dumnezeirii), zice [că] dacă, auzind despre Dumnezeu că e văzut «aievea, şi nu prin ghicituri»[251] şi [că] 'Se uneşte cu cei vrednici – după chipul [unirii] sufletului cu trupul – ca [şi] cu [nişte] mădulare ale Lui'[252] şi [că] 'într-atâta e de unit cu aceştia încât, pe de o parte, întreg străbate în întregi aceia şi, pe de alta, întregi aceştia [străbat] pe de-a-ntregul – întregi – în întreg Acela'[253] şi [că] 'Duhul, prin Fiul, e îmbelşugat [re]vărsat (deci nu zidit) asupra noastră[254] şi împărtăşit nouă şi grăieşte prin noi'[255], acestea aşadar auzindu-le, de vei socoti că Dumnezeu este văzut nu după ființa [Lui] cea mai presus de ființă, ci după îndumnezeitoarea Lui dare şi lucrare[256],

[250] *Epistola* 2, PG 3, 1068 A–1069 A.
[251] *Numerii* 12, 8.
[252] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1088 BC.
[253] *Ibidem*, PG 91, 1076 C.
[254] *Tit* 3, 6.
[255] Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.
[256] Adică: 'De vei socoti că *Dumnezeu este văzut* nu în înțelesul că *Îi este văzută ființa* cea mai-presus-de-ființă, ci în înțelesul că *Îi este văzută îndumnezeitoarea dare şi lucrare*…'.

αὐτοῦ, τὴν χάριν τῆς υἱοθεσίας, τὴν ἀγένητον θέωσιν, τὴν κατ' εἶδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, εἰ τοῦτο νοήσεις θεότητος ἀρχήν, τὸ θεοποιὸν δῶρον, τὸ μετεχόμενον καὶ ὁρώμενον καὶ ἑνούμενον ὑπερφυῶς, ὑπὲρ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐστὶν ἡ ὑπεράρχιος οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνη μὲν γὰρ σχέσις, εἰ καὶ μὴ φυσική, καὶ ἄσχετος, οὐχ ὡς ὑπερφυὴς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς σχέσις· πῶς γὰρ ἡ σχέσις σχέσιν αὖθις ἕξει; Ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ οὐχ ὡς σχέσις ἄσχετος, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ὑπερφυῶν σχέσεων ἐπέκεινα. Κἀκείνης μὲν ἑκάστῳ τῶν ἠξιωμένων οἰκείως τε καὶ καταλλήλως πᾶσι μέτεστιν· ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν μεθεκτῶν ὑπερεξῄρηται.

[30] Ὁ δὲ «τὸ θεοποιὸν δῶρον ἕξιν» λέγων «τελειωτικὴν τῆς λογικῆς φύσεως ἀπὸ τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἀρχομένην καὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν λογικῶν περατουμένην», καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ εὐγγελίῳ δῆλός ἐστιν ἀντιταττόμενος. Εἰ γὰρ ἡ θέωσις τελειοῖ τὴν λογικὴν φύσιν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ταύτην ποιεῖται τοὺς θεοειδεῖς, ἕξις οὖσα τῆς λογικῆς φύσεως, ὡς ἐκ φυσικῆς δυνάμεως προελθούσης εἰς ἐνέργειαν, οὐχ ὑπὲρ φύσιν γίνονται οἱ ἅγιοι θεούμενοι, οὐδ' ἐκ Θεοῦ γεννῶνται, οὐδὲ πνεῦμά εἰσιν, ὡς ἐκ Πνεύματος γεγεννημένοι, οὐδὲ μόνοις «τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι» ὁ Χριστὸς «ἐξουσίαν ἔδωκεν» ἐπιδημήσας· καὶ πρὸ τῆς

---

[257] Adică îndumnezeirea, harul îndumnezeitor.

[258] «măcar că nu e firească»: cu toate că e vorba de o relație între două firi aflate în discontinuitate ontologică una față de cealaltă, una fiind necreată, iar cealaltă creată.

[259] Vezi, mai sus, paragraful 25, fraza fiind acolo redată în terminologie de sorginte occidentală.

[260] Sau 'în-chipul-lui-Dumnezeu', după tradiția școlii nemțene.

[261] Adică: mai presus de fire.

[262] *Ioan* 1, 13.

[263] *Ioan* 3, 6.

[după] harul înfierii, [după] îndumnezeirea cea nefăcută, [după] eniposta[zia]ta strălucire cea aievea, dacă [aşadar] aceasta o vei socoti [a fi] obârşie a dumnezeirii, [şi anume] darul cel îndumnezeitor, cel împărtăşit [nouă] şi [cu putinţă de] văzut [nouă] şi [cu noi] unit [în chip] mai presus-de-fire, [atunci nu faţă de altceva decât] faţă de obârşia *aceasta* este mai presus fiinţa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-obârşie. Că aceea[257] e relaţie, măcar că nu firească[258]; şi e 'nerelaţională' nu doar ca mai-presus-de-fire, ci şi ca relaţie (căci cum ar avea relaţia iarăşi relaţie?); pe când fiinţa lui Dumnezeu [e nerelaţională] nu ca relaţie nerelaţională, ci ca [una ce este] dincolo şi de înseşi relaţiile [acestea] mai-presus-de-fire. Iar aceea se împărtăşeşte tuturor [în chip] propriu şi potrivit fiecăruia din cei învredniciţi [de ea]; pe când fiinţa lui Dumnezeu este aşezată mai presus şi de toate cele date spre împărtăşire.

[30] Iar cel ce zice [că] «îndumnezeitorul dar [e] deprindere desăvârşitoare a firii cuvântătoare, [deprindere] ce începe de la ceata dintâi şi sfârşeşte la cele de pe urmă din [făpturile] cele cuvântătoare»[259], e limpede că [acesta] şí evangheliei lui Hristos este potrivnic. Că dacă îndumnezeirea desăvârşeşte firea cuvântătoare, dar nu îi ridică pe cei [ajunşi] dumnezeieşti-la-chip[260] mai presus de aceasta[261], fiind ea [doar o] deprindere a firii cuvântătoare, de la [a fi] facultate naturală [sau putere firească] trecând la [a fi] lucrare, [atunci] sfinţii – îndumnezeindu-se – nu ajung mai presus de fire, nici [nu] se nasc din Dumnezeu[262], nici [nu] sînt duh, cum ar trebui să fie neapărat cei născuţi din Duhul, nici [nu mai e adevărat că] doar «celor ce cred în numele Lui le-a dat» Hristos, venind, «putere a se face fii ai lui Dumnezeu»[263]; că şí

ἐπιδημίας γὰρ αὐτοῦ πᾶσιν ἐνυπῆρχεν ἔθνεσιν, εἴ γε φυσικῶς ἔνεστι τῇ λογικῇ ψυχῇ, καὶ νῦν τοῖς νῦν δυσσεβέσι τε καὶ ἀσεβέσιν ἅπασιν. Ἔτι, εἴπερ ἡ θέωσις ἕξις ἐστὶ τελειωτικὴ τῆς λογικῆς φύσεως, οἱ Ἕλληνες λογικοὶ τελείως οὐκ ἦσαν, ἀλλ' οὐδ' οἱ ἐκπεσόντες ἄγγελοι· τοιγαροῦν οὐ κακῶς τῇ γνώσει χρῶνται, τῆς δὲ κατ' αὐτὴν φυσικῆς ἕξεως ἐστέρηνται. Πῶς οὖν δικαίως ὑπεύθυνοι; Καὶ μὴν οὐκ εἶναι μᾶλλον οὐσίας οὐσίαν καὶ οἱ ἔξω φασὶ σοφοί. Πῶς οὖν ἄγγελοι ἀγγέλων λογικοῖ μᾶλλον ἢ ψυχὴ ψυχῆς; Οἱ γὰρ ἀτελεῖς τὴν ἡλικίαν οὐκ ἐν τῇ φύσει τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ σώματος ἔχουσι τὸ ἀτελές· ἆρ' οὖν θέωσις ἡ τὸ φρονεῖν διδοῦσα ἡλικία; Καὶ γνωστικωτέρους δὲ μᾶλλον ἄλλους ἄλλων, οὐ παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν πεφυκέναι λογιζόμεθα, παρὰ δὲ τὴν τοῦ σώματος κρᾶσιν· ἆρ' οὖν θέωσις ἡ τελεστικὴ πρὸς εὐφυΐαν κρᾶσις; Καὶ τὴν εὐφυΐαν δὲ δῶρον οὖσαν ἴσμεν Θεοῦ, τὴν δὲ γνῶσιν οὐ μόνον Θεοῦ δῶρον, ἀλλὰ καὶ τελειωτικὴν τῆς λογικῆς φύσεως ἕξιν· οὐ δῶρον δὲ θεοποιόν, οὐ γὰρ ὑπερφυές, ἐκείνου ὄντος ὑπὲρ φύσιν. Εἶεν δ' ἂν καὶ πάντες, οἱ μὲν μᾶλλον οἱ δ' ἧττον, θεοὶ δ' ὅμως ἁπαξάπαντες ἄνθρωποι καὶ ἄγγελοι· ἀεὶ δὲ ἀτελεῖς θεοὶ καὶ ἡμίθεοι τὸ δαιμόνιον φῦλον. Οὐκ ἄρα θέωσις ἢ ἕξις αὕτη· ἥτις γὰρ ποτ' ἂν εἴη τελιωτικὴ τῆς λογικῆς φύσεως ἕξις, εἴτε γνῶσις, εἴτε κρᾶσις, εἴτε εὐφυΐα σώματός τε καὶ ψυχῆς, θύραθεν ἢ οἰκοθεν προσγινομέ-

[264] Adică: firea lor nu avea deplinătatea faptului de a raționa, rezervată doar îndumnezeiților.
[265] Cunoaşterii, adică.
[266] Este vorba de maturitatea gândirii.
[267] Sau: mai ştiutori; adică: pe adulți sau pe bătrâni îi socotim a fi mai ştiutori decât copiii sau tinerii.
[268] «acela»: darul îndumnezeitor.

mai înainte de venirea Lui exista [deprinderea aceasta] în toate neamurile (dacă în chip firesc [adică natural, ea] există în sufletul cuvântător), şí acum în toți rău-cinstitorii şi ne-cinstitorii de acum. Mai mult, dacă îndumnezeirea e [doar o] habitudine/deprindere a firii cuvântătoare, [atunci] Elinii nu au fost cu desăvârşire cuvântători[264], şi nici îngerii căzuți; aşadar nu [mai e adevărat că] se folosesc [în chip] rău de cunoaştere, ci [că] sînt lipsiți de facultatea naturală/puterea firească cea proprie acesteia[265]; cum deci – pe bună dreptate – să mai fie răspunzători [de ceea ce au făcut]? Dar cum că nu este ființă mai ființă [decât alta], [aceasta] şi înțelepții cei dinafară o spun; cum deci să fie îngeri mai cuvântători decât [alți] îngeri ori suflet [mai cuvântător decât alt] suflet? Că cei nedesăvârşiți la vârstă au nedesăvârşirea [aceasta] nu în firea sufletului, ci în cea a trupului; aşadar, să fie oare îndumnezeirea [totuna cu] vârsta ce dă [faptul de] a cugeta[266]? Apoi, pe unii îi socotim a fi mai cunoscători[267] decât alții nu pentru că aşa li s-a dat de către firea sufletului [lor], ci datorită [desăvârşirii] constituției trupului; aşadar, oare îndumnezeirea să [nu] fie [nimic altceva decât] constituția trupului ce duce la bună-înzestrare? Iar buna-înzestrare o ştim a fi dar al lui Dumnezeu, pe când cunoaşterea [o ştim a fi] nu doar dar al lui Dumnezeu, ci şi deprindere a firii cuvântătoare; însă nu dar *îndumnezeitor* (că nu e mai-presus-de-fire, în vreme ce acela[268] e mai presus de fire). Şi, apoi, toți – îngeri şi oameni – am fi dumnezei; unii mai mult, alții mai puțin, dar cu toții dumnezei; iar neamul demonilor [ar fi] dumnezei pururea nedesăvârşiți şi semi[dumne]zei. Prin urmare nu îndumnezeire e deprinderea aceasta; că oricare ar fi deprinderea desăvârşitoare a firii cuvântătoare/raționale – fie cunoaşterea, fie constituția [desăvârşită], fie buna-înzestrare a trupului şi

νη, λογικοὺς ἀκριβῶς οἷς ἂν ἐπιγένοιτο τελέσειεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ θεούς.

[31] Ἀλλὰ γάρ, ὅπερ ἀνωτέρω δέδεικται, τὴν μὲν ἐκ πίστεως εἰς ἐνέργειαν προβᾶσαν υἱοθεσίαν καὶ τὴν θεοποιὸν δωρεὰν ταύτην οἱ ἅγιοι σαφῶς ἐνυπόστατόν φασιν· οὗτος δὲ τὴν θεομιμησίαν ἣν θεαρχίαν καὶ θεοποιὸν δῶρον μόνος ἁπάντων ὑπενόησεν, οὐκ ἐνυπόστατον εἶναι διισχυρίζεται· τοιγαροῦν ἑτέρα ἐστὶ παρὰ τὴν τοῖς πατράσιν ἐγγεγενημένην τε καὶ ἐγνωσμένην θέωσιν. Μάξιμος δὲ ὁ θεῖος οὐκ ἐνυπόστατον μόνον εἶπε ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀγένητον, καὶ οὐκ ἄκτιστον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπερίγραπτον καὶ ὑπέρχρονον, ὡς καὶ τοὺς αὐτῆς εὐμοιρηκότας δι' αὐτὴν ἀκτίστους, ἀνάρχους καὶ ἀπεριγράπτους τελέσαι, καίτοι διὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγονότας. Οὗτος δέ, «ἅ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων», κτιστὴν καὶ φυσικὴν καὶ ὑπὸ χρόνον ἰσχυρίζεται τὴν θέωσιν εἶναι, σαφῶς παρ' ἑαυτοῦ δημιουργῶν αὐτήν, ἀφ' ἧς καὶ τὸν Θεὸν δῆλός ἐστιν εἰς κτίσμα κατασπῶν. Ἡ μὲν γὰρ θέωσις, κατὰ τοὺς πατέρας, οὐσιώδης ἐστὶν ἐνέργεια Θεοῦ· ἧς δὲ οὐσίας αἱ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, κτιστὴ καὶ αὕτη ἐξ ἀνάγκης. Ταύτῃ δὲ τῇ ἀτοπίᾳ πολυτρόπως ἄν τις ἴδοι καὶ πολλάκις τὸν ταλαίπωρον τοῦτον περιπίπτοντα· οὐ γὰρ ἐρυθριᾷ πάσας τὰς ἐμφύτους τοῦ Θεοῦ δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας κτιστὰς ἀποφαινόμενος, καίτοι ναὸν Θεοῦ ζῶντος τῶν ἁγίων ἕκαστον εἶναι πεπιστεύκαμεν διὰ τὴν ἐνοικοῦσαν χάριν. Πῶς οὖν ναὸς Θεοῦ τὸ τοῦ κτίσματος οἰκητήριον; Πῶς δὲ τούτων ἕκαστος ἄκτιστος διὰ τὴν χάριν, εἰ κτιστή; Ἐκεῖνο δέ μοι καὶ λίαν θαυμάζειν ἔπεισι,

[269] Vezi paragrafele 9 şi 18.
[270] *Ambigua*, PG 91, 1137 şi urm.
[271] *Coloseni* 2, 18.
[272] Literal: «am crezut».
[273] Sau 'templu'; cf. *I Corinteni* 3, 16.

a sufletului, venită dinlăuntru ori dinafară – [nu altcum decât] *cuvântători [în chip] desăvârşit* îi va face pe cei în care ar apărea, nu însă şi *dumnezei*.

[31] Însă – ceea şi mai sus s-a arătat[269] – înfierea trecută din credinţă la lucrare şi darea aceasta îndumnezeitoare sfinţii spun că este eniposta[zia]tă (adică subzistentă în ipostas); pe când acesta susţine că imitarea-de-Dumnezeu (pe care, dintre toţi, singur el o socotit-o a fi thearhie şi dar îndumnezeitor) nu este eniposta[zia]tă; aşadar [cea despre care vorbeşte el] este alta decât îndumnezeirea cea venită înlăuntrul Părinţilor şi cunoscută [lor]. Iar Maxim dumnezeiescul a spus despre aceasta că este nu doar eniposta[zia]tă, dar şi nefăcută, şi nu doar [că este] nezidită, dar şi necircumscrisă şi mai-presus-de-timp, încât şi despre cei părtaşi de ea [zice că], datorită ei, ajung a fi neziditi, fără-de-început şi necircumscrişi[270], cu toate că – după firea lor – au fost făcuţi din cele ce nu sînt. Pe când acesta, «călcând în cele ce nu a văzut»[271], creată şi naturală şi sub timp susţine că este îndumnezeirea, limpede [că] de la el însuşi creând-o pe aceasta, de la care [pornind] – vădit lucru – şí pe Dumnezeu Îl sileşte a fi zidire. Că îndumnezeirea – după Părinţi – este lucrare fiinţială a lui Dumnezeu; iar fiinţa ale cărei lucrări fiinţiale sînt zidite, neapărat că şi aceasta e zidită. Şi se poate vedea cum nenorocitul acesta în multe feluri şi în multe rânduri cade în absurditatea aceasta; că nu se ruşinează a declara zidite toate puterile şi lucrările lui Dumnezeu, cele ce stau în firea Lui, cu toate că noi ne-am încredinţat[272] că fiecare din sfinţi e biserică a lui Dumnezeu Celui viu[273], datorită harului sălăşluit în el. Cum deci să [mai] fie biserică a lui Dumnezeu sălaşul a ceva zidit? Şi cum [mai] e fiecare din aceştia nezidit datorită harului, dacă [harul e] zidit? Pe mine, însă, mult mă prinde mirarea

πῶς καὶ αὐτὸς θεουργικὸν λέγων ὑπὸ τῶν πατέρων καλεῖσθαι τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς, εἶτ' αὐτὸς θεοποιὸν δῶρον τοῦτο λέγειν οὐκ ἀνέχεται. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειά ἐστι Θεοῦ, ὁ δὲ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ἔχει τὰς ἐπωνυμίας (ἡ γὰρ ὑπερουσιότης ἀνώνυμός ἐστιν αὐτοῦ), εἴπερ ἐξ ἀρετῆς μόνης καὶ σοφίας ἡ θέωσις ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν Θεὸς ὡς ἔχων θεοποιὸν ἐνέργειαν ἐκαλεῖτο ὁ Θεός, τῆς σοφίας καὶ ἀρετῆς ταύτην αὐτοῦ δήλην ποιούσης τὴν ἐνέργειαν· ἀλλ' οὐδ' ἂν ὑπέρθεος ἤκουεν, ὡς ταύτης τῆς θεότητος ἐπέκεινα ὑπάρχων· ἀπέχρησε γὰρ ἂν αὐτῷ ὑπέρσοφον καὶ ὑπεράγαθον καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεσθαι. Τοιγαροῦν ἄλλο παρὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν ἡ χάρις καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς θεώσεώς ἐστι.

[32] Τῶν τοῦ καλοῦ τοίνυν Βαρλαὰμ εἰς ἡμᾶς λοιδοριῶν ἀλογήσαντες (οὐ γὰρ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς τοὺς πατέρας ἀναφέρονται· τούτων γὰρ εἰσι τὰ ὑβρισμένα δόγματα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνων ἅπτεται· πτύων γάρ τις, ὃ φασιν, εἰς οὐρανόν, οὐ τὸν οὐρανὸν ἀλλ' ἑαυτὸν ποιεῖ κατάπτυστον)· οὐκοῦν ἡμεῖς παρ' οὐδὲν τὰς βδελυρὰς ταύτας βλασφημίας ἡγησάμενοι, ὡσανεὶ διαπορητικῶς ἤρετο, τί ποτ' ἄρα θέωσίς ἐστιν, ἀποκρινούμεθα πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν ἐπιμετρηθεῖσαν ἡμῖν παρὰ Κυρίου δύναμιν. Ἐνέργειαν Θεοῦ θεοποιόν, ὦ βέλτιστε, ἀκούων καὶ Πνεύματος

[274] Literal: zeificatoare.

[275] Denumirile date lui Dumnezeu vin de la lucrările Sale; vezi Vasile cel Mare, *Epistola 189*, 8, PG 32, 696, Grigorie Teologul, *Cuvântul 30*, 18, PG 36, 128 A, Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 12, 2, PG 3, 969 C. Aici denumirea de 'Dumnezeu' e percepută a fi totuna cu cea de 'dumnezeire', unde 'dumnezeire' numeşte procesul de îndumnezeire al omului (omul ajunge dumnezeu prin faptul de – aşa zicând – *a se dumnezei*, prin 'dumnezeire').

[276] Adică: de dumnezeirea înţeleasă ca îndumnezeire, cum tocmai s-a arătat, pe baza textului areopagit.

de aceea că după ce el însuşi zice că Părinţii numesc *îndumnezeitoare*[274] lumina ce a strălucit pe Tavor, pe urmă – tot el – nu suportă a o numi *dar îndumnezeitor*. Bine, dar de vreme ce îndumnezeitoarea dare a Duhului este lucrare a lui Dumnezeu, iar Dumnezeu Îşi are denumirile [luate tocmai] de la lucrările [Sale] (că fiinţa Lui cea mai-presus-de-fiinţă Îi este fără-de-nume), dacă îndumnezeirea ar fi fost [venită] doar din virtute sau înţelepciune, [atunci], Dumnezeu nu S-ar mai numi 'Dumnezeu'[275] ca având [adică] lucrare îndumnezeitoare, pentru că [de acum] lucrarea aceasta a Lui ar vădi-o înţelepciunea şi virtutea; ba nici 'mai-presus-de-dumnezeire' nu S-ar numi ca fiind [El] dincolo de o astfel de dumnezeire[276], ci ar fi de ajuns să I se zică [a fi] 'mai-presus-de-înţelepciune' şi 'mai-presus-de-bunătate' şi aşa mai departe. Aşadar, altceva decât virtutea şi înţelepciunea este harul şi lucrarea îndumnezeirii.

[32] Nesocotind [noi], aşadar, ale bunului Varlaam ocări asupra noastră – că nu asupra noastră sînt acestea, ci asupra Părinţilor (că ale acestora sînt dogmele ocărâte [de el]), iar de aceia nici a se atinge nu poate, că, după cum se spune, scuipând cineva spre cer, nu cerul, ci pe sine însuşi se scuipă – aşadar, întru nimic socotind noi scârboase hulele acestea, ca şi când ar întreba cu nedumerire 'ce este [aceea] îndumnezeire', îi vom răspunde acestuia după puterea câtă ni s-a dat nouă de la Domnul. Auzind [vorbindu-se], o, bune [prietene], de lucrare a lui Dumnezeu îndumnezeitoare şi de har de-dumnezeu-lucrător al Duhului, nu iscodi, nu căuta [să pricepi] cum e asta şi cum e aia şi cum [de] nu e [ailaltă] – când fără de aceasta[277] nu ai cum ajunge în Dumnezeu, după [spusele de către] cei ce au vorbit

[277] Adică: fără lucrarea îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, fără harul îndumnezeitor al Duhului.

χάριν θεουργόν, μὴ πολυπραγμόνει, μηδὲ ζήτει, πῶς μὲν τοῦτο, πῶς δ' ἐκεῖνο, πῶς δὲ μή, καὶ ταῦτα ταύτης ἄνευ μὴ γενήσεσθαι μέλλων ἐν Θεῷ, κατὰ τοὺς περὶ αὐτῆς εἰπόντας, ἀλλὰ τῶν ἔργων ἔχου, δι' ὧν ἐκείνης τεύξῃ· τότε γὰρ καὶ ταύτην εἴσῃ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν· μόνος γὰρ ὁ πείρᾳ μαθὼν οἶδε τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ὁ δὲ πρὸ τῶν ἔργων τὴν εἴδησιν ζητῶν, τοῖς πεπειραμένοις μὲν πιστεύων, λαμβάνει τι τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα, παρ' ἑαυτοῦ δὲ διανοούμενος καὶ τοῦ ἰνδάλματος διαπεσών, εἶθ' ὡς εὑρηκὼς μέγα φυσᾶται καὶ πολύς κατὰ τῶν πεπειραμένων ὡς πεπλανημένων πνεῖ. Μὴ πολυπραγμόνει τοίνυν, ἀλλ' ἔπου τοῖς πεπειραμένοις, μάλιστα μὲν ἔργοις, εἰ δὲ μὴ τούτοις, τοῖς λόγοις γοῦν, ἀρκούμενος ταῖς παραδειγματικαῖς ἐκφάνσεσιν αὐτῆς· ἡ γὰρ θέωσις ὑπερώνυμος. Διὸ καὶ ἡμεῖς πολλὰ περὶ ἡσυχίας συγγραψάμενοι, νῦν μὲν τῶν πατέρων προτρεψαμένων, νῦν δὲ τῶν ἀδελφῶν αἰτησαμένων, οὐδαμοῦ περὶ θεώσεως ἀναγράψαι τεθαῤῥήκαμεν· νῦν δ' ἐπείπερ ἀνάγκη λέγειν, ἐροῦμεν, εὐσεβῆ μὲν τῇ τοῦ Κυρίου χάριτι, παραστῆσαι δὲ οὐχ ἱκανά· καὶ λεγομένη γὰρ ἄῤῥητος ἐκείνη μένει, μόνοις ἐνώνυμος, κατὰ τοὺς πατέρας φάναι, τοῖς εὐμοιρηκόσιν αὐτῆς.

[33] «Ἡ φύσει τοιγαροῦν θεότης, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς ὡς αἰτίας ἀμεθέκτου τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεομένοις

---

[278] Vezi, mai jos, pasajul din Gură-de-aur din *Triade* 3, 3, 3, cel din *La Isaia* 1, PG 56, 14.

[279] Sau: 'nenimerindu-o nici cu închipuirea aceea', ratând şi închipuirea – sau reprezentarea – aceea.

[280] Altfel zis: cu fapta, cu săvârşirea lucrurilor; perechea terminologică vizată în cazul de faţă este cea bineştiută: *cu lucrul~cu cuvântul*.

[281] Este vorba de cele şase cărţi anterioare, dintre care primele trei sînt răspunsuri către un oarecare frate.

[282] După ce mai adineauri (în paragraful 29) expresia 'obârşia îndumnezeirii' însemna harul îndumnezeitor, acum – alăturată expresiei 'dumnezeirea cea prin fire' – înseamnă, pare-se, fiinţa dumnezeiască, de vreme ce se spune că

despre aceasta –, ci săvârşeşte lucrurile prin care o să ai parte de aceea şi atunci vei şti şí ce este aceasta, pe cât cu putință; că, după [cum spune] marele Vasile[278], doar cine învață din cercare, [doar acela] ştie lucrările Duhului. Pe când cel ce mai înaintea [săvârşirii] lucrurilor caută [a dobândi] ştiința, crezând [el] celor ce au cercarea, dobândeşte oarece închipuire a adevărului; dar cugetând [el] de la sine însuşi şi nenimerind [nici] închipuirea aceea[279], mult se îngâmfă apoi cum [că] ar fi aflat-o şi mult se stropşeşte asupra celor încercați, ca asupra unor înşelați. Nu iscodi, dar, ci urmează celor [în]cercați; [şi urmează-le] mai ales cu lucrurile[280]; iar de nu cu acestea, măcar cu cuvintele, mulțumindu-te cu arătările paradigmatice despre ea; că îndumnezeirea e [ceva] mai presus de nume; [fapt] pentru care şi noi, multe scriind despre isihie – [şi aceasta] ba îndemnându-ne Părinții, ba cerându-ne frații[281] – nicidecum nu am cutezat să scriem despre îndumnezeire. Dar acum, fiind nevoie să zicem, vom zice, [şi anume ziceri] binecinstitoare față de harul Domnului, dar neputincioase de a-l înfățişa [propriu-zis]; că acela – şí spus fiind [el] – [tot] negrăit rămâne, nume având [el] (ca să zicem ca Părinții) doar pentru cei ce au avut parte de el.

[33] Aşadar, «dumnezeirea cea prin fire, obârşia îndumnezeirii[282], din care» – ca dintr-o pricină de neîmpărtăşit

---

este văzută – cu mintea şi simțirea trupească – doar firii omeneşti asumate de Dumnezeu-Cuvântul şi că este 'pricină *neîmpărtăşită* [nimănui]' (altfel zis: cauză neparticipată); vezi cele ce urmează numaidecât. Dacă 'îndumnezeirea' o socotim a fi harul îndumnezeitor, aşadar lucrarea îndumnezeitoare nezidită, fireşte că ființa dumnezeiască este obârşie a îndumnezeirii, că nu a altcuiva decât a ei este nezidită lucrare îndumnezeitoare. Notăm că alternarea sensurilor unui cuvânt – chiar în cadrul unui singur paragraf – e ceva propriu sfântului Grigorie; vezi nota noastră la *Epistola I[a] către Varlaam* 21, în *Palama* II, G.A., p. 144-5 (nota 79).

ἐστιν», αὕτη τοίνυν «ἡ πάντων ἐπέκεινα θεαρχικωτάτη μακαριότης» ἀόρατός ἐστι καθ' ἑαυτὴν αἰσθήσει τε καὶ νῷ, ἀσωμάτῳ τε καὶ σώματι συνδεδεμένῳ· κἂν ἐκστῇ ἑαυτοῦ τι τούτων ἐπὶ τὸ κρεῖττον θεωθέν· μόνῳ γὰρ τῷ καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένῳ νῷ καὶ σώματι εἶναί τε καὶ γενέσθαι θεατὴ πιστεύεται, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἑαυτῶν. Μόνα γὰρ ἐκεῖνα «παρουσίᾳ τοῦ χρίοντος ὅλου» ἐθεώθησαν καὶ τὴν ἴσην ἐνέργειαν τῇ θεούσῃ οὐσίᾳ προσελάβοντο, πᾶσαν αὐτὴν ἀνελλιπῶς χωρήσαντα καὶ δι' ἑαυτῶν ἐκφήναντα· καὶ γὰρ «ἐν τῷ Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» κατὰ τὸν ἀπόστολον «οἰκεῖ». Διὸ καὶ τῶν ἁγίων εἰσὶν οἳ μετὰ τὴν διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν οἷόν τι πέλαγος ἀπεριόριστον τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶδον, ἐξ ἑνὸς δίσκου, τοῦ προσκυνητοῦ δηλονότι σώματος, παραδόξως προχεόμενον, ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους. Οὕτω μὲν

[283] Sau: fericirea – ca iradiere de fericire, am zice – cea preaproprie dumnezeieştii obârşii.

[284] Pasajul de faţă este o împletire de două locuri din *Despre ierarhia bisericească* a sfântului Dionisie Areopagitul, şi anume 'αὕτη δὲ ἡ πάντων ἐπέκεινα θεαρχικωτάτη μακαριότης…' (1, 4, PG 3, 376 B; ed. De Gruyter p. 66, r. 8) şi «ἡ θεαρχικὴ μακαριότης, ἡ φύσει θεότης, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεουμένοις» (1, 3, PG 3, 373 D; ed. De Gruyter p. 66, r. 20).

[285] E vorba despre minţile – sau simţirile – celor ce se îndumnezeiesc, îngeri sau oameni.

[286] Sau: spre ce e mai bun; precizarea aceasta este făcută de sfântul Grigorie, ironic, dat fiind că, în cadrele 'logicii' lui Varlaam, ieşirea ('extazul') de tipul acesta era automat înţeleasă ca fiind spre ce e mai rău (vezi *Triade* 2, 3, 58, *Palama* III, GA, p. 577).

[287] Adică: chiar şi atunci când vreo minte – ori vreo simţire – din cele zidite, îndumnezeită, iese afară din sine însăşi, în 'extaz'.

[288] Adică: după credinţa Bisericii.

[289] Mintea şi trupul acestea – cele unite după ipostas cu Dumnezeirea cea prin fire – sînt cele ale Cuvântului înomenit, ale firii omeneşti luate de El asupra Sa.

[nimănui] – «[le] este celor îndumnezeiți [faptul de] a se îndumnezei, aşadar însăşi preathearhica fericire[283] cea dincolo de toate»[284], [aceasta] nevăzută este – în sine însăşi – simțirii şi minții, atât [minții] celei netrupeşti, cât şi celei unite cu trupul, chiar şi când vreuna dintre acestea[285] iese afară din sine însăşi – spre ce e mai presus[286] –, îndumnezeindu-se[287]. Că, [după cum] se crede[288], *este* [văzută] şi *s-a făcut* văzută doar minții şi trupului după ipostas unite [cu aceasta][289], măcar că nu după firea lor proprie; că doar acelea[290] s-au îndumnezeit «prin venirea a *întreg ceea ce unge*»[291] şi au dobândit lucrarea [cea] deopotrivă cu a ființei ce le-a îndumnezeit, încăpând-o [ele într-însele] pe aceasta toată, fără [vreo] lipsă, şi prin ele însele arătându-o [înafară]; că [doar] «în Hristos locuieşte trupeşte» – după [cum zice] Apostolul – «*toată* plinătatea dumnezeirii»[292]; că de aceea şi sînt sfinți care, după venirea prin trup a Domnului, ca o mare nemărginită au văzut lumina aceea, într-un singur crug[293] – din închinatul Trup, adică[294] – [re] vărsată în chip neînțeles, cum [au văzut-o] şi Apostolii

[290] «acelea»: mintea şi trupul lui Hristos.

[291] Grigorie Teologul, *Cuvântul 30*, 21: «Iar 'Hristos' [adică 'Uns', numindu-Se] pentru dumnezeire [adică datorită dumnezeirii Lui, pe temeiul faptului că – unind în ipostasul Său cele două firi – firea Lui omenească 'este unsă' de dumnezeirea Lui, nemijlocit], că aceasta [însăşi, adică dumnezeirea] este ungere a omenității, sfințindu-o *nu cu lucrarea*, ca la ceilalți unşi, *ci cu venirea de față* a întreg ceea ce unge» (PG 36, 132 B; PG 151, 748 AB; notăm că aici neutrul '*[întreg] ceea ce unge*' indică dumnezeirea [întreagă], după cum – mai departe – şi neutrul '*ceea ce este uns*' indică omenirea (adică omenitatea); vezi citatul acesta şi la Marcu Evghenicul, Opere II, GA, p. 198-9 (unde, însă, în loc de neutrul *ceea ce unge*, apare masculinul *Cel ce unge*).

[292] *Coloseni* 2, 9.

[293] Adică: disc solar.

[294] Vezi şi adaosul – neidentificat – din sfântul Vasile în *Triade* 1, 3, 29.

οὖν ἡ ἀπαρχὴ τεθέωται τοῦ ἡμετέρου φυράματος. Ἡ δὲ τῶν τεθεωμένων ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων θέωσις οὐχ ἡ ὑπερούσιός ἐστιν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, τοῖς τεθεωμένοις ἐνυπάρχουσα, οὐχ ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ τεχνητῷ (οὕτω γὰρ τοῖς δημιουργικῶς προηγμένοις ἔνεστιν ἡ προαγαγοῦσα ταῦτα δύναμις, ἐπιφαινομένη πᾶσιν ἢ καὶ ἐμφαινομένη), ἀλλ' «ὡς ἡ τέχνη ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτήν», κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειοιν (διὸ καὶ ὄργανά εἰσι τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ ἅγιοι, τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ προσειληφότες ἐνέργειαν), καὶ ἡ τῶν λεγομένων πίστις ἑτοίμη, τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων, τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, ἡ πρόγνωσις, ἡ μὴ ἀντιλεγομένη σοφία ἦν καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἡμῶν ὁ Κύριος προσηγόρευσεν, οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἁγιαστικὴ μετάδοσις, ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν χορηγουμένη τοῖς ἁγιαζομένοις μετ' αὐτούς· «λήψομαι γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐπὶ σὲ καὶ θήσω ἐπ' αὐτούς», πρὸς τὸν Μωϋσῆν εἶπεν ὁ Θεός, καὶ τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας ἐπιθέντος τοῖς δεκαδύο Ἐφεσίοις «ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε» πάραυτα γλώσσαις καὶ προεφήτευον». Οὐκοῦν ὅταν μὲν τὴν οἰκείαν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐννοῶμεν, μετὰ

---

[295] Adică firea omenească luată asupra Sa de Cuvântul.

[296] Deosebirea dintre *ἐπιφαινομένη* (arătată de [toate]) şi *ἐμφαινομένη* (arătată în [toate]) ar putea fi că prima arătare este mijlocită de către configuraţia – aşa-zicând – *exterioară* a lumii zidite, de 'suprafaţa' ei, pe când cea de a doua de configuraţia ei *lăuntrică*, de structura ei mai profundă. Primul termen mai apare şi în *Triade I*, 1, 18· 3, 6, *Triade II*, 3, 56, *Tratate I*, 33, *Tratate II*, 40· 41; iar al doilea şi în *I Varlaam* 3, *II Varlaam* 19; 51; 52, *Triade I*, 1, 13, *Tratate I*, 31, *Tratate II*, 40.

[297] Adică: şi l-a asumat, îl lucrează.

[298] *Despre Duhul sfânt* 26.61, PG 32, 180 C: «precum meşteşugul în cel ce l-a luat asupra sa pe acesta, aşa e harul Duhului în cel ce l-a primit, [şi anume] pururea fiind împreună cu acela [cu primitorul, adică], dar nu lucrând neîncetat; că şi meşteşugul, pe de o parte, virtual *este* în meşter;

pe munte. Aşa s-a îndumnezeit, deci, pârga frământăturii noastre[295]. Pe când îndumnezeirea îndumnezeiților îngeri şi oameni nu este ființa cea mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu, ci [o] lucrare a ființei mai-presus-de-ființă a lui Dumnezeu, existentă în cei îndumnezeiți nu ca meşteşugul în [lucrul] meşteşugit (că aşa este în cele prin facere aduse [la ființă] puterea ce le-a adus [la ființă], arătată de toate sau şi arătată în [toate][296]), ci «precum meşteşugul în cel ce şi l-a luat asupra sa[297]» – după marele Vasile[298] –, [fapt] pentru care şi sînt sfinții organe ale sfântului Duh[299], aceeaşi lucrare cu Acela luând-o [de la El]; iar dovada celor zise[300] e la îndemna [oricui]: darurile vindecărilor, lucrările puterilor[301], mai-înainte-ştiința, înțelepciunea căreia nu i se poate sta împotrivă – [înțelepciune] pe care şi 'Duh al Tatălui nostru' a numit-o Domnul[302] –, [şi] nu doar atât, ci şi sfințitoarea dare [mai departe[303]] a Duhului, [dare] din ei [înşişi][304] şi prin ei [înşişi] hărăzită celor ce se sfințesc după ei; că «lua-voi din Duhul ce este asupra ta şi voi pune asupra lor»[305] a zis Dumnezeu către Moisí, iar Pavel, punându-şi mâinile pe cei doisprezece efeseni, «a venit Duhul sfânt asupra lor, şi» – numaidecât – «vorbeau în limbi, şi proroceau»[306]. Aşadar, când gândim [la] vrednicia proprie a Duhului[307],

---

dar, pe de alta, în lucrare [adică în act] e [doar] atunci când acesta [meşterul, adică,] lucrează din unghiul lui».

[299] Sau instrumente (chiar muzicale, în care suflă Duhul), sau unelte.

[300] Adică: dovada că sfinții au aceeaşi lucrare cu Duhul sfânt.

[301] «lucrările puterilor» (faptul de a lucra [ei] 'puteri'): săvârşirile minunilor; *I Corinteni* XII 9, 10, 28, 30.

[302] *Matei* 10, 20.

[303] Adică: transmitere către alții, prin sfințirea acelora.

[304] Adică: din sfinți, din 'organele' Duhului.

[305] *Numerii* 11, 17.

[306] *Fapte* 19, 6.

[307] Adică 'rangul' propriu Lui, 'dregătoria' proprie Lui.

Πατρὸς αὐτὸ καὶ Υἱοῦ θεωροῦμεν, ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγομεν, «ἐκχεόμενον πρὸς ἡμᾶς, οὐ κτιζόμενον, διδόμενον ἡμῖν, οὐ ποιούμενον, χαριζόμενον, οὐ δημιουργούμενον»· ἐνυπάρχον τοῖς μὲν ἀτελέσιν ἔτι, κατὰ τὸν μέγαν αὖθις φάναι Βασίλειον, ὥσπερ τις διάθεσις «διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον», τοῖς δὲ τελειωτέροις ὡς ἕξις ἐπίκτητος, ἔστι δ' ἐφ' ὧν ἐνερῥιζωμένη καὶ ταύτης μᾶλλον· «ὡς γὰρ ἡ δύναμις», φησί, «τοῦ ὁρᾶν ἐν τῷ ὑγιαίνοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρμένῃ ψυχῇ».

[34] Τοιγαροῦν οὐχ ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἡ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τοῦ Θεοῦ θεοποιὸς ἐνέργεια, καὶ οὐδὲ αὕτη πᾶσα, εἰ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀμέριστος ἐκείνη. Τίς γὰρ τῶν κτιστῶν χωρῆσαι δύναιτ' ἂν ὅλην τὴν ἀπειροδύναμον δύναμιν τοῦ Πνεύματος, πλὴν τοῦ κυηθέντος ἐν παρθενικῇ νηδύι, παρουσίᾳ Πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς τοῦ ὑψίστου δυνάμεως ἐπισκιάσει; Διὸ καὶ «πᾶν» μὲν οὗτος ἐχώρησε «τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος», «ἐκ δὲ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Πανταχοῦ μὲν οὖν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα, φησί, πληροῖ πάντα κατὰ τὴν οὐσίαν· πανταχοῦ δὲ καὶ ἡ θέωσις, ἐνυπάρχουσα ἀφράστως ταύτῃ καὶ ἀχώριστος ἐκείνης οὖσα, ἅτε φυσικὴ δύναμις αὐτῆς. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ πῦρ ἀφανές ἐστι μὴ προκειμένης ὕλης ἢ αἰσθητηρίου τοῦ χωροῦντος τὴν φωτιστικὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, οὕτω δὴ

[308] Literal: Îl 'vedem' [cu mintea]; Îl considerăm, adică.

[309] Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu 5*, PG 29, 772 D.

[310] Sau: opțiunii lor.

[311] Sau: facultatea vederii.

[312] Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh* 26, 61, PG 32, 180 CD.

[dimpreună] cu Tatăl Îl socotim[308] [pe El] şi cu Fiul; iar când cugetăm [la] harul lucrător în cei părtaşi [de El], zicem că în noi este Duhul, «vărsat asupra noastră, nu zidit; dat nouă, nu făcut; hărăzit, nu creat»[309], în cei încă nedesăvârşiţi – ca să zicem iarăşi ca marele Vasile – existând [doar] ca o aplecare/dispoziţie, datorită neaşezării alegerii [lor[310]], pe când în cei [ce sînt] mai desăvârşiţi ca o deprindere dobândită, iar în alţii chiar şí mai înrădăcinată decât [deprinderea] aceasta; că «precum puterea văzului[311]» – zice – «în ochiul sănătos, aşa [este] lucrarea Duhului în sufletul curăţit»[312].

[34] Prin urmare, nu fiinţa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-fiinţă este darul Duhului cel îndumnezeitor, ci îndumnezeitoarea lucrare a fiinţei mai-presus-de-fiinţă a lui Dumnezeu; şi nici aceasta toată, măcar că – în sine însăşi – e de neîmpărţit [în părţi]; că, dintre zidiri, cine ar putea încăpea [în sine] întreaga nesfârşit-de-puternică putere a Duhului, afară de Cel zămislit în feciorescul pântece, prin venirea Duhului sfânt şi [prin] umbrirea puterii Celui Preaînalt[313]? [Fapt] pentru care Acesta a şi încăput [în Sine] «*toată* plinătatea dumnezeirii»[314], pe când «noi toţi *am luat din* plinătatea Lui»[315]. Aşadar, pretutindenea este fiinţa lui Dumnezeu[316] (că, după fiinţa [Sa], Duhul – zice – umple toate[317]); pretutindenea este, deci, şi îndumnezeirea, existând [în chip] de negrăit în [fiinţa] aceasta şi fiind nedespărţită de aceea, ca putere firească a ei[318]. Dar, după cum focul e nearătat atunci când nu se află de faţă [vreo] materie [care să ardă] ori [vreo]

[313] *Luca* 1, 35. [314] *Coloseni* 2, 9. [315] *Ioan* 1, 16.
[316] Adică: pretutindeni stă de faţă fiinţa lui Dumnezeu.
[317] *Înţelepciunea lui Solomon* 1, 7.
[318] Adică: putere naturală.

καὶ ἡ θέωσις ἀθεώρητός ἐστι μὴ προκειμένης ὕλης τῆς χωρούσης τὴν θείαν ἐμφάνειαν· ἡνίκα δ' ἂν ἐπιτηδείας ὑλης ἀπερικαλύπτως ἐχούσης ἐπιλάβηται, τοιαύτη δέ ἐστι πᾶσα λογικὴ κεκαθαρμένη φύσις τὸ τῆς πολυειδοῦς κακίας οὐκ ἐπιφερομένη κάλυμμα, τηνικαῦτα καὶ αὐτὴ φῶς πνευματικὸν ὁρᾶται, μᾶλλον δὲ κἀκείνους φῶς ποιεῖ πνευματικόν. «Ἄθλον» γάρ, φησίν, «ἀρετῆς θεὸν γενέσθαι καὶ τῷ καθαρωτάτῳ φωτὶ καταστράπτεσθαι, τῆς ἡμέρας ἐκείνης υἱὸν γενόμενον, ἣ μὴ διακόπτεται ζόφῳ· ἄλλος γὰρ ταύτην ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπαστράπτων, ὅς, ἐπειδὰν ἅπαξ ἐπιφαύσῃ ἡμῖν, οὐκέτι ἐν δυσμαῖς κρύπτεται, ἀλλὰ πάντα τῇ φωτιστικῇ ἑαυτοῦ δυνάμει περιπτυξάμενος, διηνεκὲς καὶ ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τὸ φῶς ἐμποιεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετέχοντας τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἄλλους ἡλίους ἀπεργαζόμενος». Τότε γὰρ καὶ «οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος». Ὡς ποῖος ἥλιος; Ὡς ἐκεῖνος δήπουθεν ὁ τότε καὶ νῦν τοῖς ἀξίοις φαινόμενος.

[35] Ὁρᾷς ὅπως αὐτὴν προσκτῶνται τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης; Διὸ καὶ θεοσημίαι διάφοροι καὶ χορηγία Πνεύματος ἁγίου τελεῖται δι' αὐτῶν. «Ὡς γὰρ ὁ περίγειος», φησίν, «οὗτος ἀὴρ ἀνωσθεὶς ὑπὸ τῆς βίας τοῦ Πνεύματος φωτοειδὴς γίνεται, τῷ καθαρῷ τοῦ αἰθέρος ἐναλλοιούμενος, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος,

[319] Adică: să perceapă.
[320] Adică: pe cei ce o văd.
[321] Altul, adică, decât soarele zidit, este soarele care dă naştere zilei aceleia neînserate.
[322] Literal: nesuccedată [de întuneric].
[323] În *Epistola a III^a^ către Achindin* 5, pasajul acesta este atribuit lui Vasile cel Mare, dar nu l-am identificat; pe tema aceasta vezi *Despre Duhul Sfânt* 9, 23, PG 32, 109 AB.
[324] *Matei* 13, 43.

simțire care să încapă [în ea[319]] lucrarea lui luminătoare, tot aşa şi îndumnezeirea e de nevăzut atunci când nu se află de față [vreo] materie care să încapă [în sine] dumnezeiasca arătare; când, însă, apucă [vreo] materie potrivită [ei] (iar de felul acesta este toată curățita fire cuvântătoare care nu poartă [pe ea] acoperământul răutății celei cu multe chipuri), atunci şi aceasta se vede [ca] lumină duhovnicească, ba mai mult, şi pe aceia[320] îi face lumină duhovnicească. Că «răsplata virtuții» – zice – «este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu şi a străluci [de] lumina cea preacurată, făcându-se fiu al zilei aceleia, cea pe care nu o curmă întunericul; că altul e soarele care o face pe aceea[321], [şi anume] cel ce străluceşte 'lumina cea adevărată', carele, o dată răsărindu-ne nouă, nu se mai ascunde la apus, ci [pe] toate îmbrățişându-le cu puterea lui luminătoare, aduce înlăuntrul celor vrednici [o] lumină neîncetată şi căreia nimic nu îi mai ia locul[322] şi pe înşişi părtaşii de lumina aceea îi face [a fi ca nişte] alți sori»[323]; că atunci şí «drepții vor străluci ca soarele»[324]; care soare?; negreşit că acela văzut atunci – şi acum – de cei vrednici.

[35] Vezi că [aceştia] dobândesc însăşi lucrarea 'soarelui dreptății'[325]? [Fapt] pentru care şi felurite semne dumnezeieşti se săvârşesc prin aceştia, [cum] şi darea [către alții a] Duhului sfânt. Că – zice – «după cum aerul acesta dimprejurul pământului, [dacă e] împins în sus de puterea duhului [adică a suflării vântului[326]], se face luminos, preschimbându-se în văzduh [străveziu], tot aşa şi mintea omenească, părăsind viețuirea aceasta[327] tulbure

[325] *Maleahi* 3, 20.

[326] Semnalăm că în română – ca şi în greacă – *duh* înseamnă, etimologic, *suflu, suflare.*

[327] Adică: traiul, viața, purtarea, conduita.

καταλιπὼν τὸν θολερὸν τοῦτον καὶ αὐχμώδη βίον, ἐπειδὰν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος φωτοειδὴς γένηται καὶ ἐμμιχθῇ τῇ ἀληθινῇ καὶ ὑψηλῇ καθαρότητι, διαφαίνεταί πως καὶ αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ καὶ ἀκτίνων ἐμπίπλαται καὶ φῶς γίνεται κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν, ὃς τοὺς δικαίους λάμψειν ὡς ὁ ἥλιος ἐπηγγείλατο». Τοῦτο καὶ ἐπὶ γῆς ὁρῶμεν γινόμενον ἐπὶ κατόπτρου ἢ ὕδατος· δεξάμενα γὰρ τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα, ἄλλην ἀφ' ἑαυτῶν ἀκτῖνα ποιεῖ. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, εἴτε καταλιπόντες τὸ περίγειον σκότος ἄνω γενοίμεθα, φωτοειδεῖς γενησόμεθα, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμπελάσαντες, εἴτε τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, «τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπον», καὶ μέχρις ἡμῶν καταβαίη, καὶ ἡμεῖς φῶς ἐσόμεθα, καθά πού φησι τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος. Οὕτως ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Πνεύματος φῶς ἐστιν ἀπόῤῥητον καὶ φῶς ποιεῖ θεῖον τοὺς πλουτήσαντας αὐτήν, οὐ φωτὸς μόνον πληρώσασα τούτους ἀϊδίου, ἀλλὰ καὶ γνῶσιν καὶ ζωὴν θεοπρεπῆ χαρισαμένη. Οὕτως ὁ Παῦλος οὐκέτι τὴν κτιστὴν ζωήν, ἀλλὰ «τὴν τοῦ ἐνοικήσαντος ἄϊδιον ζωήν» κατὰ τὸν θεῖον ἔζη Μάξιμον· οὕτως οἱ προφῆται ὡς ὄντα ἑώρων τὰ μήπω γεγονότα· οὕτως εἶδε τὸν Θεὸν ὅστις οὐκ ἀλλοτρίῳ, ἀλλὰ φυσικῷ συμβόλῳ πνευματικῶς ἑώρακεν αὐτόν· οὐ φυσικὸν δὲ λέγω σύμβολον Θεοῦ – ὃ καὶ τοῦτ' αὐτὸ μόνον σύμβολόν ἐστιν – ὅπερ ἂν αἰσθήσει ᾗ αἰσθήσει βλέπηταί τε ἢ ἀκούηται καὶ δι' ἀέρος ἐνεργῆται· ἐπεί, ὅταν ὀφθαλμὸς ὁρῶν οὐχ ὡς ὀφθαλμὸς ὁρᾷ, ἀλλ' ὡς

[328] Literal: uscată, seacă.
[329] «aceasta în aceea»: mintea în curăție.
[330] *Matei* 13, 43.
[331] Grigorie al Nyssei, *Despre feciorie* 11, 4, PG 46, 365 D–368 A.
[332] Adică: de i-am îngădui să coboare, făcându-i loc înlăuntrul nostru.
[333] *Ioan* 1, 5.
[334] *Matei* 5, 14-16.
[335] «astfel»: în înțelesul acesta.

şi prăfoasă[328], luminoasă făcându-se [ea] cu puterea Duhului şi amestecându-se cu înalta şi adevărata curăţie, se străvede cumva şi aceasta în aceea[329] şi se umple de raze şi se face lumină, după făgăduinţa Domnului, Care a spus că drepţii vor străluci ca soarele[330]»[331]. Lucrul acesta îl vedem petrecându-se şi pe pământ, în oglindă sau în apă; că primind [ele] raza soarelui, nasc altă rază [ce porneşte] de la ele însele. Şi noi, dar, de părăsim întunericul dimprejurul pământului, înălţându-ne sus, luminoşi ne vom face, ajungând lângă lumina cea neapropiată; de coboară şi până la noi lumina cea adevărată[332], «cea care străluceşte în întuneric»[333], şí noi vom fi lumină, după cum zice undeva ucenicilor Domnul[334]. Astfel[335] este lumină negrăită darea îndumnezeitoare a Duhului şi [astfel] îi face lumină dumnezeiască pe cei ce au câştigat-o pe aceasta[336], nu doar umplându-i pe aceştia de lumina cea veşnică, ci şi cunoaştere şi viaţă dăruindu-le. Astfel nu mai trăia Pavel viaţa cea zidită, ci – după [cum spune] dumnezeiescul Maxim – «pe viaţa veşnică a Celui sălăşluit [în el]»[337]; astfel vedeau proorócii cele încă nepetrecute[338] ca pe unele ce sînt; astfel L-a cunoscut pe Dumnezeu cel ce duhovniceşte L-a văzut pe El prin simbol nu străin [de Cel simbolizat], ci firesc[339] (iar *simbol firesc al lui Dumnezeu* – şi care doar acesta [Îi] este simbol – nu numesc ceea ce s-ar vedea ori s-ar auzi cu simţirea ca simţire [şi atât][340] ori s-ar lucra prin văzduh); fiindcă, atunci când ochiul, văzând, nu ca [unul ce este] ochi vede, ci ca [unul ce a fost] deschis de puterea Duhului, nu prin simbol

[336] Literal: pe cei ce s-au îmbogăţit cu ea.
[337] *Ambigua*, PG 91, 1144 BC. Vezi *Galateni* 2, 20.
[338] Literal: nefăcute.
[339] Adică: natural (al 'naturii divine'), al firii dumnezeieşti.
[340] «simţirea ca simţire»: simţirea lucrând în hotarele ei, după legile ei.

τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος διανοιχθείς, οὐκ ἀλλοτρίῳ συμβόλῳ τὸν Θεὸν ὁρᾷ, καὶ τοῦθ' ἡμεῖς αἴσθησιν ὑπὲρ αἴσθησίν φαμεν.

[36] Γνώρισμα μέντοι τοῦ φωτὸς ἐκείνου, κατάπαυσις τῶν μὴ καλῶν ἡδονῶν τε καὶ παθῶν ἐγγινομένη τῇ ψυχῇ, λογισμῶν εἰρήνη καὶ κατάστασις, ἀνάπαυσις καὶ χαρὰ πνευματική, περιφρονήσις ἀνθρώπων δόξης, ταπείνωσις ἀγαλλιάσει ἀπορρήτῳ συνημμένη, κόσμου μῖσος, οὐρανίων ἔρως, μᾶλλον δὲ μόνου τοῦ Θεοῦ τῶν οὐρανῶν· πρὸς δὲ τούτοις, εἰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βλέποντος οὐ περικαλύψειέ τις τηνικαῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξορύξειεν, οὐδὲν ἧττον τηλαυγῶς ὁρᾷ τὸ φῶς. Πῶς ἂν οὖν πεισθείη τις τῷ δι' ἀέρος ὁρατὸν τοῦτο ἀποφαινομένῳ καὶ κατὰ μηδὲν λογικῇ ψυχῇ λυσιτελές, ὡς ταῖς σωματικαῖς αἰσθήσεσι προσῆκον; Ἀλλ' ὁ θεατὴς ἐκεῖνος, νοῶν ὡς οὐ τῇ αἰσθήσει ᾗ αἰσθήσει θεώμενός ἐστι, νῷ οἴεται ὁρᾶν· ἐξετάζων δὲ καὶ ἀνασκοπούμενος, οὐδ' ἐκεῖνον εὑρίσκει περὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἐνεργοῦντα· καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ 'νόησιν ὑπὲρ νόησίν' φαμεν, τοῦτο διὰ τούτων λέγοντες, ὡς ὁ ἔχων νοῦν καὶ αἴσθησιν ὁρᾷ, ὑπὲρ ταῦτα δὲ ἀμφότερα. Μὴ μέντοι τοῦ μεγάλου Διονυσίου πρὸς Τιμόθεον λέγοντος ἀκούων, ὡς «τὰς αἰσθήσεις κατάλιπε καὶ τὰς νοερὰς ἐνεργείας καὶ πρὸς τὸ ὄντως ὂν ἀνατάθητι», μὴ δύνασθαι λογίσῃ τότε τὸν ἄνθρωπον διανοεῖσθαι ἢ ὁρᾶν (οὐ γὰρ ἀποβολὴν πάσχει τούτων τῶν δυνάμεων, εἰ μὴ κατ' ἔκπληξιν), τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἕνωσιν φωτὸς καὶ τῆς κατὰ τοῦτο ἐνεργείας τὰς νοερὰς ἐνεργείας παντάπασιν

[341] Literal: proprietate, semn distinctiv.
[342] Adică: a slavei venite de la oameni.
[343] Vezi şi *Triade* 1, 3, 48; pasajul este tributar sfântului Macarie cel Mare (*Despre răbdare* 13, PG 34, 846 BC).
[344] A se vedea mai sus cuvintele lui Varlaam, în paragraful 11.

străin [de Cel simbolizat] Îl vede pe Dumnezeu; iar aceasta este ceea ce numim [noi] *simțire mai-presus-de-simțire.*

[36] Iar semn al luminii aceleia[341] [este] contenirea ne-bunelor plăceri şi patimi, cea făcută în suflet, pacea şi [bună-]aşezarea gândurilor, odihnă şi bucurie duhovnicească, disprețuirea slavei oamenilor[342], smerenie unită cu negrăită veselie, urârea lumii, dragostea de cele cereşti, mai bine zis [dragostea] de singur Dumnezeul cerurilor[343]. Pe lângă acestea, nu doar de i-ar acoperi atunci cineva ochii celui ce vede, ci şi de i-ar scoate, [în chip] nu mai puțin strălucitor vede lumina; cum, deci, să dea cineva crezare celui ce declară că [nu altcum decât] prin aer e văzută [lumina] aceasta şi [că] întru nimic nu este folositoare sufletului rațional, ca una ce ține de simțirile trupeşti[344]? Văzătorul acela, însă, înțelegând că nu cu simțirea ca simțire [şi atât] vede [el lumina aceea], socoate a o vedea cu mintea; dar cercetând şi scrutând, nici pe aceea[345] nu o află lucrând legat de lumina aceea; iar aceasta este ceea ce numim [noi] *înțelegere mai-presus-de-înțelegere,* aceasta zicând-o datorită acestora, [şi anume dat fiind] că cel ce are minte şi simțire *vede,* dar [vede] mai presus de amândouă acestea. Aşadar, auzindu-l [tu] pe marele Dionisie zicând lui Timothei «părăseşte simțirile şi lucrările înțelegătoare şi înalță-te la ceea ce este cu adevărat»[346], nu socoti că omul nu [mai] poate atunci[347] cugeta ori vedea (că [doar] nu pierde puterile acestea, ci [doar încetează lucrarea lor] din pricina uimirii), ci învață că trebuie a părăsi cu totul – la vremea unirii cu lumina şi cu lucrarea ei cea în privința aceasta – lucrările înțelegătoare

[345] «nici pe aceea»: nici mintea.

[346] *Despre teologia mistică* 1, 1, PG 3, 997.

[347] «atunci»: după ce a părăsit simțirile şi lucrările minții.

ἀπολιμπάνεσθαι διδάσκου. Καὶ τοῦτο δείκνυσι σαφῶς ὁ κορυφαῖος καὶ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας Πέτρος. Κατὰ γὰρ τὴν ὥραν τῆς ἱερᾶς Πεντηκοστῆς ἐκείνην, καθ' ἣν τῆς ἀποῤῥήτου καὶ θείας ἠξιοῦτο ἑνώσεως, καὶ τοὺς συμπεφωτισμένους ᾔδει καὶ τοὺς συνειλεγμένους ἑώρα καὶ τῶν πρὸς αὐτῶν λεγομένων ἠκροᾶτο καὶ τοῦ διαστήματος τῆς ἡμέρας ἐπῃσθάνετο· «τρίτη» γάρ, φησίν, «ἐστὶν ὥρα τῆς ἡμέρας». «Τὸ γὰρ ἐπικαλυπτομένου τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ παρὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξεστηκότας τοὺς ἐνεργομένους γίνεσθαι παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἐστὶ τῆς θείας ἐπιδημίας. Οὐ γὰρ ἔκφρων γίνεται ὁ θεόληπτος· ὅλως δέ, τίνα λόγον ἔχει ἐκ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος μεμηνότι παραπλήσιον γίνεσθαι»; τὸ φῶς γὰρ τοῦτο σοφία ἐστὶ Θεοῦ, ἐγγινομένη τῷ τεθεωμένῳ καὶ μὴ χωριζομένη τοῦ Θεοῦ («δι' αὐτοῦ» γάρ, φησί, «πᾶσα γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεὸς πρὸς ἀλήθειαν τῇ φιλουμένῃ ψυχῇ γνωρίζεται»), ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιότης καὶ ἐλευθερία. Ἄκουσον Παύλου, «ὅπου τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία»· καὶ πάλιν· «ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις». Ἄκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου, «τὸ κινηθὲν ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου κίνησιν ἀΐδιον, ζῶον ἅγιον ἐγένετο· ἔσχε δὲ ἀξίαν ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, θεοῦ, ὢν πρότερον 'γῆ καὶ σποδός'». Ἄκουσον τοῦ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν Ἰωάννου, «τὸ στόμα δι' οὗ ὁ Θεὸς φθέγγεται στόμα ἐστὶ Θεοῦ· καθάπερ γὰρ

[348] «aceasta»: faptul că văzătorul luminii nu pierde facultatea de a vedea şi pe cea de a cugeta.
[349] *Fapte* 2, 15.
[350] «dumnezeieştii veniri»: venirii de faţă a lui Dumnezeu.
[351] Vasile cel Mare, *[Comentariu] la Isaia*, proimion, PG 30, 125 B. Vezi şi Procopie din Gaza, *[Comentariu] la Isaia*, PG 87, 1817 A.

[ale minții]. Iar aceasta[348] o arată limpede vârhovnicul şi temelia Bisericii, Petru. Că la ceasul sfintei Cincizecimii aceleia, pe când se învrednicea de negrăita şi dumnezeiasca unire, şí de cei împreună-luminați ştia, şí pe cei împreună-aleşi îi vedea, şí auzea cele zise de către ei, şí ceasul zilei îl ştia; «că este» – zice – «al treilea ceas al zilei»[349]. «Că [faptul de] a ajunge ieşiți [din minți] cei lucrați de lucrarea Duhului, când mintea le este acoperită cu totul de lucrarea aceasta – [lucrul acesta] e potrivnic făgăduinței dumnezeieştii veniri[350]; că nu ieşit-din-minți ajunge cel luat-de-Dumnezeu [în stăpânirea Lui]; şi apoi, cum ar fi cu putință ca – din [înrâurirea adusă de] Duhul înțelepciunii – a ajunge nebun?»[351]; că lumina aceasta e înțelepciunea lui Dumnezeu, [înțelepciune] care vine în cel îndumnezeit şi nu se desparte de Dumnezeu (că «prin aceasta» zice «se descoperă toată cunoaşterea şi Se face cunoscut cu adevărat Dumnezeu sufletului iubitor [de El]»[352]), dar şi dreptate şi sfințire şi slobozenie. Auzi-l pe Pavel: «unde [e] Duhul – acolo [e] slobozenia»[353]; şi iarăşi: «Cel ce S-a făcut nouă înțelepciune de la Dumnezeu şi dreptate şi sfințire şi izbăvire»[354]. Auzi-l pe marele Vasile: «ceea ce este mişcat de Duhul sfânt mişcare veşnică – vietate sfântă s-a făcut; şi a luat omul, sălăşluindu-se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de dumnezeu – [el,] cel [ce] mai înainte [era] pământ şi cenuşă[355]»[356]. Auzi-l pe Ioan cel cu gura de aur: «gura prin care vorbeşte Dumnezeu – gură a lui Dumnezeu

[352] Macarie cel Mare, *Despre libertatea minții* 23, PG 34, 957 B.
[353] *II Corinteni* 3, 17.
[354] *I Corinteni* 1, 30.
[355] *Facerea* 18, 27.
[356] *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 769 B; vezi şi *Epistola a III^a^ către Achindin* 17 a sfântului Grigorie Palama (*Opere complete* II, G.A., p. 317).

τοῦτο τὸ στόμα τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐστι, καίτοι ψυχῆς οὐκ ἐχούσης στόμα, οὕτω καὶ τὸ στόμα τῶν προφητῶν στόμα ἐστὶ Θεοῦ». Ἄκουσον ἐπισφραγιζομένου ταῦτα τοῦ Κυρίου· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν «δώσω ἡμῖν στόμα καὶ σοφίαν ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν», ἐπήνεγκεν· «οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν».

[37] Ταύτῃ γοῦν τῇ σοφίᾳ χρήσασθαι κακῶς οὐκ ἔνι. Καὶ τί λέγω χρήσασθαι; καὶ γὰρ οὐδὲ κτήσασθαι ταύτην ἔνι τὴν ἀρχὴν μὴ προκαθηράμενον διὰ πράξεως· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος λεγόμενον, ὅτι «εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι καταχρέῳ ἁμαρτίας»· εἰ γὰρ καὶ φθάσει τὴν ἀρχὴν ἡμῖν ἐνῳκισμένη ταῖς εἰσαγωγικαῖς καλῶς κεχρημένοις ἀρεταῖς, μεταβαλλόντων ἡμῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀφίπταται. «Πνεῦμα γὰρ ἅγιον παιδείας ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων», κατὰ τὸν αὐτὸν Σολομῶντα. Τὴν δ' ἐκ φύσεώς τε καὶ μαθήσεως σοφίαν κτήσαιτ' ἄν τις καὶ τῶν τοὺς τρόπους πονηρῶν καὶ χρήσαιτ' ἂν ταύτῃ καταλλήλως τοῖς τρόποις, ὥσπερ καὶ τῇ φύσει. Τοσοῦτο γοῦν αὕτη τῆς πνευματικῆς σοφίας ἀποδεῖ, ὁπόσον καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ φύσις. Ποῦ τοιγαροῦν εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι διὰ μαθήσεως τὴν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σοφίαν κτώμεθα;

[38] Ὅτι δὲ διὰ τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ ἡ πνευματικὴ σοφία δίδοται, σύνδυο κατὰ ταὐτὸν λεγόντων ἄκουσον.

[357] Referitor la aceasta vezi *La Isaia* 1, PG 56, 13 şi urm.
[358] *Luca* 21, 15.
[359] *Matei* 10, 20.
[360] Adică viclean.
[361] *Înţelepciunea lui Solomon* 1, 4.
[362] Literal: nepricepute.

este; că, precum gura aceasta [a noastră] este gură a sufletului (măcar că sufletul nu are gură), tot aşa şi gura prorocilor este gură a lui Dumnezeu»[357]. Auzi-L pe Domnul [Însuşi] pecetluind [spusele] acestea; că, după ce zice «voi da vouă gură şi înţelepciune căreia nu vor putea grăi-împotrivă – nici sta împotrivă – cei ce stau împotriva voastră»[358], a adăugat: «că nu voi sînteţi cei ce grăiţi, ci Duhul Tatălui vostru, Cel ce grăieşte în[tru] voi»[359].

[37] Iar înţelepciunea aceasta nu e cu putinţă a fi folosită [în chip] rău. Şi ce zic [eu] 'a fi folosită'? – că nici a fi dobândită nu e cu putinţă celor ce mai întâi nu s-au curăţit prin făptuire; iar aceasta e ceea ce s-a zis de către înţeleptul Solomón, [cum] că «în sufletul [cel] cu-rău-meşteşug[360] nu va intra înţelepciunea, nici [nu] va locui în trupul datornic păcatului»[361]; că şi de ne întâmpină la început, sălăşluindu-se în cei ce bine ne folosim de virtuţile începătoare, schimbându-ne [noi mai apoi] în rău, îşi ia zborul. Că «Duhul sfânt al învăţăturii Se va ridica de la gândurile neînţelepte[362]», după acelaşi Solomón[363]. Pe când înţelepciunea cea din fire[364] şi din şcolire o poate dobândi şí vreunul din cei cu purtări viclene şi [chiar] o poate folosi potrivit purtărilor acestora, după cum şi de fire [tot aşa se foloseşte]. Iar aceasta e [tot atât de] departe de înţelepciunea duhovnicească pe cât e şi firea de Duhul. Unde sînt, dar, cei ce spun că prin şcolire dobândim înţelepciunea prorocilor şi apostolilor?

[38] Iar [cum] că prin lumina aceea se dă şi înţelepciunea duhovnicească – auzi-i laolaltă pe doi[365], acelaşi

[363] *Înţelepciunea lui Solomon* 1, 5.

[364] «înţelepciunea cea din fire»: cea sădită în firea omului.

[365] Vezi Macarie cel mare (şi, totodată, Simeon Metafrastul, tălmăcitorul lui), *Despre libertatea minţii* 23, PG 34, 957 AB. Vezi, mai sus, şi paragraful 36.

«Τῷ γὰρ μακαρίῳ», φησί, «Παύλῳ τὸ ἐλλάμψαν ἐν τῇ ὁδῷ φῶς, δι' οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἥρται καὶ μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστὴς ἐγένετο, οὐ νοημάτων τις καὶ γνώσεως φωτισμὸς ἦν, ἀλλὰ δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ ψυχῇ ἔλλαμψις, οὗ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ μὴ διηνεγκότες ἀπετυφλώθησαν, δι' οὗ πᾶσά γε γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεὸς πρὸς ἀλήθειαν τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένῃ ψυχῇ γνωρίζεται». Τοῦτο τὸ φῶς καὶ ζωή ἐστιν ἀΐδιος, ἐνιεμένη τῷ τεθεωμένῳ καὶ μὴ χωριζομένη τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ὁ Παῦλος ἔλεγε· «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Οὕτω περὶ τοῦ Παύλου Μάξιμός φησιν, ὡς «τὴν ἐνοικήσαντος ἔζη θείαν καὶ ἀΐδιον ζωήν». Οὕτω Βασίλειος ὁ μέγας εἶπεν· «ἣν ζωὴν εἰς ἑτέρου ὑπόστασιν προΐεται τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ, ἀλλ' ὥσπερ πυρός, τὸ μὲν ἔστιν ἡ συνοῦσα θερμότης, τὸ δὲ ἣν παρέχει τῷ ὕδατι ἢ ἑτέρῳ τινὶ τῶν τοιούτων, οὕτω καὶ αὐτὸ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωὴν καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι». Αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ ἣν οὗτος ἀλλαχοῦ «κίνησιν» προσεῖπε «πνευματικὴν καὶ ἀΐδιον», καὶ τὸν μετασχόντα ταύτης ἅγιον τελέσαι, «γῆν ὄντα καὶ πηλὸν πρότερον». Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες κτιστὴν τὴν θεουργὸν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ μηδὲν πλὴν τῆς ὑπερουσιότητος αὐτοῦ ἀΐδιον;

---

[366] *II Corinteni* 12, 2 şi urm.
[367] Adică veşnică.
[368] Literal: în-pusă.
[369] Adică 'în înțelesul acesta'; vezi şi paragraful 35.
[370] *Galateni* 2, 20.
[371] *Ambigua*, PG 91, 1144 BC. Vezi şi *Capete felurite* 5, 85, PG 90, 1384 D. Vezi şi paragraful 35.

lucru zicându-l. Că «lumina» – zice – «care i-a strălucit pe cale fericitului Pavel, prin carea s-a şi ridicat la al treilea cer şi s-a şi făcut auzitor de taine negrăite[366], nu era vreo luminare de înțelesuri şi [luminare] a cunoaşterii, ci după ipostas strălucire în suflet a puterii Duhului bun, [lumină] a căreia covârşitoare lucire neputând-o purta ochii trupului, au orbit; [lumină] prin care toată cunoaşterea se descoperă şi Se face cunoscut cu adevărat Dumnezeu sufletului iubitor [de El]». Lumina aceasta este [totodată] şi viață de-a pururea[367], însuflată[368] în cel îndumnezeit şi nedespărțită de Dumnezeu. Astfel[369] zicea Pavel «nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine»[370]. Astfel zice Maxim despre Pavel cum [că] «trăia dumnezeiasca şi veşnica viață a Celui sălăşluit [în el]»[371]. Astfel Vasile cel mare a zis [că] «viața pe care Duhul o trimite[372] în ipostasul altuia – [aceasta] nu se desparte de El, ci precum a focului este, pe de o parte, şí căldura ce îl însoțeşte, dar – pe de alta – şí cea pe care o dă apei sau altcuiva de felul acesta[373], tot aşa şí Acesta are – pe de o parte – în Sine viața, şi – pe de alta – şí părtaşii de El vieţuiesc dumnezeieşte, viață dumnezeiască şi cerească dobândind [ei]»[374]. Aceasta este viața pe care acesta altundeva a numit-o 'mişcare duhovnicească şi veşnică', iar [despre] cel părtaş de ea [a spus că] ajunge sfânt, 'cel [ce] mai înainte [era] pământ şi țărână'[375]. Unde sînt cei ce spun că harul lui Dumnezeu e creat şi că nimic nu e veşnic afară de mai-presus-de-ființa Lui [ființă]?

---

[372] Literal: o proiectează; vezi, mai sus, şi paragraful 8.
[373] Adică: altui element.
[374] *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 BC.
[375] *Ibidem*, 769 B. Vezi şi paragraful 36; vezi şi *Facerea* 18, 27.

[39] Ἀλλ' ἐρεῖ τις ζωὴν λέγειν τοῦτον ἀΐδιον, ἀλλ' οὐχὶ φῶς; Ἀλλ' οἱ λέγοντες ἔλλαμψιν ἀΐδιον καὶ δόξαν ὁρατὴν ἀΐδιον φῶς δήπου λέγουσιν ἀΐδιον τοῖς ἁγίοις μόνοις μεθεκτόν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος φῶς οἶδε τοῖς τοιούτοις μεθεκτόν, νοερόν, προκόσμιόν τε καὶ ὑπερκόσμιον, εἴση σαφῶς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μετὰ χεῖρας λαβών· «λογιζόμεθα» γάρ, φησίν, «ὅτι, εἴπερ τι ἦν πρὸ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ τούτου καὶ φθαρτοῦ κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ ἂν ἦν δηλονότι· οὔτε γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι, οὔτε πᾶσαι αἱ ἐπουράνιαι στρατιαί, οὔτε ὅλως εἴ τί ἐστιν ὠνομασμένον ἢ ἀκατονόμαστον τῶν λογικῶν φύσεων καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἐν σκότῳ διῆγε». Διὸ καὶ ἡμῖν ὁ αὐτὸς ἐπεύχεται ἐκεῖ λέγων· «ὁ Πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ τὴν ἡμέραν κοσμήσας τῷ οὐρανίῳ φωτί, ὁ τὴν νύκτα φαιδρύνας ταῖς αὐγαῖς τοῦ πυρός, ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν ἀνάπαυσιν εὐτρεπίσας τῷ νοερῷ καὶ ἀπαύστῳ φωτί, φωτίσειεν ἡμῶν τὰς καρδίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας».

[40] Ὅτι δὲ τὸ νοερὸν τοῦτο καὶ προκόσμιον καὶ ἄπαυστον φῶς αὐτός ἐστιν ὁ Θεός, Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος σαφῶς ἐξεῖπε· «βουληθείς» γάρ, φησίν, «ὁ Θεὸς τόνδε τὸν κόσμον συστήσασθαι, τοῖς μὲν ἀϊδίοις αὐτός ἐστι φῶς, οὐκ ἄλλο· τί γὰρ ἔδει φωτὸς ἑτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι;». Τοῦτο δὴ τὸ φῶς καὶ πῦρ ἐστι θεῖον καὶ ἄϋλον, ψυχὰς φωτίζειν πεφυκός. Τοῦτο γάρ, κατὰ τὸν μέγαν αὖθις φάναι Βασίλειον, κἀν τοῖς ἀποστόλοις ἐνήργησεν, ἡνίκα ἐλάλουν πυρίναις γλώσσαις, ὃ καὶ Παῦλον περιλάμψαν, τὴν μὲν αἴσθησιν τῆς ὄψεως

[376] Sfântul Vasile cel Mare, adică.
[377] «aceea»: ceea ce Duhul trimite în ipostasul altuia.
[378] Adică: cetele Îngerilor, alcătuite potrivit rangurilor îngereşti.
[379] *La Exaimeron* 2, 5, PG 29, 40 C.
[380] *La Exaimeron* 2, 8, PG 29, 52 B.
[381] *Cuvântul* 44, 3, PG 36, 609 BC.
[382] *Fapte* 2, 3 şi urm.

[39] Dar [poate] cineva ar zice că acesta[376] a spus [că aceea[377] e] 'viață veşnică', dar nu lumină [veşnică]. Bine, dar cei ce spun 'strălucire veşnică' şi 'slavă veşnică văzută', [aceştia] fără îndoială că vorbesc despre lumina veşnică cea doar sfinților împărtăşită. Iar că şí marele Vasile [tot] lumină ştie a fi cea împărtăşită acestora – [şi anume lumină] înțelegătoare, dinainte-de-lume şi mai-presus-de-lume – [aceasta o] vei cunoaşte limpede de vei lua [şi vei citi] *Exaimeron*-ul lui; că «socotim» – zice [el acolo] – «că orice era înaintea alcătuirii lumii acesteia simțite [trupeşte] şi stricăcioase, [nu altcum decât] în lumină era [lucrul acela]; că nu în întuneric petreceau vredniciile îngerilor[378], nici toate oştirile cereşti, nici oricare altul – numit ori nenumit – din firile cuvântătoare şi duhurile slujitoare»[379]; [fapt] pentru care tot el se şi roagă pentru noi zicând: «Părintele Luminii celei adevărate, Cela ce ai împodobit ziua cu cereasca lumină, Cela ce noaptea ai luminat-o cu strălucirile focului, Cela ce odihna veacului ce va să fie o ai rânduit [a fi] întru înțelegătoarea şi necurmata lumină, [să] lumineze inimile voastre întru cunoştința adevărului»[380].

[40] Iar că lumina aceasta cea înțelegătoare şi mai-înainte-de-lume şi necurmată este Însuşi Dumnezeu – [aceasta] a spus-o limpede Grigorie cel de-un-nume cu teologia; că «vrând Dumnezeu» – zice – «a alcătui lumea aceasta cea de aici, [făpturilor] celor veşnice, pe de o parte, [El] Însuşi – şi nu altceva – le este lumină; că ce trebuință de altă lumină le-ar fi celor ce o au pe cea preamare?»[381]. Lumina aceasta, deci, este şí foc dumnezeiesc şi nematerial, căruia îi e dat a lumina sufletele. Că aceasta – ca să zicem iarăşi ca marele Vasile – a lucrat şi în Apostoli, când vorbeau cu limbi de foc[382], [cea] care şí lui Pavel, împrejur-strălucindu-i, simțul văzului i l-a

αὐτοῦ ἡμαύρωσε, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἐφώτισεν· οὐ γὰρ χωρεῖ σαρκὸς ὅρασις ἐκείνου τοῦ φωτὸς τὴν δύναμιν. Τοῦτο τὸ πῦρ ὤφθη Μωϋσῇ ἐν τῇ βάτῳ· τοῦτο ἐν εἴδει ὀχήματος τὸν Ἠλίαν ἐκ τῆς γῆς ἀνήρπασε· τούτου τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν ζητῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγε, «δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου». Τοῦτο τὸ πῦρ τὴν καρδίαν Κλεόπα καὶ τοῦ σὺν αὐτῷ ἐθέρμανε, λαλοῦντος τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Καὶ οἱ ἄγγελοι δὲ καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τούτου τοῦ πυρὸς μετέχουσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα». Τοῦτο τὸ πῦρ τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν κατακαῖον, καθαρὸν τὸν νοῦν ἀποκαθίστησιν, ἵνα τὸ κατὰ φύσιν ἀπολαβὼν διορατικὸν μὴ τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ κάρφος ὁρᾷ, ἀλλὰ διηνεκῶς τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια κατανοῇ κατὰ τὸν λέγοντα· «ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου». Τοῦτο τὸ πῦρ δαιμόνων ἐστὶ φυγαδευτήριον καὶ κακίας πάσης ἀναλωτικόν, ἁμαρτίας ἀναιρετικόν, ἀναστάσεως δύναμις καὶ ἀθανασίας ἐνέργεια, ψυχῶν ἁγίων φωτισμὸς καὶ λογικῶν δυνάμεων σύστασις. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐξώμεθα φθάσαι καὶ εἰς ἡμᾶς, ἵνα πάντοτε ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες, μηδέποτε κἂν πρὸς βραχὺ προσκόψωμεν.

[41] Ὁ δὲ Χρυσόστομος θεολόγος, διδάσκων τί ἐστι τὸ φῶς, ὃ «ῥαγήσεται πρώϊμον» τῷ ἐλεοῦντι, «οὐ τοῦτο», φησίν, «ἐστὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλ' ἕτερον πολλῷ βέλτιον, ὃ τὸν οὐρανὸν ἡμῖν δείκνυσι καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς αὐλὰς τὰς βασιλικάς· ἂν γὰρ τοῦ φωτὸς τούτου

[383] *Fapte* 9, 3 şi urm. [384] *Ieşirea* 3, 2. [385] *IV Împăraţi* 2, 11.
[386] Aici verbul *a ispiti* înseamnă *a proba*. [387] *Psalmii* 25, 2.

întunecat, iar ochii inimii i-a luminat[383]; că văzul trupesc nu poate încăpea [în sine] puterea luminii aceleia. Acesta e focul ce s-a arătat lui Moisí în rug[384]. Acesta – în chip de car – l-a răpit pe Ilie de pe pământ[385]. A focului acestuia lucrare cerând-o fericitul Davíd zicea «ispiteşte-mă[386], Doamne, şi mă cearcă; aprinde rărunchii mei şi inima mea»[387]. Focul acesta încălzea inima lui Cleopa şi a celui dimpreună cu el, vorbindu-le Mântuitorul după învierea cea din morţi[388]. Dar şi îngerii şi duhurile slujitoare [tot] de focul acesta se împărtăşesc, precum este scris: «Cela ce faci pe îngerii Tăi duhuri şi pe slugile Tale pară de foc»[389]. Focul acesta, mistuind [cuiva] bârna cea din ochi, face mintea a fi iarăşi curată, ca, dobândind cea după fire putere străvăzătoare, să nu [mai] vadă aşchia din ochiul fratelui[390], ci necontenit să înţeleagă minunatele [lucruri ale] lui Dumnezeu, după cel ce zice: «descoperă ochii mei şi voi înţelege – din legea Ta – [lucrurile] cele minunate»[391]. Focul acesta este alungătorul demonilor şi a toată răutatea mistuitor, tăietorul păcatului, putere de înviere şi lucrare de nemurire, luminarea sufletelor sfinţilor şi alcătuirea firilor cuvântătoare. Acesta ne rugăm şí la noi să vină, ca pururea în lumină umblând[392], nicicând – nici o clipită – să nu ne împiedicăm.

[41] Iar de-Dumnezeu-cuvântătorul cel cu gură de aur, învăţând ce e lumina, zice [că] «[lumina] ce răsare dimineaţa» celui ce face milostenie[393] «nu este [lumina] aceasta, cea simţită [trupeşte], ci una cu mult mai presus, care ne dă la iveală cerul şi îngerii şi curţile împărăteşti; luminii acesteia de te vei învrednici, [atunci] şí pe acestea

[388] *Luca* 24, 32. [389] *Psalmii* 103, 4. [390] *Matei* 7, 3.
[391] *Psalmii* 118, 18. [392] *I Ioan* 1, 6; *Apocalipsa* 21, 24.
[393] *Isaia* 58, 8.

καταξιωθῆς καὶ ταῦτα ὄψει, καὶ ἀπαλλαγήσῃ γεέννης καὶ ἀπελεύσῃ ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, ἔνθα πολλὴ ἡ χαρὰ καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀγάπη, ἔνθα ζωὴ αἰώνιος καὶ δόξα ἀῤῥητος καὶ κάλλος ἄφραστον· πάντα τοίνυν φέρωμεν εὐκόλως, ἵνα τοῦ ἐνδύματος ἐπιτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς ἀποῤῥήτου δόξης ἐκείνης». Ἀλλὰ γὰρ εἰς ἀρχὴν ἑτέραν ἀναγαγόντες τὸν λόγον, ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ τοῦ μεγάλου Μακαρίου, οἷς συνημμένως τὰς ἀρχὰς καὶ προτάσεις τῶν τοῦ κενόφρονος λόγων, ἀφ' ὧν οἴεταί τι καθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας συμπεραίνειν, προθέντες εἰς μέσον ἀπελέγξομεν.

le vei vedea, şí de gheenă te vei izbăvi şi vei merge acolo de unde a fugit durerea şi întristarea[394], unde e multa bucurie şi pace şi dragoste, unde e viață veşnică şi slavă nespusă şi frumusețe netâlcuită; toate, dar, să le răbdăm cu înlesnire, ca să avem parte de haina împărăției cerurilor şi de negrăită slava aceea»[395]. Însă, aducând [noi] spre [un] alt început cuvântul [nostru], să ne întoarcem la cele ale marelui Macarie, din unghiul cărora[396] să vădim a fi greşite – punându-le [mai întâi] de față – principiile şi premisele raționamentelor cugetătorului acestuia de cele deşarte, pornind de la care socoate a putea conchide ceva asupra noastră şi a adevărului.

[394] Din rugăciunea slujbei înmormântării.

[395] Ioan Gură-de-aur, *Despre a nu ne ruşina să mărturisim cinstita cruce* III, PG 56, 844.

[396] Sau: în comparație cu care.

3, 2

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ

[1] Ἤρετό τις τῶν εἰσαγομένων, εἰ δυνατὸν ἀνθρώπῳ τῇ προειρημένῃ διαρκεῖν καταστάσει. Συμεώνης τοίνυν ὁ περιδέξιος καὶ πολύς ἀμφότερον, ἡδύς τε καὶ ἔνθεος μεταφραστής, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ μεγάλου Μακαρίου πρὸς τὸν ἐρωτήσαντά φησιν· «ἡ μὲν χάρις οὐκ ἔστιν ὅτε μὴ σύνεστι καὶ ὡς φυσικόν τι καὶ πεπηγὸς ἐγγίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ᾧ σύνεστι· μία δὲ οὖσα, πολυτρόπως, ὡς ἐθέλει, πρὸς τὸ τοῦ ἀνθρώπου συμφέρον οἰκονομεῖ καὶ τὸ φῶς ἔστι μὲν ὅτε μᾶλλον ἐκλάμπει, ἔστι δ' ὅτε καὶ συστέλλεται, καίτοι γε τῆς λαμπάδος ἄσβεστα καιομένης· ὅταν δὲ φαιδρυνθῇ πλέον, τότε καθάπερ ἐν μέθῃ πλείονι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξετάζεται». Ἐν δὲ τῷ ἑβδομηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ πάλιν φησίν· ἡ καθαρὰν τὴν ἰδίαν ἀπολαβοῦσα φύσιν ψυχὴ «τρανοῖς καὶ ἀνεπικωλύτοις ὀφθαλμοῖς τὴν δόξαν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατοπτεύει» καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι, «καίτοι τὸ βάρος περικείμενοι τῆς σαρκός, ἀλλ' οὖν διὰ τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ἀσφαλεῖ

[397] Literal: 'înfipt [înlăuntru]'.
[398] Altfel zis: se 'administrează' [pe sine], împărtăşindu-se pe sine însuşi omului.
[399] Literal: se restrânge.

3, 2

AL ACELUIAŞI, CATALOG AL ABSURDITĂŢILOR CE REIES DIN PREMISELE FILOSOFULUI VARLAAM

CUVÂNTUL AL DOILEA ÎMPOTRIVA CELOR DE AL DOILEA

[1] A întrebat careva din începători de este cu putinţă omului să rămână neîncetat în starea înainte pomenită. Simeon, deci, cel iscusit şi mult [sporit] într-amândouă [privinţele], dulcele şi dumnezeiescul metafrast, ca din partea marelui Macarie răspunde către cel ce a întrebat: «harul, pe de o parte, nicicând nu încetează a fi dimpreună [cu omul] şi a fi ca [ceva] firesc – şi [înlăuntru] sădit[397] – omului în care este; însă, pe de altă parte, deşi este unul, în multe feluri – precum voieşte – se iconomiseşte [pe sine][398] spre folosul omului, iar uneori străluceşte mai îmbelşugat lumină, alteori se [mai] împuţinează[399], deşi nestins arde făclia; iar când străluceşte şí mai mult, atunci ca într-o [şí] mai mare beţie a dragostei lui Dumnezeu este cercetat omul»[400]. Iar într-al şaptezeci şi patrulea cap iarăşi zice [că] sufletul ce şi-a dobândit curăţită propria fire «cu ochi limpezi şi neîmpiedicaţi [de nimic] vede slava luminii celei adevărate», iar oamenii de felul acesta, «măcar că poartă [asupra lor] povara cărnii, însă, datorită arvunei Duhului[401], neclătinate le sînt nădejdile

[400] *Despre dragoste* 9, PG 34, 916 BC.
[401] Vezi *II Corinteni* 1, 22.

αὐτοῖς κεῖται τὰ τῶν ἐλπίδων, καὶ ὅτι συμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ καὶ ἐν πλεονασμῷ καὶ περιουσίᾳ Πνεύματος ἔσονται οὐδὲν αὐτοῖς τὸ ἐνδοιαζόμενον· αὐτόθεν γὰρ ἤδη πρὸς ἐκεῖνον ἁρπάζονται τὸν αἰῶνα καὶ τὰ ἐκεῖ κάλλη καὶ θαύματα καθορῶσι· καθάπερ γὰρ ὁ σωματικὸς ἀφθλαμός, ἀπαθῶς τε καὶ ὑγιῶς ἔχων, ταῖς ἡλιακαῖς αὐγαῖς θαῤῥούντως ἐνατενίζει, οὕτω καὶ οὗτοι φωτεινῷ χρώμενοι καὶ διακεκαθαρμένῳ τῷ νῷ, τὰς ἀδύτους αὐγὰς Κυρίου διαπαντὸς ἐποπτεύουσι». Καὶ πάλιν, «ἡ τοιαύτη», φησί, «τοῦ Πνεύματος ἔλλαμψις οὐχ οἷον νοημάτων μόνον ἀποκάλυψίς ἐστι καὶ φωτισμὸς χάριτος, ὥσπερ εἴρηται, ἀλλ' ὑποστατικοῦ φωτὸς ἐν ταῖς ψυχαῖς βεβαία καὶ διηνεκὴς ἔλλαμψις· τὸ γὰρ 'εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψει, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ', καὶ τὸ 'φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον' (τουτέστιν, ἵνα μὴ λυομένης τῆς σαρκὸς ἡ ψυχὴ ἐπισκοτῆται τῷ τοῦ θανάτου τῆς κακίας καλύμματι), πρὸς δὲ καὶ τὸ 'ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου', καὶ τὸ 'ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· αὐτά με ὁδηγήσουσι καὶ ἄξουσιν εἰς ὄρος ἅγιόν σου καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου', ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ 'ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε', τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ σκοποῦ παρίστησι». Καί, «τῷ μακαρίῳ δέ», φησί, «Παύλῳ τὸ ἐλλάμψαν ἐν τῇ ὁδῷ φῶς, δι' οὗ καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἦρται καὶ μυστηρίων ἀλαλήτων ἀκουστῆς ἐγένετο, οὐ νοημάτων τις καὶ γνώσεως φωτισμὸς ἦν, ἀλλὰ δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος καθ' ὑπόστασιν ἐν τῇ

[402] Altfel zis: nepătind nimic.
[403] *Despre înălțarea minții* 13, PG 34, 901.
[404] *II Corinteni* 4, 6.
[405] *Psalmii* 12, 4.
[406] În cele din care a fost alcătuit; risipindu-se.

şi nici o îndoială nu au [cum] că vor împreună-împărăți cu Hristos şi că vor avea parte de înmulțirea şi bogăția Duhului; că, pentru aceasta, încă de acum sînt răpiți spre veacul acela şi văd frumusețile şi [lucrurile] minunate de acolo; că aşa cum ochiul trupesc, nepătimitor[402] şi sănătos fiind, cu netemere se ațintește la razele soarelui, tot aşa şi aceştia, slujindu-se de [propria] minte [cea] luminoasă şi curățită, pururea văd cele de-nepătruns raze ale Domnului»[403]. Şi zice iarăşi [că] o asemenea «strălucire a Duhului nu e doar ca o descoperire de înțelesuri şi luminare a harului [spre această descoperire], precum s-a zis, ci în suflete încredințată şi necontenită strălucire de lumină ipostatică; că [spusa] 'Cel ce a zis să strălucească – din întuneric – lumină, Care a strălucit în inimile noastre'[404] şi 'luminează ochii mei, ca nu cândva să adorm întru moarte'[405] (adică, nu cumva dezlegându-se trupul[406], sufletul să se întunece de acoperământul răutății morții), pe lângă care şi 'descoperă ochii mei şi voi înțelege – din legea Ta – [lucrurile] minunate'[407] şi 'trimite lumina Ta şi adevărul Tău; acestea mă vor povățui la muntele sfânt al Tău şi la sălaşurile Tale'[408], dar şi 'însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne'[409] – aceeaşi rânduială[410] a scopului o pun de față»[411]. Şi [mai] zice şi că «lumina ce i-a strălucit pe cale fericitului Pavel[412], prin carea s-a şi ridicat la al treilea cer şi s-a şi făcut auzitor de taine negrăite[413], nu era vreo luminare de înțelesuri şi [luminare] a cunoaşterii, ci după ipostas strălucire în suflet a puterii Duhului bun, [lumină] a căreia covârşitoare lucire neputând-o

[407] *Psalmii* 118, 18.
[408] *Psalmii* 42, 3; în *Septuaginta* verbul este la trecut ('m-au povățuit').
[409] *Psalmii* 4, 7. [410] Adică: logică.
[411] Macarie, *Despre libertatea minții* 22, PG 34, 956 D – 957 A.
[412] *Fapte* 9, 3. [413] *II Corinteni* 12, 2 şi urm.

ψυχῇ ἔλλαμψις, οὗ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ μὴ διενεγκότες ἀπετυφλώθησαν, δι' οὗ πᾶσά τε γνῶσις ἀποκαλύπτεται καὶ Θεὸς πρὸς ἀλήθειαν τῇ ἀξίᾳ καὶ φιλουμένῃ ψυχῇ γνωρίζεται».

[2] Ταῦτα μὲν ταύτῃ· θαυμαστὸν δὲ οὐδέν, εἰ ἐν κρίσει τοὺς λόγους οἰκονομοῦντες οἱ ἅγιοι καὶ τῇ τῶν ἀκροωμένων δυνάμει σύμμετρον τὴν διδασκαλίαν ἀποδιδόντες πολυτρόπως τὰς ὁράσεις ταύτας διερμηνεύουσιν. Ὁ μέντοι θεῖος καὶ πιστὸς ἑρμηνεύς Συμεών, ἐκ τοῦ διὰ πείρας καλῶς εἰδότος τὰς μυστικὰς καὶ τελεστικὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος μυηθείς, ὡς ἀπ' ἐκείνου πάλιν φησίν, ἀκούοντες τοῦ λόγου τῆς βασιλείας καὶ πρὸς δάκρυα καταγόμενοι, μὴ τοῖς ἡμετέροις τούτοις ἐναπομείνωμεν δάκρυσι, μηδὲ τῇ ἡμῶν ἀκοῇ, ὡς καλῶς ἀκούσαντες, μηδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς καλῶς ἰδόντες, καὶ ἀρκούντως ἔχειν ἑαυτοὺς λογισώμεθα· «καὶ γὰρ εἰσὶν ἕτερα ὦτα καὶ ἕτεροι ὀφθαλμοὶ καὶ κλαυθμοὶ ἕτεροι, ὡς δὲ καὶ διάνοια καὶ ψυχὴ ἑτέρα, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸ τὸ θεϊκὸν Πνεῦμα καὶ ἐπουράνιον, τὸ ἀκοῦόν τε καὶ κλαῖον, εὐχόμενόν τε καὶ γινῶσκον καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα ἐν ἀληθείᾳ ποιοῦν»· «τοῖς μέντοι τὴν ἀρετὴν ἄκροις καὶ ὧν ἐνεργῶς τὸ νοερὸν φῶς ταῖς καρδίαις ἐνέλαμψεν ἐπίδηλα ταῦτα καὶ καταφανῆ γίνεται· 'τελείων' γάρ, ὁ μακάριός φησι Παῦλος, 'ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν αἰσθητήρια γεγυμνασμένων πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ διάκρισιν· ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Πέτρος φησί, 'καὶ ὑμεῖς ἔχοντες τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν'».

---

[414] Macarie, *Despre libertatea minții* 23, PG 34, 957 AB; citatul este şi mai sus, în *Triade* 3, 1, 38.

[415] Adică: administrând [nouă] cuvintele.

[416] Vezi *Omilia 28*, 5, PG 34, 713 AB.

purta ochii trupului, au orbit; [lumină] prin care toată cunoaşterea se descoperă şi Se face cunoscut cu adevărat Dumnezeu sufletului iubitor [de El]»[414].

[2] Aşa stau, deci, lucrurile în privința acestora; şi nimic nu e de mirare dacă – cu judecată iconomisind sfinții cuvintele[415] şi [nu altcum decât] pe măsura puterii ascultătorilor rostindu-şi învățătura – în multe feluri au tâlcuit vederile acestea. Aşadar, dumnezeiescul şi credinciosul tâlcuitor Simeon, învățându-se în taină de la [însuşi] cel ce din cercare bine ştia tainicele şi săvârşitoarele lucrări ale Duhului, ca din partea aceluia iarăşi [ne] zice [că], auzind noi cuvântul Împărăției [cerurilor] şi traşi fiind la lacrimi, să nu rămânem la lacrimile acestea ale noastre, nici la auzul nostru, cum că bine am auzit, nici la ochii noştri, cum că bine am văzut, socotind [deci] că ne sîntem de ajuns [nouă înşine]; «că [mai] sînt [şi] alte urechi şi alți ochi şi alte plânsuri, precum şi alt cuget şi suflet[416], şi anume însuşi dumnezeiescul şi cerescul Duh, Cel ce aude şi plânge, Se roagă şi cunoaşte şi face cu adevărat voia lui Dumnezeu»[417]; «că celor de pe piscul virtuții şi în ale cărora inimi a strălucit în chip lucrător lumina înțelegătoare, limpezi şi cu totul vădite li se fac acestea; că 'a desăvârşiților este' – zice fericitul Pavel – 'hrana cea tare, a cărora simțuri sînt prin obişnuință deprinse cu deosebirea binelui şi a răului'[418]; dar şi dumnezeiescul Petru zice [cum că] '[...] şí voi, având prorocescul cuvânt, bine faceți luând aminte la acesta, ca la o candelă ce luceşte în loc pâclos, până ce se va lumina de ziuă şi luceafărul va răsări în inimile voastre'[419]»[420].

[417] Vezi *Despre paza inimii* 14, PG 34, 841 A.
[418] *Evrei* 5, 14. [419] *II Petru* 1, 19.
[420] *Despre libertatea minții* 27, PG 34, 960 C.

[3] Ὁ δὲ Βαρλάαμ, τὰ τοιαῦτα πάντα παρ' οὐδὲν θέμενος, ἀλλὰ καὶ προθέμενος ὡς τοῦ Μασσαλιανῶν ὑπάρχοντα δόγματος, τοῦ προστάτου τούτων Βλαχερνίτου ποιεῖται συλλήβδην ἅπαντα καί, ἀσεβεῖς αὐτὸς φανερῶς ἀποφηνάμενος εἶναι τοὺς ἀΐδιον ἄλλο τι παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγοντας, τὸ τὴν ἀΐδιον δόξαν τοῦ Θεοῦ ὁρᾶν τῷ Βλαχερνίτῃ τούτῳ φέρων χαρίζεται. Ποῦ γὰρ ἐκεῖνος εὕρηται μὴ τὴν οὐσίαν ὁρατὴν λέγων τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν ἀΐδιον δόξαν; Εἰ γὰρ τοῦτ' εἶπεν, ὡς μεταμαθόντα τὴν εὐσέβειαν, πάσης ἂν ἡμεῖς τοῦτον ἀπελύσαμεν αἰτίας, ἐπεὶ καὶ Στέφανος τὴν ὑπερουράνιον εἶδε δόξαν τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ ἦν χρεία τοὺς οὐρανοὺς διανοιγῆναι, εἰ μὴ τὴν ὑπὲρ αὐτοὺς δόξαν ὁ θεατὴς αὐτῆς ἐκεῖνος ἔμελλεν ὁρᾶν; Ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν· «ἀτενίσας» γάρ, φησίν, «εἶδεν». Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αἴσθησιν ἑώρακεν αὐτήν· ποία γὰρ ὄψεως ἰσχύς μέχρις αὐτῶν ἐλθεῖν τῶν ὑπερουρανίων δυνηθείη ἄν; Γρηγόριος δὲ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος λέγων τῆς 'ἀϊδίου δόξης' τοὺς ἀγγέλους 'θεωροὺς', μὴ καὶ αὐτὸς τραπεζούντιος ὁ Βλαχερνίτης ἦν; Ῥᾳδίως δ' ἂν αὐτὸς οἶμαι καὶ τοὺς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλους ὑπὸ τῆς πλάνης ἁλῶναι φαίης, ὁ τοὺς κατ' ἐκείνους ἐν γῇ βιοῦν ἠρημένους ἐγκρῖναι τοῖς κακοδόξοις τολμήσας, τούς γε μὴν ἐξυμνοῦντας τὴν μοναρχικωτάτην τριάδα, ὡς φυσικὴν συναΐδιον δόξαν προβαλλομένην καὶ ἐπιποθοῦντας τὴν

[421] Vezi *Triade* 3, 1, 7.
[422] «acestora»: Massalienilor.
[423] Theodor Vlahernitul, adică.
[424] *Fapte* 7, 55.
[425] *Cuvântul 28*, 31, PG 36, 72 C.
[426] Al Îngerilor, adică; e vorba de monahi.
[427] «preamonarhica Treime»: Treimea caracterizată de 'monarhie', în cel mai înalt grad, adică de faptul de a avea o singură obârşie a Ei, un singur izvor theogon, şi anume pe Dumnezeu-Tatăl.

[3] Pe când Varlaam, de nimic socotind toate [ziceri-le] de felul acesta, ba chiar şi pronunţându-se că ţin de dogma Massalienilor, le pune pe toate – pe scurt – pe seama Vlahernitului[421], a întâi-stătătorului acestora[422] şi, declarând el pe faţă ne-cinstitori [de Dumnezeu] a fi cei ce spun că mai e ceva veşnic în afară de fiinţa lui Dumnezeu, îi face cadou Vlahernitului acestuia [recunoaşterea] faptul[ui] de a vedea [el[423]] veşnica slavă a lui Dumnezeu; că unde s-a pomenit acela să spună că nu fiinţa lui Dumnezeu este [cu putinţă a fi] văzută, ci veşnica [Lui] slavă? Că, de ar fi spus [acela] lucrul acesta, ca unul ce s-ar fi învăţat [în locul greşitelor lui dogme] buna-cinstire [de Dumnezeu], de toată vina l-am fi dezlegat pe acesta, fiindcă şi Ştefan a văzut cea mai-presus-de-ceruri slavă a lui Dumnezeu; că ce trebuinţă mai era să se deschidă cerurile, dacă nu cea *mai presus de ele* slavă avea să o vadă văzătorul acela al ei?; dar *şi cu ochii a văzut-o*, că zice «*aţintindu-şi* [*ochii*]... a văzut [slava]»[424]; dar [totodată] *şi mai presus de simţire* a văzut-o, că ce putere a văzului ar putea ajunge la înseşi cele mai-presus-de-ceruri? Iar Grigorie cel numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu, zicând [el că] 'Îngerii' [sînt] 'văzători ai veşnicei slave'[425], nu cumva şi acesta era [tot] trapezunteanul Vlahernit? Şi socot că lesne ai zice că şi Îngerii din ceruri sînt prinşi în rătăcire – tu, cela ce ai cutezat a-i pune în rândul cacodocşilor pe cei ce au ales a vieţui pe pământ în chipul acelora[426] –, care laudă preamonarhica Treime[427] că trimite [asupra lor][428] fireasca[429] slavă veşnică [a Ei] şi care poftesc a vedea negrăita lucire[430]; oare şi pe aceştia [tot]

[428] Literal: proiectează.
[429] Adică proprie firii.
[430] Literal: aurora.

ἄφθεγκτον ἰδεῖν αὐγήν· ἦ μὴν καὶ τούτους τοῖς Μασσαλιανοῖς ἐναριθμήσωμεν; Τοὺς δ' ἐπευχομένους ὑπὸ τῆς οὐσιώδους αἴγλης καταυγασθῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τυχεῖν οὕτω τῆς φωτοδότιδος αὐγῆς, ποίας ἐροῦμεν αὐτοὺς αἴγλης καὶ αὐγῆς ἐρᾶν; Οὐ γὰρ ἡ γνῶσις, ἣν σὺ μόνην λέγεις θεῖον φῶς, οὐσιώδης αἴγλη τοῦ Θεοῦ ἐστιν. Οἱ δ' ἰδόντες «τὴν κεκρυμμένην ἀστραπὴν ὑπὸ τὴν σάρκα τῆς οὐσιώδους εὐπρεπείας» τοῦ Χριστοῦ, τίνα σοι δοκοῦσιν ἀστραπὴν ἰδεῖν; Οὐ γὰρ δὴ τὸ αἰσθητὸν φῶς οὐσιώδης ἐστὶν εὐπρέπεια Θεοῦ. Πῶς δὲ καὶ κτιστὸν τὸ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος οὐσιῶδες φῶς; Τί τοίνυν βουλόμενος Μασσαλιανῶν τὰ τοιαῦτα γράφεις εἶναι καὶ τοσούτοις τε καὶ τηλικούτοις ἀντιλέγεις, ἄνθρωπε; ἆρα τοὺς Μασσαλιανοὺς ὀρθοδόξους ἢ τοὺς ὀρθοδόξους ἀποφῆναι Μασσαλιανοὺς καὶ μυσαρούς; Καὶ γὰρ ἐκ τῶν σῶν λόγων ἑκάτερον ἐκβαίη ἄν. Σὲ δὴ ποῦ χοροῦ τάξομεν ἡμεῖς; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀφῶμεν· μικρὸν γὰρ ὅσον ἔσται φανερόν.

[4] «Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Βλαχερνίτου λόγοι», φησίν, «ὡς ἐν κεφαλαίῳ τοιοῦτοι· συμβαίνει δὲ τούτους τοῖς φανερωτάτοις σχεδὸν τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἐναντίως ἔχειν· πρῶτον μὲν γάρ, ὄντος ὁμολογουμένου βεβαίως ἓν εἶναι μόνον ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον, τὴν οὐσίαν τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς εἶναι φύσεως, καὶ μηδεμίαν ἄλλην ὀντότητα εἶναι μεταξὺ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν, οὗτος ἐτόλμησε μεταξύ τι θεῖναι». Ὦ τῆς ἀμαθίας, εἴπερ οἴεται τοῦτ' εἶναι δόγμα τῆς Ἐκκλησίας βεβαίως ὁμολογούμενον· ὦ τῆς ἀπονοίας, εἴπερ ἤλπισέ

[431] Literal: sub carne.
[432] Literal: fiinţialei.
[433] Sedealna a II[a] după Polieleu, la 6 August, astăzi ieşită din uz.
[434] Literal: horă.

în[tre] Massalieni îi numărăm? Iar despre cei ce se roagă a fi luminați de ființiala rază a lui Dumnezeu şi a avea astfel parte de lucirea cea de-lumină-dătătoare, ce rază şi lucire vom zice că iubesc aceştia? Că nu cunoaşterea (despre care tu zici că doar ea este lumină dumnezeiască) e rază ființială a lui Dumnezeu. Iar cei ce «văd [cea] sub trup[431] ascunsă fulgerare a fireştii[432] bunei-cuviințe»[433] a lui Hristos, ce fulgerare îți pare că văd? – că lumina simțită [trupeşte] doar nu e ființială bună-cuviință a lui Dumnezeu; căci cum să fie creată ființiala lumină a preaînaltei Treimi? Aşadar, ce urmăreşti scriind că toate [zicerile] de felul acesta sînt ale Massalienilor şi contrazicându-le prin atâtea şi atât de mari [cuvinte], omule: să îi declari pe Massalieni [a fi] ortodocşi ori pe ortodocşi [a fi] Massalieni şi spurcați? – că amândouă [lucrurile acestea] reies din cuvintele tale. Iar pe tine în care ceată[434] să te rânduim? Dar să lăsăm acum asta; că se va vedea în scurtă vreme.

[4] «Că, rezumativ, de felul acesta sînt» – zice – «cuvintele Vlahernitului; acestea, însă, sînt contrare celor mai evidente dintre dogmele Bisericii; în primul rând deoarece, recunoscut fiind cu [toată] certitudine[a] faptul că un singur lucru e fără-de-început şi fără-de-sfârşit, [şi anume] ființa lui Dumnezeu, a Celui ce a făcut toate, iar cele dinafara acesteia au – toate – fire făcută şi nici o altă ființime[435] nu [mai] este între ființa lui Dumnezeu şi cele făcute, acesta[436] a îndrăznit să pună ceva între [aceste două planuri]». O, ce neştiință [de carte], de îşi închipuie că asta e 'dogmă a Bisericii recunoscută cu [toată] certitudinea'; o, ce nebunie, de a nădăjduit să

[435] «ființime»: [fapt de] a fi; vezi *Triade* 3, 2, 23.
[436] Vlahernitul, adică.

τινα τῶν νοῦν ἐχόντων διὰ τῶν τοιούτων ἀπατήσειν ῥημάτων, καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Διονυσίου 'ἀνάρχους καὶ ἀτελευτήτους' διαῤῥήδην φάσκοντος καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγγινομένας ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐλλάμψεις, ᾧ συνῳδὰ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος τὴν ὁρατὴν ἀγγέλοις δόξαν τοῦ Θεοῦ 'ἀΐδιον' προσεῖπεν. Ἀλλ' οὗτος ὁ καινὸς θεολόγος, οὐκ οἶδ' ὅθεν μυηθείς, «ἕν», φησί, «μόνον ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς ἐστι φύσεως», τουτέστι κτιστά ἐστι καὶ ἀρχὴν ἔσχε καὶ ἦν ὅτε οὐκ ἦν. Τὰ γοῦν περὶ τὴν οὐσίαν ταύτην, ὦ μακάριε, παρὰ ταύτην δήπουθεν· περὶ αὐτὴν γάρ εἰσιν. Οὐκοῦν οὐδὲν τῶν περὶ αὐτὴν ἄναρχον κατὰ τοὺς σοὺς λόγους, ἀλλ' ἦν ὅτε οὐκ ἦν τὰ τοιαῦτα πάνθ' ἁπαξαπλῶς· μόνον γὰρ ἄναρχον ἡ οὐσία κατὰ σέ. Οὐκοῦν ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεὸς πατήρ· οὐκ οὐσία γὰρ τοῦτο, ἀλλὰ παρὰ τὴν οὐσίαν, περὶ τὴν οὐσίαν ὄν. Εἰ δὲ ἐξ ἀϊδίου ἐστὶ πατὴρ καὶ ἄναρχόν ἐστιν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον, μόνον δὲ κατὰ σὲ ἄναρχον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' αὐτό ἐστι τὸ ἀγέννητον, οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὃ τῶν Εὐνομίου κακοδόξων δογμάτων ἐστὶ τὸ κεφάλαιον. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεννητὸν ἢ οὐκ ἀνάρχως ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ ἦν ὅτε οὐκ ἦν γεννητῶς καὶ ἔσται ὅτε μή, ὡς καὶ Σαβέλλιος ἂν εἶπεν, ἤ, εἴπερ ἄναρχον αὐτῷ γεννητόν, τοῦτ' αὐτό ἐστιν αὐτοῦ οὐσία, μόνης ἀνάρχου τῆς οὐσίας οὔσης· οὐ τῆς αὐτῆς ἄρ' οὐσίας ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τῷ Πατρί, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀντικειμένης. Τοὺς αὐτοὺς δ' ἄν τις φαίη λόγους καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ

[437] *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D.
[438] *Cuvântul 28*, 31, PG 36, 72. [439] Adică: nou Grigorie Teologul.
[440] Fără excepție, adică.
[441] «lucrul acesta»: faptul de a fi Dumnezeu tată.
[442] «era când[va când] nu era [în chip] născut»: era o vreme când Fiul nu îşi lua fiinţa prin naştere din Tatăl.

păcălească cu astfel de vorbe pe vreunul din cei ce au minte, [mai ales] când marele Dionisie zice hotărât că 'fără-de-început şi fără-de-sfârşit'[437] sînt şí strălucirile ce se fac de către Dumnezeu în Puterile cele mai-presus-de-lume, cu care în conglăsuire şí Grigorie Teologul a numit 'veşnică' slava lui Dumnezeu cea văzută îngerilor[438]. Însă acest nou Teolog[439], nu ştiu unde iniţiindu-se, «un singur lucru» – zice – «este fără-de-început şi fără-de-sfârşit, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu, iar cele dinafara acesteia au – toate – fire făcută», adică sînt zidite şi au avut început şi era când[va când] nu erau; că cele ce sînt în jurul fiinţei acesteia – o, fericitule – negreşit că sînt în afara ei; că sînt împrejurul ei. Prin urmare, după cuvintele tale, nimic din cele ce sînt împrejurul ei nu este fără-de-început, ci era cândva când toate acestea – fără osebire[440] – nu erau; că singură fiinţa [lui Dumnezeu] este – după tine – fără-de-început. Prin urmare era când[va când] Dumnezeu nu era tată; că lucrul acesta[441] nu este fiinţă, ci în afara fiinţei, fiind [el] împrejurul fiinţei. Iar dacă e tată din veşnicie şi [dacă] veşnică Îi e însuşirea de a fi nenăscut, [atunci nu altceva decât] aceasta este însuşirea de a fi nenăscut, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu – ceea ce e [tocmai] capul cacodoxelor dogme ale lui Eunomiu. Dar şi însuşirea de născut: *ori* Fiul nu o are [în chip] fără-de-început (şi [deci] era când[va când] nu era [în chip] născut[442] şi va fi când[va când] nu va fi), cum şi Sabelie ar fi spus, *ori*, dacă [în chip] fără-de-început Îi este însuşirea de născut, tocmai aceasta Îi este fiinţă, de vreme ce doar fiinţa e fără-de-început. Prin urmare Fiul nu e de aceeaşi fiinţă cu Tatăl, ba e chiar de una opusă [fiinţei Tatălui]. Şi aceleaşi cuvinte[443] le-ar putea spune cineva şi în privinţa

[443] Sau: raţionamente, demonstraţii.

ὥσπερ ἐκεῖ τοῖς ἀθετοῦσι τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, οὕτως ἐνταῦθα τοῖς πνευματομάχοις ἀναφανήσῃ συνιστάμενος. Τοῦτο τοίνυν φανερὸν καὶ ἀνωμολογημένον δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, παρ' οὗ πᾶσα αἵρεσις ἀνεῖται, καθάπερ ἀπὸ πονηρᾶς τινος πηγῆς; Οὐκ ἄρα ἓν μόνον ἄναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἀφοριζόμενα πάντα ἄναρχά ἐστιν, οἷον αἱ ὑποστάσεις, αἱ σχέσεις, αἱ διακρίσεις καὶ ἁπλῶς αἱ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας ἐκφάνσεις ἅπασαι· καὶ τοῦτό ἐστιν ὁμολογούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο. Καὶ τοσοῦτο τοῦθ' ὁμολογούμενόν ἐστιν ὡς μετὰ τὴν διὰ σαρκὸς θείαν ἐπιφάνειαν μηδένα πω τολμῆσαι ἀποφήνασθαι, μηδὲ τῶν αἱρέσεσι περιπεσόντων πονηραῖς, ὃ διὰ τοῦ λέγειν οὗτος ἓν μόνον ἄναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, παρεισήγαγεν ἀρτίως, ὡς αἱ ὑποστάσεις τε πᾶσαι καὶ τὰ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἅπαντα κτιστά.

[5] Καὶ μὴν ἐροίμην ἂν ἡδέως τὸν λέγοντα ἓν εἶναι μόνον ἄναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς φύσεως· παντοδύναμον ἡγεῖται ταύτην ἢ οὔ; Οἷον τί λέγω· ἔχει τὸ γνωστικόν, τὸ προγνωστικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ συνεκτικόν, τὸ προνοητικόν, τὸ θεουργικὸν καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ τοιαῦτα, ἢ οὐκ ἔχει; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει, οὐδὲ Θεός ἐστι λοιπὸν ἡ μόνη αὕτη ἄναρχος οὐσία. Εἰ δὲ ἔχει, εἰ μὲν ὕστερόν ποτε ταύτας τὰς δυνάμεις προσεκτήσατο, λοιπὸν ἦν ὅτε ἀτελὴς ἦν, ταὐτὸν δ' εἶπεῖν οὐδὲ Θεός· εἰ δ' ἐξ ἀϊδίου εἶχε ταύτας

---

[444] «acolo»: în raționamentul care dovedește că teza lui Varlaam (că doar ființa lui Dumnezeu e fără-de-început, iar cele din afara acesteia au – toate – fire creată) duce la nedeoființimea Fiului cu Tatăl.
[445] Varlaam, adică.
[446] «aici»: în raționamentul similar, aplicat cazului Duhului.
[447] Sau manifestările.
[448] Varlaam, adică.

sfântului Duh, şi, după cum acolo[444] [acesta[445] a fost văzut a fi] în ceata celor ce tăgăduiesc dumnezeirea Fiului, [tot] aşa şi aici[446] se va vădi a fi din ceata pnevmatomahilor. Aceasta este, aşadar, vădită şi recunoscută dogmă a Bisericii, [aceasta] prin care ţâşneşte toată erezia, ca dintr-un izvor rău? Prin urmare nu un singur lucru este fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu; că şi cele definite [a fi] împrejurul ei sînt – toate – fără-de-început, precum ipostasurile, relaţiile, deosebirile şi – într-un cuvânt – toate arătările [în afară ale][447] theogoniei celei mai-presus-de-fiinţă; şi, ei bine, *acesta* e [lucrul de toţi] recunoscut [adică mărturisit], nu acela; şi într-atâta este de recunoscut, încât, după Dumnezeiasca Arătare cea prin trup, nimeni – nici chiar dintre cei căzuţi în ereziile [cele mai] rele – nu a cutezat să spună ceea ce strecoară acesta[448] acum prin faptul de a zice că un singur lucru e fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu: cum că *toate* ipostasurile şi *toate* ipostaticele [însuşiri] ale preaînaltei Treimi sînt create.

[5] Şi l-aş întreba [şi eu] cu plăcere pe cel ce zice că un singur lucru e fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu, iar cele dinafara acesteia au fire făcută[449]: a-tot-puternică o socoteşte pe aceasta sau nu? Adică: are [putere] cunoscătoare, înainte-cunoscătoare, făuritoare[450], cuprinzătoare [a toate], proniatoare, teurgică şi, într-un cuvânt, toate cele de felul acesta – sau nu are? Că de nu are, [atunci] nici această 'singură fiinţă fără-de-început' nu mai poate fi dumnezeu. Iar de are, [zicem că] dacă [abia] mai apoi a dobândit [şi şi-a adăugat] puterile acestea, [atunci] era când[va când] era nedesăvârşită, deci când nu era dumnezeu; iar

[449] Literal: sînt de natură făcută.
[450] Literal: demiurgică.

τὰς δυνάμεις, οὐχ ἓν μόνον ἄναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ταύτης δυνάμεων ἑκάστη τούτων. Μία δὲ ἄναρχος οὐσία, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τῶν γὰρ ἐν αὐτῇ τοιούτων δυνάμεων οὐδεμία ἐστὶν οὐσία· πᾶσαι δ' ἐξ ἀνάγκης ἔνεισιν ἀεὶ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὡς δι' ἀμυδρᾶς εἰπεῖν εἰκόνος καθάπερ αἱ τῶν αἰσθήσεων δυνάμεις ἐν τῇ λεγομένῃ κοινῇ κατὰ ψυχὴν αἰσθήσει· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ φανερὸν καὶ ἀσφαλὲς καὶ ἀνωμολογημένον δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο, ἄπαγε. Καὶ γὰρ ὡς μία ἄναρχος οὐσία, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, αἱ δὲ παρὰ ταύτην οὐσίαι γενητῆς εἰσι φύσεως, παρὰ τῆς μόνης ἀνάρχου καὶ μόνης οὐσιοποιοῦ οὐσίας γεγονυῖαι, τὸν ἴσον τρόπον καὶ μία προνοητικὴ δύναμις ἄναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ, αἱ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς φύσεως ὑπάρχουσι, κἀπὶ τῶν ἄλλων ἁπασῶν τοῦ Θεοῦ φυσικῶν δυνάμεων ὡσαύτως. Οὐχ ἓν ἄρα μόνον ἄναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς φύσεως ὑπάρχει.

[6] Βούλεται δέ μοι ὁ λόγος, ὑπὸ τῆς αὐτοτελοῦς καὶ πάντα προειληφυίας ἐξ ἀπείρου φύσεως ὁδηγούμενος, οὐ δυνάμεις μόνον, ἅς καὶ 'φυσικὰς ἐνεργείας' εὑρήσεις πολλαχοῦ τοῖς ἁγίοις πατράσι καλουμένας, ἀλλὰ

[451] Noțiunea de *simțire comună* (κοινὴ αἴσθησις) e mai degrabă filosofică, decât patristică. Este vorba de nediferențiata facultate a perceperii senzoriale, de 'rădăcina' simțurilor în parte, dar, totodată, şi de 'locul' în care se decantează informațiile primite de la acestea şi sînt oarecum prelucrate şi organizate pe tipuri (de pildă, în cazul informațiilor primite de la văz, am avea tipul – sau categoria – albului, tipul roşului etc.). 'Simțirea comună' e cea care operează concomitent cu tipuri eterogene, putând distinge – de pildă – între tipul galbenului şi tipul dulcelui. Mihail Psellos scrie (*Opuscula psychologica, theologica, daemonologica* 64.5-9): «Cum că există [o] simțire comună [celor cinci simțuri] o arată Aristotel prin faptul că distingem nu doar între cele de aceeaşi specie (precum între alb şi negru), ci şi între cele de specii diferite (precum între alb şi dulce [...]); aşadar, întrucât [în cazul acestui tip de distingere, simțirea ce distinge]

dacă din veşnicie are puterile acestea, [atunci iată că] nu un singur lucru e fără-de-început – fiinţa lui Dumnezeu –, ci şi fiecare dintre puterile acestea. Dar una [singură] este fiinţa fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu, pentru că nici una din puterile acestea cele într-însa [aflătoare] nu este fiinţă; astfel că, neapărat, toate sînt *în* fiinţa lui Dumnezeu – aşa zicând, printr-o pildă [foarte] nepotrivită – precum sînt puterile [sau facultăţile] simţirilor în aşa numita 'simţire comună', cea a sufletului[451]; şi *aceasta* este vădita şi sigura şi recunoscuta dogmă a Bisericii, nu aceea – ferească Sfântul! Că precum una [singură] e fiinţa cea fără-de-început – fiinţa lui Dumnezeu –, iar fiinţele cele dinafara ei au fire făcută, făcute [fiind ele] de către fiinţa cea singura fără-de-început şi singura de-fiinţă-făcătoare, la fel una [singură] e puterea proniatoare fără-de-început – cea a lui Dumnezeu –, iar cele dinafara ei au fire făcută; şi tot aşa şi în privinţa tuturor celorlalte puteri fireşti ale lui Dumnezeu. Prin urmare nu [e adevărat că] un singur lucru e fără-de-început – fiinţa lui Dumnezeu –, iar cele dinafara ei au fire făcută.

[6] Şi îmi voieşte cuvântul – călăuzit de Firea cea în-sine-desăvârşită, cea din veşnicie dinainte-cugetătoare a toate [câte sînt] – a învedera [faptul că] cele pe care în multe locuri le vei afla numite de sfinţii Părinţi *lucrări fireşti*[452] [sînt] nu doar puteri, ci şi *lucruri fără-de-început*

nu poate fi una dintre cele două simţiri [văzul şi gustul, adică], dar nici alta diferită cele cinci (că [doar] nu sînt şase simţiri), atunci e vorba de o simţire comună [lor]». Vezi şi Mihail Psellos, *Opuscula psychologica, theologica, daemonologica* 64.9-20; Proclu, *In Platonis Timaeum commentaria* 1.249.12-27; Stephanus Med. et Phil., *Scholia in Hippocratis prognosticon* 2.3.5-9; Joannes Philoponus Phil., *In Aristotelis libros de anima commentaria* 15.446.27-447.2 şi 455.12-30.

[452] «fireşti»: ale firii, proprii firii, 'naturale'.

καὶ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἄναρχα διασαφῆσαι καὶ τοὺς πατέρας ἄριστα καὶ τοῦτ' εἰπεῖν ὡς ἐν βραχεῖ τοῖς ἀπειθοῦσι δεῖξαι. Τί οὖν; οὐκ ἔδει τοῦ ἔργου τῆς προνοίας καὶ πρὸ κτίσεως, ὥστ' εἰς καιρὸν ἕκαστον τῶν κτιστῶς ὄντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος προελθεῖν; Οὐκ ἔδει δὲ γνώσεως θεοπρεποῦς, ὥστε, γνόντα πρότερον, ἔπειτα ἑλέσθαι, κἂν μὴ χρονικῶς; Τί δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόγνωσις, ἆρ' ἔστιν ὅτε ἤρξατο; Τῆς δὲ αὐτοπτικῆς ἐκείνης θεωρίας ἐννοήσειέ τις ἂν ἀρχὴν καὶ ἦν ὅτε ἤρξατο ὁ Θεὸς κινεῖσθαι τῇ ἑαυτοῦ θεωρία; Οὐμενοῦν. Μία τοιγαροῦν πρόνοια ἄναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ, ἔργον οὖσα τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ παρὰ ταύτην πρόνοιαι, γενητῆς εἰσι φύσεως· οὐκ ἔστι δὲ ἡ πρόνοια οὐσία τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἓν ἄρα μόνον τὸ ἄναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Καὶ μία πρόγνωσις ἄναρχός τε καὶ ἄκτιστος, ἡ τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ παρὰ ταύτην κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐνυπάρχουσαι προγνώσεις ἀρχὴν ἔσχον πᾶσαι καὶ κτισταί εἰσι. Καὶ μία θέλησις ἄναρχος, ἡ τοῦ Θεοῦ· αἱ δὲ παρὰ ταύτην θελήσεις ἀρχὴν ἔσχον ἅπασαι· θέλησιν δὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐδ' οἱ θελήσεως Υἱὸν εἰπόντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐτόλμησαν εἰπεῖν· οἱ δὲ προορισμοὶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ

[453] Vasile cel Mare, Maxim Mărturisitorul şi alţii; vezi, mai departe, paragrafele 7 şi 9.

[454] «cele ce sînt în chip zidit»: cele ce sînt la modul creat, cele existente întrucât au fost create (care nu sînt existente din veşnicie, adică la modul necreat, prin ele însele).

[455] Cea proprie doar Lui.

[456] Adică a vederii aceleia a lui Dumnezeu, prin care El e 'martor ocular' a toate.

[457] Arienii, adică.

[458] Aceste *prehotărâri* (*προορισμοί*; sau *'predestinări'*) sînt totuna cu *logosurile* – sau raţiunile – celor ce sînt, logosuri aflate în Dumnezeu încă dinainte de-a face lumea; Părinţii le mai numesc şi *paradigme* sau *'modele'* (*παραδείγματα*) şi *chipuri* (*εἰκόνες*) şi *voi dumnezeieşti* (*θεῖα θελήματα*). Dionisie Areopagitul scrie: «Dacă soarele [cel de pe tărâmul] nostru, *unul* fiind el, de mai înainte a luat în sine [în chip] unitar [adică a anticipat în sine, unitar,] obârşiile [sau cauzele] celor *multe* ce sînt părtaşe de el, cu mult mai mult sîntem îndreptăţiţi să zicem – în cazul Obârşiei şi a lui [adică: şi a soarelui], şi a tuturora [celor ce sînt] – că [în Obârşia aceasta] au pre-subzistat dinainte toate paradigmele [sau

ale lui Dumnezeu; şi a arăta pe scurt, celor ce nu dau crezare, că Părinţii şí aceasta au spus-o în chip foarte nimerit[453]. Ce, dar, nu avea [oare] trebuinţă [Dumnezeu] de lucrul proniei şí mai înaintea [aducerii la fiinţă a] zidirii, încât, la [cuvenita] vreme, să aducă din nefiinţă [la fiinţă] pe fiecare din cele ce sînt în chip zidit[454]? Şi nu avea trebuinţă de Dumnezeiască cunoaştere[455], încât, cunoscând mai întâi [un lucru], mai apoi să dorească [a-l aduce la fiinţă], măcar că nu temporal [s-au întâmplat acestea]? Ce dar, oare înainte-cunoaşterea [proprie] lui Dumnezeu a luat vreodată început? Şi poate gândi cineva [vreun] început al Dumnezeieştii-vederii aceleia celei însăşi-văzătoare[456] şi a fost oare un moment când [abia de atunci] să fi purces Dumnezeu la [a vedea prin] vederea [proprie] Lui? Nicidecum. Aşadar, una [singură] e pronia [cea] fără-de-început, [şi anume] cea a lui Dumnezeu, iar proniile cele dinafara acesteia au fire făcută; dar pronia nu Îi este fiinţă lui Dumnezeu; prin urmare nu doar un singur lucru e fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu. Şi una [singură] e înainte-cunoaşterea [cea] fără-de-început şi nezidită, [şi anume] cea a lui Dumnezeu, iar înainte-cunoaşterile dinafara acesteia – cele după fire[a noastră], existente în noi – au toate început şi sînt zidite. Şi una [singură] e voia [cea] fără-de-început, [şi anume] cea a lui Dumnezeu, iar voile dinafara acesteia au – toate – început; iar a spune că voia Îi este fiinţă lui Dumnezeu – aceasta nu au cutezat nici cei ce au zis că [nu altceva decât] fiu al voii [lui Dumnezeu] este Cuvântul lui Dumnezeu[457]. Cât despre prehotărâri[458], [acestea]

modelele] celor ce sînt, într-o unire mai presus de fiinţă» (*Despre dumnezeieştile numiri* 5, 8, ed. De Gruyter, p. 187-188). Vezi şi Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 9.14-20; 44.2-8; *Orationes de imaginibus tres* 1,10.1-13; 19.1-12; *Contra Manichaeos* 78.9-18; şi Maxim Mărturisitorul, *De variis diff. locis Dionysii et Gregorii*, ed. Oehler (Halle 1857), p. 60f (PG 91, 1085).

τοῦ ὀνόματος ἐμφαίνουσι τὴν πρὸ τῶν κτισμάτων ὕπαρξιν αὐτῶν· εἰ δέ τις ἐθελήσει μὴ καὶ προαιωνίους τούτους λέγειν, ἐξελεγχθήσεται παρὰ τοῦ Παύλου λέγοντος, καθὼς «προώρισε πρὸ τῶν αἰώνων ὁ Θεός».

[7] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν σαφῶς ἄναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ προαιώνια, οἷον ἡ πρόγνωσις, ἡ θέλησις, ἡ πρόνοια, ἡ αὐτοψία καὶ εἴ τι παραπλήσιον· εἰ δ' ἡ θεωρία καὶ πρόνοια καὶ πρόγνωσις, προορισμοί τε καὶ θέλησις ἄναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ ἡ ἀρετὴ ἄρα, καὶ γὰρ ἀρετὴ τούτων ἕκαστόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀντότης, ἐπεὶ μὴ τῆς οὐσίας μόνης, ἀλλὰ καὶ παντὸς ὄντος προηγεῖται ἡ ὀντότης, πρῶτον γάρ ἐστιν· εἶτα ἀρετή ἐστιν ἢ θέλησις ἢ προορισμός. Καλῶς ἄρ' ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμός φησιν ὅτι «ἡ ὀντότης καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἁγιότης καὶ ἡ ἀρετὴ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἰσιν οὐκ ἠργμένα χρονικῶς»· καὶ ἵνα μή τις ἐν αἰῶνι ταῦτ' εἶναι νομίσῃ, κἂν μὴ χρονικῶς, ἐπήγαγεν, «οὐκ ἦν γάρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ἀρετὴ καὶ ἀγαθότης καὶ ἁγιότης καὶ ἀθανασία»· πάλιν δὲ ἵνα μή τις οἰηθείη τὰ ἐν ἡμῖν τοῦτον λέγειν ἄναρχα, ἐπάγει ὅτι «τὰ ἠργμένα τῇ μετοχῇ τῶν οὐκ ἠργμένων καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται· πάσης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας, ἁγιότητός τε καὶ ἀρετῆς», δηλαδὴ τῆς φυσικῶς ἡμῖν ἐνυπαρχούσης, «δημιουργός ἐστιν ὁ Θεός». Ταῦτα μὲν οὖν ἐν πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τῆς πρώτης Ἑκατοντάδος εἴρηκεν· ἐν

[459] Adică: pe temeiul acestui 'pre'.
[460] *I Corinteni* 2, 7.
[461] Adică: faptul de a voi mai întâi un lucru, şi abia mai apoi a-l face.
[462] Sau: înainte gândirea la un lucru şi grija de acela.
[463] Adică: nemijlocita vedere, faptul de a fi 'martor ocular'; literal: 'însăşi-vederea'.
[464] Sau: eon[ului].
[465] Sfântul Maxim, adică.
[466] Altfel zis: *cele ce [îşi] au început* – [acestea nu altcum decât] prin participare la *cele ce nu [îşi] au început* îşi iau existenţa şi numele.

şi cu [acest 'pre' din] numele lor îşi vădesc existenţa cea de mai înaintea zidirilor; iar de cineva nu va primi că acestea sînt [– pe temeiul acesta[459] –] şí dinaintea vecilor, vădit va fi că greşeşte de către Pavel, care zice cum [că] 'a prehotărât mai înainte de veci Dumnezeu'[460].

[7] Ci acestea, dar, în chip limpede, sînt lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu şi mai-înainte-de-veci, precum înainte-cunoaşterea, voia[461], pronia[462], faptul de a fi însuşi-văzător [a toate][463] şi ce e asemenea [acestora]; iar dacă [dumnezeiască] vederea şi pronia şi înainte-cunoaşterea [şi] prehotărârile şi voia sînt lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu, atunci şí virtutea este (că virtute e fiecare dintre acestea), dar şi fiinţimea, întrucât fiinţimea precede nu doar fiinţei, ci şi a tot [lucrul] ce este, că mai întâi [aceasta] este, şi [abia] mai apoi este virtutea ori voia ori prehotărârea. Bine zice, aşadar, Maxim cel mult [învăţat] în cele dumnezeieşti [cum] că «fiinţimea şi viaţa şi sfinţenia şi virtutea sînt lucruri ale lui Dumnezeu care nu [îşi] au început în timp»; şi, ca nu cumva cineva să şi le închipuie pe acestea [a fi] în[lăuntrul] veac[ului][464] – măcar că nu supuse timpului –, a adăugat «că nu era vreodată când să nu fi fost virtute şi bunătate şi sfinţenie şi nemurire»; şi iarăşi, ca nu cumva să socoată cineva că despre acestea din noi spune[465] că sînt fără-de-început, a adăugat «că cele începute – [acestea nu altcumva decât] prin părtăşia de cele neîncepute şí sînt, şí se numesc[466]; că [nu altul decât] Dumnezeu este făcătorul a toată viaţa şi nemurirea, [şi a toată] sfinţenia şi virtutea», celei[467] în chip firesc[468] – adică – existente înlăuntrul nostru[469]. Acestea, dar, le-a spus în capul al cincizecilea din întâia

[467] A se înţelege: celor. [468] Adică natural.
[469] *Capete teologice* 1, 50, PG 90, 1101 AB.

δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ τῆς αὐτῆς οὐσιωδῶς περὶ τὸν Θεὸν αὐτά φησι θεωρεῖσθαι καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ μεθεκτά, ὧν μετέχουσι τὰ ὄντα, μετέχοντα καὶ ἠργμένα ἔργα χρονικῶς, ἀνάρχων ἔργων ἐκείνων ὄντων· «οὐ γάρ ποτε», φησί, «πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ 'οὐκ ἦν', οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων, οἷα τὸν Θεὸν ἔχοντα τοῦ εἶναι μονώτατον ἀϊδίως γεννήτορα». Καὶ ἵνα μή τινι δόξῃ τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην λέγειν, ᾗ κατὰ τὴν ἀπόλυσιν πάντων τῇ διανοίᾳ ἐπιβάλλομεν, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ ἐφεξῆς εὐθὺς γράφων εἶπεν ὅτι καὶ «τῶν μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπείρως ὁ Θεὸς ὑπερεξῄρηται», τῆς ἀνάρχου δηλαδή, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν ἀκτίστου, ἐκείνης ἀγαθότητος καὶ ἁγιότητος καὶ ἀρετῆς. Οὔκουν ταῦθ' ἁπλῶς ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστιν οὔθ' ἡ ἄκτιστος ἀγαθότης οὔτε ἡ ἄϊδιος δόξα ἢ ζωὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ τούτων γὰρ ὡς αἴτιος ὁ Θεὸς ὑπερεξῄρηται. Ζωὴν δὲ λέγομεν αὐτὸν καὶ ἀγαθότητα καὶ τὰ τοιαῦτα, καλοῦντες αὐτὸν ἀπὸ τῶν παραστατικῶν ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, ἐπεί, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, πίστωσις πάσης οὐσίας ἡ κατὰ φύσιν καθέστηκε ταύτης ἐνέργεια, τὸν νοῦν ἐπὶ τὴν φύσιν ἀνάγουσα· κατὰ δὲ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον καὶ τοὺς ἄλλους πατέρας ἅπαντας, «ἐνέργειά ἐστι φυσικὴ

[470] Sau: se consideră.

[471] Sau participate, sau date spre împărtăşire.

[472] «cele spuse»: «bunătatea – şi tot ce ţine de ea – şi toată viaţa şi nemurirea şi simplitatea şi neschimbarea şi nemărginirea şi câte sînt văzute [a exista] fiinţial în jurul Lui» (vezi respectivul cap, numaidecât indicat).

[473] *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100 D–1101 A; vezi şi Marcu Evghenicul, *Opere* II, p. 166-167.

[474] Despre aruncarea aceasta cu mintea (sau 'fără-de-ochi') asupra mai-presus-de-fiinţei lui Dumnezeu vezi nota noastră de la *Triade* 1, 3, 20 (Palama III, GA, p. 192-3).

Sută; iar în cel de al patruzeci şi optulea al aceleiaşi [*Sute*] spune că acestea se văd [cu mintea[470]] [a fi în chip] ființial împrejurul lui Dumnezeu şi că acestea sînt cele împărtăşibile[471], de care se împărtăşesc cele ce sînt, care – adică – se împărtăşesc [de acelea] şi sînt lucruri ce [îşi] au început în timp, acelea [– dimpotrivă –] fiind lucruri fără-de-început; «că» – zice – «nicicând nu a fost neființa mai bătrână ca virtutea, nici ca altceva din cele spuse[472] [...], ca având [ele] pe Dumnezeu preasingur născător [în chip] veşnic al faptului ei de a fi»[473]. Şi ca să nu-i pară cuiva că despre mai-presus-de-ființa aceea vorbeşte, cea asupra căreia ne aruncăm – cu cugetarea[474] – prin dezlegarea de toate, în capul al cincizeci şi nouălea numaidecât mai departe – scriind – a zis că «Dumnezeu e de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de cele împărtăşibile»[475], adică de acea fără-de-început – care va să zică nezidită – bunătate şi sfințenie şi virtute. Aşadar nu acestea sînt – simplu – ființa lui Dumnezeu, adică nici nezidita bunătate, nici veşnica slavă sau viață şi cele de felul acesta; căci – ca Pricinuitor [al lor] – Dumnezeu e mai presus şí decât acestea. Iar 'viață' şi 'bunătate' şi cele de felul acesta Îi zicem[476] [nu altcumva decât] numindu-L [pornind] de la lucrările şi puterile înfățişătoare ale mai-presus-de-ființei aceleia[477], fiindcă – după marele Vasile – ceea ce dă încredințare de toată ființa[478] e [tocmai] lucrarea acesteia cea după fire, care ridică mintea la fire; iar după dumnezeiescul Grigorie al Nyssei – şi după toți ceilalți Părinți – «lucrarea

[475] *Capete teologice* 1, 49, PG 90, 1101 A.

[476] Adică: Îl denumim, Îl numim.

[477] Vezi la Calist Catafyghiotul menționarea existenței ceva-ului (sau ceva-urilor) care 'indică' existența ascunzimii mai-presus-de-ființă; *Capete* 45, *Filocalia românească* 8, p. 460.

[478] Adică: dovada că o ființă – oricare ar fi ea – există.

ἡ δηλωτικὴ πάσης οὐσίας δύναμις, ἧς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν· τὸ γὰρ ὄν, οὐσίας τινὸς μετέχον, καὶ τῆς δηλούσης αὐτὴν φυσικῶς μεθέξει πάντως δυνάμεως». Ἀλλὰ καὶ ὡς ὅλον ἐν ἑκάστῃ ὄντα τῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν, ἀφ' ἑκάστης ὀνομάζομεν αὐτόν, ἀφ' οὗ διαδείκνυται καὶ τὸ πασῶν τούτων ὑπερεξῃρῆσθαι. Πῶς γὰρ πολλῶν οὐσῶν θεοπρεπῶν ἐνεργειῶν, ὅλος ἐν ἑκάστῃ παντάπασιν ἀμερίστως ἐνυπῆρχεν ἂν καὶ ἀφ' ἑκάστης ὅλος ἑωρᾶτό τε καὶ ἐκαλεῖτο διὰ τὸ τῆς ἀμεροῦς ἁπλότητος ὑπερφυές, εἰ μὴ τούτων ἁπασῶν ὑπερανέστηκε;

[8] Καὶ μὴν εἰσὶν αἱ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν ἀρχὴν καὶ λῆξιν ἔσχον, ὡς καὶ τοῦτο πάντες οἱ ἅγιοι συμμαρτυρήσουσιν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ πάντα δοκῶν ἀκριβῶς γινώσκειν οὗτος τὴν ἀρχὴν ἔχον ἅπαν καὶ κτιστὸν ἡγεῖται, διὸ καὶ ἓν εἶναι φήσας ἄναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἐπήνεγκεν ὡς ἀντιδιῃρημένον, «τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς ὑπάρχει φύσεως», εἰ γοῦν ἐκεῖνος τὰ ἀρχὴν λαβόντα καὶ κτιστὰ ἅπαντα δοξάζει, ἀλλ' ἡμεῖς πάσας μὲν τὰς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας ἀκτίστους ὑπαρχούσας οἴδαμεν, οὐ πάσας δὲ ἀνάρχους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς κατὰ ταύτην πράξεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ τὰ δεδημιουργημένα ἐνεργείας, γέγονεν ἀρχὴ καὶ τέλος, καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ Μωϋσῆς εἰπὼν «κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι», πῶς οὖν οὐκ ἄλλο παρὰ τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἡ ὑπερουσιότης ἐκείνη εἴη; Ἀλλ' ἐρεῖ τὰς ἀνάρχους ἐνεργείας ταὐτὸν

[479] Adică: o face manifestă, o dă la iveală, o înfăţişa.
[480] Pasaj neidentificat; vezi, totuşi, Maxim Mărturisitorul *Către Marin*, PG 91, 281; citatul e preluat şi de Marcu Evghenicul, *Opere* II, GA, p. 384-5.
[481] Acest 'opus' marchează o opoziţie logică pe temei ontologic.
[482] Vezi, mai sus, paragraful 4.
[483] Adică: nu de lucrurile pe care nu a început să le facă, aşadar, nu de lucrurile fără-de-început.

firească este puterea arătătoare a fiecărei ființe, [lucrare] de care lipsit este doar ceea ce nu este; pentru că ceea ce este, de vreme ce e părtaş de oarecare ființă, negreşit că va fi părtaş şí de firească putere ce o arată[479] pe aceasta»[480]. Dar Îl numim [astfel – pornind adică] de la fiecare din lucrările cele lui-Dumnezeu-potrivite – şi fiindcă întreg este [El] în fiecare [din ele], [lucru] de la care se şi dovedeşte [faptul de] a fi [El] mai presus de toate acestea. Pentru că, multe fiind lucrările cele lui-Dumnezeu-cuvenite, de nu ar fi mai presus de acestea toate, [atunci] cum ar mai fi [El] – [în chip] cu totul neîmpărțit – în fiecare din acestea şi [cum tot] întreg S-ar mai vedea şi numi [pornind] de la fiecare, datorită *mai-presus*-ului-*de-fire* al simplității celei neîmpărțite?

[8] Şi sînt şí lucrări ale lui Dumnezeu care au început şi sfârşit, după cum şí aceasta împreună-mărturisesc toți sfinții. Că deşi acesta – căruia i se pare că le cunoaşte cu exactitate pe toate – socoate că totul are început şi [că totul] este creat, fapt pentru care şi zicând că un singur lucru e fără-de-început, [şi anume] ființa lui Dumnezeu, a adăugat, ca pe ceva opus[481], «iar toate dinafara ei au fire făcută», aşadar, deşi acela socoate că cele ce [îşi] au început sînt – *toate* – şí create, noi însă le ştim pe toate lucrările lui Dumnezeu a fi nezidite, dar nu pe toate [a fi] fără-de-început[482]. Că dacă nu puterea ziditoare, ci punerea ei în faptă – adică lucrarea [pricinuitoare a aducerii la ființă a] celor zidite – a avut început şi sfârşit (iar aceasta a arătat-o Moisí zicând [că] «şi S-a odihnit Dumnezeu de toate lucrurile *pe care a început* a le face»[483]), cum dar mai-presus-de-ființa aceea[484] să nu fie altceva decât lucrările proprii ei? Zice-va că

[484] «mai-presus-de-ființa aceea»: acea supraființialitate; adică ființa lui Dumnezeu cea mai presus de ființă.

ἐκείνη εἶναι; Ἀλλ' εἰσιν αἳ τῶν τούτων τέλος ἔσχον, εἰ καὶ μὴ ἀρχήν, ὃ καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως ὁ μέγας εἴρηκε Βασίλειος. Οὐκ ἄρα ταὐτὸν οὐδὲ ταῖς ἀνάρχοις ἐνεργείαις ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν καὶ ὅτι πάσης ἐνεργείας οἱασδηποτοῦν οὐ μόνον ὑπερεξηρημένη δείκνυται ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ «ἀπειράκις ἀπείρως» κατὰ τὸν πολύν τὰ θεῖα Μάξιμον.

[9] Ὁ δὲ μακάριος Κύριλλος, «ἐνέργεια» φησί «θεοπρεπὴς καὶ δύναμίς ἐστι τὸ εἶναι πανταχῇ καὶ χωρεῖν μὲν διὰ πάντων τὸν Θεόν, χωρεῖσθαι δὲ ὑπ' οὐδενός». Οὐ τοίνυν τοῦτο φύσις Θεοῦ, τὸ εἶναι πανταχοῦ, εἴπερ μηδὲ ἡμῖν φύσις ἐστὶ τοῦτο μόνον, τὸ εἶναί που. Τὸ γὰρ μηδαμῶς οὐσία ὄν, πῶς ἂν ἡμῶν οὐσία εἴη; Οὐκ ἄρα ταὐτὸν παντάπασιν ἐπὶ Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια, εἰ καὶ ὅλος ἐν ἑκάστῃ ἐνεργείᾳ δείκνυται διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀμερές. Ἰωάννης δὲ ὁ Χρυσορρήμων «οὐσιώδη ἐνέργειαν» φησὶ «Θεοῦ τὸ μηδαμοῦ εἶναι, οὐ τῷ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὑπερεῖναι τόπου καὶ χρόνου καὶ φύσεως». Σὺ τοίνυν τάχα καὶ τὸ μηδαμοῦ εἶναι οὐ τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐρεῖς, ὁ μηδεμίαν διαφορὰν εἰδὼς οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, «πῶς οὐ καταγέλαστον», φησί, «τὸ δημιουργικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν, τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν, τὸ προγνωστικὸν ὡσαύτως καὶ ἁπαξαπλῶς πᾶσαν ἐνέργειαν οὐσίαν τίθεσθαι;».

---

[485] «cu aceasta»: cu suprafiinţialitatea lui Dumnezeu.
[486] În legătură cu aceasta vezi *Contra lui Eunomiu* 1, 8, PG 29, 528 B.
[487] Fiinţa lui Dumnezeu.
[488] Vezi paragraful anterior.
[489] Vezi şi *Înţelepciunea lui Solomon* 7, 23-24.
[490] Pasajul corespunde cu Maxim Mărturisitorul *Către Marin*, PG 91, 281.
[491] Adică: datorită faptului că fiinţa lui Dumnezeu nu are părţi, nu e formată din bucăţi.

lucrările nezidite sînt totuna cu aceasta[485]? Bine, dar unele dintre acestea [îşi] au sfârşit, măcar că nu şi început, lucru pe care marele Vasile l-a şi spus despre înainte-cunoaşterea [proprie] lui Dumnezeu[486]. Prin urmare nici[decum] nu e totuna cu lucrările cele fără-de-început ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă, [lucrări] prin care aceea[487] se şi arată nu doar *a sta* mai presus de toată lucrarea – oricare ar fi [ea] – ci *a sta de nesfârşite ori nesfârşit* [mai presus de toată lucrarea], după Maxim cel mult [iscusit] în cele dumnezeieşti[488].

[9] Iar fericitul Chiril zice [că] «*lucrare şi putere* dumnezeiască este faptul de a fi Dumnezeu pretutindenea şi a pătrunde prin toate[489], fără însă a fi pătruns de nimic»[490]; deci nu fire a lui Dumnezeu este aceasta – şi anume [faptul de] a fi pretutindenea –, dacă nici nouă nu ne este fire doar [faptul de] a fi [noi] undeva; căci cum să ne fie ființă [tocmai] ceea ce nu e nicidecum ființă? Aşadar nu e câtuşi de puțin totuna ființa [lui Dumnezeu] cu lucrarea lui Dumnezeu, măcar că întreg Se arată în fiece lucrare, [aceasta] datorită neîmpărțitului ființei [Lui][491]. Iar Ioan cel cu gura de aur spune că «lucrare ființială a lui Dumnezeu e [faptul de] a [nu] fi nicăierea, nu în înțelesul de a nu fi nicidecum, ci în înțelesul de a fi mai presus de loc şi timp şi fire»[492]. Tu, aşadar, spui numaidecât că nici [faptul de] *a nu fi nicidecum* nu e [ceva] *al ființei* [lui Dumnezeu], ci e [însăşi] *ființa* lui Dumnezeu – cela ce nu ştii [a fi] nici o deosebire între ființă şi lucrare; pe când marele Vasile spune: «cum nu e de râs a zice că ființă este [puterea] ziditoare, [şi] tot ființă [puterea] proniatoare, şi cea dinainte-cunoscătoare la fel, şi, într-un cuvânt, toată lucrarea

[492] Vezi Maxim Mărturisitorul, Ὅροι διάφοροι, PG 91, 281 BC.

Μάξιμος δὲ ὁ θεῖος, «ἡ ἀγαθότης», φησί, «καὶ πᾶν εἴ τι ἀγαθότητος ἐμπεριέχεται λόγῳ καὶ ἁπλῶς πᾶσα ζωὴ καὶ ἀθανασία καὶ ὅσα περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται ἔργα Θεοῦ εἰσι καὶ οὐκ ἠργμένα χρονικῶς· οὐ γάρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ 'οὐκ ἦν', οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων, κἂν τὰ μετέχοντα αὐτῶν κατ' αὐτὰ ἤρκται τοῦ εἶναι χρονικῶς». Οὐδὲν ἄρα τῶν τοιούτων οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστιν, οὔτε ἡ ἄκτιστος ἀγαθότης, οὔτε ἡ ἄναρχος καὶ ἀΐδιος ζωή· οὐ γὰρ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν τοιαῦτα πάντ' ἔστιν.

[10] Ἔτι κοινῇ πάντες οἱ ἅγιοι πατέρες ἐπὶ τῆς ἀκτίστου φασὶ Τριάδος οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ὄνομα τῆς φύσεως δηλωτικόν, τῶν δὲ ἐνεργειῶν ἐστι τὰ ὀνόματα. Καὶ γὰρ 'ἡ θεότης' ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν, τὸ θέειν ἢ τὸ θεᾶσθαι ἢ τὸ αἴθειν ἢ τὴν αὐτοθέωσιν δηλοῦν· ταὐτὸ δὲ τῷ ὀνομαζομένῳ τὸ ὑπερώνυμον οὐκ ἔστιν· οὐ ταὐτὸ ἄρα οὐσία καὶ ἐνέργεια Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ θεότης κυρίως τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν δηλοῖ, κτισταὶ δέ εἰσιν αὗται κατὰ σέ, κτιστή ἐστι κατὰ σὲ καὶ ἡ θεότης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὐ μόνον ἄκτιστος ἀλλὰ καὶ ἄναρχος· οὐ γὰρ ἤρξατό ποτε τοῦ θεᾶσθαι τὰ ὄντα ὁ εἰδὼς τὰ πάντα

---

[493] *Împotriva lui Eunomiu I*, 8, PG 29, 528 B; citat şi de Marcu Evghenicul în antireticele scrise în apărarea sfântului Grigorie Palama (*Opere* II, GA, p. 118-119).

[494] «văzute»: cu mintea, discursiv sau nediscursiv.

[495] *Capete teologice I*, 48, PG 90, 1100 D.

[496] Vezi Marcu Evghenicul, *Al doilea cuvânt antiretic*, *Opere* II, GA, 334-5.

[497] Vezi, de pildă, Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 9, 14-17: «numele de 'dumnezeu' se zice că vine ori de la *a alerga* şi a îngriji de toate, ori de la *a arde*, că 'Dumnezeu este foc mistuitor' [*A doua lege* 4, 24 şi 9, 3] a toată răutatea, ori de la *a vedea* toate, [...] că 'pe toate le-a văzut mai înainte de facerea lor' [*Susanna* 1, 42]». Vezi, mai sus, şi *Triade* 3, 1, 31.

[498] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A şi *Epistola a 2ª*, PG 3, 1068, A–1069A.

ființă a o socoti?»[493]. Iar dumnezeiescul Maxim spune că «bunătatea şi tot ce e cuprins în logosul bunătății şi, într-un cuvânt, toată viața şi nemurirea [...] şi câte sînt văzute[494] [a exista] ființial în jurul Lui – sînt lucruri ale lui Dumnezeu şi [totodată sînt] neîncepute în timp; că nicicând nu a fost neființa mai bătrână ca virtutea, nici ca altceva din cele spuse, măcar că cele ce se împărtăşesc de ele – în ele însele – [nu altcum decât] în timp şi-au început faptul de a fi»[495]. Prin urmare nimic dintre acestea nu [Îi] este ființă lui Dumnezeu: nici bunătatea cea nezidită, nici viața cea fără-de-început şi veşnică; că toate cele de felul acesta nu sînt din cele [ce este El] în Sine[a Lui], ci din cele dimprejurul Său.

[10] Mai mult, toți sfinții Părinți – obşteşte – spun în privința neziditei Treimi că nu e [cu putință] a afla nume arătător al firii [Ei][496], ci numele sînt ale lucrărilor; că *θεότης* [*dumnezeirea*] e [nume] arătător [nu a altceva decât] al lucrării, arătând [ori] pe *θέειν* [adică faptul de *a alerga*] ori pe *θεᾶσθαι* [adică faptul de *a vedea*] ori pe *αἴθειν* [faptul de *a arde*][497] ori [arătând] însăşi-îndumnezeirea[498]; iar ceea ce e mai-presus-de-nume nu poate fi totuna cu ceea ce este numit; prin urmare nu totuna este ființa [lui Dumnezeu] cu lucrarea lui Dumnezeu. Iar dacă [denumirea] 'dumnezeirea lui Dumnezeu' arată propriu-zis lucrarea lui Dumnezeu, iar acestea[499] – după tine – sînt create, atunci – după tine – creată este şí dumnezeirea lui Dumnezeu. Dar [aceasta[500]] este nu doar nezidită, ci şi fără-de-început (că Cela ce ştie toate mai înainte de facerea lor[501], [Acesta doar] nu a început [abia] de la un moment dat a le vedea pe cele ce sînt);

[499] «acestea»: lucrările lui Dumnezeu.

[500] «aceasta»: *dumnezeirea* lui Dumnezeu, înțeleasă aici a fi în legătură cu *a vedea*, aşadar ca *lucrare văzătoare*.

[501] *Susanna* 1, 42.

πρίν γενέσεως αὐτῶν· ὑπέρκειται δ' ὅμως καὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης ἡ ὑπερώνυμος οὐσία τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον τὸ οὕτως ἐνεργοῦν, τοῦ ἐνεργουμένου, καὶ τὸ ὑπερώνυμον, τοῦ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὀνομαζομένου. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα Θεὸν ἕνα σέβειν καὶ θεότητα μίαν οὐδαμῶς προσίσταται, ἐπεὶ μηδ' ἥλιον ἕνα καὶ φῶς ἓν αὐτοῦ νομίζειν, τὸ καὶ τὴν ἀκτῖνα 'ἥλιον' καλεῖσθαι. Ὁρᾷς ὅπως ἡμεῖς ἀκριβῶς ὁμολογοῦμεν τοῖς ἁγίοις;

[11] Σὺ δὲ ὁ τὰ μεθεκτὰ λέγων κτιστὰ καὶ οὐχὶ τὰ ἔργα πάντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας πάσας τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν ἔχειν χρονικὴν καὶ τέλος, ὦ τῆς παραπληξίας καὶ τῆς πάντα τολμώσης ἀδεῶς ἀπονοίας, ἀσεβεῖς ἀποφαινόμενος καὶ ἀφορισμῷ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλων τοὺς καὶ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν ἐπέκεινα κατ' οὐσίαν τὸν Θεὸν δοξάζοντας ἁγίους, ἐπεὶ κατ' αὐτὴν πάσης ὑπέρκειται θέσεώς τε καὶ ἀφαιρέσεως, σὺ τοίνυν τοιαῦτα λέγων καὶ φρονῶν ἔχεις ὅπως δείξῃς μὴ τοῖς ἀπ' αἰῶνος κακοδόξοις ἐναρίθμιος ὤν, καὶ ταῦτ' οὐχὶ τὰς ἐνεργείας μόνον πάσας καὶ πάντα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς δυνάμεις τῆς αὐθυπερουσίου φύσεως ἐκείνης κτιστὰς ἀποφαινόμενος; Καίτοι τοὔνομα τοῦτο, 'ἡ οὐσία', μιᾶς τῶν τοιούτων δυνάμεων σημαντικόν ἐστι ἐπὶ Θεοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου Διονύσιος, «εἰ τὴν ὑπερούσιον κρυφιότητα *θεὸν* ἢ *ζωὴν* ἢ *οὐσίαν* ἢ *φῶς* ἢ *λόγον* ὀνομάσομεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν ἢ τὰς εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς προαγομένας δυνάμεις ἐκθεωτικὰς ἢ οὐσιοποιοὺς ἢ ζωογόνους

[502] A soarelui, adică.

[503] «după aceasta»: din unghiul ființei Lui.

[504] Dionisie Areopagitul, *Despre teologia mistică* 1, 2, PG 3, 1000 B.

[505] Citatul de față este de fapt o compilație între *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 7 (ed. De Gruyter, p. 131, r. 7-9) și *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6 (ed. De Gruyter, p. 222, r. 16).

însă şí față de lucrarea aceasta [văzătoare] este mai presus ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-nume, după cum şí ceea ce [nu altcum decât] astfel lucrează față de ceea ce este lucrat, şí ceea ce e mai-presus-de-nume față de ceea ce [nu altcum decât] în chipul acesta este numit. Iar acestea nicidecum nu împiedică cinstirea unui singur Dumnezeu şi a unei singure dumnezeiri, după cum nici [faptul de] a numi 'soare' raza [acestuia[502] nu împiedică faptul de] a socoti [că există] un singur soare şi o singură lumină a lui. Vezi cum noi conglăsuim cu sfinții întru totul?

[11] Pe când tu, cela ce zici că create sînt cele împărtăşite [zidirilor] şi că nu numai toate lucrurile lui Dumnezeu, ci şi puterile şi toate lucrările [Lui îşi] au început temporal şi sfârşit – o, [ce] smintire şi nebunie ce cutează toate, cu neruşinare – necinstitori [de Dumnezeu] declarându-i şi afurisaniei şi anatemei supunându-i pe sfinții ce Îl socot pe Dumnezeu [a fi] – după ființă – mai presus şí decât lucrările nezidite (fiindcă după aceasta[503] stă mai presus de toată afirmarea şi negarea[504]), tu deci, cela ce spui şi cugeți unele ca acestea, ai cum dovedi [oare] că nu te numeri între cacodocşii cei din veac, cu atât mai mult că declari create nu doar toate lucrările şi toate lucrurile lui Dumnezeu, ci şi puterile firii aceleia celei însăşi-mai-presus-de-ființă? – aceasta cu toate că numele acesta, [şi anume] 'ființa', e însemnător [doar] al uneia dintre aceste puteri ale lui Dumnezeu; că zice Dionisie cel din Areopag: «dacă ascunzimea cea mai-presus-de-ființă o numim *dumnezeu* sau *viață* sau *ființă* sau *lumină* sau *cuvânt*, [prin denumirile acestea] nimic altceva nu înțelegem decât puterile venite la noi dintr-aceasta, [şi anume pe cele] îndumnezeitoare sau de-ființă-făcătoare sau de-viață-roditoare sau de-înțelepciune-dăruitoare»[505].

ἢ σοφοδώρους». Ὅταν οὖν αὐτὸς λέγῃς ἓν εἶναι μόνον ἄναρχον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν μόνην δίδως ἡμῖν νοεῖν Θεοῦ δύναμιν ἄναρχον, τὴν οὐσιοποιόν, τὰς δὲ παρὰ ταύτην ὑπὸ χρόνον. Πῶς οὖν ἡ μὲν οὐσιοποιὸς τοῦ Θεοῦ δύναμις ἄναρχος, ἡ δὲ ζωοποιὸς ἕξει χρονικὴν ἀρχήν, ἥ τε ζωογόνος καὶ ἡ σοφοδότις; Ἡ γὰρ πᾶσα ἄναρχος θεία δύναμίς ἐστιν ἢ οὐδεμία. Σὺ δὲ τὴν μίαν μόνην λέγων καὶ κατασκευάζων ἄκτιστον, τὰς ἄλλας ἐκβάλλεις τοῦ ἀκτίστου· πάσας δὲ κτιστὰς ἀποφαινόμενος, συνεκβάλλεις καὶ τὴν μίαν. Τοιοῦτον γὰρ τὸ ψεῦδος καὶ ἑαυτῷ ἀνακόλουθόν ἐστι καὶ αὐτεπίβουλον, εἰκότως, ἵνα ᾖ καὶ πρὸς ἑαυτὸ ψευδές τε καὶ λυμαντικόν, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτὸ χωροῦν καὶ αὐτὸ ἑαυτοῦ δι' ἑαυτοῦ καταψευδόμενον.

[12] Ἀλλ' ἐρεῖ διὰ τῆς οὐσίας ἐκεῖνο λέγειν, τὸ μοναχῶς καὶ ἑνιαίως ἔχον ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς δυνάμεις ταύτας; Ἀλλὰ πρῶτον μὲν Θεὸν ἔδει τοῦτο ὀνομάσαι· ταύτην γὰρ τὴν φωνὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπ' ἐκείνου παρελάβομεν. Καὶ τῷ Μωϋσῇ δὲ χρηματίζων ὁ Θεός, οὐκ εἶπεν 'ἐγώ εἰμι ἡ οὐσία', ἀλλ' «ἐγώ εἰμι ὁ ὤν»· οὐ γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὤν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία· αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν ὅλον ἐν ἑαυτῷ συνείληφε τὸ εἶναι. Ἔπειτα, εἰ καὶ ἀντὶ τῆς 'οὐσίας' τῇ 'Θεός' ἐχρήσατο φωνῇ, ἔδει προσχρήσασθαι τῷ 'φύσει', καὶ ταῦτα περὶ τῆς χάριτος καὶ τῶν χάριτι θεῶν, οὓς καὶ 'χάριτι ἀνάρχους καὶ ἀκτίστους' οἱ ἅγιοί φασι, τῆς ὑποθέσεως τῶν λόγων οὔσης.

---

[506] «toată dumnezeiasca putere»: toate dumnezeieştile puteri, fiecare în parte.

[507] Adică: le excluzi din categoria necreatului.

[508] Sau: incoerentă şi cu ea însăşi.

[509] *Ieşirea* 3, 14.

[510] Vezi Grigorie Teologul, *Cuvântul* 45, 3, PG 36, 625 C.

[511] «ființă»: denumire, la Părinți, a puterii de-ființă-făcătoare.

Aşadar, când tu zici că doar un singur lucru e fără-de-început, [şi anume] ființa lui Dumnezeu, ne dai a înțelege că o singură putere a lui Dumnezeu este fără-de-început, [şi anume] cea de-ființă-făcătoare, iar [că] cele dinafara acesteia [sînt] supuse timpului. Cum, dar, de-ființă-făcătoarea putere a lui Dumnezeu să fie fără-de-început, iar cea de-viață-făcătoare să aibă început temporal, [tot aşa] şi cea de-viață-roditoare şi cea de-înțelepciune-dătătoare? – că ori toată dumnezeiasca putere[506] e fără-de-început, ori nici una. Tu, deci, când doar pe una singură o zici – şi o ticluieşti – [a fi] nezidită, pe celelalte le dai afară din nezidit[507], iar când pe toate le declari create, dimpreună cu acestea o dai afară şi pe cea una; că aşa e minciuna – [până] şi sieşi îşi este neurmătoare[508] şi gânditoare de rău [chiar] şi asupra sa, [iar aceasta] pe bună dreptate, ca să fie mincinoasă şi față de ea însăşi şi pierzătoare de ea însăşi, ea însăşi asupra sa însăşi venind şi ea însăşi prin ea însăşi mințind asupra sa însăşi.

[12] Zice-va, însă, că prin [denumirea de] 'ființă' lucrul acela l-a numit, [şi anume] ceea ce [în chip] singular şi unitar are în sine însuşi toate puterile acestea? [Bine,] dar – mai întâi – lucrul acesta trebuia numit 'Dumnezeu', că acesta e numele pe care l-am primit de la Biserică în privința lucrului aceluia; că şi lui Moisí – punând[u-Şi] nume Dumnezeu – nu i-a zis 'Eu sînt ființa', ci «Eu sînt Cel-ce-sînt»[509]; că nu Cel-ce-este e din ființă, ci ființa e din Cel-ce-este; că Acest Cel-ce-este a zămislit în Sine [pe] întreg [faptul de] a fi[510]. Mai apoi, dacă în loc[ul numirii] de 'ființă'[511] a folosit-o pe cea de 'Dumnezeu', trebuia să [i-l] adauge pe 'prin fire'[512], când tocmai despre har şi despre dumnezeii prin har era vorba, [dumnezei] despre care sfinții şi spun că sînt 'prin

[512] Trebuia, adică, să folosească expresia 'Dumnezeul [Cel] *prin fire*' (sau '*cu firea*', sau '*după fire*').

Ἔδει τοίνυν λέγειν, «εἷς ὁ φύσει ἄναρχος Θεός». Οὗτος δὲ καὶ τὸ 'Θεὸς' ἀμείψας καὶ τὸ 'φύσει' καταλιπών, ὡς ἐνῆν κλέψαι τοὺς ἀκούοντας προήνεγκε τὸν λόγον, οὐκ ἐκεῖνο λέγων μόνον ἄναρχον, τὸ ἐνιαίως τὰ πάντα συνέχον καὶ προέχον· εἰ γὰρ τοῦτο ἔλεγε, πῶς ἂν τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις φυσικὰς δεικνύειν ἐσπούδαζε κτιστάς;

[13] Ὅτι δ' οὗτος τὰς δυνάμεις κτιστὰς ἡγεῖται τοῦ Θεοῦ, ἄκουσον φανερῶς αὐτοῦ τοῦτο λέγοντος. Προενεγκὼν γὰρ τὸν μέγαν Διονύσιον φάσκοντα «μεθεκτῶς αὐτοεῖναι καὶ αὐτοζωὴν καὶ αὐτοθεότητα τὰς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις, ὧν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα καὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ἔνθεα καὶ ἔστι καὶ λέγεται, διὸ καὶ πρώτως αὐτῶν ὁ ἀγαθὸς ὑποστάτης λέγεται εἶναι», συλλογιζόμενος ἐκ τούτων ἐφεξῆς οὗτος, «οὐκοῦν», φησίν, «ἡ ἐνταῦθα αὐτοθεότης καὶ τἆλλα, ἃ σαφῶς δυνάμεις ὁ μέγας ὠνόμασεν, οὐκ ἀεί εἰσιν, ἀλλὰ καὶ τούτων

---

[513] Vezi Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1144 BC.

[514] Adică: ăsta; Varlaam, deci.

[515] Adică: a folosit formula cu care putea [cel mai bine] să îi înşele pe cititori.

[516] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 8, ed. De Gruyter, p. 187; vezi, mai jos, începutul paragrafului 22.

[517] Adică: facultăţile naturale, proprii firii lui Dumnezeu.

[518] «aceea»: «ceea ce în chip unitar pe toate le cuprinde şi de mai dinainte le are [în sine]»; Dumnezeu, adică.

[519] Acest *unghi al împărtăşirii* este cel al lui Dumnezeu considerat în raport cu zidirile Lui, al împărtăşirii lor de puterile şi de lucrările Lui. În fraza dionisiană existau două unghiuri; cel dintâi era *unghiul obârşiei* acestor puteri, al lui Dumnezeu considerat în Sine Însuşi; fraza începea astfel: «*existenţă-în-sine* şi *viaţă-în-sine* şi *dumnezeire-în-sine* spunem, *mai întâi*, [a fi] – din unghiul obârşiei şi al dumnezeiescului şi al cauzei – obârşia şi cauza cea una a tuturora, cea mai presus de obârşie şi de fiinţă; iar, *mai apoi*, [spunem a fi] – din unghiul împărtăşirii – puterile proniatoare…» (PG 3, 956 A); vezi Marcu Evghenicul, *Opere* II GA p. 169 şi 399.

har fără-de-început şi neziditi'[513]. Trebuia deci să spună 'unul este Dumnezeul [Cel] prin fire'; acesta[514], însă, şí pe 'Dumnezeu' înlocuindu-l, şí pe 'prin fire' lăsându-l deoparte, şi-a rostit cuvântul în aşa fel încât să îi poată înşela pe cei ce îl ascultă[515], nu aceea zicând [a fi] singurul [lucru] fără-de-început, [şi anume] ceea ce [în chip] unitar pe toate le cuprinde şi [de mai] înainte le are [în sine][516]; că de-ar fi spus aceasta, pentru ce să se mai fi străduit să dovedească [a fi] create puterile fireşti[517] cele [existente] într-aceea[518]?

[13] Iar că acesta puterile lui Dumnezeu le socoate [a fi] create – auzi-l chiar pe el zicând pe față lucrul acesta. Că aducându-l de față pe marele Dionisie, care zice «*existență-în-sine* şi *viață-în-sine* şi *dumnezeire-în-sine* [a fi] – din unghiul împărtăşirii[519] – puterile proniatoare date de la Dumnezeu Cel de neîmpărtăşit, [adică] însăşi-ființarea, însăşi-darea-de-viață, însăşi-îndumnezeirea, de care împărtăşindu-se, fiecare în felul său, cele ce sînt, [acestea din urmă] sînt – şi se numesc – şí *existente*[520] şí *vii* şí *îndumnezeite*; [fapt] pentru care se şi zice că mai întâi acestora[521] Cel bun le este suport [ontologic][522]»[523], conchizând el[524], zice mai apoi, pe temeiul acestora, [că] «prin urmare, 'însăşi-îndumnezeirea' aici pomenită şi celelalte – pe care în chip limpede marele [Dionisie] le-a numit 'puteri' – nu sînt pururea[525], ci şi acestora Cel bun le este suport»; şi iarăşi: «[e adevărat că] cineva a spus

[520] Literal: 'fiinde'.
[521] Adică: pomenitelor puteri sau lucrări proniatoare.
[522] «suport [ontologic]»: 'subzistător', făcător a subzista, dătător de subzistență.
[523] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.
[524] Varlaam, adică.
[525] Adică: nu există pururea.

ὑποστάτης ἐστὶν ὁ ἀγαθός»· καὶ πάλιν, «ἔφη μέν τις θεαρχίαν εἶναί τινα καὶ θεότητα, ἧς ἐξῃρῆσθαι τὴν πάντων ἀρχήν, ἀεὶ δὲ οὐδαμῶς εἶπεν αὐτήν· εἶναι γὰρ καὶ ταύτης ὑποστάτιν τὴν πάντων αἰτίαν»· καὶ πάλιν, «ἡ μὲν ἀμέθεκτος δόξα τοῦ Θεοῦ ἀΐδιον μέν, οὐ μὴν ἕτερον τῆς οὐσίας, ἡ δὲ μεθεκτὴ ἕτερον μὲν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν ἀΐδιος· καὶ ταύτης γὰρ ὑποστάτις ἐστὶν ἡ πάντων αἰτία». Ὅτι μὲν οὖν ψεῦδός ἐστιν ὡς ἡ ἀΐδιος δόξα τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ἀμέθεκτος, ἔδειξεν ὁ θεωροὺς δόξης ἀϊδίου τοὺς ἀγγέλους εἰρηκώς, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, δι' οὗ καὶ ὡς ἡ ἀΐδιος τοῦ Θεοῦ δόξα μεθεκτὴ συναποδείκνυται· τὸ γὰρ τοῦ Θεοῦ ὁρατὸν ὁπωσδήποτε καὶ μεθεκτόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος, «κυκλικῶς», φησίν, «οἱ θεῖοι κινοῦνται νόες, ἑνούμενοι ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ». Πῶς οὖν αἱ ἄναρχοι καὶ ἀτελεύτητοι ἐλλάμψεις αὗται οὐχ ἕτεραί εἰσι τῆς ἀμεθέκτου οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διαφορὰν πρὸς ταύτην ἔχουσαι, εἰ καὶ ἀχώριστοι αὐτῆς εἰσι; Πρῶτον μὲν γὰρ ἐκείνη ἕν, αἱ δὲ ἐλλάμψεις αὗται πλείους, ἀναλόγως καὶ τοῖς μετέχουσιν οἰκείως ἐνιέμενοι καὶ τῇ διαφόρῳ τούτων δεκτικῇ δυνάμει πληθυνόμεναι· καὶ γὰρ οὕτω καὶ «Πνεύματος ἁγίου μερισμοί», κατὰ τὸν Παῦλον. Ἔπειτ' ἐκείνη μὲν ὑπερούσιος οὐσία, ταύτης δ' εἶναι τὰς ἐλλαμψεις ταύτας ἐνεργείας ἢ ἐνέργειαν οὐδένα οἶμαι ἀντερεῖν, ἀλλ' οὐδ' ὅτι μεθεκταί εἰσιν, ἐκείνης οὔσης ἀμεθέκτου.

---

[526] Grigorie Teologul, *Cuvântul 28*, 31, PG 36, 72 C. Vezi, mai sus, paragraful 3.

[527] Sau: ciclic, 'cercuieşte'.

[528] Îngerii, adică.

[529] *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D.

[530] «în acestea»: în cele ce se împărtăşesc [de străluciri].

[531] *Evrei* 2, 4.

că există oarece thearhie şi dumnezeire față de care este mai presus Obârşia a toate, dar nu a spus nicidecum că [aceasta ar exista] pururea; [ci] că şí acesteia [îi] este suport Pricina a toate»; şi iarăşi: «slava cea de-neîmpărtăşit [nimănui] a lui Dumnezeu este ceva veşnic, dar nu e altceva decât ființa cea de-neîmpărtăşit [nimănui] a lui Dumnezeu; iar cea care este împărtăşită [zidirilor], [aceasta] este altceva decât ființa [Lui], dar nu ceva veşnic; că şi acesteia îi este suport Pricina a toate». Aşadar, că minciună este [cum] că veşnica slavă a lui Dumnezeu e [totuna cu] ființa lui Dumnezeu cea de-neîmpărtăşit [nimănui], [aceasta] a dovedit-o cel ce a zis că îngerii sînt văzători ai slavei veşnice – lucru pe care şi mai sus l-am spus[526], [lucru] prin care slava cea veşnică a lui Dumnezeu s-a dovedit totodată a fi cu putință de împărtăşit [zidirilor]; că văzutul lui Dumnezeu negreşit că este şi împărtăşit [văzătorului]. Dar şi marele Dionisie zice că «în cerc[527] se mişcă dumnezeieştile minți[528], unindu-se cu cele fără-de-început şi fără-de-sfârşit străluciri ale frumosului şi binelui»[529]; cum, dar, strălucirile acestea cele fără-de-început şi fără-de-sfârşit să nu fie altele/altceva decât ființa lui Dumnezeu cea de-neîmpărtăşit [nimănui], de vreme ce au deosebire față de aceasta, măcar că sînt nedespărțite de ea? Mai întâi că aceea este *una*, pe când strălucirile acestea sînt *multe*, potrivit şi propriu celor ce se împărtăşesc venite în acestea[530] şi înmulțite după puterea de primire a fiecăreia dintr-acestea; că doar aşa sînt 'împărțiri ale sfântului Duh'[531], după [cum spune] Pavel. Apoi, [că] aceea e ființă mai-presus-de-ființă, pe când strălucirile acestea sînt lucrări ale acesteia – sau lucrare [a acesteia] –, lucru pe care socot că nimeni nu îl tăgăduieşte, nici că sînt împărtăşite [zidirilor], aceea fiind [însă] de-neîmpărtăşit [nimănui].

[14] Καὶ μὴν πᾶσα ἕνωσις δι' ἐπαφῆς, αἰσθητῆς μὲν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, νοερᾶς δ' ἐπὶ τῶν νοερῶν· ἐπεὶ δ' ἕνωσίς ἐστι τῶν ἐλλάμψεων ἐκείνων, καὶ ἐπαφὴ ἄρα, δηλονότι νοερά, μᾶλλον δὲ πνευματική. Ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀνέπαφος καθ' ἑαυτήν. Ἔτι ἡ πρὸς τὰς ἐλλάμψεις ἕνωσις, τί γε ἄλλο ἢ ὁρασίς ἐστιν; Ὁραταὶ ἄρ' εἰσὶν ἐκεῖναι αἱ ἐλλάμψεις τοῖς ἠξιωμένοις· ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀόρατός ἐστι παντάπασι· καὶ μὲν δὴ αἱ ἄναρχοι καὶ ἀτελεύτητοι ἐλλάμψεις φῶς εἰσιν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον. Ἔστιν ἄρα φῶς ἀΐδιον ἄλλο παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ οὐσία καὶ αὐτὸ ὑπάρχον, ἄπαγε, ἀλλ' ἐνέργεια τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης. Ἐπεὶ δ' ἄναρχόν ἐστι καὶ ἀτελεύτητον τουτὶ τὸ φῶς, οὔτε αἰσθητόν ἐστιν οὔτε νοητὸν κυρίως, ἀλλὰ πνευματικὸν καὶ θεϊκόν, τῶν κτιστῶν πάντων ὑπεροχικῶς ἐξῃρημένον· τὸ δὲ μήτε αἰσθητὸν μήτε νοητὸν οὐδ' αἰσθήσει ἢ αἰσθήσει ὑποπίπτει οὐδὲ νοερᾷ δυνάμει καθ' αὑτήν. Οὐκοῦν οὐ μόνον τὸ ὁρώμενον, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁρῶσα δύναμις τὸ πνευματικὸν ἐκεῖνο φῶς, οὔτ' αἴσθησίς ἐστιν οὔτε νόησις, ἀλλὰ πνευματική τις δύναμις, τῶν κτιστῶν ἁπασῶν γνωστικῶν δυνάμεων ὑπεροχικῶς ἐξῃρημένη καὶ ταῖς λογικαῖς καθαραῖς φύσεσιν ἐγγινομένη χάριτι.

[15] Διὰ τοῦτο καὶ Γρηγόριος ὁ μέγας θεολόγος οὐ μόνον «θεωροὺς δόξης ἀϊδίου» τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους εἴρηκεν, ἀλλὰ καὶ «ἀϊδίως», δεικνύς ὡς οὐ κτιστῇ, φυσικῇ καὶ νοερᾷ δυνάμει τὴν ἀΐδιον δόξαν οἱ ἄγγελοι

---

[532] Altfel zis: orice unire presupune contactul celor ce se unesc.
[533] Că există, adică.
[534] Adică: există.
[535] «aceasta»: lumina.
[536] Sau: a ființei aceleia mai-presus-de-ființă.
[537] Adică: percepere cu mintea, prin facultatea naturală a minții.
[538] Sau: facultate duhovnicească.

[14] Iar toată unirea este prin atingere[532], [atingere] simțită [trupeşte] în cazul celor simțite [trupeşte] şi înțelegătoare în cazul celor înțelegătoare; şi întrucât [s-a spus că] este[533] unire cu strălucirile acelea, este – prin urmare – şí atingere [a lor], vădit că înțelegătoare, mai bine zis duhovnicească; pe când ființa lui Dumnezeu este neatinsă în sine[şi]. Mai mult, unirea cu strălucirile ce altceva este, dacă nu vedere? Văzute sînt, prin urmare, strălucirile acelea celor învredniciți [a le vedea], pe când ființa lui Dumnezeu [le] este cu totul nevăzută; deci strălucirile fără-de-început şi fără-de-sfârşit [nu] sînt [altceva decât] lumină fără-de-început şi fără-de-sfârşit; este[534], prin urmare, lumină veşnică [care este] altceva decât ființa lui Dumnezeu, nu ființă fiind şi aceasta[535] – ferească Sfântul! –, ci lucrare a mai-presus-de-ființei aceleia[536]. Şi fiindcă lumina aceasta e fără-de-început şi fără-de-sfârşit, [înseamnă că] nici simțită [trupeşte] nu este, nici propriu-zis înțeleasă [cu mintea], ci duhovnicească şi dumnezeiască, stând – [în chip] covârşitor – dincolo de toate zidirile; iar ceea ce nu e nici simțit [trupeşte], nici înțeles [cu mintea], [aceasta] nici nu cade sub simțirea [lucrătoare] ca simțire, nici sub puterea înțelegătoare [lucrătoare] de sine [stătător]. Aşadar, nu doar ceea ce se vede, ci şi puterea văzătoare a duhovniceştii luminii aceleia, [nici aceasta deci] nu este nici simțire [trupească], nici înțelegere[537], ci o anume putere duhovnicească[538], stând – [în chip] covârşitor – dincolo de toate ziditele puteri cunoscătoare, şi venind prin har [adică în dar] în firile cuvântătoare cele curate.

[15] [Fapt] pentru care şi Grigorie, marele cuvântător-de-Dumnezeu, a spus nu doar că Îngerii buni sînt 'văzători ai veşnicei slave', ci şi că [sînt văzători ai acesteia în chip] 'veşnic', arătând că nu prin putere zidită, firească

θεωροῦσι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δυνάμει ἀϊδίῳ, πνευματικῇ καὶ θεϊκῇ, «οὐχ ἵνα δοξασθῇ Θεός», φησίν – «οὐ γάρ ἐστιν ὃ προστεθήσεται τῷ πλήρει καὶ τοῖς ἄλλοις χορηγῷ τῶν καλῶν – ἀλλ' ἵνα μὴ λείπῃ τὸ εὐεργετεῖσθαι καὶ ταῖς πρώταις μετὰ Θεὸν φύσεσιν». Ὁρᾷς ὡς οὐκ ἀπὸ φύσεως ἔχουσι τὸ τὴν ἀΐδιον δόξαν ἀϊδίως ὁρᾶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀϊδίου φύσεως εὐεργετούμενοι τὴν δύναμιν ταύτην καὶ τὴν θεωρίαν προσλαμβάνονται, καθάπερ καὶ οἱ ἅγιοι; «Τὸ γὰρ κινηθὲν ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου κίνησιν ἀΐδιον, ζῶον ἅγιον ἐγένετο» κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον· «ἔσχε δὲ ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, ἀξίαν προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, θεοῦ, ὧν πρότερον 'γῆ καὶ σποδός'». Τοιαύτης δὲ δυνάμεως οἱ νόες εὐμοιροῦντες, αὐτοὶ λέγονται ὁρᾶν· οὕτω κατὰ νοῦν καὶ ὑπὲρ νοῦν ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο· ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς λέγονται ὁρᾶν· αὐτοπτικὸν γὰρ ἐκεῖνό ἐστι τὸ φῶς, ἐπεὶ γνωστικῇ κτιστῇ δυνάμει ἄληπτον, ὁρατὸν δὲ τοῖς ἀξίοις.

[16] Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Διονύσιος «κυκλικῶς» εἶπε «κινεῖσθαι τοὺς νόας, ἑνουμένους ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψεσιν». Ἐπιστῆσαι δὲ καὶ τοῦτο χρή, ὡς οὐχ ἁπλῶς ὁ πάνθ' ὑπὲρ ἅπαντας ἠκριβωμένος οὗτος κυκλικῶς τοὺς νόας εἴρηκε κινεῖσθαι ταῖς ἀνάρχοις ἑνουμένους ἐλλάμψεσιν, ἀλλὰ 'λέγεσθαι' κινεῖσθαι, ὑποσημαίνων, ὡς ἐγῷμαι, τὸ μὴ φυσικὴν

[539] Altfel zis: nu prin vreo facultate creată, naturală şi mintală.
[540] Grigorie Teologul, *Cuvântul 28*, 31, PG 36, 72 C.
[541] *Facerea* 18, 27.
[542] Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 769 B; vezi şi *Epistola a III[a] către Achindin* 17 a sfântului Grigorie Palama (*Opere complete* II, G.A., p. 317).
[543] Adică facultate.
[544] Adică: de neperceput, cu neputinţă de receptat.
[545] Adică ciclic, 'cercuieşte'.
[546] Îngerii, adică.

şi înţelegătoare[539], văd îngerii veşnica slavă a lui Dumnezeu, ci prin putere veşnică, duhovnicească şi dumnezeiască, «nu ca să Se slăvească Dumnezeu» – zice –, «că nu e nimic care să trebuiască a fi adăugat plinului Hărăzitor de cele bune şi altora, ci ca să nu înceteze a li se face bine şi primelor firi celor de după Dumnezeu»[540]. Vezi că nu de la fire[a lor] au [putinţa de] a vedea veşnic veşnica slavă, ci, făcându-li-se bine de către veşnica Fire, iau [ele] puterea aceasta şi vederea, după cum şi sfinţii? Că «ceea ce este mişcat de Duhul sfânt mişcare veşnică – vietate sfântă s-a făcut», după [cum zice] marele Vasile; «şi a luat omul, sălăşluindu-se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de dumnezeu – [el,] cel [ce] mai înainte [era] pământ şi cenuşă[541]»[542]. De o astfel de putere[543] având parte minţile [cereşti], se spune despre ele că văd; aşa [şí] după-minte şí mai-presus-de-minte este lumina aceea; dar se [mai] spune [despre ele] şi că se văd pe ele însele; că de-sine-[însăşi-]văzătoare este lumina aceea, fiindcă puterii cunoscătoare zidite îi este de-neluat[544], dar văzută celor vrednici.

[16] Pentru aceasta marele Dionisie «în cerc[545]» a zis [că] «se mişcă dumnezeieştile minţi[546], unindu-se [ele] cu strălucirile fără-de-început şi fără-de-sfârşit»[547]. Şi se cade să adăugăm şi aceasta, cum că acesta[548], cela ce toate le-a spus mai cu acrivie decât toţi, nu a spus că 'minţile se mişcă în cerc' şi atât, ci că '[ele] *se zice* că se mişcă'[549], dând de înţeles – socot eu – faptul că nu în putinţa firii[550] le este o astfel de unire, măcar că, nicicând neluând cercarea

[547] *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D.
[548] Dionisie, adică.
[549] *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 8, PG 3, 704 D (ed. De Gruyter p. 153).
[550] Literal: nu firească, nu naturală.

αὐτοῖς εἶναι τὴν τοιαύτην ἕνωσιν, εἰ καὶ διὰ τὸ μολυσμοῦ πεῖραν οὐδέποτε λαβεῖν συγκεκληρωμένοι τυγχάνουσιν ἐξ ἀρχῆς τῇ χάριτι. Ὅτι δὲ τὸ τοιοῦτο φῶς καὶ ἡ ὁρῶσα τοῦτο δύναμις οὐ φυσικῶς τοῖς ὑπερκοσμίοις ἔνεστιν ἀγγέλοις καὶ παρὰ τοῦ ἐχθίστου τούτοις ἔνι μαρτυρίαν αὖθις ἀξιοπιστοτέραν, ὃ φασι, πορίσασθαι· τὸ γὰρ ἔκπτωτον ἐκείνων καὶ δαιμόνιον φῦλον τοῦ μὲν φωτὸς καὶ τῆς ὁρώσης τοῦτο δυνάμεως ἐστέρηται, οὐδενὸς δὲ τῶν φυσικῶν· οὐκ ἄρα φυσικὸν οὔτε τὸ φῶς οὔτε ἡ ὅρασις ἐκείνη. Καὶ μὴν οὐδὲ νοήσεως ἐστέρηται τὸ δαιμόνιον φῦλον· νόες γάρ εἰσι καὶ τὸ εἶναι οὐκ ἀποβεβλήκασι καί, «οἶδά σε τίς εἶ», φασίν, «ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ», ὃς «καὶ οὐκ ἠφίει τὰ δαιμόνια λαλεῖν, ὅτι ᾔδεισαν τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι». Διὸ καὶ ὁ θεολόγος εἶπεν· «ἀπιστεῖς τῇ θεότητι; τοῦτο οὐδὲ οἱ δαίμονες». Εἰ δὲ θεότητα ἴσασι, καὶ τοῦτ' εἰδέναι αὐτοὺς ἀνάγκη, ὅτι τῶν κτιστῶν οὐδέν ἐστιν ἐκείνη.

[17] Οὐκ ἄρα γνῶσίς ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο, οὔτε ἡ διὰ καταφάσεων οὔτε ἡ δι' ἀποφάσεων προσγενομένη. Καὶ μὲν δὴ νοῦς μὲν ἔστι τῶν πονηρῶν ἕκαστος ἀγγέλων, ἀλλ' 'ἀσσύριος', προφητικῶς εἰπεῖν, κακῶς χρώμενος τῇ γνώσει· τῷ δὲ φωτὶ ἐκείνῳ χρῆσθαί τινα κακῶς οὐκ ἔνι· πρὸς γὰρ τὰ χείρω νεύσαντος εὐθύς ἀφίπταται, καταλιπὼν ἔρημον Θεοῦ τὸν πονηρᾷ χρησάμενον συγκαταθέσει. Τοιγαροῦν τὸ φῶς ἐκεῖνο καὶ ἡ ἔλλαμψις νόησις οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ ὁμωνύμως λέγοιτο, μάλιστα

[551] Adică: proprii firii îngereşti.
[552] În cazul îngerilor *a fi* e totuna cu *a fi minți;* nelepădând faptul de a fi, îngerii căzuți nu au încetat de-a fi minți şi de a avea înțelegerea proprie oricărei minți.
[553] *Marcu* 1, 24.
[554] *Marcu* 1,34; *Luca* 4, 41.

întinării, dintru început au parte a fi împreună-moştenitoare harului. Iar că asemenea lumină şi asemenea putere ce o vede pe [lumina] aceasta nu în chip firesc [sau natural] este în îngerii cei mai presus-de-lume, [despre lucrul acesta] putem avea vrednică-de-crezare – s-ar [putea] spune – mărturie până şi de la preavrăjmaşa [ceată căzută] dintr-aceştia; căci căzutul şi drăcescul neam al acelora a pierdut – e adevărat – lumina şi puterea văzătoare a [luminii] acesteia, dar nimic din [însuşirile] cele fireşti[551]; prin urmare nu firească era lumina, nici vederea aceea. Că înțelegerea nu a pierdut-o neamul cel diavolesc; că minți sînt şi faptul de a fi nu l-au lepădat[552] şi zic «Te ştiu cine eşti: sfântul lui Dumnezeu»[553], Care nici «nu îi lăsa pe diavoli să grăiască, că Îl ştiau că El este Hristosul»[554]; [fapt] pentru care şi de-Dumnezeu-cuvântătorul a spus: «nu crezi dumnezeirii? – nici dracii nu fac aceasta»[555]; Iar de ştiau dumnezeirea, negreşit că şi aceasta o ştiau, [şi anume] că aceea nu e nimic din cele zidite.

[17] Aşadar, nu cunoaştere e lumina aceea – nici cea făcută prin afirmații, nici cea prin negații. Şi minte este – de bună seamă – fiecare dintre îngerii cei vicleni, dar 'asiriană' (ca să vorbim proroceşte[556]), [adică] rău folosindu-şi cunoaşterea; pe când de lumina aceea nu se poate folosi cineva în chip rău; că aplecându-se [acela] spre cele rele, [aceasta[557]] numaidecât zboară de la el, deşert de Dumnezeu[558] lăsându-l pe cel ce a încuviințat cu răutatea. Prin urmare lumina şi strălucirea aceea nu este înțelegere – fără numai dacă nu e numită aşa omonimic (de bună

[555] Grigorie Teologul, *Cuvântul 45*, 27, PG 36, 661 A.
[556] *Isaia* 10, 12 şi urm.
[557] «aceasta»: lumina.
[558] Adică: lipsit de Dumnezeu, gol de Dumnezeu, fără Dumnezeu.

διὰ τὸν εὐμοιροῦντα νοῦν, ὥσπερ καὶ 'θεότης' διὰ τὸν ἐνεργοῦντα τὴν ἀπόῤῥητον χάριν· θεοποιὸς γάρ ἐστιν ἐνέργεια, τοῦ ἐνεργοῦντος Πνεύματος ἥκιστα χωριζομένη, ἠργμένου μὲν τοῦ διὰ καθαρότητα πεφωτισμένου καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πεφωτίσθαι, διὸ καὶ 'καθαρότης' τοῦτο παρὰ τῶν πατέρων ὀνομάζεται, τοῦ δὲ φωτὸς καὶ τῆς ἐλλάμψεως ἀνάρχου οὔσης. Καὶ τοῦτο δείκνυται μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῶν ἀγγελικῶς πεφωτισμένων καὶ ἐπιτυχόντων τῆς θεώσεως, οἳ κατὰ τὸν πολύν τὰ θεῖα Μάξιμον «τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραῤῥήτου δόξης τὸ φῶς ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητος».

[18] Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐξετάσομεν, δι' ἣν ὁ καινοφανὴς οὗτος τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ Πνεύματος, μᾶλλον δὲ πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, κτιστὰς εἶναι κατεσκεύασε, μετὰ τὴν πονηρὰν ἐκείνην τῶν αἱρέσεων πηγήν, ἣν ἀνωτέρω ἀπηλέγξαμεν, οὐδεμίαν εὑρήσομεν ἑτέραν ἢ ὅτι τὸν Θεὸν ὑποστῆσαι ταύτας ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος· τοῦτο δὲ ὕπαρξιν δηλοῖ μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως· τοιγαροῦν καὶ ἐπὶ τῶν κτιστῶς ὄντων καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτίστως ὄντων ἐκ Θεοῦ ῥηθείη ἄν. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος ἐπί τε τοῦ Υἱοῦ ἐχρήσατο τῇ λέξει ταύτῃ εἰπών «ὁ γὰρ 'τετοκὼς βώλους δρόσου' οὐχ ὁμοίως τάς τε βώλους καὶ τὸν Υἱὸν

[559] «de către ea»: de către lumina aceea.
[560] Cu îngerii sfinți, adică.
[561] *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A.
[562] Varlaam, adică.
[563] Vezi paragraful 4.
[564] Sau: subzistența; *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 953 B; vezi și începutul paragrafului 13.
[565] Sau: modul existenței.
[566] *Iov* 38, 28.
[567] *Contra lui Eunomiu* 2, 3, PG 29, 624 A. În manuscrise *ὑπεστήσατο* (a dat subzistență) alternează cu *ἐτεκνώσατο* (a născut). Citatul apare în *Tomosul sinodal* din 1351 (PG 151, 744 B), dar Nichifor Grigorás a contestat

seamă că datorită minții ce are parte [de ea]), după cum [tot omonimic e numită] şi 'dumnezeire', datorită Celui ce lucrează negrăitul har [adică dar], căci [cu adevărat] e lucrare îndumnezeitoare, câtuşi de puțin despărțită de Duhul lucrător [al ei] –, cel luminat prin curăție început având [chiar] şi din unghiul faptului însuşi de a fi luminat [de către ea[559]] ([fapt] pentru care şi 'curăție' e numită de Părinți aceasta), dar lumina şi strălucirea fiind fără-de-început. Iar faptul acesta se vede şi la oameni, adică la cei care sînt îngereşte luminați şi care au parte de îndumnezeire, [oameni] care – după Maxim cel mult [priceput] în cele dumnezeieşti – «a nearătatei şi preanegrăitei slave lumină văzându-o, primitori se fac şi ei – dimpreună cu puterile cele de sus[560] – ai fericitei curății»[561].

[18] Iar de vom cerceta şi pricína pentru care nou-arătatul acesta[562] darul îndumnezeitor al Duhului – ba mai degrabă toate puterile lui Dumnezeu – ni le-a făcut a fi create, [ei bine,] după rău izvorul acela al ereziilor cel mai sus dat de noi în vileag[563], nici o alta nu vom afla, fără numai faptul că marele Dionisie a spus că Dumnezeu le este suportul [ontologic][564]; [bine,] dar [spusa] aceasta [le] arată doar existența, nu însă şi chipul existenței[565]; pentru că [faptul de a fi] din Dumnezeu se poate spune şí despre cele ce sînt [în chip] zidit, şí despre cele ce sînt [în chip] nezidit; că marele Vasile a folosit cuvântul acesta şí despre Fiul (zicând «[oare] 'Cel ce a născut bulgări de rouă'[566], [Acesta] într-acelaşi chip a dat subzistență [adică este suportul ontologic] şí bulgărilor, şí Fiului?»[567]), şí despre sfântul Duh (că zice «[I s-a zis] 'Duhul gurii lui

autenticitatea variantei citate, fapt pentru care Palama a alcătuit o epistolă 'către cel ce a întrebat' *Despre spusa lui Vasile*.

ὑπεστήσατο;», κἀπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, «Πνεῦμα» γάρ, φησί, «στόματος Θεοῦ, ἵνα μὴ τῶν ἔξωθέν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνῃς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχον δοξάζῃς»· καὶ πάλιν, «τοῦτο τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι». Πολλαχοῦ δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος 'ὑπόστασιν' ὀνομάζει τὴν τοῦ Υἱοῦ προαιώνιον γέννησιν. Σὺ τοίνυν τάχ' ἂν ἡμῖν διὰ τὰ τοιαῦτα προσρήματα καὶ τὸν Υἱὸν ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδείξῃς κτίσμα, ὁ δι' οὐδὲν ἕτερον τὰς θείας δυνάμεις κτιστὰς εἶναι ἀποφαινόμενος ἢ ὅτι καὶ τούτων ὑποστάτις ἐστὶν ἡ πάντων αἰτία. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνεώρακας ὡς ἐκεῖ ταύτας τὰς δυνάμεις καθ' ὑπεροχὴν μὴ οὔσας ἔδειξεν ὁ μέγας Διονύσιος· εἰπὼν γάρ, «τὰς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις», ἐπήγαγεν, «ὧν τὰ ὄντα μετέχοντα καὶ 'ὄντα' λέγεται», πάντως ὡς τῶν δυνάμεων ἐκείνων οὐσῶν ὑπὲρ τὰ ὄντα. Καὶ μὴν ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος ἠργμένα λέγων τὰ μετέχοντα, οὐκ ἠργμένα φησὶ τὰ μεθεκτά.

[19] Τὰς γοῦν ἐκ τῆς ὑπερουσίου κρυφιότητος προϊούσας δυνάμεις ἐκθεωτικὰς ἢ οὐσιοποιοὺς ἢ σοφοδώρους τῶν μετεχόντων εἶναι νομίζεις ἢ τῶν μεθεκτῶν; Ἀλλ' εἰ τῶν μετεχόντων, δεήσει δυνάμεις ὁμοίας ζητεῖν ἑτέρας, ὧν μεθέξουσιν. Ὁρᾷς ὡς αἱ δυνάμεις ἐξ ἀνάγκης τῶν μεθεκτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν μετεχόντων εἰσί; Πρὸς δέ, εἴπερ ἡ ἐκθεωτικὴ δύναμις ἑτέρας ἐκθεωτικῆς δεῖται, καὶ γὰρ οὕτω μετέχον, ἀλλ' οὐ μεθεκτὸν ἂν εἴη, κἀκείνη δεήσει

[568] *Psalmii* 32, 6.
[569] *Omilia la Psalmul* 32, 4, PG 29, 333 B.
[570] *Epistola* 38, 4, PG 32, 329 C.
[571] Vezi *Cuvântul* 20, 6, PG 35, 1072 C; *Cuvântul* 42, 16, PG 36, 477 AB şi altele.
[572] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.
[573] *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100 CD şi 1, 50, PG 90, 1101 B.

Dumnezeu'[568], ca să nu Îl gândeşti [a fi] între cele din afara [lui Dumnezeu] şi între zidiri, ci să îl socoți din Dumnezeu avându-Şi subzistența»[569]; şi iarăşi: «acesta Îi este semnul însuşirii celei din unghiul subzistenței [proprii], [şi anume] faptul de a fi cunoscut prin Fiul şi faptul de a subzista din Tatăl»[570]). Dar şi Grigorie Teologul de multe ori numeşte 'subzistență/ipostas' naşterea cea dinainte de veci a Fiului[571]. Tu, dar, datorită numirilor acestora, creatură [a fi] ni L-ai demonstra pe Fiul ori pe Duhul Sfânt, [tu,] cela ce din pricina a nimic altceva nu spui că dumnezeieştile puteri sînt create, fără numai a faptului că şí acestora le este suport [ontologic tot] Pricína a toate. Şi nu ai băgat de seamă nici aceea că marele Dionisie a arătat acolo [cum] că puterile acestea [nici] nu sînt – [aceasta, de bună seamă,] în înțeles de depăşire; că zicând «puterile proniatoare date [nouă] din Dumnezeu Cel de-neîmpărtăşit», a adăugat: «de care împărtăşindu-se cele ce sînt, [acestea] se şi numesc 'fiinde', adică '[cele] ce sînt'»[572], puterile acelea fiind – de bună seamă – mai presus de cele ce sînt. Iar Maxim cel înțelept [întru] cele dumnezeieşti, 'începute' zicând [a fi] cele ce se împărtăşesc [de ceva], [de bună seamă că] neîncepute le-a spus [a fi] pe cele împărtăşite [celor ce sînt][573].

[19] Aşadar, puterile care purced din ascunzimea cea mai-presus-de-ființă – [puteri] îndumnezeitoare sau de-ființă-făcătoare sau de-înțelepciune-dăruitoare – le socoți a fi dintre cele ce se împărtăşesc [de ceva] ori dintre cele împărtăşite [zidirilor]? Bine, dar dacă sînt dintre cele ce se împărtăşesc, atunci va trebui să căutăm alte puteri asemănătoare, de care să se împărtăşească. Vezi că puterile vor fi neapărat dintre cele împărtăşite [zidirilor], şi nu dintre cele ce se împărtăşesc [de ceva]? Pe lângă aceasta, dacă puterea îndumnezeitoare are trebuință de o alta îndumnezeitoare (că

ἄλλης καὶ ταύτῃ πάλιν ἑτέρας καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Ἡ ἐκθεωτικὴ ἄρα δύναμις μεθεκτόν, ἀλλ' οὐ μετέχον ἐστίν. Ἔτι, ἐπειδήπερ εἰσὶ τὰ μετέχοντα Θεοῦ, ἢ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μεθέξουσιν ἢ τῆς δυνάμεως ἢ τῆς ἐνεργείας. Ἀλλὰ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας οὐ μεθέξουσι· μετέχοντα γὰρ καὶ ταῦτὰ εἰσι καὶ κτιστὰ κατὰ τὴν σὴν σοφίαν· οὐκοῦν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μεθέξουσιν, ὅπερ ἄτοπόν ἐστι. Προσέτι καὶ αὗται αἱ δυνάμεις, εἰ μὴ τῶν μεθεκτῶν, ἀλλὰ τῶν μετεχόντων εἶεν, τίνος γε ἄλλου μεθέξουσιν ἢ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τοῦ Θεοῦ; Οὐ γὰρ δυνάμεων ἑτέρων πάλιν ὁμοίων. Δύο τοίνυν τὰ ἄτοπα συμβήσεται· τό τε μεθεκτὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ τὰς δυνάμεις οὐσίας γεγενῆσθαι καὶ οὐχ ἁπλῶς οὐσίας, ἀλλ' οὐσίας Θεοῦ· ἡ μὲν γὰρ δύναμις πρόεισιν εἰς ἐνέργειαν καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τὸ ἀποτέλεσμα γίνεται· ἡ δὲ οὐσία τοῦτ' αὐτό ἐστι μετεχομένη καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας κατὰ μετοχὴν ποιεῖται τὰ μετέχοντα. Ὁρᾷς τὴν ἀτοπίαν ὅσην, καὶ ὡς ὁ λέγων τῶν μετεχόντων εἶναι τὰς δυνάμεις καὶ κτιστάς, καθάπερ οὗτος, ὄντως πολύθεός ἐστιν, οὐχὶ μίαν εἶναι δεικνύς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πολλὰς καὶ διαφόρους;

[20] Ἡμεῖς οὖν οἱ Θεὸν ἕνα προσκυνοῦντες παντοδύναμον, τῶν μεθεκτῶν εἶναι τὰς δυνάμεις ἴσμεν τοῦ Θεοῦ, συμφώνως τοῖς ἁγίοις, καὶ οὐδέποτε ἠργμένας πάσας, οὐχ ὡς ἐνεργεῖν ἀλλ' ὡς ὑπάρχειν, εἰ καὶ μὴ καθ' ἑαυτάς· μεθεκτὰς μὲν γάρ, ὡς ἐν Θεῷ προϋπαρχούσας,

---

[574] Aceasta o zice – sfântul Grigorie – în ipoteza sus pomenită: cum că nu ar fi ceva împărtăşit [cuiva], ci ceva ce se împărtăşeşte [de ceva].
[575] Adică: fiindcă participă nu la altceva, decât la Dumnezeu Însuşi.
[576] Adică: substanţe, esenţe.
[577] Adică împărtăşite [zidirilor].
[578] Adică: le ştim a fi – toate – fără-de-început.

[doar] așa poate fi [una] împărtășită [cuiva], și nu [una] care se împărtășește [de ceva]), atunci și aceea va avea trebuință de o alta și aceasta – iarăși – de o alta și așa la nesfârșit. Deci puterea îndumnezeitoare este ceva împărtășit [cuiva], și nu ceva ce se împărtășește [de ceva]. Mai mult, fiindcă[574] se împărtășesc de *Dumnezeu*[575], [acestea] se împărtășesc ori de ființa Lui ori de puterea [Lui] sau de lucrarea [Lui]. Dar [e limpede că] de puterea și lucrarea Lui nu se împărtășesc; că și acestea sînt [tot] ceva-uri ce se împărtășesc [de ceva] și [sînt] zidite – [aceasta] după înțelepciunea ta; prin urmare se împărtășesc de ființa lui Dumnezeu, ceea ce e absurd. Mai mult, dacă puterile acestea însele nu ar fi dintre cele împărtășite [zidirilor], ci dintre cele ce se împărtășesc [de ceva], [atunci] de ce altceva s-ar împărtăși, dacă nu de ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă? Că doar nu tot de alte puteri asemenea [lor]. Prin urmare două absurdități se vor întâmpla: [faptul de] a fi cu putință de împărtășit [cuiva] ființa lui Dumnezeu și [faptul de] a deveni ființe[576] puterile [acestea], și nu ființe și atât, ci ființe ale lui Dumnezeu; că, pe de o parte, puterea purcede la lucrare, iar din lucrare survine rezultatul; pe când ființa este [chiar] ea însăși împărtășită [cuiva] și de aceeași ființă le face – prin împărtășire – pe cele părtașe [de ea]. Vezi câtă absurditate și [vezi] cum [că] acela care spune că puterile sînt ale celor ce se împărtășesc [de ceva] și că sînt zidite – precum [spune] acesta – e cu adevărat politeist, nu una arătând a fi ființa lui Dumnezeu, ci mai multe și deosebite?

[20] Noi, așadar, cei ce ne închinăm Unuia Dumnezeului atotputernic, [nu altundeva decât] între cele împărtășibile[577] știm a fi puterile lui Dumnezeu, în conglăsuire cu sfinții, și – toate – nicicând începute[578], [aceasta] nu din unghiul faptului de a lucra, ci din unghiul faptului

ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος· τὰ δὲ μεθεκτὰ οὐδέποτε ἤρξατο, κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, τοῦ εἶναι, οὐδ' ἔστι «πρεσβύτερον αὐτῶν τὸ 'οὐκ ἦν'», ἀλλ' ἀεί εἰσιν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ, περὶ αὐτὸν ἀχωρίστως ἀεὶ ὄντα καὶ ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχοντα συναϊδίως. Οὐ γὰρ δὴ φοβηθησόμεθά σου τὰ τῆς ματαιοτεχνίας σοφίσματα καὶ τὰς διθεΐας καὶ πολυθεΐας καὶ τοὺς συνθέτους θεούς, ἃ σὺ καθάπερ τινὰ μορμολύκια καθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων προβάλλῃ, δεδιττόμενος μὴ τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, εὖ ἴσθι, ἀλλὰ τὰ νήπια, καὶ δι' ὧν ἃ σὺ πάσχεις ἡμῶν καταψεύδῃ τοῖς σεαυτοῦ λόγοις ὡς πολλάκις δείκνυται περιτρεπόμενος καὶ σαυτῷ συγκατασπάσαι τοὺς ἄλλους, φεῦ, ἐπιχειρῶν, ὡς τῶν ὀρθῶν δογμάτων συναπαγάγοις δολίως, περιβάλλων τοῖς ἐκ τῶν λόγων τεχνάσμασιν.

[21] «Ἧι μὲν γάρ», φησίν, «ἀΐδια καὶ ἄκτιστα πολλά φατε, ὑφειμένα τε καὶ τὸ τούτων ὑπερκείμενον, πολλοὺς λέγετε θεούς, ᾗ δὲ μὴ διῃρημένως ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὑφεστηκότα καὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ τὸ μὲν δόξαν ὁρατήν, τὸ δὲ οὐσίαν ἀόρατον, ὡς ἔχοντος ἀϊδίως καὶ ἀμφότερα, τοὺς δύο θεοὺς εἰς ἕνα συνάγετε σύνθετον θεόν». Πρὸς τίνα οἱ τοιοῦτοι λόγοι καὶ ἡ ἄσχετος καταφορὰ καὶ τὰ ἀπηγορευμένα ταῦτα ἐκγλήματα, μᾶλλον δὲ ληρήματα; Ἢ πᾶσι δῆλον, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν; Ἀκηκόατε γὰρ τῶν εἰρηκότων ἁγίων τὰ μεθεκτὰ πολλά τε καὶ πάντα ἄναρχα καὶ τὸν Θεὸν ἀπειράκις ἀπείρως ὑπερεξῃρημένον τούτων καὶ τοὺς εἰπόντας τὴν θεωρητικὴν

[579] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.
[580] Literal: nu [îl] au mai bătrân decât ele pe 'nu erau'.
[581] *Capete teologice 1*, 48, PG 90, 1100 D, luat de la Grigorie Teologul, *Cuvântul* 42, 17, PG 36, 477 C.
[582] Sau raționamentelor.
[583] Adică: către noi sau către sfinți?

de a exista, măcar că [ele] nu [există] de sine; că marele Dionisie le-a numit împărtăşibile, ca pe unele ce pre-există în Dumnezeu[579]; iar cele împărtăşibile – după [cum zice] dumnezeiescul Maxim – nicicând nu au început a fi, nici nu au «nefiinţa mai bătrână decât ele»[580], ci pururea sînt din Dumnezeu Cela ce pururea este, pururea fiind [ele] împrejurul Său [în chip] nedespărţit şi în El fiind [în chip] împreună-veşnic[581]. Că doar nu ne-om înspăimânta de sofismele deşertului tău meşteşug şi de diteismele şi politeismele şi de [dumne]zeii compuşi, cu care, ca [şi] cu nişte sperietori, vii tu asupra noastră şi asupra sfinţilor – [şi] cu care îi sperii nu pe vârstnici (s-o ştii bine!), ci pe prunci – şi în chip mincinos ne învinuieşti de cele de care [de fapt] tu pătimeşti, adesea venind în răspăr cu propriile tale cuvinte, cum în multe rânduri s-a arătat, şi străduindu-te – vai! – a-i trage [şi] pe alţii la tine însuţi şi, în chip viclean, a-i răzleţí de la dogmele cele drepte, îmbrobodindu-i cu întorsăturile vorbelor[582].

[21] Că zice: «întrucât vorbiţi despre [mai] multe [care sînt] veşnice şi nezidite şi [care sînt] mai prejos şi despre ceea ce stă deasupra lor, atunci [nu faceţi altceva decât să] spuneţi [că sînt] mai mulţi dumnezei; iar întrucât [în chip] nedespărţit [spuneţi] a subzista în Dumnezeu [slava şi fiinţa Lui] şi – ale [unuia şi] aceluiaşi Dumnezeu [fiind ele] – slava [o spuneţi a fi] văzută, pe când fiinţa nevăzută, [atunci,] veşnic avându-le [El] pe amândouă, pe cei doi dumnezei îi împreunaţi într-un singur dumnezeu compus». Către cine[583] [sînt spuse] asemenea cuvinte şi cumplitele acestea învinuiri, mai bine zis aiuriri? Sau e limpede tuturora, chiar şi fără să [o mai] spunem? – că doar i-aţi auzit pe sfinţii care zic că cele împărtăşite [zidirilor] sînt multe şi că toate sînt fără-de-început şi

δόξαν τοῦ Θεοῦ ἀΐδιον καὶ συναΐδιον αὐτῷ. Δῶμεν δ' ὅμως ἡμεῖς διὰ βραχέων λόγον ὅπως ταῦτα λέγεται· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς συνάδομεν ἐκείνοις.

[22] Ἡμεῖς, ὦ βέλτιστε, ταῦτα πάντα ἔχειν τὸν Θεόν φαμεν, μᾶλλον δέ, ἵνα κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον εἴπωμεν, προέχειν καὶ ὑπερέχειν ἀσχέτως καὶ συνειλημμένως καὶ ἑνιαίως, ὡς ἡ ψυχὴ ἔχει μονοειδῶς ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς προνοητικὰς τοῦ σώματος δυνάμεις. Ὡς οὖν ἡ ψυχὴ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκκεκομμένων ἢ τῶν ὤτων ἐκκεκωφημένων ἐν ἑαυτῇ ἔχει κατ' οὐδὲν ἧττον τὰς προνοητικὰς τοῦ σώματος δυνάμεις, οὕτω καὶ τοῦ κόσμου μήπω ὄντος τὰς προνοητικὰς τοῦ κόσμου δυνάμεις εἶχεν ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ ψυχὴ οὐκ ἔστιν ἁπλῶς αἱ προνοητικαὶ δυνάμεις, ἀλλὰ δυνάμεις ἔχει, οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ ψυχὴ μία καὶ ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετός ἐστι, μηδαμῶς διὰ τὰς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς δυνάμεις πολλαπλασιαζομένη ἢ συντιθεμένη, οὕτω καὶ ὁ Θεός, οὐ πολυδύναμος μόνον ἀλλὰ καὶ παντοδύναμος ὑπάρχων, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις τοῦ ἑνιαίου καὶ τῆς ἁπλότητος οὐκ ἐκχωρεῖ. Πολλὰ δ' ἂν τῆς ψυχῆς καὶ ἔργα κατὰ σεαυτὸν ἐξετάζων καταμάθοις, ἃ καὶ τοῦ σώματος διεζευγμένη ἔχει καὶ τῷ σώματι τούτων μεταδίδωσι συνεζευγμένη. Οὐ μὴν ἀλλὰ τὴν αὐτοζωὴν καὶ αὐτοθέωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἀρχὰς καὶ παραδείγματα λέγων ὁ μέγας Διονύσιος, οὐ προέχειν τὸν Θεὸν αὐτά φησι; Πῶς οὖν ἃ προέχει ὁ Θεὸς ἀρκτά; Εἰ δὲ καὶ ὡς δωρεὰς προβάλλεται, πῶς δωρεῖται ἃ οὐκ ἔχει; εἰ δὲ καὶ

[584] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice 1*, 49, PG 90, 1101 A.
[585] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 5, PG 3, 820 B.
[586] Literal: colectiv. [587] *Ibidem*, 5, 6, PG 3, 820 D.
[588] Adică: purtătoare de grijă trupului; *ididem*, 5, 7, PG 3, 821 B.
[589] Adică: lucrări. [590] Literal: dejugat. [591] Literal: le transmite.

că Dumnezeu e de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de acestea şi pe cei ce spun că slava lui Dumnezeu cea [cu putință de a fi] văzută e veşnică şi e împreună-veşnică Lui[584]. Să zicem însă şi noi pe scurt în ce înțeles se spun acestea; că şí noi împreună-glăsuim cu aceia.

[22] Noi, o, preabune [prietene], zicem că Dumnezeu le are pe toate acestea, ba mai mult (ca să spunem ca marele Dionisie), [că] de mai înainte le are şi că le covârşeşte[585] în chip nerelațional şi deopotrivă[586] şi unitar[587], precum sufletul are unitar în sine toate puterile proniatoare ale trupului[588]. Aşadar, după cum sufletul, [chiar] şi scoşi de-ar fi ochii [trupului] sau asurzite urechile, cu totul neîmpuținat are în sine puterile proniatoare ale trupului, [tot] astfel, [chiar] şi încă nefiind lumea, Dumnezeu avea puterile proniatoare ale lumii; şi după cum sufletul nu *este* puterile proniatoare, ci *are* puteri proniatoare, [tot] aşa şi Dumnezeu; şi după cum sufletul este unul şi simplu şi necompus, nicidecum multiplicându-se ori compunându-se din pricina puterilor celor [ce sînt] în el şi din el, [tot] aşa şi Dumnezeu, nu doar multi-puternic fiind, ci şi atotputernic, nu leapădă simplul şi unitarul din pricina puterilor celor [ce sînt] în El. Iar de vei lua seama la tine însuți, vei afla [că există] şi multe lucruri ale sufletului[589] pe care [acesta] le are şí când este dezlegat de trup[590] şi pe care le dă şí acestuia când este legat de el[591]. Şi zicând marele Dionisie că însăşi-viața şi îndumnezeirea-însăşi şi cele de felul acesta sînt paradigme şi izvoade ale celor ce sînt[592], [oare] nu spune că Dumnezeu le are de mai înainte [în Sine] pe acestea[593]? Cum dar să fie începute [deodată cu zidirea] cele pe care Dumnezeu

[592] Adică: modele şi principii ale făpturilor.
[593] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 8, PG 3, 824 C.

προορισμοὺς καὶ θεῖα θελήματα τὰ αὐτὰ ταῦτα ὁ αὐτός φησι, πῶς οἱ προορισμοὶ καὶ τὰ θεῖα θελήματα οὐκ ἄναρχα καὶ ἄκτιστά ἐστι; Πῶς οὖν ὁμολογουμένως «ἓν μόνον ἄναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην γενητῆς ἐστι φύσεως καὶ ἀρχὴν ἔσχε χρονικήν»; Τίς ποτε τοῦτο τῶν ἁγίων εἶπεν; εἰ δὲ μηδείς, πῶς ὁμολογεῖται;

[23] Συνείρει δὲ τούτῳ καὶ ἕτερον τῶν ὡσαύτως ὁμολογουμένων, «μηδεμίαν ἄλλην εἶναι ὀντότητα μεταξὺ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν». Εἰ μὲν οὖν οὐσίαν κἀνταῦθα λέγει τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὴν μεθεκτὴν καὶ οὐσιοποιόν, ἣν καὶ 'αὐτοουσίωσιν' ὁ μέγας ὀνομάζει Διονύσιος, οὐκ ἔδει φάναι τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν γενητῶν ἁπλῶς πάντων μηδὲν εἶναι μεταξύ, ἀλλὰ τῶν γενητῶν μόνον οὐσιῶν, ἐπεὶ τῶν ζώντων ἢ ζώντων, αἰσθητικῶς ἢ λογικῶς ἢ νοερῶς, οὐχ ἡ οὐσιοποιὸς τοῦ Θεοῦ δύναμις ποιητικὴ ἀλλ' ἡ ζωοποιός, καὶ τῶν σοφιζομένων ἡ σοφοποιός, καὶ τῶν θεουμένων ἡ θεοποιός, ἀφ' ὧν καὶ θεὸν καὶ σοφίαν καὶ ζωήν, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν μόνον νοοῦμέν τε καὶ ὀνομάζομεν τὴν ὑπερούσιον καὶ ἐνιαίαν κρυφιότητα ἐκείνην. Εἰ δ' ἐκείνην αὐτὴν τὴν ὑπερούσιον, κἀνταῦθα καὶ ἀμέθεκτον, κρυφιότητά φησι, τὴν ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένην – ἣν καὶ ἀνωτέρω μόνην ἄναρχον εἶναι ἰσχυρίζετο, περιελὼν αὐτῆς κακῶς τὰς συναϊδίους αὐτῆς δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ τὰ θεοπρεπέστατα ἐκεῖνα ἔργα, τὰ μηδέποτε

---

[594] Tot acolo. [595] Vezi, mai sus, paragraful 4.

[596] Sau «de-sine-înființare»; *Despre dumnezeieștile numiri* 11, 6, PG 3, 956 A.

[597] Aceste «ființe *făcute și atât*» (sau «strict ființe») sînt – cum numaidecât se va vedea – zidirile caracterizate doar de faptul de a fi, neînzestrate – pe lîngă faptul de a fi – și cu viață, înțelepciune ori dar îndumnezeitor; altfel zis: regnul mineral.

[598] Literal: cea de-dumnezeire-făcătoare (sau de-dumnezeiesc-făcătoare).

[599] E vorba de ultimele trei puteri: cea făcătoare-de-viață, cea făcătoare-de-înțelepciune și cea îndumnezeitoare ('făcătoare de dumnezeire').

le are de mai înainte [în Sine]? Iar de [vreme ce] acelaşi le numeşte tot pe acestea şi 'prehotărâri' şi 'voi dumnezeieşti'[594], cum dar pre-hotărârile şi voile dumnezeieşti să nu fie fără-de-început şi nezidite? Cum, aşadar, [zici tu că] '[în mod] recunoscut [de toţi] un singur lucru e fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu, iar cele dinafara ei au fire zidită şi început temporal'[595]? Cine dintre sfinţi a spus vreodată [una ca] aceasta? Iar de [nu a spus-o] nimeni, cum [de zici că] e recunoscută [de toţi]?

[23] Şi adaugă la aceasta şi alta, dintre cele la fel de recunoscute, [cum că] «nici o altă fiinţime nu [mai] este între fiinţa lui Dumnezeu şi cele făcute». Aşadar, dacă aici numeşte 'fiinţă' puterea lui Dumnezeu cea de-fiinţă-făcătoare şi împărtăşită [zidirilor] (căreia marele Dionisie îi spune şi însăşi-înfiinţare[596]), nu trebuia să spună că nu mai este nimic între fiinţa lui Dumnezeu şi – îndeobşte – 'toate cele făcute', ci [între fiinţa lui Dumnezeu] şi 'toate fiinţele cele *făcute şi atât*'[597], fiindcă celor vii, din unghiul faptului de a fi vii – [vii în chip] simţit ori cuvântător sau înţelegător –, nu puterea lui Dumnezeu cea de-fiinţă-făcătoare le este făcătoare, ci cea de-viaţă-făcătoare, iar celor înţelepte cea de-înţelepciune-făcătoare, iar celor îndumnezeite cea îndumnezeitoare[598], [puteri] de la care[599] acea ascunzime mai-presus-de-fiinţă şi unitară o înţelegem [a fi] – şi o numim – şi 'Dumnezeu' şi 'înţelepciune' şi 'viaţă', nu doar 'fiinţă'. Iar dacă aici [numeşte 'fiinţă'] însăşi ascunzimea aceea cea mai presus-de-fiinţă şi neîmpărtăşită [zidirilor], cea mai-presus-aşezată întru cele ascunse[600] – despre care susţinea mai sus şi că este singura [realitate] fără-de-început, în chip rău

[600] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 2, PG 3, 816 C.

ἠργμένα – εἰ τοίνυν ταύτην λέγει, καὶ ταύτης καὶ τῶν γενητῶν μηδεμίαν ἄλλην εἶναι μεταξὺ ὀντότητά φησιν, αὐτὴν λοιπόν φησι τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὀντότητα τῶν γενητῶν ὡς μεθεκτὴν ὑπάρχειν· τοῦτο δὲ αὐτὸ καταφανὲς καὶ διὰ τοῦ μηδεμίαν ἄλλην φάναι πεποίηκεν· εἰ γὰρ μὴ ἄλλη, αὐτὴ ἐξ ἀνάγκης. Μεθέξουσιν ἄρα τὰ γενητὰ πάντα τῆς ἀμεθέκτου οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ οὐ μεθέξει τῆς ὀντότητος ἕκαστον τῶν γενητῶν; Πῶς δὲ ἔσται ἢ αἰὼν ἢ χρόνος ἢ τόπος καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ τοῦ εἶναι, ταὐτὸν δὲ εἰπεῖν ὀντότητος, μετέχει; Μεθέξει τοίνυν, εἴπερ ἔσται τούτων ἕκαστον, ὅσα τε οὐσίαι εἰσὶ καὶ ὅσα μή, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· οὐκ ἄλλη γάρ, ἀλλ' αὕτη μόνη κατὰ σὲ τῶν γενητῶν ἐστιν ὀντότης· καὶ τὸ πάντων ἀτοπώτατον, ὅτι οὐδὲ οὐσίαι ἔσονται τὰ οὐσίας μετέχοντα, καὶ ταῦτα θείας.

[24] Εἰ δὲ καὶ ἀρχή ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε ὄντων ἡ ὀντότης, πῶς οὐχὶ καὶ ὑπερ αὐτήν ἐστιν ὁ ὑπεράρχιος; Εἰ δ' ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξ ἀνάγκης ὑπερέχει, πῶς οὐχ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἡ ὀντότης; Εἰ δ' αὕτη μὲν ὑπὲρ τὰ μετέχοντα, ὁ δ' ὑπεράρχιος ὑπὲρ αὐτήν, πῶς οὐ μεταξὺ τῶν μετεχόντων καὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἡ μεθεκτὴ ὀντότης; Καὶ μὴν αἱ τοιαῦται ἅπασαι ἀρχαὶ οὐδὲν

---

[601] Sau 'preacuvenite lui Dumnezeu'; sau 'întru totul cu-dumnezeiască-cuviință'.

[602] Despre lucrurile acestea fără-de-început ale lui Dumnezeu vezi, mai sus, paragraful 6.

[603] Adică: nu doar prin faptul că spune că e singura fără-de-început (cum tocmai s-a zis), ci şi prin faptul că spune cum că între ființa lui Dumnezeu şi zidiri nu mai e nici o altă ființime.

[604] Adică: de faptul de a fi.

[605] Sau: cele ce sînt ființe şi cele ce nu; întrucât pe lângă ființă, există şi puteri şi lucrări ale ființei.

[606] Literal: superior.

[607] «aceasta»: ființimea, 'fiimea', 'estimea', faptul de a fi.

retezându-i veşnicele ei puteri şi lucrări, mai bine zis acele lucruri preapotrivite lui Dumnezeu[601], cele nicicând începute[602] – dacă, deci, pe aceasta o numeşte [aici 'fiinţă'] şi spune că între aceasta şi cele făcute nu este nici o altă fiinţime, [atunci de fapt] spune că însăşi fiinţa lui Dumnezeu cea mai presus-de-fiinţă este – ca una ce e împărtăşită [zidirilor] – fiinţimea celor făcute; iar lucrul acesta [ni] l-a învederat şi prin faptul că spune limpede [cum] că nu mai e 'nici o alta'[603]; iar de nu mai e nici o alta, neapărat că [însăşi] aceasta [le este fiinţime zidirilor]. Prin urmare, toate cele făcute se împărtăşesc de fiinţa lui Dumnezeu cea neîmpărtăşită [nimănui] – căci cum să nu se împărtăşească de fiinţime[604] fiecare din cele făcute?; şi cum ar mai fi [cu putinţă să fie] veac sau timp sau loc şi cele dintr-însele, dacă [acestea] nu s-ar împărtăşi de faptul de a fi, adică de fiinţime? Aşadar, spre a fi, fiecare dintre acestea – [şí] câte sînt fiinţe şí câte nu[605] – se va împărtăşi de [însăşi] fiinţa lui Dumnezeu (că nu alta, ci singură aceasta este – după tine – fiinţimea celor făcute); şi – lucrul cel mai absurd dintre toate – e că nici fiinţe nu vor [mai] fi cele ce se împărtăşesc de fiinţă, ba chiar de cea dumnezeiască.

[24] Iar dacă fiinţimea este începutul [adică obârşia] oricăreia dintre cele ce sînt, cum Cel mai-presus-de-început să nu fie mai presus şí decât aceasta? Iar dacă începutul [sau obârşia] neapărat că este mai presus[606] decât cele [începute] dintr-însul, atunci cum fiinţimea să nu fie mai presus de cele ce sînt? Iar dacă, pe de o parte, aceasta[607] e mai presus de cele ce sînt şi, pe de altă parte, Cel mai-presus-de-început e mai presus decât ea, atunci cum fiinţimea cea împărtăşită [celor ce sînt] să nu fie [la mijloc] între cele ce se împărtăşesc [de ea] şi mai-presus-de-fiinţa cea neîmpărtăşită [nimănui]? Iar toate aceste începuturi

ἕτερόν εἰσιν ἢ οἱ λόγοι τῶν ὄντων καὶ τὰ παραδείγματα, μεθεκτοὶ μὲν τοῖς οὖσιν, ἐξῃρημένοι δὲ τῶν ὄντων, ὡς τῷ δημιουργικῷ νῷ ἐνυπάρχοντες καὶ προϋπάρχοντες, καθ' οὓς γέγονε τὰ πάντα. Πῶς οὖν οὐκ εἰσὶν οὗτοι μεταξὺ τοῦ ἀμεθέκτου καὶ τῶν μετεχόντων; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδήπερ εἰσὶ τὰ μετέχοντα Θεοῦ, ἡ δὲ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ παντάπασιν ἀμέθεκτος, ἔστιν ἄρα τι μεταξὺ τῆς ἀμεθέκτου οὐσίας καὶ τῶν μετεχόντων, δι' οὗ ταῦτα τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν. Ἂν δὲ σὺ ἀνέλῃς τὸ μεταξὺ τοῦ ἀμεθέκτου καὶ τῶν μετεχόντων, ὦ τῆς ζημίας, διέστησας ἡμᾶς Θεοῦ, τὸ συνδοῦν ἐκ μέσου ποιησάμενος καὶ χάσμα μέγα καὶ ἀδιάβατον μεταξὺ θέμενος ἐκείνου καὶ τῆς γενέσεως καὶ διοικήσεως τῶν γενητῶν. Δεῖ δὴ ζητεῖν ἡμᾶς Θεὸν ἕτερον οὐκ ὄντα μόνον αὐτοτελῆ, αὐτενέργητον, αὐτὸν ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ θεώμενον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθόν· οὕτω γὰρ οὐκ ἀρκεσθήσεται κινεῖσθαι μόνον τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ· μήδ' ἀνενδεῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερπληρέστατον· οὕτω γὰρ βουλόμενος ὡς ἀγαθὸς τοῦ εὖ ποιεῖν οὐκ ἀδυνάτως ἕξει· μηδ' ἀκίνητον μόνον ἀλλὰ καὶ κινούμενον· οὕτω γὰρ ἅπασι παρέσται ταῖς δημιουργικαῖς καὶ προνοητικαῖς προόδοις τε καὶ ἐνεργείαις. Καὶ ἁπλῶς δεῖ ζητεῖν ἡμᾶς Θεὸν ὄντά πως μεθεκτόν, οὗ μετέχοντες ἕκαστος οἰκείως ἑαυτοῦ κατὰ τὴν τῆς μεθέξεως ἀναλογίαν ὄντες καὶ ζῶντες καὶ ἔνθεοι ἐσόμεθα.

[25] Ἔστιν ἄρα τι μεταξὺ τῶν γενητῶν καὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἐκείνης, οὐχ ἓν μόνον, ἀλλὰ καὶ

[608] Adică: dacă există cele ce se împărtăşesc de [lucrările lui] Dumnezeu.
[609] Adică: există.
[610] *Ioan* 16, 26.
[611] Literal: 'fiinzi'.
[612] Adică: există.

[sau obârşii] nu sînt nimic altceva decât logosurile celor ce sînt şi paradigmele [lor], împărtăşite celor ce sînt, dar [fiind] mai presus de cele ce sînt, ca unele ce există – şi de mai înainte există – în mintea făcătoare, potrivit cărora s-au făcut toate. Aşadar, cum să nu fie [logosurile] acestea [la mijloc] între ceea ce este [de] neîmpărtăşit [nimănui] şi cele ce se împărtăşesc [de ceva]? Iar, apoi, dacă sînt cele ce se împărtăşesc de Dumnezeu[608], dar fiinţa cea mai-presus-de-fiinţă a lui Dumnezeu este cu totul de neîmpărtăşit [cuiva], prin urmare este[609] ceva între fiinţa de neîmpărtăşit şi cele ce se împărtăşesc [de El], [ceva] prin care acestea se împărtăşesc de Dumnezeu. Iar dacă tu desfiinţezi ceea ce este între ceea ce e de neîmpărtăşit şi cele ce se împărtăşesc – o, ce [nemăsurată] pagubă! – ne-ai depărtat pe noi de la Dumnezeu, desfiinţând ceea ce unea [făptura cu El] şi 'prăpastie mare'[610] şi de netrecut punând între Acela şi facerea şi chivernisirea celor făcute. Trebuie deci să ne căutăm alt Dumnezeu, care să fie nu doar desăvârşit-în-sine, în-sine-lucrător, Însuşi pe Sine Însuşi prin Sine Însuşi văzându-Se, ci [să fie] şi bun (că [doar] aşa nu Se va mărgini la a Se vedea doar El pe Sine Însuşi), şi nu doar fără-de-lipsuri, ci şi întru totul preaplin (că [doar] aşa nu Îi va fi cu neputinţă a face binele, ca un bun, voind [aceasta]), şi nu doar nemişcat, dar şi mişcător (că [doar] aşa va sta alături tuturora, cu ziditoarele şi proniatoarele ieşiri [din Sine] şi lucrări); şi, într-un cuvânt, trebuie să ne căutăm un Dumnezeu [cu putinţă de] împărtăşit cumva [zidirilor], de Care împărtăşindu-ne fiecare în felul propriu, să fim – potrivit [felului] împărtăşirii – existenţi[611] şi vii şi îndumnezeiţi.

[25] Este[612] – prin urmare – ceva între cele făcute şi mai-presus-de-fiinţa aceea cea neîmpărtăşibilă, şi nu

πολλὰ καὶ τοσαῦτα, ὁπόσα δὴ καὶ τὰ μετέχοντα. Ταῦτα δ' οὐ καθ' ἑαυτά, τὰ μέσα ἐκεῖνα δηλαδή· δυνάμεις γάρ εἰσι τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, μοναχῶς καὶ ἑνιαίως προειληφυίας καὶ συνειληφυίας τὴν τῶν μεθεκτῶν ἅπασαν πληθύν, δι' ἣν κατὰ τὰς προόδους πολυπλασιαζομένη καὶ μετεχομένη παρὰ πάντων ἀνεκφοιτήτως ἔχεται τοῦ ἀμεθέκτου καὶ ἑνός. Εἰ γὰρ καὶ τὸ τοῦ κύκλου κέντρον, ἔχον τὴν τοῦ ἀφιέναι παρ' ἑαυτοῦ πάσας τὰς τοῦ κύκλου γραμμὰς δύναμιν ἐν ἑαυτῷ, οὐ δύο ἢ πολλά ἐστι σημεῖα, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς πᾶσαν διπλόην ἀπαναίνεται, τὰς δυνάμεις ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰ παραδείγματα τῶν γενητῶν προέχων. Ὑπάρχουσιν οὖν αἱ τοιαῦται δυνάμεις καὶ τὰ παραδείγματα καὶ προϋπάρχουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς οὐσίαι οὐδ' ὡς αὐθυπόστατα, οὐδέ τι ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὸ εἶναι τὸν Θεόν· ὑποστάτης γάρ ἐστιν αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ τούτων ὑφέστηκεν αὐτός· οὐ γὰρ τὰ περὶ Θεόν ἐστιν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτός ἐστιν οὐσία τῶν περὶ αὐτόν. Ἥι μὲν ἔστιν αὐτὸς ὑπερούσιος οὐσία, ἄῤῥητός τε καὶ ἀπερινόητος, ἄσχετός τε καὶ ἀμέθεκτος, ᾗ δέ ἐστιν οὐσία τῶν ὄντων καὶ ζωὴ τῶν ζώντων καὶ σοφία τῶν σοφιζομένων καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν ὁπωσοῦν ὄντων ὀντότης καὶ δύναμις καλλοποιός, καὶ νοεῖται καὶ λέγεται καὶ μετέχεται παρὰ τῶν γενητῶν. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον «οὐ δι' ἀγνωσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεὸς γινώσκεται καὶ ἔστιν αὐτοῦ καὶ νόησις καὶ λόγος

[613] Adică: nu fiinţează prin ele însele, autonom.
[614] Sau: multiplicându-se.
[615] «ea»: fiinţa aceea cea mai-presus-de-fiinţă.
[616] Sau: din unghiul ieşirilor.
[617] Adică: participată.
[618] Literal: de a fi unul, de a fi unitate (numerică); vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 13, 2, PG 3, 977 C.
[619] Sau facultatea.
[620] Adică: de a emite.
[621] Literal: refuză toată dublarea.
[622] *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 7, PG 3, 596 C; *idibem*, 11, 6, PG 3, 956 A.

doar unul, ci chiar multe, adică tot atâtea câte sînt şi cele ce se împărtăşesc [de ele]; dar acestea – adică acele [realităţi] mijlocii – nu sînt[613] de sine; pentru că [nu] sînt [altceva decât] puteri ale mai-presus-de-fiinţei aceleia, care [în chip] singular şi unitar a anticipat şi a zămislit toată mulţimea celor ce se împărtăşesc, [mulţime] datorită căreia înmulţindu-se[614] [ea[615]] după ieşiri[616] şi împărtăşită fiind[617] de către toate, [în chip] neieşit [din sine] rămâne la starea de a fi de neîmpărtăşit [nimănui] şi a fi una[618]. Că dacă centrul cercului – măcar că are în sine însuşi puterea[619] de-a lăsa[620] de la sine toate liniile cercului – nu este două ori mai multe puncte, cu atât mai mult Dumnezeu nu suferă nici o îndoire[621], măcar că de mai înainte are în Sine puterile, precum şi paradigmele celor făcute. Există, aşadar, asemenea puteri şi paradigme – şi chiar preexistă –, dar nu ca fiinţe, nici ca de-sine-subzistente, nici contribuind ele [în vreun fel] la faptul de a fi Dumnezeu [dumnezeu]; că [*El*] este suportul lor [ontologic][622], şi *nu* [El] subzistă din acestea; că *nu* cele dimprejurul lui Dumnezeu sînt fiinţă a Lui, ci *El* este fiinţa celor dimprejurul Lui; pe de o parte, din unghiul faptului că El este fiinţă mai-presus-de-fiinţă, e negrăit şi de neînţeles, nerelaţional şi neîmpărtăşibil[623], iar pe de alta, din unghiul faptului că este fiinţă a celor ce sînt şi viaţă a celor vii şi înţelepciune a celor înţelepţite şi – într-un cuvânt – fiinţime a toate cele ce sînt şi putere împodobitoare [a acestora], [El] este şí înţeles, şí spus, şí împărtăşit de către cele făcute. Că dacă – după marele Dionisie – «Dumnezeu nu Se cunoaşte doar prin necunoaştere, ci şi prin cunoaştere, şi este[624] şí înţelegere a Sa, şí cuvânt, şí ştiinţă,

[623] Adică: de neîmpărtăşit [nimănui].
[624] Adică: există.

καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐπαφὴ καὶ αἴσθησις καὶ δόξα καὶ φαντασία καὶ ὄνομα καὶ τἆλλα πάντα», τοιγαροῦν καὶ μέθεξίς ἐστιν αὐτοῦ, τοῦτο μὲν διὰ τὸ νόησιν αὐτοῦ ὑπάρχειν καὶ αἴσθησιν καὶ ἐπαφήν, τοῦτο δὲ διὰ τὸν ὕστερον ἐπενηνεγμένον συμπεριληπτικώτατον λόγον. Ἀμέθεκτος ἄρα καὶ μεθεκτὸς ὑπάρχει ὁ αὐτὸς Θεός, ἐκεῖνο μὲν ὡς ὑπερούσιος, τοῦτο δὲ ὡς οὐσιοποιὸν ἔχων δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν παραδειγματικὴν καὶ τελικὴν τῶν πάντων.

[26] Ἀλλὰ γὰρ τὰ τοιαῦτα παραδείγματα Πυθαγόρας μὲν καὶ Πλάτων καὶ Σωκράτης ταπεινῶς καὶ ἀναξίως τοῦ Θεοῦ αὐθυπάρκτους ἐδόξασαν ἀρχὰς συναιτίους τῷ Θεῷ. Τούτους οὖν αἰτιατέον ὡς πολυθέους, οἵτινες μεταξὺ τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης καὶ τῶν γενητῶν θείας οὐσίας ἑτέρας ἀρχικὰς τῶν ὄντων αὐτοσχεδιάσαντες παρ' ἑαυτῶν ὑπέστησαν, «ἃς οὔτε αὐτοὶ ᾔδεισαν» κατὰ τὸ λόγιον «οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν». Ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν οὐδὲν τούτων αὐθύπαρκτον δοξάζομεν, οὐδ' ἀναίτιον οὐδὲ συναίτιον Θεῷ, διὸ καὶ προορισμοὺς καὶ προγνώσεις ταῦτά φαμεν καὶ θελήματα Θεοῦ, ὄντα μὲν πρὸ τῶν κτισμάτων ἐν αὐτῷ – πῶς γὰρ οὔ; – προηγμένων δ' ὕστερον τῶν κτισμάτων κατ' αὐτά. «Εἶπε» γάρ, φησί, «καὶ ἐγένετο» «καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν»

---

[625] *Despre numirile dumnezeieşti* 7, 3, PG 3, 872 A; loc citat şi în *Epistola I^a către Varlaam* 10, Palama II, GA, p. 217.

[626] Există, adică.

[627] Sau 'mai apoi adăugat [Scripturilor]'; sau 'mai apoi concluzionat'; e vorba, desigur, de întruparea Cuvântului.

[628] Această «lucrare paradigmatică şi săvârşitoare» pare a fi lucrarea prin care Dumnezeu 'proiectează' toate câte sînt şi – mai apoi – le aduce la existenţă.

[629] Paradigmele celor ce sînt, adică modelele sau izvoadele făpturilor, modele preexistente zidirii.

[630] Literal: de-sine-existente; e vorba de numere şi idei, pe care aceştia le considerau realităţi independente de [Dumne]zeu.

[631] *Ieremia* 16, 13.

şí atingere, şí simțire, şí părere, şí închipuire, şí nume şi toate celelalte»[625], prin urmare este[626] şí împărtăşire a Lui [de către zidiri], aceasta, pe de o parte, datorită faptului că există înțelegere a Sa şi simțire şi atingere, iar pe de alta, datorită preacuprinzătorului Cuvânt, Celui mai apoi venit asupra [noastră][627]. Prin urmare [unul şi] acelaşi Dumnezeu este [şí] neîmpărtăşibil şí împărtăşibil, aceea ca Unul ce este mai-presus-de-ființă, iar aceasta ca Unul ce are putere de-ființă-făcătoare şi lucrare paradigmatică şi săvârşitoare a toate[628].

[26] Că paradigmele acestea[629] Pythagora şi Platon şi Socrate, [în chip] înjositor şi nevrednic de Dumnezeu, le-au socotit, însă, [a fi] obârşii de-sine-stătătoare[630] [şi laolaltă] cu Dumnezeu împreună-pricinuitoare [ale lumii zidite]. Aceştia, aşadar, [nu noi,] se cade a fi învinuiți de politeism, [cei] care între mai-presus-de-ființa aceea şi cele făcute au aşezat alte ființe dumnezeieşti [adică alte substanțe divine] obârşitoare ale celor ce sînt, de la ei înşişi născocindu-le, [ființe] pe care «nici ei nu le ştiuseră [până atunci]», după cuvântul [Scripturii], «nici părinții lor»[631]. Pe când noi şi Părinții noştri nimic dintre acestea nu socotim a fi de-sine-stătător[632], nici necauzat, nici împreună-cauzator cu Dumnezeu, [fapt] pentru care şi le numim pe acestea 'prehotărâri' şi 'precunoaşteri' şi 'voi ale lui Dumnezeu', existente în El de mai înaintea zidirilor (cum nu?[633]), zidirile fiind aduse [la ființă] – mai apoi – potrivit acestora; că [Scriptura] spune «a zis şi s-a făcut»[634] – 'iar gândul era lucru'[635] – şi «toate câte

[632] Literal: de-sine-existent.

[633] Mai neaoş: «dară că?».

[634] *Facerea* 1, 3; *Psalmii* 32, 9 şi 148, 5.

[635] Grigorie Teologul, *In theophania*, PG 36, 320, 41 şi *In sanctum pascha*, PG 36, 629, 11.

καὶ «πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν». Εἰ γοῦν καὶ μὴ πολλάς φαμεν ὑπερουσίους ἀρχικάς τε καὶ ποιητικὰς τῶν γεγονότων οὐσίας, ἀλλ' ἓν πᾶσαν διπλόην ἀπαναινόμενον καὶ κατὰ μίαν ἑνοειδῆ καὶ ὑπερηνωμένην ἁπλότητα τὰ πολυειδῆ καὶ μεριστὰ προάγον, ἀλλὰ παντοδύναμον τοῦτ' ἴσμεν καὶ συνεκτικὸν ἁπάντων, ὡς ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντα ἔχον καὶ πρὸ κτίσεως. «Εἰ γὰρ ὁ εἷς ἥλιος», κατὰ τὸν μέγα Διονύσιον φάναι, «τὰς τῶν πολλῶν μετοχῶν αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προείληφε, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αὐτοῦ καὶ πάντων αἰτίας προϋφεστάναι τὰ πάντων τῶν ὄντων παραδείγματα κατὰ μίαν ὑπερούσιον ἕνωσιν συγχωρητέον».

[27] Ἔστιν οὖν καὶ ἀεί ἐστι καὶ κυρίως ἐστὶ προορισμὸς καὶ πρόγνωσις καὶ πρόνοια καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀδιαιρέτως ἥνωνται τῷ Θεῷ καὶ τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης ἕτερά ἐστι, καὶ ὑπὲρ αὐτά ἐστιν ἐκείνη· πῶς γὰρ οὔ; Τί οὖν; ἐπεὶ ταῦτα κατά τινα ὕπαρξιν ἔστιν ἀεί, ἔστι δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἀεί, δύο ἢ πολλοὶ ἔσονται θεοί; Διότι δ' αὐτῷ ταῦτα ἥνωνται ἀδιαιρέτως, σύνθετος ἔσται ὁ Θεὸς ἡμῖν; Ὅτι δ' αὖ κατ' αὐτὰ γεγόναμεν, οὐ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἑτέρων ποιήματά ἐσμεν; Ἢ που σὺ καὶ τὸν ἐπὶ γῆς ἐκ Θεοῦ ἡμῖν ὑπηργμένον βασιλέα δύο ποιήσεις βασιλέας καὶ ἐκ δύο βασιλειῶν σύνθετον ἀποδείξεις τὸ βασίλειον

[636] *Psalmii* 113, 11 şi 134, 6; *Iov* 23, 13.
[637] Sau: unitatea ce respinge orice dublare.
[638] Aceste «împărtăşiri» sînt participatele, cele date spre împărtăşire zidirilor; vezi, mai departe, şi nota 4 de la *Tratate* 1, 1.
[639] A soarelui, adică.
[640] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 8, PG 3, 824 BC.
[641] Adică: există.
[642] Adică: împărtăşindu-se de o anumită existenţă, stând sub semnul oarecărei existenţe.
[643] Adică: există pururea.
[644] Adică: vor exista.

a voit a făcut»[636]. Aşadar, deşi spunem că nu sînt mai multe fiinţe mai-presus-de-fiinţă obârşitoare şi făcătoare ale celor făcute – ci [aceasta este] *unul* cel ce nu suferă nici o îndoire[637] şi care, [rămânând] întru o simplitate în-chip-de-unul şi mai-presus-de-unire unită, aduce [la fiinţă] cele multiforme şi împărţite –, pe acest *unul* îl ştim însă [a fi] atotputernic şi cuprinzător a toate, pe toate având-le în el şi mai înaintea zidirii [lor]. «Că dacă soarele cel unul» – ca să zicem ca marele Dionisie – «de mai înainte a avut în sine [în chip] unitar pricinile multelor împărtăşiri[638], cu mult mai mult se cade a încuviinţa că în Pricina acestuia[639] şi a toate [câte sînt] au pre-subzistat – întru o unire mai-presus-de-fiinţă – paradigmele celor ce sînt»[640].

[27] Este[641], aşadar, şi pururea este şi [în chip] propriu-zis este prehotărâre şi precunoaştere şi pronie şi cele asemenea [acestora], şi [în chip] nedespărţit sînt unite lui Dumnezeu şi sînt altele decât mai-presus-de-fiinţa aceea, iar aceea este mai presus de ele; căci cum [să] nu [fie aşa]? Ce, dar, fiindcă, pe de o parte, acestea – printr-o anume existenţă[642] – sînt pururea[643] şi, pe de alta, şí Dumnezeu este pururea, vor fi[644] [neapărat[645]] doi sau mai mulţi dumnezei? Şi, iarăşi, pentru că acestea Îi sînt unite [în chip] nedespărţit, Dumnezeul nostru va fi [neapărat] compus? Şi, iarăşi, fiindcă noi [nu altcum decât] potrivit acestora[646] am fost făcuţi, [înseamnă că] nu [mai] sîntem făpturile lui Dumnezeu, ci ale altora[647]? Sau cumva tu şi pe împăratul nostru cel de pe pământ îl vei face [a fi] doi împăraţi şi împărăţia i-o vei demonstra a fi compusă din

[645] Sau, neaoş: musai.

[646] Adică: potrivit paradigmelor sau modelelor acestora existente din veşnicie în Dumnezeu.

αὐτῷ καὶ ἄλλον δή τινα καὶ οὐκ αὐτὸν ἐρεῖς τῶν ἀξιωμάτων πρύτανιν, ὅτι ὁρισμῷ καὶ θελήματι οἰκείῳ τὰ σχήματα ποιεῖται καὶ ὁ ὁρισμὸς αὐτῷ γίνεται σεπτὸν ὄνομά τε καὶ ἀξίωμα ἑκάστῳ τῶν ἐν τέλει; Κἀνταῦθα γὰρ μεταξὺ τοῦ ἐπιτάττοντος καὶ τῶν ὑπακουόντων ἐξ ἀνάγκης τοὐπίταγμά ἐστιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ δύνασθαί τις ἂν εἴποι μὴ προέχειν ἡμῖν τὸν βασιλέα, ἔστι δ' ὅπη καὶ τὸ προειδέναι, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ πᾶσι καὶ διὰ παντός. Ἆρα δὲ καὶ τὸν ὁρισμὸν αὐτὸν μετὰ τῆς συγκλήτου θήσομεν, ὅτι μὴ βασιλεία ἐστὶν ὁ ὁρισμός, καθάπερ ἐκεῖ σὺ τὰ μεθεκτὰ κτιστά, ὅτι μὴ ταῦτ' ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ; Ἐκ τοιούτων ἀρχῶν καὶ οὕτως ὁμολογουμένων διθεΐτας καὶ πολυθεΐτας ἔδειξας τοὺς ὀρθοδόξους.

[647] «ale altora»: ale altor dumnezei sau ale altor realități.
[648] În cazul împărăției pământești, adică.
[649] Adică: există, mijlocește.
[650] Adică: adevărul istoric contrazice ipoteza abia formulată.

două împărății şi vei spune că nu el, ci vreun altul este împărțitorul dregătoriilor, [toate acestea] pe motiv că [nu altcum decât] prin hotărârea şi voia sa se alcătuiesc ierarhiile [împărăției] şi hotărârea sa se face cinstit nume şi rang fiecăruia din cei ce au dregătorie? Că şi aici[648] între cel ce porunceşte şi cei ce ascultă este[649] – neapărat – porunca. Bine, dar nimeni nu poate spune că împăratul nostru nu are *de mai înainte* puterea [de-a face toate acestea] [650], ba chiar şi faptul de a şti *de mai înainte*[651] [lucrurile], măcar că nu în toate [privințele] şi nu întotdeauna. Oare şi hotărârea sa i-o vom considera a fi pe treapta [celei a] senatului, [aceasta pe motiv] că nu împărăție[652] este hotărârea, cum [le faci] tu acolo pe cele împărtăşibile [a fi] zidite, [pe motiv] că acestea nu sînt ființa lui Dumnezeu? Din *astfel* de principii[653] – *astfel*, adică, recunoscute[654] – i-ai dovedit [tu] pe ortodocşi [a fi] diteişti şi politeişti.

[651] Adică: preştiința.
[652] Aici «împărăție» poate însemna faptul de a împărăți.
[653] Adică: din astfel de principii logice eronate.
[654] Tonul este, de bună seamă, ironic.

3, 3

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΒΑΙΝΟΝΤΩΝ ΑΤΟΠΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ Ο ΤΡΙΤΟΣ

[1] Ἃ μὲν οὖν προσκρούει τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῷ τῆς ἀληθείας Θεῷ διὰ τῶν αὐτῷ δοκούντων ἀνωμολογημένων ἀρχῶν καὶ προτάσεων, ἃς οὗτος κατ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας προὐβάλλετο, τοσαῦτά ἐστι καὶ τοιαῦτα καὶ εἰς τοῦθ' ἥκοντα κακοδοξίας· ἃ δ' ἐξ ὧν οἴεται συμπεραίνειν, ἄκων μέν, ἑαυτοῦ δ' ὅμως αὖθις τυγχάνει καταμαρτυρῶν (ἐκείνου γὰρ οὐχ ἑκόντος εἶναι πρὸς τὰς ἡμετέρας ἥκει χεῖρας τὰ ἐκείνου συγγράμματα καὶ τὸν συγγραφέα σφῶν οἷα πονηρὸν ὡσανεὶ προήγγειλεν)· ἃ τοίνυν αὖθις ἐκ τῶν μετὰ χεῖρας ἡμῖν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀναφαίνεται κακῶς φρονῶν, κατ' οὐδὲν ἀπᾴδει τῶν περὶ αὐτοῦ προειρημένων ἐκείνων. Ἔχει γὰρ ὡς συνελόντα φάναι τοσαύτην κακονοίας ὑπερβολήν, ὡς τοὺς μὲν προφήτας ὑπὸ δαιμόνων ἐνεργεῖσθαι δεικνύναι, τοὺς δὲ κατὰ τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον πολιτευσαμένους ἁγίους τοῖς αἱρετικοῖς συντετάχθαι, τὴν δὲ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἀρετὴν κακίαν εἶναι καὶ οὐκ ἀρετὴν ἀποφαίνεσθαι. Ἆρά τις γέγονεν ἐξ αἰῶνος τοῦ τοιούτους συντιθέντος λόγους κακοδοξότερος; Ἆρά τις δυνήσεται

[655] Vezi *Triade* 2, 1, 2 şi 2, 3, 78, vol. III, GA, p. 275 ş.urm., p. 621 ş.urm.
[656] Ceea ce spune aici sfântul Grigorie e faptul că şi noile scrieri ale lui Varlaam, şi anume *Împotriva Massalienilor*, conglăsuiesc cu cele anterioare, pomenite în a doua *Triadă*.

3, 3

AL ACELUIAŞI, CATALOG AL ABSURDITĂŢILOR CE REIES DIN CONCLUZIILE FILOSOFULUI VARLAAM

CUVÂNTUL AL TREILEA ÎMPOTRIVA CELOR DE AL DOILEA

[1] Cele ce aşadar vin în răspăr cu adevărul şi cu Dumnezeul adevărului prin principiile şi premisele [logice cele 'de toţi] recunoscute' – cum socoteşte acesta, [principii şi premise] pe care acesta le-a stabilit împotriva adevărului însuşi – [acestea] atâtea sînt, şi de felul acestea [sînt], şi la atâta cacodoxie ajung. Iar cele [ce decurg] din cele pe care socoate [el] a le concluziona, iată că [pe acestea] el însuşi le mărturiseşte împotriva [lui însuşi], măcar că nu în chip voit (că, nevoind acela, scrierile lui [tot] au ajuns în mâinile noastre[655] şi rău [a fi] l-au vestit pe scriitorul lor); aşadar, iarăşi, cele pe care – din scrierile lui cele din mâinile noastre – se vădeşte a le cugeta [în chip] rău, [şí acestea] sînt întru totul conglăsuitoare cu acelea mai sus zise despre el[656]. Că – pe scurt vorbind – atâta prisos de duşmănie au [într-însele], încât pe proroci îi arată a sta sub lucrarea dracilor, pe sfinţii ce au petrecut după Evanghelia lui Dumnezeu îi pune în rând cu ereticii, iar virtutea prorocilor şi a apostolilor şi a celor de felul lor – răutate o declară a fi, şi nu virtute. Oare a fost – din veac – vreunul mai cacodox decât cel ce alcătuieşte astfel de cuvinte? Oare cine se va putea mânia pe cel ce grăieşte împotrivă celui ce scrie unele ca acestea?

νεμεσῆσαι τῷ πρὸς τὸν τοιαῦτα συγγραφόμενον ἀντιλέγοντι; Ἆρά τινι μετὰ τῶν ἁγίων ἔσται μερίς τὰ τοιαῦτα συγγράμματα στέργοντι καὶ κατηγοροῦντι τῶν μὴ ταῦτα στεργόντων; Τί γὰρ εἰ μὴ φανερῶς ἐστιν ἃ λέγει τούτων, ἀλλ' ἐξ ὧν λέγει συνάγεται; Τοιαῦτα τὰ βαθέα τοῦ σατανᾶ, τὰ τοῦ πονηροῦ μυστήρια, ἃ τοῖς ὑπέχουσιν αὐτῷ τὰ ὦτα ψιθυρίζει, οὐ χαλῶν καὶ ὑπεκλύων τὸν τόνον τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸ βλαβερὸν ὑποκρύπτων τοῦ νοήματος. Ἡμεῖς δ' ὅπως ἕκαστον τῶν εἰρημένων κατασκευάσαι πειρᾶται, διὰ βραχέων ἐνταῦθα φανερώσομεν, καὶ πρῶτον διὰ τίνων δαιμονιώδεις, φεῦ, τοὺς ἐνθέους προφήτας δείκνυσιν ὁ λόγος αὐτῷ.

[2] Τὰς ὁράσεις τούτων χείρους εἶναι νοήσεως κατασκευάζει καὶ ἀποφαίνεται ὡς φαντασίας οὔσας, εἰ καὶ αἰσθητάς, ἵνα τὴν γνῶσιν ὑπερέχουσαν τούτων ἐπιδείξῃ· εἶτα προϊὼν αὐτός φησι πάλιν «ἐμπαθῆ τυγχάνειν ἢ δαιμονιώδη νοῦν, ὃς ἂν ἐνεργοίη κατὰ χείρω νοήσεως ἐνέργειαν». Ἐπεὶ τοίνυν οἱ προφῆται νῷ ἑώρων – «οὐ γὰρ αἰσθητή τις», φησίν ὁ μέγας Βασίλειος, «ἡ τῶν προφητῶν ὅρασις, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νοῦ κατανοουμένη, τοῦ Θεοῦ φωτίζοντος αὐτόν»· καὶ πάλιν, «προεώρων οἱ προφῆται τὰ μέλλοντα, τυπούμενοι τῷ Πνεύματι τὸ ἡγεμονικόν» –, εἰ γοῦν νῷ ἐν Πνεύματι ἑώρων οἱ προφῆται, «ἐνεργείᾳ δὲ χείρονι νοήσεως», ὡς οὗτος εἶπεν, αὕτη δὲ δαιμονιώδης, ὅταν μὴ περὶ χρήματα καὶ

[657] Altfel zis: 'Căci ce contează că…'.
[658] *Apocalipsa* 2, 24; vezi şi *Epistola a III^a^ către Achindin* 18, Palama II, GA, p. 318-9.
[659] Adică: însuşirea vătămătoare pe care o are înţelesul zicerii.
[660] E vorba de cele trei lucruri adineauri pomenite, ce reies din concluziile lui Varlaam.
[661] Ale dumnezeieştilor proroci, adică.
[662] Sînt chiar spusele lui Varlaam; vezi *Triade* 2, 3, 58, Palama III, p. 575 ş.u.

Oare cu sfinții va fi părtaş cela ce îmbrățişează astfel de scrieri şi îi osândeşte pe cei ce nu le îmbrățişează pe acestea? Căci însemnătate are [faptul] că[657] nu pe față le zice pe unele dintre acestea, ci [numai] reies din cele pe care le concluzionează? – [că] de felul acesta sînt adâncurile satanei[658], tainele celui viclean, pe care le şopteşte celor ce îşi pleacă la el urechile, nu glasul coborându-l şi înmuindu-l, ci tăinuind[u-le] vătămăciunea noimei[659]. Noi, deci, vom dezvălui aici – pe scurt – în ce chip încearcă să ticluiască fiecare [lucru] dintre cele spuse[660] şi mai întâi [vom înfățişa care sînt zicerile] prin care cuvântul său îi arată pe dumnezeieştii proroci [a fi] – vai! – drăceşti.

[2] [Aşadar,] vederile [adică vedeniile] acestora[661] le ticluieşte a fi mai prejos decât înțelegerea şi le declară [a fi] ca nişte închipuiri [sau imaginații][662] – deşi [tot el zice că sînt] simțite [trupeşte] – ca să demonstreze că cunoaşterea [adică gnoza] este mai presus decât acestea; apoi, mergând mai departe, însuşi zice, iarăşi, că «împătimită este – şi demonică – toată mintea care lucrează conform unei lucrări mai prejos decât înțelegerea». Aşadar, fiindcă prorocii [nu altfel decât] *cu mintea* vedeau [ceea ce vedeau] – că «nu simțită [trupeşte]» zice marele Vasile «[era] vederea prorocilor, ci înțeleasă de către minte, Dumnezeu luminându-o pe aceasta»[663]; şi iarăşi: «mai-înainte-vedeau prorócii cele viitoare, întipărită având de Duhul partea stăpânitoare [a sufletului[664]]»[665] – dacă, aşadar, *cu mintea*, în Duhul, vedeau prorócii [cele ce vedeau], dar [vedeau] «printr-o lucrare mai prejos decât înțelegerea» (cum a spus acesta, iar aceasta este demonică), de vreme ce nu lucrează pentru căpătuială şi

[663] *La Isaia* 13, PG 30, 565 C. [664] Adică mintea.
[665] *Ibidem*, proimion, PG 30, 121 A şi 7, PG 30, 452 A.

τὰς κάτω ἡδονὰς καὶ δόξας ἐνεργῇ, ἆρ' οὐ κατὰ τὸν τὰ τοιαῦτα λέγοντα δαιμονιώδης ἡ θεία ὅρασις ἐκείνη; Τί δὲ τὸ θεῖον Πνεῦμα καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὸ τὴν ὅρασιν ταύτην ἐμποιοῦν; Ἀλλὰ τρέποιτο ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὸ τοιοῦτο βλάσφημον τοῦ τοιούτους λόγους συντιθέντος, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς διαπεσὸν ὡς πορρώτατω γένοιτο, πρὸς τὸ μὴ ὄν χωρῆσαν, μετάμελον λαβόντος καὶ μεταμαθόντος τὴν ἀλήθειαν.

[3] Πόθεν δὴ τῷ τηλικούτῳ βόθρῳ περιέπεσεν; ἔροιτό τις ἄν. Ἐπεὶ λόγῳ καὶ φιλοσοφίᾳ φυσικῇ τὰ ὑπὲρ λόγον τε καὶ φύσιν ἐξερεύνησεν, ἀπειθήσας τοῖς πατράσι λέγουσιν «οὐ δυνατὸν ἑρμηνευθῆναι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς προφητικῆς ὄψεως, ἀλλ' ἐκεῖνος μόνον οἶδε σαφῶς, ὁ τῇ πείρᾳ μαθών· εἰ γὰρ φύσεως ἔργα καὶ πάθη πολλάκις οὐδεὶς ἂν παραστήσειε λόγος, πολλῷ μᾶλλον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας», ὃ καὶ τοῖς μετὰ Χριστὸν ἁγίοις ἴδοι τις ἂν πολλαχοῦ μαρτυρούμενον. Τοῦτο τοίνυν τούτων οὕτω λεγόντων, αὐτός φησι Μασσαλιανοὺς εἶναι τοὺς πείρᾳ δεῖν γινώσκειν ἢ πείρᾳ ἐγνωκέναι τὰ τοιαῦτα λέγοντας. Οὐκοῦν αὐτὸς ὡς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος ἀναφαίνεται, πεῖραν μυστηρίου θείου ἢ Πνεύματος ἁγίου ἐνεργείας οὐδ' ἡστινοσοῦν λαβών· οὐ γὰρ ἂν Μασσαλιανὸν ἑαυτὸν ἀνεκήρυττεν. Εἰ γοῦν ὁ πεῖρᾳ μαθὼν μόνος οἶδε τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, αὐτὸς δὲ πείρᾳ οὐκ ἔγνωκε καὶ τοὺς πείρᾳ γνόντας οὐδαμῶς

[666] Adică: naturală.

[667] Adică: mai presus de raţiune.

[668] Altfel zis: a interpreta prin raţiune.

[669] Sau: modul [funcţionării] văzului profetic.

[670] Adică din propria experienţă, făcând el însuşi experienţa proroceştii vederi.

[671] Sau raţiunea.

[pentru] cele de jos plăceri şi slăvi/socotințe, [atunci] oare nu [reiese că] demonică este – după cel ce spune unele ca acestea – dumnezeiască vederea aceea [a prorocilor]? Şi [atunci] ce e dumnezeiescul Duh şi lumina aceea care săvârşesc [în proroci] vederea aceasta? Ci asupra capului celui ce alcătuieşte asemenea vorbe cadă hula aceasta, sau – mai bine – căzând [ea] asupra capului acestuia, departe cu totul facă-se [ea apoi], ducându-se în neființă, răzgândindu-se acesta şi îmbrățişând [el] adevărul.

[3] Dar – ar [putea] zice cineva – cum de a căzut într-o aşa de mare prăpastie? Pentru că [nu altcum decât] cu rațiunea şi cu filosofia cea firească[666] [s-a apucat el şi] a cercetat cele mai presus de cuvânt[667] şi de fire, neascultând de Părinții ce spun că «nu este cu putință a tâlcui prin cuvânt[668] felul vederii proroceşti[669], ci doar acela [îl] ştie limpede [pe acesta], [şi anume] cel ce [îl] învață din [propria] cercare[670]; că dacă, adesea, [nici măcar] lucruri – şi patimi – proprii firii nu le poate înfățişa cuvântul[671], cu atât mai mult pe cele proprii lucrării Duhului»[672], [lucru] pe care se poate vedea că şi sfinții cei de după Hristos în multe rânduri l-au mărturisit. Lucrul acesta spunându-l deci aceştia, el zice că [– dimpotrivă –] Massalieni sînt cei ce spun că [nu altcum decât] prin cercare trebuie cunoscute – sau că prin cercare au cunoscut – unele ca acestea. Aşadar, acesta se vădeşte – prin [simplă] demonstrație matematică – că nu a făcut câtuşi de puțin experiența vreunei taine dumnezeieşti sau a vreunei lucrări a Duhului Sfânt; că doar nu s-ar vesti pe sine însuşi [a fi] Massalian. Deci, dacă doar cel ce învață prin cercare [doar el] ştie lucrările Duhului, iar acesta[673] nu [le-]a cunoscut

[672] Ioan Gură-de-aur, *La Isaia* 1, PG 56, 14.
[673] Varlaam, adică.

παραδέχεται, τίς ἔτ' ἀμφιγνοήσει μὴ ψευδολογίαν εἶναι πᾶσαν τὴν περὶ τῆς θεοποιοῦ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας αὐτῷ γεγενημένην ἀδολεσχίαν, καὶ ταῦτα κατὰ τῶν ἐν πείρᾳ ταύτης γεγονότων ἐξενηνεγμένην αὐτῷ, μηδαμῶς εἰδότι μήτε ἃ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦται; «Γλυκύτητα γὰρ μέλιτος τίς ἀναγγελεῖ τοῖς μὴ γευσαμένοις;», ἡ παροιμία φησίν· οἱ δὲ μὴ γευσάμενοι, πῶς ἀναγγελοῦσιν; εἰπέ μοι· εἰ δὲ καὶ τοῖς γευσαμένοις ἀντιλέγοιεν, ἆρ' οὐ μετὰ τοῦ ψευδόμενοι δῆλοι πεφηνέναι καὶ γέλωτα ὀφλήσουσιν ἔσχατον; Πολλῷ μέντ' ἂν εἴη ψευδηγόρος καὶ καταγέλαστος μᾶλλον ὁ περὶ τὰς ὑπερφυεῖς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος τοιαῦτα τερατευόμενος καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον «ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ». Ἤρκει μὲν οὖν τουτὶ μόνον, οὐ μόνον ψευδογράφον αὐτὸν ἀπελέγξαι, πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τοῖς αἱρετικοῖς τοὺς ἁγίους συντάττοντα (καὶ γὰρ ἐκείνων ἐστι λόγος «μόνον εἰδέναι σαφῶς τὸν πείρᾳ μαθόντα» τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, ὁ δὲ τοὺς τοῦτο λέγοντας αἱρετικοὺς εἶναι διισχυρίζεται)· τουτὶ μὲν οὖν ἤρκει καὶ τῶν μετὰ Χριστὸν ἁγίων κατήγορον αὐτὸν ἀπελέγξαι· τῷ δὲ οὐκ ἀπέχρησεν, ἀλλὰ καὶ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ καὶ ἔτι πλείοσι κατ' αὐτῶν, μᾶλλον δὲ καθ' ἑαυτοῦ, μεθόδοις ἐχρήσατο.

[4] Τῶν γὰρ ἁγίων ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς συγγράμμασιν ἔστιν οὗ πρὸς ἀλλήλους δοκούντων διαφωνεῖν, αὐτὸς ποτὲ μὲν τούτου, ποτὲ δὲ ἐκείνου ῥήσει προσθέμενος, δι' ἐκείνης τοῖς ἄλλοις ἀναιδῶς ἐπιτίθεται

[674] Adică: nu îi acceptă.

[675] *I Timotei* 1, 7; expresia e folosită la singular şi de Grigorie al Nyssei (*Contra lui Eunomiu* 7, 5, *PG* 45, 765A).

[676] Aici «călcând» are şi înţelesul de a lua în stăpânire, a-şi împropria.

prin cercare şi nicidecum nu îi primeşte[674] pe cei ce [le-] au cunoscut, cine mai poate pune la îndoială că [nu altceva decât] grăire mincinoasă îi e toată sporovăiala despre îndumnezeitoarea lucrare a Duhului, când el a adus-o pe aceasta [tocmai] asupra celor ce au avut cercarea [lucrării] aceleia, nicidecum ştiind [el] 'nici ce zice, nici despre care [lucruri] încredinţează'[675]? Că, [după cum] spune zicala, «dulceaţa mierii cine o va vesti celor ce nu au gustat-o?»; iar de [nici ei înşişi] nu au gustat-o – spune-mi – cum o vor vesti?; iar de vor [mai] şí grăi-împotrivă celor ce au gustat-o, [atunci], pe lângă faptul că se fac vădiţi tuturora că mint, oare nu se vor face şi de tot râsul? Aşadar, cu mult mai mult va fi vădit [de] mincinos şi va fi de tot râsul cel care îndrugă astfel de lucruri despre lucrările cele mai-presus-de-fire ale Duhului, «călcând» – după [cum zice] Apostolul – «în cele ce nu a văzut[676], zadarnic îngâmfându-l mintea cărnii lui»[677]. De ajuns era deci lucrul acesta nu doar a-l vădi că scrie minciuni, ci – pe lângă aceasta – şi că îi pune pe sfinţi în rândul ereticilor (că [nu al altora decât] al acelora este cuvântul [cum că] 'doar cine a învăţat prin cercare, [doar acela] ştie limpede lucrările Duhului', iar acesta susţine că eretici sînt cei ce spun aceasta); de ajuns era, deci, lucrul acesta şi a-l da în vileag de pârâtor al sfinţilor; dar lui nu i-a fost de ajuns, ci şi o a doua şi a treia şi încă multe alte metode a folosit împotriva lor – sau, mai bine zis, împotriva luişi.

[4] Că părând sfinţii – în unele locuri ale scrierilor lor – a nu conglăsui întreolaltă, acesta[678] aducând de faţă când zicerea unuia, când pe a altuia, prin [zicerea] aceea se năpusteşte cu neruşinare asupra celorlalţi şi ni-i face

[677] *Coloseni* 2, 18.
[678] Varlaam, adică.

καὶ ἐκκηρύκτους καὶ ἀποβλήτους ποιεῖται παντάπασιν ὡς καὶ ἀφορισμοῖς ὑποβάλλειν καὶ ἀναθέμασιν. Οὕτω τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον μήτ' ἐκτὸς μήτ' ἐντὸς εἶναι τοῦ σώματος λέγοντα τὸν νοῦν διὰ τὸ ἀσώματον, τοῖς ἄλλοις ἐπεστράτευσεν ἁγίοις, ὅσοι ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν νοῦν εἰρήκασι καὶ ὡς ἀντιτεταγμένους τῇ ἀληθείᾳ τοῖς αἱρετικοῖς εὐθύς ἐνηρίθμησεν. Ἡμεῖς δ' αὐτοὺς συμφώνους ἀλλήλοις κἀν τούτῳ, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς αὐτοῖς, ἔν τε τῷ *Ἁγιορειτικῷ* κατὰ τῶν φρονούντων τὰ τοιαῦτα *Τόμῳ* κἀν τῷ *Περὶ Προσευχῆς* δευτέρῳ λόγῳ τρανῶς ἀπεδείξαμεν. Ἀλλ' αὖθις αὐτὸν τὸν Νύσσης ὅπως τοῖς αἱρετικοῖς συνέταξεν ἄκουσον· εἰπόντα γὰρ περὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου ὡς «οὐκ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει μένων τὸ Θεῖον βλέπει, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀνακραθείς, ὅτι τῷ ὁμοίῳ καθορᾶσθαι τὰ ὅμοια παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαρτύρηται· εἰ γὰρ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξα χωρητὴ κατέστη, ψευδὴς ὁ ἀχώρητον ἀποφηνάμενος εἶναι τὸ θέαμα· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνον ψεύδεσθαι καὶ τὴν ἱστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες»· ταῦτα τοῦτον ἐν τῷ πρὸς τὸν θεῖον Στέφανον ἐγκωμίῳ σαφῶς εἰπόντα, πολυτρόπως τοῖς αἱρετικοῖς ἐγκρίνει τὸν ἅγιον διά τε τὴν χάριν καὶ τὴν ἀνάκρασιν (οὐ γὰρ ἀσφαλῶς συνορᾷ τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν), μάλιστα δὲ πάντων ἐξοστρακίζει τοῦ χοροῦ τῶν ὀρθοδόξων τὸν ταῦτ' εἰπόντα,

---

679 E vorba, desigur, de Varlaam.

680 Vezi *Triade* 2, 2, 27, unde se arată cum Varlaam îl opune pe sfântul Grigorie al Nyssei sfântului Macarie cel Mare, GA III, p. 428.

681 Se vede de aici că autorul *Tomos*-ului este chiar sfântul Grigorie; vezi şi *Epistola a III*[a] *către Achindin* 19.

682 Dintr-a doua *Triadă*.

683 Vezi *Triade* 2, 2, 27, Palama III, GA, p. 428.

684 Grigorie al Nyssei, adică.

proscrişi şi cu totul de-lepădat, spre a-i supune [noi] şi afurisaniei şi anatemei. Astfel, pe al Nyssei dumnezeiesc Grigorie, pe cel ce zice că mintea nu e nici afară de trup, dar nici în trup ([aceasta] datorită netrupescului [ei]), l-a oştit asupra celorlalţi sfinţi, câţi spun că mintea este în inimă, pe care i-a şi pus[679] numaidecât în rândul ereticilor, ca pe nişte [– chipurile –] potrivnici ai adevărului[680]. Noi, însă, şí în privinţa aceasta i-am arătat – limpede – pe aceştia [a fi] conglăsuitori întreolaltă (şi pe noi înşine [conglăsuitori] cu aceştia) în *Tomul Aghioritic*, cel [alcătuit] împotriva celor ce cugetă unele ca acestea[681], [după cum] şi în al doilea cuvânt[682] [cel] *Despre rugăciune*[683]. Dar ascultă – iarăşi – cum şi pe însuşi [Grigorie] al Nyssei l-a pus în rândul ereticilor; că zicând [el[684]] despre întâiul-mucenic Ştefan cum [că] «nu rămânând în omeneasca fire şi putere[685] vede Dumnezeiescul, ci amestecându-se cu harul sfântului Duh, că mărturisit este [aici] de Scriptură [cum că doar] *celui asemenea* sînt [cu putinţă a fi] văzute *cele asemenea*[686]; că dacă slava Tatălui şi a Fiului s-ar fi făcut [atunci] încăpută omeneştii firi şi puteri, mincinos e cel ce neîncăpută a zis [a fi] vederea [sau priveliştea aceea]; dar neapărat că nici acela nu minte şi şí istoria este adevărată»[687], acestea deci zicându-le acesta în encomionul către dumnezeiescul Ştefan, în multe chipuri îl osândeşte pe sfântul în rândul ereticilor, datorită harului şi amestecării [de care vorbeşte] (că, de bună seamă, nu vede înţelesul celor spuse [de acela]) şi îl scoate – pe cel ce a spus acestea, mai mult decât pe oricare altul – afară din ceata ortodocşilor, în chip mincinos pârându-l [a fi]

[685] Adică: în hotarele firii omeneşti.

[686] Vezi şi *I Ioan* 3, 2. Vezi, de asemenea, Platon, *Banchetul* 195 B, Aristotel, *Etica Nicomahică* 8, 1; 9, 3 ş.a.

[687] *I La Ştefan*, PG 46, 717 B; vezi şi *Triade* 2, 3, 27, Palama III, GA, p. 498.

Μασσαλιανὸν καὶ Βλαχερνίτην ἐπὶ διαβολῇ προσαγορεύσας διὰ τὴν ὅρασιν, ἀντιτάξας αὐτῷ τοὺς ἀόρατον εἶναι τὸν Θεὸν λέγοντας.

[5] «Τί δέ», φησίν, «ὅτι ὑπὲρ ἄνθρωπον ὁ ἄνθρωπος γεγονώς, ὁρᾷ τὸν Θεόν; Ἄγγελος γὰρ γένοιτ' ἄν. Ἀλλ' ὁ κράτιστος τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων ἀποδεῖ τοῦ τῶν ἀγγέλων ἐσχάτου· εἰ δὲ καὶ ἄγγελον γενέσθαι δοίημεν», φησίν, «ἀλλ' οὐδ' ἄγγελοι τὴν οὐσίαν ὁρῶσι τοῦ Θεοῦ». Πρὸς ὃν ἄν τις φαίη δικαίως, 'ἀγγέλων πονηρῶν παίδευμα· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν μυηθεὶς τῶν ἁγίων κατήγορος γέγονας'. Ἀλλ' οὐδ' ὅταν ὁ βασιλεύς ἐθελήσῃ τῆς κατὰ πρόσωπον ὁμιλίας ἀξιῶσαι τὸν στρατιώτην, στρατηγὸς ἂν εἴη δι' αὐτὸ πάραυτα, οὐδ' ὅτι ἐγγύτερος τότε παρίσταται, παρὰ τοῦτο τὸ τοῦ ἀρχισρατήγου σχῆμα παρήνεγκεν. «Ἀλλ' οὐκ ἔνι», φησίν, «εἰ μὴ δι' ἀγγέλου τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ συντυχεῖν· δι' ἀγέλλων γὰρ ἱεραρχούμεθα». Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Ἀνάγκας ἐπιτίθης τῷ καὶ τῶν ἀναγκῶν δεσπότῃ, τῷ καὶ ταύτας ἡνίκ' ἂν ἐθέλῃ λύοντι, ἐνίοτε δὲ καὶ μετασευάζοντι τελέως; Εἰπὲ δή μοι· τίς ἦν ἀγγέλων ὁ τῷ Μωϋσῇ εἰπών «Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ», εἰ μὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς καὶ Βασίλειος ὁ μέγας λέγει; Τί δέ ἐστι τὸ ἐν τῇ τοῦ Ἰσραὴλ Ἐξόδῳ γεγραμμένον ὅτι «ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν ἐνώπιος ἐνωπίῳ, ὡς εἴ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον»; Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ὁ ὁμιλῶν, ἡνίκα «ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ», εἴγε ἄγγελος ὑπῆρχε, πῶς ὁ

---

[688] Adică: cei de pe tărâmul oamenilor.

[689] Adică: general.

[690] Adică: mareşal.

[691] Adică: Celui ce şi peste necesităţi e stăpân.

[692] Vezi *Triade* 2, 3, 29-30, GA, p. 502-508.

[693] *Ieşirea* 3, 14-15.

[694] Întrucât Dumnezeu-Fiul este 'Îngerul (adică Crainicul hotărârii) sfatului celui mare', e socotit aici – de sfântul Grigorie – între îngeri, adică între trimişii lui Dumnezeu.

'Massalian' şi 'Vlahernit', datorită vederii [de care vorbeşte el], aducându-i împotriva lui pe [sfinţii] cei ce spun că Dumnezeu este nevăzut.

[5] «Cum adică», zice, «'ajungând omul [a fi] mai presus de om Îl vede pe Dumnezeu'? Păi [atunci] s-ar face înger; dar [ştim că] cel mai puternic dintre teologii cei de la noi[688] e [cu mult] mai prejos decât cel mai de pe urmă dintre îngeri. Dar şi de-ar fi trebuit să ne facem îngeri», zice, «nici îngerii nu văd fiinţa lui Dumnezeu»; căruia pe drept i s-ar putea zice: 'o, şcolitule al îngerilor celor vicleni – că [doar] de acolo te-ai deprins a fi pârâtor al îngerilor celor sfinţi –, dar de-ar voí împăratul să îl învrednicească pe un ostaş [de rând] de vorbirea [faţă] către faţă, [ostaşul] nu se face – datorită lucrului acestuia – voievod[689], nici faptul de a-i sta atunci mai aproape nu îi aduce dregătoria de mai-mare-voievod[690]'. «Dar», zice, «numai prin [mijlocire de] înger îi este cu putinţă omului a se întâlni cu Dumnezeu». Ce faci, omule, impui necesităţi Stăpânului şí peste necesităţi[691], Celui ce – [atunci] când voieşte – le şi dezleagă pe acestea, ba uneori chiar le preface cu desăvârşire [în altceva][692]? Ia spune-mi: care dintre îngeri era Cel ce i-a zis lui Moisí «Eu sînt Cel ce sînt, Dumnezeul lui Avraam şi Isaac şi Iacóv»[693], dacă nu Fiul lui Dumnezeu[694], după cum şi marele Vasile spune[695]? Şi ce [mai] e [cu] ceea ce s-a scris în *Ieşirea* lui Israil, [cum] că «a grăit Dumnezeu către Moisí faţă către faţă, cum ar grăi cineva către prietenul său»[696]? Şi dacă înger era Cel ce vorbea cu Avraam – când S-a jurat pe Sine Însuşi[697] –, [atunci] cum [de mai] zice Apostolul cum [că] «nu avea pe nimeni mai mare [decât El],

[695] Vezi *Contra lui Eunomiu* 2, 18, PG 29, 609 B.
[696] *Ieşirea* 33, 11.
[697] *Facerea* 22, 16.

ἀπόστολός φησιν ὡς «οὐκ εἶχε κατ' οὐδενὸς μείζονος ὀμόσαι»; Εἰ δ' ἐπὶ τῆς νομικῆς σκιᾶς αὐτὸς ὁ Θεὸς εὐδόκησεν ὁμιλῆσαι τοῖς πατράσι, πῶς, τῆς ἀληθείας ἐκφανείσης καὶ τοῦ τῆς χάριτος νόμου τρανωθέντος, καθ' ὃν οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ἐδίδαξεν ἡμᾶς, οὐκ ἐμφανισθήσεται δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἁγίοις ὁ Θεός; Ἢ γενέσθαι μὲν ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς οὐκ ἀπηξίωσε καὶ σταυρὸν ὑπέστη καὶ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ταῦτα ἀσεβῶν ὄντων ἔτι κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἀνθρώπῳ δὲ ἀμέσως ἀπαξιώσει καὶ ἐνοικῆσαι καὶ ἐμφανισθῆναι καὶ ὁμιλῆσαι, καὶ τοῦτ' οὐκ εὐσεβεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡγιασμένῳ καὶ διὰ τῆς τῶν θείων ἐντολῶν τηρήσεως προκαθηραμένῳ σῶμά τε καὶ νοῦν, καὶ τοῦ πάντα δυναμένου Πνεύματος ὄχημα καὶ ζεῦγος εὐφυὲς ταῦτ' ἐξειργασμένῳ; Τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἀποδεικνύς, μετὰ τὸ μνησθῆναι τῆς οὐρανίου καὶ ὑπερφυοῦς ἐκείνης τοῦ Στεφάνου θεωρίας, «ἆρα», φησίν, «ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν τὸ κατόρθωμα; Ἆρά τινος τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸ ὕψος ἐκεῖνο τὴν κάτω κειμένην φύσιν ἀναβιβάσαντος; Οὐκ ἔστι ταῦτα· οὐ γὰρ οὕτω γέγραπται, ὅτι Στέφανος τῇ δυνάμει πολύς ἢ τῆς ἀγγελικῆς βοηθείας πλήρης γενόμενος εἶδεν ἃ εἶδεν, ἀλλ' ὅτι Στέφανος πλήρης ὢν Πνεύματος ἁγίου εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔστι, καθάπερ ὁ προφήτης εἶπε, τὸ φῶς ὀφθῆναι μὴ ἐν φωτὶ καθορώμενον». Ὅρασιν οὖν ἐνταῦθ' εἶπε χωρητὴν διὰ Πνεύματος, ἀλλ' οὐχὶ γνῶσιν, καὶ τὸ 'οὐδεὶς

---

[698] *Evrei* 6, 13. [699] *Isaia* 63, 9.
[700] *Ioan* 16, 13. [701] *Romani* 5, 6.
[702] Acest «pereche» înseamnă pereche de animale de tracțiune.
[703] *Fapte* 7, 55-56. [704] *Psalmii* 35, 10.
[705] *I La Ștefan*, PG 46, 716 D–717 A; vezi și *Triade* 2, 3, 27, GA, p. 498 ș.urm.

pe care să Se jure»[698]? Şi dacă în umbra [vremii] legii Însuşi Dumnezeu a binevoit să le vorbească Părinților, cum [atunci] – arătându-se adevărul şi limpede strălucind legea harului, după care nu înger, nici om, ci Însuşi Domnul ne-a mântuit pe noi[699] şi Însuşi Duhul ne-a învățat pe noi tot adevărul[700] – cum [atunci] Dumnezeu să nu Se arate pe Sine sfinților prin Sine Însuşi? Sau [vrei să spui că] nu S-a dat înapoi a Se face om – pentru noi – şi Cruce a răbdat pentru noi şi moarte (şi acestea [pe când] încă necinstitori [de Dumnezeu] eram noi, după [cum zice] Apostolul[701]), dar Se va da înapoi a locui [în chip] nemijlocit în om şi [nemijlocit] a i Se arăta şi a-i vorbi, şi aceasta nu doar celui [– simplu –] bine-cinstitor [de Dumnezeu], ci şi celui [ce s-a] sfințit şi, prin ținerea dumnezeieştilor porunci, de mai înainte şi-a curățit trupul şi mintea şi [de mai înainte] le-a făcut pe acestea car al Duhului Puternic-a-toate şi pereche potrivită[702]? Lucrul acesta şi dumnezeiescul Grigorie al Nyssei însuşi dovedindu-l, după ce aminteşte de cerească şi mai-presus-de-fire vederea aceea a lui Ştefan, «oare» – zice – «a firii omeneşti era [o] ispravă [ca aceasta]?; oare a vreunuia dintre îngeri, care să fi ridicat la acea înălțime firea omenească cea jos zăcătoare? Nicidecum; că nu aşa s-a scris, cum că Ştefan mult [fiind el] întru putere ori plin făcându-se de ajutor îngeresc a văzut cele ce a văzut, ci că Ştefan, *plin de Duh sfânt*, a văzut slava lui Dumnezeu şi pe Unul-Născutul lui Dumnezeu[703]; că nu e [cu putință] – după cum a zis proorocul[704] – a fi văzută lumina de nu e privită *în[tru] lumină*»[705]. Aşadar *vederea* [lui Dumnezeu] o zice aici [a fi cu putință] de încăput [omului] prin Duhul, *nu cunoaşterea* [Lui, adică gnoza], şi, înțelesul acesta dându-i-l lui

[706] *Ioan* 1, 18.

ἑώρακε Θεόν' ἐπὶ ταύτης τῆς σημασίας ἐκλαβόμενος καὶ διαπορητικῶς ἀντιθεὶς τῇ πνευματικῇ τοῦ Στεφάνου θεωρίᾳ, τὴν λύσιν ἐπήνεγκε κάλλιστά τε καὶ εὐσεβέστατα. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τὴν οὐσίαν εἶπε χωρητὴν ἢ ὁρατήν, ἀλλὰ τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

[6] «Ἀλλ' ἐγώ», φησί, «τὴν χάριν καὶ τὴν δόξαν ταύτην ὑπερφυῆ καὶ ὁμοίαν ἀκούων τῷ Θεῷ, 'τῷ γὰρ ὁμοίῳ', φησί, 'καθορᾶται τὰ ὅμοια', διὸ καί, ἄκτιστον οὖσαν καὶ ἄναρχον, οὐσίαν ταύτην εἶναι λέγω τοῦ Θεοῦ». Καὶ οὐ δύναται εἶναι, ὦ τῶν ἁγίων ἀντικείμενε θεολόγε – λήσεις γὰρ εὖ ἴσθι τοὺς εἰδότας οὐδαμῶς, εἰ καὶ τὰ ὀνόματα κρύπτων τὴν ἁγίαν τῶν ἁγίων διάνοιαν ὡς ἀλλοτριόφρονός τινος προτείνεις περιέργως –, οὐ δύναται τοίνυν ἐνέργεια Θεοῦ ὑπερφυής, ἄναρχός τε καὶ ἄκτιστος ὑπάρχειν καὶ διὰ τὸ τὸν Θεὸν ὅλον φανεροῦν δι' ἑαυτῆς τοῖς ὑπερφυῶς ἐν Πνεύματι ὁρῶσιν ὁμοία τῷ Θεῷ; «Ἄπαγε», φησίν· «ἓν γὰρ ἄκτιστόν τε καὶ ἄναρχον, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· πᾶσα δὲ ἐνέργεια αὐτοῦ κτιστή». Τῆς ἀσεβείας· ἢ γὰρ οὐκ ἔχει φυσικὰς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας ὁ Θεὸς καὶ ἄθεός ἐστιν ὁ τοῦτο λέγων – τοῦτο γὰρ ἄντικρυς, φησίν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός· οἱ γὰρ ἅγιοι πατέρες φανερῶς λέγουσι, κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, μήτε εἶναι μήτε γινώσκεσθαι χωρὶς τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας τὴν οἱανδήποτε φύσιν), ἢ οὖν οὐκ εἰσὶν οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ θεῖαι ἐρνέργεαι καὶ οὐδὲ Θεὸς ἔστι λοιπόν, ἢ εἴπερ εἰσὶν ἐνέργειαι θεῖαι, φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις,

[707] De la Grigorie al Nyssei, *I La Ştefan*, PG 46, 717 B.
[708] «ea»: slava, cea totuna cu harul.
[709] Adică: numele celor ce au scris lucrul cu pricina.
[710] Adică: proprii firii şi fiinţei lui.
[711] Adică: cum că nu există.

'nimeni nu L-a văzut pe Dumnezeu'[706] şi – cu [retorică] nedumerire – opunându-l vederii Duhovniceşti a lui Ştefan, în chip preabun şi preacinsititor [de Dumnezeu] a dat dezlegarea [nedumeririi]. Pe lângă acestea, nici nu a spus [că] fiinţa [este] cu putinţă de încăput [firii omului] ori de văzut [acestuia], ci slava Tatălui şi harul Duhului.

[6] «Dar eu», zice, «auzind [pe unii] că harul şi slava aceasta sînt mai-presus-de-fire şi asemenea lui Dumnezeu (că 'celui asemenea', zice, 'sînt [cu putinţă a fi] văzute cele asemenea'[707]), [fapt] pentru care, nezidită fiind [ea[708]] şi fără-de-început, spun că aceasta e [totuna cu] fiinţa lui Dumnezeu». Şi nu poate fi, o, teologule potrivnice al sfinţilor (că nicidecum – s-o ştii bine – nu-i vei putea păcăli pe ştiutorii [lucrurilor acestora], măcar că tăinuind numele[709], sfânta a sfinţilor cugetare o pui de faţă – [în chip] bine ticluit – ca [fiind] a unui cugetător de lucruri străine [Bisericii]), aşadar, nu poate lucrarea lui Dumnezeu să fie mai-presus-de-fire, fără-de-început şi nezidită şi – de vreme ce, prin ea însăşi, pe Dumnezeu întreg Îl arată celor ce văd în Duhul – asemenea lui Dumnezeu? «Ferească [Sfântul]!», zice; «că un singur lucru e nezidit şi fără-de-început, [şi anume] fiinţa lui Dumnezeu, iar toată lucrarea ei e zidită». Ce necinstire [de Dumnezeu]!; că *ori* Dumnezeu nu are lucrări fireşti şi fiinţiale[710], iar cel ce zice aceasta ateu este (pentru că zice de-a dreptul că nu este Dumnezeu[711]; că sfinţii Părinţi spun limpede, după dumnezeiescul Maxim[712], că nici o fire nu există – nici nu este cunoscută – fără lucrarea ei fiinţială); aşadar *ori* nu există dumnezeieşti lucrări fiinţiale şi fireşti şi, prin urmare, nici Dumnezeu nu există, *ori*, dacă există

[712] Adică: potrivit dumnezeiescului Maxim; *Către Marin*, PG 91, 96 B (*Epistola către Nicandru*), 200 C.

κτισταὶ δέ εἰσιν αὗται, κτιστὴ ἔσται καὶ ἡ ταύτας ἔχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ· ἧς γὰρ οὐσίας τε καὶ φύσεως αἱ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, καὶ αὐτὴ ἡ ταύτας ἔχουσα φύσις καὶ οὐσία κτιστὴ καὶ ἔστι καὶ γινώσκεται.

[7] Εἰπὲ δή μοι· πόθεν ἐν δυσὶν ἐνεργείαις καὶ φύσεσιν ἔγνωμεν Χριστόν, εἰ μὴ αἱ τοῦ Θεοῦ φυσικαὶ ἐνέργειαι ἄκτιστοί εἰσι; Πόθεν δὲ καὶ ἐν δυσὶ θελήσεσι γινώσκομεν αὐτόν, εἰ μὴ καὶ ὡς Θεὸς θέλησιν εἶχε φυσικὴν καὶ θείαν; Τί οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, οὐχὶ φύσεώς ἐστιν ἐνέργεια Θεοῦ; Ἆρ' οὖν κτιστόν ἐστι τὸ τοῦ ἀκτίστου θέλημα; Ἆρα δὲ καὶ ὑπὸ χρόνον καὶ ἀρχὴν ἐστι καὶ θέλησιν ἔσχεν, ἣν οὐκ εἶχε πρὸ αἰώνων; Τί οὖν, ἀναγκασθεὶς ἢ μεταβουλευθείς; Οὕτω ταῖς καινοφωνίαις ὁ ταλαίπωρος οὗτος, οὐ τῇ θείᾳ φύσει μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ διὰ σαρκὸς ἐπιδημίᾳ τοῦ σωτῆρος ἐπηρεάζει καὶ χριστιανοκατήγορος ἐθέλων εἶναι τοῦ χριστιανῶν εὐσεβοῦς πληρώματος ἑαυτὸν ἐξέβαλε, μονοφυσίτης τε καὶ μονοθελήτης καὶ τῶν πώποτε ἀναφανέντων χείρων ὑπὸ τῶν οἰκείων λόγων ἐξελεγχθείς. Εἰ γὰρ πᾶσα ἐνέργεια Θεοῦ, χωρὶς τῆς τὰ πάντα πρώτως ἐνεργούσης οὐσίας τοῦ Θεοῦ, κατὰ τοὺς ἐκείνου λόγους, χρονικὴν ἔσχεν ἀρχήν, καὶ κτιστή ἐστιν ἐξ ἀνάγκης πᾶσα ἐνέργεια Θεοῦ· λοιπὸν οὐκ εἶχεν ὁ Χριστὸς κτιστὰς καὶ ἀκτίστους ἐνεργείας φυσικῶς, ἀλλὰ κτιστὰς μόνον· μιᾶς ἄρα ἐνεργείας ἦν καὶ ταύτης οὐ θείας, ὡς οἱ κακόδοξοι ἐκεῖνοι ἔλεγον· ὑπὸ γὰρ τὸ κτιστὸν ἅπασαί εἰσιν· εἰ δὲ μιᾶς ἦν ἐνεργείας, καὶ μιᾶς φύσεως ἐξ ἀνάγκης ἦν, καὶ ταύτης αὖθις οὐ θείας, κατὰ τοὺς πάλαι ποτέ

[713] Adică: oricare ar fi ea, oricare dintre lucrările lui Dumnezeu.
[714] Adică: după firile Lui, din unghiul firilor Lui.
[715] Monofiziții spuneau că Hristos are doar lucrare dumnezeiască; Varlaam spunea, practic, că Hristos are doar lucrare omenească, în chip – de putem spune așa – mai eretic decât aceia.

lucrări dumnezeieşti, fireşti şi fiinţiale, dar ele sînt zidite, [atunci] zidită va fi şi fiinţa lui Dumnezeu, cea care le are pe acestea; că firea şi fiinţa a căreia lucrări fireşti şi fiinţiale sînt zidite, şí ea însăşi – cea care le are pe acestea – e zidită şi e cunoscută [a fi zidită].

[7] Ci spune-mi: de unde L-am cunoscut pe Hristos [a fi] în două lucrări şi [două] firi, dacă lucrările fireşti ale lui Dumnezeu nu sînt nezidite? Şi de unde Îl ştim [a fi] în două voiri, dacă nu are şi ca Dumnezeu voire firească şi dumnezeiască? Ce este, aşadar, voirea lui Dumnezeu, nu lucrare a firii lui Dumnezeu? Zidită e, oare, voia Celui nezidit? Oare supusă vremii şi începutului este [voia Acestuia]? Şi [oare] a voit [mai apoi] ceva ce nu voise [şi] mai înainte de veci?; [şi] cum aşa?; silit [fiind El de ceva] ori răzgândindu-Se? Aşa ocărăşte nenorocitul acesta, cu nemaiauzite zicerile lui, nu doar dumnezeiasca Fire, dar şi venirea cea prin trup a Mântuitorului şi, voind a fi [el] acuzator al creştinilor, pe sine însuşi s-a scos afară din bine-cinstitoarea [de Dumnezeu] plíroma creştinilor, de propriile sale cuvinte vădit [a fi] monofizit şi monotelit, ba chiar mai rău decât toţi cei ce s-au pomenit vreodată. Că dacă, după cum zice acesta, lucrarea lui Dumnezeu – toată[713], separat de fiinţa lui Dumnezeu cea care [ea] lucrează mai întâi toate – a avut început temporal, [atunci] neapărat [că] şí zidită este toată lucrarea lui Dumnezeu; prin urmare Hristos nu avea – [în chip] firesc[714] – [atât] lucrări zidite [cât] şi nezidite, ci doar zidite; aşadar avea o singură lucrare, şi nu cea dumnezeiască (cum ziceau cacodocşii aceia[715]); că toate lucrările [Lui] sînt sub semnul ziditului; iar de avea o singură lucrare, neapărat că avea şi o singură fire, şi – iarăşi – nu dumnezeiască (după

μονοφυσίτας, ἀλλὰ κτιστῆς· ἧς γὰρ φύσεως ἡ ἐνέργεια κτιστή, ἄκτιστος αὐτὴ οὐκ ἔστι.

[8] Πρὸς δέ, εἰ μὴ ἀνάρχους ἔχει ἐνεργείας ὁ Θεός, τούτων ὢν ἐπέκεινα, καθ' ὅσον τὸ ἐνεργοῦν οὕτω τῶν ἐνεργουμένων ὑπερέχει, πῶς προάναρχος καὶ ὑπεράναρχός ἐστιν; Ὡς γὰρ ὑπέρθεος οὐκ ἂν ἦν, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, εἰ μὴ θεότης ἐλέγετο τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, ὃ ἀεὶ ἔστιν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον (εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοίη τις, τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως μεθέξουσιν οἱ θεούμενοι καὶ φύσει ἔσονται θεοί)· ὡς οὖν, εἰ μὴ ἡ χάρις τῆς θεώσεως ἦν, οὐκ ἂν 'ὑπέρθεος' ἐκαλεῖτο ὁ Θεός, οὕτως οὐδὲ 'ὑπεράναρχος' κληθείη ἄν, εἰ μή, καθάπερ ὁ θεῖος καὶ τοῦτο Μάξιμός φησιν, «ἄναρχα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ὀντότης καὶ ὅσα περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται». Πῶς δὲ καὶ κατὰ μέθεξιν τῆς τοιαύτης χάριτος, κατὰ τὸν αὐτὸν ἅγιον, ἄναρχος γίνεται ὁ ἄνθρωπος, καθάπερ ὁ Μελχισεδέκ, «μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος» ἐσχηκέναι μαρτυρούμενος, καὶ πᾶς ὁ κατὰ Παῦλον τὴν τοῦ ἐνοικήσαντος Λόγου ζῶν θείαν καὶ ἄϊδιον ζωήν, εἰ μὴ ἄναρχος ἡ χάρις εἴη;

[9] «Ἀλλ' εἰ καί τις δοίη», φησίν, «ἀκτίστους εἶναι ἐνεργείας θείας, οὐδεὶς ἑώρακεν αὐτάς, εἰ μὴ κτισταὶ

---

716 «aceasta»: firea.

717 «astfel»: tocmai prin faptul de a lucra.

718 Adică: în măsura în care lucrătorul este superior celor lucrate de el.

719 *Epistola* 2, PG 3, 1068 A–1069A.

720 *Capete despre dragoste* 3, 25, PG 90, 1024 C.

721 Sau: nu acceptă teza aceasta.

722 Adică: prin însăşi firea lor cea dumnezeiască, luată din Dumnezeu, prin împărtăşirea de firea Lui.

723 «aceasta»: dumnezeirea.

724 Sau: se consideră.

725 *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100 D şi 1, 50, tot acolo, 1101 B.

[cum ziceau] monofiziții cei de demult), ci zidită; că firea a căreia lucrare este zidită, [aceasta[716]] nezidită nu este.

[8] Apoi, dacă Dumnezeu nu are lucrări fără-de-început – ceea ce ar fi făcut ca El să fie dincolo de acestea, întru cât ceea-ce-lucrează este mai presus astfel[717] de cele-ce-se-lucrează[718] – cum [mai] este [El] mai-înainte-de[-faptul-de-a-fi]-fără-de-început şi mai-presus-de[-faptul-de-a-fi]-fără-de-început? Că precum nu ar fi mai-presus-de-dumnezeire – după marele Dionisie – de nu s-ar numi 'dumnezeire' însuşi îndumnezeitorul dar[719], [dar] care – după dumnezeiescul Maxim – este pururea din Dumnezeu Cel ce pururea este[720] (că dacă cineva nu primeşte aceasta[721], atunci cei ce se îndumnezeiesc se vor împărtăşi [nici mai mult, nici mai puțin decât] de firea lui Dumnezeu şi vor fi dumnezei după fire[722]), aşadar, după cum de nu ar fi [aceasta[723]] harul îndumnezeirii, [atunci] nici Dumnezeu nu s-ar mai numi 'mai-presus-de-dumnezeire', [tot] aşa nici 'mai-presus-de[-faptul-de-a-fi]-fără-de-început' nu s-ar numi, dacă nu – după cum tot dumnezeiescul Maxim zice şi aceasta – «lucruri fără-de-început ale lui Dumnezeu sînt nemurirea şi nemărginirea şi fiinţimea şi toate câte se văd [cu mintea[724]] [a fi] în chip fiinţial împrejurul lui Dumnezeu»[725]. Şi cum – prin împărtăşirea de harul acesta – se mai face omul (după acelaşi sfânt) fără-de-început, precum Melhisedec, cel mărturisit a nu avea 'nici început al zilelor, nici sfârşit'[726], ori tot cel ce trăieşte – după [cum şi] Pavel – dumnezeiasca şi veşnica viață a Celui sălăşluit în el[727], dacă harul nu este fără-de-început?

[9] «Dar şi de-ar accepta cineva» – zice – «că lucrările lui Dumnezeu sînt necreate, nimeni nu le-a văzut pe

[726] *Evrei* 7, 3.

[727] *Ambigua*, PG 91, 1144 C; *Capete felurite* 5, 85, PG 90, 1384 D.

γεγόνασιν». Ὅτι μὲν οὖν οὐδέποτε ἐκεῖναι γίνονται κτισταί, ἀλλὰ μόνα τὰ μετέχοντά ἐστι κτιστά, τῶν μεθεκτῶν προόντων ἐν Θεῷ, καὶ ὡς, εἰ μὴ τοῦτ' εἴη, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὰ κτίσματα μεθέξουσιν, ὃ παντὸς μᾶλλον ἄτοπόν ἐστι, τοῦτο μὲν οὖν ἀφῶμεν νῦν. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ πόῤῥω ὡς ὑπ' ὀφθαλμοὺς ἡμεῖς ὁρῶμεν, οὐδὲ τὰ μέλλοντα ὡς ἐνεστῶτα, οὐδὲ τὸ περὶ ἡμῶν θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἐκβαίη, γινώσκομεν ἡμεῖς· οἱ δὲ προφῆται καὶ τὴν ἐν Θεῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐνυπάρχουσαν ἐγνώκασι βουλήν, μήπω ἀποτελεσθεῖσαν. Οὕτω καὶ οἱ ἔκκριτοι τῶν μαθητῶν, καθάπερ ἀκούεις ψάλλουσαν τὴν Ἐκκλησίαν, εἰ μὴ ἐκκεκώφησαι τὰ ὦτα, τὴν οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ καὶ ἀΐδιον εὐπρέπειαν εἶδον ἐν Θαβώρ, οὐ τὴν ἀπὸ τῶν κτισμάτων δόξαν τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸς χαμαιζήλως ὑπείληφας, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὑπέρφωτον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους λαμπρότητα, αὐτὸ τὸ ἀνείδεον εἶδος τῆς θεϊκῆς ὡραιότητος, δι' οὗ θεουργεῖται καὶ τῆς πρὸς πρόσωπον θείας ὁμιλίας καταξιοῦται ὁ ἄνθρωπος, αὐτὴν τὴν ἀΐδιον καὶ ἀδιάδοχον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τὸ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἀπρόσιτον φῶς, φῶς οὐράνιον, ἄπλετον, ἄχρονον, ἀΐδιον, φῶς ἀπαστράπτον ἀφθαρσίαν, φῶς θεοῦν τοὺς θεουμένους· αὐτὴν γὰρ εἶδον, ἣν καὶ ἔνοικον ἐσχήκασιν ὕστερον τὴν

[728] «acelea»: lucrările nezidite ale lui Dumnezeu.

[729] Adică: pre-există în Dumnezeu.

[730] Sau: voia Lui, hotărârea Sa, gândul Său.

[731] Vezi şi *Triade* 1, 3, 26-29 şi 38, GA, p. 207-215 şi 235.

[732] «buna-cuviinţa lui Dumnezeu»: vezi, mai înainte, nota 161 la *Triade* 3, 1, 20.

[733] Dintr-a doua sedealnă de după Polieleu, la Utrenia din 6 August, azi ieşită din uz.

[734] Expresia «slava lui Dumnezeu cea de la zidiri» ar putea însemna aici slava Lui cea dedusă – de mintea zidită – pornind de la zidiri, dar şi – mai degrabă – slava adusă Lui de zidiri, pe care sfântul Grigorie Teologul o numeşte 'cealaltă slavă' (vezi, mai departe, *Tratate* 2, 11).

[735] Literal: în chip râvnitor de pământ.

[736] Literal: a frumuseţii arhetipale, originare.

acestea, dacă nu au devenit create». [Cum] că, pe de o parte, acelea[728] nicicând nu ajung zidite, ci zidite sînt doar cele părtaşe [de acelea], pe când cele împărtăşite [zidirilor acestora] de-mai-înainte-sînt în Dumnezeu[729], şi cum [că], de nu ar fi aşa, [atunci] zidirile s-ar împărtăşi [de-a dreptul] de ființa lui Dumnezeu (ceea ce e mai absurd decât orice altceva) – să lăsăm acum aceasta; dar, pe de altă parte, nici pe cele de departe nu le-am vedea ca [şi când ar fi] sub ochii [noştri], nici pe cele viitoare ca [pe unele deja] prezente, şi nici voia lui Dumnezeu cea în privința noastră nu am mai cunoaşte-o – de nu ar ieşi [acestea, întrucâtva, spre noi]; iar proorócii au cunoscut până şi sfatul lui Dumnezeu[730] cel existent în Dumnezeu mai înainte de veci, încă nesăvârşit [fiind el pe atunci]. [Tot] aşa şi cei aleşi dintre ucenici[731] – precum auzi cântând Biserica, de nu cumva ți-au surzit urechile – [însăşi] ființiala şi veşnica bună-cuviință a lui Dumnezeu[732] au văzut-o în Tavor[733], nu slava lui Dumnezeu cea de la zidiri[734], cum ai înțeles tu, lipitul de cele de jos[735], ci însăşi cea mai-presus-de-lumină strălucire a frumuseții celei dintâi[736], însăşi chipul cel fără-de-chip al dumnezeieştii frumuseți – prin care dumnezeu se face omul şi se învredniceşte dumnezeieştii vorbirii [față] către față –, însăşi veşnica şi neurmata [de nimic altceva][737] împărăție a lui Dumnezeu, însăşi lumina cea mai-presus-de-minte şi neapropiată[738], lumină cerească, covârşitoare, fără-de-ani[739], lumină fulgerând nestricăciune, lumină îndumnezeindu-i pe cei ce se îndumnezeiesc; că au văzut însuşi harul [adică darul]

[737] Adică: ne-succedata, perpetua.

[738] Adică: inaccesibilă, inabordabilă.

[739] Altfel zis: atemporală, acronică; vezi Grigorie Teologul, *In sanctum baptisma* 6, PG 36, 365, A, Ioan Damaschinul, *Canonul Paştelui*, Peasna a VII[a], troparul al treilea.

χάριν τοῦ Πνεύματος· μία γὰρ χάρις Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἣν εἰ καὶ σωματικοῖς εἶδον ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ διανοιγεῖσιν, ὡς ἐκ τυφλῶν γενέσθαι βλέποντας, κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον Ἰωάννην, καὶ ἰδεῖν τὸ ἄκτιστον ἐκεῖνο φῶς, ὃ κἀν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῖς ἁγίοις μόνοις ἀκαταλήκτως ἔσται θεατόν, κατὰ τοὺς ἁγίους Διονύσιόν τε καὶ Μάξιμον.

[10] Ὁρᾷς ὅτι τὰς κτιστῇ δυνάμει ἀοράτους ἐν τῷ Θεῷ θείας ἐνεργείας οἱ ἅγιοι διὰ τοῦ Πνεύματος, ὑπεραναβάντες ἑαυτούς, ὁρῶσιν; «Ὁ γὰρ ἀξιωθείς», φησίν, «ἐν τῷ Θεῷ γενέσθαι, πάντας εἴσεται τοὺς ἐν αὐτῷ τῶν ὄντων προϋφεστῶτας λόγους καθ' ἁπλῆν τινα καὶ ἀδιαίρετον γνῶσιν»· καὶ πάλιν, «τὴν ψυχὴν πρὸς ἑαυτὴν καὶ τὸν Θεὸν συναχθεῖσαν, οὐκ ἔσται ὁ εἰς πολλὰ κατ' ἐπίνοιαν αὐτὴν ἔτι διαιρῶν λόγος, τῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ καὶ ἑνὶ λόγῳ τε καὶ Θεῷ κατεστεμμένην τὴν κεφαλήν, ἐν ᾧ κατὰ μίαν ἀπερινόητον ἁπλότητα πάντες οἱ τῶν ὄντων λόγοι ἑνοειδῶς προϋφεστήκασιν, ᾧ ἐνατενίζουσα οὐκ ἐκτὸς αὐτῆς ὄντι, ἀλλ' ἐν ὅλῃ ὅλῳ καθ' ἁπλῆν προσβολήν, εἴσεται καὶ αὐτὴ τοὺς τῶν ὄντων λόγους, δι' οὓς τυχὸν πρὶν νυμφευθῆναι τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ, ταῖς διαιρετικαῖς ὑπήγετο μεθόδοις». Ὁρᾷς ὡς οὐ καθ' ἡμᾶς ὁρῶσιν οἱ ἐν Θεῷ γενόμενοι καὶ θεωθέντες καὶ πρὸς αὐτὸν ἐνθέως ἀτενίζοντες; Αἰσθήσει γὰρ

---

[740] *Cuvânt la Schimbarea-la-față* 12, PG 96, 564 C.

[741] *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 4, PG 3, 592 BC. Vezi și *Despre cereasca ierarhie* 15, 4, PG 3, 353 C.

[742] «puterii zidite»: oricărei facultăți create, trupești ori netrupești.

[743] Literal: a se face în[tru] Dumnezeu.

[744] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 2, 4, PG 90, 1128 A.

[745] Aici *logos-ul* indică puterea sufletească socotitoare a rosturilor 'celor ce sînt' (făpturilor, adică) și a legăturilor lor întreolaltă; rațiunea.

[746] Propriu-zis: prin gândirea speculativă.

Duhului, [har] pe care mai apoi l-au şi avut sălăşluit înlăuntrul [lor]; că unul [singur] este harul Tatălui, Fiului şi Duhului, pe care de l-au şi văzut cu ochii trupeşti, dar [l-au văzut doar] întrucât li s-au deschis [aceştia], spre a se face – din orbi – văzători (după dumnezeiescul Ioan cel din Damasc[740]) şi a vedea nezidită lumina aceea, care şi în veacul viitor le va fi sfinților – doar lor – cu putință de văzut, [în chip] fără de sfârşit, după sfinții Dionisie[741] şi Maxim.

[10] Vezi că [înseşi] dumnezeieştile lucrări cele dinlăuntrul lui Dumnezeu, cele cu neputință de văzut puterii zidite[742], le văd sfinții, în[tru] Duhul, săltându-se mai presus de ei înşişi?; «că cel învrednicit a ajunge în Dumnezeu[743]», zice, «va şti, printr-o cunoaştere simplă şi neîmpărțită, toate logosurile celor ce sînt, [cele] de-mai-înainte-subzistând în El»[744]; şi, iarăşi, «pe sufletul [cel] adunat la sine însuşi şi la Dumnezeu, [pe unul ca acesta] nu îl va mai împărți în multe logosul[745] prin cugetare[746], încununat având [el[747]] creştetul cu întâiul şi singurul şi unul Dumnezeu-Logosul [Dumnezeu-Cuvântul, adică], întru Care – după o simplitate de neînțeles – subzistă unitar toate logosurile celor ce sînt, la Care ațintindu-se – nu înafara sa fiind El, ci El întreg în el întreg –, printr-o aruncare simplă[748] [asupra Lui], va şti şi el logosurile celor ce sînt, [logosuri] pentru care – mai înainte de-a se nunti lui Dumnezeu-Logosul – la întâmplare se supunea [el] metodelor dieretice»[749]. Vezi că nu ca noi văd cei ajunşi în Dumnezeu şi îndumnezeiți şi ațintiți dumnezeieşte la El?; că, [în chip] minunat, prin

[747] Sufletul acesta, adică.
[748] Adică: nu discursivă.
[749] Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia* 5, PG 91, 681 B.

τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ νῷ τὰ ὑπὲρ νοῦν ὁρῶσι θαυμασίως, ταῖς ἀνθρωπίναις ἕξεσιν ἐγγινομένης τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως, δι' ἧς ὁρῶσι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἡμῶν οὖν τῇ 'αἰσθήσει' συναπτόντων ἀεὶ τὸ 'ὑπὲρ αἴσθησιν', ὡς μετὰ τοῦ ὑπερφυοῦς καὶ τὸ ὑπερώνυμον δειχθῆναι τῆς ὁράσεως ἐκείνης, διαιρῶν σοφιστικῶς ὁ τῆς κακίας σοφιστὴς οἴεταί τι καθ' ἡμῶν λέγειν καὶ τοὺς παιδαριώδεις τὴν διάνοιαν ἐξαπατᾷ, καταφλυαρῶν τῶν αἰσθητὸν τάχα τὸ θεῖον οἰομένων, ὥσπερ ἂν εἴ τις τῶν 'οὐσίαν ὑπερούσιον' λεγόντων τὸν Θεόν, διελὼν τοῦ 'ὑπερουσίου' τὴν 'οὐσίαν', εἶτ' ἀφειδῶς κατεφλυάρει λέγων ὡς «ἐπεὶ οὐσίαν ἔχειν τὸν Θεόν φατε, ἢ τῶν καθόλου τί ἐστι ψιλῇ μόνῃ ἐπινοίᾳ θεωρούμενον καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθῶς, ἤ τι τῶν ἀτόμων». Πρὸς ὃν ἂν εἶπον ὅπερ καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν φερωνύμως λατινέλληνα δικαίως τοῦτον, ὡς 'ἔοικας οὕτω τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἐπαΐειν ὡς βοῦς καὶ ὄνος τῶν ἀδόντων· οὕτω γὰρ τὸ παρ' ἡμῶν πνευματικὸν καὶ ὑπὲρ νοῦν λεγόμενον ὡς αἰσθητὸν λεγόντων παρακούων ἡμῶν κατηγορεῖς, καί, διαφορωτάτου ὄντος τοῦ κατ' αὐτὸν τοῦ καθ' αὑτό, ὡς ταὐτοῦ αὐτὸς ἀκούεις καὶ τῶν περὶ Θεὸν ὅσα φυσικὰ κατ' αὐτὸν ἡγῇ'.

[11] «Ἀλλ' οὐδενός», φησίν, «ἔσται διαφέρων ὁ Θεὸς τῶν ὁρωμένων, εἰ ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὁρᾶται· καὶ γὰρ

---

[750] Adică: nemaiadăugând termenului 'simțire' pe 'mai presus de simțire'; pasajul are şi o nuanță ironică, întrucât *διαίρεσις* înseamnă atât *distingere* în categorii, dar şi *despărțire, rupere* întreoalaltă.

[751] Literal: la cuget, la gândire.

[752] Adică: nu există.

[753] Denumirea de 'latinelin' are dublă semnificație: mai întâi etnică, din unghiul căreia Varlaam (originar din sudul Italiei, din părțile locuite de greci) e considerat un amestec de latin şi elin (adică grec), iar mai apoi religioasă, întrucât Varlaam se dovedeşte a fi latin (adică romano-catolic) după dogmă şi elin (adică păgân, idolatru, politeist) după râvna față de filosofia cea dinafară; pornind de la prima semnificație al denumirii, sfântul Grigorie trimite la cea de-a doua.

simțire le văd pe [înseşi] cele mai presus de simțire şi prin minte pe cele mai presus de minte, în deprinderile omeneşti venind [însăşi] puterea Duhului, [putere] prin care le văd pe cele mai presus de noi. Noi, aşadar, totdeauna adăugând lui 'simțire' pe 'mai presus de simțire' (ca – dimpreună cu *mai-presus-de-fire*-le – să fie arătat şi *mai-presus-de-nume*-le vederii aceleia), sofistul răutății, despărțindu-le sofistic[750], socoteşte că spune ceva împotriva noastră şi îi înşeală pe copilandrii la minte[751], bârfindu-ne cum că susținem – chipurile – că Dumnezeiescul este [ceva] simțit [trupeşte]; ca şi cum cineva, zicând unii că Dumnezeu este ființă mai-presus-de-ființă, despărțind pe 'mai-presus-de-ființă' de 'ființă', i-ar bârfi mai apoi fără ruşine cum că 'de vreme ce ziceți că Dumnezeu are ființă, [atunci] *ori* e ceva din cele universale – văzut doar cu subtila gândire speculativă – şi nu este[752] cu adevărat, *ori* e ceva dintre indivizi'; către care [aceştia] ar putea zice ceea ce şí noi pe drept zicem către – nimerit numitul – 'Latinelinul' acesta[753], [şi anume] că 'te pricepi la cuvintele despre Dumnezeu ca boul ori asinul la cântat; că [doar] aşa [se înțelege cum de] ceea ce noi am spus că este duhovnicesc şi mai-presus-de-minte, [tu,] răstălmăcindu-ne, zici că am zis a fi [ceva] simțit [trupeşte] şi, cu totul deosebindu-se ceea-ce-este-în-Sine de însuşirea [predicată] *în sine*[754], tu le iei ca însemnând acelaşi lucru, iar [toate] câte sînt fireşte împrejurul lui Dumnezeu [tu] le socoteşti [a fi] ceea-ce-este-în-Sine'.

[11] «Dar,» zice, «Dumnezeu nu Se va mai deosebi de nimic din cele văzute, dacă este văzut din cele

[754] Legat de acest *τὸ καθ'αὑτό* (însuşire *în sine*) vezi *Epistola a II*[a] *către Varlaam* 34 şi urm. În cazul omului 'însuşiri *în sine*' sînt faptul de a fi viu, faptul de a fi cuvântător etc.

ἕκαστον τούτων οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτό, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτό ἐστιν ὁρώμενον· ἡλίου γὰρ οὐ τῆς οὐσίας ἀντιλαμβάνεται ἡ ὄψις, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτήν». Πρῶτον μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ σοὶ προτεθέντος παραδείγματος συκοφάντης ἑκὼν ἀναφαίνῃ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ· ἥλιος γὰρ καὶ ἡ ἀκτὶς καὶ ὅθεν ἡ ἀκτίς καλεῖται, καὶ οὐ δύο παρὰ τοῦτο ἥλιοι· τοιγαροῦν εἷς Θεός, εἰ καὶ ἡ ἐκ Θεοῦ θεοποιὸς θεολογεῖται χάρις· καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιόν ἐστι τὸ φῶς, οὔκουν οὐσία τοῦ ἡλίου. Πῶς οὖν οὐσία Θεοῦ τὸ ἐκ Θεοῦ τοὺς ἁγίους ἐπιλάμπον φῶς; τί δὲ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς; ὁρώμενον γίνεται ἢ καὶ πρὸ τοῦ ὁρᾶσθαι ἦν; Πολλῷ μᾶλλον δήπουθεν τὸ θεουργοῦν τοὺς θεωμένους φῶς. Ἔπειτα, εἰ μηδὲν παρὰ τοῦτο μηδενὸς τῶν ὁρωμένων διαφέρει ὁ Θεός, πῶς ἆρά σοί τε καὶ τοῖς κατὰ σέ, μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς πολλῷ σου κρείττοσιν ἀνθρώποις, οὐχ ὁρᾶται; Οἱ σοὶ τοίνυν ὀφθαλμοί, τυφλοὶ ὄντες πρὸς τὸ τοῖς ἁγίοις φῶς ἐποπτευόμενον, καὶ τὸ σὸν στόμα ἐμφραξάτωσαν, τοιαῦτα εἰς τὸ θεῖον φῶς ἐκεῖνο βλασφημοῦν, διδάξαντες ὡς οὐ φυσικόν, οὐδὲ δι' ἀέρος ἐκεῖνο ὁρατόν. Ὁ διαβεβαιούμενος αὐτός, οὐδὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἀνεπηρέαστον ἀφῆκας· τῶν θεηγόρων γὰρ σαφῶς λεγόντων ὡς οὐκ ἀέρος καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ φωτὸς τότε δεησόμεθα, σὺ τὸ μὴ ληπτὸν αἰσθητικῇ δυνάμει τοῦτο φῶς, τὴν καλλονὴν τοῦ μέλλοντος καὶ μένοντος αἰῶνος, αἰσθητὸν ἀποφαίνῃ καὶ δι' ἀέρος καὶ τότ' εἶναι ὁρατόν.

---

[755] Literal: calomniator.

[756] Vezi şi Iustin Filosoful, *Dialogul cu Trifon* 12, ed. Gruyter, 2005, p. 292.

[757] «[abia atunci] se face»: abia atunci începe a exista.

[758] «ori era»: ori exista.

[759] Adică: cu atât mai mult şí lumina nezidită va ceva fi dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu şi nu va fi însăşi fiinţa lui Dumnezeu.

[760] Adică naturală.

[761] Spusele lui Varlaam; vezi *Triade* 3, 1, 11.

[762] Literal: nu l-ai lăsat nebântuit.

[763] Grigorie al Nyssei, *Despre suflet şi înviere*, PG 46, 104 B.

dimprejurul Lui; pentru că fiecare dintre acestea este văzut nu din cele ce este în sine, ci din cele [ce sînt] împrejurul Lui; că [în cazul] soarelui, nu ființa [adică substanța] i-o percepe văzul, ci pe cele dimprejurul ei». Mai întâi, aşadar, din [însuşi] exemplul dat de tine te vădeşti a fi pârâtor mincinos[755] – cu voia – al lui Dumnezeu şi al sfinților Lui; că 'soare' se numeşte şí raza, şí [lucrul] de unde vine raza, şi nu sînt – pe motivul acesta – doi sori[756]; prin urmare e un [singur] Dumnezeu, măcar că şi îndumnezeitorul har – cel de la Dumnezeu – este numit cu numele dumnezeirii. Iar lumina e ceva din cele *dimprejurul* soarelui, aşadar nu ființă [adică substanță] a soarelui; cum dar să fie ființă a lui Dumnezeu lumina cea de la Dumnezeu, cea care îi luminează pe sfinți? Şi ce dar, lumina soarelui [abia când e] văzută [abia atunci] se face[757], ori era[758] şi mai înainte de a fi văzută? – cu mult mai mult, deci, [se întâmplă aşa şí cu] lumina ce îi face dumnezei pe cei ce se îndumnezeiesc[759]. Apoi, dacă – din pricina aceasta – Dumnezeu nu Se [mai] deosebeşte de nimic din cele văzute, [atunci] cum [se face că] de tine şi de ai tăi – ba şi de oameni cu mult mai presus de tine – [El] nu este văzut? Prin urmare [înşişi] ochii tăi – orbi fiind de a vedea lumina cea văzută de sfinți – şí gura ți-au astupat-o, pe cea care huleşte unele ca acestea pe seama dumnezeieştii luminii aceleia, învățându-te [ei] cum [că] nu firească[760] [este aceea], nici văzută prin aer[761]; lucru de care însuți dând mărturie, nici veacul ce va să fie nu l-ai lăsat în pace[762]; că, deşi grăitorii de Dumnezeu spun limpede că atunci nu vom mai avea trebuință de văzduh şi de lumina cea [care străbate] prin el[763], [ei bine,] lumina aceasta cea neprinsă de putere simțitoare – frumusețea veacului celui viitor şi stătător – tu o declari sensibilă şi zici că şi atunci [tot] prin aer va fi vizibilă.

[12] «Ἀλλ' εἰ καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτο φῶς ἀορασίαν περίκειμαι», φησίν, «ἀλλ' ἀνεῳγμένα ὦτα ἔχων, τοῦ λέγοντος ἀκούω 'ὡς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν νῷ μόνῳ σκιαγραφεῖται ὁ Θεός, τοσαῦτα περιλάμπων ἡμῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ταῦτα κεκαθαρμένων, ὅσα καὶ ὄψιν ἀστραπῆς τάχος οὐχ ἱσταμένης'». Ὄντως ἔοικας τυφλῷ παρά του τῶν ὁρώντων περὶ φωτὸς διδασκομένῳ, ὅς, πρὶν διακοῦσαι τοῦ διδάσκοντος, ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀπονοίας, ὡς αὐτὸς κρεῖττον εἰδώς τε καὶ διδάξων, ἐπανίσταται τῷ διδασκάλῳ. Τί γὰρ προϊὼν φησιν ὁ θεολόγος οὗτος; «Διὰ τοῦτο περιλάμπει λίαν ἀμυδρῶς τῷ νῷ μόνῳ τὴν ἀρχὴν ὁ Θεός, ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἕλκῃ πρὸς ἑαυτόν, τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζηται, θαυμαζόμενον δὲ ποθῆται πλέον, ποθούμενον δὲ καθαίρῃ». Τί καθαίρει ποθούμενον; τὸν νοῦν ἆρα μόνον; οὔ· καὶ γὰρ οὗτος κατὰ τοὺς πατέρας οὐ πολλῆς σπουδῆς εἰς τὸ καθήρασθαι δεῖται, ῥᾳστά τε τῆς καθαρότητος πέφυκεν ἐκπίπτειν, διὸ καὶ χωρὶς τοῦ θείου πόθου καθαρθείη ἄν, ὡς ὁ θεολόγος οὗτος ἔδειξε, καὶ τοῖς εἰσαγομένοις ἡ τοιαύτη κάθαρσίς ἐστι κατάλληλος. Ὁ δὲ θεῖος πόθος, πᾶσαν ἕξιν τε καὶ δύναμιν ψυχῆς τε καὶ σώματος καθαίρων καὶ τῷ νῷ μονιμωτέραν ἀπεργασάμενος τὴν κάθαρσιν, δεκτικὸν τῆς θεοποιοῦ χάριτος τὸν ἄνθρωπον ποιεῖται. Διὰ τοῦτο τὸ Θεῖον «παθούμενον καθαίρει, καθαῖρον δὲ θεοειδεῖς ἀπεργάζεται· τοιούτοις δὲ γενομένοις, ὡς

[764] Grigorie Teologul, *Cuvântul 45* (*In sanctum pascha*) 3, PG 36.625 C–628 A şi *Cuvântul 38* (*In theophania*) 7, PG 36, 317 BC.
[765] A orbului, desigur.
[766] Grigorie Teologul, adică, din care citase Varlaam.
[767] Doar de către minte la început.
[768] Sau: 'să fie admirat'.
[769] Grigorie Teologul, *Cuvântul 45* (*In sanctum pascha*) 3, PG 36, 628 A şi *Cuvântul 38* (*In theophania*) 7, PG 36, 317 C.

[12] «Dar, deşi sînt învăluit în nevederea luminii acesteia,» zice, «având însă deschise urechile, aud pe cel ce zice cum [că] 'din cele dimprejurul Său doar minții i Se zugrăveşte [în chip] întunecat Dumnezeu [pe Sine Însuşi], atâta luminându-ne partea stăpânitoare [a sufletului] – şi aceasta doar celor ce s-au curățit – [şi anume] cât [luminează] vederii iuțimea fulgerului [celui] nestătător'[764]». Cu adevărat eşti asemenea orbului celui ce învață despre lumină de la cei ce văd, care, mai înainte de a-l asculta pe cel ce îl învață, din covârşitoarea [sa[765]] ieşire din minți – cum că el ştie mai bine [şi] cum stau lucrurile şi cum să învețe [pe alții] –, se ridică asupra celui ce îl învață. Că, mergând mai departe, ce spune de-Dumnezeu-cuvântătorul acesta[766]? – «*pentru aceasta* la început Dumnezeu – foarte nedesluşit – străluceşte doar minții: ca prin ceea ce este prins[767] să atragă la El, iar prin ceea ce nu este prins să aducă minunare [de El][768]; iar, aducând minunare, să fie şí mai poftit; iar, fiind poftit, să curățească»[769]. Ce curățeşte, poftit fiind?; oare doar mintea? nu; că aceasta – după [cum spun] Părinții – nu are trebuință de multă silință spre a se curăța (dar şi lesne îi e dat să cadă din curăție), [fapt] pentru care s-ar curăța şí fără dumnezeiasca poftă[770] (cum a [şi] arătat-o de-Dumnezeu-cuvântătorul acesta) şi [fapt pentru care doar] începătorilor le este potrivită o asemenea curățire; pe când dumnezeiasca poftă, toată deprinderea şi puterea sufletului şi trupului curățind – şi mai statornică făcându-i minții curăția – primitor al [însuşi] îndumnezeitorului har îl face pe om; pentru aceasta, Dumnezeiescul «poftit fiind, curățeşte; iar curățind, dumnezei[eşti]-la-chip face [pe cei curățiți]; iar cu cei ajunşi a fi astfel petrece de acum[771] ca şi cu nişte

[770] «dumnezeiasca poftă»: faptul de a pofti pe Dumnezeu.
[771] «de acum»: deja.

οἰκείους ἤδη προσομιλεῖ – τολμᾷ τι νεανικὸν ὁ λόγος – ὁ Θεὸς θεοῖς ἑνούμενός τε καὶ γνωριζόμενος· καὶ τοσοῦτον ἴσως, ὅσον ἤδη γινώσκει τοὺς γινωσκομένους». Ποῦ τὸ ἀμυδρὸν ἐνταῦθα τῆς ἐλλάμψεως; «καθ' ὅσον γάρ», φησί, «γινώσκει ὁ Θεὸς αὐτούς, κατὰ τοσοῦτον ἴσως καὶ αὐτοί», φησί, «γινώσκουσι Θεόν». Πῶς; οὐ διανοίας ἀμυδραῖς ἐπιβολαῖς, καθάπερ ἀρχόμενος τοῦ λόγου εἴρηκεν, ἀλλ' ἐν Θεῷ Θεὸν εἰδότες καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἑνώσεως θεοειδεῖς ἤδη γεγονότες καὶ θεοειδεῖ δυνάμει ταῖς θειοτάταις ἐπιβάλλοντες χάρισι τοῦ Πνεύματος, αἷς ἐνατενίζειν τοὺς μὴ θεοειδεῖς καὶ νῷ μόνῳ ζητοῦντας τὰ περὶ Θεὸν ἀμήχανον.

[13] Ἀλλ' ὡς μὲν τῇ θεοειδῇ τὸν ἄνθρωπον ποιούσῃ χάριτι τὸν Θεὸν γινώσκει ὁ παθών, ἤδη γέγονε σαφές. Πόθεν δ' ὅτι καὶ φῶς αὕτη ἐστὶν εἰσόμεθα; Παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἢ καὶ ἄλλου του τῶν διὰ πείρας διδασκόντων; Παρίτω τοίνυν ἕτερος, ὡς πλείους εἶναι τοὺς συμμαρτυροῦντας. Εἰπὼν γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος τὴν γενησομένην ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τῶν ἁγίων ἕνωσιν πρὸς τὸ τῆς θείας ἁπλότητος κρύφιον, ἐπάγει· «καθ' ὃν τῆς ἀφανοῦς καὶ ὑπεραῤῥήτου δόξης τὸ φῶς ἐποπτεύοντες, τῆς μακαρίας μετὰ τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ αὐτοὶ δεκτικοὶ γίνονται καθαρότητος». Ἀλλὰ πόθεν ὅτι καὶ θέωσις τουτὶ τὸ φῶς; Τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἄκουσον· εἰπὼν γὰρ τὸν τρόπον ὡς ἐφικτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς θεοποιουμένους ἑνώσεως, ὡς

[772] Grigorie Teologul, tot acolo.
[773] Literal: în aceeaşi măsură, deopotrivă.
[774] «întru Dumnezeu»: cu puterea de la El primită, de la Duhul Său, după cum s-a spus: «întru lumina Ta vom vedea lumină».
[775] Adică: cunoscându-L.
[776] Altfel zis: caută, cercetează.
[777] Vezi *Triade* 1, 3, 18, GA, p. 187 şi urm.
[778] De la sfântul Grigorie Teologul, adică.
[779] Adică: dintre cei ce predau cele învăţate prin experienţă.

casnici, Dumnezeu (îndrăznesc să o zic aşa, voiniceşte) cu dumnezei unindu-Se şi cunoscându-Se [de către aceştia]; [şi cunoscându-Se] în aceeaşi măsură în care îi şi cunoaşte de acum pe cei ce îi cunoaşte»[772]. Unde [mai vezi] aici nedesluşitul strălucirii?; că zice: «*cât* îi cunoaşte Dumnezeu pe ei, *atâta* şi ei – întocmai[773] – Îl cunosc pe Dumnezeu»; cum?; nu prin nedesluşite [asupră-I] aruncări ale cugetării, cum a spus începându-şi cuvântul, ci întru Dumnezeu[774] ştiindu-L[775] pe Dumnezeu şi, prin unirea cu El, dumnezei[eşti]-la-chip de acum ajungând şi [nu altcum decât] prin dumnezeiască-la-chip putere aruncându-se asupra harurilor Duhului, [haruri] la care cu neputinţă e a se ţinti cei nedumnezei[eşti]-la-chip, care doar cu mintea ispitesc[776] cele dimprejurul lui Dumnezeu[777].

[13] Cum [că nu altcum decât] prin harul cel ce îl face om dumnezeiesc-la-chip Îl cunoaşte pe Dumnezeu cel ce Îl pătimeşte – [aceasta], de acum, am limpezit-o. Dar de unde ştim că [harul] acesta este şi lumină?; tot de la acesta[778] sau şi de la altul dintre cei ce învaţă prin cercare[779]? Vie dar de faţă altul, spre a fi mai mulţi cei ce împreună-mărturisesc [adevărul]; că înfăţişând dumnezeiescul Maxim unirea sfinţilor cu ascunsul simplităţii dumnezeieşti, [unire] ce va fi în veacul viitor, adaugă: «[veac] în care văzând [ei] lumina slavei celei nearătate şi preanegrăite[780], primitori se fac şi ei – dimpreună cu puterile cele de sus[781] – ai fericitei curăţii»[782]. Dar de unde ştim că lumina aceasta este şi îndumnezeire? – tot pe el auzi-l; că înfăţişând, pe cât cu putinţă, chipul unirii lui Dumnezeu cu cei îndumnezeiţi [adică ajunşi

[780] «preanegrăite»: mai presus [şi] de negrăire.
[781] Cu îngerii sfinţi, adică.
[782] *Mistagogia* 21, PG 90, 697 A; vezi, mai sus, *Triade* 3, 1, 28 şi 3, 2, 17.

ψυχῆς πρὸς σῶμα γίνεται τρόπον, ἵν' ὅλος ἄνθρωπος θεωθῇ, τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεουργούμενος, ἐπάγει· «ὅλος ἄνθρωπος μένων κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν φύσιν καὶ ὅλος γινόμενος θεὸς κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ διόλου θείαν τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα». Εἶδες ὡς λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἐστι τὸ φῶς ἐκεῖνο; τί οὖν, ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ κτιστόν; Ἀλλὰ τῶν ἑξῆς ἄκουε· «μεθ' ἣν οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαί τι λαμπρότερον ἢ ὑψηλότερον· τί γὰρ θεώσεως τοῖς ἀξίοις ἐρασμιώτερον;». Ἤκουσας ὅτι ἡ λαμπρότης αὕτη θέωσίς ἐστι καὶ ὡς οὐδὲν τοῖς ἀξιωθεῖσιν ὑψηλότερον τῆς θεωρίας ταύτης; Ἀλλὰ θέλεις μαθεῖν ὡς αὕτη ἐστὶ δι' ἧς τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς ἑνοῦται; Τῶν ἑξῆς αὖθις ἄκουσον· «καθ' ἣν ὁ Θεός, θεοῖς γενομένοις ἑνούμενος, τὸ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται δι' ἀγαθότητα». Τοῦτ' ἄρα τὸ θεοποιόν ἐστι δῶρον, ὃ 'θεότητα' καλέσας ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν φανότατος φωστὴρ ἐπέκεινα ταύτης εἶναι λέγει τὸν Θεόν. Ποῦ δή σοι ἡ γνῶσις καὶ ἡ μίμησις καὶ ἡ ἀφαίρεσις, δι' ὧν σὺ σπεύδεις ἀφαιρεῖσθαι τῶν πολλῶν καὶ τὴν ἐκ πίστεως γνῶσιν τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ὄντως θεομιμησίας;

[14] «Ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὲρ τὸ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὂν τὸν Θεὸν εἴρηκε», φησίν, «εἰ καὶ ὑπὲρ ταύτην τὴν θεότητα προσεῖπε τοῦτον». Σοί γε οὐκ εἴρηκεν, εὖ οἶδα· λαλεῖ γὰρ

[783] Adică: datorită firii omeneşti pe care o are cel îndumnezeit.
[784] *Ambigua*, PG 91, 1088 C.
[785] «după care»: mergând în sus, pe scara ierarhiei; mai presus de care.
[786] Dorirea acestui 'mai drag' (*ἐρασμιώτερον*) este lucrare a erosului dumnezeiesc, aşadar este covârşitoare, nu manifestare periferică a sufletului.
[787] E vorba, în continuare, despre strălucirea lui Dumnezeu.
[788] Adică: prin care, din unghiul căreia, pe calea căreia.
[789] Literal: cu cei făcuţi dumnezei.
[790] Adică: faţă de darul îndumnezeitor.

dumnezei] – [zicând] cum că se face în chipul [unirii] sufletului cu trupul, ca întreg omul să se îndumnezeiască, dumnezeu făcându-se prin harul lui Dumnezeu Celui înomenit –, adaugă: «întreg rămânând om – [atât] după suflet [cât] şi [după] trup – datorită firii[783], şi întreg făcându-se dumnezeu – [atât] după suflet [cât] şi [după] trup – datorită harului şi dumnezeieştii străluciri a fericitei slave, celei ce se învederează în el tot»[784]. Ai văzut cum [că] strălucire a lui Dumnezeu e lumina aceea?; cum aşa, strălucirea lui Dumnezeu e ceva zidit? Dar ascultă şi mai departe: «[strălucire] după care[785] nu este cu putință a gândi [că există] ceva mai strălucitor şi mai înalt; că ce le este celor vrednici mai drag[786] decât îndumnezeirea?». Ai auzit că strălucirea aceasta este îndumnezeire şi că nimic nu le este mai presus [decât ea] celor învredniciți acestei vederi? Voieşti, dar, să afli că [nu alta decât] aceasta[787] este cea prin care Dumnezeu Se uneşte cu cei vrednici? – ascultă, iarăşi, mai departe: «[strălucire] după care[788] Dumnezeu, unindu-Se cu cei ajunşi dumnezei[789], întregul al Său îl face, pentru [a Sa] bunătate»[790]. Aceasta este, prin urmare, darul îndumnezeitor, pe care 'dumnezeire' numindu-l preastrălucitorul luminător cel din Areopagul Atenelor, zice că Dumnezeu este dincolo de aceasta[791]. Unde îți sînt [dar cele de care vorbeşti, şi anume] cunoaşterea şi imitarea şi afereza [adică abstragerea sau scoaterea], prin care – prin toate – te sileşti a şi scoate din cei mulți cunoaşterea – cea dintru credință – a celei mai-presus-de-noi şi adevărate imitări-de-Dumnezeu?

[14] «Dar», zice [el], «deşi a spus că Dumnezeu e mai presus de această dumnezeire[792], nu a zis că Acesta e mai

[791] *Epistola* 2, PG 3, 1068 A–1069 A.

[792] Adică: de *astfel* înțeleasa dumnezeire, ca îndumnezeire.

οὐκ εἰς τὰ σά, ἀλλ' εἰς ὦτα ἀκουόντων· ἔστι γὰρ μακάριος. Ὅταν γὰρ λέγῃ τὸν Θεὸν 'ὑπερουσίως ἔχειν τὸ ὑπερούσιον', τί γε ἄλλο λέγει ἢ ὅτι ἐπεὶ ὑπερούσιόν ἐστι τὸ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὄν, ὑπὲρ τοῦτο ὁ Θεός ἐστιν, ὑπερουσίως ἔχων τὸ ὑπερούσιον; Τί δὲ ὁ λέγων, μᾶλλον δὲ οἱ λέγοντες, 'ἓν γάρ εἰσι' κατὰ τὴν δεσποτικὴν εὐχὴν καὶ δι' ἑνὸς τοὺς ἁγίους ἅπαντας προάγομεν, τί οὖν οἱ λέγοντες τῆς καθ' ὑπερουσιότητα θέωσεως ἀπείρως ἐξῃρημένον εἶναι τὸν Θεόν; Τί δὲ ὁ εἰπὼν πάσης θέσεως καὶ ἀφαιρέσεως ἐπέκεινα εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχήν; Ἆρ' οὐχ ὑπὲρ τὸ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὴν ἄκτιστον ἀθανασίαν καὶ ζωὴν καὶ ἀγαθότητά φασιν εἶναι τὸν Θεόν, εἰ καὶ σὺ τοὺς τοῦτο λέγοντας, πρὸς τὸ τῆς αὐτῶν ἀσφαλοῦς θεολογίας ὕψος ἀτενίζειν οὐ δυνάμενος, φεῦ τῆς τόλμης, φεῦ τῆς ἀπάτης ἣν ἐπεπόνθεις, ἀσεβεῖς τρανῶς προσείρηκας καὶ ἀπεκήρυξας ἅπαντας; Ἀλλ' ἐκεῖνοι σοῦ καὶ τῆς σῆς χαμαιζήλου γνώμης καὶ τῆς πάντα τολμώσης γλώττης μηδένα λόγον ποιούμενοι, καὶ τὸ 'ἀπειράκις ἀπείρως' ἐπὶ τῶν τοιούτων πάντων τῇ θείᾳ προσέθηκαν ὑπεροχῇ, κοινῇ πάσαις ἐννοίαις καὶ πᾶσι ῥήμασιν ἄφραστον εἰδότες αὐτήν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις.

---

[793] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 10, PG 3, 648 D.

[794] V. rugăciunea Stăpânului în Ghetsimani: «ca toți să fie una» (*Ioan* 17, 21).

[795] Sau: 'după *mai-presus*-ul-*de-ființă* [al harului]'.

[796] Altfel zis: superioritatea Lui.

[797] Sau: atât de toată *punerea* [a ceva] pe seama Lui, cât şi de toată *scoaterea* [a ceva] de pe seama Lui; Dionisie Areopagitul, *Despre teologia mistică* 1, 2, PG 3, 1000 B şi 1, 5, PG 3, 1048 B.

[798] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 7, PG 90, 1085 B; 1, 49, PG 90, 1101 şi altele.

[799] Înfățişând superioritatea lui Dumnezeu față de ceva, Părinții au adăugat totdeauna precizarea 'de nesfârşite ori [în chip] nesfârşit'; vezi, de pildă, *Triade* 3, 2, 7: «τῶν μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπείρως ὁ Θεὸς ὑπερεξήρηται»; sau *Triade* 3, 1, 27: «*Mai presus* de fire, aşadar, şi de

presus şi față de *ceea ce* – în înțeles de depăşire – *nu este*». Păi ție – mi-e foarte limpede – [chiar că] nu ți-a spus; că vorbeşte nu în auzul tău, ci în auzul celor ce ascultă; că fericit este. Că atunci când spune că Dumnezeu '[în chip] mai-presus-de-ființă are însuşirea de a fi mai-presus-de-ființă'[793], ce altceva spune decât că, întrucât *ceea ce* – în înțeles de depăşire – *nu este* e mai presus de ființă, Dumnezeu e mai presus de aceasta, [în chip] mai-presus-de-ființă având [El] însuşirea de a fi mai-presus-de-ființă? Şi ce te faci cu cel ce spune (ba, mai bine zis, cu *cei* ce spun, că [aceştia] *una sînt*, după Stăpânească rugăciune[794], astfel că, printr-unul [dintre sfinți], pe toți sfinții îi aducem de față), aşadar, ce te faci cu *cei* ce spun că Dumnezeu este [în chip] nesfârşit mai presus [adică dincolo] de îndumnezeirea cea după [însuşirea harului de a fi] mai-presus-de-ființă[795]? Şi ce te faci cu cel ce a spus că mai-presus-ul lui Dumnezeu[796] e dincolo de toată afirmarea şi negarea[797]? Oare nu spun [aceştia] că Dumnezeu e mai presus de *ceea ce* – în înțeles de depăşire – *nu este* şi de nezidita nemurire şi viață şi bunătate, măcar că tu pe cei ce spun aceasta, neputincios fiind a privi la înălțimea nealunecatei lor cuvântări-de-Dumnezeu, i-ai numit – vai, ce cutezanță!; vai, ce înşelare ai pătimit! – 'necinstitori-de-Dumnezeu' şi i-ai afurisit pe toți? Aceia, însă, neluând aminte la tine şi la părerea ta cea lipită de pământ şi la limba ta a-toate-cutezătoare, şi pe 'de nesfârşite ori [în chip] nesfârşit'[798] l-au pus – în toate zicerile de felul acesta – lângă 'mai-presus-ul dumnezeiesc'[799], ştiindu-l pe [mai-presus-ul] acesta [a fi] cu neputință de rostit tuturor înțelesurilor şi vorbelor, deopotrivă[800]. Destul însă cu acestea.

---

virtute şi de cunoaştere este harul [adică darul] îndumnezeirii, iar acestea toate – după sfântul Maxim – sînt *nesfârşit* mai prejos decât el».

[800] Sau: inexprimabil în concepte şi cuvinte, oricare ar fi acestea.

[15] Ὅπως δὲ καὶ τὴν ἀρετὴν κακίαν οὗτος ἐποίησεν, ὡς ἐν βραχεῖ δεικτέον. Ἀπάθειαν εἶναι λέγει τὴν τοῦ παθητικοῦ καθ' ἕξιν νέκρωσιν. «Αἱ γὰρ τούτου», φησίν, «ἐνέργειαι μάλιστα πάντων ἐκτυφλοῦσι καὶ κατορύττουσι τὸ θεῖον ὄμμα· δεῖ δὴ κατὰ μηδεμίαν ἑαυτοῦ δύναμιν τοῦτο ἐνεργὸν ἐᾶν». Βαβαί· πῶς κατορύττει τὸ θεῖον ὄμμα τὸ πρὸς τὰ πονηρὰ μῖσος καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη; Καὶ ταῦτα γὰρ τοῦ παθητικοῦ εἰσιν ἐνέργειαι· ταύτῃ γὰρ τῇ δυνάμει τῆς ψυχῆς ἀγαπῶμέν τε καὶ ἀποτρεπόμεθα, οἰκειούμεθά τε καὶ ἀλλοτριούμεθα· μετάθεσιν τοίνυν οἱ ἐρασταὶ τῶν καλῶν ποιοῦται τῆς δυνάμεως ταύτης, ἀλλ' οὐχὶ νέκρωσιν, οὐκ ἀκίνητον κατακλείσαντες ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐνεργὸν δείξαντες ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπῃ, αἷς «δυσὶν ἐντολαῖς» κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον «ἅπας ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται». Εἰ δ' αὗται τὸ θεῖον ὄμμα κατορύττουσι καὶ τὸν κατ' αὐτὰς ζῶντα ἐμπαθῆ ποιοῦσι, τίς τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ κακία; Τούτων μὲν οὖν ἕκαστον διά τε τῶν προτέρων ἡμετέρων λόγων κἀν τοῖς νῦν ἡμῖν προτεθειμένοις ἐδείξαμεν, καταλέξαντες καὶ ἐξελέγξαντες καὶ ὅσα καθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν πατέρων ἐντεκὼν τοῖς οἰκείοις λόγοις προὔθηκεν, ἐγκαλλωπιζόμενοι τῷ κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους ὕβρεως· πάντως γὰρ καὶ τῆς εὐλογίας κοινωνήσομεν αὐτοῖς.

[16] Ἐκεῖνο μέντοι προσήκει συνιδεῖν, ὡς εἴ τις ἐθελήσειε σατανικὸν οἷον σύγγραμμα τὰς ἀπ' αἰῶνος ἄχρι

---

[801] Sau: ochiul dumnezeiesc; adică mintea.

[802] Vezi şi *Triade* 2, 2, 23; tot acolo e şi fraza următoare, GA, p. 420.

[803] Adică: facultate a sufletului.

[804] Adică: ne facem casnici.

[805] «[…] după cum prin una şi aceeaşi parte cuvântătoare a sufletului – după înțeleptul Sinesie – lăudăm şi ocărâm» (*Triade* 2, 2, 23).

[806] Adică: mutarea de la rele la bune, încetarea 'focalizării' acesteia asupra celor rele şi 'focalizarea' ei asupra celor bune.

[15] Dar să arătăm, pe scurt, şi cum a făcut acesta virtutea [a fi] răutate. Zice că nepătimire este habituala omorâre a părții pătimitoare [a sufletului]; «că – mai mult decât orice altceva – lucrările părții acesteia», zice, «orbesc şi îngroapă în pământ văzul dumnezeiesc[801]; aşadar, nu trebuie a i se lăsa lucrătoare nici o putere a ei»[802]. Vai [şi amar]!; cum 'îngroapă în pământ văzul dumnezeiesc' ura de cele rele şi dragostea de Dumnezeu şi de aproapele? – că şí acestea sînt tot lucrări ale părții pătimitoare; că prin [una şi] aceeaşi putere a sufletului[803] iubim şi ne scârbim, ne încăsnicim[804] şi ne înstrăinăm[805]. Aşadar, *mutare* fac iubitorii de cele bune puterii acesteia[806], nu *omorâre*, neînchizându-o în ei înşişi [nelucrătoare şi] nemişcată, ci lucrătoare arătându-o întru dragostea față de Dumnezeu şi de aproapele, «de care» două porunci[807] – după cuvântul Domnului – «atârnă toată legea şi prorócii»[808]. Iar dacă acestea[809] îngroapă în pământ văzul dumnezeiesc şi pătimaş îl fac pe cel ce le trăieşte, [atunci] care dintre virtuți nu e răutate? Fiecare în parte, aşadar, din [lucrurile] acestea le-am arătat [şí] prin cuvintele noastre cele mai dinainte, şí în cele ce le punem acum de față[810], înşirând şi vădind [a fi mincinoase] şi [toate] câte le-a [mai] puit [el] în cuvintele lui, aducându-le [el] de față împotriva noastră şi a Părinților noştri [şi] împodobindu-ne pe noi cu [faptul de] a fi ocărâți cu ocara cea adusă şí asupra sfinților; aşa că – negreşit – vom avea parte şí de binecuvântarea acestora.

[16] Aceea însă se cuvine a o înțelege cum că, de ar vrea să numească cineva 'scriere satanicească' viclenele erezii

[807] E vorba de porunca dragostei de Dumnezeu şi de cea a dragostei de aproapele.
[808] *Matei* 22, 40.
[809] «acestea»: dragostea de Dumnezeu şi dragostea de aproapele.
[810] Vezi *Triade* 2, 2, 19· 22-24; 3, 3, 12, GA, p. 419-423.

νῦν πονηρὰς αἱρέσεις ὀνομάσαι, κατὰ κεφάλαια διῃρημένον εἰς τὰς ἄλλοτε ἄλλως ὑποβολαῖς ἐκείνου φυομένας, ἐπίλογον εἶναι τούτων ἁπασῶν τὸ τοῦ λατινέλληνος τουτὶ βιβλίον. Οὐδὲ γὰρ τῆς παλαιᾶς διαθήκης τοῦ Θεοῦ καταψευσάμενος, τῆς καινῆς ἐφείσατο, οὐδὲ εἰς τὴν θείαν φύσιν ἁμαρτών, τὴν διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν εἴασεν ἀνεπηρέαστον, οὐδ' εἰς τὴν πνευματικὴν ὑβρίσας θεωρίαν, τὴν τῆς ἀρετῆς πρᾶξιν ἀδιάβλητον κατέλιπεν, οὐδὲ τῇ τῶν μακαρίων ἀνδρῶν κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα ἐπιθέμενος ζωῇ, τοῖς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος οὐκ ἐπέβαλε τὰς χεῖρας, ἀλλὰ κατὰ παντός, ὡς εἰπεῖν, ἐχώρησε καλοῦ καὶ ἱεροῦ καὶ θείου, παρόντος τε καὶ παρελθόντος, ἐφ' ἡμῖν τε ὄντος καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἐλπιζομένου τε καὶ ἀρτίως ὡς ἐν ἀῤῥαβῶνος μέρει χορηγουμένου τοῖς ἀξίοις, τοῖς τε πρὸ νόμου καὶ τοῖς μετὰ νόμον ἁγίοις, ὧν πρὸς ὀλίγους ἕκαστος ἐν μέρει τῶν ταῖς αἱρέσεσι προϊσταμένων ἀντετάξατο· κοινῇ πᾶσιν οὗτος ἀντιπαραταξάμενος νῦν, ἀνάπλεων πάσης δεινῆς αἱρέσεως ἐξενήνοχε σύγγραμμα, πάντας τοὺς ἁγίους καὶ πάσας σχεδὸν τὰς τούτων δόξας πολυτρόπως διαβάλλον, ὡς εὐχερὲς εἶναι προθεμένους ἡμᾶς συλλαβὰς ὀλίγας ἑκάστου τῶν ἁγίων, εἶτα, τὴν πονηρὰν ταύτην δέλτον ἐπαναγινώσκοντας, σαφὲς εὐθύς ποιῆσαι πᾶσιν, ὡς αἱρετικοὺς καὶ δυσσεβεῖς, ἀθέους τε καὶ πολυθέους καὶ ἀλιτηρίους τοὺς αὐτὰς γράψαντας οὐ παραιτεῖται καλεῖν. Εἰ μὲν οὖν ἀπιστῶν τις ἡμῖν ἐναργῶς ἐθέλει τἀληθὲς ἰδεῖν, ἴτω παρ' ἡμᾶς καὶ μανθανέτω, τῶν τοιούτων συγγραμμάτων προτεθέντων φανερῶς· εἰ δ' εὐλόγως τε καὶ μή, τὸν τῶν ἁγίων κατήγορον στέργειν ἀποδέχεται, αὐτὸς τοῦ ἑαυτοῦ βαστάσει κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ.

[811] Capitole, adică.

[812] Catalogul ereziilor în care cad Varlaam şi Achindin se găseşte şi în *Antireticile către Achindin* ale sfântului Grigorie, dar şi în scriere separată, şi anume *Expunerea ciudatei mulţimi de necinstiri ale lui Varlaam şi Achindin*; vezi şi Dosithei, *Tomosul dragostei*, Iaşi, 1698, p. 13-17.

cele din veac până acum, împărțită pe capete[811] după [ereziile] cele în fel şi chip odrăslite de şoaptele aceluia, [atunci] epilogul tuturor acestora este cartea de față a latinelinului[812]. Că minținд [el] asupra vechiului testament al lui Dumnezeu, nici pe cel nou nu l-a iertat, şi greşind [el] în privința dumnezeieştii Firi, nici venirea în trup a lui Dumnezeu nu a lăsat-o nevătămată, şi hulind asupra Duhovniceştii vederi, nici făptuirea [proprie] virtuții nu a lăsat-o nepârâtă[813], şi punându-se împotrivă vieţuirii fericiților bărbați celor din veacul de acum, şí asupra celor din veacul viitor întinsu-şi-a mâinile, ci s-a pornit – aşa zicând – asupra a tot [lucrul] bun şi sfânt şi dumnezeiesc, [asupra] celui de față şi [asupra] celui viitor, celui ce ține de noi şi celui ce nu ține de noi, celui nădăjduit şi celui dat şi acum în parte – ca în arvună – celor vrednici, [adică] sfinților celor dinaintea legii şi celor de după lege, [sfinți] dintre care doar asupra unora – puțini – s-a pus împotrivă fiecare dintre căpeteniile ereziilor, [pe când] acesta[814], împotriva tuturora laolaltă punându-se, scriere plină de toată cumplita erezie [ne-]a pus de față, pârând mincinos – în multe chipuri – pe toți sfinții şi mai toate socotințele acestora, încât lesne să ne fie – punând mai întâi de față câteva ziceri de ale fiecăruia dintre sfinți şi citind, mai apoi, iarăşi reaua alcătuire aceasta – a limpezi numaidecât tuturora cum [că] nu se dă înapoi 'eretici' şi 'rău-cinstitori', 'atei' şi 'politeişti' şi 'spurcați' a-i numi pe cei ce au scris acestea. Aşadar, de voieşte cineva – nedându-ne crezare – a vedea limpede adevărul, vie la noi şi afle, punându-i noi dinainte scrierile acestea; iar de cineva alege – în chip binecuvântat ori nu – a-l iubi pe pârâşul mincinos al sfinților, însuşi 'o să-şi poarte vina, oricine ar fi'[815].

[813] În chip mincinos, desigur.
[814] Varlaam, adică. [815] *Galateni* 5, 10.

A SFÂNTULUI GRIGORIE PALAMA

APOLOGIE
ÎMPOTRIVA LUI VARLAAM ŞI ACHINDIN

Scurtă introducere[1]

Tot mai îngrijorat – după ce la începuturile lui 1341 Palama publică *Triada* a treia şi *Epistola a III*[a] *către Achindin* – Varlaam merge iarăşi la Constantinopole şi cere patriarhului Ioan Caleca întrunirea Sinodului şi condamnarea isihaştilor. Caleca ezită, total nedoritor de dezbateri dogmatice. Varlaam, însă, prezentând tendenţios întreprinderile lui Palama ce duseseră la alcătuirea *Tomosului aghioritic*, semnat de athoniţi, şi unuia similar, semnat de monahii din Tesalonic, atinge coarda sensibilă a patriarhului: «Palama face para-sinaxe[2] în sfântul Munte şi în Tesalonic, contrar dumnezeieştilor şi sfinţitelor canoane»[3]. Sensibil la abaterile de la canonicitate, Caleca cere apologia monahilor în cauză şi cere mitropolitului Tesalonicului să îi trimită – dimpreună cu Palama – în capitală.

Anticipând, sfântul Grigorie îi convinsese pe toţi de necesitatea întrunirii nu a unei comisii de drept canonic, ci a unui sinod care să cerceteze întreaga chestiune ivită, sub aspect teologic şi ascetic. Împăratul Andronic al III-lea Paleologul, care îşi petrecea iarna la Tesalonic, este de partea lui Palama, prietenul său din copilărie.

Achindin, adeptul concilierii şi prietenul ambilor combatanţi, temându-se de o eventuală condamnare a

1 Text preluat din *Introducerea* profesorului P. Hristou (Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* Β', p. 9-54), uşor prescurtat.

2 Adică facţiuni eclesiastice, ilegitime.

3 Achindin, *Cuvânt către Caleca*, Th. Uspenskij, *Sinodik*, Odessa 1893, p. 87.

lui Palama 'datorită unor expresii îndoielnice', reuşise – se pare – să atragă la opinia sa mai toţi factorii de decizie ai capitalei (între care şi patriarhul[4]), ba chiar cheamă şi dinafară, spre a lua parte la Sinod, personalităţi cu convingeri eventual similare, precum David Disypatos, prieten – şi el – atât cu Varlaam, cât şi cu Palama.

La cererea patriarhului, în mai 1341, sfântul Grigorie merge în Constantinopole, dimpreună cu apropiaţii şi ucenicii săi, acuzaţi cu toţii. După obişnuitele şedinţe premergătoare, în care se configurează hotărârea sinodalilor, şi anume favorabilă isihaştilor, Sinodul se întruneşte – pentru o singură zi – la 10 iunie, sub proedria împăratului Andronic al III-lea Paleologul. Acesta aprobă convingerile isihaştilor, pronunţându-se el însuşi în chestiunea luminii văzute de Apostoli pe Tavor şi spunând că aceştia au văzut «harul şi dumnezeiasca slavă, iar nu fiinţa însăşi, cea care [le] dădea harul»[5]. Marele domestic Ioan Cantacuzino, şi el de faţă, prieten cu Varlaam, îl sfătuieşte pe acesta 'să dea ascultare monahilor, mai pricepuţi în astfel de lucruri'. Varlaam primeşte, astfel că Sinodul nu mai emite *tomos* special, ci, prin enciclică, patriarhul face cunoscute hotărârile Sinodului, şi anume condamnarea spuselor şi scrierilor lui Varlaam împotriva isihaştilor şi predarea cărţilor lui autorităţilor bisericeşti, spre a fi distruse.

După Sinod, simţindu-se obosit şi slăbit şi retrăgându-se la mânăstirea Odighitria, împăratul moare, la 15 iunie, fapt ce destabilizează iarăşi situaţia. Varlaam, crezând că moartea principalului susţinător al adversarilor săi poate întoarce balanţa în favoarea sa, regretă

[4] *Ibidem*, p. 86.

[5] *Tomosul sinodal* 46, PG 151, 688 C.

că a cedat atât de repede înaintea Sinodului şi încearcă schimbarea lucrurilor. Se dovedeşte a fi însă prea târziu, pentru că, în urma Sinodului, Palama se bucură de o foarte mare reputaţie. Astfel că, la câteva zile după Sinod, Varlaam fuge, întorcându-se în Italia.

Ştafeta antiisihasmului este preluată, paradoxal, de chiar principalul organizator al apărării în Sinod al lui Palama, şi anume de Achindin. Nemulţumit că Sinodul din iunie 1341 depăşise hotarele tematice pe care însuşi i le hotărâse şi că, după Sinod, Palama continua tratarea problematicii legate de raportul între fiinţă şi lucrări, Achindin, care, după cum ştim, nu aproba deloc distincţia palamită, lucru de care îl şi înştiinţase pe Palama, îl provoacă pe acesta din urmă la dezbaterea asupra chestiunii cu pricina.

Optând pentru soluţia radicală, adepţii sfântului Grigorie cer întrunirea unui nou sinod. Caleca se opune, temându-se de dezbaterile dogmatice şi totodată, nedorind – din motive politice – a micşora autoritatea imperială a defunctului împărat Ioan al III-lea Paleologul, prin încuviinţarea unui nou sinod prezidat, inevitabil, de Ioan Cantacuzino, tutorele fiului aceluia. Totuşi, Sinodul se întruneşte în august 1341. Dezaprobarea vehementă a lui Achindin de către participanţi şi de către popor, face ca patriarhul să se retragă înaintea încheierii lucrărilor. Restul sinodalilor hotărând condamnarea lui Achindin, 'de nu se întoarce, ci stăruie în opiniile sale', acesta e nevoit să semneze *libellus* prin care recunoaşte hotărârile sinodului precedent în privinţa luminii dumnezeieşti, fapt pentru care prezenta condamnare a sa nu intră în vigoare.

La insistența isihaştilor, se dă un *tomos sinodal*, care confirmă faptul că întrunirea precedentă – cea din iunie – a luat hotărâri cu caracter dogmatic şi consemnează, totodată, precedenta condamnare a lui Varlaam şi faptul că sub aceasta intră şi toți cei ce conglăsuiesc cu acela. Pe de altă parte *tomosul* interzice (prevedere impusă, cel mai probabil, de Caleca) readucerea în discuție şi tratarea chestiunilor dogmatice şi, totodată, nu pomeneşte nimic de însuşi sinodul acesta din august, lăsându-se impresia unui singur Sinod în mai multe şedințe. Întrucât Achindin semnase *libellus*, fireşte că nu e pomenită vreo condamnare a sa[6].

Dacă sinodului din iunie îi urmase numaidecât moartea împăratului Ioan al III-lea Paleologul, sinodului din august îi urmează izbucnirea războiului civil, între, pe de o parte, partida împărătesei Anna de Savoya, a marelui duce Alexios Apókafkos şi a patriarhului Ioan Caleca şi, pe de alta, marele domestic Ioan Cantacuzino, suspectat – pe nedrept, după cât se pare[7] – de împărătească că ar ținti tronul imperial.

Simpatizând cu Cantacuzino, Palama este tot mai prigonit de Caleca, pe toate căile. Astfel, continuând Achindin – după Sinodul din august şi după editarea *tomosului* – să vorbească împotriva lui Palama, mai apoi patriarhul însuşi îi încuviințează aceasta, dându-i voie nu doar să vorbească, ci şi să scrie. Fireşte că şi sfântul Grigorie continuase şi continuă să scrie şi să se apere.

[6] Se consideră că *tomosul* a fost redactat în cea mai mare parte de Palama, iar Caleca a adăugat ultimele paragrafe; vezi Hristou, Palama II, p. 18.
[7] Vezi argumentele lui Hristou la p. 20.

Aceasta este perioada în care își redactează *Apologia împotriva lui Varlaam și Achindin*[8], alcătuită din trei scrieri: 1. *Despre dumnezeiasca unire și deosebire*; 2. *Despre dumnezeiești lucrări și împărtășirea după acestea*; 3. *Despre dumnezeiasca și îndumnezeitoarea împărtășire*. Pentru faptul că cele trei sînt părți ce alcătuiesc o scriere unitară avem mai multe indicii: 1. cea de a doua scriere se numește și *Apologie mai desfășurată*, ceea ce – de bună seamă – presupune o precedentă apologie, mai pe scurt; 2. primele două scrieri nu doar că nu au încheiere propriu-zisă, dar chiar este arătată continuarea lor în altă scriere[9]; 3. ultima dintre ele se încheie propriu-zis, chiar cu formulă doxologică[10].

Tema tratatului acestuia în trei părți decurge din scrierile polemice ale lui Palama în apărarea luminii dumnezeiești, mai precis din concluziile ce apar în mod necesar din acestea: transcendența ființei lui Dumnezeu și caracterul participabil al lucrărilor Lui. Dacă lupta ar fi luat sfârșit cu Sinodul din iunie 1341, poate că Palama nu ar mai fi alcătuit lucrarea aceasta sau i-ar fi dat o altă formă. Dar, după Sinod, nici Varlaam nu și-a încetat atacurile (în cele câteva ultime zile ale perioadei lui bizan-

[8] Să nu uităm că, după Sinodul din iunie 1341, datorită morții împăratului, Varlaam încercase o întoarcere a balanței în favoarea sa; acesta e motivul pentru care și el este pomenit în numele scrierii în cauză.

[9] *Despre dumnezeiasca unire și deosebire* sfârșește cu fraza «[acum, deci,] s-ar cere să cercetăm și despre dumnezeiască deosebirea aceasta și lucrările cele după ea și să limpezim după putere [lucrurile acestea] și să zăbovim – nu mai puțin – [și asupra lor], încât, din cele de dumnezeieștii Părinți teologhisite despre aceasta, să putem lesne vedea – și plivi – rătăcirea varlaamită». Urmează apoi *Despre dumnezeiești lucrări și împărtășirea după acestea*, a căreia ultime cuvinte sînt: «să întoarcem, dar, cuvântul la curgerea de mai înainte hotărâtă».

[10] Și anume: «Căruia Se cuvine toată slava în vecii vecilor. Amin».

tine), nici Achindin nu a mai stat deoparte, ci a coborât şi el în arenă. Lucrarea este apologetică, dar şi polemică.

Lucrarea nu face referinţă la nici o altă lucrare palamită precedentă înafara *Triadelor*, ceea ce arată că este prima redactată de Palama după Sinoadele din 1341. Nu a fost scrisă după toamna lui 1342, când Achindin îşi începe în scris polemica sa cu Palama, de vreme ce nu pomeneşte nu doar de nici o scriere a aceluia, dar nici de faptul că acela ar polemiza în scris. Astfel, în partea a treia Achindin este prezentat nu ca scriind, ci ca vorbind împotriva lui Palama, iar când Varlaam şi Achindin sînt pomeniţi ca 'împreună-scriind', citatele adăugate sînt doar din Varlaam. Apoi, în cartea întâia 'Varlaam şi Achindin' sînt pomeniţi împreună de aproximativ douăzeci de ori, fără vreo referire la fuga celui dintâi. Pe lângă acestea, întrucât prima carte este dezvoltarea conţinutului *Epistolei a III^a către Achindin*, probabil că a fost redactată imediat după primul Sinod. Faptul că în cartea a doua patriarhul Caleca este încă numit cu titulatura de 'preadumnezeiescul' dovedeşte că nu intervenise ruptura dintre cei doi[11]; deci aceasta a fost scrisă undeva pe la începutul toamnei lui 1341. A treia carte înfăţişează lupta dezlănţuită a lui Achindin, ceea ce poate însemna că acesta va fi primit de la patriarh încuviinţarea să vorbească împotriva lui Palama; ceea ce indică drept perioadă a redactării iarna dintre 1341 şi 1342.

Faptul că tratatul acesta – întreit în părţi – a fost scris atât de curând se vede şi din cuvintele patriarhului: «noi, aşadar, văzând – după alcătuirea tomosului – scrieri şi apologii ale lui Palama, mai că le-am socotit cu

[11] După maşinaţiunile patriarhului, sf. Grigorie este în cele din urmă aruncat în temniţa palatului imperial, în 1343, unde va sta închis până în 1347.

neputință [a fi scrise atât de repede]». Patriarhul a luat cunoştință de existența scrierilor acestora pe la începuturile lui martie 1342.

1. *Despre dumnezeiasca unire şi deosebire*. Titlul desfăşurat al lucrării, şi anume «În câte feluri [este] dumnezeiasca unire şi deosebire şi că nu doar după ipostasuri, ci şi după comunele [lor] ieşiri şi lucrări am fost învățați [a fi] deosebire în Dumnezeu, şi că după fiecare unire şi deosebire[12] nezidit a-l cugeta am apucat [de la Părinții noştri], măcar că lui Varlaam şi Achindin le displace» redă în linii mari conținutul cărții.

În *Epistola a III[a] către Achindin* sfântul Grigorie dezvoltase o doctrină ce se rezuma în fraza: «una e ființa lui Dumnezeu şi alta e lucrarea ființială a lui Dumnezeu»[13]. Opiniei acesteia i se opunea nu doar Varlaam, ci şi Achindin, cu toate că acesta din urmă, datorită prieteniei ce purta lui Palama, nu îşi manifestase atunci dezacordul față de el, ba chiar îl apărase în Sinodul din iunie. Se pare că după Sinodul acesta Achindin a găsit prilejul să arate că, deşi în celelalte privințe e de acord cu Palama, nu este şi în privința distincției între ființă şi lucrare în Dumnezeu, de teama diteismului. Negăsindu-se – în ciuda repetatelor întâlniri dintre cei doi – nici un chip de conciliere, Achindin şi-a exprimat vehement opoziția şi l-a acuzat pe Palama, care, apărându-se, a alcătuit lucrarea de față, fragmente ale căruia vor fi folosite mai apoi în *Capete*.

Prologul (1-4) anunță numaidecât tema scrierii, printr-un citat areopagitic: «sfinților ştiutori-de-taină ai predaniei cuvântării noastre de Dumnezeu dumnezeieştile uniri, pe de o parte, cele ale Dăinuirii [Celei] mai presus

[12] Adică: din unghiul fiecărei 'uniri' şi 'deosebiri'.

[13] «una e... şi alta e...»: un lucru e... şi altceva e...; *Epistola a III[a] către Achindin* 3, Palama II, GA, p. 291.

de negrăire şi de necunoaştere, le numesc *ascunse şi neieşite* [*din sine*] *aşezări mai presus* [*de toate*], iar deosebirile cele cuvenite Binelui [a le face] ale obârşiei dumnezeirii – *ieşiri/ purcederi* şi *arătări* [*în afară*]»[14]. Urmează dezvoltarea temei, în două părți: mai întâi (5-17) despre reala co-existență a unirii şi deosebirii şi, mai apoi (18-32), despre caracteristicile unirii şi deosebirii, separat. În epilog (33-35) se spune pentru ce cei de după Dionisie (considerat, desigur, a fi ucenicul din Areopag al Apostolului Pavel) au neglijat doctrina despre această deosebire în Dumnezeu. Terminologia folosită de sfântul Grigorie în această lucrare pentru înfățişarea dumnezeieştilor lucrări – împrumutată în cea mai mare parte de la Areopagit – se va schimba simțitor în scrierile sale ulterioare.

2. *Despre dumnezeieştile lucrări şi împărtăşirea după acestea.* La câteva luni după prima carte a fost scrisă o a doua, cu un mai intens caracter apologetic, întrucât sfântul Grigorie fusese din nou acuzat de diteism şi de faptul de a readuce în discuție chestiuni dogmatice. Astfel că, pe lângă titlul scurt (cu care el însuşi citează lucrarea), autorul pune şi altul, spre învederarea caracterului scrierii: «Apologie mai desfăşurată către cei ce cred că doi dumnezei se arată [numaidecât a fi] din faptul de a fi numită de către sfinți îndumnezeitoarea dare a Duhului – față de care Dumnezeu, după ființă, este mai presus – nu doar 'îndumnezeire nefăcută', ci şi '[nefăcută] dumnezeire'; sau despre dumnezeieştile lucrări şi împărtăşirea după acestea».

Subiectul cărții diferă puțin față de al celei precedente, dar metoda tratării rămâne practic aceeaşi. Dezvoltarea este extinsă, astfel că autorul simte nevoia justificării: îndelunga-vorbire se datorează conştiinței datoriei de a-i apăra pe Părinți, ei fiind, de fapt, cei acuzați. Alt motiv este nevoia dovedirii că scrierile ortodoxe sînt corecte, şi

[14] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 4, PG 3, 640 D.

nu incorecte, cum reieşea îndeosebi din scrierile lui Varlaam (45). Din pricina repetatelor reluări, împărţirea scrierii este dificilă. În prolog (1- 2) se indică drept temă dovedirea faptului că «Dumnezeiescul este şí *unu* şí *nu unu*, amândouă [acestea fiind spuse în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu]». Se vorbeşte apoi despre existenţa concretă a lucrărilor dumnezeieşti şi despre caracterul lor nezidit (3-29) şi despre îndumnezeirea săvârşită de către ele (30-44). În final (45-52) se face referire la succesorii lui Varlaam, şi anume Achindin şi cei dimpreună cu el, pentru a fi justificată tratarea chestiunilor dogmatice. Dezvoltarea temei nu este practic încheiată, astfel că în final se spune: «să întoarcem, dar, cuvântul la curgerea de mai înainte hotărâtă»; evident că într-o nouă carte.

3. *Despre dumnezeiasca şi îndumnezeitoarea împărtăşire.* Este scrisă la scurtă vreme după cartea precedentă, pe când Achindin vorbea – dar încă nu scria – împotriva lui Palama. Autorul reia tema dintr-a doua parte a aceleia, întemeindu-şi spusele pe tot mai multe locuri din epistolele pauline şi din scrierile sfinţilor Vasile cel mare şi Maxim Mărturisitorul. Tema e stabilită în prolog (1-2) prin referire la opinia adepţilor lui Achindin, cum că darul îndumnezeitor este creat şi este, de fapt, o imitare naturală sau o habitudine naturală, o ameliorare morală, pentru că dacă – pe motiv că se împărtăşesc de Dumnezeu – harul împărtăşit sfinţilor ar fi nezidit, atunci – pe acelaşi motiv – tot nezidit ar fi şi darul dumnezeiesc ce ajunge la toate zidirile. Se argumentează apoi că harul dumnezeiesc este lucrare nezidită (3-8), se vorbeşte despre faptul că toate zidirile se împărtăşesc de darul lui Dumnezeu – de la cele nesimţitoare, până la cei mai aleşi dintre sfinţi – dar fiecare dintre acestea de pe treapta ei (9-22), despre neconfundarea fiinţei cu lucrarea (23-29). În epilog (30) se încheie – printr-o rugăciune şi o doxologie – întregul tratat tripartit.

1.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>
ΠΟΣΑΧΩΣ Η ΘΕΙΑ ΕΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΜΗ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΥΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΜΟΝΟΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΚΟΙΝΑΣ ΠΡΟΟΔΟΥΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΔΙΑΚΡΙΣΙΝ ΕΔΙΔΑΧΘΗΜΕΝ ΕΠΙ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΚΑΘ' ΕΚΑΤΕΡΑΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΙΝ ΑΚΤΙΣΤΟΝ ΦΡΟΝΕΙΝ ΠΑΡΕΛΑΒΟΜΕΝ ΑΥΤΟΝ, ΚΑΝ ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΑΙ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ ΑΠΑΡΕΣΚΩΝΤΑΙ

[1] Διονύσιος ὁ μέγας αὐτήκοος γεγονὼς τῆς τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ φωνῆς, ἢ πάντως ἀπὸ τῆς πυρίνης ἐξηχεῖτο γλώττης, καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα συντόνῳ τε καὶ παντελεῖ σχολῇ νοῦν καὶ γλῶτταν διαρκῶς γεγυμνασμένος, ἀλλ' οὐδ' ἄνευ ἐπιπνοίας θείας, περὶ θείας ἑνώσεως καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι τοῖς ἔπειτ' ἐσομένοις λυσιτελῶς κεκινημένος, τὴν περὶ τούτων ἀσφαλεστάτην καὶ ἀληθῆ θεολογίαν τοῖς εὖ φρονοῦσι διετράνωσεν, ὡς ἂν ἡμεῖς ταύτῃ κανόνι καὶ φωτὶ χρώμενοι, καὶ δι' αὐτῆς ὀρθοτομοῦντες τὸν τῆς

[1] Adică: din unghiul fiecărei 'uniri' şi 'deosebiri'.
[2] Altfel zis: martor auricular.
[3] Vezi îndemnul către Timothei, la începutul teologiei mistice.
[4] Notăm dintru început faptul că, aşa cum în româneşte termenul *zidire* înseamnă nu atât acţiunea de *a zidi*, cât rezultatul ei (altfel zis '*ziditura*'), tot aşa – se pare – în scrierile areopagitice termenii de *ἕνωσις* (*unire*) şi *διάκρισις* (*deosebire*) par a indica, adesea, nu atât acţiunea respectivă, cât – mai degrabă – rezultatul acţiunii, altfel zis '*unitura*' şi '*deosebitura*'. Doar

1.

<A LUI GRIGORIE PALAMA> ÎN CÂTE FELURI [ESTE] DUMNEZEIASCA UNIRE ŞI DEOSEBIRE ŞI CĂ NU DOAR DUPĂ IPOSTASURI, CI ŞI DUPĂ COMUNELE [LOR] IEŞIRI ŞI LUCRĂRI AM FOST ÎNVĂŢAŢI [A FI] DEOSEBIRE ÎN DUMNEZEU, ŞI CĂ DUPĂ FIECARE UNIRE ŞI DEOSEBIRE[1] NEZIDIT A-L CUGETA AM APUCAT [DE LA PĂRINŢII NOŞTRI], MĂCAR CĂ LUI VARLAAM ŞI ACHINDIN LE DISPLACE.

[1] Dionisie cel mare, însuşi-auzitor[2] făcându-se al glasului apostolilor lui Hristos, celui întreg glăsuit de limbă de foc, şi cu stăruitoarea şi pe de-a-ntregul îndeletnicire cu cele dumnezeieşti[3] mintea şi limba neîncetat deprinzându-şi-le – nu însă fără însuflare dumnezeiască –, despre dumnezeiasca unire şi deosebire[4] purcezând a [le] vorbi[5] cu folos celor ce aveau să fie mai apoi[6], desluşit le-a înfăţişat celor cu dreaptă socotinţă[7] adevărata şi cu totul nealunecata teologie în privinţa acestora, ca, slujindu-ne noi de aceasta ca de un canon şi de o lumină

---

astfel putem înţelege faptul că *deosebirea* dumnezeiască este percepută a fi totuna cu *lucrarea nezidită* a firii dumnezeieşti (cum se va vedea), cum şi faptul că dumnezeiasca *Unire* poate *ieşi* spre cele zidite. Acelaşi lucru este valabil şi în cazul termenului μετοχή (*împărtăşire*: *'împărtăşitură'*).

[5] Literal: a expune.

[6] Adică: viitorimii.

[7] Literal: bine-cugetătorilor.

ἀληθείας λόγον, τοὺς κατά τι ταύτης ἐκκλίνοντας καὶ παρατρεπομένους εὐχερῶς τε διορῶμεν καὶ λυσιτελῶς εὐθύνωμεν· εἰ μὲν ἕλοιντο, καὶ αὐτοῖς· εἰ δὲ μή, τοῖς γοῦν ὑπὸ τῆς σεσοφισμένης αὐτῶν χρηστολογίας καὶ πιθανότητος σαλευομένοις, ἀσφαλείας ὀρέγοντες σὺν θεῷ φάναι χεῖρα, καθόσον ἐφικτόν.

[2] Οὗτος τοίνυν ὁ μέγας καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ πᾶσι θεοφόροις τὰ αὐτὰ καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν μαρτυρῶν φησι· «λέγουσιν οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομύσται τὰς μὲν ἑνώσεις τὰς θείας, τὰς τῆς ὑπεραῤῥήτου καὶ ὑπεραγνώστου μονιμότητος, κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους ὑπεριδρύσεις· τὰς διακρίσεις δὲ τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας, προόδους τε καὶ ἐκφάνσεις· καί φασι τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἑπόμενοι καὶ τῆς εἰρημένης ἑνώσεως ἴδια καὶ αὖθις τῆς διακρίσεως εἶναί τινας ἰδικὰς καὶ ἑνώσεις καὶ διακρίσεις». Καὶ πάλιν· «εἰ δὲ καὶ θεία διάκρισίς ἐστιν ἡ ἀγαθοπρεπὴς πρόοδος τῆς ἑνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολλαπλασιαζούσης, ἡνωμέναι μέν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις, αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις, αἱ ἄλλαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, καθ' ἃς ἐκ τῶν

[8] Literal: drept-tăind cuvântul adevărului, drept croind drum – în cuvinte – adevărului.
[9] Adică: de la adevăr.
[10] Lui Varlaam şi Achindin, adică.
[11] *Romani* 16, 18.
[12] Altfel zis: iniţiaţii – în chip sfânt – ai tradiţiei noastre teologice (sau 'de-Dumnezeu-cuvântătoare'), alta decât tradiţia teologică (sau 'de-zeu-cuvântătoare') cea proprie filosofilor idolatri.
[13] Literal: cele cuvenite Binelui [a le face].
[14] *Despre numirile dumnezeieşti* 2, 4, PG 3, 640 D–641 A.
[15] Literal: 'nerelaţionalele transmiteri'; 'nerelaţionale' în sensul că nu fac împărtăşită fiinţa dumnezeiască, nu supun dumnezeiasca Unire (sau 'Uniune' sau 'Unitate' sau Unime) Cea mai presus de fire relaţiei cu zidirile;

şi, prin aceasta, drept-învățând[8] cuvântul adevărului, pe cei ce se abat întrucâtva şi se răzlețesc de la acesta[9] lesne să îi îndreptăm şi cu uşurință să îi călăuzim; şi – de-ar voi – şi lor înşişi[10] să le întindem, cu Dumnezeu, mână de ajutor, pe cât cu putință; iar de nu, [măcar] celor clătinați de către sofistica lor frumoasă-vorbire[11] şi argumentație plauzibilă – celor ce poftesc nealunecare.

[2] Marele acesta [Dionisie], aşadar, mărturie dând despre toți purtătorii-de-Dumnezeu dinaintea lui cum că [şí ei] aceleaşi [lucruri le] cugetă şi [le] spun, zice: «sfinții ştiutori-de-taină ai predaniei cuvântării noastre de Dumnezeu[12] dumnezeieştile uniri, pe de o parte, cele ale Dăinuirii [Celei] mai presus de negrăire şi de necunoaştere, le numesc 'ascunse şi neieşite [din sine] aşezări mai presus [de toate]', iar deosebirile cele bune[13] ale obârşiei [în]dumnezeirii – 'ieşiri/purcederi şi arătări [în afară]'; şi zic ei – urmând sfintelor Scripturi – că sînt proprii şí pomenitei uniri şi, iarăşi, şí deosebirii anumite aparte uniri şi deosebiri»[14]. Şi iarăşi: «iar de şí dumnezeiască deosebire este ieşirea/purcederea, cea cuvenită Binelui, a dumnezeieştii Uniri – Care, unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăşi, din bunătate, Se înmulțeşte şi [aşa zicând] Se multiplică –, unite sînt cu adevărat – în [însăşi] deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări[15] (dările de ființă, dările de viață, facerile de înțelepciune, celelalte daruri ale pricínii bunătății tuturor), după care[16] din cele

vezi, de pildă, *Epistola a II*[a] (*Către Gaius*) a sfântului Dionisie Areopagitul: «Cel de neimitat şi dezlegat [de toate] este mai presus de imitări şi legături, [cum] şi de cele ce imită şi de cele ce se împărtăşesc» (PG 3, 1069 A). Notăm că în greceşte σχέσις (din care provine ἄ-σχετος) vine de la *a avea* şi presupune faptul că fiecare entitate (din cele antrenate în relație) o are (o posedă) pe cealaltă şi este avută (este posedată) de către aceea, într-o ecuație care le întemeiază reciproc, ca în cazul binomului *tată~fiu*.

[16] «după care»: [dări] din unghiul [şi în termenii] cărora.

μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα». Καὶ μετά τινα· «τούτων τῶν ἑνώσεών τε καὶ διακρίσεων, ὅσας ἐν τοῖς λογίοις θεοπρεπεῖς αἰτίας εὑρήκαμεν, ἐν ταῖς *Θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσιν* ἰδίᾳ περὶ ἑκάστου διαλαβόντες, ὡς ἐφικτόν, ἐξεθέμεθα».

[3] Ὁ μὲν οὖν μέγας Διονύσιος οὕτω, καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προσθείς, ὡς «οὕτως ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἑνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδομεν, ὡς αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ ἥνωται καὶ διακέκριται». Βαρλαὰμ δὲ καὶ Ἀκίνδυνος οὐχ οὕτω φασίν, οὐδ' οὕτως ἡνῶσθαι τὰ θεῖα καὶ διακεκρίσθαι, καθάπερ οἱ θεοφόροι θεολόγοι διατρανοῦσιν. Ἀλλ' ὥσπερ Ἄρειος καὶ Εὐνόμιος καὶ Μακεδόνιος προφάσει τῆς κατὰ τὰς ὑποστάσεις διακρίσεως εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα κατέτεμον τὸ θεῖον, οὕτως οὗτοι νῦν προφάσει τῆς κατὰ τὰς κοινὰς προόδους διακρίσεως εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα διχοτομοῦσι τὸν θεόν. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνοι τοὺς μὴ κατὰ τὸν ἴσον αὐτοῖς τρόπον δυσσεβοῦντας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἄκτιστον εἰδότας τὸν θεὸν καὶ τὸ μεῖζον καὶ δευτερεῦον ἐπὶ τῶν τοιούτων μηδὲν τῷ ἀκτίστῳ λυμαίνεσθαι διαβεβαιουμένους, τριθεΐτας ἔλεγον, ὡς τρεῖς δῆθεν ἀκτίστους σέβοντας θεοὺς μείζους καὶ ἐλάττους, αὐτοὶ τοῦτο πάσχοντες ὡς ἀληθῶς, οὕτως οὗτοι νῦν, δύο τοῦ θεοῦ λέγοντες θεότητας, κτιστὴν καὶ

---

[17] «cele ce se împărtăşesc»: făpturile, zidirile, cele ce sînt.

[18] Aceste 'împărtăşiri' sînt (aşa cum am spus puţin mai sus) înseşi cele ce fac obiectul împărtăşirii, 'împărtăşiturile' însele.

[19] «Cele împărtăşite»: Cele împărtăşite zidirilor.

[20] *Idibem*, 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

[21] *Idibem*, 2, 7, PG 3, 644 D–645 A.

[22] Sau: «precum ele însele sînt unite şi deosebite». *Idibem*, 2, 6, PG 3, 644 CD.

[23] «deosebirea cea după Ipostasuri»: distincţia făcută – pe tărîmul Dumnezeiescului – datorită existenţei Ipostasurilor.

ce se împărtăşesc[17] şi din împărtăşiri[18] sînt lăudate Cele [în chip] neîmpărtăşit împărtăşite[19]»[20]; şi puţin mai încolo: «aceste uniri şi deosebiri, [cele] câtora le-am aflat în cuvintele [Scripturii] lui-Dumnezeu-potrivitele pricíni [generatoare], le-am înfăţişat în *Schiţele teologice*, vorbind despre fiecare în parte»[21].

[3] Aşa spune, deci, marele Dionisie, şí aceasta adăugându-o spuselor [aici pomenite], [şi anume] cum [că] «*aşa* ne sârguim noi pe cele dumnezeieşti şí a le uni şí a le deosebi: precum cele dumnezeieşti însele s-au unit şi s-au deosebit»[22]; pe când Varlaam şi Achindin nu aşa spun, nici aşa propovăduiesc a se/Se uni şi deosebi cele/Cele dumnezeieşti, [adică] precum de-Dumnezeu-purtătorii cuvântători-de-Dumnezeu; ci, după cum Arie şi Eunomiu şi Macedoniu, sub pretextul deosebirii celei după Ipostasuri[23], au tăiat Dumnezeiescul în create şi necreate, [tot] aşa [şí] aceştia acum, sub pretextul deosebirii celei după comunele ieşiri [spre făpturi][24], Îl despică pe Dumnezeu în create şi necreate. Şi după cum aceia pe cei ce nu erau (asemenea lor) necinstitori [de Dumnezeu] – ci şí după cele trei Ipostasuri [tot] nezidit Îl ştiau [a fi] pe Dumnezeu şi încredinţau că mai-marele şi secundarul[25] [spuse] în privinţa unor astfel [de Ipostasuri] întru nimic nu aduc vătămare neziditului – îi numeau triteiţi, ca pe unii care, chipurile, cinsteau trei dumnezei, superiori şi inferiori (când tocmai ei[26] pătimeau, de fapt, [de boala] aceasta), [tot] aşa [şí] aceştia acum – [*ei*] vorbind [de fapt]

[24] Pe motivul deosebirii – tot pe tărâmul Dumnezeiescului – între fiinţă şi lucrare, lucrare ce este comună Ipostasurilor.

[25] «mai-marele şi secundarul»: e vorba despre însuşirea Tatălui de a fi 'mai mare decât Fiul' (*Ioan* 14, 28) şi, astfel, de a Fiului de a Se afla pe o poziţie 'secundară'.

[26] «tocmai ei»: Arie, Eunomiu şi Macedoniu.

ἄκτιστον, καὶ τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ὑπερκειμένην θεότητα ὡς ἄκτιστον, πᾶσαν δὲ κοινὴν πρόοδον καὶ ἐνέργειαν ἀγαθοπρεπῆ καὶ θείαν θεότητα ὑφειμένην ὡς κτιστήν, εἶτα τῶν μὴ κατὰ τὸν ἴσον αὐτοῖς τρόπον αἱρουμένων δυσσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς ὑποστάσεις καὶ κατὰ τὰς ἀγαθοπρεπεῖς ἐνεργείας καὶ προόδους ἄκτιστον εἶναι φρονούντων τὸν θεόν, καὶ τὸ κατὰ τοὺς θεολόγους ὑπερκείμενον ἐν τοῖς τοιούτοις μηδὲν τῷ ἀκτίστῳ καὶ ἐνιαίῳ προσίστασθαι δεικνύντων, καταβοῶσιν ὡς δύο ἀκτίστους θεότητας λεγόντων, ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην.

[4] Ἀλλ' Ἄρειος μὲν καὶ Εὐνόμιος οὐδὲ πάσας τὰς θείας ὑποστάσεις ἐτίθεντο κτιστάς· Βαρλαὰμ δὲ καὶ Ἀκίνδυνος πάσας τὰς θεοπρεπεῖς τῆς τρισυποστάτου θεότητος προόδους τε καὶ ἐνεργείας εἰς κτίσμα κατασπῶσιν. Ἵν' οὖν μηδεμίαν τούτων ἄνω τῆς κτίσεως, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον, καταλίπωσιν, ἔργῳ τὰ τῶν μύθων ἐπιδείκνυνται καὶ τὸ τοῖς Ἀλωάδαις ἐπιτεθρυλημένον, ᾗ δυνάμεως ἔχουσι, μιμοῦνται. Τὰς γὰρ μεγίστας τῶν αἱρέσεων συμφορήσαντες εἰς ἕν, καὶ τῇ τοῦ Ἀρείου πονηρᾷ διαστολῇ τὴν οὐχ ἧττον θεομάχον τοῦ Σαβελλίου συστολὴν ἐπιφορήσαντες, καὶ οἷόν τινα Χαλάνης πύργον ᾠκοδομηκότες, ἵνα τοῖς ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας ὑποδείγμασι χρήσωμαι, μᾶλλον δὲ κἀκείνου τοῦ πύργου διαφερόντως πονηρότερον—οὗτοι γὰρ ἀντὶ λίθων αἱρέσεις συνδοῦσι πονηράς—, τοιαῦτα τοίνυν

[27] Sau: cele cuvenite Binelui [a le face].
[28] «lor»: lui Varlaam şi lui Achindin.
[29] Este vorba despre cei doi fii uriaşi ai lui Aloeu, care au vrut să ia cu asalt lăcaşul zeilor, făcând un morman de munţi, puşi unul peste altul, la temelie fiind Olimpul.
[30] E vorba despre despărţirea dintre Tatăl şi Fiul, Tatăl având fire dumnezeiască nezidită, pe când Fiul fire omenească zidită.

de două dumnezeiri ale lui Dumnezeu, [una] creată şi [una] necreată, şi ființa lui Dumnezeu numind-o 'dumnezeire superioară', ca [pe una ce este] necreată, iar toată buna şi dumnezeiasca comună ieşire/purcedere şi lucrare 'dumnezeire inferioară', ca [pe una ce este] creată – strigă [mai] apoi împotriva celor ce nu aleg (asemenea lor) a fi necinstitori [de Dumnezeu], ci Îl cugetă pe Dumnezeu [a fi] nezidit şí după ființă, şí după Ipostasuri, şí după lucrările şi ieşirile/purcederile cele cuvenite Binelui şi arată că ceea ce teologii înțeleg în [privințele] acestea prin 'superior' întru nimic nu stă împotrivă neziditului şi unitarului, [strigă deci] cum [că] vorbesc despre două dumnezeiri necreate, [una] superioară şi [una] inferioară.

[4] Dar Arie şi Eunomiu – totuşi – nu socoteau create *toate* Ipostasurile dumnezeieşti; pe când Varlaam şi Achindin coboară în rândul zidirii *toate* dumnezeieştile[27] ieşiri/purcederi şi lucrări ale Dumnezeirii Celei în-trei-ipostasuri. Aşadar, ca nici uneia dintre acestea să nu îi îngăduie [faptul de] a fi mai presus de zidire (fapt care [nu altora decât] lor[28] le este propriu), cu fapta vădesc cele ale miturilor şi imită – cu toată puterea lor – ceea ce se povesteşte despre Aloazi[29]. Că adunând la un loc pe cele preamari dintre erezii şi relei despărțiri născocite de Arie[30] punându-i deasupra nu mai puțin de-Dumnezeu-luptătoarea [re]strângere a lui Sabelie[31] şi zidind ca un fel de turn al Halannei[32] (ca să folosesc pildele cele din adevărata istorie[33]) – ba, mai bine zis, [chiar] neasemănat mai rău decât turnul acela, că aceştia pun nu piatră peste

[31] E vorba despre restrângerea numărului Persoanelor dumnezeieşti de la trei la una.
[32] Despre turnul Halannei – adică al Babilonului – vezi *Facerea* 10, 10 şi 11, 1-9; vezi şi *Isaia* 10, 9. Autorul nostru îl pomeneşte şi în *Triade* 2, 1, 18.
[33] Adică: nu din mituri.

συσκευάσαντες κατὰ πασῶν χωροῦσι τῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν, νῦν μὲν εἰς κτίσμα κατασπῶντες ταύτας, νῦν δὲ τῇ τοῦ θεοῦ συναλείφοντες οὐσίᾳ καὶ μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν ἀποφαινόμενοι, καὶ πανταχόθεν ἀναιροῦντες τὴν κατὰ τὰς κοινὰς ἐνεργείας καὶ προόδους τοῦ θεοῦ διάκρισιν.

[5] Ἐπαναληπτέον οὖν ἡμῖν τὰ προτεθεολογημένα τῷ μεγάλῳ καὶ διευκρινητέον ἕκαστον εἰς δύναμιν καὶ τοῖς ἐκ τούτων ἀποφαινομένοις ἀληθῶς πειστέον. Ἐπὶ πάσης γὰρ θεολογίας «συμπέπλεκται τῷ ῥητῷ τὸ ἄῤῥητον»· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν εἰπεῖν, μυστικὸν ὑπάρχον καὶ τελεστικὸν «δρᾷ καὶ ἐνιδρύει τῷ θεῷ ταῖς ἀδιδάκτοις μυσταγωγίαις», τὸ δὲ φιλόσοφον ὂν καὶ ἀποδεικτικὸν «πείθει καὶ καταδεῖται τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν», ἣν ἡμῖν ἐμφανιστέον ἀρτίως ὁπόση δύναμις, ὡς ἐξ ἀναποδείκτων καὶ αὐτοπίστων ἀρχῶν τῶν τοῦ μεγάλου τουτωνὶ λόγων. Οὗτος γὰρ ἡμῖν εἴπερ τις τῶν τοιούτων ἀξιόχρεως μυσταγωγός· καὶ παρ' αὐτοῦ σχεδὸν πρώτου καὶ τοῦ συνῳδὰ τούτῳ διδάξαντος Ἱεροθέου, καὶ αὐτὰ σχεδὸν τὰ στοιχεῖα τῆς θεολογίας ἡ ἐκκλησία μεμύηται, ὡς καὶ στοιχειώδεις θεολογίας ἔστιν ἃ τούτων ἐπιγεγράφθαι. Μετὰ τὸ διεξελθεῖν τοίνυν καὶ ἀναπτύξαι πάντα τρόπον τῆς τε ἡνωμένης καὶ τῆς διακεκριμένης θεολογίας, φησὶν ὁ μέγας Διονύσιος· «οὕτως ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἑνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδομεν», οὐχὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ

[34] Literal: 'lipesc, în loc de pietre, rele erezii'.
[35] Literal: unul; negrăitul, adică.
[36] Adică: lucrând mistic, prin ceremonialurile de desăvârşire a iniţiatului.
[37] «de-neînvăţat mistagogii»: călăuziri înlăuntrul tainei, săvârşite liturgic, care nu pot face subiectul tradiţiei doctrinare.
[38] Altfel zis: convinge şi constrânge – logic – la a recunoaşte adevărul celor spuse.

piatră, ci erezie peste erezie[34] –, aşadar, unele ca acestea făcându-le, se năpustesc împotriva a toate lucrările lui Dumnezeu, ba coborându-le în rândul creaturii, ba contopindu-le cu fiinţa lui Dumnezeu şi declarând că lucrarea necreată nu diferă cu nimic de fiinţa dumnezeiască şi ştergând în tot felul deosebirea cea după comunele lucrări şi ieşiri/purcederi ale lui Dumnezeu.

[5] Să ne întoarcem, dar, la cele mai sus teologhisite de marele [Dionisie] şi să limpezim pe fiecare în parte şi să dăm crezare celor dovedite dintr-acestea. Că – în toată teologia – «grăitului i s-a împletit negrăitul»; şi acesta[35] (ca să spunem ca acelaşi [sfânt]), de-tainã fiind el şi [de] săvârşitor[36], «lucrează şi întemeiază în Dumnezeu prin de-neînvăţat mistagogii[37]», iar celălalt, filosofic fiind şi demonstrativ, «înduplecă şi leagă [la a primi] adevărul celor spuse[38]»[39], [adevăr] pe care să îl înfăţişăm cu acrivie, cu toată puterea noastră, ca [pe unul ce reiese] din nedemonstrate şi de-la-sine-vrednice-de-crezare principii ale cuvintelor acestora ale marelui [Dionisie]. Că, de este vreun mistagog vrednic-de-crezare în unele ca acestea, [atunci negreşit că nouă] acesta ne este; că mai întâi de la el – se poate zice – şi de la Ierothei, cel ce învaţă în conglăsuire cu el, s-a deprins Biserica[40] elementele acestea de teologie, încât unele dintre acestea şi poartă titlul de 'teologii elementare'[41]. Aşadar, după ce înfăţişează amănunţit tot chipul[42] teologiei unite şi deosebite, zice marele Dionisie: «aşa ne sârguim noi, prin cuvânt, şí a le

[39] Vezi Dionisie Areopagitul, *Epistola a IX^a^* (*Către Tit ierarhul*) 1, PG 3, 1105 D.

[40] Literal: a fost iniţiată în.

[41] Vezi titlul paragrafului 10 al scrierii *Despre dumnezeieştile numiri* II, PG 3, 648: «Dintru ale preasfântului Ierothei [Învăţături] teologice elementare».

[42] Sau modul.

κτίσματα· πῶς δ' οὕτως; «ὡς αὐτά», φησί, «τὰ θεῖα καὶ ἥνωται καὶ διακέκριται», οὐχὶ τὰ κτίσματα καὶ ὁ θεός. Τοιγαροῦν ταῖς τοῦ θεοῦ ἑνώσεσιν αἱ διακρίσεις πᾶσαι καταλλήλως ἔχουσι καὶ ἄκτιστοι διατελοῦσιν, ἐπειδήπερ αἱ ἑνώσεις ἄκτιστοι. Καὶ οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων κτιστὴν ἂν φαίη τινὰ τῶν τοιούτων διακρίσεων Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνῳ πεπεισμένος, ἵνα μὴ καὶ τὴν κατὰ ταύτην ἕνωσιν εἰς κτίσμα κατασπάσῃ, μᾶλλον δὲ μὴ καὶ πάσας διὰ τῆς μιᾶς ἀποφήνειε κτιστάς, τάς τε θείας ἑνώσεις καὶ τὰς διακρίσεις· ὁμοταγεῖς γάρ εἰσι, καὶ συνειλημμένως εἴρηται περὶ αὐτῶν τὸ θείας εἶναι, ὡς κατὰ τὸ θεῖον μηδεμίαν διαφορὰν ἐχούσας πρὸς ἀλλήλας.

[6] Ἀλλὰ τῷ Ἀκινδύνῳ ῥᾴδιον παραγράψασθαι τὴν μαρτυρίαν εἰρηκότι μὴ φάναι τὸν μέγαν «ἑνώσεις καὶ διακρίσεις θείας», ἀλλ' «ἡνῶσθαι καὶ διακεκρίσθαι τὰ θεῖα»· οὕτω γὰρ καὶ τὸν θεὸν ἐνεργεῖν φησιν, ἀλλ' οὐκ ἐνέργειαν ἔχειν. Καὶ τοῖς τοιούτοις λήροις παρασύρων τὴν ἀλήθειαν ὑπεξάγει καταβραχὺ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παραγομένους εἰς τὸ κτίσματα νομίζειν τὰς θείας ἐνεργείας. Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος καὶ τὴν ἀπροφάσιστον αὐτοῦ ταύτην πρόφασιν περιαιρῶν ἐπάγει· «τούτων οὖν τῶν ἑνώσεών τε καὶ διακρίσεων, ὅσας ἐν τοῖς λογίοις θεοπρεπεῖς αἰτίας», τουτέστι τρόπους, «εὑρήκαμεν, ἰδίᾳ περὶ ἑκάστου διαλαβόντες ἐξεθέμεθα». Εἰσὶν ἄρα διάφοροι ἐπὶ θεοῦ καὶ ἑνώσεις καὶ διακρίσεις· ἅπασαι μέντοι συλλήβδην θεοπρεπεῖς, δηλονότι ἄκτιστοι παραπλησίως.

---

[43] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 6, PG 3, 644 CD.
[44] *Ibidem*.
[45] Adică: 'unirea' corespunzătoare respectivei 'deosebiri'.
[46] «acestea»: unirile şi deosebirile.
[47] Achindin, adică.
[48] Paranteza aceasta marchează comentariul sfântului Grigorie.
[49] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7, PG 3, 644 D–645.

uni şí a le deosebi [întreolaltă] pe *cele dumnezeieşti*»[43]; [deci] nu pe *cele dumnezeieşti* de *cele zidite*; 'aşa' cum? – «precum *cele dumnezeieşti* însele», zice, «s-au unit şi s-au despărţit»[44]; [deci] nu *cele zidite* şi *Dumnezeu*. Astfel că [întru totul] potrivite unirilor lui Dumnezeu sînt deosebirile [Lui] – toate – şi nezidite sînt, de vreme ce unirile sînt nezidite. Şi, dintre cei ce cugetă sănătos, nimeni nu ar zice – dând crezare lui Varlaam şi Achindin – că este zidită vreuna din deosebirile acestea, ca nu cumva să coboare în rândul zidirilor şi unirea cea din unghiul acesteia[45], mai bine zis ca nu cumva, prin una dintre ele, pe toate să le declare zidite, [atât] unirile dumnezeieşti, cât şi deosebirile; că *de-un-rang* sînt [acestea[46]] şi *laolaltă* s-a spus despre acestea că sînt dumnezeieşti, ca despre unele care – din unghiul dumnezeiescului – nici o diferenţă nu au între ele.

[6] Ci lui Achindin lesne este a-i şterge mărturia, celui care zice că marele [Dionisie] nu a spus [propriu-zis] *uniri şi deosebiri dumnezeieşti*, ci că *cele dumnezeieşti s-au unit şi s-au deosebit* (deci că Dumnezeu *lucrează*, nu că *are* lucrare), şi care[47], cu astfel de aiureli strâmbând adevărul, îi trage pe cei ce vin la el – puţin câte puţin – la a socoti zidiri dumnezeieştile lucrări. Dar marele Dionisie, desfiinţându-i şi acest neîntemeiat pretext, adaugă: «aceste uniri şi deosebiri, [cele] cătora le-am aflat în cuvintele [Scripturii] lui-Dumnezeu-potrivitele pricíni [generatoare] (adică chipurile/modurile [de a fi])[48], le-am înfăţişat în *Schiţele teologice*, vorbind despre fiecare în parte»[49]. Sînt, prin urmare, în Dumnezeu – diferite – şí uniri, şí deosebiri; dar toate laolaltă *potrivite-lui-Dumnezeu*[50], adică – asemenea [Lui] – *nezidite*.

[50] Sau: potrivite-lui-Dumnezeu. De vreme ce pricinile (cauzele, adică) acestor uniri şi deosebiri sînt 'potrivite-lui-Dumnezeu' (sau 'cuvenite lui Dumnezeu'; sau 'cu dumnezeiască cuviinţă'; sau, simplu, 'dumnezeieşti'), atunci potrivite-lui-Dumnezeu sînt şi unirile şi deosebirile însele.

[7] Κἀν τῷ πρὸ τοῦδε ῥητῷ θείαν διάκρισίν φησιν ὁ μέγας «τὴν ἀγαθοπρεπῆ πρόοδον τῆς ἑνώσεως τῆς θείας, ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολλαπλασιαζούσης». Εἶτα καὶ τὴν καθόλου ταύτην εἰρημένην πρόοδον εἰς πολλὰς προόδους διακρίνει, ταύτας εἶναι λέγων τὰς «οὐσιώσεις», τὰς «ζωώσεις», τὰς «σοφοποιήσεις». Εἰ οὖν αὗται κτίσματα, καθάπερ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνός φασι, πῶς ἂν ἔφη θείαν διάκρισιν ὁ θεορρήμων τὴν τούτων διάκρισιν, καὶ θείαν αὖθις ἕνωσιν τὴν τῶν κτισμάτων τούτων ἕνωσιν; Εἰ δὲ τοῖς κτίσμασι μὲν ἐναρίθμιός ἐστι κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον καὶ ἡ τῷ καθόλου λόγῳ συμπεριειληφυῖα ταύτας πρόοδος, ἡ δὲ ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθύνουσα ἕνωσις ἄκτιστος—πῶς γὰρ οὐκ ἄκτιστος ἧς ἡ ἀγαθότης;—οὐ τῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἀκτίστων καὶ κτιστῶν ἔδει λέγειν εἶναι καὶ τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν διάκρισιν. Ἀλλὰ προσθεὶς ὁ θεηγόρος μετὰ τοῦ «ὑπερηνωμένως» καὶ τὸ «ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης καὶ πολλαπλασιαζούσης», ἄκτιστον ἔδειξε μετὰ τῆς ἑνώσεως καὶ τὴν διάκρισιν· αὐτὴ γὰρ ἑαυτὴν διακρίνει τε καὶ πολυπλασιάζει. Ἀλλ' ἐπιπηδῶσιν οἱ τὰς θείας προόδους μετὰ τῶν κτισμάτων τάττοντες τῷ πολυπλασιασμῷ τούτῳ, λέγοντες, μᾶλλον δὲ νοοῦντες οὐ καλῶς, πολυπλασιάζεσθαι τὸν

[51] *Ibidem*, 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

[52] Literal: înființările, vierile, facerile-de-înțelepciune; vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri*, 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.

[53] «acestea»: ieșirile/purcederile; adică dările-de-ființă, dările-de-viață, facerile-de-înțelepciune etc.

[54] Adică: bunătatea care este tocmai pricina înmulțirii dumnezeiești Uniri.

[55] Adică: Dionisie trebuia să spună că atât unirea, cât și deosebirea, se face nu între realități de același fel, ci între realități nezidite și zidite; că se unesc – adică – realități nezidite cu realități zidite și, așijderea, se deosebesc.

[7] Iar în spusa dinaintea acesteia marele [Dionisie nu altcum decât] *dumnezeiască deosebire* numeşte «ieşirea/purcederea, cea cuvenită Binelui, a dumnezeieştii Uniri, Care, [în chip] unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăşi, din bunătate, Se înmulţeşte şi [aşa zicând] Se multiplică»[51]. Apoi această pomenită ieşire/purcedere, cea pe de-a-ntregul, o deosebeşte în mai multe ieşiri/purcederi, zicând că acestea sînt «dările de fiinţă, dările de viaţă, facerile de înţelepciune»[52]. Aşadar, dacă acestea[53] ar fi zidiri (după cum zic Varlaam şi Achindin), [atunci] pentru ce să mai fi numit de-Dumnezeu-grăitorul [Dionisie] *dumnezeiască deosebire* deosebirea acestora şi, iarăşi, *dumnezeiască unire* unirea zidirilor acestora? Iar dacă (după [cum zice] Achindin) între zidiri se numără şí ieşirea care, prin logosul universalului, [le] cuprinde [pe toate dările] acestea, dar unirea care – [în chip] unit mai-presus-de-unire – din bunătate Se înmulţeşte pe Sine însăşi este nezidită (căci cum să nu fie nezidită cea a căreia este bunătatea [aceea][54]?), [atunci] nu a unora de acelaşi fel, ci a [unora] nezidite şi a [unora] zidite trebuia să spună [că este] şí unirea, şí deosebirea[55]. Dar adăugând de-Dumnezeu-cuvântătorul [Dionisie], dimpreună cu [spusa] «[în chip] unit mai-presus-de-unire», şí [spusa] «[Care] din bunătate, pe Sine Însăşi Se înmulţeşte şi Se multiplică», nezidită a vădit – dimpreună cu unirea – şí deosebirea; că ea însăşi[56] pe Sine Se deosebeşte şi Se înmulţeşte. Dar sar [numaidecât cu gura] cei ce dumnezeieştile ieşiri le pun laolaltă cu zidirile, zicând (mai degrabă înţelegând nu în chip bun) – că prin multiplicarea aceasta, [de nu ar fi aşa[57], atunci], prin aducerea la fiinţă a zidirilor celor

[56] Unirea, adică.

[57] Adică: dacă dumnezeieştile ieşiri nu sînt zidite.

θεὸν τῇ ἐξ αὐτοῦ παραγωγῇ τῶν πολλῶν κτισμάτων. Πρὸς οὓς δεῖ λέγειν, ὡς οὐχὶ τὰ κτίσματα πρόοδοι, καθ' ἃς πολυπλασιάζεται τὸ θεῖον, ἀλλὰ τὰ τῶν προόδων τούτων ἀποτελέσματά ἐστι τὰ κτίσματα, τῇ δὲ παραγωγῇ τούτων αἱ πρόοδοι τοῦ θεοῦ γνωσταὶ κατέστησαν ἡμῖν· ἐκ γὰρ τῶν κτισμάτων οὐχ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῖς νοῦν ἔχουσι γίνονται κατάδηλοι.

[8] Τί γὰρ νοοῦμεν ἀπὸ τῶν κτισμάτων; Ὅτι δημιουργὸς τούτων ὁ θεός. Εἰ δὲ δημιουργὸς τοιούτων, καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς καὶ δυνατός· καὶ κατὰ ταῦτα νοοῦμεν ἀπὸ τῶν αὐτοῦ κτισμάτων τὸν θεόν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι «τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης». Ἆρ' οὖν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ τοῖς ποιήμασι νοουμένη καθορᾶται; Οὔμενουν· τοῦτο γὰρ τῆς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου παραφροσύνης ἐστί, καὶ πρὸ τούτων τῆς Εὐνομίου παραφορᾶς· καὶ οὗτος γὰρ πρὸ τούτων κατὰ τούτους ἐκ τῶν ποιημάτων οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' αὐτὴν λογογραφεῖ νοεῖσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ θεῖος ἀπόστολος πολλοῦ δεῖ τὰ τοιαῦτα ὑφηγεῖσθαι. Προδιδάξας γὰρ ὅτι «τὸ τοῦ θεοῦ γνωστὸν φανερόν ἐστι» καὶ δείξας ὡς ἔστι καὶ ἄλλο τι ὑπὲρ τὸ γνωστὸν τοῦτο τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἐφανέρωσε πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν αὐτός, εἶτ' ἐπήνεγκε· «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα

[58] Adică: se ajunge la politeism.
[59] Adică: [ieşiri/purcederi] prin care, din unghiul cărora.
[60] Adică: aducerea la existenţă a zidirilor, de către ieşirile/purcederile nezidite.
[61] Adică: odată cu facerea lumii.
[62] *Romani* 1, 20.

multe, Dumnezeu Se multiplică [propriu-zis][58]; către care trebuie spus cum [că] nu zidirile sînt ieşiri/purcederi după care[59] s-ar multiplica Dumnezeiescul, ci [tocmai] ieşirile/purcederile acestea au drept rezultate zidirile, iar [tocmai] prin aducerea [la existenţă] a acestora[60] s-au făcut nouă cunoscute ieşirile/purcederile lui Dumnezeu; că din zidiri nu fiinţa lui Dumnezeu [se face cunoscută], ci puterea şi lucrarea [Lui] se fac vădite – [de bună seamă că] celor ce au minte.

[8] Că ce înţelegem de la zidiri? Că Dumnezeu e făcătorul acestora. Iar de e făcător al unora ca acestea, [atunci] este şí bun, şí înţelept şí puternic; astfel că *după acestea* Îl înţelegem pe Dumnezeu de la zidirile Lui, şi nu *după fiinţă*, după cum şi Pavel ne-a învăţat [cum] că «cele nevăzute ale lui Dumnezeu, [acestea], de la facerea lumii[61], înţelegându-se din făpturi, se văd, [şi anume] veşnica Lui putere şi dumnezeire»[62]. Oare fiinţa lui Dumnezeu e cea care, înţelegându-se din făpturi, se vede? Nicidecum; că aceasta e propriu smintelii lui Varlaam şi Achindin şi, mai întâi de aceştia, a scrântelii lui Eunomiu; că şí aceasta – mai întâi de aceştia şi întru un cuget cu ei – scrie cum că din făpturi nu se înţelege nimic altceva decât însăşi fiinţa lui Dumnezeu. Pe când dumnezeiescul Apostol e departe de a socoti astfel de lucruri; că învăţându-ne mai întâi că «cunoscutul lui Dumnezeu arătat este»[63] şi arătând că este[64] şi altceva, mai presus de acest 'cunoscut al lui Dumnezeu', [cunoscut] pe care Însuşi l-a arătat tuturor celor ce au minte, mai apoi a adăugat: «că cele nevăzute ale lui Dumnezeu, [acestea], de la facerea lumii[65],

[63] *Romani* 1, 19.
[64] Că există, adică.
[65] Adică: odată cu facerea lumii.

καθορᾶται». Τὸ δὲ γνωστὸν τοῦ θεοῦ τί ἐστιν, οὕτως ἂν μάθοις. Οἱ θεοφόροι πατέρες ἐξηγούμενοί φασι· τοῦ θεοῦ τὸ μέν ἐστιν ἄγνωστον, ἤγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ, τὸ δὲ γνωστόν, ἤγουν πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τουτέστιν ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης, ἤτοι μεγαλειότης, ἃ καὶ ἀόρατα ὁ Παῦλος λέγει, νοούμενα μέντοι τοῖς ποιήμασι. Τὰ δὲ ἀπὸ τῶν κτισμάτων περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ νοούμενα ταυτὶ πῶς ἂν εἴη πάλιν κτίσματα;

[9] Οὕτως ἄρα ἐν μιᾷ θεότητι ἀκτίστῳ εἷς ἄκτιστος θεός, ὡς μὴ κατ' οὐσίαν μόνον ἄκτιστος ὑπάρχων τὴν πανταχόθεν παντάπασιν ἀπερινόητον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ἃ νοεῖται κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον ἀπὸ τῶν κτισμάτων. Βαρλαὰμ δὲ καὶ Ἀκίνδυνος τὰ ἀόρατα ταῦτα τοῦ θεοῦ, τὰ περὶ τὴν οὐσίαν ὄντα τοῦ θεοῦ, τὴν ἀγαθότητα, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν, τὴν θειότητα, ἤγουν μεγαλειότητα, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις κτιστά φασιν, ἐπειδὴ περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' οὐκ οὐσία ἐστί· νοῦν γὰρ οὐκ ἔχοντες ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ θεοῦ νοῆσαί τε καὶ κατιδεῖν τὰ περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀόρατα, τὸν θεὸν οὐσίαν εἶναι μόνον ἰσχυρίζονται, καὶ μόνην ἄκτιστον τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, καὶ οὕτω διχοτομοῦσι τὸν θεὸν οἱ τάλανες εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα, καὶ δογματίζουσιν ἀφρόνως ἀδιάφορον εἶναι τῇ ἀκτίστῳ οὐσίᾳ τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν. Ταύτην οὖν μόνην εἶναι λέγοντες ἄκτιστον καὶ ὑπερκειμένην ὡς ἄκτιστον θεότητα, πάσας δὲ τὰς περὶ τὴν οὐσίαν ἐνεργείας καὶ αὐτὴν τὴν ἐναριθμουμένην τούτοις παρὰ τῶν πατέρων θεότητα κτιστήν, οὐ διθεΐᾳ μόνον περιπίπτουσιν, ἀλλὰ

[66] Vezi şi Vasile cel Mare, *Epistola* 234, 1, PG 32, 869 A.

[67] «este un singur Dumnezeu nezidit»: este cu putinţă ca Dumnezeu să fie Dumnezeu şi să fie nezidit şi să fie unul.

înțelegându-se din făpturi, se văd». Iar ce este cunoscutul lui Dumnezeu o vei afla aşa. De-Dumnezeu-purtătorii Părinți, tâlcuind, zic: la Dumnezeu ceva este necunoscut, şi anume ființa Lui, şi ceva este cunoscut, şi anume toate cele din jurul ființei[66], adică bunătatea, înțelepciunea, puterea, dumnezeirea (adică măreția), despre care Pavel zice că sînt nevăzute, dar înțelese din făpturi. Iar cele care – tocmai de la zidiri [pornindu-se] – sînt înțelese [a fi] în jurul lui Dumnezeu, [acestea] cum să fie tot zidiri?

[9] Prin urmare [nu altcumva decât] aşa – [şi anume] întru o [singură] *nezidită* dumnezeire – este un [singur] Dumnezeu nezidit[67], ca unul ce este nezidit nu doar după ființa [Sa][68] cea întru toate cu totul de neînțeles, ci şi după cele din jurul ființei, care – după [cum spune] Pavel – se înțeleg [pornindu-se] de la zidiri. Pe când Varlaam şi Achindin nevăzutele acestea ale lui Dumnezeu – cele ce sînt împrejurul ființei lui Dumnezeu, [şi anume] bunătatea, înțelepciunea, puterea, dumnezeirea (adică măreția) şi cele asemenea acestora – spun că sînt create, de vreme ce sînt *împrejurul ființei*, şi nu *ființă*; că neavând [ei] minte spre a le înțelege şi a le vedea – din făpturile lui Dumnezeu – pe cele nevăzute dimprejurul ființei lui Dumnezeu, susțin că Dumnezeu este doar ființă [şi atât] şi că nezidită este doar ființa lui Dumnezeu şi, aşa [făcând], Îl despică pe Dumnezeu – nenorociții – în nezidite şi zidite şi dogmatizează nebuneşte că lucrarea necreată nu diferă de ființa necreată. Doar pe aceasta, aşadar, numindu-o [ei] *dumnezeire necreată şi* (ca [una ce e] nezidită) *superioară*, iar toate lucrările cele dimprejurul ființei şi însăşi [dumnezeirea] cea de către Părinți numărată în rândul acestora [numindu-o] *dumnezeire creată*, nu doar în diteism cad, ci

[68] Adică: nu doar din unghiul ființei Lui, nu doar în privința ființei Lui.

καὶ ἀθεΐᾳ· διὰ μὲν γὰρ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν θείαν οὐσίαν εἰς κτίσμα κατασπῶσι, τῷ δὲ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀρνεῖσθαι δι' ἀλλήλων ἀναιροῦσι ταύτας, καὶ οὕτω τῇ κατ' ἔλλειψιν ἀγνωσίᾳ τοῦ θεοῦ οἱονεί τινι ζόφῳ περιπίπτουσι. Πῶς γὰρ ὅλως γνώσονται θεὸν οἱ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ μὴ συνορῶντες ἐκ τῶν ποιημάτων, ἀλλὰ νῦν μὲν τῇ ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν τοῦτο συντάττοντες οὐσίᾳ, νῦν δὲ τοῖς ἐξ ὧν γινώσκεται ποιήμασι, καίτοι τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας οὐδὲν ἄλλο συνιδεῖν ἐστιν, ἢ οὗ ἐστι δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια καὶ ὃ ἀποτελεῖ; Τῷ γὰρ λόγῳ τῆς ἐπινοίας ἐκ τῶν ἐνεργημάτων περὶ τὴν ἐνεργοῦσαν οὐσίαν καταλαμβάνεται, τῇ οὐσίᾳ ἧς ἐστι κατάλληλος, ὡς κτιστὴν μὲν εἶναι τῆς κτιστῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν, ἄκτιστον δὲ τῆς ἀκτίστου.

[10] Τελέως οὖν ἀνοηταίνοντος καὶ ὡς εἰπεῖν βοσκηματώδους διανοίας μὴ τὴν τοῦ ἐνεργοῦντος ἐνέργειαν ἐκ τῶν δημιουργημάτων συνορᾶν, ἀλλ' ἢ τιθέναι μετὰ τῶν ἐνεργημάτων ταύτην ἢ τῆς ἐνεργούσης οὐσίας ἀδιάφορον νομίζειν, ὡς εἶναι τὸν θεὸν οὐσίαν μόνον ἐνεργείας ἄμοιρον. Τό γε μὴν τοῖς κτίσμασι καὶ ἀποτελέσμασι συναριθμεῖν τὴν θεωρουμένην περὶ τὴν θείαν φύσιν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν ὡς διενηνοχυῖαν ὁπωσοῦν τῆς φύσεως, τοῦτο δὲ πρὸς τῇ φρενοβλαβείᾳ καὶ δυσσεβείας οὐδὲν ἧττον ὅτι μὴ καὶ μᾶλλόν ἐστιν ὑπερβολή. Τῆς γὰρ ἐνεργούσης

[69] Adică: totdeodată cu lucrările.

[70] Căci, după Părinți, ființa ale cărei lucrări sînt create, creată este şi ea însăşi.

[71] Adică: dintre ființă şi lucrare.

[72] «necunoaşterea lui Dumnezeu cea după lipsă»: necunoaştere propriu-zisă, datorată absenței lui Dumnezeu dinaintea subiectului cunoscător; diferită de 'necunoaşterea lui Dumnezeu cea după covârşire', datorată faptului de a-L cunoaşte pe El în chip mai presus de cunoaştere, ca pe Unul ce covârşeşte puterile cunoscătoare create.

şi în ateism; că prin lucrări[69] şí ființa o coboară în rândul zidirilor[70], iar prin [faptul de] a tăgădui orice diferență dintre ele[71] le desființează pe acestea, una prin cealaltă, şi cad astfel – ca într-un întuneric – în necunoaşterea lui Dumnezeu cea după lipsă[72]. Căci cum Îl mai pot cunoaşte pe Dumnezeu cei ce nu înțeleg din făpturi cunoscutul Său, ci îl pun pe acesta ba laolaltă cu ființa cea mai presus de toată cunoaşterea, ba în rândul zidirilor din care este cunoscut, măcar că în cazul puterii şi lucrării nu este de înțeles nimic altceva decât a cui este [respectiva] putere şi lucrare şi ce rezultă [din ea]? Că, prin scrutarea cu socotința[73], din cele lucrate împrejurul ființei ce lucrează, se cuprinde [cu mintea] – după ființa căreia i se potriveşte [respectiva lucrare] – faptul că zidită este lucrarea ființei zidite şi nezidită [e cea] a celei nezidite.

[10] Aşadar, doar de o cugetare cu totul tâmpă şi – aşa zicând – dobitocească ține [faptul de] a nu înțelege din făpturi lucrarea celui ce lucrează, ci ba a o pune pe aceasta laolaltă cu cele lucrate, ba a o socoti nediferită de ființa lucrătoare şi, astfel, [a-L socoti] pe Dumnezeu [a fi] doar ființă [şi atât], nepărtaş de lucrare. Iar a număra în rândul zidirilor şi rezultatelor [ei] puterea şi lucrarea cea văzută [cu mintea[74]] în jurul dumnezeieştii firi – ca [pe una ce este chipurile] diferită cumva de fire[75] – pe lângă [aceea că dovedeşte] vătămare de minte, este – nu în mai mică măsură (dacă nu cumva chiar în mai mare) – şi covârşitoare necinstire [de Dumnezeu]. Că nu e cu putință a desperechea[76] – după creat şi necreat[77] – de lucrătoarea fire

[73] Altfel zis: prin rațiunea (sau logica) gândirii speculative.
[74] Sau considerată.
[75] Notăm că termenii *διαφορά* şi *διάκρισις* (traduşi de noi prin *diferență* şi *deosebire*) indică lucruri uşor diferite, fapt ce ar necesita un studiu în sine.
[76] Literal: a dejuga.
[77] Adică: pe temeiul distincției între ceva creat şi ceva necreat.

φύσεως οὐκ ἔστι διαζεῦξαι κατὰ τὸ κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον τὴν κατάλληλον δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν, εἰ καὶ τρόπον ἕτερον διενήνοχεν αὐτῆς· διὸ καὶ ἡ κτιστὴ κατὰ τοὺς πατέρας ἐνέργεια «κτιστὴν χαρακτηρίζει φύσιν». Ὅθεν δῆλον ὡς καὶ τὴν θείαν φύσιν εἰς τὴν κτίσιν ὁ τῆς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου αἱρέσεως λόγος κατασπᾷ, καὶ μάτην, μᾶλλον δὲ πρὸς ἀπάτην, ἓν παρ' αὐτῶν φημίζεται τὸ ἄκτιστον· οὐδὲν γὰρ εἶναι ἄκτιστον παρ' αὐτῶν κατασκευάζεται.

[11] Βαρλαὰμ μὲν οὖν καὶ Ἀκίνδυνος ὑπ' ἀνοίας ἄκρας τὰ τῶν θείων ἐνεργειῶν ἀποτελέσματα ὁρῶντες ἀμβλυωποῦσι πρὸς αὐτὰς τὰς ἐνεργείας. Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος ἐν δυσὶ πρὸς τοῖς δέκα βιβλίοις ἐξυμνήσας ταύτας, οὐ γὰρ ἁπλῶς διάκενον ἦχον ὀνομάτων, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τούτων σημαινόμενα ὑμνεῖ, κἀνταῦθα τοῦ λόγου, μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὴν κατὰ τὰς ὑποστάσεις τοῦ θεοῦ διάκρισιν, φησίν· «ἐπεὶ δὲ θεία διάκρισίς ἐστι καὶ ἡ ἀγαθοπρεπὴς πρόοδος, ἡνωμέναι μέν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις». Μεταδόσεις μὲν οὖν ἐνταῦθα συλλαβὼν πάσας τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἐκάλεσε. Προσέθηκε δὲ τὸ ἀσχέτους εἶναι ταύτας, ἵνα μή τις νομίσῃ ταύτας εἶναι τὰ ἀποτελέσματα, οἷον τὴν ἑκάστου τῶν ὄντων οὐσίαν ἢ τὴν ἐν τοῖς ζῶσιν αἰσθητὴν ζωὴν ἢ τὸν τοῖς λογικοῖς καὶ νοεροῖς ἐνόντα λόγον τε καὶ νοῦν. Πῶς γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἐν θεῷ καὶ ἄσχετα, κτιστά γε ὄντα; Πῶς δ' αἱ τοῦ

[78] Literal: mod.

[79] Varlaam şi Achindin deosebeau fiinţa de lucrare pe criteriu ontologic, rupându-le întreolaltă, pe una considerând-o necreată, iar pe cealaltă creată. Sfântul Grigorie nu le deosebeşte ontologic, ci le consideră pe amândouă nezidite, deşi – într-alt mod – le deosebeşte, aşa cum se deosebeşte, adică, soarele de rază.

puterea şi lucrarea potrivită [ei] (deşi – într-alt chip[78] – se deosebesc[79]); [fapt] pentru care, după Părinți, lucrarea zidită şi «caracterizează firea zidită»[80]. Vădit este, astfel, că socotința[81] ereziei lui Varlaam şi Achindin şí pe dumnezeiasca fire o coboară în treapta zidirii[82]; şi zadarnic – mai bine zis: spre înşelare – trâmbițează ei că un [singur] lucru e necreat[83], că ei fac să nu mai fie nimic necreat.

[11] Varlaam, aşadar, şi Achindin, de pe culmea nerozieі privind cele rezultate din lucrările dumnezeieşti, sînt orbi în privința lucrărilor înşele. Pe când marele Dionisie în douăsprezece cărți cântându-le pe acestea (că laudă nu sunetul gol al numirilor, ci pe cele însemnate de către acestea), şí în cuvântul de aici, după ce limpezeşte deosebirea lui Dumnezeu cea după Ipostasuri, zice: «de vreme ce *dumnezeiască* deosebire este şí ieşirea/purcederea, cea cuvenită Binelui [...], unite sînt – în [însăşi] deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări[84]»[85]. Aşadar, zicând aici 'dări', a numit [prin cuvântul acesta] toate ieşirile/purcederile şi lucrările lui Dumnezeu. Iar faptul de *a fi acestea dezlegate* l-a adăugat ca să nu creadă cineva că acestea sînt rezultatele [înşele], precum ființa [proprie] fiecăruia din cele ce sînt, sau viața simțită[86] cea [proprie fiecăruia] din cele vii, sau cuvântul şi mintea [fiecăruia] din cele cuvântătoare şi înțelegătoare. Căci cum să mai fie acestea în Dumnezeu şi [să mai fie] dezlegate, de sînt create? Şi

[80] Maxim Mărturisitorul, *Discuția cu Pyrros*, PG 91, 341 A.
[81] Literal: logosul; cuvântul, adică, sau rațiunea, logica.
[82] Literal: în zidire; cu dumnezeiasca lucrare, adică, dimpreună.
[83] Şi anume ființa lui Dumnezeu.
[84] Despre 'dezlegat' (ἄσχετος) vezi, mai sus, nota 15 de la paragraful 2, cea privitoare la *relație/legătură* (σχέσις), p. 246.
[85] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.
[86] Adică: biologică.

θεοῦ ἄσχετοι πρόοδοι καὶ μεταδόσεις κτίσματα, τῆς ἀσχέτου μεταδόσεως φυσικῶς ἐνούσης τῷ μεταδιδόντι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς ὁρῶμεν; Προϊὼν δ' ὁ μέγας καὶ ἀπαριθμεῖται τὰς μεταδόσεις ταύτας κατὰ μέρος. Εἰπὼν γὰρ «αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις», ἐφεξῆς φησιν· «αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις, αἱ ἄλλαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, καθ' ἃς ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα». Τίνα ταῦτα; Ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

[12] Ὑμνεῖται τοίνυν ταῦτα παρὰ τῶν θεολόγων ἐκ τῶν μετεχόντων, τουτέστι τῶν μετοχῇ τὸ εἶναι ἐχόντων, δηλονότι τῶν κτιστῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετοχῶν, δηλαδὴ τῶν μεταδόσεων, αἷ οὐ μετοχῇ τὸ εἶναι ἔχουσιν· οὐ γὰρ ἂν εἶεν μετοχαί, ἀλλὰ μετέχοντα. Εἰ δὲ μὴ μετοχῇ τὸ εἶναι ἔχουσιν, οὐδὲ κτισταί· μὴ οὖσαι δὲ κτισταὶ οὐδὲ τοῦ θεοῦ εἰσιν ἐκτός, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ εἰσι, καθὰ προϊὼν καὶ ὁ μέγας οὗτος δείκνυσιν. Οὐ μόνον ἄρα κατ' οὐσίαν καὶ τὴν τῶν τριῶν ὑποστάσεων διάκρισιν ἄκτιστόν ἐστι τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν προόδων τούτων καὶ ἐνεργειῶν διάκρισιν, αἷ μετοχαί εἰσι τῶν ὄντων, ἀλλ' οὐ μετοχῇ τὸ εἶναι ἔχουσιν· εἰ γὰρ μετοχῇ ἡ μετοχὴ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ αὕτη πάλιν ἑτέρᾳ τοῦθ' ἕξει μετοχῇ, καὶ αὕτη πάλιν ἑτέρᾳ καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον.

[13] Ἔτι τὸ μετεχόμενον τῶν μετεχόντων ἀναγκαῖον προϋπάρχειν. Αἱ δὲ μετοχαὶ μετέχονται παρὰ τῶν

[87] Adică natural, după fire.
[88] «după care»: [dări] din unghiul [şi în termenii] cărora.
[89] «cele ce se împărtăşesc»: făpturile, zidirile, cele ce sînt.
[90] «cele împărtăşite»: cele date spre împărtăşire.
[91] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 5, PG 3, 644 A.

cum să fie zidiri dezlegatele ieşiri/purcederi şi dări ale lui Dumnezeu, când dezlegata dare este fireşte[87] unită dătătorului, după cum vedem că se întâmplă cu lumina? Şi mergând marele [Dionisie] mai departe, şi [e]numeră dările acestea, [pe fiecare] în parte. Că zicând «dezlegatele dări», mai apoi zice: «dările de fiinţă, dările de viaţă, facerile de înţelepciune, celelalte daruri ale pricínii bunătăţii tuturor, după care[88] din împărtăşiri şi din cele ce se împărtăşesc[89] sînt lăudate Cele neîmpărtăşit împărtăşite[90]»[91]; Care sînt Acestea? Tatăl şi Fiul şi Duhul sfânt.

[12] Pe Acestea, aşadar, de-Dumnezeu-cuvântătorii le laudă *din cele ce se împărtăşesc* [de ceva], adică din cele ce prin împărtăşire au faptul de a fi, adică din cele zidite; dar şi din *împărtăşiri*, adică din dări, care nu prin împărtăşire au faptul de a fi[92]; că [altminteri] nu ar mai fi *împărtăşiri*, ci *unele ce se împărtăşesc* [de ceva]. Iar dacă nu prin părtăşie au faptul de a fi, atunci nici zidite [nu sînt]; şi nefiind zidite, nici afară de Dumnezeu [nu sînt], ci din El şi întru El sînt, după cum şi arată marele [Dionisie] acesta, mergând mai departe. Prin urmare, nu doar după fiinţă şi [după] deosebirea dintre cele trei Ipostasuri este nezidit Dumnezeiescul, ci şí după deosebirea [datorată] ieşirilor şi lucrărilor acestora, care împărtăşiri sînt ale celor ce sînt[93], dar nu prin împărtăşire [de ceva] au faptul de a fi; că dacă prin împărtăşire are împărtăşirea faptul de a fi, [atunci] şi aceasta[94] – iarăşi – va avea faptul acesta printr-o altă împărtăşire, şi aceasta prin alta şi tot aşa la nesfârşit.

[13] Mai mult, trebuie neapărat ca ceea ce este împărtăşit [celor ce sînt] să existe mai dinainte de cele ce se

[92] *Ibidem* 5, 5, PG 3, 820 AC şi 2, 5, PG 3, 644 A.

[93] Adică: sînt împărtăşiri date celor ce sînt.

[94] «aceasta»: împărtăşirea prin care împărtăşirea are faptul de a fi.

κτισμάτων πάντων· οὐκοῦν καὶ προϋπάρχουσι πάντων τῶν κτισμάτων, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν ἄκτιστοί εἰσι. Καὶ μὴν οὐδὲν τῶν κτισμάτων ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστί. Τὰς δὲ μετοχὰς ταύτας καὶ ἀρχὰς καὶ θείας δωρεάς, εἰ καὶ ὄντα ὀνομάζει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι πολλαχοῦ τῶν λόγων ὁ μέγας Διονύσιός φησιν· ἀλλὰ καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων εἶναι ταύτας προϋφεστηκυίας ἐν θεῷ καθ' ὑπερούσιον ἕνωσιν. Πῶς οὖν ἂν εἶεν αὗται κτίσματα; Ἐφεξῆς δὲ καὶ τί ταῦτα τὰ παραδείγματα διδάσκων ἐπιφέρει· «παραδείγματα δέ φαμεν εἶναι τοὺς ἐν θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιοὺς καὶ ἑνιαίως προϋφεστῶτας λόγους, οὓς ἡ θεολογία προορισμοὺς καλεῖ, καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικά, καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προώρισε καὶ παρήγαγε». Πῶς οὖν οἱ προορισμοὶ καὶ τὰ ποιητικὰ τῶν ὄντων θεῖα θελήματα κτιστά; Πῶς δ' οὐ φανεροὶ τυγχάνουσιν ὄντες τὴν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν εἰς κτίσμα κατασπῶντες, οἱ τὰς προόδους ταύτας καὶ ἐνεργείας τιθέμενοι κτιστάς; Ἡ γὰρ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς καὶ ἁπλῶς ἡ ποιητικὴ καὶ συνεκτικὴ τῶν κτιστῶς ὄντων ἐνέργειά ἐστι τὰ θεῖα ταῦτα θελήματα καὶ αἱ θεῖαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις.

---

[95] Altfel zis: 'de împărtăşituri'.
[96] Sau modelele; sau arhetipurile.
[97] Adică: prin.
[98] Sau: definitorii, determinante.
[99] Adică: prin care, pe baza cărora, din unghiul cărora.
[100] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 8, PG 3, 824 C.
[101] Adică: determinante, definitorii.
[102] «cuprinzătoare»: con-prinzătoare, con-ţinătoare.
[103] Făpturile există pentru că au fost zidite, faptul de a fi şi l-au dobândit prin faptul de a fi zidite; astfel că sînt numite aici nu doar *'cele ce sînt'*, ci

împărtăşesc [de aceasta]; iar de împărtăşiri[95] se împărtăşesc *toate* zidirile; aşadar [acestea] şi sînt mai dinainte de zidirile toate, totuna cu a spune că sînt nezidite. Că dintre zidiri nici nu este vreuna mai presus de cele ce sînt; pe când împărtăşirile acestea şi obârşiile [acestea] şi dumnezeieştile dări, deşi marele Dionisie le numeşte *ὄντα* [adică: întocmai ca pe *cele ce sînt*], în multe locuri din scrierile [lui] zice însă despre ele şi că sînt *mai presus de cele ce sînt*; zice însă despre acestea şi că sînt paradigmele[96] celor ce sînt, [paradigme] de mai înainte subzistente în Dumnezeu, după[97] [o] unire mai-presus-de-fiinţă. Cum, dar, unele ca acestea să fie zidiri? Şi învaţând[u-ne] mai apoi şi ce sînt paradigmele acestea, adaugă: «iar 'paradigme' spunem a fi logosurile celor ce sînt, [logosuri] de-fiinţă-făcătoare şi dinainte-subzistente în Dumnezeu în chip unitar şi pe care teologia le numeşte prehotărâri, [dar] şi voi[ri] dumnezeieşti şi bune, hotărâtoare[98] şi făcătoare ale celor ce sînt, [logosuri] după care[99] Cel mai-presus-de-fiinţă le-a şi pre-hotărât pe cele ce sînt şi le-a şi adus la fiinţă»[100]. Cum, dar, prehotărârile [acestea] şi dumnezeieştile voi[ri] – [cele] hotărnicitoare[101] şi făcătoare ale celor ce sînt – să fie zidite? Cum, dar, cei ce create socotesc ieşirile/purcederile şi lucrările acestea nu sînt daţi astfel pe faţă cum că pronia lui Dumnezeu o pun în rând cu zidirea? Că lucrarea cea de-fiinţă-făcătoare şi de-viaţă-făcătoare şi de-înţelepciune-făcătoare şi, într-un cuvânt, cea făcătoare şi cuprinzătoare[102] a *celor ce* – [în chip] zidit – *sînt*[103] nu e altceva decât aceste voi[ri] dumnezeieşti şi dumnezeieşti daruri ale bunătăţii celei pricinuitoare a toate, [şi anume] dările-de-fiinţă, dările-de-viaţă, facerile-de-înţelepciune.

'*cele ce* – [în chip] zidit – *sînt*'. Spre deosebire de făpturi, lucrările necreate ale lui Dumnezeu nu prin zidire şi-au luat faptul de a fi, ci există în chip nezidit; ele pot fi deci numite '*cele ce* – [în chip] nezidit – *sînt*'.

[14] Συμφθεγγέσθω δὲ ἡμῖν ὁ θεῖος Μάξιμος τὴν ποιητικὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν τὰς προόδους εἶναι ταύτας τοῦ θεοῦ γράφων ἐν *Σχολίοις*· «κοιναὶ δέ εἰσι τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἑνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότητες», τουτέστιν αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις. Τῷ μὲν οὖν πολλὰς φάναι ταύτας καὶ διακεκριμένας ἔδειξε μὴ τὴν οὐσίαν οὔσας ταύτας τοῦ θεοῦ· μία γὰρ αὕτη καὶ παντάπασιν ἀδιαίρετος. Ἐπεὶ δὲ καὶ κοινὰς ἔφη τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἑνάδος, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρέστησεν ἡμῖν· τούτων γὰρ οὐδὲν τῶν τριῶν ἐνέργεια κοινή. Τῷ δὲ μὴ μόνον προνοίας ταύτας φάναι καὶ ἀγαθότητας, ἀλλὰ καὶ δημιουργικάς, ἀκτίστους ὑπαρχούσας ἔδειξεν· εἰ γὰρ μή, δεδημιουργημένον ἔσται τὸ δημιουργικόν. Οὐκοῦν ἑτέρῳ δημιουργικῷ, κἀκεῖνο πάλιν ἑτέρῳ δεδημιουργημένον ἔσται, καὶ πρὸς τὸ εἰς ἔσχατον τοῦτ' ἐλαύνειν ἀτοπίας οὐδ' ἐπ' ἄπειρον στήσεται βαδίζον.

[15] Αἱ τοῦ θεοῦ ἄρα πρόοδοι καὶ ἐνέργειαι καὶ μεταδόσεις, αἱ οὐσιώσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, πρόνοιαι καὶ ἀγαθότητές εἰσιν ἄκτιστοι θεοῦ, καὶ αὐτός ἐστιν αὗται ὁ θεός, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν· κατ' ἐκείνην γὰρ ἀμέριστος καὶ ἀμέθεκτός ἐστι τελέως πάντων ἀπολελυμένος ὤν, ὡς μηδένα τῶν ὅσοι τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀκριβείας ἐπιγνώμονες κατ' αὐτὴν νοῆσαι θεὸν ἢ ἐξειπεῖν ἐπιχειρῆσαί ποτε, νοεῖν δὲ καὶ λέγειν ἐγχειρεῖν ἀεὶ πάντας τοὺς ἱεροφάντας περὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ

[104] Literal: demiurgicele, făuritoarele.
[105] *Sholii la 'Despre dumnezeieştile numiri* 2, 5', PG 4, 221 AB.
[106] După ființă, adică.

[14] Şi grăiască-ne împreună dumnezeiescul Maxim, cel ce scrie în *Sholii* că dumnezeieştile acestea ieşiri/purcederi ale lui Dumnezeu [nu] sînt [altceva decât] pronia cea făcătoare a celor ce sînt: «comune, dar, sînt [Celei] în-trei-ipostasuri deosebitei Unimi făcătoarele[104] pronii şi bunătăţi»[105], adică dările-de-fiinţă, dările-de-viaţă, facerile-de-înţelepciune. Că zicând, aşadar, pe de o parte, că acestea sînt multe şi deosebite, a arătat că acestea nu sînt fiinţa lui Dumnezeu; că una este aceasta, şi cu totul de neîmpărţit. Şi, pe de alta, fiindcă a spus că sînt comune [Celei] în-trei-ipostasuri deosebitei Unimi, ni le-a înfăţişat a nu fi nici Fiul, nici Duhul sfânt; ci niciunul din Aceştia nu e lucrare comună a Celor trei. Iar prin faptul de a le numi pe acestea nu doar 'pronii şi bunătăţi', ci şi 'făcătoare', le-a vădit a fi nezidite; că de nu, atunci făcut ar fi făcătorul, aşadar [făcut] prin alt făcător, iar acela – iarăşi – va fi făcut prin altul şi nu va înceta a se împinge [argumentaţia] aceasta până la absurditatea extremă.

[15] Prin urmare ieşirile/purcederile şi lucrările şi dările lui Dumnezeu – dările-de-fiinţă, dările-de-viaţă, facerile-de-înţelepciune şi [toate] câte sînt asemenea acestora – sînt *nezidite* pronii şi bunătăţi ale lui Dumnezeu; şi Însuşi Dumnezeu este acestea, deşi nu după fiinţă; că după aceea[106] [El] este [de] neîmpărţit şi [de] neîmpărtăşit, dezlegat fiind [El] cu desăvârşire de toate, încât nimeni din câţi sînt cunoscători ai acriviei binecinstirii [de Dumnezeu] nu s-a apucat vreodată să Îl înţeleagă – şi să Îl înfăţişeze – pe Dumnezeu *după aceasta* [adică *după fiinţă*], ci pe toţi arătătorii-de-cele-sfinte [îi vezi] că se străduiesc pururea a înţelege şi a vorbi despre pronia şi bunătatea Lui, după care[107] – săvârşitoare fiind ea a celor

[107] «după care»: pronie şi bunătate din unghiul căreia.

ἀγαθότητος, καθ' ἣν τῶν ἔξωθεν οὖσαν ἀπεργαστικήν, αἰτιός ἐστι τῶν ὄντων πάντων· τῷ γὰρ εἶναι ταύτην ἡ τῶν ὅλων παραγωγὴ καὶ ὑπόστασις ὑπῆρξεν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἡ θεία πρόνοια, ἢ τοῦ θεοῦ πρὸς τὰ καταδεέστερα ἐπιστροφὴ καὶ ἀγαθὴ θέλησίς ἐστι. Καὶ αὐτὴ πρὸ πάντων ἦν, οἷόν τις κοινὴ προμήθεια τῶν ἐσομένων, καὶ δι' αὐτὴν ἅπαντα κατὰ καιρὸν προῆκται ὡς ὑπὸ δημιουργικῆς θελήσεως καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐν αὐτῇ συνέστηκε τὸ πᾶν, ὡς ἐν συνεκτικῇ φρουρᾷ καὶ περιληπτικῇ ἑστίᾳ τοῦ παντός. Διὰ ταῦτα τοίνυν ἡ μία πρόνοια καὶ ἀγαθότης, δι' ἣν τῶν ὑποδεεστέρων ἐπιμέλειαν ποιεῖται ὁ θεός, οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ πρόνοιαι καὶ ἀγαθότητες καλοῦνται παρὰ τῶν θεολόγων.

[16] Ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ τὴν τῆς ἀγαθότητος ἀνείκαστον ὑπερβολὴν πολυειδὲς ὑπέστησε τὸ πᾶν ὁ προαγωγεὺς καὶ κοσμήτωρ τοῦ παντός, τὰ μὲν εἶναι μόνον ἐθελήσας, τὰ δὲ πρὸς τῷ εἶναι κεκτῆσθαι καὶ ζωήν· καὶ τὰ μὲν νοερᾶς ταύτης εὐμοιρεῖν, τὰ δὲ μόνης ἀπολαύειν τῆς κατ' αἴσθησιν, ἔστι δ' ἃ καὶ μικτὴν ταύτην ἐξ ἀμφοτέρων ἐσχηκέναι· καὶ τῶν λογικὴν καὶ νοερὰν παρ' αὐτοῦ λαβόντων τὴν ζωήν, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐθελουσίῳ νεύσει τῆς αὐτοῦ ἑνώσεως ἐπιτυγχάνειν καὶ ζῆν οὕτω θείως καὶ ὑπερφυῶς τῆς αὐτοῦ κατηξιωμένα θεουργοῦ χάριτος καὶ ἐνεργείας· ἡ γὰρ αὐτοῦ θέλησις γένεσίς ἐστι τοῖς

[108] Altfel zis: tocmai pentru că există aceasta.
[109] Literal: în timp.
[110] «strajă»: aici cu sensul de loc unde stă străjerul, post de veghe.
[111] Imaginea e tributară textelor areopagitice; vezi, de pildă, *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 7 (ed. De Gruyter, p. 120, r. 2) şi 4, 1 (De Gruyter, p. 144, r. 14).
[112] Este vorba – pare-se – de numitele 'cele ce vor fi', de zidiri, adică.
[113] Literal: 'unele a avea parte de aceasta înţelegătoare'; adică: de 'varianta' ei inteligibilă, netrupească; este vorba despre Îngeri.

dinafară – este Pricinuitor a toate cele ce sînt; că [tocmai] prin faptul de a fi aceasta[108] a luat început aducerea la fiinţă şi la subzistenţă a tuturora. Că pronia dumnezeiască nu e nimic altceva decât întoarcerea/aplecarea lui Dumnezeu asupra celor mai prejos [de El] şi buna voire [a Lui în privinţa lor]. Iar *aceasta* era mai dinainte de toate, ca o grijă – de obşte – de [toate] cele ce vor fi, şi *datorită acesteia* au fost aduse toate [la fiinţă] la vremea lor[109], ca de către o făcătoare voi[r]e şi lucrare, şi *întru aceasta* s-a închegat totul, ca într-o strajă[110] con-prinzătoare şi vatră con-ţinătoare a totului[111]. Pentru acestea[112], aşadar, pronia – şi bunătatea – cea una, [cea] datorită căreia Dumnezeu poartă grija celor mai prejos [de El], nu doar una este, ci cuvântătorii-de-Dumnezeu pomenesc [totodată] şi [de] 'multe pronii şi bunătăţi'.

[16] Şi fiindcă, datorită covârşirii celei neurmate a bunătăţii [Sale], [nu uniform, ci] multiform e întregul cel adus la fiinţă de făcătorul şi împodobitorul totului – că pe unele le-a voit doar a fi, iar altele [a voit] ca, pe lângă [faptul de] a fi, să dobândească şi viaţă; şi unele să aibă parte de cea înţelegătoare[113], altele să se bucure doar de cea după simţire[114], iar altele să o aibă amestecată din amândouă[115]; iar, din cele ce au luat de la El viaţa cea cuvântătoare şi înţelegătoare, [unele], prin năzuirea lor de voie către Dânsul, să aibă parte de unirea Lui şi să trăiască, astfel, dumnezeieşte şi mai-presus-de-fire, învrednicindu-se de harul [adică darul sau darea] şi lucrarea Lui îndumnezeitoare; că voia Sa este facere[116] celor ce sînt, ori celor aduse la fiinţă ori celor îmbunătăţite; iar aceasta

[114] Adică: doar viaţa din unghiul simţirilor trupeşti, adică biologică; este vorba de vietăţile necuvântătoare.
[115] Neamul omenesc, adică.
[116] Sau geneză.

οὖσιν, ἢ προαγομένοις ἐκ μὴ ὄντος ἢ βελτιουμένοις, καὶ τοῦτο διαφόρως. Διὰ ταύτην τὴν ἐπὶ τὰ ὄντα τοῦ θείου θελήματος διαφοράν ἡ μία ἐκείνη πρόνοια καὶ ἀγαθότης, ταὐτὸ δ' εἰπεῖν ἡ δι' ἀγαθότητα πρὸς τὰ καταδεέστερα τοῦ θεοῦ ἐπιστροφή, πολλαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότητες καί εἰσι καὶ λέγονται, ἀμερίστως ἐν τοῖς μεριστοῖς μεριζόμεναι καὶ ποικιλλόμεναι, ὡς τὴν μὲν προγνωστικὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν καλεῖσθαι κατὰ τὰς ἀνωτέρω εἰρημένας, τὴν δὲ δημιουργικήν τε καὶ συνεκτικήν, τούτων δ' αὖ, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, τὰς μὲν οὐσιώσεις, τὰς δὲ ζωώσεις, τὰς δὲ σοφοποιήσεις. Ἑκάστη δὲ τούτων κοινή ἐστι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ κατ' αὐτὴν ἑκάστην τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγαθὴν καὶ θείαν θέλησιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ἡ οὐσιοποιὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ σοφοποιὸς ἐνέργειά τε καὶ δύναμις.

[17] Ἀκούοις δ' ἂν παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἀϊδίους νοήσεις καὶ κινήσεις εἶναι θεοῦ τὰς ἐνεργείας διδασκόντων ταύτας· τοῦ γὰρ μεγάλου Διονυσίου εἰπόντος «κινεῖσθαι τὸν θεὸν τῷ εἰς οὐσίαν ἄγειν καὶ συνέχειν τὰ πάντα, καὶ εὐθεῖαν μὲν αὐτοῦ κίνησιν τὴν ἀπαρέγκλιτον πρόοδον τῶν ἐνεργειῶν, ἑλικοειδῆ δὲ τὴν σταθερὰν πρόοδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν, κατὰ κύκλον δὲ τὸ ἐπιστρέφειν τὰ ὄντα πρὸς ἑαυτόν», ὁ θεῖος Μάξιμος, «κίνησίς ἐστι», φησί, «θεοῦ ἡ εἰς τὸ γενέσθαι τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ καὶ αἱ πρόοδοι τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ». Πῶς οὖν αἱ πρὸς τὰ ὄντα κινήσεις οὐχὶ τῆς οὐσίας οὐδὲ περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' οὐσία ἔσονται, καὶ ταῦθ' αἱ πλείους; Πρὸς δὲ Τίτον ἐπιστέλλοντος τοῦ μεγάλου, καὶ τίς ὁ

[117] V. şi *Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul* 47 şi *Antireticul către Achindin* 5, 27.
[118] Se continuă aici fraza începută în debutul paragrafului.
[119] «felurite»: ajunse a avea multe variante.

în chip diferit/felurit[117] – [aşadar][118], datorită diferenței/felurimii acesteia a dumnezeieştii voi[r]i în privința celor ce sînt, pronia – şi bunătatea – aceea cea una (altfel zis: întoarcerea/aplecarea lui Dumnezeu, datorată bunătății, asupra celor mai prejos [de Dânsul]) este – şi este şí numită – *multe* pronii şi bunătăți, împărțite şi felurite[119] [în chip] neîmpărțit întru cele împărțite, încât una se numeşte (în înțelesul mai sus arătat) *putere dinainte-ştiutoare* a lui Dumnezeu, iar alta făcătoare şi con-prinzătoare; şi iarăşi, dintre acestea – după marele Dionisie – unele *dări-de-ființă*, altele *dări-de-viață*, iar altele *faceri-de-înțelepciune*. Iar fiecare din acestea comună este Tatălui şi Fiului şi sfântului Duh; şi, după[120] fiecare astfel de bună şi dumnezeiască voie cu noi, [Însuşi] Tatăl şi Fiul şi Duhul sfânt *este* lucrarea şi puterea de-ființă-făcătoare şi de-viață-făcătoare şi de-înțelepciune-făcătoare.

[17] Şi tot pe aceiaşi i-ai putea auzi învățând şi că veşnice înțelegeri şi mişcări ale lui Dumnezeu sînt lucrările acestea; că spunând marele Dionisie că 'Dumnezeu Se mişcă prin faptul de a aduce toate la ființă şi a le con-prinde', şi că 'mişcare [în linie] dreaptă Îi este neabătuta ieşire/purcedere a lucrărilor, [în] spirală – statornica ieşire/purcedere şi rodnica oprire/stare, iar în cerc faptul de a le întoarce către Sine pe cele ce sînt'[121], dumnezeiescul Maxim «mişcare a lui Dumnezeu» zice «este voia Sa de a fi făcute cele ce sînt, şi ieşirile – spre toate – ale proniei Sale»[122]. Cum, dar, ieşirile spre cele ce sînt să nu fie *ale* ființei [lui Dumnezeu], nici să fie *împrejurul* ființei [Lui], ci să fie *ființa* [*însăşi* a lui Dumnezeu], când – tocmai – [ele] sînt multe? Şi scriind marele [Dionisie] lui Tit

[120] Adică: din unghiul a.

[121] *Despre dumnezeieştile numiri* 9, 9, PG 3, 916 CD.

[122] *Sholii la 'Despre dumnezeieştile numiri 9, 9'*, PG 4, 381 CD.

τῆς σοφίας οἶκος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ διευκρινοῦντος, καὶ τὸ περιφερὲς καὶ ἀναπεπταμένον τοῦ ἐν ἐκείνῃ κρατῆρος εἰπόντος εἶναι τὴν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον τῶν ὅλων πρόνοιαν, ὁ θεῖος πάλιν Μάξιμος, «ἄναρχον», φησίν, «εἶπε τὴν τῶν ὅλων πρόνοιαν, ὡς ὄντων πάντων ἐν ταῖς ἀϊδίοις τοῦ θεοῦ νοήσεσιν, ἃς καὶ προορισμοὺς ὁ Παῦλος ἔφη· καθ' ἃς ἀϊδίους τοῦ θεοῦ νοήσεις τὰ μέλλοντα παράγεσθαι προετυποῦτο, καὶ ἡ πρόνοια τοῦ θεοῦ ἀνάρχως προϋπῆρχε· προνοίας γὰρ ἦν τὸ βούλεσθαι παραγαγεῖν κτίσιν τὴν μέλλουσαν ἀπολαύειν τῆς προνοητικῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ». Πῶς οὖν αἱ πολλαὶ νοήσεις καὶ οἱ κατ' αὐτὰς τύποι τῶν μελλόντων καὶ ἡ τούτων πρόνοια καὶ ἡ κατὰ ταύτην βούλησις οὐχὶ τῆς θείας οὐσίας, ἀλλ' αὐτὰ ἔσονται οὐσία, καὶ ταῦθ' οἷς ἐνθεωρεῖται σχέσις πρὸς τὰ ὄντα τοῦ κατ' οὐσίαν παντάπασιν ἀσχέτου;

[18] Διονυσίου μέντοι πάλιν τοῦ μεγάλου γεγραφότος ἐν τοῖς περὶ τοῦ ὄντος, «ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἐν τῷ θεῷ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ τὰς τῶν ὄντων ὑπάρχειν ἀρχάς», ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, «τὰ ἐξ αὐτοῦ», φησί, «καὶ ἐν αὐτῷ νόες εἰσὶν ἐοικότες θεωρήμασι τῆς ἐπιστήμης. Εἰσὶ δὲ ὁμοῦ καὶ διακεκριμένα ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν ψυχῇ πολλαὶ ὁμοῦ ἐπιστῆμαι οὖσαι, ἀσύγχυτοι μένουσι καὶ ἐνεργοῦσιν ἔξω κατὰ μίαν, ὅταν δέῃ». Βαρλαὰμ τοίνυν καὶ Ἀκίνδυνος κτιστὰς λέγοντες ταύτας τὰς προόδους, καθ' ἃς ἡνωμένως διακρίνεται τὸ θεῖον, κτίσμα ποιοῦσι

[123] *Epistola a IX^a* (*Către Tit ierarhul*) 3, PG 3, 1109 B.
[124] «după care»: prin care, din unghiul cărora.
[125] *Sholii la epistolele Areopagitului* 9, 3, PG 4, 569 CD.
[126] Legat de termenul *σχέσις* vezi nota 4 de la paragraful 2.
[127] Este vorba de existența creată, de ființarea celor ce sînt.
[128] *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 6, PG 3, 820 CD.
[129] Sau vederilor sau viziunilor ei.

şi limpezind cine/care este casa înţelepciunii şi cele din ea, şi rotunjimea şi deschiderea potirului din aceea, zicând că este cea fără-de-început şi fără-de-sfârşit purtare de grijă faţă de toate[123], iarăşi zice dumnezeiescul Maxim că «fără-de-început îi spune proniei faţă de toate, ca fiind ele întru veşnicele înţelegeri ale lui Dumnezeu, pe care Pavel le-a numit şi 'prehotărâri', prehotărâri ale lui Dumnezeu după care[124] erau dinainte-închipuite [spre] a fi aduse la fiinţă cele ce aveau să fie şi [după care] a pre-existat [în chip] nezidit pronia lui Dumnezeu; că [nu altceva decât] pronie era faptul de a voi să fie adusă la fiinţă zidirea ce avea să fie [spre] a se bucura de bunătatea Sa proniatoare»[125]. Cum, dar, multele înţelegeri şi [multele] – din unghiul lor – închipuiri ale celor viitoare şi pronia acestora şi voi[re]a cea din unghiul acesteia, [cum dar acestea] să nu fie *ale* dumnezeieştii fiinţe, ci să fie ele însele [dumnezeiasca] fiinţă, şi aceasta [când tocmai] în ele se şi vede [cu mintea] relaţia/legătura[126] cu cele ce sînt a Celui ce – după fiinţă – dezlegat este de toate?

[18] Dar [tot] Dionisie scriind, iarăşi, în [spusele] cele *Despre Cel ce este* [cum că] '*din Dumnezeu* [sînt] şi *în Dumnezeu* sînt însuşi faptul de a fi[127] şi începuturile/principiile celor ce sînt'[128], Maxim cel mult [deprins] în cele dumnezeieşti spune că «cele *din El* şi *în El* sînt înţelesurile/gândurile, asemeni teoriilor ştiinţei[129]; şi sînt – în El – laolaltă şi deosebite, după cum şi în suflet multe fiind ştiinţele, neamestecate[130] rămân şi lucrează înafară câte una, [atunci] când trebuie»[131]. Varlaam, aşadar, şi Achindin – create zicând [ei a fi] ieşirile/purcederile acestea, [cele] după care[132], [în chip] unit, se deosebeşte

[130] Adică neconfundate.

[131] *Sholii la 'Despre dumnezeieştile numiri 5, 6'*, PG 4, 320 CD.

[132] Sau 'prin care'.

τὸν θεόν, καὶ δυσσεβέστατα διχοτομοῦσι τοῦτον εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα· τὴν μὲν οὐσίαν τῆς ἁγίας τριάδος ἄκτιστον τιθέμενοι, τὰς δὲ κοινὰς προόδους καὶ ἐνεργείας καὶ ἐκφάνσεις ταύτης εἶναι διατεινόμενοι κτιστάς. Καίτοι Διονύσιος ὁ μέγας κἀν τῇ πρὸ τῶν ἄλλων παρ' ἡμῶν τὴν ἀρχὴν προβεβλημένῃ ῥήσει, τήν τε διάκρισιν τῶν ὑποστάσεων καὶ τὴν τῶν μεταδόσεων, μᾶλλον δὲ πάσας τὰς θείας ἑνώσεις καὶ διακρίσεις, ἑνὶ λόγῳ συμπεριείληφεν· οὐδὲ γὰρ αἱ εἰρημέναι μόναι διατελοῦσιν, εἰ μηδὲ γοῦν ταῖς εἰρημέναις Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος προσέσχον. Ἑνὶ μέντοι λόγῳ πάσας συμπεριείληφεν ὁ μέγας, ἵνα μηδεμίαν τῶν ὁμοταγῶν τούτων τολμᾷ τις ἀθέσμως εἰς τὴν κτίσιν κατασπᾶν. Διὸ μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκρισιν, ἐπαναλαμβάνων τὸν λόγον, «χρὴ δέ», φησίν, «ὡς οἶμαι, μᾶλλον ἀναλαβόντας ἡμᾶς τὸν παντελῆ τῆς θείας ἑνώσεως καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι τρόπον», δεικνὺς ὅτι καὶ ἄλλαι τινές εἰσιν ἐπὶ θεοῦ ἑνώσεις τε καὶ διακρίσεις. Εἶθ' ὡς ἂν μηδεὶς ἀπειθῇ τῶν εὐσεβῶν, ὁροθετοῦντας προάγει περὶ τῶν θείων τούτων ἑνώσεων καὶ διακρίσεων τοὺς ἱερῶς μυσταγωγήσαντας καὶ τὴν ἀρχὴν τὰ τῆς θεολογίας παραδόντας· «λέγουσι γάρ», φησίν, «ὅπερ καὶ ἐν ἑτέροις ἔφην, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομύσται, τὰς μὲν ὑπεριδρύσεις τὰς ἀνεκφοιτήτους καὶ κρυφίας τῆς ὑπεραγνώστου καὶ ὑπεραῤῥήτου μονιμότητος, τὰς ἑνώσεις εἶναι τὰς θείας»· τουτέστι τὴν ἐν ἑαυτῷ τοῦ θεοῦ παντάπασιν ἡμῖν ἀπερινόητον ἵδρυσίν τε καὶ

[133] Literal: reluând cuvântul.
[134] Literal: tot modul; adică: fiecare mod.
[135] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 4, PG 3, 640 D.
[136] Literal: au iniţiat în cele ce… .

Dumnezeiescul – zidire Îl fac pe Dumnezeu şi [în chip] preanecinstitor [de Dumnezeu] Îl despică în create şi necreate, fiinţa sfintei Treimi socotind-o necreată, iar comunele ieşiri/purcederi şi lucrări şi arătări ale Acesteia proclamându-le a fi create; măcar că Dionisie cel mare şi în zicerea pusă de noi la început, înaintea celorlalte, într-un singur cuvânt a cuprins deosebirea Ipostasurilor şi pe cea a dărilor – mai bine zis: toate dumnezeieştile uniri şi deosebiri; că nu sînt doar cele pomenite, măcar că Varlaam şi Achindin nici la acestea nu au luat aminte –; aşadar, marele [Dionisie] într-un singur cuvânt le-a cuprins pe toate, ca pe niciuna dintre acestea, [cele] de-un-rang, să nu cuteze cineva a o coborî, în chip neîngăduit, în treapta zidirii. [Fapt] pentru care, după ce deosebeşte cele din unghiul deosebirii celei după Ipostasuri, întorcându-se la ce spunea înainte[133], «trebuie însă», zice, «după cum socot, să înfăţişăm [şi] mai mult – întorcându-ne [la el] – tot chipul[134] dumnezeieştii uniri şi deosebiri»[135], arătând [astfel] că la Dumnezeu sînt şi oarecare alte uniri şi deosebiri. Apoi, ca nimeni din cei bine-cinstitori să nu fie necredincios, îi aduce de faţă – spre a hotărî/defini [ei] cele privitoare la dumnezeieştile acestea uniri şi deosebiri – pe cei ce [în chip] sfinţit au săvârşit călăuzirea la taina[136] celor ce ţin de cuvântarea-de-Dumnezeu şi le-au [pre]dat la început [Bisericii]; «pentru că», zice, «– ceea ce şi în alte părţi am spus-o – sfinţiţii ştiutori-de-taină ai predaniei cuvântării noastre de Dumnezeu[137] spun, pe de o parte, că ascunsele şi neieşitele aşezări mai presus [de toate] ale Dăinuirii [Celei] mai presus de negrăire şi de necunoaştere sînt unirile cele dumnezeieşti»[138]; adică aşezarea şi [ră]mânerea/dăinuirea în Sine Însuşi a lui Dumnezeu

[137] Literal: iniţiaţii – în chip sfânt – ai tradiţiei noastre teologice.
[138] *Ibidem*.

μονήν, αὐτὸ τὸ μένειν ἐν ἑαυτῷ τὸν θεὸν καὶ μηδαμῶς πρὸς ἔκφανσιν προϊέναι καὶ κινεῖσθαι κατ' οὐσίαν, ἕνωσιν οἱ πατέρες ὀνομάζουσι.

[19] Τίνος δὲ χάριν τὴν ὑπεράγνωστον ἕνωσίν τε καὶ ἵδρυσιν πληθυντικῶς ὁ μέγας προήγαγε, προϊόντος τοῦ λόγου διαδειχθήσεται. Νῦν δὲ τὸ τοῦ θεοῦ πρὸς ἔκφανσιν ἀνεκφοίτητον ἕνωσιν ὀνομάζειν τοὺς πατέρας εἰπών, «τὰς ἀγαθοπρεπεῖς προόδους τε καὶ ἐκφάνσεις τῆς θεαρχίας», διακρίσεις ὀνομάσαι φησὶν αὐτούς, διδάσκων ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ κίνησιν πρὸς ἔκφανσιν διάκρισιν οἱ πατέρες προσειρήκασιν. Οἳ καί φασι πάλιν κατ' αὐτόν—οὐδ' αὐτοὶ παρ' ἑαυτῶν λέγοντες, ἀλλὰ «τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἑπόμενοι»—, φασὶ τοίνυν οὗτοι, «καὶ τῆς εἰρημένης ἑνώσεως εἶναί τινας ἰδίᾳ καὶ ἑνώσεις καὶ διακρίσεις. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς εἰρημένης διακρίσεως». Τούτου χάριν ὁ μέγας μικρὸν ἀνωτέρω τὴν τοιαύτην ἕνωσίν τε καὶ διάκρισιν πληθυντικῶς προήγαγε· καὶ γὰρ οὐχ εἷς ἐστι τρόπος οὔτε τῆς θείας ἑνώσεως οὔτε τῆς διακρίσεως. Ἀλλὰ πλὴν τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως—αὕτη γὰρ μόνου τοῦ υἱοῦ—τριττὴν εὑρήσει τις φιλομαθῶς ἐξετάζων ἐκ τῶν ἐφεξῆς τοῦ μεγάλου λόγων τὴν τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἕνωσίν τε καὶ διάκρισιν· ἡνωμένως γὰρ αὕτη πάσας ἔχει τάς τε θέσεις καὶ τὰς ἀφαιρέσεις, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον. Πάσας μὲν γὰρ ἔχει τὰς θέσεις, ὧν ἐστι περιεκτικώτατον ἡ ἀγαθότης, ἐπεὶ πᾶν ὅ τι καλὸν αὐτῆς κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἀλλὰ πόθεν ἡμῖν

[139] Adică: arătarea lui Dumnezeu zidirilor este mişcare a Sa – şi ieşire a Sa – *după lucrare*, nu *după fiinţă*.
[140] Literal: 'neieşitului lui Dumnezeu'.
[141] Părinţii, adică.

cea cu totul de neînțeles nouă (faptul însuşi de a rămâne Dumnezeu în Sine Însuşi şi nicidecum a ieşi/purcede – şi a Se mişca – *după ființă* spre arătare[139]), [aceasta o] numesc Părinții 'unire'.

[19] Iar pentru care pricină marele [Dionisie] a pus la plural unirea şi aşezarea cea mai-presus-de-necunoaştere, [aceasta] se va arăta în [însăşi] curgerea cuvântului [său]. Acum, însă, zicând că neieşirii lui Dumnezeu spre arătare[140] Părinții îi spun 'unire', spune că 'ieşirile/purcederile şi arătările [în afară] – cele cuvenite Binelui – ale obârşiei [în]dumnezeirii' ei le numesc 'deosebiri', învățând[u-ne el] că mişcării lui Dumnezeu spre a Se arăta Părinții i-au dat numele de 'deosebire'; carii[141] spun, după [cum arată] el (nici aceştia de la ei înşişi vorbind, ci «urmând sfintelor cuvinte [ale Scripturii]») spun deci aceştia şi că «sînt anumite uniri şi deosebiri [care sînt] proprii şí pomenitei uniri şi, aşijderea, şí pomenitei deosebiri»[142]. Din pricina aceasta [aşadar] marele [Dionisie] a pomenit puțin mai sus la plural o asemenea unire şi deosebire; că nu [doar] unul este chipul[143] dumnezeieştii uniri, nici al dumnezeieştii deosebiri; ci, [în] afară de dumnezeiasca înomenire (că aceasta e doar a Fiului), *întreită* va afla – cel ce cercetează cu sârguință – din cuvintele de după ale marelui [Dionisie] unirea şi deosebirea Dumnezeirii celei în-trei-Ipostasuri; că [în chip] *unit* are Aceasta toate punerile şi scoaterile [adică toate afirmările şi negările], dar nu *în acelaşi chip*. Că are – pe de o parte – toate punerile/afirmările, iar [pe de altă parte] cea mai cuprinzătoare dintre ele este bunătatea, fiindcă tot [lucrul] cel bun – *al Ei* este, precum este scris[144]. Şi de

[142] *Ibidem*, 2, 4, PG 3, 641 A.
[143] Adică modul, felul.
[144] *Iacov* 1, 17.

ἔγνωσται πᾶν εἶναι καλὸν αὐτῆς; Ἐκ τοῦ πᾶν ὅ τι περ ἀγαθὸν εἶναι παρ' αὐτῆς.

[20] Οὐκοῦν ὡς δημιουργὸς καὶ αἴτιος τούτων ὁ θεὸς ἀπὸ τούτων κατ' ἐκείνας γινώσκεται καὶ ὀνομάζεται καὶ ἐν σχέσει τινὶ θεωρεῖται κατὰ ταύτας. Διὸ καὶ αἰτιολογικὰ τὰ τοιαῦθ' ὁ μέγας ἀνωτέρω εἴρηκε· τὸ ἀγαθόν, τὸ ὄν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφὸν καὶ ὅσα παραπλήσια τούτοις. Κατ' οὐσίαν δὲ πάντων ὑπερεξῃρημένος τε καὶ ἀπολελυμένος ὁ θεὸς ὑπάρχων καὶ τῶν τοιούτων ὑπερέχει σχέσεων. Οὐδὲ γὰρ ὥσπερ κέντρον μηδέν ἐστι πλέον ἢ τῶν ἐν τῷ κύκλῳ εὐθειῶν ἀρχή, οὕτω καὶ ὁ θεὸς οὐδέν ἐστι πλέον ἢ ἀρχὴ καὶ αἴτιον τῶν γεγονότων. Ἀλλ' ἔστι κατ' οὐσίαν ὄντως ὑπὲρ πᾶσαν σχέσιν τε καὶ μέθεξιν, καὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὡς σχέσεως ὑπερεξῃρημένος. Ταῦτ' ἄρα πρὸς ταῖς θέσεσι καὶ τὰς ὑπεροχικὰς ἀφαιρέσεις ὅλη τε καὶ ἡνωμένως ἡ τρισυπόστατος θεότης ἔχει, ὧν ἐστι περιεκτικώτατον τὸ ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀφαίρεσιν καὶ θέσιν· τοῦτο γάρ ἐστι «τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα». Ἔστιν οὖν τοῦ ἑνὸς τρισυποστάτου θεοῦ ἥ τε πάντων θέσις καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν, κἂν Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος ἀπαρέσκωνται, καὶ διὰ τοῦθ' ἡμῖν λοιδοροῦνται συκοφαντοῦντες αὐτὸν ἑαυτοῦ τὸν θεὸν ἡμᾶς λέγειν ὑψηλότερον. Οὐδὲ γοῦν τὸν μέγαν Διονύσιον δυσωπηθέντες, ὃς ἡνωμένως ἔφη ταῦτ' ἔχειν τὸν θεὸν ἀμφότερα.

---

[145] Adică: afirmările/negările acelea.
[146] Altfel zis: *deosebiturile*.
[147] Sau: teoretizat.
[148] *Filipeni* 2, 9.

unde ni s-a făcut cunoscut nouă că al Ei este tot [lucrul] cel bun? Din [aceea] că [s-a scris că] tot [lucrul] cel bun – *de la Ea* este.

[20] Dumnezeu, aşadar, ca făcător şi pricinuitor al acestora, *după* [*punerile/scoaterile*[145]] *acelea* e cunoscut şi e numit de la acestea, şi *după* [*deosebirile*[146]] *acestea* este văzut [cu mintea[147]] în oarecare legătură/relaţie; [fapt] pentru care le-a şi spus pe acestea – mai sus – *în sens etiologic*, [şi anume] însuşirea de a fi bun, însuşirea de a fi, însuşirea de a fi de-viaţă-născător, însuşirea de a fi înţelept şi toate de felul acesta. *După fiinţă*, însă, dincolo de toate şi dezlegat [de toate] fiind Dumnezeu, e mai presus şí de astfel de legături/relaţii. Astfel, deci, pe lângă puneri [sau afirmări], dumnezeirea în-trei-ipostasuri are [proprii] – întreagă şi [*în chip*] *unit* – şí scoaterile [sau negările, cele] în înţeles de depăşire/superioritate, [scoateri/negări] dintre care cea mai cuprinzătoare este [aceea de a fi Ea] mai presus atât faţă de toată scoaterea [sau negarea], cât şi faţă de toată punerea [sau afirmarea]; că [de felul] acesta [Îi] este «numele cel mai presus de tot numele»[148]. Aşadar, al lui Dumnezeu Celui Unu [şi] în-trei-Ipostasuri este şí punerea/afirmarea a toate[149], şí [faptul de a fi] mai presus de toată punerea/afirmarea – măcar că aceasta displace lui Varlaam şi Achindin şi pentru aceasta ne ocărăsc, clevetindu-ne [cum] că susţinem că Dumnezeu este mai înalt decât Sine Însuşi; nici marelui Dionisie neplecându-i-se, celui ce a spus că [nu altcum decât în chip] unit le are pe amândouă acestea Dumnezeu.

[149] «punerea/afirmarea/afirmaţia a toate»: faptul de a-L numi pe Dumnezeu cu numele a toate câte sînt, ca Pricinuitor propriu-zis al acestora.

[21] Πρὸς μέντοι ταῖς εἰρημέναις δυσὶ τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἑνώσεσιν ἔστι καὶ ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων μονή τε καὶ περιχώρησις, ὁλικῶς καὶ μονίμως καὶ ἀνεκφοιτήτως ἐχομένων ἀλλήλων, ὡς μίαν εἶναι καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Οὐ καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων τριῶν ὁμοία μέν, ἀλλ' ἑκάστου καθ' ἑαυτὸν ἐνεργοῦντος ἰδία καὶ ἡ ἐνέργεια. Οὐχ οὕτω τοίνυν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς μίαν καὶ τὴν αὐτήν· μία γὰρ ἡ τοῦ θείου θελήματος κίνησις ἐκ προκαταρκτικοῦ αἰτίου τοῦ πατρὸς ὁρμωμένη καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ προϊοῦσα καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι προφαινομένη. Καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· ἐντεῦθεν γάρ, ὡς εἴρηται, πᾶσα ἐνέργεια καθίσταται γνώριμος. Καὶ τοίνυν οὐχ ὥσπερ ἄλλο παρ' ἄλλου σκυτέως ὑπόδημα τελεῖται, κἂν πάντων τὸ ἐπιτήδευμα πρὸς ἓν ὁρᾷ, οὕτω καὶ παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἴδιον ἀποτέλεσμα παρ' ἑκάστης ὁρᾶται τῶν ὑποστάσεων. Ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις τῶν τριῶν ἐστιν ἔργον ἕν, καὶ ἀπὸ ταύτης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἀλλ' οὐκ ἀποτεταγμένην ἑκάστῳ καὶ ὁμοίαν νοεῖν ὑπὸ τῶν πατέρων μεμυήμεθα τὴν θείαν ἐνέργειαν. Κἀπειδήπερ ἡ θεότης κατὰ τὴν τῶν θεολόγων παράδοσιν οὐ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας, ἀλλὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας κυρίως ὄνομά ἐστι, μίαν καὶ

[150] «Cele două pomenite uniri ale Dumnezeirii Celei în-trei-Ipostasuri», adică primele două 'moduri' de unire (sau unghiuri din care vorbim despre unire – şi unitate – în privinţa Dumnezeirii), sînt, pe de o parte, neieşirea lui Dumnezeu spre arătare (τὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἔκφανσιν ἀνεκφοίτητον) şi, pe de alta, faptul de a avea proprii – în chip *unitar* – atât toată punerea/afirmarea/afirmaţia, cât şi rămânerea deasupra a toată punerea/afirmarea/afirmaţia (ἥ τε πάντων θέσις καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν). Urmează, numaidecât, şi înfăţişarea celui de al treilea mod – sau chip – de unire, şi anume cel din unghiul lucrării celei *una* a dumnezeieştilor Ipostasuri, datorată perihorezei Lor.

[21] Aşadar, pe lângă cele două pomenite uniri ale Dumnezeirii Celei în-trei-Ipostasuri[150], [mai] este şi [ră] mânerea – şi perihoreza[151] – Ipostasurilor Unele în Altele, pe de-a-ntregul şi statornic şi neieşit[152] ţinându-Se [Ele] întreolaltă, încât *una* [Le] este şi lucrarea celor trei Ipostasuri. [Şi aceasta] nu după cum [lucrarea] a trei oameni este, pe de o parte, asemenea, dar, pe de alta, fiecare lucrând de sine[153] [adică particular], [tot] de sine [adică particulară îi] este şi lucrarea. Nu aşa, deci, [este una lucrarea celor Trei], ci cu adevărat una şi aceeaşi; că *una* este mişcarea dumnezeieştii voi[ri], pornită din pricína preliminară [cea] care este Tatăl şi purcească prin Fiul şi arătată întru sfântul Duh[154]. Şi vădit e aceasta din rezultate[le ei]; că, precum s-a zis, [nu de altundeva decât] din acestea [ni] se face cunoscută toată lucrarea [dumnezeiască][155]. Şi nu cum [se întâmplă cu cizmarii, că] fiecare face altă încălţăminte, măcar că meşteşugul tuturora unul şi acelaşi este; ci toată zidirea un singur lucru este al celor Trei şi, din aceasta[156], ne-am învăţat de către Părinţi a înţelege [că] una şi aceeaşi [este] dumnezeiasca lucrare a închinatelor Trei Feţe, nu împărţită Fiecăreia şi asemănătoare. Şi fiindcă, după predania cuvântătorilor-de-Dumnezeu, 'dumnezeirea' e propriu-zis nume nu al fiinţei lui Dumnezeu, ci al lucrării lui Dumnezeu[157],

[151] Sau faptul de a Se 'mişca' – toate trei – Una 'împrejurul' Alteia, neabătut.
[152] Adică: neabătut (de la perihoreză).
[153] Sau: particular.
[154] Vezi Grigorie al Nyssei, *Către Avlavie*, PG 45, 125 C.
[155] «toată lucrare»: lucrarea dumnezeiască, oricare ar fi aceasta, fiecare în parte.
[156] Din zidire, adică.
[157] Vezi, de pildă, Grigorie al Nyssei, *Împotriva lui Eunomiu* 3, 10, PG 45, 888 D: «numele de *dumnezeire* arată fie puterea văzătoare/epoptică, fie cea proniatoare»; vezi şi paragraful 8 din următoarea scriere a autorului nostru (*Despre dumnezeieştile lucrări*).

τὴν αὐτήν φαμεν θεότητα τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἀλλ' οὐχὶ μίαν ὡς ὁμοίαν, καθάπερ τὴν φυσικὴν τῶν τριῶν ἀνθρώπων ἢ τὴν ἐπίκτητον καὶ τεχνικὴν ἐνέργειαν.

[22] Γνώτωσαν οὖν κἀντεῦθεν Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος, αὐτὴν τὴν κυρίως τοῦ θεοῦ θεότητα κτιστὴν ἀποφαινόμενοι, συγγραφόμενοι φρενοβλαβῶς, «ἓν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον, ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς ὑπάρχει φύσεως», καὶ πάλιν, «μόνη ἄκτιστος θεότης ἡ φύσις τοῦ θεοῦ, τὰ δὲ περὶ αὐτὴν ἅπαντα κτιστά». Τῆς γὰρ θείας ἐνεργείας τῆς ἐκ πατρὸς προϊούσης δι' υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἡμῖν ἀποκεκαλυμμένης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς θείας οὐσίας ἡ θεότης κυρίως ὄνομά ἐστιν· ἡ γὰρ ἐνέργεια κίνησίς ἐστιν οὐσίας, ἀλλ' οὐκ οὐσία. Κίνησις δὲ καὶ ἐνέργεια τίνος; Πάντως τοῦ θεοῦ. Τοιγαροῦν καὶ θεότης τοῦ θεοῦ. Δύο τοίνυν τοῦ θεοῦ λέγουσι θεότητας, ἄκτιστόν τε καὶ κτιστήν, καὶ τὴν μὲν ὑπερκειμένην ὡς ἄκτιστον, τὴν δὲ ὑφειμένην ὡς κτιστήν, οἱ μόνην λέγοντες ἄκτιστον θεότητα τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ, τὴν δὲ περὶ αὐτὴν ταύτης ἐνέργειαν θεότητα κτιστήν· μᾶλλον δὲ τὴν μίαν τοῦ θεοῦ θεότητα διχοτομοῦσιν ἀνοήτως εἰς ἄκτιστόν τε καὶ κτιστήν· τὸ γὰρ ἐνεργεῖν καὶ ἡ ἐνέργεια ταὐτόν, ὥσπερ καὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ ἡ κίνησις. Τίς οὖν, εἰ μὴ τελέως παραπαίει, διὰ τὸ ἐνεργεῖν τε καὶ κινεῖσθαι τὸν ἐνεργοῦντα καὶ κινούμενον πολλὰ ἐρεῖ ἐναντίως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, ὡς τὸ ἄκτιστον καὶ τὸ κτιστόν; Ἴσον γάρ, εἰ καὶ τὸν ἱστάμενον φαίη πολλοὺς εἶναι διὰ τὴν στάσιν, καίτοι τοῦ ἱσταμένου

[158] «fireasca lucrare»: lucrarea naturală, cea proprie firii umane.
[159] Altfel zis: atunci când scriu [ei] că.
[160] Vezi *Triade* 3, 2, 4.

una şi aceeaşi spunem [a fi] dumnezeirea închinatelor Trei Feţe, dar nu 'una' în înţelesul de 'asemănătoare', ca firească lucrare[158] – ori dobândita şi meşteşugărească – a celor trei oameni.

[22] Cunoască, dar, şí de aici Varlaam şi Achindin [cum] că [nu altceva decât pe] însăşi propriu-zisa dumnezeire a lui Dumnezeu o declară creată scriind [ei] nebuneşte că[159] «un [singur] lucru este fără-de-început şi fără-de-sfârşit, [şi anume fiinţa sau] esenţa lui Dumnezeu, iar *toate* cele de la aceasta sînt de natură creată» şi, iarăşi, [că] «unica divinitate [adică dumnezeire] necreată este natura lui Dumnezeu, iar toate cele din jurul ei sînt create»[160]. Că dumnezeieştii lucrări – celei purcese din Tatăl prin Fiul în sfântul Duh şi descoperite nouă prin rezultate[le ei] – îi este propriu-zis nume 'dumnezeirea', iar nu fiinţei dumnezeieşti; că lucrarea este *mişcare* a fiinţei, nu *fiinţă*. Iar *mişcare* şi *lucrare* a cui? Negreşit că a lui Dumnezeu. Prin urmare, două dumnezeiri afirmă – [una] necreată şi [una] creată – cei ce spun că singura dumnezeire necreată este natura [adică firea] lui Dumnezeu, iar [că] lucrarea dimprejurul ei [este] dumnezeire creată; mai bine zis: dumnezeirea cea una a lui Dumnezeu o despică – nesăbuit – în creată şi necreată; că [*faptul de*] *a lucra* e totuna cu *lucrarea*, după cum şi [*faptul de*] *a se mişca* cu *mişcarea*. Cine deci (dacă nu cumva a luat-o cu desăvârşire razna) va spune că *cel ce lucrează* (sau se mişcă) este – din pricina faptului de a lucra (sau a se mişca) – [*mai*] *multe*[161], contrare unele altora, precum necreatul şi creatul? Că [aceasta] e ca şi cum ar zice că *cel ce stă* este – din pricina stării – [*mai*] *multe* (cu toate că starea se deosebeşte de cel ce stă şi mişcarea de cel ce se

[161] «este [mai] multe»: este ceva multiplu, este multiplicitate, nu unitate.

διενήνοχεν ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις τοῦ κινουμένου, καὶ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην ἄλλο τούτων ἕκαστον· εἰ δὲ μὴ κατὰ τὸ ἐναντίον ἔχει ταῦτα τὴν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν καὶ ἓν εἶναι πάντα οὐδὲν τὸ προσιστάμενον. Οὕτως οὖν εἰ καὶ τῆς θείας οὐσίας ἡ θεία διενήνοχεν ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν οὐσίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ μία ἐστὶ θεότης τοῦ θεοῦ. Καὶ οὐ μία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁπλῆ· τίς γὰρ σύνθεσις κινουμένου τε καὶ κινήσεως, ταὐτὸ δ' εἰπεῖν ἐνεργοῦντός τε καὶ ἐνεργείας; Οὐδὲ γὰρ ὁ ἑστηκὼς σύνθετος διὰ τὴν στάσιν. Ἆρ' οὐκ ἐκδηλότατον ὡς ἡμῶν τὸ σφῶν ἔγκλημα καταψευδόμενοι διατελοῦσιν οἱ διθεΐαν ἡμῶν κατηγοροῦντες προφάσει τῆς παρ' ἡμῶν πρεσβευομένης διαφορᾶς τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν;

[23] Οὐ μὴν ἀλλ' εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ λέγοντες μόνην ἄκτιστον τὴν θείαν φύσιν, τὰ δὲ παρ' αὐτὴν ἅπαντα τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦντες· ἆρα καὶ ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν θείων ὑποστάσεων μονὴ καὶ περιχώρησις οὐσία ἐστίν; Ἆρα δὲ μετὰ τῶν κτισμάτων θήσομεν αὐτήν, ὅτι μὴ οὐσία, ἵνα μὴ τῶν θείων ὑποστάσεων ἑκάστη σύνθετος ἀναφανείη, ἢ πολλὰ γένοιτο τὰ ἄκτιστα καὶ πολυθεΐᾳ παρὰ τοῦτο περιπέσωμεν οἱ καὶ τὰς θείας ὑποστάσεις καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας τούτων περιχώρησιν ἄκτιστα δοξάζοντες; Τοιαῦτα Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου τὰ καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα, παρ' ὧν αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς κατὰ κρημνοῦ βάλλουσι πολυθεΐας τε καὶ ἀθεΐας, τὸν ἕνα θεὸν εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα διχοτομοῦντες, καὶ δι'

[162] Adică: dacă deosebirea dintre (de pildă) *cel ce se mişcă* şi *mişcare* nu este una care le opune pe acestea două una alteia, care îl face – adică – pe *cel ce se mişcă* să fie ceva contrar *mişcării*.

[163] «toate [acestea]»: *cel ce se mişcă* şi *mişcarea; cel ce stă* şi *starea; cel ce lucrează* şi *lucrarea* etc.

mişcă) şi tot aşa, din unghiul deosebirii de felul acesta, despre orice altceva dintre acestea. Iar dacă nu în chip contrar au acestea deosebirea dintre ele[162], atunci nimic nu împiedică faptul ca toate [acestea[163]] să fie *una*[164]. Tot aşa, deci, cu toate că dumnezeiasca lucrare se deosebeşte de fiinţa dumnezeiască, una [singură] este însă – în fiinţă şi lucrare[165] – dumnezeirea lui Dumnezeu. Şi nu doar una, ci şi simplă; că ce compunere [poate fi] între *cel ce se mişcă* şi *mişcare*, totuna cu a zice între *cel ce lucrează* şi *lucrare*? Că nici cel ce stă nu este – din pricina stării – compus. Nu e oare prealimpede că propria lor vină o pun [de fapt] pe seama noastră, în chip mincinos, cei care ne acuză de diteism pe motiv că afirmăm deosebirea dumnezeieştii lucrări de fiinţa dumnezeiască?

[23] Şi mai zică, dar, nouă cei ce spun că 'singura necreată este natura divină', iar pe cele de la ea[166] le numără în rândul zidirilor: oare şí [ră]mânerea şi perihoreza dumnezeieştilor Ipostasuri Unele în Altele esenţă/fiinţă este? Şi, fiindcă nu este esenţă/fiinţă, o vom pune oare [în rând] cu zidirile, ca nu cumva fiecare din dumnezeieştile Ipostasuri să apară a fi compus, ori [ca nu cumva] multe să se facă cele nezidite şi – din pricina aceasta – să cădem în politeism, cei ce socotim [a fi] nezidite şí dumnezeieştile Ipostasuri, şí perihoreza Acestora întreolaltă? De felul acesta sînt învinuirile pe care Varlaam şi Achindin le aduc asupra noastră, [învinuiri] de la care [pornind] ei pe ei înşişi se aruncă [de fapt] în prăpastia politeismului şi – totodată – a ateismului, pe Unul Dumnezeu

[164] «să fie una»: să fie unitate, nu multiplicitate; adică: *cel ce se mişcă* şi *mişcarea* să 'formeze' un *unu*, o unitate; etc.

[165] «în fiinţă şi lucrare»: din unghiul existenţei perechii fiinţă~lucrare; mai bine zis: în pofida existenţei perechii fiinţă~lucrare.

[166] «cele de la ea»: atât lucrările ei, cât şi rezultatele acestora.

ὧν φασι κτιστῶν καὶ τὰ ἄκτιστα κατασύροντες οὐχ ἧττον. Πῶς γὰρ ἂν εἶεν ὑποστάσεις ἄκτιστοι, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλας περιχώρησις κατ' αὐτοὺς οὐκ ἄκτιστος; Ἐπεὶ μήτ' οὐσία μήτε τις τῶν ὑποστάσεών ἐστιν, αἷς αὐτοὶ μόναις τὸ ἄκτιστον ἐμπεριγράφουσι. Πῶς δ' ἂν οὐσία εἴη ἄκτιστος, ἧς ἡ ἐνέργεια κτιστὴ τυγχάνει κατ' αὐτούς;

[24] Ἡμεῖς δὲ τὰ τῆς θείας ἑνώσεως κεφαλαιωδέστερον προθέντες, ὡς παρὰ τῶν μυσταγωγῶν τῆς εὐσεβείας μεμυήμεθα, φέρε καὶ τὰ τῆς θείας διακρίσεως διευκρινήσωμεν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν. Τριττὴν γὰρ ἄν τις ἴδοι καὶ τὴν θείαν διάκρισιν νουνεχῶς ἐπιστήσας τῇ θεοπνεύστῳ θεολογίᾳ. Διακέκριται γὰρ «τὸ τοῦ πατρὸς ὑπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα, καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης», ἀλλὰ φυλαττομένης ἀκινήτου τῆς ἰδιότητος ἑκάστῃ τῶν ὑποστάσεων, μὴ μόνον ὅτι κατὰ τὴν ἐν ἀλλήλαις μονήν τε καὶ περιχώρησιν ἀμιγῶς καὶ ἀσυγχύτως πρὸς ἀλλήλας ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ αἴτιόν τε καὶ αἰτιατόν· μόνη γὰρ ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ ῥίζα τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ.

[25] Ταῦτα μὲν οὖν εἰ καὶ λέγονται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὑπεράγνωστα καὶ ὑπεράῤῥητά ἐστι, καὶ τὰ τῆς οὐσιώδους ἑνώσεως καὶ τὰ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως καὶ τὰ τῆς ἀμιγοῦς παντάπασι καὶ ἀφύρτου συμφυΐας.

---

[167] Perihoreza dumnezeieştilor Ipostasuri, adică.

[168] Literal: după cum am fost iniţiaţi de mistagogi.

[169] Amintim că dumnezeiasca unire tot întreită fusese; vezi, în urmă, paragraful 19.

[170] Adică: Scriptura.

[171] «numele şi lucrul»: numele unei realităţi şi realitatea propriu-zisă (cea numită cu respectivul nume).

[172] Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeieşti* 2, 3, ed. De Gruyter, p. 125, r. 19-21. Înţelesul frazei ar fi: pe de o parte, numele – şi

despicându-L în create şi necreate şi, prin cele zidite de care vorbesc [ei], şí pe cele nezidite doborându-le, nu în mai mică măsură. Căci cum ar mai fi ipostasuri nezidite, cele ale cărora perihoreză – după [cum zic] aceştia – nu este necreată?; că aceasta[167] nu este nici esență/ființă, nici vreunul din ipostasurile în care – doar în ele – circumscriu ei necreatul. Şi cum ar mai fi nezidită ființa a cărei lucrare – după [cum zic] ei – este creată?

[24] Noi, însă, după ce am pus de față – mai pe scurt – cele ale dumnezeieştii uniri, după cum am fost învățați de către călăuzitorii-la-taina [credinței][168], hai să le limpezim şí pe cele ale dumnezeieştii deosebiri, pe cât cu putință. Că întreită [a fi] poate vedea cineva şí dumnezeiasca deosebire[169], cu [luare a]minte cercetând de-Dumnezeu-însuflata cuvântare-de-Dumnezeu[170]. Că s-a[u] deosebit «numele – şi lucrul[171] – cel mai presus-de-fire al 'Tatălui' şi al 'Fiului' şi al 'sfântului Duh', neapărând în[tre] Aceştia nici o potrivnicie ori vreo cât de mică devălmăşie»[172], ci nemişcată păstrându-I-se însuşirea fiecăruia dintre Ipostasuri, neamestecate [adică] şi neconfundate fiind [Ele] nu doar din unghiul [ră]mânerii şi perihorezei [Lor] Unele în Altele, ci şi după [raportul dintre] pricinuit şi pricinuitor; că [ră]mânere şi obârşie şi izvor şi rădăcină a Fiului şi Duhului – Tatăl [este].

[25] Acestea, dar, măcar că le zicem, [necunoscute în chip] mai presus-de-necunoaştere şi [negrăite în chip] mai-presus-de-negrăire sînt, [şi anume] cele ale unirii ființiale şi cele ale deosebirii ipostatice şi cele ale cu totul neamestecatei împreună-fiíri[173]; că de felul acesta sînt

---

calitatea – de Tată şi Fiu şi Duh nu introduc opoziții între Persoanele Treimii; şi, pe de altă parte, ele nu sînt deloc comune Persoanelor.

[173] Sau co-naturalități.

Τοιαῦτα δέ ἐστιν, ἐπεὶ καὶ τελέως ἐστὶν ἀμέθεκτα. Διὸ οὐδ' ὑπόδειγμά ἐστι τούτων ἐπὶ τῆς κτίσεως εὑρεῖν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς οὐσίας τί χρὴ καὶ λέγειν, ἣν οὔτε εἰπεῖν ἐστιν οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι; Τῆς δὲ τῶν ὑποστάσεων ἀλληλουχίας τε καὶ διακρίσεως τὸ παντάπασιν ἀπερινόητον ἔξεστιν ἐντεῦθεν συνορᾶν. Πατήρ ἐστι καὶ υἱὸς καὶ ἐν ἡμῖν, μιᾶς μὲν ὄντες οὐσίας, ἀλλ' οὐκ ἀλλήλων ἀχωρίστως ἔχουσιν, οὐδ' ἐν ἀλλήλοις εἰσίν. Ἀλλ' ἐρεῖ τις ἥλιον, ἀκτῖνα καὶ φῶς, ἢ νοῦν καὶ λόγον καὶ πνεῦμα τὰ καθ' ἡμᾶς; Ἀλλὰ τῶν τοιούτων ἕκαστον ἀχώριστα μὲν ἀλλήλων, οὐ διαιρεῖται δὲ ἀπὸ τοῦ γεννῶντος τὰ παρ' αὐτοῦ προϊόντα ταῖς ὑποστάσεσι.

[26] Ταῦτ' ἄρα καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος τοῦτ' αὐτὸ λέγων, «ἥλιον», φησίν, «ἐνεθυμήθην καὶ ἀκτῖνα καὶ φῶς· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τὸ μὲν οὐσιώσωμεν, τὰ δὲ οὐχ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας οὐχ ὑφεστώσας». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Διονύσιος περὶ τούτων διαλαβών, εἶτ' ἐπισφραγίζων τὸν περὶ τούτων λόγον, «αὗται μέν», φησίν, «αἱ κατὰ τὴν ἄφθεγκτον ἕνωσιν ἑνώσεις καὶ διακρίσεις»· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ὀνομάσαι ταύτας δυνατόν. Διὸ καὶ ὑπὲρ ἀριθμόν ἐστι τὸ θεῖον μᾶλλον ἤπερ ἡ μονάς, ἅτε μηδὲ συναριθμούμενον τῷ πλήθει· καὶ ὑπὲρ μονάδα μᾶλλον

[174] Adică: model care, prin însuşirile lui, să trimită la acelea, să corespundă cu acelea.
[175] Adică: faptul de a se ține [Ele] laolaltă, întreolaltă.
[176] «la noi»: în lumea noastră, pe tărâmul nostru.
[177] Adică: *raza* şi *lumina* față de *soare*, *cuvântul* şi *duhul* [adică suflul] față de *minte*.
[178] Pe Tatăl, adică.
[179] Pe Fiul, adică, şi pe Duhul.
[180] *De spiritu sancto* 32, PG 36, 169 B; ΕΠΕ 4, 250.

[de fapt], de vreme ce sînt cu desăvârşire de neîmpărtăşit [nimănui]; [fapt] pentru care nici nu e cu putință a afla în sânul zidirii model al acestora[174]. Că despre ființa [dumnezeiască] ce trebuință este a mai vorbi, când nici a o spune nu este [cu putință], nici câtuşi de cât a o vedea? Iar că de neînțeles este con-ținerea[175] şi deosebirea Ipostasurilor se poate vedea de aici: tată şi fiu sînt şi la noi[176], de-o-ființă fiind, dar nu sînt nedespărțiți unul de altul, nici nu sînt unul într-altul. Dar – va zice cineva – *soarele* şi *raza* şi *lumina*, ori *mintea* şi *cuvântul* şi *duhul*, cele de la noi? Dar, măcar că fiecare din acestea e nedespărțit de celelalte, însă nu după ipostasuri se deosebesc de născător cele de la el purcese[177].

[26] Întocmai acestea şi Grigorie cel de-un-nume cu teologhisirea spunându-le, «mă gândesc» – zice – «la *soare* şi la *rază* şi la *lumină*; dar m-am temut nu cumva pe unul[178] să Îl gândim ca ființă, iar pe celelalte [două[179]] să nu le mai ipostaziem, ci să le facem puteri ale lui Dumnezeu, existente în El, nu în ipostas aparte»[180]. Pentru aceasta şi marele Dionisie, despre acestea vorbind, pecetluind mai apoi cuvântul, «acestea sînt» – zice – «unirile şi deosebirile cele după[181] unirea cea *de nespus*»[182]; că nici nu e cu putință a le numi pe acestea [pornind] de la zidiri. [Fapt] pentru care şi [se întâmplă că] Dumnezeiescul este *mai-presus-de-număr* în mai mare măsură decât [este] unitatea, ca unul ce nu este din rândul mulțimii [numerelor[183]]; şi este *mai-presus-de-unitate* în mai mare

[181] Adică: din unghiul.

[182] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 5, PG 3, 641 D.

[183] Adică: unitatea – deşi e mai presus de număr, că pe baza ei există numerele – este totuşi în planul numerelor, în mulțimea numerelor; pe când Dumnezeiescul nu.

ἢ ὁ ἀριθμός, ἅτε μηδ' ἐν τῷ διαιρεῖσθαι προσλαμβάνον ἕτερόν τι τῶν ἐκτός, ἀλλ' ἀριθμὸς ὑπάρχον ἀμερής· μᾶλλον δὲ καὶ ἕν ἐστιν, ὑπὲρ τὸ ἐν τοῖς οὖσιν ἕν, μονώτατον ὑπάρχον καὶ κυρίως ἓν ὡς ὑπερηνωμένον, καὶ ἀριθμεῖται διαιρούμενον ὑπὲρ τὰ ἑνικῶς διῃρημένα πάντα, μόνον ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ λόγον καὶ τὴν τῶν ἡνωμένων ἀεὶ διάκρισιν ἐπαληθεῦον καὶ τὴν τῶν διακεκριμένων ἕνωσιν.

[27] Ὁ μέντοι μέγας Διονύσιος μετὰ τὸ εἰπεῖν, «αὗται μὲν αἱ κατὰ τὴν ἄφθεγκτον ἕνωσίν τε καὶ ὕπαρξιν ἑνώσεις καὶ διακρίσεις», ἐπιφέρει γράφων· «εἰ δὲ καὶ θεία διάκρισίς ἐστιν ἡ ἀγαθοπρεπὴς πρόοδος, τῆς ἑνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης καὶ πολλαπλασιαζούσης, ἡνωμέναι μέν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις». Οὐκοῦν ἡ κατὰ ταύτας διάκρισις ἑτέρα παρ' ἀμφοτέρας τὰς προτέρας ἐστί· πρὸς γὰρ ταῖς ὑπεραῤῥήτοις ἐκείναις διακρίσεσιν, ἔστι διάκρισις θεία καὶ ἡ κατὰ τὰς προόδους ταύτας καὶ ἐκφάνσεις καὶ ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, καθ' ἃς πᾶσι τοῖς οὖσι μεθεκτός ἐστι. Διὸ καὶ κατὰ ταύτας ἐκ

---

[184] Ca multiplu al unității, numărul e mai presus – adică mai mare – decât unitatea.

[185] Spusa aceasta se poate înțelege aici și în sensul că, deși 'Se împarte' la 3, Dumnezeiescul nu ia calitatea 3-ului propriu zidirilor, și anume faptul de a fi alcătuit din trei unități, deci din oarece părți; 3-ul Dumnezeiescului este – așa zicând – un 3 dincolo de orice discontinuitate. Semnalăm, totodată, că altul este înțelesul pe care spusa îl are în a doua jumătate a paragrafului 29: 'împărțirea' pare acolo înțeleasă a veni din 'multiplicarea' și – astfel – ieșirea Dumnezeiescului către zidire, și anume prin multele lucrări nezidite; împărtășirea și împărțirea lucrărilor acestora zidirilor este, însă, *unitară*, adică Dumnezeiescul nu se molipsește de caracterul multiplu și împărțit al zidirilor, ci rămâne *unu*; nu Se scindează potrivit scindării acelora, deși iese realmente și cu adevărat Se împărtășește fiecăreia.

măsură decât [este] numărul[184], de vreme ce nici nu ia asupră-Şi – în împărțire – un altceva din cele dinafară, ci este număr fără-de-părți[185]; mai bine zis: şí este [un] *unu* mai presus de *unul* cel din cele ce sînt[186], preasingular fiind el şi propriu-zis *unul*, ca [unit] mai-presus-de-unire, şí se numără împărțindu-se [printr-o împărțire] mai presus de toate cele [în mod] singular împărțite[187], singur [el] – [în chip] mai presus de toată mintea şi cuvântul – adeverind[188] pururea şí deosebirea Celor numărate, şí unirea Celor deosebite.

[27] Iar marele Dionisie, după ce spune «acestea deci [sînt] unirile şi deosebirile cele după[189] nespusa unire şi existență», adaugă, scriind: «iar de şí dumnezeiască deosebire este ieşirea/purcederea, cea cuvenită Binelui, a dumnezeieştii Uniri – Care, [în chip] unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăşi, din bunătate, Se înmulțeşte şi [aşa zicând] Se multiplică –, unite sînt cu adevărat – în [însăşi] deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări[190]»[191]. Astfel că deosebirea cea după acestea[192] este alta decât amândouă cele de mai înainte[193]; că, pe lângă deosebirile acelea [negrăite în chip] mai-presus-de-negrăire, [tot] deosebire dumnezeiască este şi cea după[194] ieşirile/purcederile şi arătările şi lucrările acestea ale lui Dumnezeu,

[186] «unul cel din cele ce sînt»: unul (adică unitatea) propriu planului zidit, propriu ordinii numerice inerente tărâmului zidirilor.
[187] Adică: de toate cele împărțite pe baza unității (aritmetice).
[188] Adică: verificând, probând, prezentând realmente.
[189] Adică: din unghiul.
[190] Literal: 'nerelaționalele transmiteri'; vezi nota 15 de la paragraful 2.
[191] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 5, PG 3, 641 D–644 A.
[192] Adică: cea din unghiul ieşirilor/purcederilor acestora.
[193] Adică: de cea din unghiul numirilor (din paragraful 24) şi de cea din unghiul Ipostasurilor (din paragrafele 25-26).
[194] Adică: cea gândită din unghiul... .

τῶν μετεχόντων καὶ νοεῖται καὶ ὀνομάζεται. Περὶ ἧς πάλιν διακρίσεως ὁ μέγας Διονύσιος, μετὰ τὸ ῥήσεις προθεῖναι τοῦ θεοφάντορος Ἱεροθέου, «τούτων μὲν τῶν ῥήσεων ἅλις», φησίν, «ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν προΐωμεν, τὰ κοινὰ καὶ ἡνωμένα τῆς διακρίσεως τῆς θείας ὀνόματα κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἀνελίττοντες». Πῶς κοινὰ καὶ ἡνωμένα; Ὡς κοινὰ ὄντα τῶν τριῶν προσώπων· ἡνωμένως γὰρ ἔχει ταῦτα ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλὰ κἀντεῦθεν δῆλον ὅτι πᾶς ὁ τῶν λόγων αὐτῷ σκοπὸς καὶ ἡ πᾶσα πρόθεσις τῆς *Περὶ θείων ὀνομάτων* πραγματείας οὐ περὶ τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἑνώσεως, οὐδὲ περὶ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τὰς κοινὰς προόδους καὶ ἐκφάνσεις θείας διακρίσεως. Καὶ δῆλον ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν ἐφεξῆς· ἐπάγει γάρ· «καὶ ἵνα σαφῶς περὶ πάντων τῶν ἑξῆς προσδιορισώμεθα, διάκρισιν θείαν φαμὲν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας προόδους. Δωρουμένη γὰρ πᾶσι τοῖς οὖσι, καὶ ὑπερέχουσα τὰς τῶν ὅλων ἀγαθῶν μετουσίας, ἡνωμένως μὲν διακρίνεται, πληθύνεται δὲ ἑνικῶς καὶ πολλαπλασιάζεται τοῦ ἑνὸς ἀνεκφοιτήτως». Οὐ προόδους καὶ ἐκφάνσεις θείας τὰ κτίσματα λέγων, ὡς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος ἀσυνέτως ἐξειλήφασιν, ἀλλὰ τὰς θείας ἐνεργείας, ὧν ἀποτελέσματα τὰ κτίσματά ἐστι.

[28] Τί μὲν οὖν τὸ ἡνωμένως διακρίνεσθαι, μικρὸν ἀνωτέρω διεσαφήσαμεν. Πῶς δ' ἑνικῶς ἡ θεαρχία πληθύνεται καὶ πολλαπλασιάζεται τοῦ

[195] Adică: ieşiri/purcederi şi arătări şi lucrări după care... .
[196] Sau: dezvoltând.
[197] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 11, PG 3, 649 AB.
[198] Sau: covârşind.
[199] «[în chip] neieşit din unul»: neieşind din starea de a fi unul, de a fi unitate.

după care[195] este împărtăşibil tuturor celor ce sînt. [Fapt] pentru care şí după acestea – din cele ce se împărtăşesc [de El] – este şí înțeles, şí numit; deosebire despre care marele Dionisie, iarăşi, după ce aduce de față ziceri ale de-Dumnezeu-arătătorului Ierothei, «de ajuns» – spune – «cu [zicerile] acestea; să trecem, dar, la *scopul cuvântului* [nostru], înfățişând desfăşurat[196], după putința noastră, comunele şi unitele nume/numiri ale deosebirii dumnezeieşti»[197]. Cum 'comune şi unite'? – comune fiind ele celor trei Fețe/Persoane; că [în chip] unit le are pe acestea Tatăl şi Fiul şi Duhul sfânt. Dar se vede de aici că tot scopul cuvintelor şi toată intenția scrierii *Despre dumnezeieştile numiri* nu îi este despre dumnezeiasca ființă şi despre unirea cea după ea [adică din unghiul ei], nici despre deosebirea ipostatică, ci despre dumnezeiasca deosebire cea după comunele ieşiri/purcederi şi arătări. Şi e vădit lucrul acesta şi din cele ce urmează; că adaugă: «şi, ca [pe] toate să [le] definim limpede în cele următoare, 'deosebire dumnezeiască' spunem a fi ieşirile/purcederile – cele cuvenite Binelui – ale obârşiei [în]dumnezeirii; că dăruindu-se tuturor celor ce sînt şi mai-presus fiind de[198] împărtăşirile tuturor bunătăților, [în chip] unit se deosebeşte, şi se înmulțeşte [în chip] unitar, şi [– aşa zicând –] se multiplică [în chip] neieşit din unul[199]»[200]; 'dumnezeieşti ieşiri/purcederi şi arătări' numind nu zidirile (cum [în chip] nesăbuit au socotit Varlaam şi Achindin), ci dumnezeieştile lucrări, ale cărora rezultate sînt zidirile.

[28] Aşadar, ce este [faptul de] *a se deosebi* [*în chip*] *unit* – [aceasta noi] am arătat-o puțin mai sus. Cum, însă, [în] chip unit se înmulțeşte obârşia [în]dumnezeirii şi se multiplică [în chip] neieşit din unul, marele acesta

[200] *Ibidem.*

ἑνὸς ἀνεκφοιτήτως, ὁ μέγας οὗτος προϊὼν διασαφεῖ γράφων· «πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἓν ὂν ἐκεῖνο τῇ ἐξ αὐτοῦ παραγωγῇ τῶν πολλῶν ὄντων». Πολλὰ δέ φησιν ὄντα νῦν τὰς τῶν κτισμάτων οὐσίας, ἃς ὁ θεὸς παραγαγὼν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πολλὰς καὶ διαφόρους οὔσας αὐτὸς τοῦ ἑνὸς ἀνεκφοιτήτως ἔχεται, δηλονότι κατ' οὐσίαν. Ἆρ' οὖν τῶν κτισμάτων αὐτῷ συνταττομένων πολυπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ θεῖον; Ἄπαγε· πῶς γὰρ ἂν συναριθμηθείη τῷ ἀκτίστῳ τὰ κτιστά; Διόπερ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος τὸν πολυπλασιασμὸν τοῦτον ἐκδηλότερον ποιούμενός φησι· «πληθύνεσθαι λέγεται ὁ θεὸς τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος, μένειν δὲ ἀμερίστως ἕν, ὥσπερ ἥλιος ἀκτῖνας πολλὰς ἐκπέμπων καὶ μένων ἐν τῇ ἑνότητι». Ἔνθεν τοι καὶ ὁ μέγας Διονύσιος οὐκ εἶπε πολυπλασιάζεσθαι τὸ θεῖον τῇ προσθήκῃ τῶν πολλῶν ὄντων, ἀλλὰ τῇ παραγωγῇ, τὴν προνοητικὴν πρόοδον καὶ τὴν θείαν βούλησιν οὕτω καλέσας ἀπὸ τῶν παραχθέντων. Ἐξ ὧν πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων καὶ τὸ διακεκριμένον καὶ διάφορον τῶν θείων δείκνυται προόδων καὶ δυνάμεων, ἃς ὁ μέγας ἀνωτέρω πληθυντικῶς προήγαγε, μετοχὰς ταύτας προσειπὼν καὶ παραδείγματα τῶν ὄντων προϋφεστηκότα ἐν

---

[201] Sau: din pricina producerii – de către Unul – a multiplicității [proprii] celor ce sînt.

[202] *Ibidem*.

[203] Sau: multiplicitatea celor ce sînt.

[204] Adică: din starea [de a fi] de unitate 'aritmetică'.

[205] Adică: *după ființă* rămâne în starea de unul, nu *după lucrare*; căci lucrarea Şi-o diversifică, 'adaptându-Se' la nevoia oricărei zidiri în parte; astfel că Dumnezeu rămâne 'unul' (sau unitate) *după ființă*, şi devine 'multe' (sau multiplicitate) *după lucrare*.

[206] *Sholii la 'Despre dumnezeieştile numiri 2, 11'*, PG 4, 232 C.

[Dionisie] o limpezeşte mergând mai departe [cu cuvântul] şi scriind: «se spune [despre] Unul acela că 'se *multiplică*' datorită aducerii [la ființă] – din el – a *multora* celor ce sînt[201]»[202]; 'multele cele ce sînt[203]' numeşte acum ființele/esențele zidirilor, [ființe] pe care Dumnezeu aducându-le [la ființă] din neființă, multe şi diferite fiind [ele], El [Însuşi] nu iese [însă] din [faptul de a fi] unul[204], limpede că după ființă[205]. Aşadar, oare punându-se zidirile în rând cu El, [în înțelesul acesta] se spune că Se multiplică Dumnezeiescul? Ferească [Sfântul]! Căci cum să fie numărate zideitele laolaltă cu neziditul? [Fapt] pentru care Maxim cel mult [deprins] în cele dumnezeieşti, limpezind [încă] şi mai mult multiplicarea [adică înmulțirea] aceasta, spune: «Se înmulțeşte – se zice – Dumnezeu după voi[re]a aducerii la ființă a fiecăreia dintre cele ce sînt, multiplicându-Se [aşa zicând] după ieşirile/purcederile proniatoare [către acestea]; rămâne însă unul, [în chip] neîmpărțit, precum soarele cel ce multe raze trimite, dar rămâne în unitate»[206]. Că şi aici, marele Dionisie nu a zis că Dumnezeiescul Se multiplică/Se înmulțeşte '*prin adăugirea* multora celor ce sînt', ci «*prin aducerea* [*la ființă*]», aşa numind el ieşirea proniatoare şi dumnezeiasca voi[r]e, [şi anume pornind] de la cele aduse [la ființă], de la care[207] – multe şi diferite fiind [ele] – se vede şi faptul că dumnezeieştile ieşiri/purcederi şi puteri sînt deosebite şi diferite, [ieşiri şi puteri] pe care marele [Dionisie] mai sus le-a pomenit la plural, împărtăşiri zicându-le, şi paradigme [sau modele] – în Dumnezeu dinainte-subzistente – ale celor ce sînt, şi logosuri de-ființă-făcătoare, şi prehotărâri[208] şi voi[ri] dumnezeieşti hotărnicitoare[209] şi făcătoare ale celor

[207] Este vorba de *cele aduse la ființă*, de *cele ce sînt*, de *zidiri*.
[208] Sau: predeterminări, meniri, 'predestinări'.
[209] Adică: determinante, definitorii.

θεῷ, καὶ λόγους οὐσιοποιοὺς καὶ προορισμοὺς καὶ θεῖα θελήματα τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικά, ἔτι τε ἀσχέτους καὶ ἀμειώτους μεταδόσεις καὶ θεοπρεπεῖς δωρεάς τε καὶ προόδους· καὶ προσέτι τὸ διακεκριμένον τούτων καὶ πρὸς ἀλλήλας διάφορον ἀριδηλότερον ποιῶν, ἰδίας προσηγορίας ἑκάστην ἀξιοῖ, «αἱ οὐσιώσεις», λέγων, «αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις», παρ' ὧν καὶ ἑτέρων οὐκ ὀλίγων ἅμα τε ἀκτίστους οὔσας ἔδειξε καὶ τῆς θείας οὐσίας διενηνοχυίας. Ἀκτίστους μέν, ἐπειδὴ προϋφεστήκασι τῶν ὄντων καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα εἰσὶ καὶ ποιητικαί εἰσι τῶν ὄντων. Οὐκ οὐσίαν δέ, ὅτι τε πρόοδοι καὶ ὅτι πολλαί, μιᾶς ἐκείνης οὔσης, καὶ ὅτι πρὸς ἀλλήλας διαφέρουσιν· οὐδὲ γάρ ἐστι πρὸς ἓν ἀδιαφόρως ἔχειν τὰ διαφέροντα πρὸς ἄλληλα.

[29] Ταύτῃ τοι καὶ ὁ πολὺς αὖ τὰ θεῖα Μάξιμος μετὰ τὸ διευκρινῆσαι τὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν διάκρισιν ἐπάγει· «ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλον λόγον θεία διάκρισις, ἡ διὰ πλῆθος ἀγαθότητος πρόοδος τοῦ θεοῦ εἰς τὴν πολυειδίαν τῆς δημιουργίας». Οὐδ' οὕτος τοίνυν τὴν πολυειδίαν τῶν δημιουργημάτων θείαν διάκρισιν καλεῖ παρὰ τὴν ὑποστατικὴν ἑτέραν, ἀλλὰ τὴν εἰς ταύτην πρόοδον. Διὸ καὶ τρανότερον ὑποδεικνύς, τίς αὕτη ἡ διάκρισις, προσγράφει· «κοιναὶ δέ εἰσι τῆς τρισυποστάτου διακεκριμένης ἑνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαί τε καὶ ἀγαθότητες». Πολλὰς τοίνυν ὁ θεὸς παραγαγὼν οὐσίας καὶ διαφορὰν ἐχούσας πρὸς ἀλλήλας, αὐτὸς κατ' οὐσίαν τοῦ ἑνὸς ἀνεκφοιτήτως

[210] Sau: transmiteri nerelaționale și nediminuate.
[211] *Despre dumnezeiești numiri* 2, 5, PG 3, 644 A.
[212] «nu ființă»: deosebite, adică, de ființă; altceva decât ființa.
[213] Adică: există.
[214] *Sholii la 'Despre numirile dumnezeiești* 2, 5', PG 4, 221 A.

ce sînt, încă şi *dezlegate şi nemicşorate dări*[210] şi daruri şi ieşiri/purcederi lui-Dumnezeu-potrivite; ba încă şi mai mult vădind însuşirea acestora de [a fi] deosebite întreolaltă şi diferite unele de altele, pe fiecare dintre ele o învredniceşte de [o] denumire aparte, zicând [adică] «dările de fiinţă, dările de viaţă, facerile de înţelepciune»[211], [pornind] de la care (şi de la altele, nu puţine) le-a arătat a fi nu doar nezidite, dar şi deosebite de dumnezeiasca fiinţă; *nezidite*, de vreme ce subzistă de dinainte de cele ce sînt, şi sînt mai presus de cele ce sînt, şi sînt făcătoare ale celor ce sînt; iar *nu fiinţă*[212], [fiind] că sînt ieşiri/purcederi şi [fiind] că sînt multe (pe când aceea este una [singură]) şi [fiind] că sînt diferite unele de altele; pentru că cele diferite una de alta nu pot avea raportare nediferenţiată la unu.

[29] Tot aşa şi Maxim cel mult [deprins] în cele dumnezeieşti, iarăşi, după ce a lămurit cele privitoare la deosebirea ipostatică, adaugă: «este[213], însă, şí în alt înţeles deosebire dumnezeiască, [şi anume] ieşirea lui Dumnezeu – cea datorită mulţimii bunătăţii [Lui] – la multiformitatea zidirii»[214]. Aşadar, nici acesta nu numeşte multiformitatea ziditelor 'dumnezeiască deosebire' (alta [adică] decât [deosebirea] cea ipostatică), ci ieşirea la [multiformitatea] aceasta; [fapt] pentru care, şí mai limpede arătând care este deosebirea aceasta, scrie mai apoi: «comune, dar, sînt [Celei] în-trei-ipostasuri deosebitei Unimi făuritoarele[215] pronii şi bunătăţi»[216]. Multe fiind, aşadar, şi diferite între ele fiinţele [sau esenţele] pe care Dumnezeu le aduce [la existenţă], după fiinţă El este neieşit din [faptul de a fi] unul, cu totul fiind – după

[215] Literal: demiurgicele.
[216] *Ibidem*.

ἔχεται, πάντῃ κατὰ ταύτην ἀδιάκριτός τε καὶ ἀνέκφαντος ὑπάρχων. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων οὐσιῶν οὐκ εἰς τὴν θείαν ἀναγόμεθα οὐσίαν, καθάπερ Εὐνόμιος ἔφη καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀκίνδυνος, ἀλλ' ἐν περινοίᾳ τῶν θείων δυνάμεών τε καὶ ἐνεργειῶν καὶ τῆς κατὰ ταύτας τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ γινόμεθα διακρίσεως, «μένοντος οὐδὲν ἧττον» οὐ μόνον «ἑνὸς» κατ' οὐσίαν «ἐν τῷ πληθυσμῷ», ἀλλὰ καὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ἡνωμένου κατὰ τὴν κοινὴν πρόοδον· ἔτι γε μὴν «καὶ πλήρους ὄντος ἐν τῇ διακρίσει τῷ πάντων εἶναι τῶν ὄντων ὑπερουσίως ἐξῃρημένον», τουτέστι διὰ τὸ κατ' οὐσίαν πάντων ἀπολελυμένον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον τοῖς πᾶσι· τὸ γὰρ ὑπερουσίως ἔχον καὶ ἀνεκφοιτήτως, ὡς μηδενὶ μεταδιδόμενον, πλῆρες ἐξ ἀνάγκης· ἀλλὰ «καὶ τῇ ἐνιαίᾳ τῶν ὅλων παραγωγῇ», τουτέστι τῷ μηδεμίαν ἐπιδέχεσθαι πρόσληψιν· τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν τῶν ἐξ αὐτοῦ παρηγμένων ὄντων μηδὲν προσλαμβάνον, ἀλλὰ μένον ἕν, ὡς μηδενὸς προσδεόμενον οὐ προσλαμβάνει· τὸ δὲ μηδενὸς προσδεόμενον πλῆρες ἐξ ἀνάγκης· ἀλλὰ «καὶ τῇ ἀνελαττώτῳ», φησί, «χύσει τῶν ἀμειώτων

---

[217] Adică: din unghiul ființei.

[218] Sau: nediferențiat și nemanifestat [în afară].

[219] Întocmai spune și Grigorie al Nyssei, *Tâlcuire la Fericiri*: «Că și prin înțelepciunea cea văzută în toate Se poate cunoaște, prin cugetare, Cel ce toate întru înțelepciune le-a făcut; că privind [noi] întocmirea [făpturilor] ne întipărim de înțelesul – nu al ființei, ci al – înțelepciunii Celuia ce toate înțelept le-a făcut; iar de socotim și pricina vieții noastre, cum că nu de nevoie, ci din alegerea cea bună a 'venit' Dumnezeu la a-l zidi pe om, și în chipul acesta spunem, iarăși, că L-am văzut pe Dumnezeu, *la înțelegerea bunătății* [*Lui*] *ajungând* [*noi*], *nu la a ființei* [*τῆς ἀγαθότητος, οὐ τῆς οὐσίας ἐν περινοίᾳ γενόμενοι*]; la fel și în toate celelalte [cazuri]; că Cel din fire nevăzut văzut Se face *din lucrări*, văzându-Se întru oarecare însușiri dimprejurul Lui», PG 44, 1268 BCD–1269 AB (la Marcu Evghenicul, *Opere* II, GA, p. 137).

[220] Adică: celei din unghiul puterilor – și lucrărilor – acestora.

aceasta[217] – nedeosebit şi nearătat[218]; iar din multele şi diferitele fiinţe [zidite de El] nu sîntem purtaţi la dumnezeiasca fiinţă (cum zicea Eunomiu şi, după el, [cum zice] Achindin), ci ajungem la înţelegerea dumnezeieştilor puteri şi lucrări[219] şi a deosebirii atotputernicului Dumnezeu [celei] după acestea[220], «[El] rămânând, cu nimic mai puţin» nu doar «unu» – după fiinţă – «în [chiar] înmulţirea [Sa]»[221], dar şi unit – cu Ipostasurile – în comuna ieşire/purcedere; mai mult, [rămânând] «şí plin în [chiar] deosebirea [Sa], prin [faptul de] a fi – [în chip] mai-presus-de-fiinţă – dincolo de toate cele ce sînt»[222], adică datorită faptului de a fi – după fiinţă – dezlegat de toate şi tuturora neîmpărtăşibil (pentru că ceea ce e mai-presus-de-fiinţă şi neieşit [din unitatea sa proprie], neapărat că e şi plin, de vreme ce nu se dă [pe sine însuşi] nimănui [spre împărtăşire]); dar «şi prin *unitara* aducere [la fiinţă] a toate»[223], adică prin [faptul de] a nu suferi nici o adăugire [de la acelea] (pentru că ceea ce nu ia asupră-şi nimic de la *multele* cele ce sînt – cele din aceea aduse [la fiinţă] –, ci rămâne *unu*, [nu altcum decât] ca ceva ce nu are trebuinţă de nimic, [*aşa*] nu [pre]ia nimic; iar ceea ce nu are trebuinţă de nimic, neapărat că e şi plin); dar «şi prin neîmputinata [re]vărsare a nemicşorate dărilor Lui»[224], adică prin [faptul de] a nu suferi nici o scădere, nici în înseşi dările

[221] Sfântul Grigorie foloseşte aici – până la sfârşitul paragrafului, inserând propriile comentarii – următorul pasaj areopagitic: «[El] rămânând – cu nimic mai puţin – şí unu în [chiar] înmulţirea [Sa], şí unit în ieşirea/purcederea [Sa], şí plin în [chiar] deosebirea [Sa], [şi anume] prin [faptul de] a fi – [în chip] mai-presus-de-fiinţă – dincolo de toate cele ce sînt şi prin unitara aducere la [fiinţă] a toate şi prin neîmputinata [re]vărsare a nemicşoratelor dărilor Lui» (*Despre dumnezeieştile numiri* 2, 11, PG 3, 649 B).

[222] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 11, PG 3, 649 B.

[223] *Ibidem*.

[224] *Ibidem*, 2, 11, PG 3, 649 C.

αὐτοῦ μεταδόσεων», τουτέστι, τῷ μηδεμίαν ἐπιδέχεσθαι ἀφαίρεσιν μηδὲ κατ' αὐτὰς τὰς μεταδόσεις καὶ προόδους· τὸ γὰρ μὴ μειούμενον οὐδ' ἀφαίρεσιν ὑφίσταται, τὸ δὲ ὑπερχεόμενον καὶ μηδεμίαν ὑφιστάμενον ἀφαίρεσιν πλῆρες ἐξ ἀνάγκης. Οὗ δὲ αἱ πρόοδοι καὶ μεταδόσεις τὸ πλῆρες ἔχουσι διὰ τὸ ἀνελάττωτόν τε καὶ ἀμείωτον, πῶς οὐκ ἐκεῖνος πλήρης, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ πλῆρες κατ' οὐσίαν;

[30] Καθάπερ δὲ ὁ ἥλιος ἀμειώτως τοῖς μετέχουσι μεταδιδοὺς θέρμης καὶ φωτός, ἐμφύτους ταῦτ' ἔχει καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας, οὕτω καὶ αἱ θεῖαι μεταδόσεις, ἀμειώτως ἐνοῦσαι τῷ μεταδιδόντι φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαί εἰσιν αὐτοῦ, τοιγαροῦν καὶ ἄκτιστοι. Τοῦ δ' εἶναι τὰς οὐσιώδεις ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἄλλο παρὰ τὴν οὐσίαν, ἀξιόχρεοι πρὸς πίστιν ὅ τε Δαμασκηνὸς θεολόγος καὶ ὁ μέγας Βασίλειος. Καθάπερ δὲ τοῦ μὲν ἡλιακοῦ φωτὸς οὐδ' ἴχνος ὑπολείπεται τοῦ ἡλίου ὄντος ὑπὸ γῆν καὶ τοὺς ὑπὲρ γῆν ἐπιλιπόντος, οὐδ' ἕνι τὸ τῆς αὐγῆς ταύτης ἀπολαῦον ὄμμα μὴ ἀνακεκρᾶσθαι πρὸς αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς ἡνῶσθαι τῷ βλύζοντι τὸ φῶς, ἡ δ' ἐκεῖθεν θέρμη καὶ ὅσα ἐξ αὐτῆς τελεῖται συμβαλλομένης πρὸς γένεσίν τε καὶ αὔξησιν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ τὴν τῶν χυμῶν καὶ ποιοτήτων πολυειδῆ διαφορὰν οὐκ ἐπιλείπει ταῦτα, κἂν μὴ τὸ συναφὲς ἔχῃ διὰ τῆς ἀκτῖνος πρὸς τὸν ἥλιον, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς κατ' ἀμυδρὰν ἐν αἰσθητοῖς εἰκόνα, τῶν ἐπιβαλλόντων μόνων τῷ ὑπερφυεῖ καὶ θειοτάτῳ φωτὶ τῆς θεοποιοῦ

---

[225] Literal: transmiteri.

[226] Adică: însuşirea de a fi pline.

[227] «în chip nemicşorat»: fără a se micşora el în urma dării de căldură şi lumină.

[228] Literal: în-sădite în el, sădite în sine însuşi.

[229] Adică: lumina şi căldura.

şi ieşirile/purcederile Lui; pentru că – nemicşorat fiind – ceva, nici scădere nu i se întâmplă; iar ceea ce se [re]varsă şi nici o scădere nu suferă, neapărat că şí plin este; iar ale Căruia ieşiri/purcederi şi dări[225] au însuşirea plinului[226] – [şi aceasta] datorită neîmputinării şi nemicşorării –, cum să nu fie Acela plin, ba mai mult, [cum să nu fie chiar] şi mai-presus-de-plinătate după fiinţă?

[30] Şi precum soarele, [în chip] nemicşorat dând celor ce se împărtăşesc [de el] căldură şi lumină[227], *înnăscute*[228] *şi fiinţiale* lucrări le are pe acestea[229], [tot] aşa şi dumnezeieştile dări, [în chip] nemicşorat unite [fiind ele] Celui ce le dă[230], sînt lucrări fireşti/naturale şi fiinţiale ale Lui, prin urmare şi nezidite. Iar faptului că fiinţialele lucrări ale lui Dumnezeu sînt altceva decât fiinţa [Lui] [martori] vrednici de crezare sînt Damaschinul cuvântător-de-Dumnezeu şi marele Vasile. Că *precum*, sub pământ fiind soarele şi lăsându-i/părăsindu-i pe cei de pe pământ, urmă de lumină a sa nu [le mai] lasă [acelora], iar ochiului ce se bucură de strălucirea aceea[231] nu îi e cu putinţă a nu se amesteca cu ea şi, prin ea, a nu se uni cu cel ce izvorăşte lumina, pe când căldura cea de acolo şi [toate] câte se săvârşesc din ea (ajutătoare fiind [ea] la facerea şi creşterea celor simţite [trupeşte] şi la felurita osebire[232] a sevelor şi însuşirilor[233]) nu le lasă/părăseşte [pe acestea], deşi nu au unire[234] cu soarele prin rază, *în acelaşi fel* – după pilda [aceasta] nu [tocmai] desluşită[235], luată din zidiri – doar celor ce se aruncă asupră luminii

[230] «în chip nemicşorat»: fără a se micşora El în urma dărilor acestora.
[231] Literal: aceasta; adică: a soarelui.
[232] Adică diferenţiere.
[233] Literal: umorilor şi calităţilor.
[234] Literal: deşi nu au contact.
[235] Literal: după imaginea [aceasta] vagă.

χάριτος εἰλικρινῶς μετέχειν καὶ δι' αὐτῆς ἡνῶσθαι τῷ θεῷ. Τὰ δ' ἄλλα πάντα τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας ἐστὶν ἀποτελέσματα· χάριτι μὲν ἐκ μὴ ὄντων προηγμένα, δηλονότι δωρεάν, οὐ κατηγλαϊσμένα δὲ τῇ χάριτι, ἥτις τῆς τοῦ θεοῦ λαμπρότητος ἐπώνυμόν ἐστιν.

[31] Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς ἀποῤῥήτου ταύτης θεώσεως πολλαχοῦ τῶν *Πρὸς Βαρλαὰμ* καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον κατ' ἐκεῖνον ἀθετοῦντας ταύτην διαρκέστερον ἡμῖν διείληπται. Ὁ δὲ μέγας δείξας μὴ περὶ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως εἶναι τούτῳ τὴν πρόθεσιν τῶν λόγων, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις περὶ τῆς ἐνεργητικῆς, καὶ τὰς ἐνεργείας ταύτας μήτε θείαν οὔσας οὐσίαν—μία γὰρ αὕτη καὶ οὐκ ἔκ τινος—μήθ' ὑποστάσεις θείας—αὗται γὰρ οὔτε πλείους τῶν τριῶν οὔτε πᾶσαι ἐξ αἰτίου· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ ἐξ οὐδεμιᾶς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς οὐσῶν ἑκατέρα τῶν ὑποστάσεων ἐκ μόνου τοῦ πατρός, αἱ δ' ἐκφάνσεις αὗται καὶ ἐνέργειαι κοιναὶ πατρός, υἱοῦ καὶ πνεύματος, καὶ ἐκ πατρός, υἱοῦ καὶ πνεύματος—, ταῦτα διδάξας τοὺς ὦτα ἔχοντας ἀκούειν, εἶτ' ἐπαναλαμβάνων πάλιν φησί· «ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἡνωμένας τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις, εἴτουν ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ἐκ τῶν ἐμφαινουσῶν αὐτὰς ἐν τοῖς λογίοις θεωνυμιῶν ὑμνῆσαι κατὰ τὸ δυνατὸν πειρασόμεθα».

---

[236] Literal: demiurgice.

[237] Adică: gratuit.

[238] Aproape întreg paragraful acesta se află în *Capete* 92, PG 150, 1185 D–1188 B.

[239] «după el»: în sens temporal.

[240] «după el»: în sens modal ('conform lui').

[241] Vezi, mai sus, *Triade* 3, 1.

[242] Adică: despre distincția – în Dumnezeu – din unghiul Ipostasurilor.

[243] Adică: distincția – în Dumnezeu – din unghiul lucrărilor [dumnezeiești nezidite]. Redarea lui γ prin *ghe/ghi* nu e ceva nou pentru limba română (vezi *liturghie, a teologhisi, trisaghion, Panaghia* etc.).

celei mai-presus-de-fiinţă şi preadumnezeieşti [le este dat] a se împărtăşi de harul [adică darul] îndumnezeitor şi, prin acesta, a se uni cu Dumnezeu; pe când toate celelalte sînt [doar] rezultatele lucrării făuritoare[236]; că, măcar că *în har* – adică *în dar*[237] – au fost aduse [la fiinţă] din cele ce nu sînt, nu sînt însă luminate de *harul* [acela] cel ce numeşte *strălucirea lui Dumnezeu*[238].

[31] Despre negrăită îndumnezeirea aceasta, pe de o parte, am vorbit îndestul însă în multe locuri din [epistolele] cele *Către Varlaam* şi către cei de după el[239] care după el[240] o leapădă pe aceasta[241]. Iar – pe de alta – arătând marele [Dionisie] că nu [faptul de a vorbi] despre deosebirea ipostatică[242] îi este intenţia cuvintelor, ci despre – cum i-ar [putea] zice cineva – [deosebirea] cea energhetică[243], şi că lucrările acestea nu sînt nici [totuna cu] dumnezeiasca fiinţă (că aceasta este una [singură], şi nu este [ieşită] din ceva), nici [totuna cu] ipostasurile dumnezeieşti (că acestea nici nu sînt mai multe de trei, nici nu sînt toate [ieşite] din pricină[244]; pentru că Tatăl nu este din nici o obârşie; ba mai mult, Fiecare din cele două Ipostasuri ieşite din obârşie este [ieşit] doar din Tatăl, pe când arătările şi lucrările acestea[245] sînt comune Tatălui şi Fiului şi Duhului şi [sînt deopotrivă] din Tatăl şi [din] Fiul şi [din] Duhul), acestea învăţându-i [deci] pe cei ce au urechi de auzit, mai apoi, repetând, iarăşi zice: «aceste comune şi unite deosebiri ale întregii Dumnezeiri (altfel zis: ieşirile/purcederile potrivite/cuvenite Binelui) vom încerca, pe cât e cu putinţă, [în imne] a le lăuda din theonimiile[246] cele [aflate] în cuvintele [Scripturii], cele ce le înfăţişează pe acestea»[247].

---

[244] Adică: din cauză.

[245] Adică: manifestările acestea (în afară – adică în zidire – ale Treimii).

[246] «theonimii»: numiri date lui Dumnezeu.

[247] *Despre dumnezeieştile numiri 2, 11*, PG 3, 652 A.

[32] Τῶν ἀριδηλοτάτων οὖν, ὡς ἡ *Περὶ θείων ὀνομάτων* πᾶσα βίβλος εἰς ὕμνον ἀνεῖται ταῖς προόδοις ταύταις καὶ ἐνεργείαις τοῦ θεοῦ· τοιγαροῦν ἄκτιστοί εἰσιν οὐκ ἐκτὸς οὖσαι τοῦ θεοῦ· τούτῳ γὰρ καὶ ὁ θεῖος ὑμνολόγος ἀνατιθέναι τοὺς ὕμνους ἰσχυρίζεται τὰς προόδους ἐξυμνῶν. Πῶς δ' ἂν καὶ τηλικαύτας ἀφεῖναι φωνὰς περὶ κτισμάτων ἠνέσχετο θείων ὑμνῳδῶν ἐξοχώτατος ὑπάρχων; Ἀλλ' οὐχὶ τὰ κτίσματα, τὰ δ' ἐκ τῶν κτισμάτων τῆς θείας οὐσίας ὀνόματα ὑμνεῖν ἐνταυθοῖ τὸν θεολόγον ὁ τοῦ Βαρλαὰμ μύστης Ἀκίνδυνός φησι. Καὶ μὴν οὐ τοῦτό φησιν ὁ θεηγόρος, ἀλλὰ «τὰς κοινὰς τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις καὶ προόδους ὑμνῆσαι πειρασόμεθα ἐκ τῶν ἐμφαινουσῶν αὐτὰς θεωνυμιῶν». Τί δ' ὁ λέγων «κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀνομάτων καὶ αἱ συμφυεῖς ἀξίαι τοῦ θεοῦ θεωροῦνται»; Ἀλλὰ γὰρ καὶ θεωνυμίας ὁ μέγας ἐνταῦθα καλέσας τὰ ὀνόματα τούτων τῶν προόδων τὸν θεὸν ὑπέδειξεν εἶναι τὰς προόδους ταύτας, εἰ καὶ μὴ κατ' οὐσίαν. Ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγωμεν ἐκ τῶν κτισμάτων νοεῖσθαί τε καὶ ὀνομάζεσθαι θεόν, κατὰ τὰς προόδους καὶ ἐνεργείας ταύτας νοεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαί φαμεν αὐτόν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν οὐσίαν· αὕτη γὰρ παντάπασιν ὑπερώνυμός τε καὶ ἀνείκαστός ἐστι, καὶ «οὔτε ἐννοῆσαι ταύτην οὔτ' εἰπεῖν οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι δυνατόν», ὡς ὁ αὐτός φησι θεολόγος, «διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ἐξῃρημένην

[248] Adică alcătuitor de imne.
[249] Dionisie, adică.
[250] *Ibidem.*
[251] Vezi Grigorie al Nyssei, *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 45, 1024 A; Vasile cel Mare, *Epistola 189*, PG 32, 696 B.
[252] Dumnezeu Însuşi este – după lucrare – ieşirile acestea; sau: ieşirile acestea nu sînt altceva decât Dumnezeu, după lucrare însă, nu după fiinţă.
[253] «aceasta»: fiinţa lui Dumnezeu.
[254] Sau: de-nereprezentat.

[32] E cât se poate de limpede, aşadar, că toată cartea *Despre dumnezeieştile numiri* este imn înălţat ieşirilor/purcederilor şi lucrărilor acestora ale lui Dumnezeu; prin urmare nezidite sînt [acestea], nefiind în afara lui Dumnezeu; că [nu altcuiva decât] Acestuia zice dumnezeiescul imnolog[248] că Îi înalţă imnele, lăudând [el] ieşirile/purcederile. Şi cum ar fi răbdat [ca] aşa [mari] cuvinte să le spună despre zidiri, [el], piscul dumnezeieştilor cântăreţi? 'Dar nu *creaturile* [zidirile, adică] le laudă aici [în imne] teologul[249]', zice Achindin, iniţiatul [în cele ale] lui Varlaam, 'ci *denumirile* esenţei divine [adică ale dumnezeieştii fiinţe] cele [luate] din creaturi'. Bine, dar nu lucrul ăsta îl spune de-Dumnezeu-grăitorul, ci [spune] «*comunele deosebiri şi ieşiri* [cele] ale întregii Dumnezeiri vom încerca a le lăuda [în imne] din theonimiile ce le înfăţişează pe acestea»[250]. Şi ce te faci cu cel ce zice [că] «după numărul numirilor se văd [cu mintea, întocmai,] şí vredniciile lui Dumnezeu cele ce ţin de firea Lui»[251]? Dar şí 'theonimii' [adică numiri *ale lui Dumnezeu*] numind aici marele [Dionisie] numirile ieşirilor acestora, [e limpede că] pe Dumnezeu L-a arătat a fi ieşirile acestea, măcar că nu după fiinţă[252]. Că şi atunci când spunem că din zidiri este înţeles şi numit Dumnezeu, [nu] zicem [altceva decât] că *după ieşirile şi lucrările acestea* este El înţeles şi numit, nu *după fiinţă*; că aceasta[253] este cu totul mai-presus-de-nume şi de-neînfăţişat[254], şi «nu e cu putinţă – nicidecum – nici a o înţelege, nici a o spune[255], nici a o vedea[256]» – [după] cum acelaşi cuvântător-de-Dumnezeu spune – «datorită faptului de a fi ea dincolo de toate şi [a fi] [necunoscută în chip] mai-presus-de-necunoaştere, aşezată – prin puterea

[255] Adică: a o numi.

[256] Sau: a o considera, a o teoretiza.

εἶναι καὶ ὑπεράγνωστον, πάντων ἀπεριλήπτῳ δυνάμει καὶ τῶν ὑπερουρανίων νόων ὑπεριδρυμένην». Αἰσχυνέσθωσαν οὖν οἱ τὰς προόδους ταύτας τιθέμενοι κτιστάς, ὡς τὸν θεὸν εἰς κτίσμα κατασπῶντες.

[33] Εἰ δέ τις διαποροίη, τοῦ θεοφάντορος τούτου διὰ τοσαύτης σπουδῆς θεμένου περὶ τῆς διακρίσεως διδάξαι ταύτης τὴν ἀρχήν, ὅτου χάριν οἱ μετ' αὐτὸν θεολόγοι μὴ πολὺν περὶ αὐτῆς πεποίηνται λόγον, ῥᾴδιον μὲν κἀκείνους πολλαχοῦ δεῖξαι τῶν οἰκείων λόγων τούτῳ συνῳδὰ θεολογοῦντας, μᾶλλον δὲ καὶ διὰ πολλῶν τῶν πεποιημένων ἡμῖν πρὸς Βαρλαὰμ καὶ τοὺς αὐτῷ παραπλησίως κατὰ τῆς θείας ταύτης διακρίσεως μεμηνότας ὑπεδείξαμεν. Οὐ τοὺς μετ' ἐκεῖνον δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸ ἐκείνου, καὶ ἁπλῶς πάντας τοὺς ἐξ αἰῶνος ἐνθέους θεολόγους τὸν αὐτὸν ἴδοι τις ἂν θεολογοῦντας τρόπον. Παῦλος μὲν γὰρ ὁ μέγας, «συμμαρτυρεῖν», ἔφη, «τῷ εὐαγγελίῳ τὸν θεὸν» οὐ μόνον «σημείοις καὶ τέρασιν», ἀλλὰ «καὶ ποικίλαις δυνάμεσι καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς». Ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικώτατος τῶν εὐαγγελιστῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ τὰ ἑπτὰ πνεύματα συναριθμεῖ, τοῖς ἑπτὰ τούτοις ἀντὶ τοῦ ἑνὸς ἁγίου πνεύματος προσχρώμενος, ὡς ἐμφύτοις αὐτοῦ δηλονότι ἐνεργείαις, «χάρις» λέγων «ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρνίον ἐν πνεύματι βλέπει τὸν Χριστόν, «ἔχον κέρατα ἑπτὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτά». Τοῦτο δὴ καὶ πρὸ τῶν ἀποστόλων Ἡσαΐας προκαταγγέλλων, ἐναργῶς ἐπὶ τὸ ἄνθος τὸ ἀναβησόμενον ἐκ τῆς ῥάβδου τῆς ἐκ τῆς ῥίζης

[257] *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 4, ed. De Gruyter, p. 115, r. 11.

[258] Adică pe teologii de după Dionisie, areopagitul fiind considerat a fi – să nu uităm – cel pomenit în *Faptele Apostolilor*.

ei cea de-necuprins – mai presus şi de toate minţile cele mai-presus-de-ceruri»[257]. Să se ruşineze, dar, cei ce ieşirile acesta le socot a fi zidite, ca unii ce Îl coboară pe Dumnezeu în rândul zidirii.

[33] Iar de se nedumereşte cineva că, la început, de-Dumnezeu-arătătorul acesta se apleacă, cu atâta sârguinţă, a [ne] învăţa despre deosebirea aceasta, [deosebire] despre care cei de după el nu au [mai] vorbit [prea] mult, lesne [ne] este şi pe aceia[258] a-i dovedi că în multe locuri din cuvintele lor teologhisesc în conglăsuire cu acesta, ba chiar i-am şi dovedit în multele [scrieri] pe care le-am alcătuit către Varlaam şi către cei ce, asemenea lui, turbează împotriva dumnezeieştii deosebirii acesteia. Şi nu doar pe cei de după acela, ci şi pe cei de dinaintea aceluia şi, într-un cuvânt, pe toţi dumnezeieştii cuvântători-de-Dumnezeu cei din veac îi poate vedea cineva că în acelaşi chip teologhisesc. Că Pavel cel mare pomeneşte faptul că 'Dumnezeu împreună-mărturiseşte' evangheliei nu doar 'prin semne şi minuni', ci şi 'prin felurite puteri şi prin împărţirile sfântului Duh'[259]; iar în Apocalipsă Ioan prea-cuvântătorul-de-Dumnezeu dintre evanghelişti, numărând, pune [în rând] cu Tatăl şi cu Fiul *cele şapte duhuri*, pe acestea şapte pomenindu-le în locul sfântului Duh Celui unul, ca pe [unele ce sînt] – adică – lucrări ce Îi stau în fire, «har vouă» – zicând – «şi pace de la Dumnezeu şi *de la cele şapte duhuri* şi de la Iisus Hristos»[260]; dar şi pe Hristos [Însuşi] Îl vede – în Duhul – miel «având *şapte* coarne şi *şapte* ochi»[261]; iar aceasta şi Isaia – mai înaintea Apostolilor – dinainte-vestind-o, spune că asupra florii celei ce va să odrăslească din rădăcina lui

[259] *Evrei* 2, 4.
[260] *Apocalipsa* 1, 4-5.
[261] *Apocalipsa* 5, 6.

Ἰεσσαί, ἑπτὰ πνεύματα ἐπαναπαύσεσθαί φησι. Ζαχαρίᾳ δὲ τοὺς ἑπτὰ ἑωρακότι λύχνους καὶ τὰς ἰσαρίθμους ἐπ' αὐτοῖς ἐπαρυστρίδας ὁ ἑρμηνεὺς αὐτῷ τῶν τοιούτων θεαμάτων ἄγγελός φησιν· «ἑπτὰ οὗτοι ὀφθαλμοὶ κυρίου εἰσὶν οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν», τὰς φύσει προσούσας τῷ θεῷ προνοητικὰς προόδους τε καὶ ἐνεργείας, ταῦτ' εἶναι τὰ ἑπτὰ πνεύματα δεικνύς, ὡς καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ὕστερον ἐδίδαξεν ἡμᾶς· «τὰς γὰρ ἐνεργείας», φησί, «τοῦ πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν». Καὶ μετ' αὐτὸν Μάξιμος ὁ θεῖος, ὡς θεοῦ υἱῷ φύσει ταῦτα προσεῖναι γράφων τῷ Χριστῷ. Ποῦ εἰσιν οἱ προφέροντες ἡμῖν τὴν δυάδα καὶ τὸ πλῆθος ἐπὶ τῶν φυσικῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν; Ἐπταπλασίως αἰσχυνέσθωσαν ἀμεταμελήτως ἐχόμενοι τῆς κακονοίας.

[34] Τοῦ γε μὴν μὴ περὶ τῆς τοιαύτης διακρίσεως διαλαβεῖν ἰδίᾳ τοὺς ἔπειτα θεολογήσαντας, τὸ κατὰ τῆς ὑποστατικῆς διακρίσεως τηνικαῦτα λυττῆσαι τοὺς θεομαχοῦντας αἴτιον. Ὡς οὖν ταύτης ἀθετουμένης καὶ ὑπὸ τῶν προστατῶν τῆς αἱρέσεως ἀναιρουμένης καὶ δι' αὐτῆς ἐπηρεαζομένης τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, κατατεμνομένου παρὰ τῶν φρενοβλαβῶν εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα, καὶ τῶν εὐσεβεῖν ἠρημένων διὰ τὴν εὐσεβῆ διαίρεσιν πολυθεΐαν κατηγορουμένων ὡς πολλὰ σεβόντων ἄκτιστα, πρὸς τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνα καθῆκαν ἑαυτοὺς οἱ πρόμαχοι τῆς εὐσεβείας, καὶ χειρὶ καὶ γλώττῃ καὶ πᾶσι τρόποις τοὺς μὲν ἀντικειμένους ἐλέγχοντες,

[262] *Isaia* 11, 1–3. [263] *Zaharia* 4, 2-10.
[264] Literal: care Îi aparţin, care ţin de El.
[265] *Cuvântul 41*, 3, PG 36, 431 C. [266] *Către Thalassie* 63, PG 90, 672 C.
[267] «mai apoi»: după Areopagitul.
[268] «aceasta [şi nu aceea]»: deosebirea *ipostatică* (distincţia între Ipostasuri), nu deosebirea '*energhetică*' (distincţia între fiinţă şi lucrări).

Iesei odihni-se-vor *şapte* duhuri[262]; iar lui Zaharia, celui ce vede cele şapte candele şi – pentru acestea – cele tot atâtea vase de turnat untdelemnul, îngerul tâlcuitor al unor vedenii ca acestea îi spune: «acestea sînt [cei] şapte ochi ai Domnului, cei ce caută asupra a tot pământul»[263], arătând că cele şapte duhuri acestea sînt proniatoarele ieşiri şi lucrări care prin fire Îi sînt lui Dumnezeu[264]; [după] cum mai apoi şi Grigorie cel de un nume cu teologia ne-a învăţat – că zice: «lucrările Duhului 'duhuri' îi place Isaiei a le numi»[265] – şi, după el, dumnezeiescul Maxim, scriind că lui Hristos acestea Îi sînt [proprii] *prin fire*, ca unuia ce e Fiul lui Dumnezeu[266]. Unde sînt [dar] cei ce aduc asupră-ne [vina de a susţine] doimea [ba] şi mulţimea [dumnezeilor] datorită lucrărilor *fireşti* [adică naturale] ale lui Dumnezeu?; de-şapte-ori să se ruşineze, de se îndărătnicesc a ne purta duşmănie.

[34] Iar, dacă cei ce au teologhisit mai apoi[267] nu au [mai] vorbit aparte despre deosebirea aceasta, e din pricină că asupra deosebirii ipostatice turbau pe atunci luptătorii-cu-Dumnezeu. Aşadar, fiindcă aceasta [şi nu aceea[268]] era [cea] tăgăduită şi desfiinţată de către întâi-stătătorii ereziei şi, prin aceasta[269], era ocărâtă slava lui Dumnezeu (tăiat fiind [El] – de către stricaţii la minte – în zidite şi nezidite), iar cei ce – prin bine-cinstitoarea deosebire[270] – alegeau buna-cinstire [a lui Dumnezeu] erau învinovăţiţi de politeism, cum că ar cinsti multele cele create, [fireşte că] în apărarea acesteia [şi nu a aceleia[271]] s-au aruncat apărătorii bunei-cinstiri [de Dumnezeu], şí cu mâna, şí cu limba, şí în tot chipul dându-i în vileag

[269] Prin erezie, adică.
[270] Prin ortodoxa deosebire ipostatică, adică.
[271] A deosebirii ipostatice, nu a celei 'energhetice'.

τοῖς δὲ πειθομένοις ἀνάγραπτον προτιθέντες τὴν τῆς εὐσεβείας ἀλήθειαν, ὡς ἂν μελέτημα ταύτην ἑαυτοῖς οὗτοι ποιησάμενοι, τὴν ἀπάτην καὶ τὸ ψεῦδος τῆς δυσσεβείας εὐχερῶς διορῶσι καὶ ἀποσείωνται.

[35] Τὸ δὲ νῦν ἔχον, ἐπεὶ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος κατὰ τῆς διακρίσεως τῶν κοινῶν ἐνεργειῶν τῆς τρισυποστάτου θεότητος κεχωρηκότες διχοτομοῦσι διὰ ταύτας εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα τὴν μίαν θεότητα, καὶ καθάπερ Ἄρειος τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτως οὗτοι πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν θείαν καὶ αὐτὴν τὴν παραδειχθεῖσαν ἐπ' ὄρους τοῦ θεοῦ λαμπρότητα τῆς ἀκτίστου φύσεως ὑπερορίζουσι, καὶ τῶν εὐσεβῶς ἄκτιστον εἰδότων καὶ τὴν κατὰ ταύτας τοῦ θεοῦ διάκρισιν ὡς πολλὰς σεβόντων ἀκτίστους θεότητας κατηγοροῦσι καὶ πολλοὺς τῶν ἀκεραιοτέρων συναρπάζουσι, ζητητέον ἂν εἴη καὶ περὶ τῆς θείας ταύτης διακρίσεως καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἐνεργειῶν, καὶ διευκρινητέον εἰς δύναμιν, καὶ μελέτημα τοῦτο μηδὲν ἧττον ποιητέον, ὡς ἂν ἐκ τῶν τοῖς θείοις πατράσι τεθεολογημένων περὶ ταύτης εὐχερῶς τὴν βαρλααμίτιδα πλάνην συνορᾶν καὶ καθαιρεῖν δυνώμεθα.

pe potrivnici, iar credincioşilor[272] punându-le de faţă în scris adevărul bunei-cinstiri [de Dumnezeu], ca zăbovind aceştia asupra lui, să vadă lesne – şi să lepede – înşelarea şi minciuna relei-cinstiri.

[35] Acum, însă, fiindcă Varlaam şi Achindin, pornindu-se [ei] împotriva deosebirii [celei din unghiul] lucrărilor comune ale Dumnezeirii Celei în-trei-ipostasuri, despică – datorită acestora[273] – Dumnezeirea cea una în zidite şi nezidite şi, precum Arie [scotea afară din hotarele firii nezidite[274]] pe Fiul şi pe sfântul Duh, [tot] aşa şi aceştia scot afară din hotarele neziditei firi toată dumnezeiasca putere şi lucrare şi însăşi strălucirea lui Dumnezeu cea arătată pe munte, iar pe cei care, [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu], nezidită ştiu [a fi[275]] şí deosebirea lui Dumnezeu după acestea[276] îi acuză [de faptul de] a cinsti mai multe divinităţi [adică dumnezeiri, care mai sînt şi] create, şi îi răpesc pe mulţi dintre cei mai simpli, [acum, deci,] s-ar cere să cercetăm şí despre dumnezeiască deosebirea aceasta şi lucrările cele după ea[277] şi să limpezim după putere [lucrurile acestea] şi să zăbovim – nu mai puţin – [asupra lor], încât, din cele de dumnezeieştii Părinţi teologhisite despre aceasta, să putem lesne vedea – şi plivi – rătăcirea varlaamită.

---

[272] Literal: celor supuşi.

[273] Adică: pe motivul existenţei pomenitelor lucrări comune ale Celor trei Ipostasuri.

[274] Adică: excludea din sfera necreatului.

[275] «nezidită ştiu [a fi]»: consideră nezidită.

[276] «*deosebirea* lui Dumnezeu după acestea»: însăşi *ceea ce se deosebeşte* de fiinţa lui Dumnezeu din unghiul existenţei lucrării – sau lucrărilor – Lui, adică *însăşi lucrarea* aceasta, cea a fiinţei Lui.

[277] «lucrările cele după ea»: lucrările cele din unghiul ei.

2.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>
ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΙΕΞΟΔΙΚΩΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΟΙΟΜΕΝΟΥΣ ΔΥΟ ΔΕΙΚΝΥΣΘΑΙ ΘΕΟΥΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΗΝ ΘΕΟΠΟΙΟΝ ΔΩΡΕΑΝ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ, ΗΣ ΥΠΕΡΚΕΙΤΑΙ ΚΑΤ' ΟΥΣΙΑΝ Ο ΘΕΟΣ, ΟΥΚ ΑΓΕΝΗΤΟΝ ΜΟΝΟΝ ΘΕΩΣΙΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΘΕΟΤΗΤΑ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΟΝΟΜΑΖΕΣΘΑΙ.

Ἡ

ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤ' ΑΥΤΑΣ ΜΕΘΕΞΕΩΣ

[1] Εἰ μέν τίς ἐστιν ὁ πρὸς τοσαύτην ἐκτραπεὶς τόλμαν ὑπ' ἀπονοίας, ὡς τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ἀντιτάττεσθαι λόγοις, πόῤῥω που πάντως οὗτος ἔσται τῆς κατὰ χριστιανοὺς ἀσφαλοῦς θεολογίας. Καὶ εἰ μὴ τούτῳ σεπτὰ δοκεῖ καὶ διὰ θαύματος γίνεται τὰ τῆς ἐκείνων διδασκαλίας, πῶς ἄρ' ἡμῖν καὶ μετρίως γοῦν ἐν ἐπαίνῳ γένοιτο τὰ τῆς αὐτοῦ; Πόθεν δ' ἀξιόπιστος αὐτὸς ἔσται τοὺς ἁγίους οὐχ ἡγούμενος πιστούς; Εἰ δὲ πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν πατέρων κηρυττομένην ἀλήθειαν ὡς πρὸς ὀρθὴν καὶ ἀπαρέγκλιτον στάθμην ἄγειν προθυμεῖται τοὺς λόγους, ταύτῃ καὶ ἡμεῖς σὺν θεῷ ποδηγούμενοι καὶ τῷ

---

[278] Adică: împărtășirea pe calea acestora, din unghiul acestora.

[279] Literal: 'cum să ne fie [ceva] de laudă'.

[280] Termenul grecesc folosit aici poate însemna, deopotrivă, şi *nivelă*, şi *fir cu plumb*, ambele folosite în construcție.

2.

<A LUI GRIGORIE PALAMA>
APOLOGIE MAI DESFĂŞURATĂ CĂTRE CEI CE CRED CĂ DOI DUMNEZEI SE ARATĂ [NUMAIDECÂT A FI] DIN FAPTUL DE A FI NUMITĂ DE CĂTRE SFINŢI ÎNDUMNEZEITOAREA DARE A DUHULUI – FAŢĂ DE CARE DUMNEZEU, DUPĂ FIINŢĂ, ESTE MAI PRESUS – NU DOAR 'ÎNDUMNEZEIRE NEFĂCUTĂ', CI ŞI '[NEFĂCUTĂ] DUMNEZEIRE'

SAU

DESPRE DUMNEZEIEŞTILE LUCRĂRI ŞI ÎMPĂRTĂŞIREA DUPĂ ACESTEA[278]

[1] Dacă este cineva care, din lipsă de minte, a ajuns la atâta îndrăzneală, încât să se pună împotrivă cuvintelor sfinților Părinți, negreşit că departe este [unul ca acesta] de negreşita cuvântare-de-Dumnezeu a creştinilor. Iar dacă nu cinstită şi minunată îi pare acestuia învățătura lor, atunci noi cum să o avem la evlavie[279] – câtuşi de puțin – pe a lui? Şi, apoi, cum va fi vrednic de crezare, când el nu îi socoteşte pe sfinți [a fi] vrednici de crezare? Dar dacă [nu după altceva decât] după adevărul cel de Părinți propovăduit – ca după un dreptar[280] drept şi neabătut – se sileşte [el] a-şi aduce curgerea cuvintelor, după [dreptarul] acesta şí noi, cu [ajutorul lui] Dumnezeu, călăuzindu-ne şi folosindu-ne în conglăsuire [cu el[281]] de

[281] «în conglăsuire [cu el]»: în acord cu acest părut oponent.

ἀδιαστρόφῳ ταύτης ἐναρμονίως χρώμενοι κανόνι, τήν τε καθ' ἡμῶν ἐπενηνεγμένην διαλύσομεν γραφὴν καὶ τοὺς ἡμῖν μάτην ἐγκαλοῦντας ἐν πολλοῖς τῆς εὐθείας ἐκπεσόντας, τό γε εἰς ἡμᾶς ἧκον, ἐπανακαλεσόμεθα πρὸς ταύτην.

[2] «Ἡ θεολογία τοίνυν τὰ μὲν ἡνωμένως παραδίδωσι, τὰ δὲ διακεκριμένως· καὶ οὔτε τὰ ἡνωμένα διαιρεῖν θεμιτόν, οὔτε τὰ διακεκριμένα συγχεῖν». Ὁ δὲ ἀντανιστὰς πρὸς ἄλληλα ταῦτα καὶ δι' ἀλλήλων ἀναιρεῖν ἐπιχειρῶν, καὶ τοῖς μὲν εὐσεβῶς ἓν εἶναι τὸν θεὸν δοξάζουσι καὶ λέγουσιν ἀντιτιθεὶς τὴν πολυτροπωτάτην διάκρισιν αὐτοῦ, τοῖς δὲ τὰ διακεκριμένα τοῦ θεοῦ προβαλλομένοις ἀντεπεξάγων τὸ ἑνιαῖον τοῦ θεοῦ καὶ ἀδιαίρετον, καὶ οὕτω δοκῶν ὡς πολυθέους τούτους ἐξελέγχειν, οὗτος ἵστω ταῖς τοῦ πνεύματος φωναῖς κατὰ τοῦ πνεύματος χρώμενος, ὥσπερ Ἑλλήνων παῖδες τῇ κτίσει κατὰ τοῦ κτίσαντος, καὶ αὐτὸς ὢν ὁ παντὸς μᾶλλον «ἀγνωσίαν ἔχων» κατὰ τὸν ἀπόστολον θεοῦ, μηδ' ἐκεῖνό ποτ' ἐπὶ νοῦν βαλλόμενος, ὡς αἱ ἀφαιρέσεις οὐκ ἐναντιοῦνται ἐπὶ τοῦ θεοῦ ταῖς θέσεσιν. Ἔστι γὰρ καὶ ὢν καὶ οὐκ ὤν, καὶ πανταχοῦ καὶ οὐδαμοῦ, καὶ πολυώνυμος καὶ ἀκατονόμαστος, ἀεικίνητός τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἁπλῶς τὰ πάντα καὶ οὐδὲν τῶν πάντων· τὰ γὰρ ἀντιθέτως ἔχειν πρὸς ἄλληλα δοκοῦντα καὶ

[282] Aici *canon* are îndeosebi înțelesul de riglă (cea folosită în construcții, în geometrie, în caligrafie etc).
[282a] Această «scriere împotrivă adusă» poate însemna, simplu, 'acuză'.
[283] Adică – în contextul areopagitic – cuvintele Scripturii.
[284] Adică: distinct.
[285] Adică: nici a le confunda pe cele distincte.
[286] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 2, PG 3, 640 A.
[287] Sau: distincția ce se face în El în multe moduri.
[288] Vezi *Romani* 1, 25.
[289] *I Corinteni* 15, 34.

canonul[282] acesta neîndoit, vom risipi [spusele din] scrierea împotriva noastră adusă[282a], iar pe cei ce în deşert ne învinovăţesc cum că în multe [privinţe] am căzut de la calea cea dreaptă, [pe aceştia] iarăşi îi vom chema – după cum ni se cade – la [calea] aceasta.

[2] «Cuvântarea-de-Dumnezeu[283]», aşadar, «[pe] unele [ni] le [pre]dă [în chip] unit, iar [pe] altele [în chip] deosebit[284]; şi nu e îngăduit nici a le despărţi pe cele unite, nici a le amesteca pe cele deosebite[285]»[286]. Cel ce le opune, deci, pe acestea unele altora şi se apucă a le desfiinţa unele prin altele, celor ce în chip bine-cinstitor [de Dumnezeu] îl socot – şi Îl spun – pe Dumnezeu [a fi] *unu* punându-le împotrivă deosebirea Lui cea în multe chipuri[287], iar celor ce [le] aduc de faţă [pe] cele deosebite ripostându-le cu însuşirea lui Dumnezeu de a fi unitar şi de neîmpărţit şi socotind [el] că în felul acesta îi vădeşte [de] politeişti, [ei bine, acesta] să ştie că împotriva Duhului se foloseşte [el] de zicerile Duhului, precum feciorii Elinilor de zidire împotriva Ziditorului[288], şi că are – [el] mai mult decât toţi – necunoaştere de Dumnezeu, după [cum spune] Apostolul[289], nici la atâta lucru neluând [el] vreodată aminte, [şi anume] cum [că] la Dumnezeu[290] scoaterile/negările nu sînt împotrivă punerilor/afirmărilor[291]. Că [de pildă, Dumnezeu] şí este şí nu este, şi este şí pretutindenea şí nicăierea, şí cu-multe-nume şí de-nenumit, pururea-mişcător şi [totodată] nemişcat, şi – într-un cuvânt – este *toate* şi *nimic din toate*; că cele socotite a fi potrivnice unele altora şi care – prin fire – sînt cu totul străine unele de altele şi care nu îngăduie nici o legătură [întreolaltă], [ei bine, acestea] la Dumnezeu se împacă şi

[290] «la Dumnezeu»: în privinţa lui Dumnezeu, în cazul Său.
[291] Dionisie Areopagitul, *Despre teologia mistică* 1, 2, PG 3, 1000 B.

πλεῖστον ἀλλήλων ἀφεστάναι πεφυκότα καὶ πάντα συνδυασμὸν ἀπαναινόμενα ἐπὶ τοῦ θεοῦ σπένδεταί τε καὶ συνδεῖται καὶ συναληθεύει παντάπασιν ἀλλήλοις. Οὕτω τοίνυν καὶ ἓν καὶ οὐχ ἕν ἐστι τὸ θεῖον, εὐσεβῶς ἀμφότερα, καὶ τούτων ἑκάτερον κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους.

[3] Ἔστι μὲν γὰρ οὐχ ἓν καὶ καθ' ὑπεροχήν, ὡς ὑπὲρ τὸ ἓν ὂν καὶ αὐτὸ τὸ ἓν ὁρίζον. Ἔστι δὲ καὶ ὡς διαιρούμενον· διαιρεῖται γὰρ ὁ εἷς θεὸς εἰς τρεῖς ὑποστάσεις τελείας· ὁ γὰρ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διακεκριμένα ἐστὶ πρόσωπα τῆς μιᾶς θεότητος, «μηδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης. Ἔστι δὲ αὖθις πρὸς τούτῳ διακεκριμένον ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ παντελὴς καὶ ἀναλλοίωτος ὕπαρξις». Οὗτος δὴ ὁ εἷς θεὸς ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι καὶ μιᾷ οὐσίᾳ προσκυνούμενος ἀμερῶς καὶ ἀμερίστως διαιρεῖται καὶ εἰς διαφόρους ἐνεργείας· «πληθύνεσθαι γὰρ ὁ θεὸς λέγεται», κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, «τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος». Καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον, «ᾧ μὲν δίδοται λόγος σοφίας διὰ τοῦ πνεύματος, ἑτέρῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἄλλῳ δὲ πίστις, ἑτέρῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι». Καὶ τοίνυν, εἰ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον «διάκρισίς ἐστι θεία καὶ ἡ ἀγαθοπρεπὴς πρόοδος, εἴτουν ἐνέργεια, τῆς ἑνώσεως τῆς θείας ὑπερηνωμένως

[292] Dumnezeiescul, divinul.

[293] Sau: defineşte, pune hotarele întemeietoare, determină, întocmeşte, generează.

[294] Vezi nota 172 de la *Tratate* 1, 24.

[295] Literal: existenţa.

[296] Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeieşti* 2, 3, ed. De Gruyter, p. 125-126.

merg dimpreună şi sînt totdeodată întru totul adevărate. Astfel [că, de pildă,] Dumnezeiescul este şí *unu* şí *nu unu*, amândouă [acestea fiind spuse în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] şi fiecare dintre acestea [două fiind spus] în multe şi felurite chipuri [adică moduri].

[3] Că [zicem că] este *nu unu* şí în înţeles de depăşire (de vreme ce este mai presus de *unu* [adică de unitate] şi El[292] hotărniceşte[293] *unul* însuşi), dar şí întrucât este împărţit (că Dumnezeul Cel *unul* Se împarte în *trei* Ipostasuri desăvârşite; că Tatăl şi Fiul şi Duhul sfânt sînt persoane *deosebite* [*întreolaltă*] ale Dumnezeirii Celei una, «neapărând în[tre] Aceştia nici o potrivnicie ori vreo cât de mică devălmăşie[294]; şi [lucru] deosebit/distinct este – iarăşi, pe lângă aceasta – traiul lui Iisus[295], cel întru totul ca noi şi [în chip] neschimbat»[296]). Dumnezeul acesta Cel Unul, aşadar, Cel închinat în trei Ipostasuri şi întru o [singură] fiinţă, Se împarte – [în chip] neîmpărţit şi neîmbucătăţit – şí în lucrări diferite; că, după [cum spune] dumnezeiescul Maxim, «Se înmulţeşte – se zice – Dumnezeu după voi[re]a aducerii la fiinţă a fiecăreia dintre cele ce sînt, multiplicându-Se [aşa zicând] după ieşirile/purcederile proniatoare [către acestea]»[297]; şi, după Apostolul, «unuia se dă prin Duhul cuvântul înţelepciunii, iar altuia cuvântul cunoaşterii, întru acelaşi Duh; iar altuia credinţă, iar altuia darurile tămăduirilor, în acelaşi Duh»[298]; şi – după marele Dionisie – «dacă dumnezeiască deosebire este şí ieşirea/purcederea» (adică lucrarea) «cea cuvenită Binelui, a dumnezeieştii Uniri – Care, [în chip] unit mai-presus-de-unire, pe Sine însăşi, din bunătate, Se înmulţeşte şi [aşa zicând] Se multiplică –, unite sînt

[297] *Sholii la 'Despre dumnezeieştile numiri* 2, 11', PG 4, 232 C.
[298] *I Corinteni* 12, 8-9.

ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυνούσης τε καὶ πολυπλασιαζούσης, ἡνωμέναι μέν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις», διακέκριται δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀγαθοπρεπῆ ταύτην πρόοδον τὰ τῆς ἀνθρωπικῆς Ἰησοῦ θεουργίας· «τούτοις γὰρ ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα κατ' οὐδένα κεκοινώνηκε λόγον, ὅτι μὴ κατὰ τὴν εὐδοκίαν καὶ φιλανθρωπίαν καὶ πάνθ' ὅσα διετέλεσεν εἰργασμένος ἡ θεός». Εἰ οὖν «ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἑνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδομεν ὡς αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ ἥνωται καὶ διακέκριται», δεῖ ἡμᾶς ὁμολογεῖν ὡς ἄλλο μὲν οὐσία, ἄλλο δὲ ὑπόστασις ἤτοι πρόσωπον ἐπὶ θεοῦ, καίτοι εἷς ἐστιν, ἐν μιᾷ οὐσίᾳ καὶ τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενος θεός. Καὶ ἄλλο μὲν οὐσία, ἄλλο δὲ πρόοδος, εἴτουν ἐνέργεια ἢ θέλημα ἐπὶ θεοῦ, καίτοι εἷς ἐστι θεός, ἐνεργής τε καὶ θελητικός. Ἀλλ' ὥσπερ ὁ θελητικὸν εἰπὼν θέλημα ἔχειν ἐδήλωσεν αὐτόν, οὕτω καὶ ὁ ἐνεργῆ προσαγορεύσας ἐνέργειαν ἔχειν προσυπέφηνεν. Εἰ δέ τις ἐνεργείας ἄμοιρόν φησι τὸν ἐνεργῆ, δῆλός ἐστιν ἀνενέργητον μὲν οἰόμενος αὐτόν, ψιλὸν δ' ἦχον ῥήματος χαριζόμενος αὐτῷ τὸ ἐνεργές· «οὐ γὰρ ἐνεργεῖν», φησί, «δυνατὸν φυσικῆς ἐνεργείας χωρίς, ὥσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν οὐσίας δίχα καὶ φύσεως».

[4] Ὡς οὖν τοῦ υἱοῦ λέγοντος ἀκούοντες «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν» οὐ συγχέομεν τὰς ὑποστάσεις, ἀλλ' εἰς τὸ ἑνιαῖον τῆς οὐσίας ἀναγόμεθα καὶ τὸ τοῦ υἱοῦ ἐκ τῶν πατρικῶν ἐκείνων κόλπων ἀνεκφοίτητον—καὶ γὰρ ἓν ἴσμεν οὐσίαν τε προαιώνιον καὶ ἁγίαν καὶ προσκυνητὴν

[299] Literal: 'nerelaționalele transmiteri'; vezi nota 4 de la *Tratate* 1, 2.
[300] *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 5, PG 3, 641 D– 644 A.
[301] *Ibidem*, 2, 6, PG 3, 644 C.
[302] Sau: «sînt unite și despărțite». *Ibidem*.

cu adevărat – în deosebirea dumnezeiască – dezlegatele dări[299], [şi anume] dările de viaţă, facerile de înţelepciune»[300]; dar şi din unghiul ieşirii acesteia celei cuvenite Binelui s-au deosebit cele ce ţin de a lui Iisus omenească lucrare îndumnezeitoare; «că Tatăl şi Duhul în nici un chip nu au [luat] parte la acestea, fără numai din unghiul binevoirii şi iubirii-de-oameni şi a toate câte le-a săvârşit [Iisus] lucrând [El] ca Dumnezeu»[301]. Aşadar, dacă «noi ne sârguim – prin cuvânt – şí a le uni şí a le deosebi [întreolaltă] pe cele dumnezeieşti precum cele dumnezeieşti însele s-au unit şi s-au despărţit»[302], [atunci] trebuie să mărturisim cum că – în [privinţa lui] Dumnezeu – altceva este *fiinţa* şi altceva *ipostasul* sau *persoana*, deşi *unu* este Dumnezeul Cel închinat întru o [singură] fiinţă şi în trei Ipostasuri; şi [cum că] altceva este *fiinţa* şi altceva *ieşirea/purcederea*, adică *lucrarea* sau *voi*[*re*]*a* lui Dumnezeu, deşi *unu* este Dumnezeul Cel lucrător şi voitor. Dar, după cum cel ce spune 'voitor' L-a arătat [astfel pe Acesta] a avea voie, tot aşa şí cel ce Îl numeşte 'lucrător' L-a spus [deja] a avea lucrare. Iar de cineva spune că lucrătorul nu e părtaş de lucrare, [atunci] e limpede că nelucrător îl socoteşte [pe acela] şi că vorbă goală îi este [acestuia] însuşirea de lucrător; «că», zice, «nu e cu putinţă a lucra [cineva] fără lucrare firească[303], după cum nici a exista [ceva] fără [a avea] fiinţă şi fire»[304].

[4] După cum, deci, auzindu-L [noi] pe Fiul zicând «Eu şi Tatăl *unu/una* sîntem»[305] nu amestecăm ipostasurile, ci ne ridicăm [cu mintea] la unimea fiinţei şi la neieşirea Fiului din Părinteşti sânurile acelea (că *unu/una* ştim a fi Treimea, şi fiinţă dinainte-de-veci şi sfântă şi închinată

[303] Adică a firii, naturală.
[304] Maxim Mărturisitorul, *Către Marin*, PG 91, 200 C. [305] *Ioan* 10, 30.

πᾶσι τοῖς κτιστοῖς τριάδα, καὶ μονὰς μέν ἐστιν ἀδιαίρετος τῇ οὐσίᾳ ὁ θεός, τριὰς δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν—, οὕτω καὶ ὅταν λέγωμεν ὅτι ἕν ἐστιν οὐσία καὶ ἐνέργεια θεοῦ, οὐ τὴν θείαν ἀναιροῦμεν πρόοδον, οὐδὲ τὴν ἐνεργητικὴν φύσιν εἰς ἐνέργειαν παραγνωρίζομεν, οὐδ' εἰς ἀλλήλας ἀναλύομεν αὐτάς. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἥ τε οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον, ἀλλ' ἑκατέρα τὰς ἑαυτῇ καταλλήλους ἰδιότητας ἀκινήτους ἔχουσα, καὶ ἡ μὲν οὐσία, ἡ δὲ ἐνέργεια μένουσα. Καὶ πατρὶ γὰρ υἱὸς τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον, ἐπεὶ καὶ πᾶσα γέννησις τῷ γεννῶντι ταὐτὸν πέφυκεν ἀποτελεῖν τὸ γεννώμενον, μένει δ' ὅμως υἱὸς ὁ υἱός, μὴ διὰ τὸ ταὐτὸν καὶ τὸν αὐτὸν κατὰ φύσιν λόγον εἰς πατέρα μεταποιούμενος. Οὐ μήν, ἀλλ' οὐδὲ λόγον ἐνταῦθα τὸν ὅρον ἐκδέξαιτ' ἄν τις εὖ φρονῶν· ἀλλ' ἁπλῶς τὰ ὀνόματα· καὶ γὰρ τὸ θεῖον κατ' οὐσίαν ἀόριστον. Ἐπεὶ δ' ἔστιν ὥς, ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια πρὸς ἀλλήλας διενηνόχασι, κατὰ τοῦτο πάλιν οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον· «καὶ ἡ τοῦ θεοῦ ἁπλότης ἐντεῦθεν οὐ παραβλάπτεται», ὡς καὶ αὐτὸς ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ μέγας γράφει Βασίλειος. Καὶ ὁ σοφὸς γὰρ τὰ θεῖα Κύριλλος σαφῶς φησιν, ὅτι «τῆς μὲν θείας οὐσίας ἐστὶ τὸ γεννᾶν, τῆς δὲ ἐνεργείας τὸ ποιεῖν, φύσις δὲ καὶ ἐνέργεια οὐ ταὐτόν».

[5] Οὔκουν διὰ τοῦτο λέγομεν ταὐτὸν οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν θείαν, ἐπειδήπερ ἕν ἐστι παντάπασι τὸ ὑφ' ἑκατέρου σημαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τῷ λόγον ἔχειν τὸν αὐτόν, ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τὸ ὑπερφυῶς ἀνέκλειπτόν

[306] Literal: o dizolvăm, o reducem.

[307] Sau: titlu, nume, calificativ, 'etichetă'; Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 5, PG 29, 716 (vezi-i şi *Epistola către Evstathie medicul*, PG 32, 696 AB); citat şi de Marcu Evghenicul, *Opere* II, GA, p. 283, 235-237, 351 ş.urm.

de toate cele zidite), [tot] aşa şi când spunem că *unu/una* este fiinţa şi lucrarea lui Dumnezeu, nu desfiinţăm dumnezeiasca ieşire/purcedere, nici [nu] luăm – în chip greşit – firea lucrătoare drept lucrare, nici nu o topim[306] pe una în cealaltă. Căci, chiar dacă «în cazul firii simple şi netrupeşti fiinţa şi lucrarea primesc acelaşi cuvânt»[307], dar [aceasta se întâmplă] nemişcate având fiecare din acestea [două] însuşirile proprii ei, şi una rămânând *fiinţă*, iar cealaltă *lucrare*. Că şi Fiul primeşte acelaşi cuvânt[308] cu Tatăl (că şi naşterea – oricare [ar fi ea] – îl face pe cel născut [a fi] totuna cu născătorul), dar fiu rămâne Fiul, neprefăcându-Se – datorită [faptu]lui [de a fi] totuna [cu Tatăl] şi [a primi], după fire, acelaşi cuvânt [cu El] – în tată. Şi apoi, de cugetă cineva bine, prin 'cuvânt' nici nu poate înţelege aici definiţia, ci – simplu – numirile/numele; că nedefinit este, după fiinţă, Dumnezeiescul. Iar fiindcă fiinţa şi lucrarea se deosebesc întreolaltă, pentru aceasta – iarăşi – nu primesc acelaşi cuvânt; «şi nu e vătămată, din pricina aceasta, simplitatea lui Dumnezeu», cum însuşi altundeva iarăşi [o] scrie marele Vasile[309]. Că şi Chiril, înţeleptul în cele dumnezeieşti, limpede spune «[fiind]că al dumnezeieştii fiinţe este [faptul de] a naşte, iar al lucrării [cel de] a face [făptura], nu totuna e *firea* şi *lucrarea*»[310].

[5] Astfel că nu pentru aceasta zicem că totuna este dumnezeiasca *fiinţă* şi *lucrare*, [şi anume] pentru că unul [şi acelaşi lucru] este ceea ce e semnificat de către fiecare din acestea două; ci, pe lângă faptul de avea (precum s-a spus) acelaşi cuvânt, [zicem aceasta] şi datorită nelipsirii

[308] Acelaşi titlu, nume, calificativ, aceeaşi 'etichetă'.
[309] *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 29, 640 B.
[310] Chiril al Alexandriei, *Tezaurele* 18, PG 75, 312 C.

τε καὶ ἀχώριστον τῆς ἐνεργείας, ὃ δὴ καὶ μόνου θεοῦ· μόνος γὰρ ἀποῤῥήτως ἐνεργὴς ἀεί ἐστιν ἀναλλοιώτως. Οὐδ' ὡς τῆς ἐνεργείας οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας οὔσης, ἀλλ' ἐπεὶ τὰ πάντα ὁ θεὸς συνειλημμένως τε καὶ ἑνιαίως ἔχων ἀμερῶς ἕκαστον τούτων ἐνεργεῖ, καὶ συνεστραμμένος ὢν εἰς ἑαυτὸν ἀεὶ καὶ ἑαυτὸν οὐδέποτ' ἀπολείπων διὰ τῆς ἐφ' ἕκαστον προόδου, ὅλος καὶ μόνος αὐτὸς ὑποσημαινόμενός ἐστιν, ὡς ἀμέριστος ἐν μεριστοῖς. Εἰ δὲ καὶ ταὐτὸν ἐπιστήμη τε καὶ νοῦς, καίτοι δυνάμει πρότερον ὑπάρχων, εἶτα ἐνεργείᾳ γεγονὼς καὶ οἷον ἐπίκτητον ἔχων τὸ βεβαίως τε καὶ ἀληθῶς φρονεῖν, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ, παρ' ᾧ μηδὲν πρόσφατον μηδαμῇ μηδενὸς ἐπιγινομένου τε καὶ ἀπογινομένου πώποτε. Νοῦς μὲν οὖν ἐπιστήμῃ ταὐτόν. Ἀλλὰ πολλαὶ μὲν ἐπιστῆμαι πολλῶν ὄντων τῶν ἐπιστητῶν, εἷς δὲ νοῦς ὁ πᾶσι τούτοις ἐπιβάλλων. Καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἑκάστης αἴτιος αὐτός, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖναι τούτου. Καὶ κατ' ἐπιστήμην μὲν ὁ τῶν ἐπιστημόνων νοῦς μεθεκτός ἐστι παρὰ τῶν μανθανόντων, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτος καὶ ἀμετάβατος. Βλέπεις ὅπως αὖθις διενήνοχεν; Εἰ δ' ἓν καὶ οὐχ ἓν ἐπιστήμη τε καὶ νοῦς, πῶς οὐκ ἐπὶ τοῦ θεοῦ ταὐτὸν καὶ οὐ ταὐτὸν ἔσται οὐσία καὶ ἐνέργεια, καθ' ὃν διὰ τὸ ὑπερφυὲς καὶ τὰ ἀντικείμενα τὴν πρὸς ἄλληλα πάλην κατὰ τοὺς πατέρας ἀποτίθεται;

---

311 Adică: datorită faptului că dumnezeieştii fiinţe nu îi lipseşte nicicând dumnezeiasca lucrare, iar aceasta din urmă e nedespărţită de aceea.

312 Se reia aici cursul frazei iniţiale: «Nu pentru aceasta zicem că totuna este dumnezeiasca fiinţă şi lucrare, [şi anume] pentru că …; *nici pentru că* …».

313 Şi, prin urmare, distinctă de aceasta.

314 «toate»: toate lucrările şi însuşirile Sale.

315 Adică: mintea oamenilor de ştiinţă este împărtăşibilă – discipolilor lor – din unghiul ştiinţei, nu din al fiinţei; discipolii se împărtăşesc de ştiinţa – nu de fiinţa – minţii dascălului lor.

316 Adică intranzitivă.

şi nedespărțirii – [în chip] mai-presus-de-fire – a lucrării [față de ființă][311], ceea ce doar lui Dumnezeu Îi este [propriu]; că doar El este – [în chip] negrăit – pururea lucrător, [în chip] neschimbat. [Şi] nici pentru că[312] lucrarea nu ar fi din ființă[313], ci pentru că, toate[314] avându-le Dumnezeu [în chip] adunat şi unitar, [în chip] neîmpărțit lucrează [El] fiecare din acestea şi, adunat fiind [El] în Sineşi pururea şi nicicând părăsindu-Se pe Sineşi prin ieşirea/purcederea la fiecare [din lucrările acestea], întreg – şi doar El – este arătat [de fiecare din acestea], ca [Unul ce] neîmpărțit [este] în cele împărțite. Iar dacă [până] şi *ştiință* şi *minte* e totuna – în ciuda faptului că [mintea], fiind [la început] doar [minte] *în potență*, [abia] mai apoi ajunge [a fi minte] *în act*, şi ca pe ceva dobândit are faptul de a cugeta [în chip] încredințat şi adevărat –, cu atât mai mult [va fi aşa] în [privința lui] Dumnezeu, la Care nu este nimic [apărut] de curând, nimic adăugându-I-se ori desfăcându-I-se vreodată, nicidecum. Deci *mintea* e totuna cu *ştiința*; dar multe sînt ştiințele, multe fiind [domeniile] cele supuse ştiinței, dar una este mintea ce se apucă de toate acestea; şi *ea* este pricinuitoarea fiecăreia dintre ştiințe, iar nu acelea [sînt pricinuitoare] ale ei. Şi *după ştiință* este împărtăşibilă – celor ce învață – mintea celor ce au ştiința[315], pe când *după ființă* este neîmpărtăşibilă şi nemutată[316]. [Aşadar,] vezi, iarăşi[317], că diferită este [*mintea* de *ştiință*]? Iar dacă *unul/una* şi *nu unul/nu una* e *ştiința* şi *mintea*, cum nu va fi în [cazul lui] Dumnezeu *totuna* şi *nu totuna* ființa şi lucrarea, din unghiul Căruia – datorită *mai-presus*-ului-*de-fire* – cele contrare îşi şi leapădă potrivnicia dintreolaltă[318], după [cum spun] Părinți[i]?

[317] Adică: pe de altă parte.

[318] După cum s-a spus puțin mai sus (vezi paragraful 2): Dumnezeu şí este şí nu este, şi este şí pretutindenea şí nicăierea, şí cu-multe-nume şí de-nenumit etc.

[6] Ἀλλὰ τὸ μὲν ἓν εἶναι ταύτας καὶ ταὐτὸν καὶ τοῖς ἀντιλέγουσιν ἡμῖν δοκεῖ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀσφαλῶς. Οἱ μὲν γὰρ οὕτως ἓν εἶναι λέγουσιν οὐσίαν θείαν καὶ ἐνέργειαν, ὡς ἰσοδυναμεῖν ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα, ἵνα μὴ πολλοί φασιν ἢ σύνθετος αὐτοῖς εἴη ὁ θεός, ἓν ὢν ἐκ διαφόρων ὁπωσδήποτε. Καίτοι μετ' οἰκείας ἐνεργείας οὐκ ἄν τί ποτ' εἴη σύνθετον· οὐδὲ γὰρ ἡ ἀκτὶς διὰ τὸ φωτίζειν σύνθετος. Οἱ μὲν οὖν δύο λέγοντες προσηγορίας ἑνὶ σημαινομένῳ κλέπτουσι τοὺς ἀκροωμένους, ὡς καὶ οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἐπὶ θεοῦ δοξάζοντες, αὐτοὶ δι' ἑκατέρου τούτων οὐ τὸν αὐτὸν θεὸν ὡς ὄντα ἀμφότερα φρονοῦντες, ἀλλ' ἓν παντάπασι δηλοῦντες διὰ πλειόνων ὀνομάτων, ὡς εἶναι τὸν θεὸν κατὰ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν οὐσίαν ἀνενέργητον ἢ ἐνέργειαν ἀνούσιον, οὐ καθ' ὑπεροχήν, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν. Εἰ γὰρ ἀδιάφορα παντάπασι, δυοῖν θάτερον διάκενός ἐστι ψόφος ὀνόματος, κατ' οὐδεμιᾶς ἰδίας ἐννοίας τὸ σημαινόμενον ἔχοντος, ὥστε συμβαίνειν αὐτοῖς χρῆσθαί πως τοῖς ἐπὶ θεοῦ λεγομένοις κατὰ Σαβέλλιον· ὡς γὰρ ἐκεῖνος τριώνυμον ἔλεγεν οὐσίαν τὰς ὑποστάσεις κακῶς συνάγων εἰς αὐτήν, οὕτως οὗτοι διώνυμόν φασιν οὐσίαν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας μετ' αὐτῆς συναλείφοντες. Μάλιστα δὲ ψιλὴν τὴν τῆς ἐνεργείας τίθενται φωνήν, δίχα τινὸς διανοίας ταύτην ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λέγοντες. Διὸ καὶ μίαν φασὶν ἐπὶ θεοῦ ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν ἄκτιστον, ὡς ταὐτὸν καὶ

[319] «acestea»: ființa lui Dumnezeu şi lucrarea Lui.

[320] «aşa»: în sensul acesta.

[321] Cei ce vorbesc despre sinonimia – în Dumnezeu – între *ființă* şi *lucrare*.

[322] Adică: nu în sensul că, fiind Dumnezeu mai presus de ființă, lucrarea Lui nu e întemeiată în vreo ființă (căci e întemeiată pe [o ființă] mai-presus-de-ființă), ci în sensul că e *propriu-zis* lipsită de ființă, adică nu este în-ființată nicidecum.

[6] Însă [faptul de] a fi acestea[319] una şi totuna [îl] cugetă şí cei ce ne contrazic pe noi, dar nici aceasta nu o cugetă fără greş. Că ei [nu altcum decât] aşa[320] spun a fi una dumnezeiasca *fiinţă* şi *lucrare*, [şi anume] având numirile [acestea] acelaşi înţeles întreolaltă, ca nu cumva – zic ei – Dumnezeu să fie *mai mulţi* ori *compus*, [adică] unul fiind [El], dar [alcătuit] – numaidecât – din [părţi] diferite (măcar că nu e nimic care să fie compus cu propria sa lucrare; că nici raza nu este – pe motiv că luminează – compusă). Aşadar, cei ce vorbesc despre două denumiri date unuia [şi aceluiaşi] semnificat, [aceştia] îi înşeală pe cei ce îi aud, cum că [chipurile şí ei[321]] ar socoti că în [cazul lui] Dumnezeu există şí fiinţă şí lucrare; [şi îi înşeală] pentru că, prin [faptul de a vorbi de] fiecare din acestea două, [ei] nu socotesc că acelaşi Dumnezeu este amândouă acestea, ci unul şi acelaşi lucru îl arată prin mai multe numiri, încât Dumnezeu este – după gândurile lor – *fiinţă ne-lucrătoare* sau *lucrare ne-în-fiinţată*, [aceasta] nu în înţeles de depăşire, ci în înţeles de privare[322]. Pentru că dacă sînt cu totul nediferite, atunci una din cele două e denumire goală, nefiind spusă în privinţa semnificatului după nici un înţeles propriu al ei, încât ajung, oarecum, să folosească cele spuse despre Dumnezeu precum Sabelie; că precum acela vorbea de o fire cu-trei-nume, [în chip] rău contrăgând [şi reducând] Ipostasurile la aceasta, [tot] aşa vorbesc [şi] aceştia de o fire cu-două-nume, contopind – cu aceasta – lucrările fireşti. Ba mai mult, gol socotesc [ei a fi] termenul de 'lucrare', zicând că acesta nu are nici un înţeles [când este] spus în privinţa dumnezeieştii firi; [fapt] pentru care şi vorbesc [ei], la Dumnezeu, de o singură nezidită lucrare şi putere – în înţelesul că [ea] este totuna cu fiinţa lui Dumnezeu şi nedeosebită

ἀδιάφορον οὖσαν κατ' αὐτοὺς τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, τὰς δ' ἄλλας εἰς τὴν κτίσιν κατασπῶσι πάσας.

[7] Ἡμεῖς δὲ πάσας τὰς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ ἀκτίστους εἶναι παρὰ τῶν πατέρων ἐδιδάχθημεν, εἰ μή τις φαίη καὶ τὸ ἐνέργημα, δηλαδὴ τὸ ἀποτέλεσμα, ὁμωνύμως ἐνέργειαν. Καὶ ὅταν μίαν μόνην λέγωμεν ἐπὶ θεοῦ ἐνέργειαν, τὴν ταύτας ἁπάσας ἑνιαίως περιέχουσαν νοοῦμεν. Κατὰ τοὺς πατέρας γὰρ ὡς ὁ ἥλιος διὰ τῆς αὐτῆς ἀκτῖνος καὶ φωτίζει καὶ θερμαίνει καὶ ἀνακινεῖ καὶ αὔξει καὶ ζωογονεῖ, οὕτω καὶ ὁ θεὸς διὰ μιᾶς ἐνεργείας πάντα ἐνεργεῖ. Ὡς οὖν ἐπὶ τοῦ ἡλίου, κἂν τὴν περιεκτικὴν ἐκείνην τὴν τὰς ἄλλας ἐνεργοῦσαν φήσῃς, πάσας εἶπες, κἂν πάσας εἴπῃς, ἐκείνην αὖθις φῇς τὴν μίαν, οὕτω καὶ ἐπὶ θεοῦ. Διὸ καὶ ποτὲ μὲν ἑνικῶς εὑρήσεις τὴν αὐτὴν θείαν καὶ ἄκτιστον ἐνέργειαν προαγομένην, ποτὲ δὲ πληθυντικῶς· «ἡ τοῦ κυρίου γάρ», φησί, «σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀκραιφνεστάτην ἕνωσιν, τοῦ λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν». Εἶδες καὶ πολλὰς καὶ μίαν τὴν αὐτήν; Πῶς οὖν κατὰ τὸ κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον διενεχθεῖεν ἄν;

[8] Καὶ τὸ ἓν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας οὐχ ὡς τῆς αὐτῆς σημασίας τελουσῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀχώριστον νοοῦμεν, ὅλου καὶ μόνου καὶ ἀεὶ τοῦ θεοῦ ἀμερῶς δι' ἑκάστης γνωριζομένου τῶν ἐνεργειῶν· ἐντεῦθεν γὰρ μᾶλλον οὐδὲ σύνθετον, ἀλλ' ἁπλοῦν ἐκφαίνεται τὸ θεῖον, ὡς καὶ ὁ τὰ τοιαῦτα σοφὸς Δαμασκηνός

[323] Literal: carnea Domnului.
[324] Literal: 's-a îmbogăţit cu'.
[325] Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 3, 17, PG 94, 1069 B.
[326] Adică: după criteriul zidit/nezidit, din unghiul însuşirii ziditului şi, respectiv, neziditului.

[de aceasta] – şi pe toate celelalte [lucrări] le coboară în rândul zidirii.

[7] Pe când noi am fost învăţaţi de către Părinţi cum că *toate* lucrările lui Dumnezeu sînt nezidite, [aceasta] dacă nu numim, omonomic, şí lucrătura – adică rezultatul [lucrării] – [tot] 'lucrare'. Iar când pomenim – în [privinţa lui] Dumnezeu – [de] o singură lucrare, o înţelegem pe cea care le cuprinde unitar pe toate acestea. Că – după Părinţi – precum soarele prin aceeaşi rază şí luminează şí încălzeşte şí mişcă şí creşte şi dă viaţă, aşa şi Dumnezeu toate le lucrează prin lucrarea [aceasta] cea una. Aşadar, după cum în privinţa soarelui, de-ai pomeni-o pe cea care le lucrează pe celelalte, [atunci] *pe toate* le-ai spus, iar de le-ai pomeni pe toate, [atunci] *pe cea una* ai spus-o, aşa şi în privinţa lui Dumnezeu; [fapt] pentru care aceeaşi dumnezeiască şi nezidită lucrare o vei afla pomenită când la singular, când la plural; că zice: «trupul Domnului[323] a dobândit[324] [putinţa de a lucra] dumnezeieştile *lucrări,* datorită curatei uniri cu Cuvântul, Cuvântul arătându-Şi prin el propria Sa *lucrare*»[325]. Ai văzut [cum] aceeaşi [lucrare e pomenită] şí [ca] *multe* şí [ca] *una*? Cum, deci, să se împartă [ea] după zidit şi nezidit[326]?

[8] Iar *unul* fiinţei şi al lucrării[327] îl gândim nu în înţelesul că acestea [două] ar însemna acelaşi lucru, ci [îl] gândim din unghiul nedespărţirii [lor întreolaltă], întreg Dumnezeu – şi singur [El] şi pururea – fiind cunoscut [în chip] neîmpărţit prin fiecare dintre lucrări. Că – mai mult – [tocmai] de aici[328] se şi vădeşte Dumnezeiescul a nu fi compus, ci simplu, după cum spune Damaschin,

[327] Adică: faptul că fiinţa şi lucrarea sînt una întreolaltă, că formează un *unul.*
[328] «de aici»: datorită faptului că *fiinţa* nu are acelaşi înţeles cu *lucrarea* (măcar că sînt unite în chip nedespărţit).

φησιν· «ἵνα μὴ σύνθετον εἴη τὸ θεῖον, ὅπερ ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστί, χρὴ τῶν ἐπὶ θεοῦ λεγομένων ἕκαστον οὐ τί κατ' οὐσίαν σημαίνειν οἴεσθαι, ἀλλ' ἢ τί οὐκ ἔστι δηλοῦν ἢ σχέσιν ἤ τι τῶν παρεπομένων τῇ θείᾳ φύσει ἢ ἐνέργειαν». Τὸ γὰρ θεὸς ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶν ὄνομα, «ἐκ τοῦ θέειν καὶ πάντα περιέπειν, ἢ αἴθειν, ὅ ἐστι καίειν», ἢ ἀπὸ τοῦ «θεᾶσθαι τὰ πάντα»· «ἐθεάσατο γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀχρόνως ἐννοήσας· καὶ ἕκαστον κατὰ τὴν θελητικὴν αὐτοῦ καὶ ἄχρονον ἔννοιαν, ἥτις προορισμὸς οὖσα καὶ εἰκὼν καὶ παράδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι καιρῷ γίνεται». Τὸ μὲν οὖν γινόμενον κτιστόν, ὁ δὲ προορισμὸς καὶ τὸ θέλημα τὸ θεῖον καὶ ἡ πρόγνωσις καὶ σύνεισιν ἐξ ἀϊδίου τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ ἄναρχά τε καὶ ἄκτιστά ἐστι· καὶ τούτων οὐδέν ἐστιν οὐσία τοῦ θεοῦ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται. Καὶ τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ εἶναι ταῦτα τοῦ θεοῦ οὐσία, ὡς καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν τοῖς Ἀντιῤῥητικοῖς τὴν τοῦ θεοῦ περί τινος πρόγνωσιν ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔχειν φάναι, τελευτὴν δὲ προβάντος τοῦ προεγνωσμένου. Συνδοκεῖ μὲν οὖν καὶ τοῖς ἀντιλέγουσιν ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀσφαλῶς, τὴν τοῦ θεοῦ ἄκτιστον ἐνέργειαν ταὐτὸν εἶναι τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ μὴ ταὐτὸν ἀπαγορεύουσι τελέως. Ἐνταῦθα δ' ἡμῖν καὶ τὸ μὴ ταὐτὸν ἀποδέδεικται λαμπρῶς.

---

[329] Atributele consecvențiale.
[330] *Ibidem*, 1, 9, PG 94, 836 A.
[331] Vezi şi Grigorie Teologul, *Cuvântul 30* (*Al 4-lea Teologic*) 18, J. Barbel, p. 206; PG 36, 128 A.
[332] Vezi şi Vasile cel Mare (Evagrie Ponticul), *Epistola 8*, 11, Courtonne 1, 35; PG 32, 265 A.
[333] *Susana* 1, 42.
[334] Sau predeterminare, sau predestinare.
[335] Sau imagine.
[336] Sau model.
[337] Ioan Damaschinul, *Dogmatica* I, 9, PG 94, 836 B–837 A.
[338] Altfel zis: sînt co-eterne ființei lui Dumnezeu.
[339] *Împotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 680 B.

cel înțelept în [lucrurile] acestea: «ca nu cumva Dumnezeiescul să fie compus – ceea ce ar fi culmea necinstirii [de Dumnezeu] – trebuie să înțelegem că fiecare din cele spuse despre Dumnezeu nu înseamnă ce [este El] după ființă, ci arată ce nu este sau relație sau ceva din cele ce urmează [nemijlocit][329] dumnezeieştii firi sau lucrare»[330]; că numele de *θεός* (*[dumne]zeu*) este nume *al lucrării*, «de la *θέειν* (*a alerga*) şi a îngriji de toate, ori de la *αἴθειν* (*a arde*)[331], ori de la *θεάσθαι* (*a vedea*) toate[332]; că 'pe toate le-a văzut mai înainte de facerea lor'[333], înțelegându-le [în chip] mai presus de timp; şi fiecare [dintre acestea *toate*] după înțelegerea Lui voitoare şi mai-presus-de-timp – [înțelegere sau înțeles] care [îi] este prehotărâre[334] şi icoană[335] şi paradigmă[336] – se face la vremea prehotărâtă»[337]. Aşadar, ceea ce se face, [aceasta] zidit [este]; pe când prehotărârea şi voia dumnezeiască şi precunoaşterea, [acestea] din veşnicie împreună-sînt ființei lui Dumnezeu[338] şi sînt şi fără-de-început şi nezidite; şi nimic din acestea nu este ființa lui Dumnezeu, după cum am arătat mai sus. Şi atât de departe sînt acestea de a fi [ele] ființa lui Dumnezeu, încât marele Vasile şi spune în *Antiretice* că precunoaşterea lui Dumnezeu în privința a ceva nu are început, dar are sfârşit, şi anume la împlinirea precunoscutului[339]. Aşadar, şí cei ce ne grăiesc împotrivă încuviințează – măcar că [în chip] greşit – că nezidita lucrare a lui Dumnezeu este totuna cu ființa lui Dumnezeu, dar [ei] interzic cu desăvârşire a nu fi [ele] totuna; pe când noi am arătat aici, strălucit[340], şí că [ele] nu sînt totuna[341].

[340] Adică: prin strălucitele cuvinte ale Părinților.

[341] Dumnezeiasca ființă şi dumnezeiasca lucrare sînt totuna din unghiul nedespărțirii lor, dar – totodată – din unghiul deosebirii lor nu sînt totuna; ereticii erau de acord doar cu primul aspect, deşi nu în aceeaşi accepție cu ortodocşii.

[9] Ἀλλ' οὐ μόνον ἡ πρόγνωσις καὶ ἡ θέλησις, φυσικαὶ οὖσαι τοῦ θεοῦ ἐνέργειαι, ἄκτιστοί τε καὶ ἄναρχοί εἰσι καὶ οὐσίαι οὐκ εἰσίν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἑπόμενα τῇ θείᾳ φύσει, καὶ σύνεστιν αὐτῇ καὶ φύσεις οὐκ εἰσί, καὶ ἄναρχά ἐστι καὶ σύνθεσιν οὐδεμίαν ταύτῃ ἐμποιεῖ, καθάπερ ἀνωτέρω ἤκουσας. Πρὸς δὲ τούτοις «ἡ μὲν ὑπερούσιος οὐσία τοῦ θεοῦ ἀνώνυμός ἐστιν ὡς ἀνεκφώνητος καὶ πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν ὑπερβαίνουσα, τῶν δὲ ἐνεργειῶν ἑκάστη κεῖται ὄνομα». Διὸ καὶ κυρίου ὀνόματος ἐπὶ τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης ἀποροῦντες ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ὀνομάζομεν αὐτήν. Ἔτι, φύσις φυσικὴ οὐδέποτ' ἂν ῥηθείη, οὐδ' οὐσία οὐσιώδης· αἱ δὲ ἐνέργειαι τοῦ θεοῦ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις παρὰ τῶν ἁγίων λέγονται· «πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ θεός», φησὶν ὁ θεῖος Μάξιμος, «φύσει ἔχει καὶ οὐκ ἐπίκτητα». Καὶ πάλιν· «τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένης οὔτε θεὸς ἔσται οὔτε ἄνθρωπος»· ὅθεν καὶ σαφῶς ἐλέγχονται δεινῶς ἀθεΐᾳ περιπίπτοντες οἱ διὰ τὸ τῆς θείας ἐνεργείας ἄκτιστον καὶ οὐσιῶδες ἡμῖν διαθεΐαν ἐγκαλοῦντες, ὡς αὐτοὶ ταύτην ἀθετοῦντες.

[10] Ἀλλὰ καὶ φυσικὰ ἰδιώματα τὰς ἐνεργείας οἱ πατέρες φασίν. Ἔχειν γὰρ τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦμεν,

[342] Adică: naturale, ale firii.

[343] Adică: atributele consecvenţiale.

[344] Adică: nu doar în cazul precunoaşterii şi voii dumnezeieşti spunem că – deşi sînt nezidite – nu constituie fiinţe (sau firi), ci lucrul acesta îl spunem şi în cazul a toate câte 'urmează' firii dumnezeieşti, adică al însuşirilor ei naturale.

[345] Despre *φωνή* (*glas/sunet/termen*) vezi Damaschin, *Dialectica*, GA, p. 42. nota 45 şi p. 44 ş.urm.

[346] Grigorie al Nyssei, *Despre dumnezeirea Fiului şi Duhului*, PG 46, 573 D.

[347] Adică: în privinţa suprafiinţialităţii aceleia.

[348] Adică: în chip natural.

[349] Vezi *Tâlcuire la 'Tatăl nostru'*, PG 90, 884 BC; în *Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul* (5) spusa aceasta este atribuită lui Athanasie cel Mare, iar în

[9] Însă nu doar precunoaşterea şi voi[re]a – fireşti[342] lucrări ale lui Dumnezeu fiind [ele] – sînt nezidite şi fără-de-început şi [totodată] nu sînt fiinţe, ci şi *toate* cele ce urmează dumnezeieştii firi[343], [şi anume] şí împreună-sînt acesteia şí [totodată] nu sînt firi, şí sînt fără-de-început şí [totodată] nici o compunere nu fac acesteia, după cum ai auzit mai sus[344]. Pe lângă acestea, «fiinţa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-fiinţă este fără-de-nume, ca una ce este de-neglăsuit/de-necuprins-în-sunet[345] şi mai presus de toată însemnarea prin glăsuire/sunet, pe când, în privinţa lucrărilor, fiecăreia din ele îi este nume»[346]; [fapt] pentru care, nepricepându-ne de [a pune] vreun nume propriu în privinţa mai-presus-de-fiinţei aceleia[347], [nu de altundeva decât] din lucrări o numim pe ea. Apoi, nimeni nu ar zice 'fire firească' [sau 'natură naturală'], nici 'fiinţă fiinţială'; pe când lucrările lui Dumnezeu, [acestea] *sînt* numite – de către sfinţi – fireşti şi fiinţiale; că zice dumnezeiescul Maxim: «toate câte le are Dumnezeu, [pe acestea] *prin fire* le are[348], nu dobândite»[349]; şi iarăşi: «o dată desfiinţată voi[re]a firească[350] şi lucrarea fiinţială, nici Dumnezeu nu va [mai] fi, nici om»[351]. Astfel că limpede sînt daţi în vileag cum că, [în chip] cumplit, în ateism cad cei ce, pe motivul însuşirii nezidite şi fiinţiale a dumnezeieştii lucrări, ne pârăsc pe noi de diteism, întrucât ei o leapădă pe aceasta[352].

[10] Dar şi 'însuşiri fireşti' numesc Părinţii lucrările [dumnezeieşti]; că, după de-Dumnezeu-cuvântătorul cel

---

alt pasaj lui Chiril al Alexandriei (vezi *Dialogul Ortodoxului*... 16 şi [*Cum*] *că Varlaam şi Achindin*... 9), ed. Hristou, vol. II, p. 263, respectiv p. 268.

[350] Adică: proprie firii, naturală.

[351] *Către Marin*, PG 91, 96; vezi şi 201 AB.

[352] Adică: întrucât desfiinţează caracterul fiinţial şi nezidit al dumnezeieştii lucrări, antiisihaştii Îl 'desfiinţează' pe Însuşi Dumnezeu; deci sînt atei.

κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεολόγον, καταλλήλως ταῖς δύο φύσεσι, «διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικὰ ἰδιώματα· δύο τε θελήσεις φυσικάς, τήν τε θείαν καὶ ἀνθρωπίνην· καὶ ἐνεργείας δύο φυσικάς, τήν τε θείαν καὶ ἀνθρωπίνην· καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικά, θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον· καὶ σοφίαν καὶ γνῶσιν θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην». Οὐ τοίνυν τὰ φυσικὰ ἰδιώματα φύσεις, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑποστατικά, καὶ ταῦτα πολλὰ ὄντα περὶ ἑκάστην τῶν ὑποστάσεων, ὑποστάσεις ἄν ποτε ῥηθεῖεν. Ἔτι, ἐκ τῆς οὐσίας ἡ ἐνέργεια, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ οὐσία ἐκ τῆς ἐνεργείας. Καὶ ἡ μὲν αἰτία, ἡ δὲ αἰτιατή· καὶ ἡ μὲν αὐθυπόστατος, ἡ δὲ ἀνυπόστατος καθ' ἑαυτήν· περὶ γὰρ τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι. Καὶ γὰρ εἴ τι λέγεται περὶ θεοῦ, φησὶν ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, εἴτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας εἴτε παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς, τῶν περὶ αὐτήν τι ἀποσημαίνει. Αὕτη δέ ἐστι, περὶ ἥν ἐστι τὰ πάντα, οὐ τὰ ὑπὸ χρόνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ αἰῶνας θεοπρεπῶς νοούμενα ἐπὶ θεοῦ, ὧν «μὴ γένοιτό μοι ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος εἰπεῖν», φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος. Καὶ πάλιν, «ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ὢν καὶ τὸ θεὸς καὶ τὸ ὑπερούσιος καὶ τὸ ἄπειρος καὶ τὰ τοιαῦτα προσηγορίας λέγομεν, τινῶν μὲν ἐμφαντικὰς τῶν θεωρουμένων περὶ αὐτόν, οὐδενὸς δὲ τῶν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ φύσιν δηλωτικάς». Ἔτι, κατ'

[353] *Dogmatica* 57 (*Despre însuşirile celor două firi*), PG 94, 1033 A.

[354] Adică: ființa este *pricină* (sau *cauză*), iar lucrarea este *pricinuită* (*cauzată*, adică).

[355] «împrejurul *acesteia*»: împrejurul dumnezeieştii Firi. Vezi *Despre dumnezeirea Fiului şi Duhului*, PG 46, 573 CD; vezi şi *Către Avlavie* în *Gregorii Nysseni opera*, Leiden 1958, vol. 3, 1, p. 42-43.

[356] Dumnezeiasca Fire, adică.

[357] *Două dialoguri contra Macedonienilor* I, PG 28, 1313 A: «Să nu îmi fie mie a numi 'dobândit' ceva [din cele înțelese a fi] la Duhul; că nici

din Damasc, «*îndoite* Îl mărturisim pe Hristos a avea – potrivit cu firile cele două – însuşirile fireşti ale celor două firi: două voi[ri] fireşti, [şi anume] cea dumnezeiască şi cea omenească, şi două lucrări fireşti, [şi anume] cea dumnezeiască şi cea omenească, şi îndoit liber-arbitru, [şi anume] dumnezeiesc şi omenesc, şi înţelepciune şi cunoaştere dumnezeiască şi omenească»[353]. Prin urmare însuşirile fireşti nu se pot numi nicicând 'firi', după cum nici cele ipostatice 'ipostasuri', care şí acestea sînt multe împrejurul fiecăruia dintre Ipostasuri. Apoi, lucrarea este din ființă, iar nu ființa din lucrare; iar una este *pricină*, iar cealaltă *pricinuită*[354]; şi una este *de-sine-subzistentă*, iar cealaltă *nesubzistentă-de-sine*, că împrejurul mai-presus-de-ființei aceleia sînt toate lucrările; că «şi de se spune ceva despre Dumnezeu», zice al Nyssei dumnezeiesc Grigorie, «ori de către obiceiul omenesc, ori de către sfânta Scriptură, [lucrul] acela însemnează ceva din cele arătate împrejurul *acesteia*»[355]; iar *aceasta*[356] e cea împrejurul căreia sînt toate, nu doar cele de sub timp, ci şi cele mai presus de veacuri şi [în chip] potrivit-lui-Dumnezeu înţelese [a fi] la Dumnezeu, [cele] despre care marele Athanasie zice «să nu îmi fie mie a numi 'dobândit' ceva [din cele înţelese a fi] la Duhul»[357]; şi iarăşi: «la Dumnezeu, [numirile de] 'cel ce este' şi 'dumnezeu' şi 'mai-presus-de-ființă' şi 'fără-de-sfârşit' şi cele asemenea acestora le socotim [a fi] denumiri care dau la iveală unele din cele văzute împrejurul Lui, nu care ar pune de faţă ceva din cele după ființa şi firea Lui»[358]. Apoi, după

---

sfinţenia, nici nemurirea, nici bunătatea – nici nimic altceva *din cele văzute* [*cu mintea a fi*] *împrejurul lui Dumnezeu* – [eu] nu spun că Îi este [ceva] dobândit sfântului Duh».

[358] Pasaj neidentificat; vezi *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae* II, ed. Weber, p. 1066.

οὐσίαν μὲν ὁ θεὸς ἀμέθεκτος, κατὰ δὲ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ ἐνέργειαν, ἥτις καὶ δόξα τοῦ θεοῦ καλεῖται, καὶ μετέχεται καὶ ὁρᾶται τοῖς ἀξίοις.

[11] Εἰ δέ τις τολμήσει τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀποφήνασθαι κτιστήν, ἐλεγχθήσεται παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος· «τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης ἀϊδίου μετέχειν». Καὶ πάλιν· «ἔστι δόξα θεοῦ ἡ μέν τις φυσική, ὡς δόξα ἡλίου τὸ φῶς, ἡ δέ τις ἔξωθεν». Διὸ καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος καταλέγων τὰς μελλούσας ἀπολαύσεις, «δόξης», φησί, «θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω». Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, «οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ», φησίν, «ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν», ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀποῤῥήτως εἶδον· ταύτην γὰρ φυσικὴν ὁ αὐτὸς δόξαν ὀνομάζει τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς Δαμασκηνός, «φυσικὴν ἀκτῖνα τῆς θεότητος». Ἔτι, μίαν μὲν οὐσίαν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων γενήσεσθαί ποτε καὶ ἐννοῆσαι

---

[359] *Despre Duhul Sfânt* 18, 46, *PG* 32, 152C: «prin Duhul sfânt [...] a se face [omul] părtaş al harului lui Hristos, fiu al luminii a se face, slavei pururea-fiitoare a se împărtăşi»; citat şi de Marcu Evghenicul (*Opere* II, GA, p. 220-221).

[360] Vasile cel Mare din *Despre Sfântul Duh*, PG 18, col. 46, r. 20-36: «este aşadar [adică: există] slava cea firească [adică naturală] (precum lumina este slavă a soarelui) şi cealaltă, oarecum dinafară, cea cu judecată adusă [Lui] – din [liberă] alegere – prin cei vrednici. Iar aceasta [din urmă] este tot îndoită; că 'fiul [îşi] slăveşte tatăl' zice (Maleahí [1, 6]), 'iar robul pe domnul său'. Aşadar, dintre acestea [din urmă], *cea robească* [adică: *cea de la rob*] este adusă de către zidire, iar – ca să zic aşa – *cea casnică* [adică: *cea de la Cel casnic*] de către Duhul se împlineşte; că după cum zice despre Sine [că] 'Eu Te-am slăvit pe pământ; săvârşit-am lucrul ce mi l-ai dat să îl fac' [*Ioan* 17, 4], tot aşa [zice] şi despre Mângâietorul [că] 'Acela Mă va slăvi, că dintr-al meu va lua şi va vesti vouă' [*Ioan* 16, 14]».

[361] Grigorie Teologul, *In laudem sororis Gorgoniae*, PG 35, col. 816, r. 30-32. Semnalăm că în textul din *Patrologia Graeca* este prezentă o omisiune de punctuaţie, care schimbă radical sensul frazei, omisiune care a influenţat decisiv modul redării respectivului pasaj în traducerile moderne. Astfel,

ființă Dumnezeu este neîmpărtăşibil, pe când după îndumnezeitorul har şi [îndumnezeitoarea] lucrare – care se [mai] numeşte şi 'slavă a lui Dumnezeu' – Se şi împărtăşeşte celor vrednici şi Se şi vede de către ei.

[11] Iar de cutează cineva a declara [că] lucrarea aceasta [e] creată [adică zidită], dat în vileag va fi de către marele Vasile, care zice: «fiu al luminii a se face, slavei pururea-fiitoare a se împărtăşi»[359]; şi iarăşi: «slavă a lui Dumnezeu este, pe de o parte, cea firească – după cum e lumina slavă a soarelui – şi, pe de alta, cea [adusă] dinafară»[360]; [fapt] pentru care şi Grigorie cel numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu, înşiruind desfătările [sau bunătăţile] ce au să vie, pomeneşte «vederea slavei, a celeilalte şi a celei preaînalte»[361]; iar marele Athanasie zice [că] «nu ființa lui Dumnezeu o vedeau sfinții, ci slava [Lui]»[362], pe care şi Apostolii [în chip] de nespus au văzut-o în munte; că pe aceasta tot el o numeşte 'slavă firească a lui Dumnezeu', iar Damaschinul cel înțelept în cele dumnezeieşti – «rază firească a Dumnezeirii»[363]. Apoi, [lucru] necinstitor [de Dumnezeu] este şi [numai] a gândi că vreodată va fi *o singură ființă* a lui Dumnezeu

---

în loc de «*δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω, Τριάδος ἔλλαμψις, [...]*» («vederea *slavei, a celeilalte şi a celei preaînalte,* strălucirea Treimii, [...]», după cum nimerit şi logic înțelege sfântul Grigorie Palama), în ediția Migne citim – fără a doua virgulă – : «*δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἔλλαμψις, [...]*» («vederea slavei, *strălucirea Treimii, a celeilalte şi a Celei Preaînalte,* [...]». Sensul ce reiese din această ultimă variantă e atât de ciudat, încât traducerile moderne consultate (Browne-Swallow, 1894; traducerea Academiei Teologice din Moscova, 1912) se simt obligate să îl ignore cu totul pe «*ἄλλης*» («a celeilalte»). Semnalăm, iarăşi, faptul că sfântul Grigorie Palama nu doar că înțelege corect pasajul Nazianzineanului, dar şi indică corespondența dintre el şi Vasile cel Mare.

[362] *Către Antioh ducele* 28, PG 28, 616 A.

[363] *Omilia la Schimbarea-la-față* 12, PG 96, 564 B.

ἀσεβές, «μίαν δὲ ἐνέργειαν θεοῦ καὶ τῶν τεθεωμένων» ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμός φησι, καὶ τοῦτ' εἶναι τὴν θέωσιν ὑπαγορεύει· λάμψουσι γὰρ καὶ οἱ δίκαιοι, ὡς ὁ κύριος ἔλαμψεν ἐπ' ὄρους, ἀναπεφηνότες ἄλλοι ἥλιοι τῇ μεθέξει τῆς θεουργικῆς αὐγῆς ἐκείνης.

[12] Εὕροις δ' ἂν καὶ πλείω τούτων ἐξετάζων, καθ' ἃ μὴ ταὐτόν ἐστιν ἐπὶ θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια. Οἱ δὲ πρὸς τὰ τοσαῦτα δεινὴν νοσοῦντες ἀβλεψίαν, τὰς μαρτυρούσας τὸ ταὐτὸν φωνὰς ἐκ τῶν θείων γραφῶν ἐκλεγόμενοί τε καὶ προφέροντες, ἡμῖν δοκοῦσιν ἀντιλέγειν, ὅμοιόν τι ποιοῦντες, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ Σαβέλλιος τοῖς μίαν σέβουσι τρισυπόστατον οὐσίαν προὔφερεν ἐκ τῆς θείας ἀναλεγόμενος γραφῆς τὰ δεικνύντα μίαν εἶναι καὶ ἀδιαίρετον τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν. Ἀλλ' οὔτε τὸ λιβυκὸν ἐκεῖνο θηρίον παρὰ τοῦτο κατελέξαμεν ἂν τοῖς τοῦ Χριστοῦ προβάτοις οὔτε τούτους τοῖς ὀρθῶς φρονοῦσιν, ὥς γέ μοι δοκεῖ, μηδὲν ἧττον ἢ ἐκεῖνος βλασφημοῦντας. Ὁ μὲν γὰρ ἀνυπόστατον ἐποίει τὸν μονογενῆ μετὰ τοῦ πνεύματος, ἓν κατὰ πάντα καὶ ἀδιάφορον λέγων τῷ πατρί, οἱ δὲ ἀνυπόστατον ποιοῦσι τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν, ἓν κατὰ πάντα καὶ ἀδιάφορον λέγοντες τῇ ἐνεργείᾳ, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἀνυπόστατός ἐστι. Καὶ ὁ μὲν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον ὀνόματα ἔλεγε κενὰ πραγμάτων ἀφ' ἑνὸς σημαινομένου λαμβανόμενα, οἱ δὲ

[364] Altfel zis: că Dumnezeu şi sfinţii să ajungă a fi de-o-fiinţă.
[365] Vezi *Ambigua*, PG 91, 1076 C.
[366] *Ambigua*, PG 91, 1076 C.
[367] Vezi Maxim Mărturisitorul, sholia întâia din [*Sholiile*] *La 'Despre bisericeasca ierarhie'*, PG 4, 116 A (ΕΠΕ 14 E, p. 332).
[368] Citate patristice, adică; locuri din scrierile Părinţilor.
[369] «fiara libiană»: Sabelie, cel din Libia.
[370] Adică: pentru faptul de a aduce de faţă respectivele citate scripturistice.
[371] Pe potrivnicii distincţiei – în Dumnezeu – dintre fiinţă şi lucrare.

şi a sfinţilor[364], pe când [faptul de a fi] «*o singură lucrare* a lui Dumnezeu şi a celor îndumnezeiţi»[365] [aceasta şí] Maxim cel mult [cunoscător de] cele dumnezeieşti o spune[366] şi zice că aceasta este îndumnezeirea; că şí drepţii vor străluci cum a strălucit Domnul în munte, [ca nişte] alţi sori arătându-se [ei] prin împărtăşirea de lucirea aceea cea de-Dumnezeu-lucrată [şi de-dumnezei-lucrătoare][367].

[12] Iar de cercetezi, poţi afla şí mai multe [locuri[368]] decât acestea, [locuri] după care nu totuna este în [cazul lui] Dumnezeu *fiinţa* şi *lucrarea*. Dar celor ce bolesc de cumplită nevederea atâtor [locuri] – adunând ei din dumnezeieştile scripturi spusele ce mărturisesc faptul de a fi totuna şi aducându-le de faţă – li se pare că ne contrazic, când, de fapt, făcând ei aceasta, e ca şi cum Sabelie, alegând [şi el] din dumnezeiasca scriptură, ar fi pus de faţă cinstitorilor fiinţei celei una în-trei-ipostasuri [locurile] cele ce arată că una şi nedespărţită e fiinţa lui Dumnezeu; că nici fiara aceea libiană[369] nu am număra-o – pentru aceasta[370] – în rândul oilor lui Hristos, [cum] nici pe aceştia[371] în rândul celor ce cugetă drept, de vreme ce – socot eu – [aceştia[372]] hulesc nu în mai mică măsură decât acela; că precum acela făcea nesubzistent-în-ipostas pe [Fiul Cel] Unul-Născut – dimpreună cu Duhul – zicându-L [a fi] întru toate [tot]una cu Tatăl şi nediferit [de Tatăl], aşa şi aceştia fac nesubzistentă-în-ipostas fiinţa cea în-*trei*-ipostasuri, zicându-o [a fi] întru toate [tot] una cu lucrarea şi nedeferită [de lucrare], [lucrare] care – luată în sine însăşi – este nesubzistentă în ipostas [propriu][373]. Şi precum acela spunea că 'Tatăl' şi 'Fiul' şi 'Duhul sfânt' sînt nume goale de realităţi [distincte], spuse pe seama unui singur semnificat, aşa şi aceştia întocmai acelaşi

[372] Anti-isihaştii.

[373] Adică: *nesubzistentă ca ipostas*, ci *subzistentă în ipostas*.

τοῦτ' αὐτὸ λέγουσιν ἐπὶ πάντων τῶν θείων ὀνομάτων· πάντα γὰρ ἕν φασι σημαίνειν, τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, πᾶν δ' ὃ μὴ ταύτῃ ταὐτὸν καὶ ἀδιάφορον παντάπασι, κτιστόν τι σημαίνειν ἀποφαίνονται, ὡς ἑνὸς ὄντος ἀκτίστου, τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ· δι' οὗ λελήθασιν αὖθις ἑαυτοὺς εἰς κτίσμα κατασπῶντες τὸ θεῖον· κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Μάξιμον καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἁγίους, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς ἑκάστου φύσεως χαρακτηριζομένης, «καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου ἐνεργείας ἄκτιστον δεικνύσης φύσιν, κτιστὴν δὲ τῆς κτιστῆς»—ἐπεὶ τὸ δηλοῦν ἐξ ἀνάγκης ἕτερον τοῦ δηλουμένου—κατά γε τοῦτο, ἕτερον τῆς θείας φύσεως ἡ δεικτικὴ αὐτῆς ἐνέργεια. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς καινοὺς τούτους θεολόγους πᾶν ἕτερον ὁπωσδήποτε τῆς θείας φύσεως κτιστόν, κτιστὴ ἔσται κατὰ τούτους ἡ δεικτικὴ τῆς θείας φύσεως ἐνέργεια, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ δεικνυμένη φύσις.

[13] Ἀλλ' ἵλεως ἡμῖν εἴης ὁ ἀπ' ἀρχῆς ὢν καὶ ἀναλλοίωτος μένων ἐσαεὶ καὶ πάντα ἔχων καὶ μηδὲν ἐπίκτητον ἔχων ἢ προσκτώμενος τῶν ἐξ ἀϊδίου περὶ σὲ νοουμένων ἢ καὶ ἑπομένων, ἀναγκαζομένοις ἀποκρίνεσθαι τοῖς ἄφροσι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν. Ἡμεῖς γὰρ σὲ μόνον ἴσμεν παντοδύναμον ἐξ ἀϊδίου, καὶ τὰς δυνάμεις ταύτας οὐδέποτε διαιροῦμεν ἀπὸ τῆς φύσεως τῆς σῆς· καὶ γὰρ κατηξιώθημεν εἰδέναι ταύτην μὲν μίαν καὶ ἁπλῆν καὶ ἀδιαίρετον καθ' ἑαυτήν, ἐκείνας δὲ οὐ πολλὰς μόνον, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἱεροὺς πατέρας

[374] *Către Marin*, PG 91, 281 AB.
[375] *Discuția cu Pyrros*, PG 91, 341 A.
[376] Adică: aceşti noi Grigorie Teologul.
[377] Adică: dimpreună cu lucrarea.
[378] Este vorba de atributele consecvențiale, care însoțesc indisolubil ființa dumnezeiască.
[379] *Pilde* 26, 4.

lucru îl spun în privința tuturor numelor [sau numirilor] dumnezeieşti; pentru că spun [cum] că toate înseamnă unul [şi acelaşi lucru], [şi anume] ființa lui Dumnezeu, şi declară că tot ce nu e cu totul totuna cu aceasta şi nediferit [de aceasta] înseamnă ceva creat, de vreme ce un singur [lucru] este necreat, [şi anume] ființa lui Dumnezeu, nedându-şi [ei] seama că, prin spusa aceasta, aruncă Dumnezeiescul în rândul zidirii. Pentru că – după dumnezeiescul Maxim şi [după] toți ceilalți Părinți – [tocmai pornind] de la lucrare caracterizându-se fiecare fire[374] «şi lucrarea cea nezidită arătând fire nezidită, pe când cea zidită – zidită»[375], [atunci], de vreme ce *ceea ce arată* [ceva] e altceva decât *ceea ce este arătat* [prin aceea], pentru aceasta, altceva decât dumnezeiasca ființă este lucrarea cea arătătoare a ei. Dacă, aşadar, după [cum zic] aceşti noi Teologi[376], tot ce este altceva decât firea dumnezeiască este numaidecât [şi] creat, [atunci] creată va fi – după aceştia – lucrarea cea arătătoare a firii dumnezeieşti şi, dimpreună cu aceasta[377], [creată va fi] şí firea cea arătată [de aceasta].

[13] Ci milostiv fii nouă, *Cel ce* dintru început *eşti* şi neschimbat rămâi de-a pururea, şi toate le ai şi nimic dobândit nu ai – ori adăugit – dintre cele înțelese [a fi] din veşnicie împrejurul Tău, care şi [din veşnicie] sînt următoare Ție[378], [nouă] celor ce sîntem siliți a răspunde nebunilor după nebunia lor[379]; că noi *pe Tine doar* Te ştim a-tot-puternic[380] din veşnicie, iar puterile acestea nicicând nu le despărțim de firea Ta; că ne-am şi învrednicit a o şti pe aceasta[381] [a fi] una şi simplă şi – în sine însăşi – de-netăiat, iar pe acelea [a fi] nu doar multe, ci – după sfinților Părinți – şi mai presus de număr; [puteri] dintre

[380] «atotputernic»: Care are toate puterile, toate câte există.
[381] «aceasta»: firea Ta.

καὶ ἀριθμὸν ὑπερβαινούσας· δι' ὧν ἑκάστης ἑνιαίως καὶ ἁπλῶς καὶ ἀμερῶς ὅλος παρὼν καὶ ἐνεργῶν γνωρίζῃ πανταχοῦ. Μὴ γὰρ τῆς κτίσεως δεῖται ὁ θεὸς πρὸς συμπλήρωσιν τελειότητος, ὡς πρὸ ταύτης ἡστινοσοῦν δυνάμεως στέρεσθαι καὶ οὕτω μὴ εἶναι πρὸ τῆς αἰσθητῆς καὶ νοητῆς κτίσεως παντοδύναμος, ὃ νῦν ἐπὶ πολλῶν ἰσχυρίζεσθαι, βαβαί, τολμῶσιν οἱ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ἀντικείμενοι;

[14] Κἂν τοίνυν ἀκούσῃς ὡς ὁ θεὸς δύναμίς ἐστιν ἢ ἐνέργεια χωρὶς οὐσίας καὶ οὐσία χωρὶς δυνάμεως ἢ ἐνεργείας, μὴ τὴν θείαν ἀθετήσῃς πρόοδον καὶ τῆς κατ' αὐτὴν δυνάμεως ἄμοιρον ἡγήσῃ τὸν παντοδύναμον θεόν, μηδὲ τὴν ἐνεργητικὴν οὐσίαν τε καὶ φύσιν εἰς ἐνέργειαν παραγνωρίσῃς, μηδὲ καθ' ἑνὸς σημαινομένου τῶν ἐπωνυμιῶν τούτων ἑκατέραν ἀδιαφόρως λέγεσθαι νομίσῃς, ἀλλ' ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἴσθι δύναμιν ἔχοντα τὸν λόγον, ὡς μήτε οὐσίας μήτε ἐνεργείας κυρίως λεγομένης ἐπὶ τοῦ θεοῦ· πολλὰ γὰρ τῶν καταφατικῶς λεγομένων ἐπ' αὐτοῦ τοιαύτην ἔχει δύναμιν. Ἀκούοις δ' ἂν καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «ἐνέργειαν εἶναι τὴν δηλωτικὴν

---

[382] Sau: spre completarea perfecțiunii Sale.

[383] Adică: mai înainte de a zidi lumea.

[384] Adică: de puterea – sau facultatea – cea din unghiul ieșirii/purcederii Lui la zidire.

[385] «denumirile acestea»: ființă, fire, putere (facultate), lucrare.

[386] Am văzut mai sus că apofaza (negarea, tăgăduirea) poate fi rostită *în înțeles propriu-zis* sau *în înțeles de depășire*; când zicem, de pildă, că Dumnezeu nu este ființă, nu spunem aceasta în înțeles propriu-zis (nu spunem, așadar, că Dumnezeu nu există nicidecum), ci o spunem în înțeles de depășire: spunem, de fapt, că Dumnezeu transcende (sau depășește, sau covârșește) ființa, pentru că termenul 'ființă' (cel cu care operăm noi) ține inevitabil de tărâmul zidit; or, nezidit fiind Dumnezeu, Lui nu Îi putem aplica conceptul – creat – de 'ființă'. Așa se întâmplă, deci, aici cu termenii 'ființă', 'fire', 'putere' (facultate) și 'lucrare'.

care, prin fiecare [în chip] unitar şi simplu şi neîmpărţit întreg venind Tu de faţă şi lucrând, cunoscut eşti pretutindenea). Cum aşa, nu are Dumnezeu trebuinţă de zidire spre împlinirea desăvârşirii [Lui][382], ca unul ce mai înainte de aceasta[383] e lipsit de orice putere şi, astfel, nu e a-tot-puternic mai înaintea zidirii [lumii] celei simţite şi [a celei] înţelese (lucru pe care, dinaintea multora, cutează – vai! – a-l spune potrivnicii harului lui Dumnezeu)?

[14] Şí de vei auzi, aşadar, că Dumnezeu este putere – ori lucrare – fără fiinţă ori [că este] fiinţă fără putere sau [fără] lucrare, nu cumva să desfiinţezi dumnezeiasca ieşire/purcedere şi să Îl socoţi pe a-tot-puternicul Dumnezeu [a fi] nepărtaş de puterea cea din unghiul acesteia[384], nici să greşeşti luând lucrătoarea fiinţă şi fire drept lucrare, nici să crezi că fiecare dintre [de]numirile acestea[385] se spun – fără [vreo] deosebire – privitor la un singur semnificat, ci să ştii că [în chip] *apofatic în înţeles de depăşire*[386] este cuvântul acela[387], [adică] însemnând că nici [termenul de] 'fiinţă' [şi] nici [cel de] 'lucrare' nu se spun despre Dumnezeu [în chip] propriu-zis (pentru că multe din cele catafatic spuse despre El [nu altcum decât] în înţelesul acesta sînt spuse[388]); altminteri[389] îl vei şí auzi pe marele Vasile zicând [că tocmai] «lucrarea este puterea ce arată fiinţa[390] –

[387] «cuvântul acela»: spusa din debutul paragrafului, aceea că Dumnezeu este 'putere/lucrare fără fiinţă/fire' şi 'fiinţă/fire fără putere/lucrare'.

[388] Adică: multe din cele spuse catafatic despre Dumnezeu sînt, de fapt, nu propriu-zis catafatice, ci – aşa zicând – rostiri catafatice cu apofatica corectură de rigoare, privite prin filtru apofatic; formulări catafatice cu subînţeleasa şi constanta valenţă apofatică.

[389] «altminteri»: de socoteşti 'cuvântul acela' (vezi nota de mai sus) a fi rostit în chip *propriu-zis*, nu în chip *apofatic în înţeles de depăşire;* de socoteşti că Dumnezeu – pur şi simplu – nu are lucrare, deosebită de fiinţă.

[390] «ce arată fiinţa»: care face fiinţa a fi manifestă, care o vădeşte în afară, care o semnalează.

πάσης οὐσίας δύναμιν, ἧς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν». Ἀλλὰ καὶ τοῦ μακαρίου Μαξίμου λέγοντος· «τίς φύσις ἀνενέργητος ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτός; Ὡς γὰρ οὐδαμῶς ὑπάρξεως ἔρημος, οὕτως οὐδὲ δυνάμεως φυσικῆς. Εἰ δὲ ταύτης ἀμοιρεῖ, καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀμοιρήσειεν ἄν. Τὸ γὰρ ἀδύναμον ὡς ἀδρανὲς πάντῃ μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν». Οὐκοῦν ὁ διαζεύξας ἀλλήλων οὐσίαν τε καὶ δύναμιν, ἣν καὶ ἐνέργειαν καλοῦμεν, ἐκ μέσου τῶν ὄντων πεποίηκεν ἑκάτερον.

[15] Τοιγαροῦν τοῦτό φαμεν ἐκεῖνο λέγοντες, ὡς οὔτε οὐσία ἐπὶ τοῦ θεοῦ οὔτε ἐνέργεια λέγεται κυρίως· ἂν γὰρ ζητήσῃς τὰ προσόντα τούτων ἑκατέρᾳ, καὶ μάλισθ' ὅτι καρποῦνται παρ' ἀλλήλων, οὐκ ἐφαρμόσει τῷ θεῷ οὐδέν. Πᾶσα μὲν γὰρ οὐσία δεκτική ἐστι τῶν ἐναντίων καὶ διαφορὰς ἔχει οὐσιώδεις, καὶ ταῦτ' ἔχει τε καὶ πάσχει τῇ ἐνεργείᾳ συνημμένη. Ποῦ ταῦτ' ἐπὶ θεοῦ; Πᾶσα δ' αὖθις ἐνέργεια κινεῖ ἢ καὶ ἀλλοιοῖ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἢ τὸ χεῖρον τὴν συνημμένην οὐσίαν κατὰ θέσιν ἢ ποιότητα. Ἆρ' ἔχει χώραν ἐπὶ θεοῦ τοιαῦτα

[391] «aceasta»: ființa. Legat de pasajul acesta vezi F. Diekamp, *Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi* 14, 9, p. 88. Ca atare pasajul se află la Evstathie al Antiohiei, *Fragmente* 81 (F. Cavalera, *S. Eustathii in Lazarum…*, Paris 1905, p. 97) şi la Maxim Mărturisitorul, *Către Marin*, PG 91, 280 D.

[392] Adică: doar neființa nu are lucrare, adică putere văditoare în afară.

[393] Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 2, 23, PG 94, 949 B.

[394] *Către Marin*, PG 91, 200 B.

[395] Literal: a dejugat.

[396] Adică: nu sînt predicate – în sens filosofic – în înțelesul lor propriu-zis.

[397] Adică: dintre însuşiri.

[398] Adică: ființa, oricare ar fi ea; orice ființă/substanță; aşa cum zicem: 'să priceapă *tot omul*'.

[399] «este primitoare *a celor contrare*»: admite/acceptă însuşiri contrare unele altora. Vezi Sfântul Ioan Damaschinul, *Opere complete* I, ed. Gândul Aprins, 2015, pp. 135, 137: «Altă proprietate a ființei/substanței este aceea că acceptă în mod succesiv însuşiri contrare, dar nu în sine, ci în virtutea schimbărilor pe care le suferă (când spun „contrare" am în

oricare ar fi aceasta[391] –, [putere] de care lipsit este doar ceea-ce-nu-este[392]»[393], dar şi pe fericitul Maxim întrebând «care fire e nelucrătoare sau lipsită de lucrare firească?; că, după cum [nici una] nu e cu totul lipsită de existenţă, tot aşa nici de putere firească; pentru că de nu e părtaşă de aceasta, atunci nici de existenţă nu mai e părtaşă; pentru că fără-de-putere – adică cu totul nelucrător – e doar ceea-ce-nu-este [adică nefiinţa]»[394]. Prin urmare, cel ce a desfăcut[395] întreolaltă *fiinţa* şi *puterea* ([putere] pe care o mai numim şi *lucrare*) pe amândouă le-a scos din rândul celor ce sînt.

[15] Prin urmare aceasta este ceea ce spunem când zicem lucrul acela, [şi anume] că, în [privinţa lui] Dumnezeu, nici [termenul de] *fiinţă*, nici [cel de] *lucrare* nu sînt spuse în înţeles propriu-zis[396]; că de cauţi [în cazul lui Dumnezeu] însuşirile fiecăreia dintre acestea [două] – şi mai ales [pe aceea] de a se rodi una pe alta – [vei vedea că] nimic [dintre acestea[397]] nu se potriveşte lui Dumnezeu. Că toată fiinţa[398] este primitoare a celor contrare[399] şi are deosebiri fiinţiale[400], iar pe acestea le are şi le pătimeşte[401] unită [fiind ea] cu lucrarea; or, unde [vedem a fi] acestea în [privinţa lui] Dumnezeu? Iar toată lucrarea[402] mişcă spre[403] – sau chiar schimbă în – mai bine ori mai

---

vedere întâmplătoarele/accidentele epifiinţiale/episubstanţiale, fiindcă ceea ce este cuvântător/raţional nu admite necuvântarea/iraţionalitatea, pe când corpul se încălzeşte şi apoi, suferind schimbare, se răceşte, iar sufletul câteodată primeşte virtutea, iar câteodată răutatea)».

[400] Adică: deosebiri (distincţii) care – ele – o întemeiază, o generează.

[401] «le *are* şi le *pătimeşte*»: despre acest *a avea* şi *a pătimi* vezi *Dialectica* sfântului Ioan Damaschinul, p. 161-167 şi, respectiv, p. 180-183.

[402] Ca mai sus: lucrarea, oricare ar fi ea.

[403] Notăm că această mişcare este percepută în tradiţia filosofică aristotelică drept «entelehia a ceea ce este în mod potenţial ceva»; vezi Ioan Damaschinul, *Dialectica* 62, GA, p. 177-181.

λέγειν, ὃς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἐν ἀκινήτῳ ταὐτότητι τὸν ἀεὶ χρόνον μονίμως ἱδρυμένος τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐνεργεῖ; Ἀλλ' εἷς μὲν κατ' οὐσίαν, αἱ δὲ δυνάμεις αὐτοῦ καὶ ἐνέργειαι πολλαί· τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ μέγαν φάναι Βασίλειον, «ἁπλοῦν μὲν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον δὲ ταῖς δυνάμεσι». Καὶ μίαν μὲν ἔχει φύσιν, ἀλλὰ παντοδύναμον· οὐδὲ γὰρ ἀντιθετικῶς ἔχει πρὸς ἄλληλα ταῦτ' ἐπὶ θεοῦ, καθάπερ ἀνωτέρω ἔφημεν. Καὶ γὰρ κατὰ ταύτας τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας καὶ προόδους καὶ πολυώνυμόν ἐστι τὸ θεῖον, κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν ἀνώνυμον.

[16] Ἀνώνυμος δέ ἐστιν αὕτη ἡ ὑπερούσιος οὐσία ὡς ὑπερκειμένη παντὸς ὀνόματος· καὶ αὐτὰ γὰρ ἅπερ αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμασεν ὁ κύριος λέγων, «ἐγώ εἰμι ὁ ὤν» καὶ «ὁ θεὸς» καὶ «τὸ φῶς» καὶ «ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή», ἃ καὶ ἐξηρημένως οἱ θεολόγοι τῇ ὑπερθέῳ ἀνατιθέασι θεότητι, καὶ ταῦτα τοίνυν ἐνεργειῶν εἰσιν ὀνόματα. «Εἰ γὰρ τὴν ὑπερούσιον», φησί, «κρυφιότητα θεὸν ἢ ζωὴν ἢ οὐσίαν ἢ φῶς ἢ λόγον ὀνομάσαιμεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν, ἢ τὰς εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς προαγομένας δυνάμεις, ἐκθεωτικὰς ἢ οὐσιοποιοὺς ἢ ζωογόνους ἢ σοφοδώρους». Κἂν ἅγιον τοιγαροῦν αὐτὸν ἁγίων φῶμεν,

---

[404] «în privința locului sau a calității»: [mișcă/schimbă] spațial sau calitativ.
[405] Literal: în timpul [cel de-a] pururea, în vreme veșnică.
[406] Formula este direct areopagită; vezi, de pildă, *Epistole* 9, 3 (loc deja citat, mai sus, în *Tratate* 1, 17), *Despre dumnezeieștile numiri* 9, 8, *Despre cereasca ierarhie* 1, 2.
[407] Adică: variat din unghiul puterilor/facultăților.
[408] *Despre Duhul Sfânt* 9, 22, PG 32, 108 C.
[409] Adică: *una*, dar înzestrată cu *toate* puterile/facultățile.
[410] Altfel zis: că tocmai datorită multitudinii lucrărilor Sale are Dumnezeiescul – adică Dumnezeu – însușirea de a fi numit cu multe nume.
[411] Adică: numirile pe care Însuși Și le-a dat.
[412] *Ieșirea* 3, 14.

rău, în privința locului sau a calității[404], ființa/substanța unită cu ea; oare e loc a spune astfel de lucruri în privința lui Dumnezeu, Care, unul fiind, şi acelaşi fiind, şi pururea[405] întemeiat fiind – statornic – în nemişcată identitate [cu Sine Însuşi][406], lucrează toate tuturora? Dar 'unul' [acesta îl zicem] după ființă; iar puterile şi lucrările Lui, [acestea] multe sînt (că sfântul Duh – ca să spunem [şi noi] după [cum spune] marele Vasile – «simplu este după ființă, dar felurit după puteri[407]»[408]); şi o [singură] fire are, însă atotputernică[409]; că [puterile] acestea nu sînt potrivnice una alteia (după cum am spus [şi] mai sus); că tocmai după puterile şi lucrările şi ieşirile/purcederile acestea este cu-multe-nume Dumnezeiescul[410]; că după ființă este fără-de-nume.

[16] Iar 'fără-de-nume' este ființa aceasta cea mai presus-de-ființă [nu altcum decât] în înțelesul că este mai presus de tot numele; că şi cele ce Însuşi Domnul S-a numit pe Sine[411] zicând «Eu sînt *Cel ce sînt*»[412] şi «*Dumnezeul*»[413] şi «*lumina*»[414] şi «*adevărul* şi *viața*»[415] – pe care «de-Dumnezeu-cuvântătorii le dau [în chip] osebit dumnezeirii celei mai-presus-de-dumnezeire»[416] – şí acestea, aşadar, sînt [tot] nume ale lucrărilor; că zice: «dacă ascunzimea cea mai-presus-de-ființă am numi-o *dumnezeu* sau *viață* sau *ființă* sau *lumină* sau *cuvânt*, [prin denumirile acestea] nimic altceva nu înțelegem decât puterile venite[417] la noi dintr-aceasta, [şi anume pe cele] îndumnezeitoare sau de-ființă-făcătoare sau de-viață-roditoare sau

[413] «Eu sînt Domnul Dumnezeul tău» (*Ieşirea* 20, 2).
[414] «Eu sînt lumina lumii» (*Ioan* 8, 2).
[415] «Eu sînt calea, adevărul şi viața» (*Ioan* 14, 6).
[416] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 1, ed. De Gruyter, p. 143.
[417] Literal: 'pro-duse'.

κἂν κύριον κυρίων, κἂν θεὸν θεῶν, κἂν βασιλέα τῶν βασιλευόντων, αὐτόθεν δείκνυμεν νοοῦντες τὰς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ προαγομένας δυνάμεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ καὶ τῶν μετοχῶν ὑμνοῦντες οἱ μετέχοντες ἢ μεθέξειν ἐφιέμενοι. Πόθεν γὰρ ἅγιοι πολλοί, εἰ μὴ μετέχουσι τῆς ἁγιότητος ἐκείνου; Πόθεν δὲ θεοὶ πολλοὶ ἐν μέσῳ ἔχοντες ἑστῶτα τὸν ἕνα θεὸν κατὰ τὸν μέλλοντα ἐκεῖνον καὶ ἄληκτον αἰῶνα, εἰ μὴ τῆς αὐτοῦ μεθέξουσι θεότητος; Πόθεν δὲ βασιλεῖς καὶ κύριοι τοιοῦτοι, εἰ μὴ μεθέξουσι τῆς αὐτοῦ κυριότητος καὶ βασιλείας; Ἆρ' οὖν κτιστῆς βασιλείας μεθέξουσιν ἢ θεότητος ἢ ἁγιότητος; Ἄπαγε τῆς βλασφημίας· ὁ γὰρ τοῦτο λέγων κτίσμα τὸν θεὸν ποιεῖ καὶ κτιστὴν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν θεότητα καὶ ἁγιότητά φησι.

[17] Περὶ μὲν γὰρ τῆς θεότητος οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὁσαχοῦ τῆς θεολογίας ἀναγέγραπται κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιῆσαι τὸν θεὸν τῆς οἰκείας θεότητος. Περὶ δὲ τῆς βασιλείας αὖθις, τίς ἐστιν ὁ μὴ εἰδὼς «τὴν ἐλπίδα τῆς κλήσεως ἡμῶν», ὅτι «εἰ συμπάσχομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν», καὶ «κληρονόμοι μὲν ἐσόμεθα θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ»; Μὴ τοῦ Χριστοῦ ἡ βασιλεία παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἑτέρα; Ἢ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία παρὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ; Καίτοι καὶ αὕτη τῶν ὑπὸ τοῦ κυρίου μακαριζομένων ἐστὶ πτωχῶν. Ἄκουε δὴ καὶ τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ἔστι τι πρᾶγμα ὑπὲρ αἰῶνας ἡ τοῦ θεοῦ βασιλεία· οὐ γὰρ θέμις φθάνεσθαι ὑπὸ αἰώνων ἢ

[418] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7, ed. De Gruyter, p. 131.
[419] Adică: prin faptul că Îl numim cu astfel de numiri.
[420] Adică: pe temeiul celor de către Dumnezeu împărtăşite nouă.
[421] *Psalmii* 81, 1.
[422] *Efeseni* 1, 18 (vezi şi 4, 4).
[423] Vezi *Romani* 8, 17 şi *II Timotei* 2, 12.

de-înțelepciune-dăruitoare»[418]; că şi *Sfânt al sfinților* să Îl numim, şi *Domn al domnilor*, şi *Dumnezeu al dumnezeilor*, şi *Împărat al împăraților*, chiar prin aceasta[419] arătăm că [prin numirile acestea nu] înțelegem [altceva decât] puterile Lui cele venite la noi şi [că nu altcum decât pornind] de la lucrările Lui şi de la împărtăşirile Lui[420] Îl lăudăm [pe El] cei ce ne împărtăşim [de acestea] sau [măcar] dorim a ne împărtăşi. Că de unde ar mai fi sfinți mulți, de nu s-ar împărtăşi de sfințenia Aceluia? Şi de unde [ar mai fi] mulți dumnezei, avându-L în mijloc – stând – pe Dumnezeu[421], în veacul acela viitor şi nesfârşit, de nu se vor împărtăşi de dumnezeirea Lui? Şi de unde vor mai fi unii ca aceştia împărați şi domni, de nu se vor împărtăşi de domnia şi împărăția Lui? Au de *zidită* împărăție – ori dumnezeire, ori sfințenie – se vor împărtăşi? Departe de [noi o aşa] hulă! Pentru că cel ce spune [una ca] aceasta, zidire Îl face pe Dumnezeu şi zidită zice [a fi] împărăția şi dumnezeirea şi sfințenia Lui.

[17] Că despre dumnezeirea [aceasta] nici nu e cu putință a [se] spune de câte ori s-a scris – în cuvântarea-de-Dumnezeu – că Dumnezeu ne va face părtaşi dumnezeirii Sale. Iar despre împărăție, iarăşi, cine nu ştie «nădejdea chemării noastre»[422], [cum] că «de împreună-pătimim [cu Hristos], [atunci] vom şi împreună-împărăți [cu El]»[423] şi [că] vom fi «moştenitori ai lui Dumnezeu, împreună-moştenitori cu Hristos»[424]? Au împărăția lui Hristos e alta decât cea a lui Dumnezeu? Sau împărăția cerurilor [e alta] decât cea a lui Hristos? – că [doar] şi aceasta este a săracilor celor fericiți de către Domnul. Auzi-l, dar, şi pe Maxim înțeleptul [în] cele dumnezeieşti zicând: «împărăția lui Dumnezeu este [de

[424] *Romani* 8, 17.

χρόνων τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν. Ταύτην δὲ πιστεύομεν εἶναι τὴν τῶν σῳζομένων κληρονομίαν», ἣν ἀλλαχοῦ φησι, «τῶν προσόντων τῷ θεῷ φυσικῶς κατὰ χάριν μετάδοσιν», ἀλλαχοῦ δ' αὖθις, «τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς θεϊκῆς ὡραιότητος». Βούλει μαθεῖν καὶ περὶ τῆς ἁγιότητος, ὡς αὐτῆς τῆς τοῦ θεοῦ μετέχουσιν οἱ ἡγιασμένοι; Ἄκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου· «ὥσπερ ὁ σίδηρος ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς κείμενος τὸ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβέβληκε, τῇ δὲ σφοδροτάτῃ πρὸς τὸ πῦρ ὁμιλίᾳ ἐκπυρακτωθεὶς καὶ πᾶσαν εἰς ἑαυτὸν τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ὑποδεξάμενος καὶ χρώματι καὶ ἐνεργείᾳ πρὸς τὸ πῦρ μεταβέβληκεν, οὕτω καὶ ἅγιαι δυνάμεις ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως κεχωρηκότα ἤδη καὶ συμπεφυσιωμένον τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσι. Διαφορὰ δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὕτη, ὅτι τῷ μὲν φύσει ἡ ἁγιωσύνη, ταῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἁγιάζεσθαι».

[18] Ἤρξαντο μὲν οὖν οὗτοι πάντες οὐ κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἅγιοι εἶναι καὶ θεοὶ καὶ βασιλεῖς. Ἡ δὲ βασιλεία καὶ θεότης καὶ ἁγιότης ἣν ἔχουσιν, ἄκτιστός ἐστι καὶ ἄναρχος· αὐτῆς γὰρ τῆς ἀκτίστου τοῦ θεοῦ βασιλείας μετέχουσιν, οὐκ ἐκεῖθεν αὐτῆς διῃρημένης, ἀλλ' αὐτοὶ τῷ ἀϊδίῳ καὶ μόνῳ ἁγίῳ θεῷ καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων ὑπερκοσμίως ἑνωθέντες. Τί οὖν; Ἄλλο μέν ἐστι θεότης καὶ ἄλλο βασιλεία, καὶ ἁγιότης αὖθις ἕτερον; Ἕτερον μέν ἐστι τὸ

[425] *Capete teologice* II 86, PG 90, 1165 A.
[426] Literal: transmitere.
[427] Literal: «a atributelor care în mod natural îi sînt inerente lui Dumnezeu»; *Ibidem* 90, PG 90, 1168 C.
[428] *Ibidem* 93, PG 90, 1169 A.
[429] «după foc»: în cele ale focului.
[430] *Împotriva lui Eunomiu* 3, PG 29, 660 B.

bună seamă] o anume realitate mai presus de veacuri; că nu se cade a zice că împărăției lui Dumnezeu i-o iau înainte veacurile şi anii; aceasta, deci, credem a fi moştenirea [dată] celor ce se mântuiesc»[425], [moştenire] pe care altundeva o numeşte «dare[426] – după har – a însuşirilor pe care Dumnezeu le are din fire»[427], iar altundeva, iarăşi, «chipul însuşi al dumnezeieştii frumuseți»[428]. Voieşti să afli şi despre sfințenie, cum că [nu de alta, ci] de însăşi cea a lui Dumnezeu se împărtăşesc cei sfințiți? Auzi-l pe marele Vasile: «precum fierul, în mijlocul focului pus, nu leapădă – pe de o parte – [faptul de] a fi fier, dar – pe de alta – înfocându-se de către straşnica tovărăşie a focului şi primind în sine toată firea focului, şi-a [stră] mutat – după foc[429] – şi culoarea şi lucrarea, [tot] aşa şi sfintele puteri, prin împărtăşirea de ceea ce prin fire este sfânt, întreg ipostasul lor este pătruns de sfințire, pe care o au – de acum – sădită în fire; iar deosebirea dintre ele şi Duhul sfânt aceasta este: [faptul] că Aceluia sfințenia Îi este prin fire, pe când acestora din împărtăşire le este [dat faptul de] a se sfinți»[430].

[18] Iar aceştia toți[431] [îşi] au început nu doar din unghiul firii lor celei zidite, ci şi din unghiul [faptu]lui [de] a fi sfinți şi dumnezei şi împărați; pe când împărăția şi dumnezeirea şi sfințenia ce o au, [aceasta] nezidită este, şi [este] fără-de-început; că [ei] se împărtăşesc de însăşi nezidita împărăție a lui Dumnezeu, nu [în înțelesul] că aceea s-ar despărți de acolo[432], ci [în înțelesul] că aceştia se unesc, [în chip] mai-presus-de-lume, cu veşnicul şi unul-sfânt Dumnezeul şi Împăratul a toate. Ce, dar? – altceva e *dumnezeirea* şi altceva *împărăția* şi, iarăşi, altceva

[431] Sfinții, adică.

[432] «s-ar despărți de acolo»: ar părăsi 'tărâmul' nezidit şi ar deveni creată.

ὑφ' ἑκάστου τούτων σημαινόμενον, οὐκ ἄλλο δέ ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν, ἐπειδὴ ἑνὸς θεοῦ εἰσι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι. Ὁ δὲ λέγων πολλοὺς διὰ ταῦτ' εἶναι θεοὺς ἢ ἕνα σύνθετον πολλῷ μᾶλλον διὰ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τοῦτ' ἐρεῖ. Ἀλλ' οὔτε τὰ διακεκριμένα τῆς θεολογίας διασπῶσι τὸ ἑνιαῖον τοῦ θεοῦ οὔτε τὸ ἑνιαῖον συγχεῖ τὰ διακεκριμένα. Ταῦτ' ἄρα καὶ ἀδιαιρέτως διαιρεῖται, καὶ συνάπτεται διῃρημένως.

[19] Ἀλλὰ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν πασῶν τούτων ὑπέρκειται κατ' οὐσίαν ὁ θεός, τοῦτο μὲν ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ὑπερώνυμος ὑπάρχων κατὰ ταύτας δὲ ὀνομαζόμενος, τοῦτο δὲ ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ἀμέθεκτος, κατ' αὐτὰς δὲ μετεχόμενος. Πρὸς δὲ ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ἀνεννόητος ὑπάρχων πάντῃ, ἀπὸ τούτων δὲ νοούμενός πως· «ἡμεῖς γὰρ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν», φησί, «γνωρίζειν λέγομεν τὸν θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα». Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὅτι ἡ οὐσία αἰτία ἐστὶ τούτων τῶν ἐνεργειῶν καὶ κατὰ τοῦτο ὑπέρκειται τούτων τῷ αἰτίῳ. Τοῦτο γὰρ οὐ δεῖ θαυμάζειν, εἰ ἕν ἐστί πως οὐσία καὶ ἐνέργεια ἐπὶ θεοῦ,

---

[433] Adică: lucru diferit.

[434] Adică: ale Dumnezeului Celui *unul*.

[435] Altfel zis: că existența lucrărilor dumnezeiești implică politeismul.

[436] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 2, PG 3, 640 A.

[437] Altfel zis: cele pe care cuvântarea-de-Dumnezeu le deosebește sau le distinge în Dumnezeu, adică, în termeni areopagitici, ieșirile/purcederile Unului cele deosebite/distincte de Unul, acestea sînt *nedespărțit* despărțite de Unul și, totodată, *despărțit* unite cu Unul; sau: distincte în mod indistinct și unite în mod distinct.

[438] Din unghiul ființei, adică.

[439] Din unghiul lucrărilor Lui nezidite.

[440] «[pornind] *de la* lucrări»: în originalul sfântului Vasile se spune «*din* lucrări».

[441] Vasile cel Mare, *Epistola* 234, 1, PG 32, 868 C–869A; ΒΕΠΕΣ 55, 283.

[442] Adică: [un] *unul*.

sfinţenia? Altceva[433] este ce se semnifică de către fiecare dintre acestea, dar nu altceva este fiecare dintre acestea, de vreme ce sînt puteri şi lucrări ale *unuia* Dumnezeu[434]. Iar cel ce spune că [puterile şi lucrările] acestea pricinuiesc [numaidecât faptul de] a fi mai mulţi dumnezei[435] sau [faptul de a fi] un singur dumnezeu, [dar] compus, cu mult mai mult va [fi nevoit a] spune că acelaşi lucru îl pricinuieşte existenţa celor trei Ipostasuri. Însă, nici cele deosebite de către cuvântarea-de-Dumnezeu nu fărâmiţează caracterul unitar al lui Dumnezeu, nici caracterul unitar nu amestecă cele deosebite[436]; prin urmare, acestea şí se deosebesc [în chip] nedespărţit, şí se unesc [în chip] despărţit[437].

[19] Că, după fiinţă, Dumnezeu este însă mai presus de toate lucrările acestea; pentru că, pe de o parte, după aceea[438] [El] este mai-presus-de-nume, pe când după acestea[439] este [cu putinţă de] numit, şi, pe de alta, pentru că după aceea este [de] neîmpărtăşit [nimănui], pe când după acestea este [cu putinţă de] împărtăşit [zidirilor]; şi, pe lângă acestea, pentru că după aceea [El] este cu totul de negândit, pe când [pornind] de la acestea este [cu putinţă de] gândit, oarecum; că «noi» – zice – «spunem că [pornind] de la lucrări[440] Îl cunoaştem pe Dumnezeul nostru şi nu pretindem a ne apropia de fiinţa Lui»[441]. Şi, pe lângă acestea, întrucât fiinţa este pricina lucrărilor acestora, şí din unghiul acesta [ea] e mai presus de ele, [şi anume] din unghiul pricinii [adică al cauzei]. Şi [nimeni] nu trebuie să se mire de aceasta, [şi anume de faptul] că, de[şi] *una* sînt[442] cumva în [cazul lui] Dumnezeu fiinţa şi lucrarea, şi *unul* este Dumnezeu, apoi[443] [spunem că] fiinţa este pricină a lucrărilor şi – ca pricină – e mai presus

[443] «apoi»: pe de altă parte.

καὶ εἷς ἐστι θεός, εἶτα ἡ οὐσία αἰτία τῶν ἐνεργειῶν ἐστι, καὶ ὡς αἰτία ὑπέρκειται αὐτῶν· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἕν ἐστι καὶ εἷς ἐστι θεός, ἀλλ' αἴτιος καὶ μείζων τοῦ υἱοῦ τῷ αἰτίῳ ὁ πατήρ. Εἰ δ' ἐκεῖ καίτοι αὐθυποστάτου καὶ ὁμοουσίου ὄντος τοῦ υἱοῦ, ὅμως ὡς αἴτιος μείζων ὁ πατήρ, πολλῷ μᾶλλον τῶν ἐνεργειῶν ὑπερέξει ἡ οὐσία μήθ' ὁμοουσίων μήθ' ἑτερουσίων αὐτῶν ὑπαρχουσῶν· τῶν γὰρ αὐθυποστάτων ταῦτα, οὐδεμία δὲ τῶν ἐνεργειῶν αὐθυπόστατός ἐστι. Διὸ καὶ φύσει περὶ τὸν θεὸν ἐξ ἀϊδίου ταύτας εἶναι οἱ ἅγιοί φασιν.

[20] Εἰ δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ ὑπερούσιον ἄναρχόν τε καὶ ἄπειρον καὶ τὰ τοιαῦτα περὶ τὸν θεόν εἰσιν ἐξ ἀϊδίου, οἱ λέγοντες μὴ τῶν ἀϊδίως τούτων περὶ αὐτὸν νοουμένων ἐπέκεινα εἶναι κατ' οὐσίαν τὸν θεόν, οὐδ' αἴτιον ἡγοῦνται κατ' οὐσίαν τούτων· τὸ γὰρ αἴτιον τῶν αἰτιατῶν καθὸ αἴτιον ὑπέρκειται. Τοιγαροῦν, οὗτοί εἰσιν ὡς ἀληθῶς οἱ νενοσηκότες διθεΐαν, μᾶλλον δὲ πολυθεΐαν· οὐ γὰρ εἰς ἓν αἴτιον καὶ μίαν ἀρχὴν ἀναίτιον ἀναφέρουσι τὰ πάντα, ἀλλὰ πολλὰς ἀρχὰς καὶ πολλὰ αἴτια δοξάζουσι προκαταρκτικά τε καὶ ἀναίτια. Οὓς ἐντρέπων ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, «καὶ ἔργα ταῦτα τοῦ θεοῦ ἄναρχα», φησί, «περὶ τὸν θεὸν οὐσιωδῶς θεωρούμενα». Μηδεὶς δὲ ἀκούων ἔργα ὑπὸ τοῦ ἁγίου ὀνομαζομένας κτίσματα ταύτας ὑπολάβῃ.

---

[444] *Ioan* 17, 11.

[445] În cazul binonului Tatăl~Fiul.

[446] Adică: în cazul binomului ființă~lucrări.

[447] Adică: 'de-o-ființimea' şi 'de-altă-ființimea'.

[448] Lucrările, adică.

[449] Despre înălțarea (*anafora*-ua) aceasta vezi şi nota noastră din Palama II, GA, p. 132 (nota 42).

[450] «acestea»: însuşirile/calitățile sus pomenite.

[451] Sau: considerate.

de ele; că şí Tatăl şi Fiul *una* sînt[444] şi *unul* este Dumnezeu, dar Tatăl este pricinuitorul Fiului şi mai mare [decât Fiul], [tocmai] din unghiul pricinii [adică al cauzei]. Iar dacă acolo[445], [tot] ca pricinuitor, Tatăl e mai mare decât Fiul, măcar că Fiul este de-sine-subzistent şi de-o-ființă cu Tatăl, cu atât mai mult [aici[446]] ființa va fi mai presus de lucrări, de vreme ce acestea nu sînt nici de-o-ființă cu ea, nici de-altă-ființă [decât ea]; că [însuşirile] acestea[447] sînt [doar] ale celor de-sine-subzistente, pe când – dintre lucrări – nici una nu este de-sine-subzistentă; [fapt] pentru care sfinții şi spun că acestea[448] sînt din veşnicie împrejurul lui Dumnezeu, prin firea [Lui].

[20] Iar dacă [însuşirile de] bun şi mai-presus-de-ființă, fără-de-început şi nemărginit – şi [toate] cele de felul acesta – sînt *din veşnicie* împrejurul lui Dumnezeu, cei ce spun că Dumnezeu nu este – după ființă – mai presus de acestea, [şi anume de cele] înțelese [cu mintea a fi] împrejurul Lui din veşnicie, [înseamnă că aceştia] nici nu Îl socotesc – după ființă – pricinuitor al acestora; pentru că pricinuitorul, [tocmai] întrucât este pricinuitor, este mai presus de cele pricinuite [de el]. Astfel că, de fapt, aceştia sînt cei ce bolesc cu adevărat de diteism, ba – mai mult – de politeism; că nu la un [singur] pricinuitor şi la o [singură] obârşie nepricinuită înalță [adică raportează ei] toate[449], ci cugetă [a fi] mai multe obârşii şi mai mulți pricinuitori preliminari şi nepricinuiți; [nesocotiți] pe care ruşinându-i Maxim cel mult [ştiutor] în cele dumnezeieşti, spune şi că acestea[450] sînt «lucruri *fără-de-început* ale lui Dumnezeu, [cu mintea] văzute[451] [a fi] ființial împrejurul lui Dumnezeu»[452]. Şi auzindu-l pe sfântul că le numeşte 'lucruri', nimeni să nu le socotească pe acestea zidiri.

[452] *Capete teologice* I, 48, PG 90, 1100 D.

[21] Ἀλλ' ἐπειδὴ θελήσεως ἔδει καὶ προγνώσεως, προορισμῶν τε καὶ προνοίας ἐνεργουμένης, εἰ δὲ τούτων καὶ ἀρετῆς καὶ τῶν παρεπομένων ταύτῃ, ἐπειδὴ ταῦτ' ἐνεργὰ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἦν, ὥστε γενέσθαι ταύτην κατὰ τὸν δέοντα καιρόν, διὰ τοῦτο καὶ ἔργα ταῦτ' ὠνόμασεν ὁ ἅγιος. Ὅτι δέ εἰσι θεῖαι ἐνέργειαι καὶ πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ τούτων ὁ θεὸς ὑπέρκειται, ἄκουσον τοῦ μεγάλου Βασιλείου διαλεγομένου περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· «πῶς γὰρ νοήσομεν», φησί, «τὰ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως αἱ ἐνέργειαι, πόσαι δὲ αἱ ἀπ' αὐτοῦ περὶ τὴν κτίσιν χάριτες, τίς δὲ ἡ πρὸς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἐπερχομένους δύναμις; Ἦν γὰρ καὶ προῆν καὶ συμπαρῆν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ πρὸ τῶν αἰώνων. Ὥστε κἄν τι νοήσῃς τῶν αἰώνων ἐπέκεινα καὶ τοῦτό ἐστι τοῦ πνεύματος κατωτέρω». Νοοῦμεν οὖν πρὸ τῶν αἰώνων ἐνεργείας τοῦ θεοῦ τὴν ζωήν, τὴν ἀθανασίαν, τὴν ἁπλότητα, τὴν ἀπειρίαν καὶ ἁπλῶς ὅσα φύσει περὶ τὸν θεὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος λέγει· «μὴ γένοιτό μοι» γάρ, φησίν, «ἐπίκτητόν τι ἐπὶ τοῦ πνεύματος εἰπεῖν· οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον οὔτε τὸ ἄφθαρτον οὔτε τὸ ἀγαθὸν οὔτε τι ἄλλο τῶν περὶ τὸν θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθόν, φύσει ἀθάνατον». Ταῦτα καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος ἔργα προσηγόρευσε θεοῦ, καὶ περὶ τὸν θεὸν

[453] Sau active.
[454] Adică zidirea.
[455] Adică există.
[456] Ale Duhului, adică.
[457] Adică: de dinaintea aducerii la ființă a zidirii celei înțelese cu mintea, inteligibile.
[458] Adică: darurile de la El.
[459] *Despre Duhul sfânt* 19, PG 32, 156 D–157 A.

[21] Ci, întrucât era trebuință de voi[r]e şi de precunoaştere, şi de prehotărâri şi de pronie lucrătoare – iar [de era trebuință] de acestea, [atunci era] şí de virtute şi de cele ce țin de ea – [aşadar,] întrucât acestea erau *lucrătoare*[453] şí mai înaintea zidirii, încât aceasta[454] să fie făcută la vremea cuvenită, pentru aceasta sfântul le-a şi numit *lucruri*. Iar că sînt[455] [unele] dumnezeieşti lucrări încă de dinaintea zidirii – şi că Dumnezeu este mai presus de acestea – auzi-l pe marele Vasile, vorbind despre sfântul Duh; că zice: «cum, dar, [le] vom înțelege [pe] cele de dincolo de veacuri, [şi anume] care erau lucrările Lui[456] de dinaintea zidirii celei înțelese[457] şi câte [sînt] harurile de la El[458] [venite] împrejurul zidirii şi care [e] puterea [Lui] cea spre veacurile ce au să vină?; că era şi mai-înainte-era şi împreună-era cu Tatăl şi cu Fiul, mai dinainte de veacuri; încât şi de-ai înțelege [cu mintea] ceva de dincolo de veacuri, şí [lucrul] acela este mai prejos decât Duhul»[459]. Că lucrări ale lui Dumnezeu de dinaintea veacurilor înțelegem [a fi] viața, nemurirea, simplitatea, nemărginirea şi – într-un cuvânt – [toate] câte marele Athanasie spune că sînt prin fire împrejurul lui Dumnezeu; «să nu îmi fie mie a spune în privința Duhului [că are] ceva dobândit [ca adaos]; că nici [faptul de a fi] sfânt, nici [faptul de a fi] nestricăcios, nici [faptul de a fi] bun, nici [nimic] altceva din cele văzute [cu mintea a fi] împrejurul lui Dumnezeu, [aşadar nimic dintre acestea] nu spun că Îi este dobândit sfântului Duh, ci [spun că El este] prin fire sfânt, prin fire bun, prin fire nemuritor»[460]. Pe acestea înțeleptul în cele dumnezeieşti Maxim – la rândul lui – le-a numit *lucruri ale lui Dumnezeu* şi a spus că se văd [cu mintea][461] [a

[460] *Cuvânt cu Macedonianul 1*, 14, PG 28, 1313 A.

[461] Sau: se consideră.

οὐσιωδῶς ἔφη θεωρεῖσθαι. Φαίη γὰρ ἄν τις ὁμωνύμως ἔργα καὶ τὰς ἐνεργείας. Ἐπεὶ καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Δαμασκηνὸς «λέγεται», φησί, «καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια». Ὅτι δὲ ἄλλο ἐστὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ ἕτερον οὐσία καὶ φύσις, ἄκουσον τοῦ αὐτοῦ σαφῶς διαιροῦντος· «ἰστέον γάρ», φησίν, «ὡς ἄλλο ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστιν ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, ἐνεργητικὸν δὲ ἡ φύσις, ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόεισι».

[22] Διαφοραὶ μὲν οὖν φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις οὔτ' εἰσὶν οὔτε λέγονται ἐπὶ θεοῦ· συστατικαὶ γάρ εἰσι τῶν ὧν εἰσι διαφοραί. Ὁ δὲ θεὸς αὐτός ἐστι πάντων τῶν περὶ αὐτὸν ἡ σύστασις. Ἀλλὰ καὶ πολλὰς καὶ διαφόρους οὐσίας αἱ οὐσιώδεις συνιστάναι πεφύκασι διαφοραί. Τοῦ δὲ θεοῦ μία ἡ οὐσία, μηδεμίαν διαφορὰν ἐπιδεχομένη καθ' αὑτήν. Καὶ μὴν τὴν τοῦ τί ἦν εἶναι γνῶσιν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἑκάστου ποριζόμεθα. Θεὸν δ' ὅτι μὲν ἔστι γινώσκομεν, τί δέ ἐστιν ἢ ὁποῖόν τί ἐστιν, ἀμήχανον εἰδέναι καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἔτι πολλῶν οὐσῶν ἐφ' ἑκάστου τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἡ πρὸς ἕτερον διαφορὰ πρὸς ἕτερον ὑπάρχει γένος καὶ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Τῶν ἀδυνάτων ἄρ' ἐφαρμόσαι τῇ ἀπερινοήτῳ φύσει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ καθολικωτέρα

---

462 Sau: [*lucru*] *lucrat*.
463 *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1048 A.
464 *Ibidem*.
465 Sau: distincții naturale şi ființiale.
466 Adică: în cazul Lui.
467 Aici verbul este tranzitiv; adică: să alcătuiască, să întemeieze, să genereze.
468 Adică: nepermițând, neadmițând.
469 Acest «τὸ τί ἦν εἶναι» este termen aristotelic; semnificația lui este complexă şi îndelung dezbătută. Ioan Filopon, comentând *De anima* II.1, 412 b 9, spune că expresia «τὸ τί ἐστι» denotă ființa/substanța, pe când «τὸ τί ἦν εἶναι» specia (τὸ εἶδος), ceva anterior entelehiei. În contextul de față ar însemna identitatea ființială a ceva din cele ce sînt.

fi] fiinţial împrejurul lui Dumnezeu; pentru că, [în chip] omonimic, şí lucrărilor li se [poate] spune *lucruri*; fiindcă şi Damaschinul cel mult [cunoscător] în cele dumnezeieşti zice: «şí lucrării i se [poate] spune *lucrătură*[462], şí lucrăturii *lucrare*»[463]. Iar [cum] că altceva este *puterea* şi *lucrarea* şi altceva *fiinţa* şi *firea* – auzi-l tot pe el făcând limpede deosebirea; că zice: «ştiut să fie că altceva este *lucrarea* şi altceva *ceea-ce-este-lucrător*; *lucrarea* este, aşadar, activa şi fiinţiala mişcare a firii, iar *ceea-ce-este-lucrător* este firea [însăşi], cea din care purcede/iese lucrarea»[464].

[22] Aşadar, deosebiri fireşti şi fiinţiale[465] – la Dumnezeu[466] – nici [nu] sînt, nici [nu] se spune a fi; pentru că [deosebirile acestea] sînt [înseşi cele] constitutive ale celor în care există; pe când [în cazul lui] Dumnezeu, Însuşi [El] este constituirea a toate câte sînt împrejurul Lui. Apoi, deosebirilor fiinţiale le este dat să constituie[467] [mai] multe şi deosebite fiinţe; pe când lui Dumnezeu una [singură] Îi este fiinţa, neîngăduind[468] – în sinea ei – nici o deosebire. Şi, apoi, cunoaşterea a ceea ce este [ceva din cele ce sînt[469] – tocmai] de la deosebirile fiinţiale ale fiecăruia [din cele ce sînt] ne vine; pe când, în privinţa lui Dumnezeu, cunoaştem *că este*[470], dar *ce este* [El] ori *de ce fel este* [El], [aceasta] cu neputinţă este a o şti şí îngerilor, şí oamenilor. Apoi, multe fiind deosebirile fiinţiale ale fiecăruia [din cele ce sînt], deosebirea faţă de [un] altul este [deosebire] faţă de [un] alt gen şi se predică în categoria lui *ce-este*-lui; prin urmare, cu neputinţă este a aplica [aceasta] firii celei de necuprins cu mintea. Pe lângă acestea, fiecare [din deosebirile acestea fiinţiale] este mai universală decât [ceva-ul] cel ce o are, [fiind] spusă în privinţa a mai multe decât acela (pe când, dintre cele spuse

[470] Sau: că există Dumnezeu.

τούτων ἑκάστη τοῦ ἔχοντος αὐτήν ἐστιν, ἐπὶ πλέον ἢ ἐκεῖνο λεγομένη (τῶν δ' ἐπὶ θεοῦ λεγομένων οὐδὲν ὃ μοναδικὸν οὐκ ἔστιν—«οὐδεὶς γάρ», φησίν, «ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός», «ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον»), ἀλλὰ καὶ κατὰ πλειόνων οὐχ ὑποστατικῶς καὶ τῷ ἀριθμῷ διαφερόντων, ἀλλὰ τῷ εἴδει διενηνοχότων. Ποῦ ταῦτ' ἐπὶ τῆς μιᾶς τρισυποστάτου φύσεως;

[23] Φυσικαὶ μὲν οὖν διαφοραὶ καὶ οὐσιώδεις ἐπὶ ταύτης οὐκ εἰσίν, ἐνέργειαι δὲ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται. Οὐ γὰρ συστατικαί εἰσιν αὗται, ἀλλὰ χαρακτηριστικαί, δηλονότι δεικτικαί, οὐδὲ τὸ ὁποῖόν τί ἐστι δεικνύουσι, τουτέστιν ὁποῖον κατ' οὐσίαν, οὐδ' ἀνάγκη κατὰ πλειόνων τῷ εἴδει λέγεσθαι. Μόνος γὰρ ἄνθρωπος γραμματικόν· τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια. Λέγεται δὲ ἰδίως ἐνέργεια μόνον καὶ ἡ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως χρῆσις, ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸ ἐκ τῆς χρήσεως ἀποτέλεσμα. Τὸ μὲν οὖν ἀποτέλεσμα κτιστὸν ἀεί, μᾶλλον δ' ἐπὶ πλεῖστον. Ἡ δέ γε χρῆσις καὶ ἡ ἐνέργεια, ἣν καὶ δύναμιν καλοῦμεν, κατὰ τὸ κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον ἔπονται ἀεὶ ἀλλήλαις.

[24] Ὅτι δὲ αἱ δυνάμεις αὗται καὶ ἐνέργειαι καλοῦνται, μάθοις ἂν παρὰ τοῦ τὰ τοιαῦτα καλῶς διευκρινήσαντος Δαμασκηνοῦ τοῦ θείου· φησὶ γὰρ ὡς «πᾶσαι αἱ δυνάμεις, αἵ τε γνωστικαί, αἵ τε ζωτικαί, αἵ τε φυσικαὶ καὶ αἱ τεχνικαί, ἐνέργειαι καλοῦνται». Ὅτι

---

[471] *Luca* 18, 20. [472] *I Timotei* 6, 15-16.

[473] Sau: însemnătoare, 'indicatoare'.

[474] Aici: 'cărturăria'. [475] Sau: potență și act.

[476] Sau: uzul de potența cu care e înzestrată natura.

[477] Sholie din manuscris: 'aceasta o spune pentru că dumnezeiescul Maxim a zis că sfinții [de]săvârșiți de către har sînt – după har – fără-de-început și nescrișii-împrejur'.

în privința lui Dumnezeu, nu e nimic care să nu fie singular; că «nimeni nu este bun», zice, «fără numai unul Dumnezeu»[471], «Cel fericit, Cel singur puternic, Cel ce singur are nemurire, Cel ce locuieşte [în] lumina neapropiată»[472]), ba [este spusă] şi în privința a multe [lucruri] care nu ipostatic şi prin număr se deosebesc, ci după specie; or, unde [avem] acestea în cazul Firii celei una în-trei-Ipostasuri?

[23] Aşadar, în cazul Acesteia nu sînt deosebiri fireşti şi ființiale; însă, lucrări fireşti şi ființiale, [acestea] şí sînt, şí se spun [a fi]; că nu constitutive sînt acestea [firii dumnezeieşti] – ci caracteristice, adică arătătoare[473] –, nici nu [ne] arată de ce fel este [Aceea], adică de ce fel [anume] după ființă, nici nu se spun – neapărat – în privința a [mai] multe după specie; că [şi] singur omul este [numit cu numele de] cărturar; şi [unul şi] acelaşi [lucru[474]] e numit *putere* şi *lucrare*[475]; dar se [mai] numeşte – aparte – doar *lucrare* şí folosirea puterii[476] inerente firii, iar uneori şi rezultatul [ivit] din folosirea [aceasta]; iar rezultatul este – totdeauna (mai bine zis: cel mai adesea[477]) – [ceva] zidit; pe când folosirea [aceasta] şi lucrarea, pe care o numim şi *putere*, urmează totdeauna una alteia[478] după [factorul] zidit[ului] şi nezidit[ului][479].

[24] Iar că puterile înseşi se [mai] numesc şi *lucrări* o poți afla de la cel ce bine a lămurit lucrurile acestea, [şi anume de la] dumnezeiescul Damaschin; că zice cum [că] «toate puterile – cele cunoscătoare, cele viitoare[480], cele fireşti şi cele făurăreşti[481] – [toate] se cheamă *lucrări*»[482].

[478] Acest «una alteia» se referă la binomul *fire~lucrare*.

[479] Adică: firii zidite 'îi urmează' lucrare zidită (altfel zis: firea zidită implică lucrare zidită), iar celei nezidite – lucrare nezidită.

[480] Îl rugăm pe iubitul cititor să considere termenul acesta ca venind de la *a viá* (a face viu), nu de la *a veni*; însemnând, aşadar, *vitale*.

[481] «fireşti şi făurăreşti»: naturale şi artificiale.

[482] *Dogmatica* 2, 23, PG 94, 949 A.

δὲ ἐπὶ θεοῦ, εἰ καὶ οὐσιώδεις καὶ φυσικὰς διαφορὰς οὐ λέγομεν, ἀλλ' ἐνεργείας λέγομεν, ἄκουσον πάλιν τοῦ αὐτοῦ· «ἀμήχανον γάρ», φησίν, «οὐσίαν ἄμοιρον εἶναι φυσικῆς ἐνεργείας. Ἐνέργεια γάρ ἐστι φυσικὴ ἡ δηλωτικὴ ἑκάστης οὐσίας δύναμίς τε καὶ κίνησις, ἧς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ὧν ἡ οὐσία ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἐνέργεια ἡ αὐτή». Καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φυσικῶν ἐνεργειῶν διδάσκων, «εἰ πᾶσα», φησίν, «ἐνέργεια φύσεώς τινος οὐσιώδης ὁρίζεται κίνησις, ποῦ φύσιν τις εἶδεν ἀκίνητον ἢ παντελῶς ἀνενέργητον, ἢ ἐνέργειαν εὗρηκεν οὐ φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχουσαν κίνησιν»;

[25] Εἰ δέ τις ταύτην τὴν ἐνέργειαν ὡς ἄλλο οὖσαν παρὰ τὴν φύσιν, ὡς ἀνωτέρω ἤκουσας—ἡ γὰρ φύσις ἐνεργητικόν, οὐκ ἐνέργεια—, εἴ τις οὖν τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀποφαίνοιτο κτιστήν, ἢ μήτε κτιστὴν μήτε ἄκτιστον, καθάπερ οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν, δειναῖς καὶ ποικίλαις περιπεσεῖται βλασφημίαις· ἢ γὰρ οὐδόλως εἶναι συμβήσεται θεόν—τὸ γὰρ μήτε κτιστὴν μήτε ἄκτιστον ἔχον ἐνέργειαν τῶν μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντων ἐστίν—ἢ κτιστὸς ἔσται καὶ αὐτός· πᾶν γὰρ τὸ κτιστὴν ἔχον ἐνέργειαν καὶ αὐτὸ κτιστόν ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ μονοθελῆται τῶν ποτε χείρους ἀναφανήσονται νῦν οἱ τοῦτο λέγοντες· ἕπεται γὰρ αὐτοῖς μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ δοξάζειν, καὶ ταύτην οὐκ ἄκτιστον ἀλλὰ κτιστήν. Ἐλέγξει δὲ αὐτοὺς ταῦτα πάσχοντας δι' ὀλίγων συλλαβῶν ὁ αὐτὸς Δαμασκηνός· «εἰ μία γάρ», φησί, «τοῦ Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἢ κτιστὴ ἔσται ἢ

[483] «arătătoare»: care face manifestă fiece ființă.
[484] *Dogmatica* 2, 23, PG 94, 949 AB.
[485] «toată lucrarea»: lucrarea, oricare ar fi ea.
[486] *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1057 A.

Iar că în privința lui Dumnezeu, deşi nu vorbim despre deosebiri ființiale şi fireşti, vorbim însă despre lucrări, auzi-l tot pe acesta; că spune: «e cu neputință să existe ființă nepărtaşă de lucrare firească [adică naturală]; pentru că lucrarea firească este [tocmai] puterea şi mişcarea arătătoare a fiecărei ființe[483], [lucrare] de care lipsit este doar ceea-ce-nu-este; de unde se vede limpede că cele ce au aceeaşi ființă, [acestea] au şi aceeaşi lucrare»[484]. Şi altundeva, învățând[u-ne] despre cele două lucrări fireşti ale lui Hristos, zice: «de vreme ce toată lucrarea[485] se defineşte [a fi tocmai] mişcare ființială a unei firi, unde a văzut cineva fire nemişcată ori cu desăvârşire nelucrătoare, sau [unde] a aflat lucrare care să nu fie mişcare a puterii fireşti?»[486].

[25] Iar dacă cineva lucrarea aceasta, ca pe una ce este altceva decât firea (aşa cum ai auzit mai sus; că firea este *ceea-ce-este-lucrător*, nu *lucrare*[487]), aşadar, dacă cineva declară că lucrarea aceasta este zidită (sau [că este] nici zidită, nici nezidită, precum [spun] cei ce ne contrazic pe noi), va cădea în cumplite şi felurite hule; pentru că va reieşi ori că nu există Dumnezeu (pentru că dacă ceva are lucrare nici zidită [şi] nici nezidită, [atunci ceva-ul acesta] este între cele ce nu sînt nicidecum), ori că şí El este zidit (că tot ceea ce are lucrare zidită – zidit este). Dar şi monoteliți – ba chiar mai răi decât cei de odinioară – se vor dovedi [a fi] cei ce spun [una ca] aceasta; că va reieşi faptul că ei socotesc [a fi] o singură voi[r]e în Hristos, şi aceasta nu nezidită, ci zidită. Şi faptul că [ei] pătimesc [de unele ca] acestea îl dă în vileag, în doar câteva vorbe, acelaşi Damaschin; că zice: «dacă [doar] una este lucrarea lui Hristos, [atunci aceasta] va fi ori zidită, ori nezidită; că

[487] *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1048 A.

ἄκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, ὥσπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστή, κτιστὴν δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἄκτιστος, ἄκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά».

[26] Ὁρᾷς ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια οὐ φύσις οὐδ' οὐσία, ἀλλὰ φυσικὸν καὶ οὐσιῶδες; Καὶ ὡς ἄκτιστον καὶ οὐ κτιστόν, εἰ καὶ ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν φύσιν; «Τῶν γὰρ ἐπὶ θεοῦ λεγομένων τὰ μὲν τί οὐκ ἔστι σημαίνει, οἷα τὰ ἀφαιρεματικὰ πάντα, τὰ δὲ παρέπεται τῇ θείᾳ φύσει, ὁποῖόν ἐστιν ἀγαθότης καὶ ἁπλότης καὶ ζωὴ καὶ ἁπλῶς πᾶν εἶδος ἀρετῆς, τὰ δὲ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἔχει σημασίαν, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ θεότης»· «ἀπὸ γὰρ τοῦ τὰ πάντα θεᾶσθαι», τουτέστιν εἰδέναι, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχεν ὁ θεός. Τί οὖν, ἤρξατό ποτε τῆς ἐνεργείας ταύτης ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὁρᾷς ὅτι ἄκτιστός τε καὶ ἄναρχος ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, ἄλλη οὖσα παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ὡς οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὑπάρχουσα; Τί δὲ τὰ παρεπόμενα τῇ θείᾳ φύσει, ἦν ὅτε ἑπόμενα οὐκ ἦν; Ὥστε καὶ πάντα ταῦτα ἄκτιστα, εἰ καὶ μὴ οὐσία θεία τούτων ἕκαστόν ἐστιν.

[27] Ὁ δὲ λέγων τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν μόνην ἄκτιστον καὶ διὰ τοῦτο ἓν τὸ ἄκτιστον, καὶ ὃ μή ἐστιν οὐσία ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ κτιστόν, οὗτος καὶ τὰ ὑποστατικὰ πάντα, οἷον τὸ ἀγέννητον, τὸ γεννητόν, τὸ ἐκπορευτόν, ὡς ἄκτιστα, οὐσίαν εἶναι φήσει τοῦ

[488] Sau: va face manifestă o fire zidită.
[489] *Dogmatica* PG 94, 1056 BC.
[490] Adică sînt atribute consecvențiale ale ei.
[491] Chiril al Alexandriei, *Despre Treime* 11, PG 77, 1145 BC.
[492] Vezi mai sus, în paragraful 8.
[493] *Susana* 1, 42; vezi, mai sus, şi paragraful 8.

la mijloc, între acestea, nu există altă lucrare, după cum [nu există] nici [altă] fire; dacă, deci, este zidită, [atunci] va arăta fire zidită[488]; iar dacă [este] nezidită, [atunci] va caracteriza doar ființă nezidită; pentru că trebuie – negreşit – [ca] cele fireşti să fie pe potriva firilor»[489].

[26] Vezi că lucrarea lui Dumnezeu [nu este] nici fire, nici ființă, ci [ceva] firesc şi ființial?; şi că [e ceva] nezidit, nu zidit, măcar că e altceva decât firea?; «că, din [numele] cele spuse pe seama lui Dumnezeu, unele însemnează ceea ce nu este, ca toate cele apofatice, altele urmează firii dumnezeieşti[490], ca *bunătatea* şi *simplitatea* şi *viața* şi, într-un cuvânt, tot felul virtuții, iar altele au înțeles de putere [sau potență] şi lucrare, cum este şi [numele de] *dumnezeire*»[491]; «că [tocmai] de la [faptul de] a vedea toate» (adică a şti [toate]) Îşi are Dumnezeu denumirea aceasta[492]. Cum aşa, Şi-a început oarecând [în timp] lucrarea aceasta Cel ce ştie toate dinainte de facerea lor[493]? Vezi că nezidită şi fără-de-început este lucrarea aceasta, alta fiind ea decât ființa lui Dumnezeu, ca [una ce este] nu dintre cele din Sinea Sa, ci dintre cele dimprejurul Său? Cum aşa, cele ce urmează dumnezeieştii Firi, era cândva când [acestea] nu Îi urmau? Astfel că şí acestea – toate – sînt nezidite, măcar că nu ființă dumnezeiască este fiecare dintr-acestea.

[27] Iar cel ce spune că doar ființa lui Dumnezeu este [lucru] nezidit – şi că [nu altul decât] acesta e motivul pentru care neziditul este *unu* – şi că zidit este [tot] ceea ce nu este ființă [a Lui], ci [este] împrejurul ființei lui Dumnezeu, [ei bine, unul ca] acesta va [fi nevoit a] spune că şí toate ipostaticele [însuşiri] – precum nenăscutul [Tatălui],

[494] Adică: faptul de a fi nenăscut, cel propriu ipostasului Tatălui, faptul de a fi născut, propriu ipostasului Fiului, şi faptul de a fi purces, propriu ipostasului Duhului.

θεοῦ, καὶ Εὐνόμιος ἄντικρύς ἐστιν. Εἰ δὲ οὐσίας μὲν οὐ λέγει ταῦτα θείας, ὡς δὲ περὶ τὴν οὐσίαν ὄντα κτιστὰ εἶναι ἀποφαίνεται, καὶ τὸν Εὐνόμιον τῇ δυσσεβείᾳ ὑπερέβαλεν. Οὐ γὰρ τὸ μονογενὲς μόνον φῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγέννητον εἰς τὴν κτίσιν κατασπᾷ, καὶ εἰκότως καθ' ἡμῶν ἀκατασχέτως φέρεται τῶν εὐσεβῶς ἕνα τῇ οὐσίᾳ σεβομένων ἄκτιστον θεόν. Ἀλλ' οὐ τῇ οὐσίᾳ μόνον ἄκτιστον, ἀλλὰ καὶ πάσαις ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησιν. Οὐδὲ γὰρ ἂν αἱ ὑποστάσεις εἶεν ἄκτιστοι, τῶν ὑποστατικῶν ἰδιοτήτων μὴ οὐσῶν ἀκτίστων, οὐδὲ φύσις καὶ οὐσία ἔσται ἄκτιστος, εἰ μὴ ἀκτίστους ἔχει καὶ τὰς φυσικὰς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας.

[28] Ταύτας τοιγαροῦν πάσας, εἴτε ἔργα εἴτε ἐνεργείας ὀνομάσειέ τις, ἕτερά πως ὄντα τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ—καὶ γὰρ οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἀκούεις ὄντα—ταῦτα τοίνυν πάντα κατώτερά ἐστι τοῦ Πνεύματος, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος μικρὸν ἀνωτέρω διετέλεσεν ἀποφηνάμενος, ἅτε κατὰ τὸ ἄφραστον καὶ ἀπροσπέλαστον κατ' οὐσίαν ὑπερέχοντος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου λέγοντος ἀκήκοας, ὡς «ἔστι τι πρᾶγμα ὑπὲρ αἰῶνας ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία, ταύτην δὲ πιστεύομεν εἶναι τὴν τῶν σῳζομένων κληρονομίαν». Ὁ αὐτὸς τοίνυν ἀλλαχοῦ καὶ τοὺς ἠξιωμένους ταύτης τῆς χάριτος «ὑπὲρ πάντας αἰῶνας καὶ χρόνους καὶ τόπους ἔσεσθαί φησιν, εἴπερ κληρονομία τῶν ἀξίων αὐτός

[495] Este vorba de cel ce susține punctul acesta de vedere.
[496] Sau: esențe divine.
[497] «Lumina Cea Una-Născută»: Fiul, Cel Unul-Născut.
[498] «[Lumina] Cea Nenăscută»: Tatăl.
[499] Expresia poate însemna atât «Dumnezeului Celui unu [şi] – din unghiul ființei – nezidit», cât şi «Dumnezeului Celui – din unghiul ființei – unu [şi] nezidit».
[500] Sau, mai neaoş: şi nezidit nu doar *cu* ființa, ci şi *cu* toate lucrările fireşti şi însuşirile ipostatice.

născutul [Fiului] şi purcesul [Duhului][494] –, ca unele ce sînt nezidite, sînt [tot] ființă a lui Dumnezeu, făcându-se [astfel][495], de-a dreptul, [alt] Eunomiu. Iar dacă nu spune că acestea sînt ființe dumnezeieşti[496], ci că sînt zidite şi sînt împrejurul ființei [lui Dumnezeu], [atunci să afle că] şi pe Eunomiu l-a întrecut în reaua-cinstire [de Dumnezeu]; că nu doar Lumina Cea Una-Născută[497] o trage [silnic] în rândul zidirii, ci şi pe Cea Nenăscută[498], astfel că – fireşte – fără temei se aruncă asupra noastră, a celor ce [în chip] bine-cinstitor ne închinăm Unuia Dumnezeului [Celui] nezidit după ființă[499]; şi nezidit nu doar după ființă, ci şi după toate lucrările fireşti şi însuşirile ipostatice[500]; că, nefiind nezidite însuşirile ipostatice, nici Ipostasurile nu ar [mai] fi nezidite; şi nici firea şi ființa nu ar mai fi nezidită dacă lucrările fireşti şi ființiale nu îi sînt nezidite.

[28] Prin urmare toate acestea – numite fie *lucruri*, fie *lucrări*, care sînt oarecum altele[501] decât ființa lui Dumnezeu, de vreme ce se spune despre ele că sînt nu dintre cele *din Sinea Lui*, ci dintre cele *dimprejurul Lui* – aşadar, acestea toate sînt mai prejos decât Duhul, precum şi marele Vasile ne-a lămurit [lucrul acesta] puțin mai sus, în înțelesul că [El] este mai presus de ele după [însuşirea Sa de a fi de] negrăit şi neatins după ființă. Dar şi pe cinstitul Maxim l-ai auzit zicând cum [că] «împărăția lui Dumnezeu este [de bună seamă] o anume realitate mai presus de veacuri; aceasta, deci, credem a fi moştenirea [dată] celor ce se mântuiesc»[502]; şi tot el şi că «cei învredniciți de harul [sau darul] acesta sînt mai presus de toate veacurile şi vremurile şi locurile, de vreme ce moştenirea celor vrednici este Dumnezeu Însuşi»[503]. Cum aşa, [oare]

[501] Sau: «oarecum altceva».
[502] *Capete teologice* II 86, PG 90, 1165 A; vezi, mai sus, paragraful 17.
[503] *Ibidem*.

ἐστιν ὁ θεός». Τί οὖν; Τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν καὶ οὐσίαν κληρονομήσουσιν; Οὔμενουν. Ἀλλὰ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ τὴν θείαν βασιλείαν, ἥτις εἰ καὶ μὴ φύσις ἐστὶ θεοῦ— καὶ γὰρ ἀμέθεκτος ἐκείνη—, ἀλλὰ φυσική ἐστιν ἐνέργεια θεοῦ, φυσικῶς ἑπομένη τῷ θεῷ καὶ ἀχωρίστως περὶ αὐτὸν ἀεὶ θεωρουμένη. Διὸ καὶ ὁ ταύτης κληρονόμος, κληρονόμος λέγεται θεοῦ.

[29] Θέλεις οὖν ἁγίων πυθέσθαι τὴν ἐπηγγελμένην ταύτην τῶν ἀγαθῶν κληρονομίαν, ἣν ὑπὲρ αἰῶνας οὖσαν ἤκουσας, περὶ θεὸν λεγόντων εἶναι, καὶ ταύτης κατὰ τὸ παντελῶς ἄῤῥητον καὶ ἀμέθεκτον ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον; Πυνθάνου τοῦτο καὶ διδάσκου παρὰ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου· «εἰ γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ», φησίν, «ἐξερευνηθῆναι οὐ δύναται καὶ αἱ ὁδοὶ οὐκ ἐξιχνιάζονται καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελία πάσης ὑπέρκειται τῆς ἀπὸ στοχασμῶν εἰκασίας, πόσῳ μᾶλλον κατὰ τὸ ἄφραστόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον ἄνω καὶ ὑψηλότερόν ἐστιν αὐτὸ τὸ θεῖον τῶν περὶ αὐτὸ νοουμένων». Τί δὴ καὶ τὰ θεῖα κρίματα, οὐχ οἱ προορισμοὶ τοῦ θεοῦ εἰσιν; Ἔστιν οὖν ἀρχὴν ἔχειν ἢ κτιστοὺς εἶναι τοὺς τοῦ θεοῦ προορισμούς; Ἀλλὰ καὶ τούτους τῶν περὶ θεὸν εἶναί φησι, καὶ τούτων αὖθις ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον. Ὁρᾷς πολλὰ τῶν περὶ τὸν θεὸν ἄκτιστά τε καὶ ἄναρχα, τά γε φυσικῶς περὶ αὐτὸν ὑπάρχοντα, καὶ τούτων ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον; Κατὰ τί δὲ τούτων ὑψηλότερον, εἰ μὴ κατὰ τὴν ὑπερώνυμον καὶ ἀκατονόμαστον καὶ ἀπερινόητον καὶ

[504] Adică natural.

[505] Altfel zis: cel ce o are pe aceasta drept moştenire, pe Dumnezeu Însuşi Îl are drept moştenire.

[506] «căile Lui»: 'căile' pe care 'merge' El Însuşi, nu căile ce duc la El.

[507] Literal: este superioară oricărei reprezentări prin gândire.

firea şi fiinţa lui Dumnezeu o moştenesc [aceştia]? Nicidecum; ci îndumnezeitorul har şi dumnezeiasca împărăţie, care, măcar că nu este fire a lui Dumnezeu (că aceea este de neîmpărtăşit [nimănui]), este însă lucrare firească a lui Dumnezeu [Însuşi], [în chip] firesc[504] următoare lui Dumnezeu şi văzută [a fi în chip] nedespărţit împrejurul Său pururea; [fapt] pentru care moştenitorul acesteia se şi numeşte *moştenitor al lui Dumnezeu*[505].

[29] Vrei, dar, să te încredinţezi de la sfinţi că această făgăduită moştenire a celor bune – [cea despre] care ai auzit că e mai presus de veacuri – este dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu şi că Dumnezeiescul este mai sus şi mai înalt decât ea, ca unul ce este cu totul [de] negrăit şi [de] neîmpărtăşit [nimănui]? Află aceasta şi învaţă-o de la al Nyssei dumnezeiesc Grigorie; că zice: «dacă judecăţile Lui nu e cu putinţă a fi cercetate şi [dacă] neurmate sînt căile Lui[506] şi [dacă] făgăduinţa bunătăţilor [viitoare] întrece toată închipuirea[507], cu cât mai mult Dumnezeiescul însuşi nu va fi – după [însuşirea sa de a fi de] negrăit şi neatins – mai sus şi mai înalt decât cele înţelese [a fi] împrejurul Său?»[508]. Iar dumnezeieştile judecăţi ce altceva sînt, dacă nu prehotărârile lui Dumnezeu? Este aşadar cu putinţă ca prehotărârile lui Dumnezeu să aibă început şi să fie zidite? Dar [sfântul] spune şí că acestea sînt dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu, şí că Dumnezeiescul este mai sus şi mai înalt decât acestea; vezi [deci că] multe dintre cele dimprejurul lui Dumnezeu [sînt] nezidite şi fără-de-început, [şi anume cele] care sînt [*în chip*] *firesc* împrejurul Lui, şi că Dumnezeiescul e mai sus şi mai înalt decât acestea? Şi după ce este mai înalt decât acestea, dacă nu după firea şi fiinţa mai-presus-de-nume

[508] *Împotriva lui Eunomiu* 3, PG 45, 604 B.

ἀμέθεκτον καὶ ἀναίτιον φύσιν καὶ οὐσίαν, εἴπερ ταῦτα τὰ περὶ αὐτὴν νοούμενα ἐξ ἀϊδίου φυσικῶς καὶ νοεῖταί πως καὶ ὀνομάζεται καὶ μετέχεται καὶ κληρονομεῖται παρὰ τῶν ἀξίων θεὸν κληρονομεῖν;

[30] Τί δὲ καὶ ἕτερον ἂν εἴη παρὰ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἡ θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ πνεύματος; Τὸ αὐτὸ γάρ ἐστι θεόν τε γενέσθαι τινὰ καὶ βασιλείας θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Εἰ τοίνυν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἄναρχος καὶ ἄκτιστος, καὶ τὸ θεοποιὸν δῶρον ἄναρχόν τε καὶ ἄκτιστον· διὸ καὶ «θεαρχίαν» καὶ «θεότητα» ὁ μέγας Διονύσιος ὠνόμασεν αὐτό· ἀλλὰ «καὶ τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ὁ θεός ἐστιν ἐπέκεινα», φησίν, «ὡς πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος». Ἀρχὴ μὲν γάρ ἐστι καὶ αἴτιος τῶν τεθεωμένων ὁ θεὸς ὡς μετεχόμενος, ὑπεράρχιος δὲ ὡς ὑπὲρ μετοχὴν ὤν. Ὥστε καὶ τῶν ἀκτίστων ἑαυτοῦ ὑπέρκειται ἐνεργειῶν· οὐδέπω γὰρ ἄχρι καὶ τήμερον ἤκουσται κτιστὴ θεότης ἡ καὶ θεαρχία καὶ ἀγαθαρχία, καίτοι ταύτην ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ καὶ «αὐτοαγαθότητα» προσεῖπεν, ἀλλαχοῦ δ' αὖθις «ἀρχίφωτον» καὶ «θεαρχικὴν ἀκτῖνα». Πῶς δὲ καὶ θεοποιὸν ἔσται δῶρον καὶ θεοποιήσει τὸ κτιστόν; Θεοπεποιημένον γὰρ ἔδει λέγεσθαι, ἀλλ' οὐ θεοποιόν. «Ἀλλ' ἐπειδή», φησίν, «ὑφειμένη λέγεται, εἰ καὶ θεότης—καὶ γὰρ ὑπέρκειται ταύτης ὁ θεός—, κτιστή ἐστιν».

---

[509] *Epistola* 2, PG 3, 1069 A.
[510] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 1, PG 3, 636 C.
[511] *Despre cereasca ierarhie* 3, 2, PG 3, 165 A.
[512] Adică: ceea ce este zidit, ceva zidit.
[513] Este vorba de adversarul – în această polemică – al autorului nostru.

şi de-nenumit şi de-neînţeles şi de-neîmpărtăşit şi nepricinuită, de vreme ce acestea – cele înţelese [a fi] din veşnicie şi [în chip] firesc împrejurul ei – se şi înţeleg oarecum şi se şi numesc, şi se şi împărtăşesc şi se şi moştenesc de către cei vrednici a-L moşteni pe Dumnezeu?

[30] Şi ce altceva decât împărăţia lui Dumnezeu este îndumnezeitoarea dare a Duhului? Că totuna e [faptul de] a se face cineva dumnezeu şi [faptul de] a avea cineva parte de împărăţia lui Dumnezeu. Aşadar, dacă împărăţia lui Dumnezeu este fără-de-început şi nezidită, [atunci] şí îndumnezeitorul dar este fără-de-început şi nezidit; [fapt] pentru care marele Dionisie l-a şi numit *thearhie* şi *dumnezeire*; dar, zice, «ca unul ce este mai presus de toată obârşia, Dumnezeu este mai presus şí faţă de *astfel* numita 'dumnezeire' – [*şi anume* numită] *ca* 'obârşie-a-îndumnezeirii' şi 'obârşie-a-bunătăţii'»[509]. Că obârşie şi pricinuitor al celor îndumnezeiţi [nu altul decât] Dumnezeu este, ca [unul ce este cu putinţă de] împărtăşit, fiind însă [totodată] mai-presus-de-obârşie, ca [unul ce este] mai presus de împărtăşire. Astfel că este mai presus şí decât propriile Sale lucrări nezidite; că – până azi – nicicând nu s-a auzit [să fi fost numită] *dumnezeire zidită* obârşia [aceea cea] şí a îndumnezeirii şí a bunătăţii, [să fi fost, adică, numită] în pofida faptului că altundeva acelaşi [Dionisie] o numeşte pe aceasta şi *bunătate-în-sine* [sau *însăşi-bunătate*][510], iar altundeva, iarăşi, *rază începătoare-de-lumină* şi *thearhică* [adică *proprie obârşiei dumnezeirii*][511]. Şi, apoi, cum ziditul[512] să fie «dar *făcător-de-dumnezeu*» [adică *îndumnezeitor*] şi să îndumnezeiască? Că trebuia – mai degrabă – să se numească [dar] *făcut-dumnezeu*, şi nu *făcător-de-dumnezeu*. «Dar», zice[513], «fiindcă se numeşte 'dumnezeire *subordonată*' (şi aceasta pentru că Dumnezeu este mai presus de ea), zidită este, deşi [i se spune şi] *dumnezeire*».

[31] Ἀλλὰ καὶ τῆς καθ' ὑπερουσιότητα θέσεως ἀπείρως ἐξῃρημένον εἶναι τὸν θεὸν οἱ θεολόγοι λέγουσι. Τί οὖν, διὰ τοῦτο τὴν ὑπερουσιότητα ἐρεῖς κτιστήν, ὡς ἂν μὴ ἐξ ὑπερκειμένου καὶ ὑφειμένου σύνθετος ὁ θεός σοι γένοιτο; Φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ὅτι, «ἐν ἡμῖν ἐστι τὸ Πνεῦμα ὡς δῶρον θεοῦ· ἀλλὰ δῶρον ζωῆς, δῶρον ἐλευθερίας, δῶρον δυνάμεως· διὸ καὶ ὁμότιμόν ἐστι τῷ δεδωκότι». Τῷ γὰρ κατὰ τὸ αἴτιον ὑπερκειμένῳ τὸ ἡνωμένον ἀχωρίστως ὡς ὁμοφυὲς ἢ ὡς φυσικὴ καὶ οὐσιώδης δύναμις ὁμότιμον εἶναι οὐ κωλύεται. Καὶ ὁ υἱὸς γὰρ ὁμότιμός ἐστι τῷ πατρὶ μείζονι ὄντι τῷ αἰτίῳ. Ὁ δὲ λέγων τὸ θεοποιὸν τοῦτο δῶρον κτίσμα, πῶς ὁμότιμον συμφώνως τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ τοῦτ' αὖθις ἐρεῖ τῷ δεδωκότι; Καὶ πάλιν· «τὸ τῆς υἱοθεσίας πνεῦμα, τὸ τῆς ἐλευθερίας αἴτιον, τὸ ὅπου θέλει πνέον θειότητα», οὐκ ἄντικρυς ἐκεῖνο λέγει «τὸ θεοποιὸν δῶρον, ἡ θεότης, ἡ θεαρχία, ἡ ἀγαθαρχία, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως»; Ὃ γὰρ ἀρχὴν ἐκεῖνος εἶπεν, αἴτιον οὗτος ἐκάλεσεν. Ἀλλ' ἄκουε τῶν ἐφεξῆς· «διὰ τοῦτο ναοὶ θεοῦ καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματός εἰσι πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς οἰκεῖ ἡ μία θεότης καὶ μία κυριότης».

[32] Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἐνοικοῦν τοῖς ἁγίοις θεοποιὸν δῶρον ἄκτιστόν ἐστιν; Ἀλλ' οὐδὲ θεότης καὶ αὐτὸ λεγόμενον καὶ ὑπερκειμένην ἔχον ἑαυτοῦ τὴν ὑπεράρχιον φύσιν

[514] Vezi *Despre sfântul Duh* 24, 57, PG 32, 173 AB; vezi şi *Romani* 8, 2, *Fapte* 1, 8.
[515] «[Îi] este superior *după pricină*»: îi este superior întrucât îi este cauză; vezi, imediat, cazul superiorității – după pricină – a Tatălui pricinuitor (adică născător) față de Fiul pricinuit (născut, adică, din Tatăl).
[516] Adică: cu ceea ce îi este superior după pricină, cu care şi este unit.
[517] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 753 C.
[518] Literal: obârşia îndumnezeirii.
[519] Dionisie Areopagitul, *Epistola 2*, PG 3, 1068 A–1069 A.
[520] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 761 AB.

[31] Dar teologii spun că Dumnezeu este nesfârşit mai presus [chiar] şi de afirmarea cea după [însuşirea Sa de a fi *ființă*] *mai-presus-de-ființă*. Cum aşa, din pricina aceasta vei spune [oare] că [ființa] mai-presus-de-ființă este zidită, ca nu cumva (vezi, Doamne) să îți fie Dumnezeu compus din [ceva] superior şi [ceva] inferior/subordonat? Apoi, şi marele Vasile spune că «Duhul este în noi ca [un] dar al lui Dumnezeu, dar – însă – de viață, dar de slobozenie, dar de putere, [fapt] pentru care şi este de-o-cinste cu Cel ce L-a dat»[514]; pentru că nimic nu împiedică, desigur, ca *ceea ce este unit* [în chip] nedespărțit cu *ceea ce [îi] este superior după pricină*[515] – [unit nedespărțit] ca [fiind] de-o-fire [cu ce s-a unit] sau ca [fiind] putere firească şi ființială [a aceleia] – să fie de-o-cinste [cu aceea[516]]; că şi Fiul este de-o-cinste cu Tatăl, [Tată] Care – după pricină – este mai mare decât El. Pe când, cel ce spune că darul acesta îndumnezeitor este zidit, cum va [mai putea] spune apoi, în conglăsuire cu marele Vasile, că [darul] acesta este de-o-cinste cu Cel ce l-a dat? Şi, iarăşi, [spusa] «duhul înfierii, pricina slobozeniei, ceea ce suflă – oriunde vrea – dumnezeire»[517] [oare] nu este, de-a dreptul, totuna cu «darul îndumnezeitor, dumnezeirea, obârşia îndumnezeirii, obârşia bunătății, începătura îndumnezeirii[518]»[519]? – că ceea ce acela a numit *obârşie*, acesta a numit *pricină*. Dar ascultă şi mai departe: «pentru aceasta biserici ale lui Dumnezeu [Tatăl] şi [ale] Fiului şi [ale] sfântului Duh sînt sfinții toți, în care sălăşluieşte dumnezeirea cea una şi domnia cea una»[520].

[32] Vezi că îndumnezeitorul dar cel sălăşluit în sfinți este nezidit? Dar nici [faptul de] a i se spune acestuia *dumnezeire* şi, totodată, [de] a avea mai presus de el firea cea mai-presus-de-obârşie, [nici aceasta] nu va împiedica

τὸ μίαν εἶναι θεότητα κωλύσει. Διατί; Ὅτι ἄκτιστός ἐστι καὶ αὕτη καὶ ἀδιαίρετος ἐκείνης. Ὡς γὰρ ἥλιος καὶ ἡ ἀκτὶς καὶ ὅθεν ἡ ἀκτὶς καλεῖται, καὶ ὁ μὲν ἀπρόσιτος, ἡ δὲ προσιτὴ ὡς ὑφειμένη, καὶ οὐ δύο φῶτα οὐδὲ δύο παρὰ τοῦτο ἥλιοι, οὕτω θεότης καὶ τὸ θεοποιὸν δῶρον καὶ ἡ τοῦτο παρ' ἑαυτῆς χαριζομένη θεαρχικωτάτη φύσις, καὶ οὐ δύο θεότητές εἰσιν. Οὕτω γὰρ καὶ πνεῦμα ἅγιον τό τε παρέχον καὶ τὸ παρεχόμενον. Καὶ οὕτω πολλῶν πνευμάτων ἁγίων ὄντων τε καὶ λεγομένων, ἓν ἡμᾶς δοξάζειν οὐδὲν τὸ προσιστάμενον. Ἰδοὺ γὰρ ἀκήκοας ὅτι τὸ πνεῦμα ὡς δῶρόν ἐστιν ἐν ἡμῖν, καὶ τὸ δῶρον ὁμότιμον τῷ δεδωκότι. Πῶς οὖν ἂν εἴη κτίσμα, εἰ μὴ καὶ ὁ διδοὺς αὐτὸ θεός; Ὅ, φεῦ, κινδυνεύουσι δοξάζειν οἱ τὸ θεοποιὸν δῶρον ἡγούμενοι κτιστόν. Οὐ μήν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν θεοποιὸν παρέχον χάριν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, καὶ ἡ παρεχομένη χάρις τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, καθάπερ ἀκηκόαμεν. Καὶ οὐ θέμις ἀθετεῖν οὐδέτερον, οὐδὲ εἰς κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιρεῖν, ἀλλ' εὐσεβῶς ἀμφότερα νοεῖν ἀκούοντας τοῦ λέγοντος, ὅτι «τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἡ γραφὴ ποτὲ μὲν ὕδωρ καλεῖ, ποτὲ δὲ πῦρ, δεικνῦσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα τὰ ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας».

[33] Οὐκοῦν τὸ πνεῦμα κατ' οὐσίαν μὲν ἀμέθεκτον, κατὰ δὲ τὴν θεοποιὸν ἐνέργειαν ταύτην, ἥτις καὶ θεότης καὶ θεαρχία ὡς θέωσις καλεῖται, καθ' ἣν καὶ ἐκχεῖται καὶ δίδοται καὶ ἀποστέλλεται τὸ πανταχοῦ ὂν καὶ ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι μονίμως ἱδρυμένον, κατὰ ταύτην

[521] «aceasta»: harul îndumnezeitor cel numit *dumnezeire*.
[522] «aceea»: firea dumnezeiască cea numită *dumnezeire*.
[523] Adică: soarele este inaccesibil, inabordabil.
[524] Adică: în parte creată şi parte necreată.
[525] Ioan Hrisostom, *Omilii la Ioan* 32, PG 59, 183.
[526] Sau: din unghiul căreia, din perspectiva căreia; prin care.

[faptul de] a fi o singură dumnezeire. De ce? Pentru că şí aceasta[521] este nezidită; şi este nedespărțită de aceea[522]. Că după cum *soare* se numeşte şí raza, şí [locul] de unde [ne vine] raza, iar acela [ne] este neapropiat[523], pe când aceasta, ca [una ce este] mai prejos, [ne] este apropiată, dar nu [spunem], pe motivul acesta, că ar fi două lumini ori doi sori, tot aşa *dumnezeire* [este] şí darul îndumnezeitor, şí firea prea-începătoare-de-dumnezeire, [fire] care de la ea îl dă [nouă] pe acesta, dar nu sînt două dumnezeiri. Că – tot aşa – *duh sfânt* este şí Cel ce dă, şí ceea ce este dat; şi, aşadar, multe fiind – şi fiind numite – duhurile sfinte, nimic nu ne împiedică a socoti că Unul [singur] este. Că, iată, ai auzit că Duhul este – ca dar – înlăuntrul nostru şi că darul [acesta este] de-o-cinste cu Cel ce L-a dat; cum, deci, să fie zidire, fără numai dacă [nu cumva zidire este] şi Dumnezeu, Cel L-a dat pe El? – [lucru pe] care, vai, se [şi] primejduiesc a-l socoti cei ce cred că darul îndumnezeitor este zidit. Apoi, şí Cel ce dă harul îndumnezeitor este Duh sfânt, şí harul cel dat este duh sfânt, după cum am auzit; şi pe nici unul [dintre acestea două] nu e îngăduit a-l nesocoti, nici a-L împărți pe [unul şi] acelaşi Duh în creat şi necreat[524], ci [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] a le înțelege pe amândouă [zicerile acestea], auzindu-l pe cel ce spune că «harul Duhului Scriptura îl numeşte când apă, când foc, arătând că nu ale ființei [Duhului] sînt numirile acestea, ci ale lucrării»[525].

[33] Aşadar, pe de o parte, după ființă Duhul este [de] neîmpărtăşit [nimănui], pe de alta, după lucrarea aceasta îndumnezeitoare, numită şi *dumnezeire* şi *obârşie-a-dumnezeirii* ([aceasta] în înțeles de îndumnezeire), după care[526] şí Se varsă şí Se dă şí Se trimite Cela ce pretutindenea este şi este întemeiat [în chip] statornic în nemişcată identitate

οὖν καὶ μεθεκτὸν ὑπάρχει τὸ πνεῦμα τοῖς ἀξίοις. Οἱ τοίνυν κτιστὴν καὶ ἄκτιστον λέγοντες θεαρχίαν καὶ θεότητα, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸ πνεῦμα τέμνοντες εἰς ἀνίσους καὶ ἀντικειμένας ἐκ διαμέτρου θεότητας· οὗτοί εἰσιν οἱ δύο κυρίως λέγοντες θεοὺς καὶ τῇ νόσῳ τῆς διθεΐας περιπεπτωκότες. Λελήθασι τοίνυν ἑαυτοὺς τὸ τῆς μιᾶς θεότητος αἴτιον διπλόης ἀλλοκότου αἴτιον οἰόμενοι καὶ κατὰ τοὺς δίνης τὴν κεφαλὴν πεπληρωμένους τὴν οἰκείαν ἐκ τοῦ σφακελισμοῦ περιτροπὴν τῶν ὀρθῶς καὶ ἀσφαλῶς ἑστώτων λογιζόμενοι.

[34] Τί γάρ, οὐχὶ ταὐτὸν θεοποιὸν δῶρον καὶ θέωσίς ἐστιν; Οὐ πολλαχοῦ δὲ τῶν θαυμασίων Κεφαλαίων καὶ τῶν διεξοδικωτέρων λόγων «ἀγένητον τὴν θέωσίν» φησιν ὁ θεῖος Μάξιμος, «ὡς μὴ ἔχουσαν γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν»; Ἀλλὰ τοῦ Ἀρεοπαγίτου πάλιν ἄκουσον «τὸ θεαρχικὸν πνεῦμα ὑπὲρ πᾶσαν ἀϋλίαν τε καὶ νοητὴν θέωσιν ὑπεριδρυμένον» εἶναι λέγοντος. Καὶ αὖθις, «οὐδεμίαν ὁρῶμεν θέωσιν ἢ ζωήν, ἥτις ἀκριβῶς ἐμφερής ἐστι τῇ πάντων ὑπερκειμένῃ αἰτίᾳ». Ὥστε ἐμφερής, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς. Πῶς οὐκ ἀκριβῶς; Ἐπεὶ κατὰ τὸν θεῖον αὖθις Μάξιμον «πάντα ὅσα ὁ θεὸς καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος».

---

[527] Această «ciudată îndoire» este dublarea dumnezeirii, în una creată şi una necreată, care, astfel, din unghiul firii, prezintă discontinuitate întreolaltă.

[528] Cei cu rău de mare au, de fapt, un sistem greşit de referinţă: li se pare că ei – şi corabia – stau, în planul orizontal, şi marea e cea care se mişcă.

[529] E vorba de 'sucirea' prin care îşi întorc faţa de la dogmele adevărate.

[530] Adică: în tratatele mai extinse.

[531] *Către Thalassie* 61, 16, PG 90, 644 D.

[532] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 8, PG 3, 645 C.

[533] *Ibidem*, 2, 7, PG 3, 645 B.

[cu Sine Însuşi] – după aceasta, aşadar, Duhul este şí [cu putință de] împărtăşit celor vrednici. Astfel că cei ce vorbesc de dumnezeire – şi obârşie-a-îndumnezeirii – zidită şi nezidită, [tocmai] aceştia sînt cei ce taie Duhul în dumnezeiri inegale şi diametral opuse, [tocmai] aceştia sînt cei ce afirmă propriu-zis doi dumnezei şi au căzut în boala diteismului. Prin urmare, nu îşi dau seama că pricina dumnezeirii celei una [aceştia] o socotesc [pricină] a [unei] ciudate îndoiri[527] şi, asemenea celor cu rău de mare[528], propria lor sucire[529] – cea din pricina vârtejului – o socotesc sucire a celorlalți, a celor ce stau fără alunecare.

[34] Cum aşa, darul îndumnezeitor nu e [oare] totuna cu îndumnezeirea? Nu spune oare dumnezeiescul Maxim, într-o mulțime de locuri din minunatele sale Capete şi din cuvintele mai desfăşurate[530], că «nefăcută [este] dumnezeirea, neavând facere, ci neînțeleasă arătare în cei vrednici»[531]? Ascultă-l, dar, iarăşi pe Areopagitul, care spune că «Duhul thearhic [adică propriu obârşiei dumnezeirii]» e «aşezat mai presus de toată nematerialnicia şi înțeleasa dumnezeire»[532]; şi [că], iarăşi, «nu vedem nici o dumnezeire – ori viață – care să fie întocmai asemănătoare Pricinei Celei mai presus de toate»[533]. Astfel că [este] asemănătoare, dar nu întocmai. Şi pentru ce 'nu întocmai'? Fiindcă, iarăşi după dumnezeiescul Maxim, «toate câte este Dumnezeu va fi şí cel îndumnezeit prin har, mai puțin identitatea [cu El] după ființă»[534]. Aceasta

[534] Ca atare, citatul din sfântul Maxim nu l-am identificat; expresia «mai puțin identitatea cu El după ființă» apare de două ori în scrierile sfântului: în răspunsul al 22-lea către Thalassie (ΕΠΕ 14 B, p. 135) şi în epistola către Gheorghie, eparhul Africii (ΕΠΕ 15 B, p. 27). Aşadar, inserarea pasajului din sfântul Maxim poate fi gândită, mai degrabă, astfel: 'şi tot el [zice că] toate câte este Dumnezeu – [acestea] va fi şí cel îndumnezeit prin har, «mai puțin identitatea cu El după ființă»'.

Αὕτη ἡ διαφορά, ὅτι τῶν θεοποιῶν χαρίτων τοῦ πνεύματος μετέχοντες τῆς οὐσίας οὐ μετέχουσι. Τίς δ' ἂν καὶ τούτων ἑκάστην ὁλόκληρον χωρήσειε; Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ὅτι «οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν», ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους· ἣν ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἔφημεν, «φυσικὴν δόξαν» ὀνομάζει τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ Δαμασκηνὸς ὁ θεῖος «φυσικὴν ἀκτῖνα τῆς θεότητος». Ἠι καὶ ψάλλων ἰδεῖν, φησί, ταύτην δυνάμει πνευματικῇ καὶ ἀποῤῥήτῳ τοὺς συναναβάντας τῷ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀλλ' οὐχ ὁλόκληρον ἰδεῖν· διὸ καὶ «ἀμυδρὰν αὐγὴν τῆς θεότητος» αὐτὴν προσεῖπεν.

[35] Ὁρᾷς καὶ τρόπον ἕτερον τὸ ὑφειμένον τῆς θείας θέας καὶ μεθέξεως; Ἀλλὰ τοῦτο τῶν πασχόντων ἦν, οὐ τοῦ ποιοῦντος· «καθόσον γάρ», φησίν, «ἐχώρουν καθορᾶν οἱ βλέποντες». Ὡς μὲν οὖν οὐχ ὁλόκληρος, οὐκ ἴση· ὡς δ' ἐκεῖθεν πεμπομένη, ἄκτιστος· ὡς δ' ἀκτὶς ἐκείνης, οὐχ ἑτέρα ταύτης. Ἄκουσον γοῦν τοῦ ἀποστόλου λέγοντος «ἐν τῷ Ἰησοῦ κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς», «ἐκ δὲ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ», φησὶν ὁ ἠγαπημένος αὖθις, «ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Ἐκεῖνος μὲν οὖν πᾶσαν ἐχώρησε καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἡμεῖς δὲ μόνην τὴν ἐνέργειαν, καὶ ταύτην οὐχ ὁλόκληρον, ὡς μικρὸν ἀνωτέρω ἐδιδάχθημεν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Ἰωὴλ προεῖπεν ὁ θεὸς ὅτι, «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα». Πῶς οὖν κτίσμα τὸ

[535] Athanasie cel Mare, *Către Antioh arhontele* 28, PG 28, 616 A.
[536] Vezi paragraful 11; vezi şi Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 4, 21, PG 94, 1193 B.
[537] *Omilia la Schimbarea-la-faţă* 12, PG 96, 564 B.
[538] *Slava* stihoavnei Vecerniei din 7 August.
[539] *Omilia la Schimbarea-la-faţă* 13, PG 96, 565 C.
[540] Adică: din fiinţa lui Dumnezeu.

este deosebirea, [şi anume faptul] că împărtăşindu-se [ei] de îndumnezeitoarele daruri ale lui Dumnezeu, de fiinţă nu se împărtăşesc. Dar şi pe fiecare din [darurile] acestea cine îl poate primi întreg? Pentru că spune marele Athanasie că «nu fiinţa lui Dumnezeu o vedeau sfinţii, ci slava»[535], precum şi Apostolii pe munte, [slavă] pe care tot el altundeva – cum am spus mai înainte – o numeşte «slavă firească» a lui Dumnezeu[536], iar dumnezeiescul Damaschin «rază firească a dumnezeirii»[537]; căreia şi cântându-i, zice că cei ce s-au suit pe munte cu Iisus au văzut-o pe aceasta, printr-o putere duhovnicească şi negrăită, dar nu întreagă au văzut-o; [fapt] pentru care «rază întunecată a dumnezeirii» a numit-o pe aceasta[538].

[35] Vezi [aşadar] şi alt chip de [a înţelege] *mai prejos*-ul [propriu] dumnezeieştii vederi şi împărtăşiri? Însă acesta ţine de cei ce pătimeau [dumnezeiasca vedere], nu de Cel ce [o] săvârşea; că zice: «pe cât puteau vedea cei ce [o] vedeau»[539]. Aşadar, întrucât nu era întreagă, [înseamnă că] nu era egală [cu sine însăşi, cea întreagă]; dar întrucât [nu de altundeva decât] dintr-acolo era trimisă[540], [înseamnă că era] nezidită; că auzi-l şi pe Apostolul, care zice că «în Iisus locuieşte trupeşte tot plinul dumnezeirii»[541], «iar din plinul lui» – iarăşi, zice [ucenicul] cel iubit – «am luat noi toţi»[542]. Aşadar, Acela a încăput [în Sine] şí toată fiinţa, şí toată lucrarea[543], pe când noi doar lucrarea, şi pe aceasta nu toată, aşa cum puţin mai sus ne-am învăţat [de către dumnezeiescul Damaschin]. Dar şi prin Ioil a spus Dumnezeu, de mai înainte, că «vărsa-voi din Duhul Meu peste tot trupul»[544]. Cum să fie, deci, zidire ceea ce [ne vine] din

[541] *Coloseni* 2, 9. [542] *Ioan* 1, 16.
[543] Este vorba, desigur, de fiinţa dumnezeiască şi de lucrarea dumnezeiască, pe care 'le-a încăput' în Sine Cuvântul întrupat.
[544] *Ioil* 3, 1.

ἐκ τοῦ πληρώματος ἐκείνου τῆς θεότητος, εἰ μὴ καὶ τὸ πλήρωμα ἐκεῖνο κτίσμα, ὃ συμβαίνει, φεῦ, τοῖς κτιστὴν τὴν θεοποιὸν χάριν λέγουσι τοῦ πνεύματος; Πῶς δ' αὖ τὸ ἐκχεόμενον ἀπὸ τοῦ πνεύματος οὐκ ἄκτιστον, εἰ μὴ καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα; Καίτοι Βασίλειος ὁ μέγας, «ἐξέχεε τοῦτο», φησίν, «ὁ θεός, οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο, οὐκ ἐδημιούργησεν, ἔδωκεν, οὐκ ἐποίησεν». Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατήρ, «οὐχ ὁ θεός», φησίν, «ἀλλ' ἡ χάρις ἐκχεῖται». Οὕτως ὁμολογουμένως ἄκτιστος ἡ χάρις.

[36] Ἀλλὰ πῶς αὖθις οὐχ ὑπερκείμενον ἔσται τὸ πλήρωμα [τοῦ] ἐκ τοῦ πληρώματος, εἰ μὴ ἄρα καὶ οἱ μετασχόντες τούτου καὶ κατὰ χάριν θεωθέντες ὁμόθεοι, καθάπερ καὶ τὸ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐκεῖνο φύραμα, ὃ δι' ἑαυτοῦ ἔχρισεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός; Καίτοι οὐ τοὺς κατὰ Παῦλον μερισμοὺς τοῦ πνεύματος ἐνταῦθα λέγω, ἀλλὰ τὴν κοινὴν μετάληψιν ἁπάντων, ἧς καὶ αὐτῆς ὑπέρκειται τὸ θεῖον. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἀνάλογον ἑκάστου τῶν μετεχόντων ἐξετάσειέ τις, πολλὰς ὄψεται διαφορὰς κατὰ τὸ ὑπερκείμενόν τε καὶ

[545] Marele Vasile, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772 D.

[546] Vezi *Omilia a XIV^a^ la Ioan* 1, PG 59, 92.

[547] Termenul *ὁμόθεος* (*de-o-dumnezeire, deopotrivă-Dumnezeu, 'egal-în-dumnezeire* [cu]'), însoțit, de pildă, de *σύνθρονος, ὁμότιμος, ὁμόδοξος* (adică *de-un-scaun, de-o-cinste, de-o-slavă*), e folosit de Părinți, pe de o parte, în privința Persoanelor sfintei Treimi, mai precis în privința Fiului şi Duhului, arătând 'egalitatea' Lor cu Tatăl, şi anume 'egalitate' în cinstire, în slăvire, în împărăție, în dumnezeire, dar, pe de altă parte, şi în privința firii omeneşti asumate de Dumnezeu-Fiul (*'καὶ θεώσας τὸ πρόσλημα'*), arătând faptul că firea omenească a Cuvântului întrupat (şi carnea însăşi) e înălțată – aşa zicând – la 'statutul de Dumnezeu' şi, prin urmare, este cinstită ca Dumnezeu, cu cinstea pe care o dăm lui Dumnezeu; ceea ce nu se întâmplă în cazul îndumnezeitei firi omeneşti a sfinților. Vezi *Suidae Lexicon* (pi) Vol. 3, p. 119, r. 10 ş. urm, 1705, Grigorie Teologul, *In sanctum pascha*, PG 36, col. 633, r. 45-50 şi col. 640, r. 39–col. 641, r. 3 şi Mihail Psellos, *Theologica* I, Leipzig 1989, p. 15, r. 86-92, Ioan Damaschinul, *Contra Jacobitas*, PG 94, 1481 CD.

plinul acela al dumnezeirii, fără numai dacă [nu cumva tot] zidire este şi plinul acela? – lucru la care, vai, ajung [de fapt] cei ce spun că zidit este îndumnezeitorul har al Duhului. Şi, iarăşi, cum să fie zidit ceea ce se varsă din Duhul, fără numai dacă [nu cumva tot] zidit este şi Duhul Însuşi? Bine, dar marele Vasile zice [limpede] că «Dumnezeu L-a vărsat pe Acesta, nu L-a zidit; L-a dăruit, nu l-a făurit; L-a dat, nu L-a făcut»[545]; iar Părintele [cel cu] Gură de aur zice [că] «nu Dumnezeu, ci harul [e ceea ce] se varsă»[546]. Astfel că, [în chip] mărturisit, nezidit este harul.

[36] Dar, iarăşi, plinul [acela] cum nu va fi mai presus de ceea ce este [luat] din plinul [acela], fără dacă nu [cumva] şí cei părtaşi de el şi după har îndumnezeiți sînt [– nici mai mult, nici mai puțin –] *de-o-dumnezeire* [cu Fiul][547] [întocmai] precum frământătura aceea a noastră pe care prin Sine Însuşi a uns-o pentru noi Fiul lui Dumnezeu[548]? Şi nu vorbesc aici de împărțirile Duhului, cele pomenite de Pavel, ci [doar] de comuna împărtăşire a tuturora, [împărtăşire] față de care – şí față de aceasta – este mai presus Dumnezeiescul. Iar dacă cineva [mai] ia seama şi la măsura fiecăruia dintre cei ce se împărtăşesc, multe deosebiri va vedea [că sînt] din unghiul [acesta al] mai-presus-ului şi mai-prejos-ului[549]. Cum aşa, dar, Se

[548] Vezi, în urmă, *Triade* 3, 1, 33: «doar mintea şi trupul lui Hristos s-au îndumnezeit 'prin venirea a *întreg* ceea ce unge' şi au dobândit lucrarea [cea] deopotrivă cu a ființei ce le-a îndumnezeit, încăpând-o [într-însele] pe aceasta *toată*, fără [vreo] lipsă [...]; că [doar] 'în Hristos locuieşte trupeşte' – după [cum zice] Apostolul – '*toată* plinătatea dumnezeirii'». Vezi Grigorie Teologul, *Cuvântul 30*, 21: «Iar 'Hristos' [adică 'Uns', numindu-Se] pentru Dumnezeire, că [însăşi] aceasta este ungere a omenității, sfințindu-o *nu cu lucrarea*, ca la ceilalți unşi, *ci cu venirea de față a* întreg *ceea ce unge*» (PG 36, 132 B; PG 151, 748 AB). Vezi şi Ioan Damaschin, *Trei cuvântări despre icoane* 1, 4, PG 94, 1135.

[549] «din unghiul mai-presus-ului şi mai-prejos-ului»: după criteriul superior/inferior. Vezi şi nota 34 la *Epistola a III[a] către Achindin*, Palama II, GA, p. 296-7.

ὑφειμένον διενηνοχυίας. Τί οὖν, κατακερματίζεται τὸ πνεῦμα; Ἄπαγε· καὶ γὰρ ἀμεθέκτως μετέχεται καὶ ἀμερίστως μερίζεται· καὶ ἵνα κατὰ τὸν Χρυσόστομον εἴπω θεολόγον παραδειγματικῶς ἐξηγούμενον, πῶς ἐκ τοῦ πληρώματος ἐκείνου λαμβάνομεν ἡμεῖς, εἰ τοῦ πυρός, φησί, μετέχοντες—καὶ ταῦτα σώματος ὄντος—καὶ μερίζομεν καὶ οὐ μερίζομεν αὐτό, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς ἐξ ἀσωμάτου οὐσίας;

[37] Ἀλλὰ μὴ πάλιν κατώτερα καὶ ἀνώτερα ἀκούων θεοὺς πολλοὺς αὖθις ὑπολάβῃς· τοῦτο γὰρ συμβαίνει τοῖς πολλὰς λέγουσιν οὐσίας θείας ὑπερκειμένας τε καὶ ὑφειμένας, ὡς ὁ μέγας Διονύσιος γράφει· θεὸν δὲ ἀνούσιον οὐδὲ ἀναπλάσαι δυνατὸν κατὰ διάνοιαν· ἐπεὶ οὖν αἱ ἐνέργειαι αὗται οὐκ αὐθυπόστατοί εἰσιν, ἀλλὰ δυνάμεις παραστατικαὶ τοῦ εἶναι τὸν θεόν, οὐκ ἔστι διὰ ταύτας ἕτερός τις δεύτερος θεός. Ἀλλ' ἀγνοήσουσι μὲν καὶ τὸ ὅλως εἶναι τὸν θεὸν οἱ ταύτας μὴ δεχόμενοι. Οἱ δὲ πρὸς ταύτας τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἀνατείνοντες ἕνα προσκυνήσουσι θεὸν παντοδύναμον, ἐν ἀβάτοις μὲν ἐξῃρημένον κατ' οὐσίαν καὶ μήτε ὄνομα μήτε λόγον

[550] Adică: luăm din el – aprinzând ceva – şi el nu se îmbucătăţeşte, nici se împuţinează.

[551] *Omilia a XIV^a^ la Ioan 1*, PG 59, 91-92 (*Opere* XIII, GA, p. 249).

[552] Sau: de inferioare şi superioare.

[553] Vezi *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 2: «iar [cuvântul] nu spune că altceva este *bine*-le şi altceva *ceea-ce-este*-le şi altceva *viaţa* sau *înţelepciunea*, nici că pricinile [sau cauzele acestora] sînt [mai] multe şi că există [astfel mai multe] dumnezeiri producătoare ale lor, [dumnezeiri] care se deosebesc întreolaltă, [fiind] unele mai-presus şi altele mai-prejos [adică superioare şi inferioare], ci că ale unuia [şi aceluiaşi] Dumnezeu sînt toate bunele ieşiri [sau purcederi]» (De Gruyter, p. 181.16-21).

[554] Vezi tot Dionisie Areopagitul, tot *De divinis nominibus* 4, 3, De Gruyter, p. 146, r. 6-12.

[555] Vezi *Despre teologia mistică* 4, PG 3, 1040 D.

îmbucătăţeşte Duhul? – ferească [Sfântul]!; că [nu altcum decât în chip] neîmpărtăşit Se împărtăşeşte şi [nu altcum decât în chip] neîmpărţit Se împarte; şi, ca să spun ca de-Dumnezeu-cuvântătorul Gură-de-aur, când tâlcuieşte în ce chip luăm noi din plinul Aceluia, dacă până şi în cazul focului – corp [material, adică,] fiind el – împărtăşindu-ne [adică slujindu-ne] de el, şí îl împărţim, şí nu îl împărţim[550], cum să nu se întâmple aceasta în cazul lucrării, ba încă a lucrării celei [purcese] din fiinţa netrupească[551]?

[37] Dar, iarăşi, auzind [tu vorbindu-se în cazul lui Dumnezeu] de *unele mai-prejos* şi de *altele mai-presus*[552], nu le lua drept dumnezei, aşadar drept *mai mulţi* dumnezei; că aceasta se întâmplă [doar] celor vorbesc despre [mai] multe *fiinţe* dumnezeieşti, superioare şi inferioare, precum scrie marele Dionisie[553]. Apoi, pe Dumnezeu cel fără-de-fiinţă[554] nici nu e cu putinţă a [şi-]L plăsmui [cineva] în cuget[555]; fiindcă, aşadar, lucrările acestea nu sînt de-sine-subzistente, ci [tocmai] puteri[le] ce [ne] înfăţişează faptul că Dumnezeu există, [ele] nu au cum să constituie vreun alt Dumnezeu, secund[556]. Ci [dimpotrivă,] cei ce nu le primesc pe acestea nici nu cunosc să existe – câtuşi de cât – Dumnezeu. Pe când cei ce îşi aţintesc la acestea ochiul cugetului, [aceştia cunosc şi] se închină Unuia Dumnezeului A-tot-puternic, Celui Care după fire este dincolo [de toate], întru cele necălcate [de făptură zidită],

[556] Nicidecum putând cugetarea omenească a-şi închipui un Dumnezeu mai-presus-de-fiinţă, aşadar neputându-şi-L închipui pe Dumnezeul Cel mai-presus-de-fiinţă, singurele indicii cum că El există îi vin doar din lucrările Sale, cele izvorâte – toate – din El. Prin urmare neavând ea, înafara Acestui Dumnezeu 'dedus' din lucrările Lui, nici un alt dumnezeu, lucrările Acestuia nu introduc în cugetare un al doilea dumnezeu, ci – aşa zicând – pe primul.

μήτε νόημα κατ' αὐτὴν ἐπιδεχόμενον, κατὰ ταύτας δὲ πολυώνυμον ὄντα καὶ ἐκφανῆ· καὶ τοὺς μὲν ἀπὸ τούτων αὐτὸν εἰδότας καὶ ὑμνοῦντας θεοσεβεῖς, τοὺς δὲ καὶ μετέχοντας αὐτῶν καὶ ἐνεργοῦντας τῇ μετουσίᾳ κατ' αὐτὰς θεοὺς ἀπεργαζόμενον κατὰ χάριν ἀνάρχους καὶ ἀτελευτήτους, ὡς ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος ἐν πολλοῖς καὶ διὰ πολλῶν ἀποδείκνυσι λόγων· «οὐ διὰ τὴν φύσιν ἣν ἔχουσι», φησίν, «οὗτοι τὴν κτιστήν, δι' ἣν τοῦ εἶναι ἤρξαντο καὶ ἔληξαν, ἀλλὰ διὰ τὴν χάριν τὴν θείαν καὶ ἄκτιστον καὶ ἀεὶ οὖσαν ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν καὶ πάντα χρόνον ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος θεοῦ». Πρὸς γὰρ τὰς θείας καὶ ἀνάρχους καὶ ἀθανάτους τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἀκτῖνας τὸν νοῦν ἀναπετάσαντες καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου κατὰ χάριν ἐν πνεύματι γεγεννημένοι καὶ σώαν φέροντες τοῦ γεννήσαντος θεοῦ τὴν ὁμοίωσιν—ἐπεὶ καὶ πᾶσα γέννησις ταὐτὸν τῷ γεννῶντι πέφυκεν ἀποτελεῖν τὸ γεννώμενον· «τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστιν»—εἰκότως οὐκ ἐκ τῶν φυσικῶν χρονικῶν ἰδιωμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν θείων καὶ μακαρίων γνωρισμάτων, οἷς τὸ εἶδος ἑαυτῶν μετεποίησαν, ὠνομάσθησαν. Ὧν οὐκ ἐφικνεῖται οὐ χρόνος, οὐ φύσις, οὐ λόγος, οὐ νοῦς, οὐδ' ἄλλο τι κατὰ περιγραφὴν φάναι τῶν ὄντων οὐδέν.

---

[557] Adică: din unghiul acesteia, al ființei Lui.

[558] Sau: suferă, primește, acceptă, admite.

[559] Adică: după lucrările și puterile Lui, din unghiul acestora.

[560] «ca atare»: cu multe nume, polionim.

[561] Adică: sînt lucrători din unghiul acestora.

[562] Adică: nu pe temeiul firii lor.

[563] Pasajul întreg este acesta: «'fără-de-tată, fără-de-mamă și fără-început-al-neamului, nici început al zilelor având, nici sfârșit al vieții' s-a scris [despre] marele Melhisedec – cum a lămurit cele despre el adevăratul cuvânt al bărbaților purtători-de-Dumnezeu – nu pentru firea [lui] cea zidită, cea din cele ce nu sînt, după care și-a avut început și sfârșit al vieții, ci pentru harul cel dumnezeiesc și nezidit și pururea-fiitor [și] mai

şi, după ea[557], nu îngăduie[558] nici nume, nici cuvânt, nici înțeles, dar, după acestea[559], şí este cu-multe-nume, şí S-a arătat [pe Sine a fi ca atare[560]] şi Care pe cei ce [pornind] de la acestea Îl ştiu şi Îl laudă îi face de-Dumnezeu-cinstitori, iar pe cei care se şi împărtăşesc de ele şi, prin împărtăşire, lucrează după acestea[561] [îi face] dumnezei după har, [şi anume dumnezei] fără-de-început şi fără-de-sfârşit, după cum Maxim cel mult [cunoscător] în cele dumnezeieşti o arată în multe rânduri şi în multe cuvinte; că zice: «nu pentru firea[562] ce o au aceştia, cea zidită, după care au început [faptul de] a fi şi l-au sfârşit, ci pentru harul cel dumnezeiesc şi nezidit şi pururea-fiitor [şi] mai presus de toată firea şi vremea, [cel] din Dumnezeu Cel pururea-fiitor»[563]; că săltându-şi [aceştia] mintea la dumnezeieştile şi cele fără-de-început şi fără-de-moarte raze ale lui Dumnezeu şi Tatăl, şi din Tatăl prin Fiul în Duhul după har născându-se, şi teafără purtând asemănarea cu Dumnezeu Cel ce i-a născut (fiindcă dat este ca toată naşterea pe cel născut să îl facă [a fi] totuna cu născătorul; că «ceea ce e născut din carne – carne este; iar ceea ce e născut din Duh – duh este»[564]), [atunci] fireşte că nu au mai fost numiți din[565] însuşirile fireşti vremelniceşti[566], ci din dumnezeieştile şi fericitele însemne[567], cele prin care [aceştia] şi-au preschimbat propriul lor chip[568]; pe care spre a le înfățişa ca atare nu [ne] îngăduie nici timpul, nici firea, nici cuvântul, nici mintea, nici altceva din cele ce sînt.

---

presus de toată firea şi vremea, [cel] de la Dumnezeu Cel pururea-fiitor» (*Ambigua* 24, PG 91, 1141 A).

[564] *Ioan* 3, 6.

[565] Adică: nu li s-a mai dat nume pornindu-se de la.

[566] Adică: proprietățile naturale temporale.

[567] Adică: semne distinctive, proprietăți, caracteristici.

[568] Altfel zis: propria lor specie.

[38] Ἐκ τούτων τοίνυν τῶν λόγων οἱ τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι ἀντικείμενοι καὶ εἰς κτίσμα κατασπῶντες τὴν καὶ τοὺς μετόχους ὑπερφυεῖς ποιοῦσαν καὶ ἀξίας θείας μεταδιδοῦσαν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ πνεύματος κραταιῶς ἐξελεγχόμενοι, χάριν ἄκτιστον τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦ θεοῦ φασι. Καὶ γὰρ ταύτην μόνην ἄκτιστον δοξάζοντες, ταύτην ἐνταῦθα φάναι τὸν ἅγιον ἰσχυρίζονται καὶ οὕτω περιτρέπειν οἴονται πρὸς τὴν οἰκείαν δόξαν πάντας τοὺς ὑπὲρ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ἡμῖν συνισταμένους λόγους τῶν ἁγίων ὡς πρὸς ἐκείνην ἀναφερομένους. Ταύτης δὲ τῆς διανοίας ὅσον τὸ ἀλόγιστον, οὐδένα τῶν ἁπάντων ἀγνοῆσαί μοι δοκῶ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντα καὶ τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν τοῖς προτεθειμένοις προσχόντα πρὸς ὀλίγον· «διὰ τὴν χάριν» γάρ, φησί, «τοῦ θεοῦ τὴν θείαν καὶ ἄκτιστον καὶ ἀεὶ οὖσαν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος θεοῦ». Τί οὖν, ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν; Ὄντως τοῖς κατηλογημένοις ἀναπλασμοῖς τῆς οἰκείας διανοίας αὐτοὶ δύο θεοὺς ἐδημιούργησαν καὶ διθεΐᾳ περιέπεσον ἀθεΐας χείρονι. Εἰ γὰρ ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἣν φασιν οὗτοι, ἐκ θεοῦ ἔχει τὸ εἶναι, οὐχ ἡ τρισυπόστατός ἐστιν αὕτη οὐσία, ἣν μόνην θεὸν ἀληθῆ δοξάζομεν ἡμεῖς· αὕτη γὰρ οὐδαμόθεν ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλ' αὐτή ἐστι τὸ εἶναι. Εἰ δὲ ταύτην αὐτοὶ διϊσχυρίζονται λέγειν, τίς λοιπὸν ὁ ἀεὶ ὢν ἕτερος θεός, παρ' οὗ τὸ εἶναι αὕτη ἔχει; Οὕτως οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀνακόλουθα ἑαυτοῖς καὶ ἀσύμβατα τῇ ἀληθείᾳ παντάπασι φθέγγονται.

[39] Πῶς δὲ καὶ ἄκτιστοι καὶ ἄναρχοι διὰ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν τοῦ θεοῦ οἱ ἅγιοι; Εἰ μὲν ὡς κτίσασαν,

[569] Adică: datorită harului, pe temeiul harului.
[570] Vezi paragraful precedent.

[38] De astfel de cuvinte, aşadar, fiind daţi în vileag cei ce se pun împotrivă harului lui Dumnezeu şi aruncă în rândul zidirii îndumnezeitoarea dare a Duhului care pe părtaşii [de ea] îi face [a fi] mai presus-de-fire şi [le] dă vrednicii dumnezeieşti, spun [apoi că] 'har nezidit' [nu e altceva decât] fiinţa cea mai-presus-de-fiinţă a lui Dumnezeu; şi doar pe aceasta socotindu-o [ei a fi] nezidită, susţin [apoi] că [nu despre altceva decât] despre aceasta vorbeşte aici sfântul, închipuindu-şi [ei] că în felul acesta vor aduce [din condei] la socotinţa lor [strâmbă] toate cuvintele alcătuite nouă de către sfinţi în apărarea harului lui Dumnezeu, cum că despre aceea ar vorbi [ele]. Câtă este nerozia cugetării acesteia socot că oricine o vede, oricât de puţin cunoscător ar fi [el al scrierilor Părinţilor], de ia aminte [cât de] puţin la cele spuse mai sus; că zice [dumnezeiescul Maxim] «pentru harul[569] cel dumnezeiesc şi nezidit şi pururea-fiitor [cel] *din* Dumnezeu Cel pururea-fiitor»[570]. Cum aşa, fiinţa cea mai-presus-de-fiinţă a lui Dumnezeu [oare] este *din* Dumnezeu? – cu adevărat, prin nesocotitele plăsmuiri ale cugetării lor, aceştia [sînt cei ce] au creat doi dumnezei şi au căzut în diteism, [într-unul] mai rău decât ateismul. Că dacă fiinţa cea mai-presus-de-fiinţă, cea despre care vorbesc aceştia, *din* Dumnezeu îşi are faptul de a fi, [atunci aceasta] nu este însăşi Fiinţa Cea în-trei-Ipostasuri, pe care O socotim noi a fi – singura – Dumnezeu adevărat; pentru că Aceasta de nicăieri [nu] Îşi are faptul de a fi, ci Ea [Însăşi] este faptul de a fi. Că dacă [nu despre alta decât] despre [Fiinţa] aceasta susţin ei a vorbi [acolo dumnezeiescul Maxim], atunci cine este celălalt dumnezeu, [cel] de la care îşi are faptul de a fi [fiinţa] aceasta? Astfel grăiesc oamenii aceştia [lucruri] în răspăr cu ei înşişi şi cu totul străine adevărului.

[39] Apoi, în ce înţeles [s-ar mai putea spune că] sfinţii sînt neziditi şi fără-de-început 'pentru fiinţa

καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἄκτιστόν τε καὶ ἄναρχον ἐροῦμεν, ὡς ὑπὸ τοῦ ἀνάρχου θεοῦ κτισθεῖσαν· εἰ δ' ὡς μεταδοῦσαν ἑαυτῆς, κατ' οὐσίαν ὁ θεὸς ἔσται μεθεκτός, ὅπερ οὐδὲν ἧττον τοῦ προτέρου ἄτοπον. Ἄκουσον γὰρ αὖθις τοῦ αὐτοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ὁ κατ' οὐσίαν ὑπάρχων πᾶσιν ἀμέθεκτος, ἑτέρῳ δὲ τρόπῳ μετέχεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόμενος τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται»· καὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου· «οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν»· καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου· «ἡμεῖς ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ γνωρίζειν λέγομεν τὸν θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα»· καὶ πάλιν· «αἱ μὲν ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος». Ἐπίστησον δὲ καὶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν, ὡς οὐκ εἶπεν ὅτι ἐν ἡμῖν αὗται γίνονται, ἀλλὰ «πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν», ὡς τῆς πρὸς ἡμᾶς προϊούσης ἐκεῖθεν ἐνεργείας ἀεὶ οὔσης ἀνάρχως ἐν αὐτῷ τε καὶ περὶ αὐτόν· ἡ γὰρ τοῦ τεχνίτου δύναμις τῷ τεχνίτῃ συνημμένη καὶ τοῖς ὑπὸ τῆς τέχνης ἀποτελεσθεῖσιν ἐπιφαίνεσθαι πέφυκεν. Οὐκ αὐτὴ πάντως οὖσα τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ τὸ τοῖς τεχνητοῖς τοῦ τεχνίτου μεθεκτόν.

[40] Ὁ μὲν οὖν νοητὸς καὶ αἰσθητὸς σύμπας κόσμος ἤρκται κτίσμα ὤν, ἡ δὲ ἐπιφαινομένη τούτῳ ἢ καὶ ἐμφαινομένη, ἅτε δὴ μετεχομένη, σοφία τοῦ κτίσαντος

[571] Adică: pe temeiul ființei celei mai-presus-de-ființă, datorită acesteia.
[572] Literal: în alt mod.
[573] Literal: nu iese; nu se abate de la.
[574] «după ființă»: din unghiul ființei, sub aspectul ei.
[575] *Capete diverse* 1, 7, PG 90, 1180 C.
[576] *Către Antioh arhontele* 28, PG 28, 616 A.
[577] *Epistola* 234, 1, PG 32, 869 A.
[578] *Ibidem*.
[579] «adică»: în înțelesul că.

mai-presus-de-ființă'[571]? Că dacă [s-ar spune] în înțelesul că aceasta [este cea care] i-a zidit, atunci vom [fi siliți a] spune şí că zidirea toată este nezidită şi fără-de-început, ca una ce este zidită de Dumnezeu Cel fără-de-început; iar dacă [s-ar spune] în înțelesul că ea se împărtăşeşte pe sine [lor], [atunci] Dumnezeu va fi împărtăşibil după ființă, ceea ce nu e cu nimic mai puțin absurd decât ce am spus mai înainte; că auzi-l iarăşi pe acelaşi Maxim zicând: «Cel ce după ființă tuturora le este neîmpărtăşibil, voind [El] a fi împărtăşit – în alt chip[572] – celor în putință [a se împărtăşi de El], nu cade[573] din [faptul de] a fi cu totul ascuns după ființă[574]»[575]; şi pe marele Athanasie: «nu ființa lui Dumnezeu o vedeau sfinții, ci slava [Lui]»[576]; şi pe marele Vasile: «noi spunem că pe Dumnezeu Îl cunoaştem [nu altcum decât pornind] de la lucrările Lui, şi nu pretindem [– câtuşi de puțin –] a ne apropia de ființa Lui»[577]; şi iarăşi: «lucrările Lui coboară la noi, iar ființa Lui rămâne neapropiată»[578]. Şi ia seama că despre lucrări nu a spus [că] acestea '*se fac* în noi', ci «*coboară* la noi», [adică[579]] lucrarea de acolo purcezând la noi, pururea fiind [ea în chip] fără-de-început şí în El, şí împrejurul Lui; că puterea meşterului[580], unită [fiind ea] meşterului, dat este şi a se arăta prin cele rezultate din meşteşug, ea fiind – de bună seamă – nu [lucrul] rezultat, ci acea însuşire a meşterului împărtăşibilă celor făurite [de el][581].

[40] Aşadar, întreaga lume înțeleasă [cu mintea] şi simțită [trupeşte] a început [oarecând], zidire fiind; dar înțelepciunea Ziditorului Dumnezeu – cea arătată de aceasta[582] sau şi în aceasta, ca [una[583] ce este] împărtăşită

[580] Sau facultatea. [581] Literal: meşteşugite, meşterite.
[582] Adică: de lumea inteligibilă şi sensibilă.
[583] Este vorba de înțelepciunea lui Dumnezeu.

θεοῦ, ἧς καὶ «γνωρισθῆναι ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις διὰ τῆς ἐκκλησίας», φησὶν ὁ Παῦλος, «τὸ πολυποίκιλον», αὕτη τοίνυν πῶς ἂν ἀρκτὸν ἢ κτιστὸν εἴη; Τί οὖν; Ἡ ἐπιφαινομένη τοῖς δημιουργήμασι σοφία τοῦ θεοῦ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστιν; Ἀλλ' αὕτη μὲν ἀεὶ ἀμέθεκτός τε καὶ ἁπλῆ. Ἡ δὲ σοφία παρὰ τῶν σοφῶς συνεστηκότων μετέχεται καὶ κατὰ πρόνοιαν αὐτῶν πολυποίκιλος ἔστιν ὅτε δείκνυται. Σοφίαν δὲ λέγω νῦν τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένην. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἀπόστολος δοὺς δόξαν «τῷ μόνῳ σοφῷ θεῷ σωτῆρι ἡμῶν», κοινὴν εἶναι τῇ προσκυνητῇ τριάδι τὴν σοφίαν ταύτην ἐδίδαξε. Καὶ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἔχειν φησὶ τὸν Χριστὸν «σοφίαν καὶ γνῶσιν θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην». Κἄν τι τοίνυν τῶν δημιουργημάτων ὑπάρχῃ σοφόν, ἣν μὲν ἔχει σοφίαν κτίσμα, καὶ γὰρ ἀποτέλεσμα, ἧς δὲ μετέχει, καθὸ τεχνητόν, σοφίας οὐ κτίσμα, καὶ γὰρ δύναμίς ἐστι θεία συνημμένη τῷ κτίσαντι. Τῶν μέντοι τεθεωμένων τὴν μέθεξιν ἑτέραν οὖσαν καὶ διαφέρουσαν διαφερόντως τῆς τῶν κτιστῶς προηγμένων μεθέξεως, οὐκ ἐπιφαινομένην μόνον, ἀλλὰ καὶ διαφαινομένην ἐχόντων τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ δι' αὐτῶν ἐνεργοῦσαν αὖθις τὰ ἑαυτῆς ὡς δι' ὑελίνων ὑμένων ἡ τοῦ ἡλίου ἀκτὶς ἢ διὰ τῆς

---

[584] Despre deosebirea dintre *ἐπιφαινομένη* (*arătată de*) şi *ἐμφαινομένη* (*arătată în*) vezi nota 296 din *Triade* 3, 1, 33.
[585] *Efeseni* 3, 10. [586] Fiinţa lui Dumnezeu, adică.
[587] Notăm că termenul grecesc *πρόνοια* ('*pronie*') vine de la verbul *προνοέω*, care este compus din prepoziţia *προ-* (*pre-*) şi verbul *νοέω* (*a înţelege*). Astfel, în greceşte, *pronia* este percepută ca o *dinainte-înţelegere* (a unei nevoi, de pildă), iar, ca dinainte-*înţelegere*, este legată de înţelepciune, multitudinea dumnezeieştilor pronii (sau purtări de grijă) învederând multa-felurime a înţelepciunii lui Dumnezeu (*Efeseni* 3, 10).
[588] «văzută cu mintea»: sau 'considerată [a fi]'.
[589] Adică: singurului. [590] *Iuda* 25. [591] Adică: comună.
[592] *Dogmatica* 3, 13, PG 94, 1033 A.
[593] Literal: meşterit, meşteşugit.

[acesteia][584], a cărei multă-felurime Pavel spune că [nu altcum decât] prin Biserică s-a făcut cunoscută începătoriilor şi stăpâniilor[585] – aceasta, aşadar, cum să fie ceva început şi zidit? Cum aşa, înţelepciunea lui Dumnezeu cea arătată de cele zidite este [însăşi] fiinţa lui Dumnezeu? Bine, dar aceasta[586] este pururea neîmpărtăşibilă şi simplă; pe când înţelepciunea [fără îndoială că] este împărtăşită celor cu înţelepciune alcătuite şi uneori – după pronia [lui Dumnezeu în privinţa] lor[587] – se vădeşte a fi mult-felurită; iar aici vorbesc de înţelepciunea cea văzută [cu mintea[588] a fi] în Tatăl şi Fiul şi sfântul Duh; că şi Apostolul, dând slavă «unuia[589] înţeleptului Dumnezeu, Mântuitorului nostru»[590], [ne-]a învăţat că obştească[591] este înţelepciunea aceasta închinatei Treimi; [dar] şi dumnezeiescul Ioan cel din Damasc spune că Hristos are «înţelepciune – şi cunoaştere – şí dumnezeiască şí omenească»[592]. Aşadar, dacă ceva din cele zidite este înţelept, înţelepciunea pe care o are este zidire, pentru că [ea] e rezultat, dar înţelepciunea de care se împărtăşeşte – ca [unul ce este] făurit[593] – nu este zidire, pentru că este putere dumnezeiască, unită Ziditorului; pe când împărtăşirea celor îndumnezeiţi (alta fiind ea – şi cu totul deosebită – decât împărtăşirea celor aduse la fiinţă [în chip] zidit[594]) o vom arăta, în curgerea cuvântului nostru, a fi nu doar arătată de către aceştia[595], ci şi întrezărindu-se [propriu-zis] prin aceştia şi, iarăşi, lucrând prin aceştia ale

[594] «aduse la fiinţă [în chip zidit]»: aduse la fiinţă – de Dumnezeu – prin faptul de a zidi, prin actul ziditor.

[595] Cei îndumnezeiţi nu doar că vizualizează – în afară, ca oricare altă zidire – înţelepciunea lui Dumnezeu, care i-a zidit, configurându-i, şi nu doar o configurează interior, prin structura lor, deci nu doar se constituie întru un chip al ei, gol de prezenţa ei, ci ea se întrezăreşte propriu-zis în ei, ei fiind îmbibaţi şi pătrunşi de ea, ea sălăşluind propriu-zis într-înşii şi iradiind ontologic dintr-înşii; ei sînt icoana ei, plină adică de prezenţa ei.

πεπυρακτωμένης ὕλης τὸ πῦρ, ταύτην οὖν τὴν μέθεξιν τοιαύτην οὖσαν καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῶν ἁγίων ἄκτιστον κηρυττομένην προϊόντος τοῦ λόγου δείξομεν. Νῦν δὲ διὰ τοὺς πρὸς ἐπήρειαν ἑτοίμους δεῖ μάρτυρα προενεγκεῖν ἀξιόλογον τῶν ὑπὸ τοῦ λόγου προκατεσκευασμένων ἄρτι.

[41] Καὶ τοίνυν οὐ μόνον ἐπὶ τῆς σοφίας, ἀλλὰ κἀπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγαθότητος, ἁγιότητός τε καὶ ἀθανασίας καὶ ἁπλῶς τῶν ὄντων πάντων τὰ μὲν μετέχοντα ἔκτισται καὶ ἦρκται, τὰ δὲ μεθεκτῶς ἐπιφαινόμενα ἄκτιστά τε καὶ ἄναρχά ἐστι· θεῖαι γάρ εἰσιν ἐνέργειαι ἀΐδιοι, συνημμέναι ἀϊδίως τῷ ἐξ ἀϊδίου παντοδυνάμῳ καὶ αὐτοτελεῖ θεῷ καὶ δεσπότῃ τοῦ παντός, ὃς καὶ τῶν μεθεκτῶν τούτων ὡς φύσει περὶ αὐτὸν ἐξ ἀϊδίου νοουμένων ἄνω καὶ ὑψηλότερός ἐστι κατὰ τὴν πᾶσιν ἀμέθεκτον οὐσίαν. Κατὰ πάντα δὲ ταῦτα παρίτω συμφθεγγόμενος ἡμῖν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, ὃς καὶ κατ' οὐσίαν πᾶσιν ἀμέθεκτον μικρὸν ἀνωτέρω λέγων ἐμφανῶς προῆκται τὸν θεόν. Φησὶ τοίνυν· «τὰ ἀθάνατα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀθανασία, καὶ τὰ ζῶντα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ζωή, καὶ τὰ ἅγια πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἁγιότης, καὶ τὰ ἐνάρετα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀρετή, καὶ τὰ ἀγαθὰ πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ἀγαθότης, καὶ τὰ ὄντα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ ὀντότης, θεοῦ προδήλως ἔργα τυγχάνουσιν· ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ εἶναι χρονικῶς ἠργμένα· ἦν γάρ ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· τὰ δὲ τοῦ εἶναι χρονικῶς οὐκ ἠργμένα· οὐκ ἦν γάρ ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ἀρετὴ καὶ ἀγαθότης καὶ ἁγιότης καὶ

---

[596] Vezi şi *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν* (*La sfântă naşterea lui Hristos*) PG 31, 1473 CD; vezi, mai sus, *Triade* 3, 1, 15.

[597] «cele ce se împărtăşesc»: cele ce participă la înțelepciune, la viață şi bunătate etc.

[598] «cele [în chip] împărtăşit date le iveală [de către ele]»: cele participate de către ziditi, participabilele, împărtăşibilele, oglindite în creaturile care se împărtăşesc de ele.

[599] Adică: [în mod] natural.

sale (precum [lucrează] raza soarelui ferestre de sticlă[596] ori focul prin materia înfocată) şi – pentru aceasta – de către sfinţi propovăduită [a fi] nezidită. Iar acum, datorită celor [pururea] gata a ocărî, trebuie să aducem martor vrednic de crezare al celor mai înainte spuse în cuvânt.

[41] Aşadar, nu doar în cazul înţelepciunii, ci şi în cazul vieţii şi al bunătăţii, al sfinţeniei şi al nemuririi, şi – într-un cuvânt – a toate câte sînt [spunem că] cele ce se împărtăşesc [de ele][597] s-au zidit şi au început [a fi], pe când cele [în chip] împărtăşit date la iveală [de către acelea][598] sînt nezidite şi fără-de-început; pentru că sînt lucrări dumnezeieşti veşnice, unite [în chip] veşnic Dumnezeului Celui din veşnicie atotputernic şi în-sine-desăvârşit şi Stăpânului totului, Carele şí faţă de împărtăşibilele acestea (ca [faţă de unele ce sînt] înţelese [a fi] din veşnicie împrejurul Său fireşte[599]) este mai [pre]sus – şi mai înalt – după fiinţa[600] cea tuturora de neîmpărtăşit. Iar în privinţa tuturor [spuselor] acestora vie alături de noi – conglăsuitor cu noi – Maxim cel mult [ştiutor] în cele dumnezeieşti, carele, puţin mai sus, a şi fost adus de faţă spunând limpede că, după fiinţă, Dumnezeu este tuturora de neîmpărtăşit [adică neparticipabil]; zice, aşadar: «toate cele nemuritoare şi însăşi nemurirea, şi toate cele ce vii şi însăşi viaţa, şi toate cele sfinte şi însăşi sfinţenia, şi cele virtuoase toate şi însăşi virtutea, şi cele bune toate şi însăşi bunătatea, şi toate cele ce sînt şi însăşi fiinţimea[601] vădit că sînt lucruri ale lui Dumnezeu; dar unele [nu altcum decât] în timp şi-au început faptul de a fi (că a fost odată [pe] când nu erau), iar altele nu şi-au început în timp faptul de a fi (că

[600] Adică: din unghiul fiinţei Sale neparticipabile, pe criteriul însuşirii de neparticipabilitate a fiinţei Sale.

[601] Notăm că în traducerile vechi perechea *τὸ ὄν~ὀντότης* e redată prin *cea-ce-este~estíme*.

ἀθανασία. Καὶ τὰ μὲν ἠργμένα χρονικῶς τῇ μετοχῇ τῶν οὐκ ἠργμένων χρονικῶς καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται, τοῦθ' ὅπερ εἰσὶ καὶ λέγονται. Πάσης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας, ἁγιότητός τε καὶ ἀρετῆς δημιουργός ἐστιν ὁ θεός· ὑπερουσίως γὰρ πάντων τῶν τε λεγομένων καὶ νοουμένων ἐξήρηται». Καὶ πάλιν· «ζητητέον τοῖς σπουδαίοις, τίνα καθήκει νοεῖν τὰ ἔργα, ὧν ἤρξατο τῆς γενέσεως ὁ θεός, καὶ τίνα πάλιν, ὧν οὐκ ἤρξατο· εἰ γὰρ πάντων κατέπαυσε τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι, δῆλον ἐκείνων οὐ κατέπαυσεν, ὧν οὐκ ἤρξατο ποιῆσαι. Μήποτε οὖν ἔργα μὲν θεοῦ χρονικῶς ἠργμένα τοῦ εἶναί ἐστι πάντα τὰ ὄντα τοῦ εἶναι μετέχοντα, οἷον αἱ διάφοροι τῶν ὄντων οὐσίαι. Τὸ γὰρ μὴ ὂν ἔχουσιν αὐτῶν τοῦ εἶναι πρεσβύτερον· ἦν γάρ ποτε, ὅτε τὰ ὄντα τοῦ εἶναι μετέχοντα οὐκ ἦν. Θεοῦ δὲ ἔργα τυχὸν οὐκ ἠργμένα τοῦ εἶναι χρονικῶς τὰ ὄντα μεθεκτά, ὧν κατὰ χάριν μετέχουσι τὰ ὄντα μετέχοντα, οἷον ἀγαθότης καὶ πᾶν εἴ τι ἀγαθότητος ἐμπεριέχεται λόγῳ· καὶ ἁπλῶς πᾶσα ζωὴ καὶ ἀθανασία καὶ ἁπλότης καὶ ἀτρεψία καὶ ἀπειρία, καὶ ὅσα περὶ αὐτὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται, ἅτινα καὶ ἔργα θεοῦ εἰσι καὶ οὐκ ἠργμένα χρονικῶς. Οὐ γάρ ποτε πρεσβύτερον ἀρετῆς τὸ οὐκ ἦν, οὐδέ τινος ἄλλου τῶν εἰρημένων, κἂν τὰ μετέχοντα αὐτῶν καθ' αὑτὰ ἤρκται τοῦ εἶναι χρονικῶς. Ἄναρχος γὰρ πᾶσα ἀρετή, μὴ ἔχουσα τὸν χρόνον ἑαυτῆς πρεσβύτερον, οἷα τὸν θεὸν ἔχουσα τοῦ εἶναι μονώτατον ἀϊδίως γεννήτορα. Πάντων

---

[602] Literal: demiurgul.

[603] *Capetele teologice* I, 50, PG 90, 1101 AB; Marcu, *Opere* II, GA, p. 166-7.

[604] Adică: geneza lor.

[605] Sau: esențe.

[606] Literal: cele ce sînt.

[607] Literal: [acelea din] cele ce sînt care sînt participabile.

[608] Literal: [acelea din] cele ce sînt care participă [la cele participabile].

[609] «văzute»: cu mintea, discursiv sau nediscursiv.

nu a fost vreodată când nu era virtute şi bunătate şi nemurire şi sfinţenie); iar *cele ce în timp şi-au început faptul de a fi* sînt ceea ce sînt – şi sînt şí numite ca atare – [tocmai] prin împărtăşirea de/participarea la *cele ce nu şi-au început în timp faptul de a fi*; că Dumnezeu este faurul[602] a toată viaţa şi nemurirea, sfinţenia şi virtutea; că [în chip] mai-presus-de-fiinţă stă dincolo de toate cele numite şi înţelese»[603]; şi iarăşi: «[lucru vrednic] de cercetat este – celor ce se sârguiesc – care sînt lucrurile despre care se cade să gândim că Dumnezeu a început facerea lor[604] şi care sînt – iarăşi – cele [despre] care [se cade să gândim că] nu a început [facerea lor]?; că, de vreme ce 'Dumnezeu S-a odihnit de toate lucrurile pe care *a început* să le facă', vădit este că de celelalte nu S-a odihnit, [şi anume] de cele pe care *nu a început* să le facă. Aşadar, lucruri ale lui Dumnezeu care în timp şi-au început faptul de a fi sînt toate cele ce se împărtăşesc de [faptul de] a fi, precum feluritele fiinţe[605] ale celor ce sînt; că au nefiinţa mai bătrână decât faptul lor de a fi; că a fost odată când lucrurile[606] ce se împărtăşesc [de faptul de a fi] nu erau. Iar lucruri ale lui Dumnezeu care nu şi-au început în timp [faptul de] a fi sînt cele împărtăşibile[607], de care se împărtăşesc – după har – cele ce se împărtăşesc [de faptul de a fi][608], precum bunătatea şi tot ce e cuprins în logosul bunătăţii şi, într-un cuvânt, toată viaţa şi nemurirea şi simplitatea şi neschimbarea şi nemărginirea şi câte sînt văzute[609] [a exista] fiinţial în jurul Lui, care şí lucruri ale lui Dumnezeu sînt, şí neîncepute în timp [sînt]; că nicicând nu a fost nefiinţa mai bătrână ca virtutea, nici ca altceva din cele spuse, măcar că cele ce se împărtăşesc de ele – în ele însele – în timp şi-au început faptul de a fi. Că fără de început este toată virtutea, neavând timpul mai bătrân decât ea, ca una ce are pe Dumnezeu preasingur Născător [în chip] veşnic al faptului ei de a fi. Iar Dumnezeu este de nesfârşite ori nesfârşit mai presus de toate cele

δὲ τῶν ὄντων καὶ μετεχόντων καὶ μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπείρως ὁ θεὸς ὑπερεξήρηται. Πᾶν γὰρ εἴ τι τὸν τοῦ εἶναι λόγον ἔχει κατηγορούμενον, ἔργον θεοῦ τυγχάνει, κἂν τὸ μὲν κατὰ γένεσιν ἤρκται τοῦ εἶναι χρονικῶς, τὸ δὲ κατὰ χάριν τοῖς γεγονόσιν ἐμπέφυκεν, οἷά τις δύναμις ἔμφυτος, τὸν ἐν πᾶσιν ὄντα θεὸν διαπρυσίως κηρύττουσα».

[42] Ποῦ εἰσιν οἱ διατεινόμενοι λίαν ἀναιδῶς πολλοὺς δείκνυσθαι θεούς, εἰ φαίη τις ὁπωσδήποτέ τι ἄκτιστον ἕτερον παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν ὑπ' αὐτῆς ὑπερεχόμενον; Καὶ ταῦθ' ὁμολογοῦντες, εἰ καὶ μὴ ἑκόντες εἶναι, τοῦ μεγάλου τούτους εἶναι γνησίους τοὺς προτεθειμένους λόγους· οὐ μόνον γὰρ πολλαχοῦ τῶν τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν κἀν τοῖς ἱεροῖς φροντιστηρίοις, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἔχουσι τὰς βίβλους, ἐν αἷς ἀναγεγράφαται ταυτί. Διὸ καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς ἄρνησιν χωρεῖν, ὦ τῆς πάντα τολμώσης ἐριστικωτάτης ἐνστάσεως, τοὺς ἀντικεῖσθαι τοῦ αὐτοῦ δοκοῦντας λόγους τοῖς

---

[610] *Capetele teologice* I, 48-49, PG 90, 1100 C–1101 A.

[611] Adică: există. [612] Literal: '[atunci] sînt indicaţi'.

[613] Sfântul Maxim ne spune că Dumnezeirea este slobodă de orice relaţie. Aşadar Ea nu este – propriu-zis – obârşia (sau începutul) a nimic din cele zidite (pentru că nu există nicidecum continuitate ontologică între Ea şi ceva din cele zidite), după cum nu este obârşia nici a vreunei alte fiinţe necreate (ceea ce ar implica politeism). Sfântul Grigorie va lămuri numaidecât citatele acestea. Pentru o mai bună înţelegere dăm întreg pasajul din care antiisihaştii au extras spusa aceasta a sfântului Maxim: «[...] Dumnezeirea este mai presus de toată împărţirea/diereza şi compunerea şi [mai presus] de parte şi de întreg (căci este ceva necuantificat), şi dincolo de toată existenţa cea după afirmare (*κατὰ θέσιν*) şi de [tot] conceptul ce defineşte/hotărniceşte cum este Ea (căci este ceva necalificat), şi slobodă şi dezlegată de coerenţa/contactul şi 'intimitatea' cu orice altceva, căci este ceva nerelaţional, neavând nimic înaintea Ei ori după Ea ori [dimpreună] cu Ea, ca una ce este dincolo de toate şi în nici un chip – ori fel – pusă în rând cu ceva dintre cele ce sînt; şi poate [tocmai] lucrul acesta avându-l în minte dumnezeiescul Dionisie, zice: '[fapt] pentru care, [deşi este] cântată şi [cu numele de] *unime* şi [cu cel de] *treime*, Dumnezeirea Cea mai presus de toate nu este nici unime, nici treime, nici [nu este] cunoscută de către

ce sînt, [adică] şí de cele ce se împărtăşesc/participă, şí de cele participabile/date spre împărtăşire. Pentru că [lucrul în privința] căruia se predică logosul ființării – oricare ar fi [lucrul] acela – lucru al lui Dumnezeu este, măcar că unul şi-a luat – prin facere – începutul în timp, iar altul s-a sădit – după har [adică după dar] – în cele ce s-au făcut [prin geneză], ca o putere/facultate sădită în [acela], [putere] care cu tărie Îl propovăduieşte pe Dumnezeu Cel ce este în toate»[610].

[42] Unde sînt cei ce stăruie, fără pic de ruşine, că, de spune cineva [că este[611]] ceva nezidit [care e] altceva decât ființa lui Dumnezeu [şi e] mai prejos de ea, [atunci acela] propovăduieşte[612] [neapărat] mai mulți dumnezei? Mai ales că [înşişi] mărturisesc (măcar că fără voie) că ale [însuşi] marelui [Maxim] sînt cuvintele acestea, cele [de ei] puse înainte că nu doar în multe biserici ale lui Dumnezeu şi în mânăstiri se află cărțile în care s-au scris acestea, ci şi ei înşişi le au; [fapt] pentru care şi neputând ei tăgădui [spusa cu pricina] – o, a-toate-cutezătoare cerbicie preaiubitoare-de-gâlceavă – ripostează cu cuvinte ale aceluiaşi [Maxim], care par a se împotrivi celor spuse [de către noi]: «nimeni – din cei ce voiesc a trăi [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] – nu va putea spune [că Dumnezeirea este] doime ori mulțime fără-de-început ori *obârşie a ceva*»[613]; şi iarăşi: «pricinuite[614] sînt toate cele

---

noi ori de către altcineva, ci, [doar] pentru a cânta [noi] cu adevărat atât însuşirea Ei de a fi mai-presus-de-unire, cât şi pe cea theogonă [din unghiul căreia Se 'mişcă' – după spusa lui Grigorie Teologul – de la *unu* la *trei*], [doar pentru aceasta] am numit-O prin dumnezeiasca-numire treimică şi [prin cea] unitară, pe Cea mai-presus-de-nume şi mai-presus-de-ființă' [*Despre dumnezeieştile numiri* 13, 3, ed. De Gruyter, p. 229]; nimeni, aşadar, din cei ce voiesc a trăi [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu], nu va putea nicidecum spune [că Dumnezeirea e] *doime* ori *mulțime fără-de-început* ori – câtuşi de puțin – *început/obârşie a ceva*» (*Ambigua* 59, PG 91, 1185 D–1188 A).

[614] Sau cauzate.

εἰρημένοις ἀντεπεξάγουσιν· «οὐδεὶς ζῆν εὐσεβῶς βεβουλημένος δυάδα ἢ πλῆθος ἄναρχον ἢ ἀρχήν τινος λέγειν δυνήσεται»· καὶ πάλιν· «αἰτιατά ἐστι πάντα τὰ παραχθέντα εἰς κτίσιν, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς»· καὶ πάλιν· «οὐδὲν τὸ παράπαν ἐξ ἀϊδίου τῷ θεῷ συνεπινοεῖται καθ' οἱονδήτινα τρόπον· τῶν γὰρ ἐξ ἀϊδίου συνόντων οὐ δύναται τὸ ἕτερον εἶναι τοῦ ἑτέρου ποιητικόν». «Ταῦτα», φασίν, «εἶναι τὰ ἀντικείμενα πρὸς τὰ πολλὰ ἄναρχα ἐκεῖνα». Ἐγὼ δὲ τῆς ἀγνοίας αὐτοὺς ἐλεεῖν ἐθέλων, κινδυνεύω σχεδὸν μισῆσαι διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς ἀπόνοιαν, ἀφ' ἧς ὁμόσε κατὰ πάντων ἀνυποστάτως χωροῦσι· ταύτης γὰρ ἀπούσης ἠπόρουν ἂν ἀγνοοῦντες, ἀλλ' οὐ διέσυρον. Τὸ δὲ τῆς κακοηθείας ὅσον! Καὶ γὰρ ἀντὶ τῶν ἁγίων ἡμᾶς ὡς εὐαλώτους ταῖς συκοφαντικαῖς αὐτῶν ἐπηρείαις προτίθενται. Δέον μηδαμῶς μὲν κατηγορεῖν ἐπιχειρεῖν τούτων ἕνεκεν, λίαν ἀσφαλῶς ἐχόντων· εἰ δ' ἄρα, τῶν πρώτων διαῤῥήδην συγγραψαμένων, ἀλλὰ μὴ τῶν εἰς μαρτυρίαν τἀκείνων προβαλλομένων ἡμῶν, καὶ ταῦτα πρὸς ἀνάγκην ἄφυκτον ἐπιτεθεῖσαν, τὴν κατὰ τῶν ἐφ' ἡμῶν πατέρων λύτταν ἐκείνου τἀνδρός.

[43] Ἀλλ' ἵνα μὴ μηκύνω λέγων, γνώτωσαν, ἐν οἷς ἀπαγορεύει τήν τε δυάδα καὶ τὸ πλῆθος τὸ ἄναρχον, περὶ τῶν οὐσιῶν ὄντα τὸν λόγον τῷ θαυμασίῳ· τίς γὰρ ἂν φαίη πολλὰς οὐσίας ἀνάρχους ἢ ἀρχὴν ἄλλων

[615] *Ibidem*, PG 91, 1188 B.
[616] Literal: dementa.
[617] Acest «asupra tuturora laolaltă» înseamnă – se pare – (1) asupra sfinților isihaști de pe vremea autorului scrierii (adică de pe vremea sfântului Grigorie Palama), (2) asupra autorului însuși și a celorlalți care îi apără pe aceia și (3) asupra sfinților din vechime, de fapt.
[618] Adică: [mai] vulnerabili.
[619] Sau: a pârî, a acuza public.

aduse la fiinţă ca zidire, fie în cer, fie pe pământ»; şi iarăşi: «nimic – şi cu adevărat nimic – nu este gândit [a fi] din veşnicie [laolaltă] cu Dumnezeu, nicidecum; pentru că, dacă [două realităţi] coexistă din veşnicie, nici una [dintre ele] nu poate fi [obârşia] făcătoare a celeilalte»[615]. Acestea zic ei a fi [spusele] cele în răspăr cu multele acelea [lucrări] fără-de-început [propovăduite de noi]. Iar eu, voind a-mi fi milă de neştiinţa lor, mai că mă apucă scârba de sminteala lor[616], de la care [pornind ei,] se năpustesc – fără temei – asupra tuturora laolaltă[617]; că de nu ar fi fost [sminteala] aceasta, s-ar fi nedumerit [poate], din pricina neştiinţei, dar nu ar fi defăimat. Şi, apoi, câtă mârşăvie! Că nu asupra sfinţilor, ci asupra noastră – ca [asupra unora ce sîntem] lesne de doborât[618] – îşi aruncă murdarele lor defăimări [mincinoase]. Când, de fapt, se cădea [ca] nicidecum a [ne] învinovăţi[619] datorită acestora, cu totul întru nealunecare fiind[620]; iar de nu, [atunci să îi fi învinovăţit] pe cei dintâi care au scris limpede [lucrurile acestea], iar nu pe noi, care aducem spre mărturie ale acelora [scrieri] – şi aceasta [făcându-o noi] siliţi fiind de [o] nevoie de neocolit, [şi anume de] turbarea bărbatului aceluia asupra Părinţilor celor din vremea noastră.

[43] Ci, ca să nu mai lungesc vorba, cunoască [aceştia][621] că – în [spusele] cele [în] care opreşte[622] doimea şi mulţimea fără-de-început – [nu despre altceva decât] despre fiinţe/substanţe este cuvântul minunatului [Maxim]; că cine ar propovădui – bine-cinstitor [de Dumnezeu] fiind el – [mai] multe fiinţe/substanţe [care ar fi]

[620] Este vorba de citatele din sfinţi, folosite de sfântul Grigorie în apărarea isihaştilor.

[621] Adresarea este, desigur, către cei ce invocau împotriva isihaştilor citatele din sfântul Maxim, pomeniţi în precedentul paragraf.

[622] Adică: interzice.

εὐσεβὴς ὤν; Αἰτιατὰ δέ φησι τὰ παραχθέντα ἐκ μὴ ὄντων, ὡς τὴν δημιουργικὴν τρισυπόστατον αἰτίαν ἔχοντα ἀρχήν. Οὐδὲν δὲ συνεπινοεῖσθαί φησιν ἐξ ἀϊδίου τῷ θεῷ τὸ παράπαν, ἀλλὰ τῶν κτιστῶς ἐκ μὴ ὄντων ὑπ' αὐτοῦ προηγμένων. Ὃ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσε, προσθεὶς ἐπὶ μὲν τῶν αἰτιατῶν τὰ παραχθέντα εἰς κτίσιν, ἐπὶ δὲ τῶν μὴ συνεπινοουμένων τὸ ποιητικὸν εἶναι τὸν θεὸν αὐτῶν. Εἰ δέ τις ταῦθ' οὕτως ἔχειν ἥκιστα πείθεται καὶ τὴν τῶν πλειόνων τοῦ ἑνὸς ἀπαγόρευσιν μὴ περὶ οὐσίας εἶναι τίθεται, λείπεται καὶ τὰ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω τριάδος καὶ αὐτὰς τὰς ὑποστάσεις ἢ μὴ πολλὰς εἶναι ἢ μὴ ἀνάρχους ἀποφαίνεσθαι· καίτοι πάντες ἡμεῖς ἐπ' ἐκκλησίας ψάλλομεν· «τρία ἄναρχα δοξάζομεν, τρία συναΐδια»· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ αἴτια μόνον τῶν κτιστῶν, ἀλλὰ καὶ αἰτιατά, τὴν μόνην «πηγαίαν θεότητα» ἔχοντα ἀρχήν, δηλαδὴ τὴν «θεογόνον» τοῦ πατρὸς ὑπόστασιν, ᾗ ἐξ ἀϊδίου συνεπινοεῖται ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις καὶ ἡ τοῦ πνεύματος ἐκπόρευσις. Ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ ἠργμένα μεθεκτὰ ἐκεῖνα ἔργα, φησίν, ὠνόμασε θεοῦ· καὶ ἀρχόμενος ἐφ' ἑνὸς τῶν Κεφαλαίων τούτων, «ὧν ἤρξατο», γράφει, «ποιῆσαι ὁ

---

[623] Adică: aduse din nefiinţă la fiinţă.

[624] Literal: demiurgica.

[625] «[în chip] zidit»: prin creare, prin actul de a zidi.

[626] Adică: cele ne-gândite a fi din veşnicie laolaltă cu Dumnezeu.

[627] Altfel zis: că interzicerea aceea – a mai multora decât unul – nu se referă la [dumnezeiasca] fiinţă [nezidită].

[628] Notăm că în greceşte verbul *δοξάζω* (*a slăvi*) înseamnă totodată şi *a socoti*, astfel că *ὀρθοδοξία* (*dreaptă-slăvire*) înseamnă totodată şi *dreaptă-socotinţă*, adică doctrină corectă, adevărată; rugăm, deci, cititorul a avea în minte – totdeauna – amândouă înţelesurile acestea, deopotrivă.

[629] Andrei Criteanul, *Canon la naşterea de-Dumnezeu-Născătoarei* (în *Mineiul lui Septembrie*), Peasna I[a], troparul al şaselea.

[630] Altfel zis: Cauze ale lucrurilor create.

[631] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7, PG 3, 645 B.

fără-de-început sau [care ar fi] obârşie/început al altora? Iar *pricinuite* le numeşte pe cele [la fiinţă] aduse din cele ce nu sînt[623], întrucât au drept obârşie/început făcătoarea[624] Pricină Cea în-trei-ipostasuri. Şi zice [de bună seamă] că '*nimic* – şi cu adevărat nimic – nu este gândit [a fi] din veşnicie [laolaltă] cu Dumnezeu', dar [înţelege că nimic] dintre cele [în chip] zidit[625] aduse de El [la fiinţă] din cele ce nu sînt; lucru pe care şi el însuşi l-a arătat, de vreme ce, pomenindu-le pe 'cele pricinuite', adaugă [lămurirea] 'aduse [la fiinţă] ca zidire' şi, pomenindu-le pe 'cele ne-gândite'[626], [adaugă lămurirea] că Dumnezeu este [obârşia] făcătoare a lor. Iar dacă cineva nu dă câtuşi de puţin crezare că aşa stau [lucrurile] acestea şi socoteşte că oprirea de la mai multe decât unul [s-a spus] nu în privinţa fiinţei[627], atunci va trebui să afirme că ipostaticele [însuşiri] ale preaînaltei Treimi – şi Ipostasurile Însele – ori nu sînt [mai] multe, ori nu sînt fără-de-început; deşi cântăm în biserică toţi [cum că] «*Trei* [Le] slăvim[628] [a fi] fără-de-început, *Trei* [a fi] împreună-veşnice»[629], iar Fiul şi Duhul Cel sfânt sînt nu doar Pricini ale celor ce sînt[630], ci şi Pricinuiţi, de vreme ce [Îşi] au [drept] început/obârşie *singura Dumnezeire izvorâtoare*[631], şi anume *theogonul* [adică *de-dumnezei[re]-roditorul*] Ipostas al Tatălui[632], [Ipostas] Căruia Îi este gândită [a-I fi proprie] din veşnicie naşterea Fiului şi purcederea Duhului. Dar[633] şí [pe] împărtăşibilele acelea ne-începute – zice[634] – le-a numit *lucruri* ale lui Dumnezeu[635], iar începându-şi unul din *Capetele*

[632] *Ibidem.*

[633] Autorul se întoarce, după această lungă frază («Iar dacă cineva...»), la citatele din sfântul Maxim.

[634] Acest «zice» arată, pare-se, că fraza ce urmează este contraargumentarea adusă – propriu-zis ori virtual – de adversarul sfântului Grigorie.

[635] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100 D.

θεὸς καὶ ὢν οὐκ ἤρξατο ποιῆσαι». Ὥστε καὶ ποιήματα ταῦτ' εἶναι λέγει τοῦ θεοῦ. Τῷ δὲ εἰπεῖν ἐν ἑτέρῳ τούτων αὖθις κεφαλαίῳ τελευτῶν, «πάσης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας, ἁγιότητός τε καὶ ἀρετῆς δημιουργός ἐστιν ὁ θεός», καὶ δημιουργήματα δεδήλωκεν ὄντα ταῦθ' ἃ προσεῖπεν ἄναρχα. Ὦ τῆς κατεσπουδασμένης ματαιότητος, μᾶλλον δὲ ἀθλιότητος καὶ βδελυρίας. Πῶς πολλοὺς κύκλους περιβάλλονται καὶ πάντα κάλων τὸ τοῦ λόγου κινοῦσι νόθα δεῖξαι καὶ παρέγγραπτα τὰ γνήσια τῆς ἱερᾶς μούσης τοῦ σοφοῦ Μαξίμου γεννήματα.

[44] Πάντως δὲ οὐδεὶς ἡμῖν ὁμοίως νεμεσήσει τοῦ πατρὸς ὑπεραπολογεῖσθαι προθυμουμένοις πρὸς δύναμιν. Ἔργα μὲν γὰρ ἄναρχα τὰς ἐνεργείας ὁ σοφὸς ἔφη τοῦ θεοῦ καλῶς. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς φωστήρ, «λέγεται», φησί, «καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα». Τὸ δὲ ποιῆσαι οὐκ ἐπὶ τῶν κτιζομένων μόνων εὕροις ἂν ἐξετάζων συνετῶς· ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος, «ἄθλον εἶναι» φήσας «ἀρετῆς θεὸν γενέσθαι καὶ τῷ καθαρωτάτῳ φωτὶ καταστράπτεσθαι τῆς ἡμέρας ἐκείνης υἱὸν γενόμενον, ἢ μὴ διακόπτεται ζόφῳ», ἐπιφέρει κατασκευάζων τὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης

[636] *Ibidem* 1, 48, PG 90, 1100 C.

[637] «acestea»: împărtăşibilele, participabilele, cele fără-de-început.

[638] Literal: demiurgul.

[639] *Ibidem* 1, 50, PG 90, 1101 B.

[640] Adică: neautentice şi intercalate.

[641] Adică: ne-bastardele, legiuitele, autenticele.

[642] Folosind – inedit – elemente din paradigma antichităţii greceşti păgâne, sfântul Grigorie prezintă – mai mult sau mai puţin poetic – faptul de *a vorbi sub inspiraţia muzei* drept prefigurare (preînchipuire, typos, chip) a ceea ce avea să vie, şi anume a faptului de *a grăi sub însuflarea Duhului*. Amintim, pe de altă parte, şi faptul de a înţelege cuvintele sau scrierile cuiva drept prunci (sau 'născuţi') ai aceluia îl întâlnim şi în alte pasaje

acestea [teologice] scrie [cuvintele] «pe care Dumnezeu a început să le *facă* şi pe care nu a început să le *facă*»[636], astfel că spune că şí acestea[637] sînt *făpturi* ale lui Dumnezeu; iar prin faptul că, încheind, în alt cap dintre acestea spune – iarăşi – «că Dumnezeu este *faurul*[638] a toată viaţa şi nemurirea, sfinţenia şi virtutea»[639], [iată că] şí *făurite* le-a arătat [a fi] pe cele pe care – dintre cele ce sînt – le numise 'fără-de-început'. O, ce migălită deşertăciune (mai bine zis netrebnicie şi urâciune), [o,] câte ocolişuri fac [ei], îndrugând verzi şi uscate, şi trag toate sforile – cum se zice – spre a dovedi măsluite şi strecurate [printre rânduri][640] curatele[641] [ziceri] născute de sfântă Muză a înţeleptului Maxim[642].

[44] De bună seamă că nimeni nu se va mânia asupra noastră, a celor ce – aşijderea[643] – alegem a-l apăra în cuvânt, după putere, pe Părinte. Pentru că – mai întâi – bine[644] a numit înţeleptul [acesta] lucrările lui Dumnezeu 'lucruri fără-de-început'; că şi luminătorul Damaschin spune [că] «şí lucrătura[645] se numeşte 'lucrare', şí lucrarea 'lucrătură'»[646]. Iar – mai apoi – pe [verbul] *a face* îl vei găsi [spus] – de cercetezi [în chip] înţelept – nu doar în privinţa celor ce se zidesc; că zicând marele Vasile [cum că] «răsplata virtuţii este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu şi a străluci [de] lumina cea preacurată, făcându-se fiu al zilei aceleia, cea pe care nu o curmă

---

ale operelor sfântului Grigorie; vezi, de pildă, *Epistola I*[a] *către Achindin* 1 (GA, p. 54-55, cu nota 4) şi 14, *Epistola a II*[a] *către Achindin* 4, *Epistola a III*[a] *către Achindin* 19-20.

[643] Acest «aşijderea» pare a avea în vedere atenţia acordată sfântului Maxim atât de antiisihaşti (spre a-i răstălmăci cuvintele), cât şi de sfântul Grigorie (spre a-l apăra).

[644] Adică: [foarte] nimerit, potrivit, corect.

[645] Adică: ceea ce s-a lucrat, rezultatul lucrării.

[646] *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1048 A.

διηνεκές· «ἄλλος γὰρ αὐτὴν ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπαστράπτων». Ὁρᾷς τὸ ποιεῖν ἐπὶ τῶν ἀδιαιρέτων ἐνεργειῶν καὶ φυσικῶν προόδων λεγόμενον; Οὕτω γὰρ ἐξ ἡλίου τὸ φῶς καὶ οὕτω ποιεῖ τὴν ἡμέραν ὁ ἥλιος, οὐ κτίζων, ἀλλὰ φυσικῶς ἐνεργῶν. Μέμνηται δὲ ὁ αὐτὸς καὶ τῆς εἰπούσης· «ἐκτισάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ». Καὶ περὶ ἑτέρου πάλιν φησὶν ὅτι «ἐποίησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας». Ἆρ' οὖν κἀκεῖνον ὁ τῷ γράμματι παρακαθήμενος σύ, μᾶλλον δ' οἷον ὑποκαθήμενος καὶ τοὺς ἀλήπτους λοχῶν, ἆρα τοίνυν κτίστην ἐρεῖς κἀκεῖνον τῶν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντων, ἢ συνήσεις ἐν πράγμασι ζητεῖν, ἀλλ' οὐκ ἐν ῥήμασι τὴν τῆς εὐσεβείας ἀλήθειαν; Δημιουργὸν δὲ εἶπε τελευτῶν τοῦ κεφαλαίου τὸν θεὸν ἀρετῆς πάσης καὶ ζωῆς καὶ ἀθανασίας τῆς ἡμετέρας τῆς κτιστῆς. Διελὼν γὰρ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ εἰς ἄναρχά τε καὶ ἀρκτά, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν εἰς ἐνεργείας θείας καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελέσματα, ἐπήγαγεν ὅτι «τὰ ἠργμένα τῇ μετοχῇ τῶν οὐκ ἠργμένων καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται· πάσης γὰρ ζωῆς καὶ ἀθανασίας καὶ ἁγιότητος καὶ ἀρετῆς», δηλονότι τῶν ἠργμένων, τῶν φυσικῶς ἐνυπαρχουσῶν

[647] Vezi *Omilia 6 la Exaimeron* 2, 8, PG 29, 52 A.

[648] Altul, adică, decât soarele zidit, este soarele care dă naştere zilei aceleia neînserate.

[649] *Omilia la Psalmul 33*, 9, PG 29, 373 A.

[650] Adică: aşa o face soarele pe ziuă.

[651] «lucrând fireşte»: lucrând în mod natural, prin fire.

[652] Sfântul Vasile, adică.

[653] Este vorba despre Eva; vezi *Facere* 4, 1; vezi şi Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomiu* 4, PG 29, 704 A. Semnalăm că în ediţia actuală a *Septuagintei* nu apare verbul ἐκτισάμην (*ziditu*[*-ne*]*-am*), ci ἐκτησάμην (*dobândit-am*). Varianta astfel citată aici de sfântul Vasile o mai întâlnim doar la Mihail Psellos (*Theologica* 10, vol. 1, ed. Teubner, p. 115). Semnalăm, pe de altă parte, iniţiala omonimie în limba ebraică între verbele corespunzătoare celor două verbe greceşti sus pomenite; vezi şi versetul *Pilde* 8, 22, foarte controversat în filologia biblică.

întunericul»[647], conchide, arătând necurmarea zilei aceleia: «că altul e soarele care *o face* pe aceea[648], [şi anume] cel ce străluceşte 'lumina cea adevărată'»[649]. Îl vezi pe *a face* spus în privinţa nedespărţitelor lucrări şi fireştilor ieşiri/purcederi [ale lui Dumnezeu]? – că [nu altcum decât] aşa [este] lumina cea din soare şi [nu altcum decât] aşa face soarele ziua[650]: nu zidind, ci lucrând fireşte[651]. Şi tot el[652] pomeneşte şi de cea care a spus «*ziditu*[*-ne*]*-am* om prin Dumnezeu»[653]; cât despre celălalt zice, iarăşi, că «făcut-a fii şi fiice»[654]. Aşadar, şí pe acela – tu, cel ce stai lângă literă sau, mai bine zis, ascuns sub literă şi îi pândeşti pe cei cu neputinţă de învinovăţit[655] – aşadar, [tu] şí pe acela[656] îl vei numi [tot] *ziditor* al celor născuţi din el, ori vei pricepe că în lucruri[657] – şi nu în vorbe[658] – trebuie căutat adevărul bunei-cinstiri[-de-Dumnezeu]? Iar faur[659] L-a numit pe Dumnezeu (încheind [el[660]] capul) *a toată virtutea* şi viaţa şi nemurirea[661], [dar] a celei a noastre, *a celei zidite*; că împărţind el lucrurile lui Dumnezeu în [lucruri] *fără-de-început* şi [în lucruri] *începute* – totuna cu a zice în *dumnezeieşti lucrări* şi [în] *cele rezultate* din acestea – adaugă [aceea] că «*cele începute* sînt [ceea ce sînt] – şi sînt şí numite [ca atare] – [tocmai] prin împărtăşirea de [sau participarea la] *cele neîncepute*; că faurul a toată viaţa şi nemurirea, sfinţenia şi virtutea» (limpede că a celor începute, [că] a celor ce fireşte[662] există înlăuntrul nostru)

[654] Este vorba despre Adam; vezi *Facere* 5, 4; vezi şi Vasile cel Mare, tot acolo.
[655] Adică: 'de neapucat', de neacuzat, fără greş.
[656] Pe Adam, adică.
[657] Sau: realităţi.
[658] Sau: verbe.
[659] Sau: demiurg.
[660] Este vorba de sfântul Maxim şi de capul său cel sus citat.
[661] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 1, 50, PG 90, 1101 B.
[662] Adică: în chip natural.

ἡμῖν, «δημιουργός ἐστιν ὁ θεός». Ὁρᾷς τὸ πρὸς ἀκρίβειαν ἄληπτον τῶν σεπτῶν τοῦ μακαρίου Μαξίμου φωνῶν;

[45] Ἡμῖν δ' εἰ καὶ παρεκβατικώτερον ὁ παρὼν ἐξετάθη λόγος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῆς νομίμου πρὸς τοὺς ἐν πνεύματι πατέρας ὀφειλῆς ἕνεκεν, οὐχ ἧττον ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον ὑπαρχούσης ἀπαραιτήτου τῆς παρὰ παίδων ὀφειλομένης τοῖς φύσει πατράσι χάριτος· τὸ γὰρ ποιῆσαν ἐκείνους πατέρας Πνεῦμα πρὸς ἑαυτὸ καὶ τὸν ἀνωτάτω Πατέρα τό τε χρέος ἕλκει καὶ τὴν τοῦ χρέους παρ' ἡμῶν ἔκτισιν. Ἔπειτα πόσου Λατίνους οἴει τιμήσασθαι τὸ δειχθῆναι τὰς τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας βίβλους οὐκ ἀσφαλεῖς, καὶ ταῦτα παρὰ τοῦ πρὸς ἡμᾶς ἔναγχος παρ' αὐτῶν ἀφιγμένου καὶ μετ' οὐ πολὺ πάλιν ὡς αὐτοὺς ἐπανήκοντος; Ὃ πῶς οὐ συνορῶσιν οἱ πολεμοῦντες ἡμῖν διὰ τοῦτο τῶν ὁμοφύλων, οὐκ ἔχω συμβαλεῖν. Ἀλλ' ἐγὼ τούτων ἕνεκα διὰ βραχέων ὡς ἐνῆν μεταχειρίσας μεταξὺ τοῦτο τοῦ λόγου παρεμπεσόν, ὅθεν ἐξέβην αὖθις ἐπάνειμι.

[46] Καὶ τοίνυν, ὡς οὔτε ἡ ἄκτιστος χάρις ταὐτὸν τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ οὔθ' ἡ οὐσία ταὐτὸν παντάπασι τῇ ἀκτίστῳ ἐνεργείᾳ, διδάσκου καὶ παρὰ τοῦ χρυσῇ φωνῇ διατρανοῦντος τὴν θεολογίαν· «τοῦ Πνεύματος γάρ», φησί, «τὴν χάριν ἡ γραφὴ ποτὲ μὲν πῦρ ποτὲ δὲ ὕδωρ ὀνομάζει, δεικνῦσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα ὀνόματα,

---

[663] *Ibidem.*

[664] Literal: ireproşabilă, care nu dă loc discuției.

[665] Adică: spre deosebire de dumnezeiescul Maxim, de acrivia – adică exactitatea – lui.

[666] Adică: părinții trupeşti.

[667] Înțelesul frazei este: Duhul Însuşi – Cela ce, sălăşluindu-Se în sfinți, i-a făcut pe aceia părinți duhovniceşti – naşte în fiii lor duhovniceşti conştiința îndatoririi față de aceia, datorie care, în cele din urmă, este resimțită ca una față de Duhul Însuşi – căci, de fapt, din El s-au născut, prin părinții duhovniceşti – şi față de Tatăl ceresc, ai Cărui fii în Duhul s-au şi făcut.

«[tocmai] Dumnezeu este»[663]. Vezi acrivia fără-de-greş[664] a cinstitelor ziceri ale fericitului Maxim?

[45] Pe când noi mai cu abatere de la şirul cuvântului[665] am [ec]spus cele de față; [am făcut] însă [aceasta] – mai întâi – din pricina legiuitei datorii față de Părinții [noştri] cei în Duhul, [datorie] care nu e [întru nimic] mai mică – dacă nu cumva e chiar mai mare – decât îndatorirea fiilor față de părinții cei după fire[666]; [aceasta] pentru că [Însuşi] Duhul – Cela ce i-a făcut Părinți pe aceia – [în îndatorire] față de Sine Însuşi şi față de Tatăl Cel preaînalt preface îndatorirea [aceasta] şi împlinirea [ei] de către noi[667]. Şi – mai apoi – închipuie-ți cât ar prețui Latinii [faptul de] a fi dovedite nesigure cărțile Bisericii noastre[668], iar aceasta tocmai de cel ce a venit acum de la ei la noi şi care, nu după multă vreme, iarăşi s-a întors la dânşii; [fapt] pe care [eu unul] nu pot pricepe cum de nu îl înțeleg cei care – de un neam [cu noi fiind ei] – ne războiesc din pricina aceasta. Dar, după ce am spus pe scurt – abătându-mă de la şirul cuvântului [meu] – [câte ceva] în privința aceasta[669], pe cât mi-a fost cu putință, mă întorc iarăşi unde rămăsesem.

[46] Aşadar, cum [că] nici harul cel nezidit nu e totuna cu ființa lui Dumnezeu, nici ființa [Lui] nu e întru totul totuna cu lucrarea cea nezidită – învață-o şi de la cel ce cu glas de aur a propovăduit cuvântarea-de-Dumnezeu; că «harul [sau darul] Duhului», zice [el], «Scriptura îl numeşte când foc, când apă, arătând că nu ale ființei [Duhului] sînt numirile acestea, ci ale lucrării; că Duhul, nevăzut fiind [El] şi în-chip-de-unul[670], [negreşit

[668] Ale Bisericii ortodoxe, adică.
[669] Am făcut, adică, apologia Părinților.
[670] Sau 'uniform'.

ἀλλ' ἐνεργείας· οὐ γὰρ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν οὐσιῶν τὸ Πνεῦμα ἀόρατόν τε καὶ μονοειδὲς ὄν». Ὅτι δὲ ἐνέργειαν ἐνταῦθα οὐ τὴν ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχουσάν φησιν, εἴσεταί τις ἀκριβῶς, εἴπερ ἐξετάσειε, ποῦ ποτε καὶ διατί πῦρ καὶ ὕδωρ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ὀνομάζει ἡ γραφή. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ πυρὸς ἐν τοῖς πρὸς τὸν Βαρλαὰμ *Περὶ θεώσεως* προτέθειται καὶ ἀποδέδεικται ἡμῖν, «οὐκ ἐν ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις», ἀλλ' ἐκ τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως. Τὸ δὲ ὕδωρ ἐξηγήσατο ὁ εὐαγγελιστής· τοῦ γὰρ κυρίου εἰρηκότος ὅτι «τὸ ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον»· καὶ ἀλλαχοῦ, «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ποταμοὶ ῥεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος· τοῦτο δέ», φησίν, «ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· οὔπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη». Τί οὖν; Ἤρξατό ποτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οὔπω τότε ἦν; Οὔμενουν· ἀλλὰ τοῦτό φησιν, ὅτι ἐν τοῖς ἀποστόλοις «οὔπω ἦν». Καὶ τὸ γενήσεται δὲ ἀκούων μὴ γενητὸν ὑπολάβῃς· γενήσεται γὰρ αὐτῷ, φησί, τῷ λαβόντι, ὡς καὶ ὁ Δαυῒδ λέγει, «ἐγένετό μοι ὁ θεὸς εἰς καταφυγήν». Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ ὃ ἔσχον οἱ ἀπόστολοι ἐν ἑαυτοῖς ἀγένητόν τε καὶ ἄναρχον—τὸ γὰρ ἅγιον ὑπῆρχε Πνεῦμα—, τοῦτο δὲ οὐχ ἡ οὐσία ἦν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἡ χάρις, ἡ δὲ χάρις ἐνέργεια κατὰ τὸν Χρυσόστομον πατέρα, ἡ τοιαύτη ἄρα ἐνέργεια ἄναρχός τε καὶ ἀγένητος, τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐνεργουμένων ἀρχὴν

[671] Ioan Hrisostom, *Omilii la Ioan* 32, PG 59, 183.
[672] Literal: «iar că aici 'lucrare' o numeşte nu pe cea care are început şi sfârşit».
[673] Vezi *Triade* 3, 1, 20.
[674] *I Corinteni* 1, 4.
[675] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 1, ed. De Gruyter, p. 108.

că] nu S-a alcătuit din ființe [sau substanțe] diferite»[671]. Iar [cum] că aici nu vorbeşte despre o lucrare care are început şi sfârşit[672] – [aceasta o] va afla cineva cu acrivie de va cerceta unde – şi pentru ce – numeşte Scriptura lucrarea aceasta când foc, când apă. Despre 'foc', însă, am vorbit mai înainte – în [cuvintele] către Varlaam cele *Despre îndumnezeire*[673] – şi am dovedit «'nu în cuvinte ale înțelepciunii omeneşti'[674], ci dintru puterea cuvântătorilor-de-Dumnezeu, cea de Duhul mişcată»[675]; iar 'apa' a tâlcuit-o evanghelistul [însuşi]; că zicând Domnul că «apa ce i-o voi da Eu se va face izvor de apă țâşnitoare, spre viață veşnică»[676] şi altundeva [că] «cel ce crede în Mine – râuri de apă vie vor curge din pântecele lui»[677], [el[678]] zice: «iar aceasta [o] zicea despre Duhul pe Care aveau să Îl ia cei ce cred în El; că încă nu era Duh Sfânt, pentru că Iisus încă nu Se slăvise»[679]. Cum aşa, sfântul Duh a început oarecând [a fi] şi până atunci nu era? Nicicum; ci, spunând [evanghelistul] că 'nu era', spune că *în apostoli* nu era. Şi, auzind [tu] pe 'Se va face'[680], nu Îl socoti [ceva] făcut; pentru că [ceea ce] spune [e] că Se va face celui ce Îl va lua, după cum şi Davíd zice [că] «[mi] *S-a făcut* mie Dumnezeu spre adăpostire»[681]. Or, dacă apa ce au avut-o apostolii în ei înşişi [era] nefăcută şi fără-de-început – [fiind] că era [Însuşi] sfântul Duh –, iar aceasta era nu ființa, ci harul Duhului, iar harul – după [cum spune] Părintele cel cu gura de aur[682] – [nu] este [altceva decât] lucrare, [înseamnă] atunci [că o] asemenea lucrare [este] fără-de-început şi nefăcută, [doar] cei aflați sub ea

[676] *Ioan* 4, 14. [677] *Ioan* 7, 38.
[678] Evanghelistul, adică. [679] *Ioan* 7, 39.
[680] E vorba despre 'Apa' pe care o va da Domnul celui ce crede, adică despre Duhul, fapt pentru care şi folosim aici majuscula.
[681] *Psalmii* 93, 22. [682] *Omilia 32 la Ioan 1*, PG 59, 183.

λαμβανόντων ἐνεργεῖσθαι. Εἰ δὲ καὶ τελευτὴν ἢ μὴ λαμβάνουσιν ἐνταῦθα, καὶ ὅπως ἑκάτερον αὐτῶν, ἡ κατὰ τὸν Σαούλ τε καὶ Δαυῒδ ἱστορία δείκνυσιν ἡμῖν· ὁ μὲν γὰρ προεφήτευσε καὶ τοῖς προφήταις ἐναρίθμιος οὐκ ἔστι· τὸν δὲ Δαυῒδ ἐν τοῖς προφήταις ἡ μετάνοια διετήρησεν. Ἀλλ' ὡς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος κἀντεῦθεν ἄναρχος ἡ τοῖς ἁγίοις ἐγγινομένη πρὸς θεοῦ ἐνέργεια δείκνυται· τῆς γὰρ τῶν μηδαμῶς ὄντων προγνώσεως, μόνου τοῦ εἰδότος πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀνάρχως οὔσης, μεταλαγχάνουσιν οἱ ἔνθεοι προφῆται. Τί οὖν; Ἡ πρόγνωσις οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἧς μετέδωκε καὶ τῷ Δαυῒδ ὁ κύριος; Ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ περί τινος πρόγνωσις, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἄναρχος μέν, οὐκ ἀτελεύτητος δέ.

[47] Ὁρᾷς ὁπόσαις βλασφημίαις οἱ τοῦ Βαρλαὰμ διάδοχοι κινδυνεύουσι περιπείρειν ἑαυτούς; Ὁ δὲ Βαρλαὰμ φρονεῖ μὲν τὰ αὐτά· καὶ γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ γεύσας αὐτοὺς τοῦ θολεροῦ τῆς κακονοίας νάματος· ἀμφότεροι γὰρ οὐχ ἕνα φύσει λέγουσιν ἄκτιστον θεόν, καθάπερ σέβομεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἓν ἄκτιστον, τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ὡς ἂν λέγειν ἔχοιεν, ὅτι ἡ θεοποιὸς χάρις τοῦ θεοῦ ἢ ὑπερούσιός ἐστιν οὐσία τοῦ θεοῦ ἢ κτίσμα. Οὕτω τοὺς προορισμούς, οὕτω τὴν σοφίαν, τὴν ἁγιότητα, τὴν ἀγαθότητα, τὴν θεότητα – ἃ πάντα φύσει μὲν οἱ ἅγιοι περὶ τὸν θεόν φασι, καὶ ἄκτιστα ὡς οὐκ οὐσίας, ἀλλ' ἐνεργείας θείας ὄντα (διὸ καὶ τούτων ὑπερκεῖσθαί φασι κατ' οὐσίαν τὸν θεόν, ὡς τῶν ὀνομαζομένων

[683] Adică: de geneza lor.
[684] *Împotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 680 B.
[685] Varlaam şi Achindin, urmaşul său.
[686] Literal: spun, afirmă.
[687] Sau: substanţe divine.

luând început al faptului de a fi sub această lucrare; iar dacă iau aici – sau nu [iau] – şí sfârşit [al faptului de a se afla sub lucrarea aceasta] – şi cum se întâmplă aceasta în fiecare caz – ne-o arată istorisirea cea despre Saul şi Davíd; că – [de prorocit] – cel dintâi a prorocit, dar între proroci nu se numără; pe când pe Davíd pocăința l-a ținut între proroci. [De]ci şi de aici se dovedeşte – printr-o [simplă] demonstrație matematică – [cum că] fără-de-început [este] lucrarea ce se face de la Dumnezeu sfinților; că de [însăşi] cunoaşterea celor ce nicidecum nu sînt – cea [proprie] singur lui Dumnezeu, Celui ce ştie toate mai înainte de facerea lor[683] – se împărtăşesc îndumnezeiții proroci. Cum aşa, pre-cunoaşterea să Îi fie oare ființă lui Dumnezeu, [ființă] pe care şi lui David să-i fi dat-o Domnul? [Bine,] dar pre-cunoaşterea lui Dumnezeu despre ceva – după [cum spune] marele Vasile – este [de bună seamă] fără-de-început, dar nu [şi] fără-de-sfârşit[684].

[47] Vezi cu [țeapa a] câte hule sînt în primejdie a se străpunge pe ei înşişi urmaşii lui Varlaam? Iar Varlaam aceleaşi [lucruri] le cugetă; că [doară] acela este cel ce le-a dat să guste din apa tulbure a vrăjmăşiei; că amândoi[685] [acelaşi lucru îl fac, şi anume] nu propovăduiesc[686] *un* [*singur*] *Dumnezeu nezidit după fire*, precum [Îl] cinstim noi, ci *un* [*singur lucru*] *nezidit*, [şi anume] ființa lui Dumnezeu, ca să aibă [ei apoi] cum spune că îndumnezeitorul har [sau dar] al lui Dumnezeu ori este ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-ființă, ori este zidire. Aşa [ajung aceştia să spună că] pre-hotărârile [dumnezeieşti] şi înțelepciunea [lui Dumnezeu] şi sfințenia [Lui] şi bunătatea şi dumnezeirea – pe care, pe toate, sfinții le spun [a fi] împrejurul lui Dumnezeu şi [a fi] nezidite, ca fiind nu ființe dumnezeieşti[687], ci [dumnezeieşti] lucrări (fapt

τὸ ὑπερώνυμον, καὶ τῶν αἰτιατῶν τὸ αἴτιον, καὶ τῶν μεθεκτῶν τὸ ὑπὲρ μετοχὴν παντάπασιν ὑπάρχον, καὶ τῶν ἀρχῶν τὸ ὑπεράρχιον) – αὐτοὶ δὲ κτίσμα τούτων ἕκαστον, εἰ μὴ οὐσίαν αὐτὸ φαῖμεν, ἀποφαίνονται, καὶ ὡς ἄκτιστα ταῦτα λεγόντων ἡμῶν κατηγοροῦσιν. Ὁμολογοῦσι μὲν οὖν ἀλλήλοις οὐχ ἕνα θεὸν ἄκτιστον, τήν τε φύσιν καὶ ὅσα κατὰ φύσιν ἕπεται αὐτῷ, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν μόνην εἶναι ἄκτιστον ἰσχυριζόμενοι. Βουλόμενος δ' ἐκεῖνος κλέψαι τοὺς ἀκούοντας, χάριν θεοῦ περιφραστικῶς εἰρῆσθαι τῷ σοφῷ Μαξίμῳ τὸν θεόν φησι καὶ διὰ τοῦτο ταύτην προσειρῆσθαι ἄκτιστον. Ἡμεῖς δὲ ἐροῦμεν ὅτι, εἰ καὶ τοῦτ' ἦν, ἀπόδειξις ἂν ἦν, ὅτι τῶν περὶ θεὸν ἡ χάρις αὕτη, ἀλλ' οὐκ οὐσία τοῦ θεοῦ. Πᾶσα γὰρ περίφρασις, ὡς καὶ αὐτὸ τοὔνομα ταύτης μαρτυρεῖ τοῖς ἐπαΐουσιν, ἐκ τῶν περὶ αὐτὸ ἑκάστου γίνεται. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔνι περιφραστικῶς δέξασθαι· καὶ γὰρ πρόσκειται τὸ εἶναι ταύτην ἐκ θεοῦ. Κοινῆς οὖν καὶ μιᾶς ὑπαρχούσης χάριτος Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ μάλιστα καθ' ἣν ἡ θέωσις τελεῖται, ὁ

---

[688] Altfel zis: că şi pe acestea le transcende Dumnezeu.

[689] Pentru limpezirea acestui din urmă aspect, vezi întrebarea – şi răspunsul – din *Epistola a IX*[a] (către Gaius) a lui Dionisie Areopagitul, atât de des citată de autorul nostru.

[690] Adică antiisihaştii.

[691] Vezi înşiruirea de mai sus: pre-hotărârile, înţelepciunea etc.

[692] Sau: după fire, adică – aşa zicând – din unghiul parametrului 'fire'.

[693] «câte – prin fire – urmează Lui»: atributele Sale consecvenţiale, însuşirile inerente firii Sale.

[694] «toată perifraza»: perifraza, oricare ar fi ea.

[695] Amintim că *perifraza* (*περίφρασις*), adică circumlocuţiunea, îşi trage numele de la *περί* (împrejur) şi *φράσις* (vorbire).

[696] «acolo»: în formula[rea] lui Varlaam, cum că 'harul lui Dumnezeu' este o menţionare perifrastică a lui Dumnezeu.

[697] Afirmând perifraza *harul lui Dumnezeu~Dumnezeu*, Varlaam afirma – filologic vorbind – faptul că Dumnezeu are ceva împrejurul său, ceva prin

pentru care spun că, după ființă, Dumnezeu este mai presus şi față acestea[688], ca ceea-ce-este-mai-presus-de-nume față de cele ce sînt numite, şi ca ceea-ce-este-pricinuitor față de cele ce sînt pricinuite, şi ca ceea-ce-este-cu-totul-mai-presus-de-împărtăşire față de cele împărtăşite [zidirilor], şi ca ceea-ce-este-mai-presus-de-început/de-principiu față de începuturi/principii[689]) – [aşadar] ei[690] declară că, de nu spunem că [este] ființă, [atunci neapărat că] zidire este fiecare dintre acestea[691], învinuindu-ne [deci] de faptul că spunem că acestea sînt nezidite. Aşadar, îşi dau întreolaltă mărturie, susținând nu un [singur] Dumnezeu nezidit cu firea[692] şi cu toate câte – prin fire – urmează Lui[693], ci [susținând] că [lucru] nezidit este doar ființa [dumnezeiască]. Şi voind acela să îi păcălească pe cei ce îl ascultă, spune că [nu altcum decât] perifrastic L-a numit înțeleptul Maxim pe Dumnezeu 'har al lui Dumnezeu' şi că [doar] pe motivul acesta i-a zis 'necreat' harului. Dar noi spunem că şi de-ar fi aşa, ar fi tot dovada faptului că harul acesta este nu *ființa lui Dumnezeu*, ci [ceva] *împrejurul lui Dumnezeu*; [aceasta] pentru că toată perifraza[694] – după cum însuşi numele ei mărturiseşte celor ce iau aminte – se face [tocmai] din cele dimprejurul oricărui [lucru][695]; or, acolo[696] nu poate fi admisă perifrastic [expresia 'harul lui Dumnezeu'], că ar însemna [tocmai] că harul este *din Dumnezeu*[697]. Obştesc[698] şi unul fiind – apoi – harul [adică darul] Tatălui şi Fiului şi Duhului, [cel] după care[699] se şi săvârşeşte îndumnezeirea

---

care El poate fi numit perifrastic. Spunând aşadar Varlaam că 'harul lui Dumnezeu' e numire perifrastică a Lui, nu făcea decât să afirme că harul lui Dumnezeu este împrejurul lui Dumnezeu; afirma, adică, paradoxal, tocmai lucrul pe care voia să îl combată.

[698] Comun, adică.

[699] «după care»: prin care.

χάριν θεοῦ περιφραστικῶς τὸν θεὸν εἰπών, τὸν ἐν τρισὶ γνωριζόμενον ὑποστάσεσι περιφραστικῶς ἐδήλωσε. Πῶς οὖν ἡ τριὰς ἐκ τοῦ θεοῦ; Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀναίτιος· καὶ οὗτος μόνος αἴτιος οὐδαμόθεν ὑφιστάμενος. Ὁ δὲ Βαρλαὰμ διὰ τῆς τοιαύτης ἐξηγήσεως καὶ ἕτερον ἡμῖν εἰσάγει· τῇ γὰρ αὐτῇ διανοίᾳ πρότερος χρησάμενος καὶ ταῖς αὐταῖς ἀτοπίαις περιέπεσεν.

[48] Εἰ δὲ διατείνεται πάλιν ἡ τοῦ Βαρλαὰμ ἐκείνου διαδοχὴ τὸν Υἱὸν εἶναι μόνον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ἀεὶ οὖσαν ἐκ θεοῦ χάριν, δι' ἣν καὶ τοὺς μετὰ Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς οἰκοῦντά τε καὶ ζῶντα κατὰ Παῦλον ἔχοντας αὐτὸν ἀκτίστους εἴρηκεν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος, πῶς ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτὸν καὶ ἀγαπηθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἥξειν ἐπαγγέλλεται καὶ μονὴν ποιήσειν παρ' αὐτοῖς; Οὐ μήν, ἀλλ' εἰ καὶ τὸν Υἱὸν δοίημεν μόνον ἐνοικεῖν, μεθέξεως οὔσης τῆς τοιαύτης ἐνοικήσεως—οὐ γὰρ ὡς ἁπανταχοῦ ἐστιν ὁ πληρῶν τὰ πάντα κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις—ἀμεθέκτου τῆς οὐσίας οὔσης τοῦ υἱοῦ, λείπεται κἀνταῦθα τὴν χάριν εἶναι τὴν μετεχομένην, δηλονότι τὴν θεοποιὸν ἐνέργειαν. Ταύτην ἄρα θείαν καὶ ἄκτιστον καὶ ἀεὶ οὖσαν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος ὁ ἅγιος προσεῖπεν.

---

[700] Dacă 'harul lui Dumnezeu' indică perifrastic pe Dumnezeu, atunci indică perifrastic Treimea; dar, fiind vorba de perifrază, se impune – cum am văzut – ca harul lui Dumnezeu să fie *din Dumnezeu*; prin urmare, se ajunge la a afirma că Treimea este *din Dumnezeu*, ceea ce este aberant, pentru că Tatăl – ca Nepricinuit/Necauzat – nu îşi ia fiinţa din nimic altceva sau din nimeni altcineva. Mai mult, ar apărea încă o realitate necauzată, afară de Ipostasul Tatălui, şi anume acel 'Dumnezeu' din care este Treimea.

[701] E vorba de tâlcuirea lui Varlaam la spusa sfântului Maxim.

[702] Literal: succesorii, descendenţa.

[703] Adică: nu Treimea întreagă, ca mai sus.

[noastră], numind cineva perifrastic pe Dumnezeu 'harul lui Dumnezeu', [înseamnă neapărat că] L-a indicat perifrastic pe [nimeni altul decât pe Dumnezeu] Cel cunoscut [a fi] în trei Ipostasuri; cum aşadar [e cu putinţă ca] Treimea [să fie] *din Dumnezeu*, de vreme ce Tatăl este nepricinuit şi singur [El este] pricinuitor nesubzistând de nicăieri [altundeva][700]? Că, printr-o astfel de tâlcuire[701], Varlaam dă loc şi altuia [nepricinuit]; că el fiind cel dintâi care a înţeles astfel [cuvintele dumnezeiescului Maxim], tot el este cel dintâi care a şi căzut în astfel de aberaţii.

[48] Iar dacă prăsila lui Varlaam[702] stăruie, iarăşi, [cum] că doar Fiul sau [doar] Duhul sfânt[703] este harul – cel pururea-fiitor din Dumnezeu – datorită căruia Maxim cel mult [ştiutor] în cele dumnezeieşti i-a numit 'nezidiţi' şí pe cei de după Hristos, [şi anume pe cei] care Îl au – după [cum spune] Pavel – locuind şi trăind în ei înşişi[704], cum de Fiul Însuşi făgăduieşte celor ce Îl iubesc pe El şi sînt iubiţi de către El, în Evanghelii, că va veni [dimpreună] cu Tatăl şi [că] Îşi vor face sălaş la ei? Dar, fie, să zicem că doar Fiul sălăşluieşte [în ei]; împărtăşire fiind o astfel de sălăşluire (că nu în chipul în care este [de faţă] pretutindenea Cela ce – după fiinţă – pe toate le plineşte, nu tot aşa este [El] în[lăuntrul] sfinţi[lor][705]), [dar] fiinţa Fiului fiind neîmpărtăşibilă, [atunci nu] rămâne [decât] că tot harul este ceea ce se împărtăşeşte [sfinţilor], adică lucrarea cea îndumnezeitoare; prin urmare, pe aceasta a numit-o sfântul 'dumnezeiască' şi 'nezidită' şi 'pururea-fiitoare din Cel pururea-fiitor'.

[704] *Galateni* 2, 20.

[705] Fiul – *după fiinţă* – este pretutindenea şi toate le plineşte; pe când, în sfinţi, El este prezent *după lucrare*.

[49] Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ πανταχοῦ παρόντος ἔλευσις τί ἂν εἴη ἄλλο ἢ φανέρωσις ἀποκαλυπτομένου τοῖς ἀξίοις μυστικῶς; Οὐ γὰρ ἄλλοσε ἄλλοθεν ἥξει ἡ πανταχοῦ παροῦσα δύναμις, οὐδὲ μενεῖ που ἡ μηδαμοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἔλευσίς ἐστι πρὸς ἡμᾶς ἐκείνου καὶ μονή, ἡ πρὸς αὐτὸν ἡμῶν δι' ἀποκαλύψεως ἄνοδος. Ἀποκαλύπτεται δὲ καὶ φανεροῦται τίς; Ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ; Ἄπαγε. Τοιγαροῦν ἡ χάρις ἐστὶ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, δι' ἧς ἐπιφαίνεται καὶ ἐνοικεῖ τοῖς ἀξίοις ὁ θεός. Χάριν μὲν οὖν θεοῦ περιφραστικῶς φαίη ἄν τις τὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενον θεόν, ἀλλ' οὐκ ἐπειδὰν προσκέηται τὸ εἶναι ταύτην ἐκ θεοῦ. Καὶ χάριν δὲ Υἱοῦ τὸν Υἱὸν λέγειν περιφραστικῶς, καὶ χάριν Πνεύματος τὸ Πνεῦμα, τὸ προσιστάμενον οὐδέν. Ἐπεὶ καὶ Γρηγορίων ὁ θεολογικώτατος Εὐαγρίῳ γράφων ἀπεστάλθαι, φησίν, εἰς ἡμᾶς παρὰ τοῦ πατρὸς «δίῤῥυτόν τινα τὴν νοητὴν χάριν τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος». Καὶ γάρ, ὡς ὁ αὐτὸς αὖθις ἐκεῖ μικρὸν ἀνωτέρω φησίν, «ἡ δίδυμος αὖτη τοῦ Πατρὸς ἀκτὶς καὶ μέχρις ἡμῶν διακονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς καὶ τῷ πατρὶ συνήνωται»· κοινὰ γὰρ αὐτοῖς τὰ πρὸς ἡμᾶς δόματα. Χάριν δ' ἐκ θεοῦ τὸν Υἱὸν ὀνομάζειν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ τῶν ἐν ὑποστάσει τούτων ἑκάτερον ἰδίᾳ προσκυνούντων ἐστίν. Οἱ τοίνυν

[706] Sau: a ceea ce se descoperă.
[707] *Ioan* 14, 23.
[708] Harul, adică.
[709] Ci pentru motivul tocmai arătat: pentru că nu altcum decât prin harul Său ni Se arată nouă Dumnezeul nostru.
[710] «har înțeles»: netrupesc, ce cade sub simțirea minții, nu sub simțurile trupești.
[711] Grigorie al Nyssei, *Epistola 26* (*Către Evagrie*), PG 46, 1108 A.
[712] Aici *geamănă* înseamnă bifurcată, ca în expresia *pom geamăn* (pom care are două tulpini, crescute din aceeaşi rădăcină; vezi *Dicţionarul Limbii Române Literare Contemporane*, Bucureşti 1955-1957).

[49] Dar şi venirea [aceasta, a] Celuia ce pretutindenea este, ce alta ar [putea] fi decât arătare a Celui ce Se descoperă[706] în taină celor vrednici? Că [doar] nu va veni [mutându-se] dintr-un loc într-altul puterea ce pretutindenea stă de faţă, nici nu va rămâne undeva [ea,] cea care nicăieri [nu e circumscrisă], ci [nu altceva decât] aceasta este venirea Lui la noi şi rămânerea[707], [şi anume] suirea noastră la El, prin descoperire. Şi cine se descoperă şi se arată? Fiinţa lui Dumnezeu? Ferească [Sfântul]! Prin urmare, harul [adică darea] şi lucrarea Duhului este cea prin care Se arată Dumnezeu celor vrednici şi Se sălăşluieşte în ei; aşadar, ar putea numi cineva perifrastic 'harul lui Dumnezeu' pe Dumnezeul Cel în trei Ipostasuri închinat, dar nu pentru faptul că acesta[708] este din Dumnezeu[709]. Şi nimic nu ne împiedică să numim 'harul Fiului' pe Fiul [Însuşi] şi 'harul Duhului' pe Duhul [Însuşi]; că şi preacuvântătorul-de-Dumnezeu dintre [numiţii cu numele de] Grigorie, scriind lui Evagrie, zice că ni s-a trimis de la Tatăl «înţeles har[710] – în-două-mătci-curgător – al Fiului şi al Duhului»[711]; pentru că, aşa cum însuşi – puţin mai sus – spune acolo, «această geamănă[712] rază a Tatălui şí până la noi [coborând] slujeşte luminii adevărului, şí Tatălui Îi este unită»[713]; că obşteşti[714] Le sînt Acestora[715] darurile cele către noi. A numi, însă, 'har de la Dumnezeu' pe Fiul ori pe Duhul – [lucrul acesta] nu este [propriu] celor ce se închină Fiecăruia dintre Ei [doi] în ipostas propriu[716].

[713] *Ididem*, PG 46, 1105 D: «precum razele luminii, având după fire neîmpărţita relaţie reciprocă, nici de lumină nu se despart, nici nu se taie una de alta, şi aduc până la noi darul luminii, în acelaşi chip şi Mântuitorul nostru şi Duhul sfânt – această geamănă rază a Tatălui – şí până la noi [coborând] slujeşte luminii adevărului, şí Tatălui Îi este unită».

[714] Comune, adică.

[715] «Acestora»: Fiului şi Duhului.

[716] Adică: celor ce socot că Fiul şi Duhul sînt ipostasuri distincte.

τοῦτο φανερῶς λέγοντες ἐν τῷ Πατρὶ μόνῳ καθ' ἑαυτὸν ὑφεστῶτι ταῦτ' ἐνορῶσιν, οἷόν τινας δυνάμεις ἐνυπαρχούσας οὐχ ὑφεστώσας. Εἰ γὰρ κατ' αὐτοὺς ὁ Πατήρ ἐστι μόνος ἐξ οὗ ἡ χάρις, ὁ Υἱὸς οὐχ ἕξει τὴν αὐτὴν χάριν, ὡς ἐξ ἡλίου ἄλλος ἥλιος εἶναι, κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχων τῷ γεννήσαντι, χάριτι καὶ δόξῃ καὶ λαμπρότητι καὶ πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις, ἀλλ' «οἷόν τις ἀκτὶς ἔσται, καὶ τὸ Πνεῦμα οἷον αὐγή, ὡς ἐκ μεγάλου καὶ μείζονος καὶ μεγίστου τὴν τριάδα συνίστασθαι», ὃ κατὰ τὸν θεολόγον μέγαν Γρηγόριον σαφῶς ἐν τοῖς Ἀπολιναρίου γέγραπται λόγοις.

[50] Ἡμῖν δὲ περὶ θεολογίας τὴν ἀρχὴν λόγος ἦν οὐδείς, ἀλλὰ πρὸς τὸν εἰς τὸ φῶς τῆς θεωρίας ὑβρίσαντα τοῖς ὑπὸ τῶν πατέρων εἰρημένοις προσφυῶς ἐχρησάμεθα, δεῖν εἶναι φυλάττειν ἑκατέραν ἐπὶ τῶν οἰκείων ὅρων εἰδότες, καὶ θεολογεῖν ἰδίᾳ καὶ περὶ ἀποκαλύψεως γράφειν ὡς παρελάβομεν. Ὁ δὲ τὸ διαφέρον αὐτῶν ἀντιπεριστήσας εἰς ἀντιπάλους τὰς μοίρας, καὶ οὕτως ἀλλήλαις ἐκπολεμώσας, θατέρᾳ κατὰ τῆς ἑτέρας ἐχρήσατο, μηδ' ἑτέρᾳ φυλάξας τὸ ἀσφαλές. Ταῦτ' ἄρα καὶ παρ' ἡμῶν ἐξεληλεγμένος συνοδικῶς αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπ' αἰσχύνης ὑπερόριον ἀποδείκνυσιν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν ἐκείνου φυγήν, Βαρλαὰμ ἄλλος ἡμῖν ἀναδειχθῆναι φιλοτιμούμενος,

---

[717] Literal: «din Care este harul». [718] Altfel zis: Lumină din Lumină.
[719] Grigorie Teologul, *Epistola 101*, PG 37, 192 B: «A alcătui Treimea dintru un *mare* şi un *mai-mare* şi un *prea-mare*, ca dintru o *auroră* şi o *rază* şi un *soare*, [şi anume] din *Duhul* şi *Fiul* şi *Tatăl* (cum scrie limpede în cuvintele aceluia) – este [de bună seamă o] scară a divinităţii, care [însă] nu urcă la cer [pe om], ci [îl] coboară din cer».
[720] Cele două sînt, desigur, *θεολογία* (teologia, cuvântarea de Dumnezeu) şi *θεωρία* (theoria, vederea [dumnezeiască]).
[721] Literal: trebuie să o păzim a fi în hotarele ei.
[722] Această 'teologhisire de sine' poate însemna şi 'strict a teologhisi' şi 'a teologhisi aparte', de la tine însuţi. a expune «socotinţele tale»; vezi Palama III, GA, p. 105.

Aşadar, cei ce spun fățiş lucrul acesta Îi consideră [a fi] în Tatăl (pe Care, doar pe El, Îl socotesc [ei] a subzista de Sine) ca pe nişte puteri în El existente, nu subzistente [de sine, ca ipostasuri]. Că dacă, după [cum spun] ei, singur Tatăl este Cel din Care vine harul[717], [atunci] Fiul nu va avea acelaşi har [cu Tatăl], încât să fie [şi El] alt Soare din Soare[718], [adică] întru toate întocmai Născătorului (cu harul şi cu slava şi cu strălucirea şi cu toate cele văzute [cu mintea] împrejurul Lui), ci va fi [doar] ca o rază, iar Duhul [doar] ca o auroră, încât Treimea va fi alcătuită dintru un *mare* şi un *mai-mare* şi un *prea-mare*, cum limpede scrie marele de-Dumnezeu-cuvântător Grigorie în cuvintele către Apolinarie[719].

[50] Iar nouă, la început, cuvântul nu ne-a fost câtuşi de puțin despre *teologie*, ci – către cel ce ocăra lumina *vederii* [*dumnezeieşti*] – ne-am slujit, în chip potrivit, de cele spuse de către Părinți, ştiind [noi] că pe fiecare [dintre acestea două[720]] trebuie a o păzi în hotarele ei[721] şi a teologhisi de sine[722] şi a scrie despre [dumnezeiasca] descoperire precum am primit [de la Părinți][723]. Pe când el, punându-le – pe temeiul deosebirii lor – în tabere potrivnice şi asmuțindu-le astfel întreolaltă, se slujeşte de una împotriva celeilalte, pe niciuna nemaisocotindu-o sigură. Aşadar, de [lucrurile] acestea dat fiind el în vileag şi de către noi în fața sinodului, a plecat – de ruşine – din hotarele noastre. Iar cel ce – după plecarea aceluia – s-a ambiționat a ni se arăta alt Varlaam[724], ați văzut – iarăşi – în cât de mari aberații cade. Deci, spre a fi cu adevărat alt Varlaam şi a nu-i lipsi nimic din mârşăvia aceluia, de vreme ce, spunând adevărul, nu

[723] Aceste două aspecte se regăsesc – pare-se – în întrebarea din debutul *Triadei* 1, 2: «pe de o parte, să îmi spui şí [câte] ceva din socotințele tale în privința [spuselor] acestora, iar, pe de alta, să îmi adaugi şí cele socotite de sfinți despre acestea» (Palama III, GA, p. 105).

[724] «alt Varlaam»: al doilea Varlaam, Varlaam de al doilea.

τηλικούτοις αὖθις, ὡς ὁρᾶτε, περιπίπτει τοῖς ἀτοπήμασιν. Ἵνα τοίνυν ἄλλος ἐκεῖνος ἀκριβῶς εἴη τῆς ἐκείνου κακοτεχνίας μηδὲν ἐλλείπων, ἐπεὶ τἀληθῆ λέγων οὐκ ἂν ἴσχυσε κατηγορεῖν ἡμῶν, πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπεῖδε καὶ τὰς συκοφαντίας, ἔστιν ἃ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων παρασπάσας καὶ πολυτρόπως κακουργήσας ὑφαιρέσεσί τε καὶ προσθήκαις καὶ παρεξηγήσεσι, τὰ αὐτὰ τῷ Βαρλαὰμ ἄντικρυς λέγων καὶ ποιῶν, πλὴν ὅσον ἐκεῖνος μὲν μετὰ τὴν προτέραν σύνοδον νῶτα δοὺς εὐθὺς οὐκέτ' ἔγνω δεῖν ἀναισχυντεῖν, οὗτος δὲ διὰ τῆς εἰς τέλος ἀναιδείας ἀνύσειν ἤλπισέ τι. Καὶ δευτέρας γὰρ δι' αὐτὸν γεγονυίας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς συνόδου καὶ τὰ αὐτὰ τῇ προτέρᾳ προσαποφηναμένης, αὐτοῦ τε δημοσίᾳ παρά τε τοῦ θειοτάτου πατριάρχου καὶ τῶν προεστηκότων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, αὐτῶν τε τῶν καθολικῶν κριτῶν μετὰ τοὺς ἐλέγχους ἐπιτιμηθέντος, ὡς καὶ τὸν δῆμον ἰδόντα κατ' αὐτοῦ χωρῆσαι, καὶ παραιτουμένων ἔστιν ὧν τῶν ἡμετέρων ὑπὲρ τούτου μόλις ἀποσχέσθαι, τοσούτων γεγονότων ὑπὲρ ἀληθείας κατ' αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ, αὐτὸς τῶν αὐτῶν αὖθις ἀνερυθριάστως ἔχεται φωνῶν.

[51] Ἡμῶν οὖν λεγόντων ὡς ἡ τῆς θεώσεως χάρις ἔστιν ὅτε καὶ θεότης παρὰ τῶν πατέρων λέγεται, ἐπεὶ καὶ θεοὶ ἀπὸ ταύτης οἱ ταύτης εὐμοιρήσαντες τῆς χάριτος, αὕτη δὲ οὔτε οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστι κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς πατέρας οὔτε ἄγγελος οὔτε τι τῶν τὴν χάριν δεχομένων—χάρις γὰρ καὶ θεοποιὸς δωρεά ἐστι τοῦ Πνεύματος—, τοῦτο τοίνυν ἡμῶν λεγόντων, ἐκεῖνος στρεβλῶν τε καὶ παρεξηγούμενος καὶ κακοτρόπως παρασύρων τὴν εὐσεβῆ τῶν γεγραμμένων διάνοιαν, δύο

[725] Calomniilor, adică.
[726] Omisiuni, adică.
[727] Adică: mergând – cu neruşinarea – până la capăt.
[728] Literal: public.

ne putea învinovăți, s-a dedat minciunii şi mincinoaselor defăimări[725] [şi] ciuntind scrieri de-ale noastre şi în fel şi chip stricându-le, prin scoateri[726] şi adăogiri şi răstălmăciri, întocmai aceleaşi [lucruri] cu Varlaam făcând şi zicând, fără numai că acela – luând-o la sănătoasa numaidecât după întâiul sinod – nu ştiu să îi mai fi dat înainte cu neruşinările, pe când acesta a nădăjduit că [poate] va dobândi ceva prin desăvârşita neruşinare[727]. Că şi al doilea sinod făcându-se din pricina lui, în privința aceloraşi [chestiuni], şi aceleaşi [lucruri] cu [sinodul] cel dintâi şi mai limpede vădindu-le, iar el – după dovediri – fiind osândit obşteşte[728], [şi anume] de către preadumnezeiescul patriarh şi de dregătorii ce erau de față şi de înşişi judecătorii generali[729], [ba] ştiind că şi poporul s-a pornit asupra lui şi [că] abia s-a stăpânit, rugat de unii dintre ai noştri, atâtea deci făcându-se pentru [apărarea] adevăr[ului] împotriva lui[730] (sau, mai bine zis, în favoarea lui), [ei bine] el – fără ruşine – de aceleaşi ziceri se ține.

[51] Zicând noi, aşadar, că harul îndumnezeirii Părinții îl numesc uneori şi '[în]dumnezeire', de vreme ce [nu altceva decât] dumnezei sînt cei ce au parte de harul acesta, iar că acesta nu este nici ființa lui Dumnezeu (după [cum spun] înşişi Părinții aceia), nici înger/sol, nici alta din cele ce primesc harul, pentru că [nu altceva decât] har [adică dar] este, şi dare îndumnezeitoare a Duhului – aşadar, aceasta zicând-o noi, acela, strâmbând şi răstălmăcind şi [în chip] rău siluind bine-cinstitorul cuget[731] al celor scrise [de noi], ne defaimă în chip mincinos cum că cinstim doi dumnezei şi două dumnezeiri şi, nesocotind el – limpede – zicerile Părinților, ca să îi păcălească pe ceilalți, punându-ne pe noi ca

[729] Echivalentul – oarecum – ai actualilor preşedinți ai curții de apel.
[730] Împotriva lui Achindin. [731] Adică 'înțeles'.

σέβειν ἡμᾶς θεοὺς καὶ θεότητας συκοφαντεῖ, καὶ τὰς τῶν πατέρων αὐτὸς σαφῶς ἀθετῶν φωνάς, ὡς τοὺς ἄλλους λήσων, καθάπερ τι προσωπεῖον ἡμᾶς τῆς οἰκείας πρὸς ἐκείνους ἀθετήσεως προβαλλόμενος, ἐκὼν ἡμῶν τοῦτο καταψεύδεται. Μὴ γὰρ οὐ τοῖς οἰκείοις ἤκουσεν ὡσὶν ἡμῶν ἐπὶ στόματος φερόντων τὴν καλὴν ὁμολογίαν, ἣν καὶ σύμβολον εὐσεβείας οἱ πατέρες προσηγόρευσαν, ὡς ἱκανὸν δεῖγμα τῶν ἕνα σεβόντων θεὸν καὶ μίαν προσκυνούντων θεότητα ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν; Ἀλλ' ὡς ἔοικεν οἱ πρόσφατοι θεοφάντορες οὗτοι οὐκ ἀληθοῦς τοῦτο θεοσεβείας σύμβολον ἡγοῦνται.

[52] Τί δέ; Οὐ δύο φύσεις, θελήσεις τε καὶ ἐνεργείας δοξάζοντας ἡμᾶς ἴσασιν ἐπὶ Χριστοῦ; Εἰ τοίνυν ἡ μία ἐφ' ἑκάστου τούτων ἀνθρωπεία ἐστί, καὶ μία τοιγαροῦν ὑπολέλειπται θεία. Πῶς οὖν οὐχ ἕνα σέβομεν θεὸν οἱ μίαν σέβοντες θείαν φύσιν καὶ θέλησιν καὶ ἐνέργειαν; Τί δέ; Μὴ εἰς ἄλλον θεὸν ἐβαπτίσθημεν ἢ οὗτοι οἱ καινοὶ κατήγοροι; Ἡμεῖς δὲ καὶ βαπτίζομεν. Ἡ τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἕνα σέβομεν θεόν, εἰς ὃν βεβαπτίσμεθά τε καὶ βαπτίζομεν κατὰ τὴν ἐκείνου μεγαλοδωρεάν, ἢ οὐδ' οὗτοι ἕνα σέβουσι θεόν. Οὕτως οἱ χριστιανοκατήγοροι αὐτοκατήγοροί εἰσι. Χρῆν δὲ ἡμᾶς τοῦτο λέγειν, ὅτι δύο θεοὺς σέβομεν καὶ δύο θεότητας δοξάζομεν ἑκατέρου τούτων μίαν, καὶ οὕτως ἂν ἦμεν ὑπεύθυνοι δικαίως τῇ κατηγορίᾳ. Ἕως δ' ἂν ἡμεῖς μὴ τοιαῦτα λέγωμεν, ἐκείνων ἅπτεται δικαίως τῶν τὰ τοιαῦτα οἰκοθεν λεγόντων τὸ τοιοῦτο ἔγκλημα, οὐχ ὡς συκοφαντούντων μόνον, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ εὐσεβῆ δόγματα περιτρεπόντων. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις. Ἐπὶ δὲ τὴν προτεθειμένην ἀκολουθίαν τὸν λόγον ἐπανακτέον.

[732] Sau: suficientă dovadă.
[733] Sau: la firul dintâi al argumentației.

pe o mască a nesocotirii acelora de către el, într-adins minte asupră-ne [spunând] lucrul acesta. Că doar nu cu urechile lui a auzit din gura noastră mărturisirea cea bună, pe care părinții [sinodului] au numit-o şi simbol al bunei-cinstiri [de Dumnezeu], ca pe un îndestulător semn[732] al celor ce cinstesc un singur Dumnezeu şi se închină unei singure Dumnezeiri în trei Ipostasuri desăvârşite? Dar, pe cât se pare, aceşti nou iviți arătători-de-Dumnezeu nu socotesc [mărturisirea] aceasta [drept] simbol al adevăratei cinstiri-de-Dumnezeu.

[52] Cum aşa, nu ne ştiu [pe noi] a cugeta [şi a slăvi] în Hristos *două* firi şi voi şi lucrări? Deci, dacă *una* din fiecare dintre [cele cuprinse în perechile] acestea este cea omenească, nu rămâne decât că cealaltă – [tot] *una*, aşadar – este dumnezeiască. Cum, dar, nu cinstim un singur Dumnezeu, de vreme ce cinstim o singură fire dumnezeiască şi [o singură] voie [dumnezeiască] şi [o singură] lucrare [dumnezeiască]? Cum aşa, oare noi ne-am botezat în alt Dumnezeu decât pârâşii aceştia cei noi? Noi însă [nu doar că ne-am botezat, dar] şi botezăm. Aşadar, *ori* şí noi [– nu doar ei –] cinstim un singur Dumnezeu, pe Cel întru Care ne-am botezat şi [şi] botezăm, după darul cel mare al Aceluia, *ori* nici aceştia nu cinstesc un singur Dumnezeu. Aşa [se face că] pârâşii creştinilor sînt [de fapt] pârâşi loruşi. Că de am fi zis că cinstim doi dumnezei şi slăvim două dumnezeiri, [şi anume] pe a fiecăruia dintre [doi dumnezeii] aceştia, [atunci] pe drept am fi fost vrednici de învinuire. Dar câtă vreme noi nu spunem unele ca acestea, [atunci] pe cei ce de la sineşi spun unele ca acestea îi atinge, pe drept cuvânt, asemenea pârâ; şi nu doar pentru că defaimă în chip mincinos [pe alții], ci şi pentru că răstoarnă dogmele cele bine-cinstitoare. Destul, însă, cu acestea; să întoarcem, dar, cuvântul la curgerea de mai înainte hotărâtă[733].

Bibliografie selectivă

a. IZVOARE

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, volumele I-V, ed. Kyromanos, în îngrijirea lui P. Hristou, Tesalonic 1988-1992.

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Ἔργα*, I-XI, ΕΠΕ, Tesalonic 1984-1986.

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, PG 150-151.

Grigorie Palama, *Scrieri*, în româneşte de pr. Dumitru Stăniloae, Filocalia VII, Bucureşti 1977.

Grigorie Palama, *Opere complete*, II, ed. Gândul Aprins, Bucureşti 2013.

Grigorie Palama, *Opere complete*, III, ed. Gândul Aprins, Bucureşti 2015.

Grigorie Palama, *Omilii*, în româneşte de C. Daniel, vol. I, ed. Anastasia, Bucureşti 2000.

Barlaam Calabro, *Epistole Greche*, ed. Schirò, Palermo 1954.

Barlaam Calabro, *Epistole Greche* (ediţia A. Fyrigos), *Dalla controversia palamitica alla polemica esicastica*, Editore Antonianum Pontificio, Roma 2005.

J. N. Cañellas, *Gregorii Acindyni Refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam* [*Corpus Christianorum. Series Graeca* 31. Turnhout: Brepols, 1995]: 3-410.

J. N. Cañellas, *Gregorii Acindyni Refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus dialogus inter Orthodoxum*

et Barlaamitam [*Corpus Christianorum. Series Graeca* 31. Turnhout: Brepols, 1995]: 413-430.

Angela Constantinidis Hero, *Letters of Gregory Akindynos*, Washington, 1983.

Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ, *Historia Romana*, Bekker and L. Schopen, *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae*, 3 vols. [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1:1829; 2:1830; 3:1855]: 1:3-568; 2:571-1146; 3:3-567.

Antirrhetica priora, H.-V. Beyer, *Nikephoros Gregoras, Antirrhetika I* [*Wiener Byzantinistische Studien* 12. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1976]: 123-431.

Patrologia Graeca, J.P. Migne, vol. 1-161.

b. STUDII

C. Chivu, *Teologia, Teoptia şi Îndumnezeirea. De la Simeon Noul Teolog la Grigorie Palama*, Thessalonic, 2010.

Δημητρακοπούλου, Ἰ., *Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Παλαμᾶς. Τὰ προβλήματα τῶν ἀριστοτελικῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς τριαδικῆς ψυχοθεολογίας*, Tesalonic 1997.

Θεοκλήτου, Μοναχού Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, Ἅγιον Ὄρος-Tesalonic 1976.

Κεσελοπούλου, Α., *Πάθη καί αρετές στή διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου του Παλαμᾶ*, ed. Δόμος, Tesalonic 1990.

Μαντζαρίδου, Γ., *Παλαμικά*, ed. Πουρναρά, Tesalonic 1998.

Μαρτζέλου, Γ., *Οὐσία καί ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατά τόν Μέγαν Βασίλειον, Συμβολή εἰς τήν ἱστοριοδογματικήν διερεύνησιν περί οὐσίας καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ed. Πουρναρά, Tesalonic 1984.

- *Η θέα του θείου φωτός κατά τον Συμεών το Νέο Θεολόγο* în *Διακονία και Λόγος, Χαριστήριος τόμος προς τιμή του Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου*, ed. Αρμός, Atena 2004, p. 129-156.

Ματσούκα, Ν., *Δογματική και Συμβολική θεολογία Α', Εἰσαγωγή στή θεολογική γνωσιολογία*, Tesalonic 1985.

- *Δογματική καί Συμβολική θεολογία Β', Ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστης*, Tesalonic 1999.

-*Δογματική καί Συμβολική θεολογία Γ', Ἀνακεφαλαίωση καί Ἀγαθοτοπία. Ἔκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικής διδασκαλίας*, Tesalonic 1997.

- *Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας*, Tesalonic 1997.

Meyendorff, J., *Introduction a l'etude de Grégoire Palama*, Paris 1959.

- *St. Grégoire et la mystique orthodoxe*, traducere în româneşte de A. Pagu, Bucureşti 1995.

- *Gregoire Palamas, Deffense les Saints Hesychastes*, Louvain 1959.

J. S. Nadal, *La critique par Akyndinos de l'hermeneutique patristique de Palamas, Istina* 3, 1974.

Ρωμανίδου, Ι., *Ρωμαῖοι ἤ Ρωμηοί Πατέρες τῆς Εκκλησίας, Γρηγόριου Παλαμᾶ ἔργα, Ὑπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων, Τριάς Α'*, vol. I, 1982.

- *Notes on the Palamite Controversy and related topics*, part I (GOThR 6, 1960, 61, p. 186-205) part II (GOThR 9, 1963-64, p. 225-270).

Stăniloae, D., *Viaţa şi învăţătura sf .Grigore Palama*, Bucureşti 1993.

Σταμούλη, Χ., *Ο ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς στή σύγχρονη ἑλληνική θεολογία*, în *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στήν ἱστορία καί τό παρόν*, Vatoped 2000, p. 685-707.

Φλορόβσκυ, Γ., *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί ἡ πατερική παράδοση*, în *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοση*, traducere neogreacă de D. Tsamis, Tesalonic 1991.

Χρήστου, Π., *Ἑλληνική Πατρολογία Α'-Ε'*, Tesalonic 1989-1993.

- *Ἡ ἔννοια τῆς διπλῆς γνώσεως κατά τόν Γρηγόριον Παλαμᾶν*, *Ἐπετηρίς Θ.Σ.Π.Θ.*, 7, 1962, p. 119-130.

- *Εἰσαγωγή στά ἔργα τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ* în ΕΠΕ, Tesalonic 1984-1986.

Cuprins

Abrevieri 9
Notă asupra volumului 11
Scurtă introducere 13

Cuvânt în apărarea
celor ce se liniştesc în chip sfânt

3, 1 22
3, 2 126
3, 3 192

Apologie împotriva lui Varlaam şi Achindin

Scurtă introducere 235
Despre dumnezeiasca unire şi deosebire 244
Despre dumnezeieştile lucrări 316

Bibliografie selectivă 427

Tipărit la Gutenberg
021.345.09.26